

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

**FEMİNİST SOSYAL ÇALIŞMA PERSPEKTİFİYLE
ÇOCUĞUN UYUŞTURUCU MADDE BAĞIMLILIĞINDA
HAKİM ANNELİK İDEOLOJİSİNE KARŞI
ANNELİK PRATİĞİ ANLATILARI**

Hande ALBAYRAK

Doktora Tezi

Ankara, 2019

FEMİNİST SOSYAL ÇALIŞMA PERSPEKTİFİYLE
ÇOCUĞUN UYUŞTURUCU MADDE BAĞIMLILIĞINDA
HAKİM ANNELİK İDEOLOJİSİNE KARŞI
ANNELİK PRATİĞİ ANLATILARI

Hande ALBAYRAK

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

Hande ALBAYRAK tarafından hazırlanan "Feminist Sosyal Çalışma Perspektifiyle Çocuğun Uyuşturucu Madde Bağımlılığında Hakim Annelik İdeolojisine Karşı Annelik Pratiği Anlatıları" başlıklı bu çalışma, 14.11.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Zehra ARIKAN (Başkan)

Prof. Dr. Özlem CANKURTARAN (Danışman)

Prof. Dr. Nilay ÇABUK KAYA (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan AYKARA (Üye)

Doç. Dr. Gonca POLAT (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- o Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

12/12/2019

Hande ALBAYRAK

¹"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

(1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlerle ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Özlem CANKURTARAN** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Hande ALBAYRAK

ADAMA

Anneme

ve

Annelere...

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışması 3,5 yıl süren bir yolculuğun sonucunda ortaya çıktı. Bu yolculukta bana eşlik eden, yalnız bırakmayan birçok isim oldu. Onlara buradan da teşekkür etmek istiyorum. Öncelikle bana hayatlarının kapısından bakmam için kapılarını aralayan ve kendi yolculuklarındaki hikayelerini benimle paylaşan annelere çok çok teşekkür ediyorum.

Tez danışmanlığı süresince fikir açıcı sorularıyla, önerileriyle ve danışmanlığı ile tezimde yolumu bulmam için özgürlük tanıyan, okuduğum şeyler üzerine tartışırken heyecanımı paylaşan ve her zaman destek ve güç vererek motivasyonumu kaybetmemi engelleyen çok değerli danışmanım Prof. Dr. Özlem Cankurtaran'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Bu yolu birlikte yürüdüğümüz için büyük bir mutluluk ve övünç duyduğumu ifade etmeliyim.

Bu tez çalışması sayesinde yolumun kesiştiği andan itibaren samimiyetleri, destekleyici yaklaşımları, çok değerli önerileri ve yönlendirmeleri ile Tez İzleme Komitesi'ndeki değerli hocalarım Prof. Dr. Zehra Arıkan ve Prof. Dr. Nilay Çabuk Kaya'ya,

Lisansüstü eğitimimin ve tez çalışmamın başlangıcından itibaren desteğini ve dostluğunu bana sunarak her ihtiyacımdayan yanımda olan, sohbetlerimizde beni özveri ile dinleyen, geri bildirimler veren ve motivasyonumu diri tutmamı sağlayan ve son süreçte savunma sınavında tezimi satır satır okuyarak önerileriyle tezime katkıda bulunan canım hocam ve dostum Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan Aykara'ya,

Tez çalışmasının en başında kendisine danıştığım çalışmam hakkında beni destekleyen ve savunma sınavında deneyimleri, sorduğu geliştirici sorular ve katkılarıyla beni güçlendiren Doç. Dr. Gonca Polat'a,

Tez çalışmamın son dönemlerinde Hollanda'da bulunduğum altı ay boyunca danışmanlığını büyük bir nezaket ve anlayışla sunarak önerilerde bulunan Avans Uygulamalı Bilimler Üniversitesi'nden Frank Philippart'a,

Akademi ile tanıştığım andan itibaren kendilerinden çok şey öğrendiğim, beni her zaman dinleyen ve destekleyen başta çok değerli hocalarım Prof. Dr. Kasım Karataş ve Dr. Öğr. Üyesi Filiz Demiröz olmak üzere Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü'ndeki hocalarıma,

Lisansüstü eğitim konusunda beni teşvik ederek destekleyen ve kendisi ile çalışma imkanı yakaladığım bir yıl içerisinde enerjisi ve deneyimleri ile beni kendisine hayran bırakan hocam Prof. Dr. Sevil Atauz'a,

Lisansüstü eğitimim sürecinde dostluğu ile attığım her adımda her zaman yanımda olduğunu hissettiren ve çalışmamı da satır satır okuyarak katkılar veren meslektaşım ve dostum Arş. Gör. Görkem Kelebek Küçükarslan'a

Lisansüstü eğitimim süresince sunduğu dostlukları ve paylaşımlarıyla bana güç veren meslektaşlarım ve arkadaşlarım Çağrı Sevin, Özgür Altındağ, Ahmet Ege, Ferman Erim, Tahir Emre Gencer, Engin Fırat, Zülal Eroğlu ve Asuman Aktaş'a, yanı sıra savunma sınavım sırasında da beni yalnız bırakmayan Dr. Gökhan Topçu, Dr. Aslıhan Burcu Öztürk, Meryem Danışmaz Sevin ve Türküler Erdost'a,

Dostluklarının yanı sıra tez çalışmamın İstanbul saha çalışmasında bana evlerini açarak desteklerini sunan arkadaşlarım Dr. Öğr. Üyesi Sayra Lotfi ve Eren Ertin'e,

Lisansüstü eğitimim sırasında Ankara'da uygulama çalışmaları sırasında tanıma fırsatı bulduğum, şimdi ise Kocaeli'nde birlikte çalıştığım ve tez çalışmam konusunda manevi desteğini hep hissettiğim hocam Dr. Öğr. Üyesi Figen Paslı'ya,

Tez çalışmamın son birkaç ayında çalışmaya başladığım Kocaeli Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü'ndeki öğretim üyelerine bana gösterdikleri anlayış ve destek için,

Kocaeli Üniversitesi'ne çalışmaya başladığım ilk günden itibaren samimiyetlerini ve dostluklarını bana sunarak destek olan, bir ay gibi kısa bir süre olsa da aynı odayı paylaştığım hemşirelik bölümü araştırma görevlisi arkadaşlarım Suna Uysal Yalçın ve Gizem Nur Torun'a,

Son olarak ise her zaman akademik kariyerim konusunda beni destekleyen, benim hayatımı kolaylaştırmak için gösterdiği emeğinin karşılığını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim canım annem Gülsenem Albayrak'a ve ne zaman ihtiyacım olsa benim için elini taşının altına koymaktan çekinmeyen canım babam Osman Albayrak'a,

Her zaman benim yanımda olarak beni destekleyen ve emeğini esirgemeyen canım ablam Sinem ve desteğini hep hissettirerek bana güç veren abim Aziz'e, uzakta da olsak sık sık arayarak desteklerini sunan kardeşim Deniz ve teyzem Gülseren'e çok çok teşekkür ederim.

ÖZET

Albayrak, Hande. *Feminist Sosyal Çalışma Perspektifiyle Çocuğun Uyuşturucu Madde Bağımlılığında Hakim Annelik İdeolojisine Karşı Annelik Pratiği Anlatıları*. Doktora Tezi, Ankara. 2019.

Bu araştırmanın amacı çocuğun uyuşturucu madde bağımlılığında annelerin, “annelik pratiklerinin”, nasıl şekillendiğinin ve anlatıya dönüştürüldüğünün keşfedilmesidir. Amaç, çocuğun madde bağımlılığı meselesinde çocuklarının madde bağımlılıklarıyla mücadelede en önde konumlanan annelerin anlatılarının, annelik ideolojisi ve feminist sosyal çalışma bağlamında ele alınması gereken önemli bir mesele olduğu iddiası temelinde oluşmuştur. Feminist metodoloji ile tasarlanan araştırmada amaçlı örnekleme yöntemiyle annelere ulaşılmıştır. Bu kapsamda çocuklarının uyuşturucu madde bağımlılığı dolayısıyla İstanbul'daki kendine yardım destek grubuna katılan ve Ankara'da aile eğitimi alan annelerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak anlatı araştırmasının hayat hikayesi yaklaşımı çerçevesinde annelerin anlatılarının dönüşümü keşfedilmeye çalışılmıştır. Annelerle yapılan derinlemesine görüşmeler MAXQDA 12 Analytics Pro yazılımı yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda çocuğun madde bağımlılığının annelerin, hakim annelik ideolojisine uygun şekillenen annelik inşalarını yıkıma uğrattığı ve konduramama, direnç, sessizleşme, gizle(n)me, suçla(n)ma, izolasyon, kendini yok sayma, adanma gibi baskılayıcı deneyimlere yol açtığı ortaya çıkmıştır. Ancak annelerin çocuğu bağımlılıktan kurtarma mücadelesindeki etkileşimleriyle birlikte annelik pratiklerinde ve anlatılarında kısmi olarak sorgulama, dönüşüm ve karşıtlıklar gerçekleştiği öne çıkmıştır. Annelerin başvurduğu kurum ve kuruluşlarda annelik pratikleri ve anlatıları üzerine odaklanılmamasının ise çıkmazlar içeren bu süreci uzattığı sonucuna ulaşılmıştır. Annelerin yaşadıkları bu sorunlara temelden bir bakışla simetrik cinsiyet organizasyonunun sağlanması için toplumda anneliğin ve babalığın inşası konusunda eğitim çalışmaları, çocuğun madde bağımlılığı sorunu özelinde annelik anlatılarına yönelik destek modeli ve sosyal hizmet eğitiminde annelik algısının oluşması için müfredatta değişiklikler gibi farklı alanlarda ve düzeylerde öneriler getirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Annelik pratiği, annelik ideolojisi, madde bağımlılığı, feminist sosyal çalışma, feminist araştırma, anlatı araştırması*

ABSTRACT

Albayrak, Hande. *Mothering Narratives in the Context of Children's Drug Addiction Against the Dominant Ideology of Motherhood with a Feminist Social Work Perspective*. Ph.D. Dissertation, Ankara. 2019.

The aim of this research is to find out how mothers' "mothering" is shaped and transformed into narratives in child's drug addiction. The aim is based on the claim that narratives of mothers' leading in the fight against drug addictions of their children, is an important issue to be addressed in the context of mothering ideology and feminist social work. In this study which was designed with feminist methodology, the mothers were reached by purposeful sampling method. In this context, in-depth interviews were conducted with mothers who participated in the self help support group in Istanbul and received family education in Ankara for their children's drug addiction. In these interviews, a semi-structured interview form was used to explore the transformation of mothers' narratives within the framework of the life story approach of the narrative inquiry. In-depth interviews with mothers were analyzed with the help of MAXQDA 12 Analytics Pro software. As a result of this research, it was found that child's drug addiction causes destruction of mothering constructions shaped according to the mothering ideology and creates suppressive experiences for mothers such as not ascribing this situation to themselves, resistance, silence, disguise, (self) blame, isolation, abnegation, dedication. However, it has come to the fore that there have been partial questioning, transformations and contradictions in mothering and narratives due to interactions of mothers in the struggle against recovering the child from addiction. It was concluded that the inability to focus on mothering and narratives in the institutions and organizations applied by mothers prolonged this impasse process. In this study, these problems experienced by mothers are considered from a basic perspective and suggestions have been made in different areas and levels such as trainings on the construction of motherhood and fatherhood in the society in order to provide a symmetrical gender organization, support model specially prepared for mothers' narratives in the child's drug addiction problem and changes in the curriculum for the formation of the perception of mothering in social work education.

Keywords: Mothering, mothering ideology, drug addiction, feminist social work, feminist research, narrative inquiry

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
ADAMA	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
TABLolar DİZİNİ	xiii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	4
1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	4
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	7
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	7
1.4. ARAŞTIRMANIN TANIMLARI	9
1.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	10
2. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE	11
2.1. ANNELİK İDEOLOJİSİ VE FEMİNİST SOSYAL ÇALIŞMA	12
2.1.1. Annelik ve Annelik İdeolojisi	12
2.1.2. Feminizmin Anneliğe ve Annelik İdeolojisine Bakışında Tarihsel Gelişimi 15	15
2.1.3. Yoğun Annelik İdeolojisi ve Farklı Annelikler	20
2.1.4. Annelik Suçlaması ve Annelerin Sessizliği	29
2.1.5. Sosyal Çalışmada Anneliğe Yaklaşım ve Annelerle Feminist Sosyal Çalışma Uygulaması	33
2.2. ANNELİK VE ÇOCUĞUN MADDE BAĞIMLILIĞI	41
2.2.1. Uyuşturucu Madde Bağımlılığı ve Yakınların/Annelerin Yaşamına Yansımaları	41
2.2.2. Bağımlıya Bağımlılık Kavramına Feminizm, Sosyal Çalışma, Kadın ve Annelik Perspektifi ile Bakış	49
2.2.3. Bağımlılığı Olan Bireylerin Yakınlarının Baş Etme ve Sosyal Destek Süreçleri	57
2.2.4. Bağımlı Bireyler ve Yakınlarına Yönelik Kamusal, Özel ve Sivil Toplum Destek Hizmetleri.....	66
3. BÖLÜM: YÖNTEM	73

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ	73
3.2. ANLATI ARAŞTIRMASI VE SESSİZLEŞTİRİLEN KİŞİLER	76
3.3. ARAŞTIRMANIN VE ARAŞTIRMACININ SÜRECİ	81
3.3.1. Araştırmacının Motivasyonu: Dert Edinmeye Dair Hikayem	81
3.3.2. Araştırma Öncesi Hazırlıklar: İlk Temas, Alana Isınma ve Bağlantı Geliştirme	83
3.3.3. Araştırmanın Öznelerinin Belirlenmesi: Neden Anneler? Neden İstanbul? Neden Ankara?.....	86
3.2.4. Araştırma Alan Çalışması Süreci ve Kullanılan Araçlar	87
3.2.5. Derinlemesine Görüşme Süreci Anlatılarım: Öz Düşünümsel Süreç	93
3.2.6. Etik Hususlar	99
3.4. ARAŞTIRMANIN ANALİZ SÜRECİ	99
3.4.1. Araştırmanın Özneleri Hakkında Sosyo-Demografik Bilgiler.....	102
4. BÖLÜM: ANALİZ	106
4.1. ANNELİK İDEOLOJİSİ HAKİMİYETİNDE ANNELİĞİN GELİŞİMİ	107
4.1.1. Anneden Kız Çocuğuna Annelik Kimliğinin Aktarımı: Bağ(ım)lılığın Temelleri	108
4.1.1.1. Eve ve erkeğe bağ(ım)lı ‘makbul’ kız çocukları yetiştirme “ <i>Kızlar okumaz, kızlar çalışmaz. Kızlar ev hanımı.</i> ”	110
4.1.1.2. Çocuk yetiştirmede model alınan annelik “Annenin zıttı olma veya fedakar ve dayanıklı yanını alma”	115
4.1.2. Kız Çocuğundan Eş Olmaya Doğru: Bağ(ım)lılığın Adımları	117
4.1.2.1. Eşle tanışma ve evlenme süreci: “Ben” olma arayışında “Biz” olma “ <i>...hani gözümüz açılmadan evlendik. ...ona bağlanıyorsun...</i> ”	118
4.1.2.2. Evlilikte ataerkil kısıtlamalar ve çocuğa bağlı özgürlük “ <i>Ama ben kıskançlıktan dolayı tek başıma dışarı çıkamıyodum. ...Okula falan gelince sesi çıkmıyordu, evde oturuyorsun git okula ilgilen diyordu.</i> ”	123
4.1.2.3. Ailenin devamı ve çocuklar için katlanılanlar: “Biz” için “Ben”den vazgeçme “ <i>...sineme çektim yani sırf çocuklarım için.</i> ”	126
4.1.3. Anne Olma Yolculuğu: Annelik Pratiklerinde İlk Yıllar Meta/Karşıt Anlatılar	132
4.1.3.1. Anne olma arzusu: Heves ve evliliğin ‘doğal’ akışında anne olmak “ <i>Evlenince hemen çocuk olacak ona şartlandırmışsın kendini, yapacak bir şeyde yok yani çalışmıyorsun etmiyorsun yani öyle planım programım yok ki.</i> ”	133
4.1.3.2. Doğum ve annelik sancısı: Karmaşık duygular ve öğrenilen annelik “ <i>...rüya gibi ...gözümü açtım evlenmişim, kucağında bir çocuk.</i> ” “ <i>Annelik emek demektir.</i> ”	138
4.1.3.3. “Yoğun annelik” kısılacında tam ve yarı zamanlı annelik “ <i>...işte annelik bu biliyor musun baya bi fedakarlıktır.</i> ”	149

4.1.3.4. Kadının algısından kocanın babalığı “ <i>Babalı Babasızlık</i> ”	154
4.2. ANNELİK İDEOLOJİSİNİN KIRILIŞI: ÇOCUĞUN MADDE BAĞIMLILIĞI	156
4.2.1. İyi Anneliğe Dair Meta Anlatının Sarsıntısı: Çocuğun Uyuşturucu Madde Bağımlılığı	158
4.2.1.1. Kabul edilir kıl(ın)manın yüküyle yaşanan gelgitler: “Konduramama, Yıkım, İnanmaya Direnç”	159
4.2.1.2. Sarsıntıyı durdurma ve meta anlatıyı sürdürme çabası “Kimse Duymadan Sorunu Çözme”	172
4.2.1.3. “Bağımlıya bağ(ım)lılık” ve annelik: Karmaşık duygular ve çocukların suistimali	175
4.2.2. Bağımlılığın Kabulüyle Annelik Sorgulamaları ve Suçla(n)maları: Meta Anlatıyla Yüzleşme	184
4.2.2.1. Hakim “iyi annelik” tanımı üzerinden kendini sorgulama ve suçlama “ <i>...labirentin içinde dönüyorsun. ...Çıkış yolu bulamıyorsun.</i> ”	185
4.2.2.2. Eşler arası suçlama ve kadınların gözünden bağımlılıkta annelik ve babalık pratikleri “ <i>Hani bakacaağdın bebelere...</i> ”	192
4.2.2.3. Çevreden suçlanma “ <i>Yetiştirdiğin çocuğa bak.</i> ” , “ <i>Günah keçisi seçilme.</i> ” 202	
4.2.3. Bağımlılığın Yoğun Annelik İdeolojisinin Baskısı: Sessizleşme, Uzaklaşma ve Farkındalık	207
4.2.3.1. Annelerin sessizleşmesi: Utanma, gizle(n)me, maske takma, rol oynama “ <i>İyi bir aile çocuğu bunu kullanmaz diye düşünülüyor.</i> ”	207
4.2.3.2. Çevrenin uzaklaşması ve çevreden uzaklaşma “ <i>İnsanlar seni anlayamıyo ki!</i> ” 211	
4.3. BAĞIMLILIĞI ve ANNELİĞİ DÖNÜŞTÜRME: DESTEK ARAYIŞI, BAŞ ETME ve DEĞİŞİM İHTİYACI	214
4.3.1. Yeniden Kabul Edilebilir Kıl(ın)ma Yolunda Tedavi ve Destek Arayışı .216	
4.3.1.1. Tedavi ve destek deneyimleri: Arayış, umutlanma ve hayal kırıklığı sonrasında öğrenim “ <i>Her seferinde hani duvara toslamak var ya...</i> ”	217
4.3.1.2. “Çaresiz çırpınışlara” son verilme talebi “ <i>Sanki bu bir tek bizim sorunumuz!</i> ”	225
4.3.2. Annelerin Baş Etme Pratikleri: Bağımlılıktan Kurtarma ve Kurtulma Arayışı	228
4.3.2.1. Baş etmede hakim annelik pratikleri: Kendini yoksayma, adanma, dayanma ve müdacelede bilgili yol alma” “ <i>Kendi hayatın diye bir şey yok, onun hayatı benim de hayatım</i> ” “ <i>Evladını ne atabiliyosun, ne satabiliyosun!</i> ”	229
4.3.2.2. Negatif ortaklık, dayanışma, güçlenme, ayrışma yeri: Nar-Anon tutunacak bir dal “ <i>Bizi bizim gibi olanların dışında kimse anlayamaz.</i> ”, “ <i>Ben sebep olmadım.</i> ”	240

4.3.3. Yoğun Anneliğe Karşı Anlatılar: Dönüşüm, Güçlenme ve Özgürleşmeye Doğru “Ben Olma İhtiyacının Farkına Varma”	246
4.3.3.1. Anneliğe dair çıkarsamalar ve beklentiler “ <i>Biraz çocuğumuzdan kendimizi ayırmamız lazım</i> ” “ <i>Bu haliyle annelik bir işkence!</i> ” “ <i>Annelikte ve babalıkta eşit sorumluluk olmalı.</i> ”	247
4.3.3.2. Annelik ideolojisinin toplumsal baskısı ve zorluklar karşısında güçlenme ve özgürleşme “ <i>...tek hobim çocuğum olmuş.</i> ” “ <i>Kendimizi sevmeyi unutmuşuz çocuklarla uğraşırken.</i> ” “ <i>Artık ben, ben olmak istiyorum.</i> ”	252
4.3.3.3. Sorgulama ve öğrenmelerle değişen fikir, değişmeyen gelecekte beklenen “ <i>Kimin, benim gelecek beklentim mi?</i> ”	257
5. BÖLÜM: SONUÇLAR VE ÖNERİLER	264
5.1. SONUÇLAR	264
5.2. ÖNERİLER	288
KAYNAKÇA	298
EKLER	320
EK 1. Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyon Onayı	320
EK 2: Gönüllü Katılım Formu	321
EK 3: Görüşme Formu	322
EK 4: Nitel Veri Analizi Çalıştayı Maxqda Programı Katılım Belgesi	324
EK 5: Orjinallik Raporu	325
EK 6: Eren’in Evinden Bir Fotoğraf	326
EK 7: Görkem’in Günlüğünden Bazı Alıntılar	327
EK 8: On İki Basamak ve On İki Gelenek	329

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Kadınların Sosyo-Demografik Bilgileri	104
--	-----

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Madde Bağımlılığı Olan Bireylerin Yakınlarının Deneyimlerini Etkileyen Temel Faktörler	46
Şekil 2: Annelik ve Çocuğun Madde Bağımlılığı Ana Tema Haritası.....	107
Şekil 3: Annelik İdeolojisi Hakimiyetinde Anneliğin Gelişimi Tema Haritası	108
Şekil 4: Annelik İdeolojisinin Kırılışı: Çocuğun Madde Bağımlılığı Tema Haritası ...	158
Şekil 5: Bağımlılığı ve Anneliği Dönüştürme Tema Haritası	216

GİRİŞ

Annelik meselesi, anneliğe dair deneyimleri ve anlatıları şekillendiren hakim ideolojiler ve politikalar bağlamında farklı annelikler üzerinden ele alınması gereken bir konudur. Annelik ideolojisi konusundaki temel araştırmacılardan biri olan Arendell (2000), “çeşitli anne gruplarının hayatlarına ve seslerine” odaklanılması ve “annelerin deneyimlerine dayanan teori oluşturma” ihtiyacını tanımlarken, anneliğe dair birçok soruyu keşfetme konusunda araştırmacılara meydan okumaktadır: “Çeşitli kadınlar, anne olmak hakkında ne hissediyor? Annelik pratiği onlar için ne anlam ifade ediyor? Annelerin duyguları ve tutumları tam olarak nedir?” (2000: 1201-1202). Farklı yaşantılara sahip kadınların ortak deneyimlerinin bulunduğu anneliğe dair deneyimlerini ele alındığı çalışmalardan biri olan bu çalışmada; çocuğun madde bağımlılığı karşısında annelik ideolojisi ile annelerin deneyimlerinin ve buna bağlı olarak oluşturdukları anlatıların nasıl şekillendiği feminist sosyal çalışma perspektifi ve araştırma yaklaşımı ile anlaşılmaya çalışılmıştır.

Günümüzde yaygınlığı her geçen gün daha da artan madde bağımlılığı konusunda yapılan çalışmalarda ailelere hem bir risk faktörü hem de çözümün bir parçası olarak yere verilmesine rağmen, ailelerle yapılan çalışmalar oldukça azdır. Madde bağımlılığı ve “aile veya ebeveyn” olarak ele alınan çalışmalara bakıldığında ise çalışmalara katılım gösteren kişilerin genellikle anneler olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda da “kadın”ın görünmezliği kendini korumaktadır. “Peki çalışmalara katılan kişiler neden büyük çoğunlukla annelerdir?” sorusu öncelikle, ailelere nasıl ulaşıldığı ile alakalı olarak yanıtlanabilir. Çocuğun madde bağımlılığı sorununda ailelerle yapılan çalışmalarda ailelere çoğunlukla bağımlılık tedavi merkezleri vekendine yardım destek grupları üzerinden ulaşılmaktadır. Richert, Johnson ve Svensson (2018) yaptıkları çalışmalarında anne ve baba olarak cinsiyet dağılımını sağlayamamalarının nedenini babaların daha az oranda madde bağımlılığı ile ilgili derneklere ya da yakınlarla yönelik örgütlere dahil olduğunu da gösterdiğini ifade etmiştir. Bu bilgi, neden buralarda annelerin daha çok varlık gösterdiğini sorgulatmaktadır. Bir başka yanıt ise annelerin babalara göre araştırma çalışmalarına katılmaya ve anlatmaya daha istekli olmalarıyken, bu yanıt da “Neden anneler daha çok anlatmaya istekliyken babalar değil?” sorusunu doğurmaktadır. Bunun bir nedeni olarak babaların aile ve çocuk konusunda annelerden daha az sorumluluk almalarının araştırmalara katılım göstermemeleri ile ilgili olabileceği belirtilmektedir. Yapılan araştırmalarda öne çıkan ise çoğunlukla annelerin paylaşımlarındaki kendini suçlama, suçlanma, utanma, izolasyon gibi anlatılarında da görüleceği üzere, çocuğun madde bağımlılığında annelerin babalara oranla daha fazla olumsuz etkilenmelerinin (Richert ve diğ., 2018) kişisel, sosyal, çevresel, politik

nedenlerinin toplumla ilişkili olarak yeniden tanımlanması gerektiği görülmektedir. Tüm bunlar, meseleye yaklaşımda toplumsal cinsiyet rol kalıpları, annelik ideolojisi ve feminist sosyal çalışma bakış açısının bu çalışmada ne kadar zaruri olduğunu ortaya koymaktadır.

Çocukla ilgili diğer birçok sorunda olduğu gibi çocuğun madde bağımlılığı sorununda da ailelerle ve annelerle çalışma yapan meslek elemanlarının başında sosyal çalışmacılar gelmektedir. Türkiye’de madde bağımlılık alanında faaliyet gösteren tedavi merkezlerinde (AMATEM), hastanelerde, rehabilitasyon ve sosyal uyum birimlerinde (SUB), sosyal hizmet merkezlerinde (SHM), belediyelerde, sivil toplum kuruluşlarında (STK) vb. birçok kurum ve kuruluşta sosyal çalışmacılar çalışmaktadır. Bu kuruluşlarda çocuğun madde bağımlılığını sistem ve ekolojik sistem yaklaşımı ile değerlendirilirken, çocukla özellikle birincil konumda ilgilenen annelerin yaşadıkları da görmezden gelinmemelidir. Böyle bir konumda olan sosyal çalışmacıların mesleki anlamda bilgi temellerine yönelik “annelik ve annelerin yaşadıkları” konusunda derinlemesine bir bilgi sunulmalı ve yapılan çalışmaların annelik anlatılarına duyarlı feminist bir perspektiften ele alınması sağlanmalıdır. Annelerin yaşadıklarının anlaşılması ise kadınlık ve annelik meselesine tarihsel, sosyal, kültürel ve politik açıdan bakmayı gerektirmektedir. Anneliğe dair feminist literatürde annelik, eril hakimiyet tarafından tarihsel, kültürel, politik ve sosyal bir şekilde inşa edilen bir kurum olarak tanımlanmaktadır. Annelik kurumunun bu inşası ile annelik ideolojisi (motherhood ideology), annelik pratiklerini de biyolojik üreme dolayısıyla sadece kadınlar tarafından yapılabilen bir pratikler bütünü içerisinde ele almıştır. Kadınların kimliğinin annelik dışında gelişmesinin önüne geçen annelik ideolojisi (mothering ideology) ile kadının tüm yaşamı kontrol altına alınmıştır. Bu kontrol altına almayı sağlamanın bir yolu ise annelik ideolojisi ile öğretilen ve içselleştirilen iyi annelik kalıpları çerçevesinde eş, ebeveynler, sosyal çevre, toplum tarafından ve merkezi politikanın yansıdığı kurum ve kuruluşlar ve sosyal politika uygulamaları ile de kadınların anneliklerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi ile olmaktadır. Hakim annelik ideolojisinin dışında bir annelik sergilendiği takdirde kınanma, ayıplanma, suçla(n)ma gibi birçok sosyal baskı ile karşı karşıya kaldığı gibi, her ne kadar hakim annelik ideolojisine uyulsa da çocuk toplum tarafından kabul görmeyen bir davranış sergilediği takdirde, yine annenin anneliği sorgulanmaktadır. Bu sorgula(n)ma ise kadınların çocuklarının bağımlılık sorunu ile mücadele ve baş etme pratiklerinin şekillenmesini de etkilemektedir. Bunun için de özellikle çocuk ve kadın refahı alanlarını kapsamındaki çocuğun madde bağımlılığı ve annelik meselesi doğrultusunda yapılacak sosyal hizmet çalışmalarında annelerin deneyimlerine ve anlatılarına duyarlı bir yaklaşım ile kadınlar yönelik hem bağımlılıkla mücadelelerinde hem de annelik pratikleri konusunda güçlendirici hizmetlerin şekillenmesi sağlanabilir.

Çocuğun madde bağımlılığı sorununda annelerin yaşadıkları meselesini anneliğin inşa süreçlerini de ele alacak şekilde derinlemesine anlayabilmek için kadınların çocukluktan itibaren nasıl yetiştirildiklerinden başlanması gerekmektedir. Bu yüzden bu araştırmada nitel araştırma yöntemi ile yapılan derinlemesine görüşmelerde anlatı araştırmasının hayat hikayesi yaklaşımını kullanarak kadınların kız çocuklukları, evlilik ve aile yaşantıları, anne olma ve annelik deneyimleri, çocuğun madde bağımlılığı sorunu öğrenme ve kabullenme ve madde bağımlılığı ile mücadele ve baş etme pratikleri ve bu süreçlerden sonra günümüzdeki annelik pratiklerine dair algı ve yaşantıları bağlamında görüşmeleri yaptım. Bu süreçlere odaklanırken kadınların annelik deneyimlerini şekillendiren annelik ideolojisi dolayısıyla, anlatılar feminist bir kuramsal ve yöntemsel perspektifle ele alarak araştırmayı gerçekleştirdim. Bu çalışmada anneliğe hazırlık, anneliğe geçiş, annelik pratiği biçimlerinin inşasını, çocuğun madde bağımlılığındaki annelik pratiklerini duygular, mücadeleler, tepkiler bağlamında ele alırken anneliğin yeniden inşasının, hakim annelik ideolojisinin yansımaları ile nasıl gerçekleştiğini inceledim. Tezi ele alışımındaki bu yaklaşım madde bağımlılığı sorununda annelik deneyimlerini ve anlatılarını odak noktası haline getirirken idealler, beklentiler, yaşananlar, sarstıntılar, yıkımlar, yansıtılanlar, aslında olanlar, olması gerekenler ve alınan kararlarla yola devam etmeler gibi birçok bileşeni içerisinde barındıran bir yapıyı görmemizi sağlıyor. Annelerin bekledikleri ve yaşadıkları arasında oluşan derin yarığı ortaya koyan bu tez ile kadınların annelik ideolojisi karşısında kendi içlerinde bir mücadele pratiğini ve hakim ideolojiye karşıt anlatıları nasıl geliştirdiklerine de dair de bilgi edinme imkanı sunmaktadır.

1. BÖLÜM

1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Günümüzde yaygınlığı her geçen gün gittikçe artan bir sorun olan genç uyuşturucu madde bağımlılığı ve hakim annelik ideolojisinde annelik pratikleri meselesini feminist bir perspektifle uygulama temelli bir meslek olan sosyal çalışma çerçevesinde ele almak önemli iki çalışma alanının buluştuğu noktayı sunmaktadır. Son zamanlarda annelik ile ilgili literatürde evsiz anneler, lezbiyen anneler, engelli çocuğa sahip anneler, ergen anneler, bekar anneler, cezaevindeki anneler gibi farklı durum ve koşullar altında annelik edimine bağlı annelerin seslerinin ve bakış açılarının görünür kılınmaya başlandığı görülmektedir. Bu kapsamda çalışmada farklı annelik deneyimlerinden uyuşturucu madde bağımlılığı olan bireylerin annelerinin sesine kulak verilmesi ile, hakim annelik ideolojisi bağlamında anneliğin nasıl deneyimlendiği görünür kılınmaktadır.

Uyuşturucu madde bağımlılığı, bireylerin ve aile üyelerinin kendi fiziksel, psikolojik ve sosyal iyilik halini, ekonomik durumunu, kişisel, sosyal ve aile ilişkilerini, geleceğe dair planlarını ve yaşam şeklini olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Yapılan çalışmalarda daha çok madde bağımlılığı sorununda ailelerin tedavideki rolü, ailelerin sosyo-ekonomik yükü, depresyon düzeyleri üzerinde durulmuş, ancak spesifik olarak anneleri dahil eden bir çalışma yoktur. Halihazırda literatürde hem anneyi hem babayı dahil eden çalışmalarda da babaların katılımını sağlamanın önemli bir sorun olduğu belirtilmektedir. Çocuğun madde bağımlılığı sorununda annelerin hem tedavi merkezlerine başvurularında hem de yapılan araştırmalara katılımlarında sayıca daha fazla olduğu görülmektedir. Burada belirtilmesi gereken sorun ise annelerin yaşadıkları bu durumun literatürde neden bu kadar görünmez kılındığı konusudur. Ebeveynlerle yapılan çalışmalarda Fineman (1995)'ın belirttiği üzere “anne” ve “annelik” yerine “ebeveyn” ve “ebeveynlik” terimlerini kullanmak, toplumsal gerçekliği gizlemeye hizmet eder (akt. Garey ve Arandell, 1999, s.295). Cinsiyet-nötr bir eğilimle “ebeveyn” kelimesinin kullanılması, Strega ve diğ. (2008, s.706)'nin de belirttiği üzere katılımcıların öncelikle veya yalnızca anne olduğu, çok az sayıda baba olduğu gerçeğini gizlemektedir. “Ebeveynler”e yapılan uyarlamalar, aslında, annelerin kısaltmalarıdır (Garey ve Arandell, 2001, s.295). Bu bilgiden hareketle çocuğun madde bağımlılığı ve ebeveynlerle yapılan çalışmalara göz atıldığında katılımcıların çoğunluğunun anneler olduğu görülmektedir. Örneğin; Usher ve diğ. (2007) tarafından yapılan bir çalışmada 18 ebeveyn den 16 anne, 2 baba ile, Oreo ve Özgül (2007)'ün çalışmasında babaların isteksiz olduğu vurgulanarak 49 ebeveyn den 42 anne, 7 baba ile görüşülmüştür. Groenewald ve Bhana (2016) ise çalışmalarında hem anne hem babalar ile çalışmak isterken sadece annelerin çalışmaya katılmayı

istediklerini belirtmiştir. Orford ve diğ., (2010b) yaptıkları çalışmada da madde bağımlılığında babaları çalışmaya dahil etmede zorluk yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla bu sorun karşısında çocuğun madde bağımlılığı ve ebeveynler konusundaki literatürde de kadının görünürlüğünün sağlanması için annelik çalışması vurgusu önemlidir.

Ebeveynlerin araştırmaya katılımdaki bu isteklilik farklılıklarına paralel olarak çocuklarının uyuşturucu madde bağımlılığı karşısında farklı deneyimler yaşamalarında (Richert ve diğ., 2018) toplumsal cinsiyete dayalı farklı ilişki dinamikleri ve inşa süreçlerine bakılmasını gerektirmektedir. Kadın ve erkeğin biyolojik farklılıklarının yanında duygu, düşünce ve davranış açısından farklılıklarının olması ve bu yöndeki beklentiler, çocuğun madde bağımlılığında kendini göstermektedir. Annelik pratikleri olarak ele aldığımızda ise, çocuğu dünyaya getiren kişi olarak annelerden yapması beklenen bakım verme, besleme, koruma, yetiştirme ve eğitim verme çerçevesinde annelik fedakarlık, hayatını başkalarının bakımına adanma, kendi ihtiyacını ikincil planda tutma gibi pratikler içerisinde bulunmalarıdır. Kadınlardan beklenen bu duygu, düşünce ve davranışlar dolayısıyla bağımlılık sorunu ile çocuklarının değişen sağlık durumları ve yaşamları karşısında özellikle annelerin, hakim annelik ideolojisine bağlı gelişen yaşamları ve pratiklerine bağlı olarak süreci daha farklı şekillerde deneyimlediklerini düşünmekteyim. Yapılan bir başka çalışmada da aileden birinin madde bağımlılığı durumunda yakınların yaşadıkları deneyimin; geleneksel veya modern bir aile yapısına sahip olmaya, etkilenen aile üyesinin kadın veya erkek oluşuna, ailenin maddi koşullarına, kullanılan maddeye, bağımlılığı olan kişiye yakınlığa, maddenin yasal ve geleneksel olma(ma) durumuna göre değişiklik göstermekte olduğu ifade edilmiştir (Ordord, 2012). Literatürde yapılan çalışmalarda da ortaya çıkan annelerin babalara göre çocuğun bağımlılığını kabul etmede ve dile getirmede zorlanma, çevre tarafından suçlanma ve damgalanma, izolasyon, anksiyete ve depresyon, kendini bağımlılıktan sorumlu hissetme, suçluluk ve utanç gibi deneyimleri daha yoğun yaşamalarının (bkz: Richert ve diğ., 2018), ataerki ve hakim annelik ideolojisiyle bağlantısının olduğunu düşündürmektedir. Her ne kadar bazı ailelerde, toplumlarda, politika ve yasal düzenlemelerde ataerki kendini açık bir şekilde göstermese de annelerin çocuğun madde bağımlılığı sorununda yaşadıkları deneyimlere dair yapılan çalışmalarda ortaklaşan noktaların fazlalığı, ataerkinin örtük tezahürüne işaret etmektedir. Dolayısıyla çocuğun madde bağımlılığı durumunda annelerle yapılan bir çalışmanın hakim olan aile biçimi, toplum yapısı, aile politikaları, yasal düzenlemeler açısından bakıldığında ataerki ve buna bağlı olarak annelik ideolojisi dolayısıyla feminist bir perspektifle bakılmasını gerektirmektedir.

Annenin yaşadıklarının yapılan araştırmalarda görünürlüğünün olmamasının yanında toplumda da kadının kimliğinin görünmemesi bir başka meseledir. Anneliğe dair konum, kadınların

toplumsal cinsiyet rol kalıpları doğrultusunda toplumda var ediliş biçimleri, konumlandırılışları ile alakalıdır. Halihazırda anneliğin tarihsel, kültürel, politik ve sosyal bir proje olarak inşa edildiği bakış açısıyla Chodorow (1978)'un da belirttiği üzere erkek egemen yapı içerisinde annelik ideolojisi oluşturulmuştur. Bu pratik içerisinde kadının, kadın kimliğinin görülmeyerek sadece anne olarak bağımlı bir rol içerisinde kalması toplumda kabul görmekteyken, bu role girmeyen kadınlar ise makbul olmayan kadınlardır. Dolayısıyla farklı sorunlar etrafında olsa da annelik çalışması yaparken meselenin ataerkil kökenleri nedeniyle feminist bir perspektifle yaklaşılması zaruridir. Birey merkezli bir toplum yapısından ziyade aile ve akrabalık temeli ile ilişkilendirilen kollektivist ve ataerkil bir toplum yapısına sahip olan Türkiye'de çocuğun bağımlılığı nedeniyle çocuğu yetiştirmekten sorumlu annelerin yaşadıkları sadece bireysel ve içsel bir süreç olarak ele alınmamalıdır. Annelerin deneyimlerine ve bu deneyimlerin nasıl anlatıya dönüştüğüne; aile, sosyal çevre, toplum, kültür ve hakim politika gibi durumların etkisinin farkında olarak bağlamsal temelleriyle bakılmalıdır.

Annelerin çocuklarının madde bağımlılığı karşısındaki pratiklerine dair oluşturdukları anlatılara ise anlatı araştırması bilgisi ile Riessman (2008)'in ifade ettiği üzere insanların kendi anlatılarını yaratmaları ve bu anlatılarla yaşamaları sırasında bu anlatıları da etkilemeleri, yeniden kurgulamaları, manipüle etmeleri, pazarlamaları ve sahnelemeleri ile yaklaşıyorum. Bu çerçevede çocuğun madde bağımlılığında annelerin deneyim ve anlatıları, kendi sosyal çevre etkileşimleri ile birlikte zamansallık, toplumsallık ve yer bağlamında ele aldım. Bu bağlamı yakalamak için kadınların kız çocuğu, gençlik, annelik gibi yaşam dönemlerini ve temel olayları ele alacak şekilde, aile yaşantılarını, evlilik süreçlerini, hamilelik, doğum ve çocuk sahibi olma, çocuk bakımı ve çocuğun madde bağımlılığı sorunu ile karşılaşma, yüzleşme, sorgulama, bağımlılıkla mücadele, destek arayışı, baş etme gibi süreçler altında inceledim. Bunu yaparken sosyal çevreye dair bilgileri de görüşmede alacak şekilde irdeleyerek annelik pratiklerinin ve algısının dönüşümüne ışık tutmaya çalıştım.

Bu çalışma, çocuğun uyuşturucu madde bağımlılığında annelerin deneyimlerine ve anlatılarına ışık tutmayı amaçlarken, madde bağımlılığı literatüründe bir risk etmeni olarak görülen ailelere yönelik suçlayıcı, hatalı gören yaklaşımlardan uzaklaşılması ve toplumun, profesyonellerin, politika yapıcılar gibi birçok farklı konumdaki kişilerin çocuğun madde bağımlılığında anneler hakkındaki bilgi ve anlayışlarına bir başka açıdan bakabilmelerini sağlama amacını da taşımaktadır. Bunun sonucunda, anneleri baskılayan bu ataerki temelli annelik ideolojisinin farkında olarak sadece annelere yüklenen çocuk bakımı ve yetiştirme sorumluluğu çerçevesinde kadınlarla birlikte farklı hizmet ve uygulamaların geliştirilmesi ile sosyal değişim ve güçlenme odağında çalışmalar yapılabilir.

Bu araştırmanın sorunu başta da belirttiğim gibi çocuğun uyuşturucu madde bağımlılığı ve annelik olmak üzere iki önemli çalışma alanının kesişimidir. Uyuşturucu madde bağımlılığı gibi çocuğun ve ailenin yaşamını çok boyutlu olarak etkileyen ve değiştiren bir durumda annelere dönen oklar aslında neyi göstermektedir? Kadının kimliğini annelik ile bir tutan ataerki ve oluşturduğu annelik ideolojisi çerçevesinde anneliği ele alan bu araştırmanın sorunu, çocuğun uyuşturucu madde bağımlılığı karşısında annelerin deneyimlerinin ve anlatılarının nasıl sosyal olarak oluştuğu, dönüştüğü ve çözüm için neye gereksinim duyulduğuna dair feminist sosyal çalışma literatüründeki bilgi ihtiyacıdır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın genel amacı çocuğun uyuşturucu madde bağımlılığında annelerin “annelik pratiklerinin”, nasıl şekillendiğinin ve anlatıya dönüştürüldüğünün feminist sosyal çalışma perspektifiyle keşfedilmesidir.

Bu bağlamda araştırmadaki temel sorularım geçmiş, olay sırası ve şimdiki durumu ifade eden zamansallık içerisinde şu şekildedir:

Uyuşturucu madde bağımlılığı olan çocuğa sahip annelerin;

- 1) Çocukluklarından itibaren yetiştirilme biçimi ve öğrenmeler ile annelik pratikleri,
- 2) Evlilik ve anne olma süreçlerinde annelik pratikleri,
- 3) Çocuğun madde bağımlılığının öğrenilmesi ile yaşanan süreç ve bu süreçte annelik pratikleri,
- 4) Aile ve sosyal çevre ilişkileri ve annelik pratikleri,
- 5) Çocuğun madde bağımlılığı ile mücadele ve baş etme çabaları içerisinde aldıkları destekler ve başvurdukları kurum ve kuruluşların hizmetleri sonrasında annelik pratikleri nasıl deneyimlerle şekillenmekte ve anlatıya dökülmektedir?

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu araştırma iki önemli sorun alanını içermesi bakımından madde bağımlılığı ve annelik literatürleri ayrı ayrı ve kesişimsel olarak incelendiğinden araştırmanın önemini yazarken de bu iki alanın bilgisi ile araştırmanın önemi ifade edilmeye çalışılmıştır.

İlk olarak madde bağımlılığı ile ilgili sorun alanına baktığımızda, Türkiye Uyuşturucu Raporu (2018)'nda uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılık oranlarında son yıllarda büyük bir artış olduğu ve uyuşturucu madde kullanım yaşının gittikçe daha da düştüğü belirtilmektedir. Örneğin

raporda 15 yaş altı madde kullanım oranının 2017 yılı tedavi görenler içerisinde 0,34 olduğu, yatarak tedavi gören hastaların maddeyi ilk kullanım yaşı bakımından incelendiğinde, ilk kullanım yaşının 15-24 yaşları arasında yoğunlaştığı görülmüştür. Artan bu oranlar karşısında uyuşturucu madde bağımlılığı sadece madde kullanan bireyi değil, tüm ailenin iyilik halini olumsuz etkileyen bir sorun olmasından dolayı yapılan çalışmalarda odak sadece bağımlı birey üzerine olmamalı, aile, çevre, politikalar gibi birçok nokta üzerinde durulmalıdır. Uyuşturucu madde bağımlılığı sorununda yapılan araştırmalara bakıldığında daha çok bağımlılığı olan bireylerle bağımlılık dinamiği üzerinde durulduğu görülmektedir. Bağımlılığı olan bireylerin aileleriyle yapılan çalışmalara bakıldığında ise ülkemizde daha çok derleme çalışmalarının olduğu, araştırma çalışmalarında ise özellikle bağımlı bireylerin rehabilitasyonundan aile yaşam becerisi programının etkiliği konusunda doktora tezi (Ulaş, 2017), tedaviye yönlendirilen bağımlılığı olan bireylerin algıladıkları aile desteğinin tedaviye etkisi ve ailelerinde psikiyatrik tanı varlığı konularında tıpta uzmanlık tezi (Petin, 2014), bağımlılığın ailelerde yarattığı psikososyal ve ekonomik zorluklar (Gümüş ve diğ., 2002), bağımlılığı olan bireylerin anne-babalarında öfke düzeyi ve bunun depresyon ve anksiyete ile ilişkisi (Ekinci ve diğ. 2016) gibi konularda ise araştırma makalesi yapılmıştır. Bu çalışmalara bakıldığında ailelerin neler yaşadığını derinlikli bir şekilde ortaya koyan niteliksel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmaların olmadığı görülmektedir. Yapılan araştırmaların ana ekseninde iki temanın öne çıktığı görülmektedir. Birinci temayı tedavi ve rehabilitasyonda ailelerin önemi oluştururken, ikinci temayı, çocuğun madde bağımlılığında ailelerin psikiyatrik açıdan yaklaşım üzerine olmuştur. Bunun yanında diğer yapılan derleme çalışmalarında ise gençlerin uyuşturucu madde kullanım alışkanlığına yönelmelerinde ebeveyn ile yaşadığı sorunlu ve yetersiz ilişkiler, aile işlevselliği gibi noktalar üzerinde daha çok durulduğu görülmektedir. Ancak belirtilmelidir ki ulusal literatürde çocuğun madde bağımlılığında annelerle yapılmış herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

Annelik meselesi ile ilgili literatüre baktığımızda Türkiye’de annelikle ilgili feminist yazının 1990’lı yıllarda gelişmeye başladığı görülecektir. Annelik ideolojisi kapsamında farklı annelik pratikleri anlatıları ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda da ülkemizde yapılan çalışmalar çoğunlukla eğitim, antropoloji, sosyoloji gibi alanlarda yüksek lisans tezleridir. Bu tezlerde, annelik kimliğinin kurulması, annelik pratikleri bağlamında modernleşme ve ataerki tartışması (Bora, 1998, 2001), barış anneleri (Aslan, 2007), şehit anneleri (Gedik, 2008), annelik pratikleri ve annelik ideolojisini eleştiren çalışmalar (Kaya 2008), cumartesi anneleri (Orhan, 2008), anne eğitim programına katılan anneler (Bayraktar, 2009), yeni annelik ve annelik blogları (Parmaksız ve Melis, 2012; Teke, 2014), queer ebeveynlik ve annelik (İş, 2013), üremeye yardımcı olan teknolojiler vasıtasıyla anne olan kadınların annelik deneyimleri (Sarı, 2014) gibi konular ele

alınmıştır. Sosyal çalışma literatüründe annelik çalışmalarına dair yapılan araştırmalara bakıldığında ise cezaevindeki kadınların annelik deneyimleri (Zeytinoğlu, 2012), engelli çocuğa sahip kadınlarla feminist grup çalışması (Tunç Tekindal, 2015), zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin sorunları (Işıkhani, 2005), mevsimlik tarım işçisi kadınların annelik deneyimleri (Beydili Gürbüz, 2017) konularında çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Sosyal çalışma literatürüne annelik çalışmaları henüz yeni yeni girmeye başlamıştır. Bu bağlamda yapılan bu araştırma konusu itibarıyla feminist literatürde annelik çalışmaları açısından da özgün bir çalışmadır.

Bu araştırmada hakim annelik ideolojisi çerçevesinde annelerin çocuklarının uyuşturucu madde bağımlılığı sorunu karşısında nasıl deneyimler yaşadıklarının ve bu deneyimlerin nasıl anlatıya dönüştüğünün anlaşılması ve tüm bunların feminist sosyal çalışma literatürüne katkıları açısından sosyal çalışmacıların annelerle yapacağı uygulamaların şekillenmesinde önemlidir. Bu araştırmanın mevcut araştırma eksikliğini gidermeye yönelik bir katkı sağlayacağı ve düşünme, tartışma ve yeni araştırma alanları yaratacağı düşünülmektedir. Bunun yanında farklı sorunlar içerisindeki kadın deneyimleri ile ilgili olarak ileride yapılacak olan çalışmalara katkı sağlaması beklenmektedir. Bunun yanında sosyal hizmet eğitimi için sunulan kuramsal temel ve araştırma sonuçlarının eğitim müfredatında annelik çalışmasının yerleştirilmesi konusunda bakış sunması açısından önemlidir.

Bu araştırma aynı zamanda çocuğun uyuşturucu madde bağımlılığı sorunu karşısında annelerin yaşadıklarını anlamlandırmaları noktasında önemli bir bilgi sunmaktadır. Annelerin deneyimlerinin ve anlatıların nasıl sosyal olarak şekillendiğinin ve dönüştüğünün görülmesinin, benzer durumlardaki kadınların kendi duygu ve düşüncelerini anlamlandırmaları ve baş etme stratejileri açısından yeni pratikleri geliştirmelerine de bir fırsat sunabileceği düşünülmektedir. Çocuklarının uyuşturucu bağımlılığı sorununun da annelerin seslerine kulak verilmesi, formal desteklerin oluşturulması gibi, kadınları güçlendirecek etkili sosyal politikaların geliştirilmesi için dikkat çekmesi açısından da önemlidir.

1.4. ARAŞTIRMANIN TANIMLARI

Uyuşturucu madde bağımlılığı ve/veya madde bağımlılığı olan bireyler: Sigara ve alkol dışında bağımlılık yapan uyuşturucu maddeleri kullanan ve bağımlılık tedavi merkezlerine tedavi için başvurduğunda DSM-IV'teki tanı kriterlerini bağımlılık tanısı almış, 17-31 yaşları arasındaki bireyler.

Uyuşturucu madde bağımlılığı ve/veya madde bağımlılığı olan bireylerin anneleri: Sigara ve alkol dışında bağımlılık yapan uyuşturucu maddeleri kullanan ve bağımlılık tedavi merkezlerine tedavi için başvurduğunda DSM-IV'teki tanı kriterlerine göre bağımlılık tanısı almış 17-31 yaşları arasındaki çocuğuyla aynı evde yaşayan veya yaşamış öz anneler.

Bu çalışmada benim “madde bağımlılığı”¹ ifadesini kullanmam DSM-5'te İngilizce olarak madde bağımlılığı “addiction” olarak ifade etmeye doğru bir dönüş olmasından kaynaklıdır.

1.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu araştırmanın en önemli sınırlılığı görüştüğüm annelerin madde bağımlılığı olan çocuklarının cinsiyetlerinin -bir kız çocuğu dışında- hepsi erkek olmasıdır. Sahada uzmanlar ve görüşmelerde annelerin paylaşımına göre; annelerin kız çocuklarının uyuşturucu madde bağımlılığını daha çok gizlemeleri, kız çocuklarının annelerine ulaşmamda sınırlayıcı olmasının bir nedenidir. Bunun yanında uyuşturucu madde bağımlılığı olan kız çocuklarının anneleri, katıldığım kendine yardım destek gruplarında hiç yoksular. Bu yüzden çalışmada Ankara'da aile eğitimine katılmış annelerden kız çocuğu olan bir anneye ulaşabildim. Dolayısıyla kız çocuklarının anneleri ile yapılan bir çalışmada deneyimlerin ve anlatıların değişebileceği ve çeşitlenebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

¹ DSM-III-R'de bu sendromun tanımlanma biçimi oy birliği ile kabul edilmişken kullanılacak olan kavram üzerinde fikir ayrılıkları oluşmuştur. O'Brein'in (2011) bildirdiğine göre; klinisyenler, “addiction” veya “addictive bozukluk” olarak isimlendirilmesini önerirken, klinisyen olmayanlar “addiction” kelimesinin aşağılayıcı olduğunu ve hastaların dışlanmasına neden olacağını belirterek, daha yalın bir kelime olan “dependence” in uygun olacağı üzerinde durmuşlardır. Dependence kullanımının psikiyatristler dışındaki doktorlar için kafa karıştırıcı olmasından dolayı DSM-5 hazırlanırken bazı çalışma komisyonu üyelerinin “addiction (bağımlılık)” kelimesinin son DSM-5'te küçük düşürücü bir anlam ifade etmediğini öne sürerek, bu kelimeye dönmeyi teklif etmişlerdir. Çeşitli toplantılarda dinleyicilere bu konu sorulduğunda “addiction” sözcüğü onay görmesine rağmen madde kullanım bozuklukları gibi daha nötral bir ifade karar kılınmış ancak genel bölüm “madde ile ilişkili ve ‘addictive’ bozukluklar” olarak isimlendirilmiştir (O'Brein, 2011 akt. Güleç ve diğ., 2015).

2. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmada çocuğun madde bağımlılığında annelerin annelik anlatılarını, annelik ideolojisi ve feminist sosyal çalışma bağlamında ele aldığım için kuramsal çerçeveyi annelik ve çocuğun madde bağımlılığı meselesi olarak iki temelde derinlemesine incelemeye çalıştım. Birinci bölümde “annelerin, çocukların madde bağımlılığı sorunu dolayısı ile yaşadıkları süreçlerin”, annelik ideolojisinin kadınların yaşamına hakimiyeti ile alakalı olduğunu düşündüğüm için ayrıntılı olarak “annelik” meselesini feminist bir açıdan birçok boyutu ile ele aldım. Annelik ideolojisi, farklı annelikler ve şekillenişleri bağlamında nasıl işlediğini ve annelik suçlamasının ise nasıl kullanıldığını gösterme bağlamında bir kuramsal çerçeve çizdim. Bunun yanında annelerle çok çeşitli alanlarda karşılaşan ve annelerin yaşadıklarına birlikte çözüm üretebilme noktasında bulunan sosyal çalışmacıların, anneliğe yaklaşımını ele alarak annelik ideolojisinin birçok yerde olduğu gibi sosyal çalışmada da nasıl işlediğine yer vererek sosyal çalışmada, feminist bir yaklaşım ile bunun önüne nasıl geçilebileceğini öne çıkardım. Kısaca kuramsal çerçevenin ilk bölümünde annelik ideolojisi, farklı annelikler, annelik suçlaması ve sosyal çalışmada anneliğin ele alınışından bahsettim. Bu annelik ideolojisinin annelerin hayatlarına ve hikayelerini anlatmalarına yansımaları keşfetmeyi ve anlayabilmeyi kolaylaştıracaktır. Bu kuramsal bilgi araştırmaya temel kuramsal olmasının yanında sosyal hizmet eğitimi ve uygulaması için annelik meselesinin tarihsel, sosyal, kültürel ve politik yanının görülmesiyle önemli bir bilgi temeli oluşturmaktadır.

İkinci bölümde ise annelerin çocuğun madde bağımlılığı sorununda neler yaşadıkları sorusu üzerinden annelerin bağımlılık sorununda nerede konumlandıklarını anlamak için öncelikle madde bağımlılığının tanımından ve günümüzdeki yaygınlığından bahsederek bu sorunun dinamiklerini anlamaya temel oluşturmak istedim. Ardından bağımlılık sorunundan muzdarip bireye ve yakınlarına/annelerine yansımalarından bahsederek annelerin bu süreçte yaşadıklarının nasıl olduğuna dair literatürde yer alan bilgilerle bir bakış sunmaya çalıştım. Daha sonra ise annelerin/yakınların çocuğun bağımlılığındaki pratikleriyle nitelendirildikleri “bağımlıya bağımlılık” kavramını annelik, feminizm ve sosyal çalışma bakış açısıyla yer vererek bağımlıya bağımlılık pratiklerin aslında annelik inşası ile alakasını aktarmaya çalıştım. Böylelikle bu alanda çalışma yapan profesyonellere feminist bir bakış ile madde bağımlılığı sorununda annelerin yaşadıklarının nasıl anlaşılması ve çalışılması gerektiğini aktarmak istedim. Daha sonra annelerin çocukların madde bağımlılığında baş etme süreçleri ve mücadeleleri hakkında literatüre yer vererek annelerin pratiklerini anlamaya yönelik temel bilgi oluşturmasını istedim. Annelerin yaşadıkları bu durum karşısında madde bağımlılığı sorununda bireylere ve yakınlarına yönelik kamusal, özel, sivil hizmetlerden bahsederek, annelerin/yakınların yaşadıkları sorunların

çözümüne kamusal ve sivil alanda nasıl hizmetlerle destek sunulabileceğini düşünebilmek için var olan hizmetlere yer verdim. Bu bölümde bahsettiklerim ile ise kısaca çocuğun madde bağımlılığı dolayısıyla görüşülen annelerin anlatılarının anlayabilmeye ve bu çerçevede sunulan hizmetler ve uygulamaların nasıl olduğuna dair konuya dair genel bir bakış sağlamaya çalıştım. Tüm bu kuramsal çerçevede yer verilemeyen temel bazı bilgilere ise analiz bölümünde ortaya çıkan yeni bilgilerle anlatıları destekleyecek şekilde yorumlayarak yer verdim.

2.1. ANNELİK İDEOLOJİSİ VE FEMİNİST SOSYAL ÇALIŞMA

Çocuk refahını temelinde aldığına ilişkin yaygın bir görüşü olan sosyal çalışmanın, feminist sosyal çalışma bakış açısıyla annelik konusuna nasıl yaklaştığı da merak konusudur. Aile içinde yaşanan olayların öncelikli sorumlusunun kadınların tutulduğu uygulamaların sorgulanması ve bireyin duygusal sorunları ve yapısal konularının arasındaki bağlantının öneminin vurgulanması, sosyal çalışmada feminist düşüncenin etkisi ile olmuştur (Dominelli 1991, s.98 akt. Carolyn, Jan ve Linda, 1994). Toplumun birçok farklı kesimi ile ailelerle, kadınlarla, yaşlılarla, çocuklarla, engellilerle mikro, mezo, makro düzeylerde dezavantajlı koşulları ortadan kaldırmak için sosyal adalet, güçlenme ve özgürleşme meselesi üzerinde çalışmalar yapan sosyal çalışmacıların anneliğe dair bakış açısının nasıl olduğunun anlaşılması, annelerle yapılan çalışmalarda dezavantajın pekiştirilmesinin önüne geçilmesi ve sorunların çözümü için zaruridir. Bu yüzden de sosyal çalışmada annelik ideolojisinin bilinmesi ve uygulamalarda feminist bir bakış açısının kazanılması sosyal çalışma mesleğinin temel amacının bir gerekliliği olarak görülmelidir. Bu kavrayışın kazanılması için annelik ideolojisini ve feminist sosyal çalışmayı işlevsel olacak şekilde tarihsel olarak ve günümüz yansımaları odağında derinlemesine anlamaya ihtiyaç vardır. Öncelikle annelik inşasını, annelik ideolojisi bağlamında ele alırken feminizmin anneliğe ve annelik ideolojisine bakışının tarihsel olarak nasıl şekillendiğinden, günümüz annelik ideolojisinin nasıl olduğundan ve anneler üzerinde yansımalarından ve sosyal çalışmada ve feminist sosyal çalışmada anneliğin nasıl ele alındığından ve nasıl çalışmalar yapılabileceğinden bahsedeceğim.

2.1.1. Annelik ve Annelik İdeolojisi

Biyolojik bir olgu olarak doğum, eş zamanlı olarak kadının kimliğinin yeniden tanımlanmasına yol açar. Kadının yazgısının üremedeki biyolojik rolüne bağlı olduğunu gösteren bu kimlik, kaçınılmaz olarak aile ve annelikle bağlantılıdır (Miller, 2010). Bu biyolojik bağ ve çocuk dünyaya getirme durumu ise, evrensel annelik statüsünü doğurmuştur. Silva (1996, s.12-33) anneliğin, anne ve çocuk dışında, ideolojiler, kaynaklar, emek pazarları, teknolojik gelişmeler, erkekler, kanunlar, seçimler ve zorunluluklar gibi birçok değişkeni ve karmaşık sorunları

içerdiğinden bahseder. O'Reilly, ekonomi, politika, kültürel kurumlar / söylemler ile kesişen güçlerin karmaşık bir süreciyle, anneliğin baskın ataerkil tanımının, anneliğin resmi ve tek anlamı olarak kodlandığını belirtir. Bu ataerkil tanım, yasalara, sosyal politikalara, devlet kurumlarına ve benzeri yönetim alanlarındaki yazılar yoluyla annelik pratiklerinin maddi koşullarını belirler. Bunun yanına hem sosyal olarak hem de söylemlerle ataerkillik, anneliğin anlamını tanımlar ve kadınların nasıl anne olduğunu belirler (2004b, s.4). Bu çerçeveden baskın ataerkil tanım ile kadınları, sadece annelik ve çocuk ile tanımlayan annelik ideolojisinin (mothering ideology) temelleri atılmıştır. Annelik ideolojisinin gelişime dair açıklamalarda ise; tarih boyunca hemen her yerde annelik pratiği, kadınların sosyal şiddet ve baskı altında olduğu ve eril güç tarafından kontrol edilen ve şekillendirilen politikalarla yönetilen koşullarda geliştirildiği üzerinde durulmaktadır (Ruddick, 1980). Görüldüğü üzere annelik, birçok değişken tarafından yönlendirilirken, ataerki dolayısıyla toplumsal cinsiyet rol kalıpları etrafında inşa edilmekte ve çocuklara ilişkin çeşitli beklentileri içeren görevleri ve sorumlulukları barındırmaktadır. Bu görev, sorumluluklar ve bunların nasıl yapılacağı tarihteki siyasi, sosyal ve kültürel ideolojilerle de yeniden yapılandırılmış ve kurulmuştur (Allan, 2004, s. 57).

Ataerkil bir kurum olarak annelik iktidarını nasıl sürdürdüğüne bakıldığında ise anneliğin kutsallaştırılması mevzuu gündeme gelmektedir. Ustabaş (2009, s. 43) erkekliğin devamı için doğurma işlevinin gerekliliği ile eril ideoloji kadın bedenine hükmederek anneliği kutsallaştırmış, bu sayede kadının egemen sistemi sorgulamasına engel olduğunu belirtmiştir. Yani kadının bu kutsallaştırmaya inanması sağlanmıştır. Özellikle de bu konuda kadının doğum dolayısıyla çocuğu ile kurduğu potansiyel ilişki ve anneliğin kutsallaştırması, Eisenstein (2000)'ın belirttiği gibi kadını bakımdan sorumlu kılmak ve erkeğe bağımlı hale getirilmesinde annelik kurumu sisteminin önemli unsurlarıdır. Rich (1976, s.74) bu unsurlara ek olarak ise anneliğin anne-çocuk arasındaki bağıllık söylemiyle kadının doğal ve birincil işi olarak görülmesinde, anneliğin bir his olarak görülmesi eğilimininden bahsetmiştir (Rich, 1976, s.24). Bu annelikteki his, bağıllık ve kutsallık meselesi, biyolojik determinizm varsayımlarında ve kadınların anne olma yazgısının kaçınılmazlığı fikrinde güçlü bir biçimde yer ettiği görülmektedir. Bu unsurlarla kadınların anneliğe dair egemen sistemi sorgulamasının önüne geçilerek ve bu düzen hakimiyetini korumaktadır. Anneliğe dair his ve içgüdü varsayımı ile anneliğe dair pratiklerin yerine getirebileceği öne sürülmüştür. Anneliğe dair bu pratikler tam olarak neyi içermektedir?

Ruddick (1980, s. 348) bu sorunun cevabı olarak annelik pratiğinin çocuğu korumak, yetiştirmek ve çocuğun kabul edilebilir kılınması talebinin karşılanması olarak özetlenebilecek üç uğraş ile yönetildiğini belirtir (Ruddick, 1980, s.348). Arendell'in (1999) de "maternal pratik" olarak adlandırdığı bu pratikler özetle besleme, koruma ve eğitmedir. Bu pratiklerin açıklaması olarak

ise DiQuinzio (1999:120) annelik pratiği içerisinde yer alan korumanın; çocuğu ve çevresindeki bireyleri denetlemeyi içerdiğinden ve yetiştirmenin; çocuğun fiziksel, sosyal, duygusal ve zihinsel gelişimi için fiziksel ve sosyal koşulların sağlanmasını gerektirdiğini içerdiğinden bahseder. Kabul edilebilir kılma ise annenin çocuğunu içselleştirilen sosyal grubun değerleri doğrultusunda ve gelecek nesilde kabul edilebilir bir yetişkin olması için eğitimini içerir (Ruddick, 1980, s.356). Dolayısıyla bu pratiklerin nasıl yapıldığına göre annelerin nasıl anne oldukları değerlendirilmektedir. Ancak bu pratiklerin nasıl yapılacağı da zaten hakim ideolojilerle belirlenmektedir. Rich (1976) anneliğin nasıl yapılacağının belirlenmesi konusunu iktidarsız sorumluluk kavramı ile açıklamıştır. Bir kurum olarak anneliğin kadınlara içkin olduğu, her kadının doğal olarak anne olarak doğduğu düşüncesi ile annelik işi tamamen annelere bırakılmasına rağmen, annelere anneliği nasıl yapacakları konusunda sorumluluk verilmemesini yani nasıl annelik yapacaklarını uzmanların, akrabaların vs. anlatmasını ise Rich iktidarsız sorumluluk adını verdiği kavramla açıklamıştır (Rich, 1976). Anneliğe dair hakim kurallara uygun annelik pratiklerini gerçekleştirmeyen anneler ise “iyi anne olamama-kötü anne olma”ya dair etiketleme ve toplumun dışına itilme de önemli bir unsurdur ancak bu durumdan daha sonraki başlıklar da bahsedilmiştir.

Anneliğe dair ataerkil tanımını dışında bir yaklaşım olarak Adrienne Rich anneliğin i ie geçmiş kurum ve deneyim olarak iki ayrı anlamı olduğunu belirtmiştir. Kadınların reme yetisiyle ve çocuklarla olan *potansiyel ilişkisi* olarak anneliğin “deneyim” anlamını ifade ederken; diğer bu potansiyel ilişki içerisindeki tüm kadınların erkeklerin kontrolünde kalmasını sağlama amacı dolayısı ile ise annelik “kurum”dur (Rich, 1986, s.13). “*Annelik (motherhood)*” terimi, eril tanımlı, kontrol edilen ve kadınlara karşı baskı aracı olan ocuk bakımının, kadının temel görevi haline getirildiği ve kadınları sistematik eşişsizliğe hapseden anneliğin *ataerkil kurumu* anlamına gelmektedir. “*Annelik edimi(mothering)*” kelimesi ise kadınların *annelik deneyimlerini* ifade eder, kadınlarla tanımlanır ve merkezlenir ve potansiyel olarak kadınları güçlendirir (Green, 2015). Annelik (motherhood) için kadın olunmalıdır, annelik edimi (mothering) için ise kadın olmaya gerek yoktur. Annelik edimi, annelik gibi doğal değildir. Annelik edimi annelik kurumuna bağlanmaktadır ancak annelik diğer insanlarla paylaşılabileceği gibi anne yerine yapılabilir bir pratiktir (Silva, 1996, s.12-33). Daha açık bir ifadeyle Ruddick (1980) ocukların korunması ve beslenmesiyle ilgili annelik pratiğini, sadece kadınların doğasından gelen sevginin içgüdüsel bir görüntüsü olmadığını, fiziksel ve entelektüel boyutlarının biyolojik olarak belirlenmediğini ve sürekli pratiklerle öğrenilen veya edinilen bir düşünce türü olarak ifade etmiştir. Ruddick (1980) anneliğe özgü düşünme biçimi (maternal thinking) kavramı olarak tanımladığı anneliğe ilişkin düşünce ve davranış kalıplarının, içinde bulunan toplumsal beklentilerin, koşulların iselleştirilmesinden ötürü oluştuğunu ne sürmektedir ve annelik pratiğini cinsiyet temelli

açıklamaya karşıdır. Mevcut sosyal olarak belirlenmiş cinsiyetçi çocuk bakım yapısı, kadın ve erkekler için ebeveyn olarak farklı sorumluluklar getirirse de gerçekte, doğum ve emzirme dışında, ebeveynliğin günlük görevleri cinsiyete özgü değildir (Ribbens, 1994; Risman, 1998; Sartor, 2006). Kadınlarla çocuklar arasında, erkeklerle çocuklar arasında olduğundan daha fazla doğal bağlantı kurmamaktadır. Kadınların yanı sıra erkeklerin de anne olabileceğini ve annelerin çocuk besleyicisi olarak yaşadıkları deneyimler sonucunda belli bir bakış açısı geliştirdiğini belirtmektedir. Maternal uygulamalara dahil olan kadınlar gibi erkekler de bu farklı düşünme ve değerlendirme yollarını geliştirebilirler (Ruddick, 1989). Ancak ataerkil ideoloji bu düşünme ve değerlendirme yollarını erkeklerin yapmasına izin vermediği gibi kadınların da bunun karşısında bir pratik geliştirmesini engellemektedir. Miller (2010, s.98)'in belirttiği gibi ideolojiler hem normatif pratikleri hem de kadınların anneliğin nasıl bir şeye benzediğine dair kendi beklentilerini bildiren kültürel metinleri, kamusal ve “meta anlatıları” etkili bir biçimde şekillendirir (Miller, 2010, s.98). Dolayısıyla anneliğe dair bu meta anlatıların karşıtı bir anlatı geliştirmek güçleşmektedir.

2.1.2. Feminizmin Anneliğe ve Annelik İdeolojisine Bakışında Tarihsel Gelişim

Annelerin, annelik pratiğine bağlı olarak geliştirdikleri tutum, davranış, duygu ve düşüncelerinin temelini anlaşılması için DiQuinzo (1999:xi)' nun da ifade ettiği üzere feminist teorinin merkezi kavramları olan ve anneliğin feminist analizinde de kullanılan cinsiyet, toplumsal cinsiyet, şekillenme, istek, bilinçlilik, deneyim, temsil, baskı, eşitlik, bağımsızlık ve özgürlük gibi kavramlarla bakmak gereklidir. Anneliğin bu kavramlarla açıklaması yapıldığında; isteklilik ve cinsiyet gibi bazı kavramların annelik ideolojisinin kadınların üremedeki biyolojik rolü nedeniyle çocuktan sorumlu tek ebeveyn olarak eve kapatılmasında birer koz gibi kullanabilirken, bazı kavramların aslında anneliğin kadını güçlendiren bir statü sağladığı görülecektir. Hooks'un tanımıyla feminizme, cinsiyetçilik veya cinsiyetçi sömürüyü ve zulmü sona erdirmek için bir hareket (2000, s.xiii-ix) olarak baktığımızda annelik işte tam bu noktada cinsiyetçi sömürü ve zulüm karşısında hem mücadele edilen hem de mücadelede güç katan bir noktada olmuştur. Gordon (1990, s.7)'un da belirttiği gibi feminizm, anneliğin sosyal inşasını eleştirerek ve analiz ederek, annelik mitine karşı koruma ve bu ideoloji karşısında alternatif bir anlayış sağlar. Bu anlayış daha öncede belirtilen anneliğin kurum ve pratik olarak ayrı anlamlarının görülmesi ile netleşmiştir.

Feminizmle birlikte anneliğin tarihsel açıdan durumuna bakıldığında anneliğe feminist literatürde olumlu yaklaşımın kökleri, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında ve yirminci yüzyılın başlarında oy

hakkı ve alkol karşıtı hareketlerdeki ideolojiyi tanımlamak için araştırmacılar tarafından maternal feminizm olarak adlandırılan bu dönemde görülmektedir. Maternal feministler annelik sorumluluklarını reform çabalarının ardında motive edici bir güç olarak görmüş ve toplumu iyileştirmek ve kadınların ve çocukların acılarını hafifletmek için bir rol olarak tanımlamışlardır. Bir başka deyişle bu dönemde maternal feministler anneliği toplumsal değişim için katalizör görevi görebilecek bir sosyal işlevsellik olarak tanımlarlar (Weinbaum, 2001 akt. Walters, 2008). Kadınların özel alanda gerçekleştirdikleri bakım işinin değerinin yükseltilmesi ve beslenme, bakım ve şevkat gibi anaç değerlerin kamusal yaşama yansımaları savunmaktadırlar. 20. yüzyıl başında kimi maternal stratejileri kullanarak eşitlik mücadelesini yürüten kadınlar, annelikle ilgili sosyal mevzuatın gelişmesinde etkili olmuşlardır (Kawash, 2011 akt. Öztan, 2015, s.95). Ancak yirminci yüzyılın başlarında, özellikle anneliğin kadınlığın ayrı bir yönü olduğu hakkında neredeyse hiçbir şey yazılmadığını ve anneliğe kadınların yaşamlarında ayrı bir deneyim olarak anlam verme kapasitesi ile kadınların kim olduğu arasında bir ayrılık olduğuna dair daha geniş bir kültürel anlayışın olmadığını not etmek önemlidir (Walters, 2008).

1949'da yani ikinci dalga feminist hareketten önce İkinci Cinsiyet'te Simone de Beauvoir, kadınların "yaşamın sürdürülmesindeki biyolojik kaderinin talihsizliğinden" bahsetmiştir (Beauvoir, 1993, s.72). Bu ifade anneliğin kadınların toplumsal konumu üzerindeki yarattığı baskının görüldüğünün işaretidir. İkinci dalga feminist harekete kadar, annelerin imajı, kamu ideolojisinde "apolitik, çocuklarıyla izole edilmiş, saf bir duygu dünyasında, siyaset ve sosyal mücadelenin kaynağından çok uzaklaşmış" olarak tamamen kökleşmiştir (Orleck, 3 akt. Nathanson, 2008, s.248). Bu görüşün altında, kadınlar için biyolojinin kader olduğu, Viktorya dönemine ait ayrı alanlar doktrine dayanan bir fikir olduğu düşünülmektedir. Doğa fikrine dayanarak, bu doktrin kadın ve erkeklerin temelde farklı olduğunu ve bu nedenle farklı fiziksel ve psikolojik arenaları işgal etmesi gerektiğini belirtilmektedir (Nathanson, 2008, s.248). Bu fikrin yansıması olarak ise 1950'lerde kurulan çekirdek aile yapısı, çalışan bir babayı ve tam zamanlı çocuk yetiştiren bir anneyi desteklemekteydi (Walsh, 2006 akt. Smith ve Estefan, 2014, s.422). 1950'lerin idealleştirilmiş geleneksel ailesinde kadın, evini topuklu ayakkabısı ve incileri ile temizleyen, anne ve eş dışında başka bir rolünün olmadığı ama mutlu bir kadın imajı ile sembolize edilmekteydi (Coontz, 1992 akt. Mack-Canty ve Wright, 2008, s.144). Bu sembolizasyonda ise kadınlar için kendi ihtiyaç ve kimliklerinin yok sayılmasını getirmekteydi (McGoldrick ve diğ., 1989 akt. Smith ve Estefan, 2014, s.422).

Bu durumun biraz daha ilerisinde ise 1950'ler ve 60'larda belirgin bir şekilde "iyi anne" nin araştırılması, gerçekleşen artzamanlı değişiklikleri ortaya çıkarmış ve anneler, iyi anneler olmak için annelik konusunda kendilerini eğitmek için güvenilen rasyonel insanlar olarak görülmeye

başlanmıştır. Kadınlar kendilerini annelik konusunda eğitmeleri için de tıp ve son bilimsel keşifleri yazan dergileri, yayınları takip etmeli ve annesinden, arkadaşlarından öğrendiği bilgilerle hareket etmelidir. 20. yüzyılın ortalarına doğru ise annelik içgüdüsünün yanında annelik ve çocuk yetiştirme konusunda kendi bilgisini arayan yetkili anne, tıp, psikoloji gibi bilimlerin gelişmesi ile profesyonellerin bilgisine bağımlı hale gelmiştir. Bu zaman aralığında İkinci Dünya Savaşı ile kadınların, erkeklerin savaşa gitmesi ve endüstrinin ihtiyaç duymasıyla annelikten çalışan anneliğe kısa bir geçiş olduysa da savaş sonunda geri dönen erkeklerin işlerinin başına tekrar geçmeleri ve nüfusun yeniden artışı sağlamak için kadınların tekrardan fazla fazla çocuk doğurmaları gerekmektedir. 1961 yılında doğum kontrol hapının bulunmasıyla kadınlar insanlık tarihinde ilk kez kendi doğurganlıklarını kontrol etme imkanı buldular (Porter, 2010, s.8).

1960'lı ve 70'li yıllarda ikinci dalga kadın hareketinin ilk yıllarında özellikle de İkinci Dünya Savaşı ile ve nüfusun yeniden artışı sağlamak için kadınların çocuk doğurmalarına yönelik propagandalar sonrası kadının eş ve anne rolleri dışında tanımlanmamasına tepki gösterdiler (Eisenstein, 2000). Bu dönemde feminist araştırmacılar, bu zamana kadar, üretimde ayrıcalıklı davranan erkekleri ücretli emekçiler, kadınları ise tam zamanlı ev içerisinde çocuk bakıcıları olarak konumlandıran geleneksel cinsiyet rollerinin sömürücü ve baskıcı etkilerini yoğun bir şekilde araştırmaya başladılar (Walsh, 2006 akt. Smith ve Estefan, 2014, s.423). Kadınların ezilmesinin temelinde biyolojik doğurganlığa bağlı anneliğin yattığını iddia ettiler. O dönemde, feminizmin başlıca konularından biri doğum kontrol hapının da bulunmasıyla politik olarak anne olmama seçimiydi (Eisenstein, 2000). Anneliğin biyolojik olarak belirlenmiş ve paylaşılan ve patriyarkayla ilişkisi içinde biçimlenen bir özü olduğu düşüncesi, diğer feministlerin anneliğin yabancılaştırıcı ve baskıcı bir deneyime dönüşmesinin nedeni olduğunu söyledikleri şeydir (Rich, 1977; Miller, 2010).

1970'lerde üreme yetisinin tarihsel olarak kadınları sınırlandırmak için kullanıldığının görülmesiyle kadınların iyi eğitim almaları ve ekonomik bağımsızlığını kazanmaları önemliydi (Firestone, 1970; Badinter, 1981-2011; Porter, 2010, s.8). Altmışlı yılların ve yetmişlerin başındaki feministlerin açık bir hedefi vardı: eşitlik ve kadınlar için kişisel özerklik. En büyük engel annelik yapmaktı (DiQuinzio, 1999). Firestone "eğer kadınlar annelik konusundaki sosyal ve psikolojik baskıya direnirlerse erkeklerin sahip olduğu kimi özgürlük ve kazanımlara sahip olabileceğini" savunmuştur (akt. Eisenstein, 2000). Bu dönemde bu psikolojik baskıya neden olan ayrıca kadınların ihtiyaçlarını da çocuklarla bir tutan psikoanalitik yaklaşımlara (bilişsel gelişme, öğrenme teorisi, Freudcu teoriler ve bağlanma teorileri gibi) genel olarak kadınları annelik çatısı altında disipline etmede anahtar rol oynadığı için büyük bir öfkede dile getirilmiştir (Featherstone, 1999, s.45). Bu yaklaşımların sadece annelerin çocuklarla ilişkilerini temel alması ve babaları

hesaba katmaması dolayısıyla çocukların gelişimi ve yaşadıkları sorunlara annelerin neden olduğu yönünde cinsiyetçi bir ön yargı geliştirilmesiyle annelerin suçlanmasını ortaya çıkardığı ifade edilmektedir (Phares, 1992 akt. Jackson ve Mannix, 2004, s.45).

1970'lerin ortalarında bu çalışmalara tepkinin bir parçası olarak da görülebilecek tam zamanlı annelik pratiği içerisinde olan kadınların yaşadıklarına ses veren çalışmalarda yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemde annelik araştırmalarının temel bir kitap olan Adrienne Rich (1976, *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution*) annelik deneyimlerine dair kitabını çıkarmıştır. Bu kitabın da sayesinde 1970'lerin ortasında feministler annelik deneyimlerindeki ataerkinin annelik kurumunu düzenlediği net bir şekilde ortaya konmuştur. Yine bu dönemde Chodorow (1978) psikanalitik nesne ilişkileri kuramını kullanarak bir anne tarafından bakılmanın kadının annelik örüntüsünü nasıl aktardığını ve pekiştirdiğini göstermek için çabalamıştır. Annelik aktarımı, biyolojik olarak belirlenen bir şey olmayıp, anne-oğul ilişkisinde farklılık gösteren anne-kız ilişkisinin dinamiklerinin bir ürünüdür. Anneliğe ilişkin beklentileri değiştirmek ve çocuk bakımındaki cinsiyet dengesini düzeltmek için Chodorow erkeklerin çocuk yetiştirmeye daha eşit bir şekilde katılmaları gerektiğini söylemiştir. 1980'lerde Ruddick "Maternal Thinking" kitabıyla anneliğe dair düşünme şekilleri hakkında yazdıklarıyla annelik pratiklerinin annelerin çocuklarını besleme ve koruma kaygıları ile açıklanabileceğini söyleyerek anneliğin içgüdülerle alakalı olduğu varsayımından uzaklaşmasında etkili olmuştur. O halde anneliğin fiziksel, duygusal ve entelektüel boyutları sürekli pratikten kaynaklanan şeyler olup biyolojik olarak belirlenmiş şeyler değildir (Miller, 2010, s.99).

1980'li ve 1990'lı yılların içindeyse annelik üzerine feminist literatür postmodern düşüncenin etkisi görülmeye başlanır. Tüm annelerin anneliklerinin aynı olduğu varsayımı olsa da, anneler aynılığı çelişen farklı kültürel ve kişisel bağlamlarda gömülürler (Collins, 1994). Feminizm için yeni bir yaklaşım olarak "üçüncü dalga" feminizm olarak adlandırılan postmodern fikirleri yansıtan bir feminizm ortaya çıkmasıyla siyah, lezbiyen ve engelli kadın deneyimlerinin farklı olduğunu, ancak feminizm içinde bu deneyimlerin iyi anlaşılmadığını ve hareketin kendi içsel önyargılarını vurgulayarak, "ikinci dalganın özcülüğüne meydan okunmuştur. Üçüncü dalga feminizmde ikinci dalga feminizmin kesinliklerinin (büyük anlatıları) artık kabul edilemez olduğunu savunulmuştur (Phillips ve Cree, 2014:8 akt. Cree ve Dean, 2015, s. 905). Bu dönemde kapsayıcılığa duyulan ihtiyaç hakkındaki tartışma daha da genişlemiştir (Walters, 2008). İkinci dalga feminizmde annelik modeli ırk, sınıf, cinsel yönelim gibi anneliğin farklı yollarını gözden kaçırarak tamamen beyaz orta sınıf kadınlarla ilgili olarak ayrıcalıklı bir yeri tanımladığı için üçüncü dalga feminizm tarafından yoğun annelik ideolojisi eleştirildiyse de (Collins, 1994), annelik standartlarının hegemonyasının günümüzde tüm annelerin davranışlarını etkilemeye

devam ettiği de görülmelidir (Arendell, 1999). Annelik ve annelik pratiği üzerine yapılan çalışmalarda, birbirinden farklı kimliklerdeki kadınların annelik deneyimleri arasındaki farklılıklar ve benzerliklerin ortaya konulmasını, kadınların annelik pratiğindeki ideolojiler ve deneyimler arasındaki bağlantıların keşfedilmesini ve hakim annelik pratiğinin yeniden düşünülmesini sağladığının kanıtıdır (McKee, 2005, s.10-13).

1980'lerden sonra iyi annelik tanımının değişmesi yerine geçmişe yeni eklemeleri gündeme getirmiştir. Artık anneler evde annelik işlerini yaparken dışarda ücretli bir şekilde çalışarak çift iş yükünü en iyi şekilde yerine getirmelilerdir (Porter, 2010, s.8). 1990'ların on yılında çalışmayı seçen kadınlarla tam zamanlı evde kalmayı tercih eden kadınlar arasındaki Anne Savaşları- Mommy Wars" görülmeye başlamıştır. Bu, çalışmayı seçen anneler ve evde kalmayı seçen anneler ile çocuklara ve ailelere en iyi hangi hizmeti sundukları hakkında uzun ve ateşli tartışmalar yaşanmıştır. Bu argüman, annenin çocukların başat bakıcısı olması gerektiğini savunan yoğun annelik ideolojisine dayanmaktadır (Walters, 2008). Bu tartışmalarda yazılı ve görsel medyada çalışan annelerin çocuklarının obezite, işsizlik, sınav başarısı, depresyon eğilimleri, şiddet eğilimleri, özgüven sorunları gibi birçok konuda risk altında olduklarını belirtmiş (Öztañ, 2015, s. 97) ve suçluluk, uyuşturucu bağımlılığı, hırsızlık, yoksulluk ve yalnız annelerin ahlaki çöküşü gibi sebeplerle anneler suçlanmıştır (Murphy ve Kroll akt. Öztañ, 2015, s. 97).

1980-2010 arasında ise neredeyse farkına dahi varmadan annelik algımızda bir devrim gerçekleşmiştir. Bu devrim hakkında hiçbir tartışma yapılmamış ve hiç ses çıkmamıştır. Aslında bu devrimin hedefi büyük önem taşımaktadır; zira anneliğin kadın kaderinin merkezine yeniden yerleştirilmesi söz konusudur (Badinter, 2011, s. 9). 2000'li yıllar sonrasında ise annelik alanı Andrea O'Reilly gibi yazarların feminist yazın içerisinde otonom bir alan haline dönüştürme çabalarının dışında, akademik düzlemde daha çok muhafazakarlık ve sadece sağ çizginin teslim aldığı bir alan haline gelmiştir (Kawash 2011 akt. Öztañ, 2015, s. 96). Bunun bir yansıması olarak ise geçmişte ve günümüzde halen geçerliliğini koruyan yoğun annelik ideolojisine bir sonraki başlıkta ayrıntılı olarak yer vereceğim.

Yukarıda annelik ve anneliğin pratiklerine dair feminist bakış açısının gelişimine dair verilen bilgilerden sonra özetle feminist analizlerin, 1960' lı ve 70' li yıllarda temelde anneliğe yüklenen kutsallığı ortadan kaldırmaya odaklandığı, 80' lere gelindiğinde ise 70'lerdeki anneliğe ilişkin eleştirel bakışı sürdürme ve anneliği kurum, ideoloji ve pratiğinin feminist bir bilinç ile tanınması gerektiği üzerinde durulduğu ifade edilebilir (Öztañ, 2015: 92-93). Annelik ve annelik pratiği hakkında feminist literatürün araştırmalarında ortak olarak yoğunlaşılacak kısımlara yer vermek

özetleyici olacaktır. Bu konuda McDonald-Harker (2011)'ın da belirttiği gibi feminizmlerin ortak olarak yoğunlaştığı iki kısım vardır. Bunlardan biri annelik literatüründeki evrenselci odağa göre, evrenselcilik ve genişlik sunan annelik pratiği modeli geliştirmek için çabaları ve kadınların annelik pratiği deneyimlerinde ortak noktaları tasvir eder. Bu çalışma annelerin kültürel ve bireysel farklılıkları içinde paylaştıkları etkinliklerin ortaklığının nasıl olduğu üzerinde durur (Ruddick, 1994). Bora (2005, s. 48) “kadınların sadece kadın oldukları için erkekler tarafından ezilmelerinin kadınları ortaklaştırdığını, maruz kaldıkları eşitsizlik, ayrımcılık ve baskının kadınlar arasında bir “negatif ortaklık” kurduğunu, gerçekte kadınlık tikellikleri içinde evrensel olduğunu” öne sürmüştür. Annelik literatüründeki diğer kısım ise kadınların annelik deneyimlerindeki farklılıkları ana hatlarıyla belirleyen ve çeşitlilik ve değişimlere dikkat çeken annelik pratiği modelini geliştirmeye çalışır ve bunu odağına alır. Bu çalışma ırk, etnik köken, sınıf, cinsiyet, yaş ve kabiliyet deneyimleri vasıtasıyla annelik pratiği üzerinde durur (Collins, 1994; Glenn, Chang ve Forcey, 1994). Her annenin annelikle ilgili düşünceleri; sınıfı, ırkı, etnik mirası, dini geçmişi, siyasi inançları, cinsel yönelimleri, fiziksel yetenekleri, vatandaşlık statüsü, çeşitli alt kültürlerden oluşu, ikamet yeri, işyeri ortamı, örgün eğitiminin ebeveynlerinin yetiştirme teknikleri ve daha fazlasından oluşan karmaşık bir harita ile şekillenir (Glenn ve diğ., 1994). Feminist teorisyenler, daha büyük dünyadaki bu faktörlerin kadınların yaşamını ve tercihlerini nasıl etkilediğine dair en kapsamlı soruşturmayı yaptılar (Walters, 2008, s. 23). Bu bakış açısı anneliğin tarihsel, sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamlarda annelik anlayışı ve eylemlerinin şekillendiğinin altını çizer. Feminist literatüre bakıldığında bir yandan annelik pratiklerindeki benzerliklerin hakim ideolojilerin yansımaları olarak annelerin benzer davranış ve tutumlarını ortaya konması düşüncesini doğurduğu ifade edilebilir. Feminizmin anneliğe yaklaşımındaki ikinci kısımda annelik pratiğindeki farklılıkların çeşitli faktörlere göre nasıl değişiklik gösterebilen bir durum olduğunun ve bunun idealleştirilemeyeceğinin ortaya konması düşüncesini doğurduğu ifade edilebilir. Bu iki yaklaşım sonrasında şunu söyleyebiliriz ki; baskın bir ortaklık vurgusunun kadınlar arasındaki farklılıkları görünmez kılmaması için annelik deneyimlerinde de ortaklıklarla eş zamanlı farklılıkların vurgusu da temel olmalıdır.

2.1.3. Yoğun Annelik İdeolojisi ve Farklı Annelikler

Günümüzdeki annelik ideolojisini “Yoğun Annelik (*Intensive Mothering*)” olarak tanımlayan Hays, yoğun annelik ideolojisi içinde annelerin yalnızca önceki dönemlerdeki gibi fiziksel ihtiyaçları değil, duygusal, psikolojik ve bilişsel gereksinimleri kapsayan genişleyen çocuk ihtiyaçlarına odaklanmaları (Hays, 1996, s.54) ve çocukları ile kaliteli zaman geçirmeleri gerektiğini ileri sürmüştür (O'Reilly, 2004; Porter, 2010). Douglas ve Michaels (2004), günümüzün yani 2000’li yıllardaki anneliği ise annelik miti çalışmalarında “anneliği kutlamak

için yüzeyde görünen ama gerçekte ulaşılamayacak mükemmellik standartları tanıtan bir idealler, normlar, pratikler” olan “yeni anneizm-yeni annecilik” olarak adlandırarak tartışmışlardır.” (Douglas ve Michaels, 2004, s.5). Bu farklı isimlendirmelerle birlikte günümüzde görülen hakim annelik ideolojisini Hays’ın yoğun annelik (intensive mothering) tanımını üzerinden ayrıntılı olarak sunacağım.

Ataerkinin hüküm sürdüğü en önemli alanlardan biri olan evlilik yaşantısına bakıldığında ise çeşitli ideolojilerdeki evlilik biçimleri annelik ideolojisini de çeşitlendirmekte olduğu görülmektedir. Aslında ailelerin ideolojilerine göre günümüzde çeşitli ideolojiler etrafında annelikler görülmektedir. Yoğun annelik ideolojisi farklı aile yapıları ve evlilik ideolojilerinde yansımaları göstermektedir. Bu kapsamda Johnston ve Swanson (2003 akt. Pedersen, 2016, s. 33), dört çağdaş evlilik ideolojisini tanımlar: geleneksel, neo-geleneksel (neo-traditionalist), feminist ve ekonomik besleyici. Cathrine Hakim kadınların hakim hayat tarzlarını ev merkezci, uyum sağlayabilen ve iş merkezci olmak üzere üç kategoriye ayırarak anlatır. Neil Gilbert kadınların hayat tarzlarına ilişkin, işe ve aileye verilen öneme göre bir continuum oluşturan geleneksel, neogeleneksel, modern ve postmodern olarak dört ideal tip tanımlamıştır (akt. Badinter, 2011, s.30-32). Burada bu üç tanımlama üzerinden farklı ailelerde farklı annelik modellerini anlatmaya çalıştım.

Geleneksel modelde, evdeki tam zamanlı bakıcı olarak anneye vurgu yapılırken bu kadınlar Hakim’in tanımlamasıyla ev merkezcidir. Temel önceliği ev yaşantısı ve çocuklar olup diplomaları entelektüel çeyiz olan çalışmayan kadınlara vurgu yapmaktadır. Gilbert’in tanımlanmasına göre bu durumdaki kadınlar geleneksel denilen kalabalık ailelere mensup kadınları üç veya daha fazla çocuk sahibidir ve kimliklerini ve kişisel tamamlanmalarını çocuklarının eğitiminde ve evlerinin idaresinde bulduklarını ifade eder. Birçoğunun iş dünyası deneyimi olmuş ama evde tam zamanlı anne olmak için kariyerlerini ara vermeyi tercih etmişlerdir. Çocukların bakımı ve günlük eğitiminin hayatlarının en önemli etkinliği olduğuna inanırlar. Böylelikle derin bir gerçekleştirme duygusu türetirler (Badinter, 2011, s. 30-32-33).

Neo geleneksel (neo-traditionalist) anne, yalnızca çocuğa odaklanmak için işyerinden istifa eden (belki sadece yarı zamanlı çalışan) bir annedir (Pedersen, 2016, s.33). Neo-gelenekseller ve modernler ise iki çocukludur ve hayatlarını kazanmak isterler ancak kariyerlerine annelikten vazgeçecek kadar bağlı değillerdir. Çoğunluğu oluşturan bu iki kategori genellikle işle aile arasında bölünen kadınları temsil etmektedir. Ama aile ve işin gerekliliklerini dengelemeye çalışma çabalarında modernler dengeyi daha ziyade kariyerlerinden yana kurarken, neo geleneksel aile yaşantısına daha fazla öncelik verirler. Modernler Hakim’in tanımlamasıyla uyum

sağlayabilenler grubunda yer aldığı görülürken kadınların planlı ve istikrarlı bir kariyeri yoktur ancak iş ve aileyi bir arada yürütmeye çalışan diplomaları çalışma niyetiyle almış kadınlardır (Badinter, 2011, s.30-32-33). Neo-gelenekseller işlerinden ayrılma yönünde aldıkları kararları güçlendirebilmek için bunu bir seçim olarak göstererek feminist değerleri kullanırlar ve çocuğun gelişimini uzman tavsiyesiyle dikkatli bir şekilde incelerler (Pedersen, 2016, s.33).

Anneliğin feminist modeli ise çocuk bakımı ve istihdama katılım meselesini ebeveynlerin paylaşımını teşvik eder ve ev dışında da kadını güçlendirme arayışı içindedir. Benzer şekilde ekonomik açıdan besleyici modelde ise anne feminist modelde olduğu gibi ev dışında kadına istihdama katılırken ancak öncelikli olarak kazandıkları ile çocuklarına ek hizmetler ve ürünler alır. İyi bir anne tanımının tam gün çalışan anneler için, yarı zamanlı çalışan annelere veya evde oturan annelere göre farklıdır (Pedersen, 2016, s. 33). Diğer bir grupta postmodernler olarak nitelenen sayıları hemen hemen %20 oranında artan çocuksuz kadınlar olup evlilik ve aile amacı yoktur. Hayatlarında kariyer önemli bir yer edinen bu kadınlar, iyi eğitim almış, profesyonel başarı ile tamamlandığını hisseden kadınlardır. Postmodern kadınlar Hakim'in tanımıyla iş merkezci olup temel önceliği iş ya da politika, spor, sanat gibi kamusal alandaki etkinlikler olup diplomaları akademik derece ve formasyon yatırımdır. Badinter bu gruba hem iyi iş hem de çocuk isteyen süperonik kadınların eklenmesini önermektedir (Badinter, 2011, s. 30-32-33).

Ev ve aile yaşamı her ne kadar son yıllarda önemli derecede değişiklik gösterse de iyi anneliğe dair ideolojiler devam ederek güncel düzenlemelere baskın gelmiştir. Boşanma oranları ile kadınların ücretli istihdamı artmasına rağmen, ebeveynler arasında günümüzde de çocuk bakımı konusu eşit paylaşım yapılamadığı gibi, kadınlar yeterince destek alamamakta ve iş yerlerinde kadınların ailevi sorumluluklarına hassasiyet gösterilmemektedir (Chase, 2001, s. 18 akt. Miller, 2010, s. 101). Arendell (1999) günümüzdeki annelik konusunda çalışan birçok kişinin, 1950'lere geri döndüğümüzü düşündüğünü belirtmektedir. Bu düşüncenin temelinde ise yoğun annelik ideolojisinin, toplumsal cinsiyete dayalı geleneksel işbölümlerini içermesi ve pekiştirmesi bulunmaktadır. O'Reilly (2004b, s.10), "mevcut yoğun annelik söyleminin, kadınların artan sosyal ve ekonomik bağımsızlığına cevap olarak ortaya çıktığını" öne sürerken bu durumdaki kadınlar (i) sonsuza dek anneler olarak yetersiz hissetmesi ve (ii) çalışma ve annelik sonsuza dek çatışmalı ve uyumsuz olarak görülmesi" olmak üzere bu iki kaçınılmaz sonuçla yüzyüze bırakılmaktadır.

Anneliği çevreleyen ve şekillendiren ideolojiler yaygınlığını sürdürmeye devam etmektedir. Bu ideolojiler dinamik bir şekilde iktidarla bağlantılıdır. Buradan bakıldığında annelik yapısal ve maddi koşullara bağlıdır. Böylelikle anneliği idealize etmeye ve ideali de pekiştirmeye devam

eder. Bunun sonucunda ise annelik deneyimlerinin çeşitliliği yok sayılır (Miller, 2010). Öztan (2015, s. 103-104), popüler kültür, medya, sosyal alan ve siyasette anneliğin yeniden kutsallaştırıldığı, yeniden tanımlandığı ve yeniden müzakere edildiğini belirterek annelik konusunda liberal, sağ ve muhafazakar bir iklimin ulusal ve uluslararası düzeylerde egemenlik kazandığı görüldüğünü ifade etmektedir. Yoğun anneliğin (Hays, 1996) neoliberal hükümet zihniyetlerinin içselleştirildiği bir yol olduğunu ifade eden Rose (1990), neoliberal yönetişimin, vatandaşları obsesif ve refleks olarak öz disipline sokmaya, dürtülerini ve arzularını kontrol etmeye ve beden ve ilişkileri denetim altına almak amacı içerisinde olduğunu öne sürmüştür (akt. McCabe, 2016). Ataerkil annelik ideolojisi, anneliği kadınlara derinden baskılayıcı kılar; çünkü annenin kendi benliğinin bastırılmasını veya inkar edilmesini gerektirir; aynı zamanda annelere annelik pratikleri ile ilgili tüm sorumluluğu verir, ama annelere bunun için için gerçek bir güç vermez. Rich (1976)'in terimi ile "iktidarsız sorumluluk" çerçevesinde, bir anneye, kendi annelik deneyimlerini belirleme yetkisini ve eyleyen özne olmasını reddetmektedir (O'Reilly, 2008).

Yoğun annelik ideolojisini pekiştiren, kontrol eden, düzenleyen, standartize edenin neoliberal zihniyetin sonucu olarak Arendell (1999, s.4) yoğun annelik ideolojisinin ve bunun kurumsallaşmasının sosyal yapılanmada ve uygulamalarda hegemonik anneliği oluşturduğunu öne sürer. Hegemonik annelik ataerkil yapıda genel olarak kadın kimliğinin çocuk yetiştirme ve büyütme rolüne bağlanmasıdır. Hegemonik annelik, hegemonik erkekliğin baskısı altındadır ve ona bağlı kalır; kadınların hayatlarını düzenler ve kontrol eder. Yoğun annelik ideolojisi ve onun kurumsallaşması cinsiyet tabakalı bir toplumda kadınları anne olma ve anne olmama olarak yargılamasıyla tanımlar ve değerlendirme standartlarını teşvik eder (Arendell, 1999, s.4). Collins (2000, s. 284) hegemonik annelik hakkında baskın grupların güçlerini sürdürmek için, egemen olma haklarını destekleyen popüler bir sağduyu fikir sistemi yarattığını ve sürdürdüğünü iddia etmiştir. Hegemonik annelik, anneleri yöneten bu "sağduyu" fikirlerinin bir kümesini ifade eder.

Annelik ideolojisinin kadın olma kimliğini tam anlamıyla ortadan kaldıran bir ideoloji olarak nitelendirebilebileceğimiz 1996 yılında Hays'ın tanımladığı yoğun annelik ideolojisinde "iyi bir anne, sadece çocuk merkezlidir ve tüm zamanını, enerjisini, sevgisini-şefkatini (affection) ve kaynaklarını çocuklarına adanmalıdır" (Arendell, 1999, s.2). Bu vurgunun kadının başka bir şeyle ilgilenmesini "iyi anne olmama" olarak sunduğu görülmektedir. Bunun yanında annelik ideolojisinde kendini başkalarının bakımına adanmış, fedakar, kendi ihtiyacı ve ilgilerini önemsemeyen anneler, iyi anne olmaktadır (Bassin ve diğ., 1994, s. 2 akt. Arendell, 2000, s. 1194). Rich bir kurum olarak annelik ayrımında, annelerin (ve diğerlerinin) yalnızca anneye değil, aynı zamanda "iyi bir anne" olan ve "kötü bir anne" olana dikte ettiği ve içselleştirdiği bir dizi kural ve düzenlemeyi kapsadığını söylemektedir. Bu bağlamda ataerkil kurallar içerisinde "iyi

annelerin”, Rich gözlemsel olarak, doğal olarak akıldan ziyade annelik “içgüdüüne”, kendini gerçekleştirmekten ziyade kendini düşünmemeye-diğerkamlığa, öz benliğin yaratılmasından ziyade başkalarına ilişkiye sahip olduğunu ”gözlemler (Rich, 1976, s. 42).

Badinter (2011, s.101-102) her kültüre ve döneme göre değişen ideal annelik modellerinin olduğunu, günümüzün ideal anne modelinin ataerkinin anneliği popülerleştirmesi ve teşviki ile ilişkili olduğunu öne sürmektedir. “Çocuk, artık rastlantı meyvesi ya da bir 'kaza' değil, özgürce alınan bir kararın sonucu” olması sebebiyle “önce ben” diyen anne nesli yerini “önce çocuk” nesline/gönüllü köleliğe bırakmıştır. Bir başka deyişle anneliğin özgürce alınan bir karar olması “hayatını ona göre organize eden bir anneyi gerektirir” düşüncesini doğurmuştur. Günümüzdeki gelişen teknoloji ve artan eğitim düzeyi ile annelik ideolojisinin sonucu olarak “iyi ve kötü anne” nitelendirmesinin içeriğini de dönüştürmekte ve annelerden beklentiyi artırmaktadır (Badinter, 2011, s.101-102). Kadınlar için, anneliğin teşviki yoluyla üremeyi teşvik eden ve uygulayan bir ortamda anne olmak için 'özgür' seçimler yapmak zordur. Kadınlar için ayrıca, sosyal olarak kabul edilebilir başka alternatiflerin olmadığı bir dünyada çocukları için tam sorumluluk almak “seçim” değildir (Sartor, 2009). Sever’in (2015) de belirttiği gibi “modern anne”nin yükü geleneksel anneye kıyasla çok daha ağır olduğu, çünkü omzunda yepyeni beklentilerin ağırlığı görülmelidir. Modern anne, çocuklarına modern tıp ve çocuk uzmanlarının sunduğu “en gelişmiş” bilgilere uygun bir bakım vermeli, bu esnada onları çağın fikirlerine göre yetiştirmeli ve bilişsel gelişimlerini desteklemelidir; tüm bunları yaparken de sosyal hayatını ve mümkünse kariyerini devam ettirmeli, kişisel bakımını da ihmal etmemelidir.

O'Reilly, Mother Outlaws kitabında (2004b), çağdaş ataerkil ideolojinin belirttiği şekilde birbiriyle ilişkili “iyi” annelik kurallarını sekiz “kural” altında toplamıştır. Bunlar: (1) çocuklar sadece biyolojik anneleri tarafından uygun şekilde bakılabilir; (2) bu annenin 7/24 bakım sağlaması gerekir; (3) anne her zaman çocukların ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçlarının önüne koymalıdır; (4) anneler çocuklarını eğitebilmek için uzmanlara başvurmalıdır; (5) annenin anneliklerinden tamamen tatmin olması, anneliği tam anlamıyla yerine getirmeli, annelikle tamamlanmalı ve annelikten beslenmelidir; (6) anneler, çocuklarını büyütürken aşırı miktarda zaman, enerji ve para bulmalı; (7) annenin tam sorumluluğu vardır, ancak bu sorumluluktan anneye gelen güç yoktur; (8) anne işi ve daha spesifik olarak çocuk yetiştirme, politik anlam içermemekle birlikte kişisel olan özel olarak kabul edilir.

Annelik pratiğinin hakim ideolojilerle idealleştirilmesi, bireysel deneyimleri geçersiz kılma ve annelik deneyimindeki çeşitliliği başarısız gösterme eğilimini doğurduğu gibi anneliği idealize kavramlar üstüne oturmaktadır (Miller, 2005). Moore (1996, s. 58) annelik pratiğinin sosyal

inşasının sosyal ve ırksal farklılıkların yönetimini de içeren toplumsal yapılanmada büyük bir projenin bir parçası olduğunu ve annelik pratiğinin idealize edilerek standartlaştırılmasının damgalama ve ayrımcılığa yol açtığını belirtmiştir. Douglas ve Micheals (2004) gibi ve birçok diğer araştırmacılar, günümüzde hakim olan yoğun annelik modelinin suçluluk, suçlama, tükenme, tecrit, stres ve rekabet edebilirliğe yol açtığını iddia etmektedir (Hyndman, 2006). Nitekim Rizzo ve diğ.. (2013), yoğun annelikle ilgili çalışmalarının sonucunda şu soruyu gündeme getirmiştir: Yoğun annelik çok fazla olumsuz zihinsel sağlık sonucu ile ilişkiliyse, kadınlar neden bunu yapıyor? Bu soru, anneye yoğun bir seçim yapılması kaçınılmaz bir kültürel görev değil, aslında bir seçimdir varsayılmaktadır. Psikolojik bir perspektiften bakıldığında, kadınlar yoğun ebeveynlik ve ebeveyn mükemmeliyetçiliğinin olumsuz sonuçlarını azaltmak istiyorsa, ebeveynlik konusundaki yaklaşımlarını yeniden gözden geçirmeleri gerektiğinin göstergesidir (akt. Henderson ve diğ. 2016, s. 513).

Bu annelik konusundaki mükemmel olma yaklaşımının imkansızlığı karşısında 1953'te, İngiliz çocuk doktoru ve çocuk psikanalisti Donald Winnicott *yeterince iyi bir anne teorisini* ortaya koymuştur. Bir çocuğun hayata iyi bir başlangıç yapabilmesi için gerekli olanları yeterli bir biçimde sağlayabilen anne için bu kavramı kullanmıştır. Bebeğin ihtiyaçlarını tam olarak karşılamaya devam eden ve sonra yeni davranışları öğrenmesi, yeni yetenekler geliştirmesi ve yokluklar ve düş kırıklıkları ile baş edebilmesi için bebeği birden bunlardan yoksun bırakan bir anneyi ifade eder. Son çalışmalar annenin iyi annelik edebilmek için çocuğuna %100 uyum içinde ve her zaman ulaşılabilir olmak zorunda olmadığını gösterir. %30 uyumluluk da yeterlidir (Cori, 2014: 27). Rich gibi, Winnicott da yeterince iyi bir annenin çocuğa karşı sevgi, nefret ve küstahlık gibi çelişkili duygular hissettiğini söylemeye cesaret eder. Annelerin çocuklarıyla her gün yoğun bir şekilde ilgilenmek yerine, yeterince iyi olan annenin kendisini tamamen çocuğuna ya da ebeveynlik rolüne vermesi beklenmez. Winnicott, “yeterince iyi bir annenin” “mükemmel bir anneden” daha iyi olduğuna inanmaktadır. Bunun açıklamasını ise hiçbir anne-babanın bir çocuğun her ihtiyacını - yetişkin veya çocuğun bakış açısından değil - karşılayamaz. Bu durum çocuğun dış gerçekliklere uyum sağlamasına yardımcı olur (Green, 2015). Aslında Winnicott’un bu söylemleri yoğun annelik ya da günümüzdeki süper annelik gibi ideolojiler karşısında kadınların temel bazı ihtiyaçları gidermeleri durumunda yeterince iyi bir anne olduklarını bunun ötesinin zaten imkansız olduğunu dile getirmektedir.

Yoğun annelik ideolojisinin yarattığı baskı karşısında feministler, kadınları baskılayan, sınırlı eş ve anne rolünde yaşamaya mahkum eden ataerkil annelik kurallarından- annelik ideolojisinden kadınları kurtarmaya ve kendi yaşamlarını bağımsız bir şekilde ele aldıkları annelik modellerini yaratma yönünde güçlendirme çabaları üzerinde durmuşlardır.

Feministler için ikilem, “geleneksel cinsiyet düzenlemelerinin kısıtlamalarını pekiştirmeden anneliğin güçlendiren, zevkli yönlerinin nasıl elde tutulabileceği” olmuştur (Blum, 1993 akt. Miller, 2010). Bu noktada Adrienne Rich anneliğin iç içe geçmiş iki ayrı anlamını “çocuklarla olan potansiyel ilişki-deneyim ve kurum” olarak birbirinden ayırması (Rich, 1986, s. 13), feministlerin anneliğin doğal, zorunlu veya kaçınılmaz biçimde baskıcı olmadığını fark etmelerini sağlamıştır: aksine, anneliğin kurumsal zincirlerinden kurtulursa annelik güçlenme ve sosyal değişim alanı olarak yaşanabileceğini vurgulamaktadır (Green, 2015). Rich, bu kurum olarak annelik ortadan kaldırılırsa, anneliğin de dönüşeceğini iddia etmektedir. Bu ayırım sayesinde anneliğin ataerkil bir kurum olarak nasıl işlediği anlaşıldığında, bir başka deyişle kadınlar, üreme yetisinin eril güçlerce nasıl sosyal inşa edildiğini, aile ilişkilerini nasıl yapılandığını ve annelik pratiklerinin bu olmadığını anladığı zaman, Rich, anne olarak kadınların güçleri aracılığıyla anneliğin baskıcı koşullarına meydan okuyabileceklerini ve değiştirebileceklerini söylemektedir (Green, 2009). Chodorow (1978, s.3)’un dediği gibi annelik pratiği toplumsal değişimin merkezinde yer alan bir anlayıştır ve “kadınların annelik pratiği ailesi için büyük önem taşıdığından”, daha büyük toplumsal yapıları ve toplumu dönüştürmek için merkezdedir.

Rich’in 1976’da annelik kurumunu yok etmek için feminist bilincin kullanılmasını savunmasıyla feminist annelik teorisini geliştirilmesi ifade etmesiyle aslında ilk feminist annelik çalışmalarının araştırılması başlamıştır. Belirli bir feminist annelik kuramı oluşturabilmek, özellikle birkaç temanın bir araya gelmesi ile nitelendirilebilir. Feminist bir annelik pratiği kuramı, anne, kendi hayatını yaşadığı zaman kendine ve çocuğa fayda sağladığını ve annelik uygulamalarının eyleyen öznesi (agency), otorite, otantiklik ve özerklikten dolayı fayda sağladığını tanımlayarak başlar. Bu durumda annelik pratiklerine dair feminist bakış açısı, çocuk yetiştirmenin biyolojik anneyle sınırlanmadığını belirterek, kadına anneliğin dışında ve ötesinde bir yaşam, amaç ve kimlik kazandırır. Ayrıca iyi annelikteki yaş, ırk, medeni durum gibi kriterler annelik için belirleyici değildir. Anne olmaya dair güç ve annelik pratiklerine değer atfettiği için annelik pratiklerini ev içi alanda sınırlayan ataerkil anneliğin aksine feminist bir bakış açısı ve uygulama ile annelik pratikleri sosyal ve politik bir eylem olarak yeniden tanımlanır (O’Reilly, 2008, s. 11). Ruddick (1984) annelik pratiği çalışmasının -bir çocuğun korunması, kişisel gelişimi ve toplumsal kabul edilebilirliğini sağlamak için yürüttüğü gerçekçi bakım uygulamasının- feminist bilinç ve bakım emeği ile dönüştürülebileceğini söyler. Annelik pratiği çalışmalarının, feminist bilinçle bilgilendirildiğinde “dengesini illüzyon ve pasiflikten aktif sorumluluk ve katılıma” kaydırarak “kendi kabul edilebilirlik kriterini” oluşturduğunu belirtmiştir (akt. Green, 2009).

Peki feminist annelik nasıl tanımlanabilir? İşte bu sorunun cevabı net olmasada bu konuda kendilerini feminist olarak tanımlayan kadınların annelik deneyimlerinden çıkan sonuçlara

bakıldığında da feminist anneliği tanımlamaya doğru gidilebilir. Tuula Gordon'un Feminist Anneler (Feminist Mothers) (1990) kitabında feminist anne olmanın bazı belirli faktörlerini çıkarmıştır. Bunlar feminist annelerin; annelik mitine nasıl meydan okuduklarıyla ve eleştirdikleriyle; kadınların çalışma hakkını nasıl aldıklarını göz önünde bulundurduklarıyla; çocuklarını cinsiyetçi olmayan bir şekilde nasıl yetiştirdikleriyle; çocuklarının babalarının ortak günlük yaşamlarına katılmalarına ilişkin beklentilerinin nasıl olduğu; ve kadınların çoğunun siyasi açıdan nasıl aktif olduğuyla ilişkilidir. Bunun yanında "feminist annelerin" toplumsal yapılara ve kültürlere, basmakalıp beklentilere ve annelik mitlerine karşı eleştirel yönelimleri geliştirebildiklerini belirtmiştir. Bunu yapabilmeleri ise, kişisel olanın politik olduğu bilinciyle ve onları "kolektif izolasyonun" ötesine yerleştiren kadın ağlarının desteğini almalarıyla alakalı olduğunu belirtmiştir (Gordon, 1990, s. 148-149-150 akt. O'Reilly, 2008, s.5).

Bu kitaplardan çok sonra ise 2008 yılında O'Reilly kitabında feminist anneliği incelemek, temalar belirlemek ve feminist bir annelik teorisi geliştirmek için dört unsuru incelemektedir: Annelik, aile, çocuk yetiştirme ve aktivizm. O'Reilly (2008, s.7) kitabın girişinde güçlü ataerkil olmayan annelik ve feminist annelik arasındaki ayrımın önemini vurgulamış ve tartışmıştır. Bu her iki anneliğin de babanın katılımı ve annelik dışında kadının yaşam hakkı konusunda uzlaştığını ancak feminist annelerin kendilerini açıkça feminist olarak tanımlayarak feminist bilinçle anneliği uyguladıklarını bir başka deyişle teori ve pratiği buluşturduklarını, annelik pratiklerinde "kültürel önem ve politik amaçları" olduklarını ve cinsiyet eşitsizliklerine hitap ederek çocukları ile toplumsal cinsiyet sosyalizasyonu ile kültürel değişiklikler için çalışmakta olduklarına vurgu yapılmaktadır.

Hooks, feminist hareketin çocuklar adına yaptığı en olumlu müdahalelerden birinin erkeklerin - sadece toplumsal cinsiyet eşitliği yaratmak için değil, çocukları ile daha iyi ilişki kurmaları için de- ebeveynlikte eşit katılımı ihtiyacını belirterek daha fazla kültürel farkındalık yaratmak olduğunu vurgulamıştır. Çocukların, erkekler veya kadınlar tarafından ataerkil hâkimiyetini sona erdirmek, aileyi çocukların güvende olabileceği, özgür olabileceği, sevgiyi öğrenebilecekleri bir yer haline getirmenin tek yoludur. Bunun yanında Hooks, erkek ve kız çocuklarının feminizmi eylemde görebilme fırsatı olarak, cinsiyetçi olmayan ebeveynliğin önemini ortaya koymaktadır (Hooks, 2000, s. 3-4). Feminist aileler üzerine yapılan araştırmalar, bu tür bir aileye katılmanın dinamikleri ve sonuçlarının yalnızca eşlerin adil muamele görmeleri için değil, aynı zamanda çocukların cinsiyet eşitliği duygusuyla büyümesi için potansiyel bulundurması nedeniyle daha fazla dikkat çekmektedir (Mack-Canty ve Wright, 2008). Çocukların yetiştirilmesindeki toplumsal cinsiyet sosyalleşmesinden ve daha sonraki yaşama nasıl yansıdığına görülebileceği bir örnek olarak madde bağımlılığında özellikle neden kadınların-annelerin bağımlıya bağımlılık

yaşadıkları konusunun ele alındığı 2.2.2. başlıkta bahsedilecektir.

Peki anneliğin kadınları baskılayan bir kurum olarak yıkılması nasıl sağlanacaktır? Bu sorunun cevabı yine annelik pratiklerinde ve feminizmin aktivizm yanında bulunabilecektir. Nathason (2008), maternal aktivizmi feminizme buluşturduğu ve tartıştığı çalışmasında maternal aktivizmin kadınların aileleri ve çocukları üzerinden yaşadıkları sağlık, eğitim, suç, barınma, uyuşturucu madde kullanımı gibi sorunlar karşısında hayatlarının kontrollerine ellerine alma ve güçlenme çabalarının toplumsal değişimin bir başlangıcı olabileceğini tartışmıştır. Maternal aktivizme özcü yaklaşan bazı feministlerin, anneliğin kendilerine, ailelerini ve topluluklarını rahatsız eden sorunları çözmek için sorumluluklar verdiği bakış açısından “biyoloji kaderdir”e döndüren bir güç olarak görülebildiğini anlatan Nathason, maternal aktivizmin bunun tam tersi özcülüğe meydan okuduğunu tartışmıştır. Bunu yaparken de maternal aktivizmin kişisel olanın politik olduğunun açık bir şekilde gösterdiğini, aktivizmin kendisinin hali hazırda toplumsal cinsiyet rollerini alt üst ettiğini ve farklı ırk-etnik ve sosyoekonomik gruplardaki kadınlar arasındaki boşluğu kapatmaya yardımcı olabileceğini ifade etmiştir. Bu konuyu ele alırken de maternal aktivizmin aile ve çocuklar üzerinden verilen bir mücadelenin feminist bilince nasıl hitap ettiğinden tartışmıştır (Nathason, 2008). Benzer şekilde Orhan (2008) da annelerin aktivizmi konusunda yaptığı çalışmasında kadınların ve pratik “kriz, kıtlık ve çocuğu besleme” gibi taleplerle annelik üzerinden (maternal aktivizm aslında) kadınların can havliyle çıktıkları yolda eylemlerinin politik bir bilince evrildiğini, kadınlık rollerini sorgular hale geldiklerini anlatmıştır.

Özetle günümüzde tüm annelik biçimlerinde hakim olan yoğun annelik modelinin suçluluk, suçlama, tükenme, tecrit, stres ve rekabet edebilirliğe yol açan bu toplumsal yapının anneliğin kadınlar üzerindeki olumsuz sonuçlarını azaltmak için annelik yaklaşımları yeniden ele alınmaktadır. Yoğun annelik çerçevesinde standartize kurullarla baskıcı bir yapı içinde ve Rich (1976)’in deyişiyle “iktidarsız bir sorumluluk” ile ataerkil annelik etme deneyimleri sorgulanma ve önünü kesme konusu feminist annelik kapsamında ele alınmaktadır. Bu yüzden de annelik kurumuna meydan okuyan kadını güçlendiren farklı (feminist) annelik deneyimlerinin önü açılmalıdır. O’Reilly, (2008, s. 121)’nin dediği gibi ataerkil annelik, çocuk yetiştirmeyi özel olan, politik olmayan bir girişim olarak nitelendirirken, feminist anneler, annelik işinin sosyo-politik boyutunu ön plana çıkarırlar. Bunu yaparken geleneksel toplumsal cinsiyet sosyalizasyonu uygulamalarına meydan okurlar ve cinsiyetçi olmayan çocuk yetiştirme uygulamaları ile kız çocuklarını güçlendirdikleri erkek çocuklarını da empatik yetiştirirler. Birçok feminist anne feminizme ve çocuklarına bağlılıklarını maternal aktivizm olarak ifade etmektedir. Maternal aktivizm yoluyla anneler, sosyal ve politik değişim için lobicilik yapmada annelik pozisyonlarını kullanırlar.

2.1.4. Anelik Suçlaması ve Annelerin Sessizliği

Annelerin suçla(n)ması anneleri (babalarla karşılaştırıldığında) çocuklarının eylemleri, davranışları, sağlığı ve refahı için orantısız bir şekilde sorumlu tutulmalarına dair bir kavram olarak ele alınmaktadır (Rich, 1976; Jackson ve Mannix, 2004; Singh, 2002, 2004). Feminist araştırmacılar, annenin suçla(n)ması fenomenini öncelikli ve idealize edilmiş anne ve anelik pratiği davranışlarını içeren yaygın olan anelik ideolojisine bağlamışlardır (O'Reilly, 2001; Ladd-Taylor ve Umansky, 1998, Arandell, 1999; Sign, 2004). Anneler ataerkil yapı içerisinde toplumun bakışı altında anelik yaparlar, toplum "iyi anne" nitelendirmesini açık bir şekilde benimsemiştir. Buna göre bir sosyal grubun üyesi olan anneler de kabul edilebilir davranışların veya ahlaki davranışların bilgisi içerisinde işlev gösterir (Sutherland, 2010). İyi anne olarak mükemmel, başarılı ve sağlıklı çocuk yetiştirmenin ölçütleri, sosyal, eğitim ve sağlık kurumlarındaki profesyoneller aracılığı ile çocuğun bakımından tek başına sorumlu tutulan anneye hatırlatılmakta ve bu durumda baskı ve stres kaynağı olabilmektedir (Henderson ve diğ. 2016). Pek çok kadın da işte bu yüzden, toplumun idealize edilmiş anelik görüşüne uymadıkları veya anneler için uygun olmadığı şekilde davrandıklarından dolayı, toplumun (ve profesyonellerin) yükünü taşımaktadır. Kadınlara annelere yönelik bu suçlama ve sorumluluk kavramı, bebeklere hamile kaldıkları andan itibaren oluşur ve hamilelik ve çocuğun yaşamı boyunca devam eder (Jackson ve Mannix 2004, s. 150-151).

Annelerin-suçlanması yeni bir fenomen değildir. Kavramsal olarak İkinci Dünya Savaşı sırasında kadınların çalışma yaşamına girmesinin ardından özellikle 1940'lı ve 50'li yıllarda geleneksel iki ebeveynli, tek erkeğin çalıştığı aile dönüşmesiyle birlikte başlamıştır. 1950'lerin sonlarında, annenin işgücündeki rolü, kadın rollerini ev ve istihdam sorumluluğu arasındaki dengeyi korumak için annenin geleneksel rolünden uzaklaştırması ile sorumlulukların değişmesinin sonucu olarak, çocuklardan beklenen iyi davranışlar görülmemesi ile anneler suçlamaların hedefi olmuştur. Bu suçlamalara bakıldığında örneğin 1960'lı yıllarda ergen uyuşturucu bağımlılığı, bozuk bir aile sisteminin (Reilly, 1975), etkisiz ebeveynliğin (Hirsch, 1961) bir belirtisi olarak etiketlenmiştir (Smith ve Estefan, 2014, s. 423). Buradan başlayarak 1940'lı ve 50'li yıllarda anneler çocuklarının otizminden, nörolojik koşullarından (McDonnell, 1998, s. 220), anorexiadan (Brumberg, 1988 akt. Ladd-Taylor ve Umansky, 1998), şizofreniden, genç askerlerin duygusal çöküntülerinden ve eşcinsellikten sorumlu tutuldu (Terry, 1998). 1960'lı yıllarda anneler, gençlerin isyanlarından-siyasi protestolarından, uyuşturucu kullanımından, cinsel aktivitesinden ve rock'n roll'a düşkünlüğünden sorumlu tutuldu (Garey ve Arandell, 2001, s. 293). 1970, 1976 ve 1982 yıllarında klinik psikoloji dergilerinde yapılan bir araştırmada annelerin, çocukların uyku sırasında altına kaçırmadan şizofreniye, renk körlüğü ile baş edememekten saldırgan davranışa

kadar yetmiş iki farklı sorun türü için suçlandıkları görülmüştür (Caplan, 1998, s. 135). Anneler, bunun yanında çocukların dikkat eksikliği ve hiper aktivite bozukluğu (Singh, 2004), madde bağımlılığı (Jackson ve Mannix, 2004), zayıf okul performansı, düşük özgüveni ve yoksulluk (Garey ve Arandell, 2001, s. 293) ve burada sayılamayan birçok durum nedeniyle suçlanmaktadır.

Annelik sapkınlığı adı altında annelerin suçlanmasına yönelik mesajlar veya söylemler, tam zamanlı annelik senaryosuna uymayan anneleri hedef almaktadır. Bu mesajlar, herhangi bir sebepten veya sebeplerden dolayı, dikte edilen sosyal özellikleri ihlal eden annelere yöneliktir. Sapkınlık söylemleri, seçim yapan veya hegemonik annelik normunu ihlal eden durumlarda damgalanan kadınları damgalamak için kullanılır (Arendell, 1999). Annelerin boşanması, bekar ve yalnız başına annelik yapması, çalışması gibi durumlarda da çocukları için yoğun annelik ideolojisine uygun annelik yapmadıkları ve çocuklarının refahını düşünmedikleri için suçluluk hissetmelerine neden olunmaktadır. Çalışan anneler için birçok gelişim psikoloğu, anneler ev dışında çalışırlar veya çocuklarını başkalarının bakımına bırakırsa, çocuklarının yanlış bir şekilde bağlanma bozuklukları veya davranış sorunları ile sonuçlanacağını iddia ederek suçluluk duygusunu besler. Ancak araştırmalar hem anneler hem de diğerleri tarafından çocuk bakımı kalitesinin, o bakımı sağlayanlardan daha önemli olduğunu göstermektedir (MacDonald, 2013 akt. Green, 2015, s. 200). Anne sapkınlığının söylemleri ve iddiaları her zaman tutarlı değildir. Örneğin, evli bir orta sınıf anne, tam zamanlı çalışma ve kariyer ilerlemesi için çaba gösterme kararıyla ilgili bir sapkınlık söylemiyle karşılaşırken, fakir bir anne tam zamanlı olarak çocuklarına iyi bakmak için evde kalmak gibi fedakarlık kararı aldığı için söylemler karşısında mücadele verir. Başka bir deyişle, her grupta ilgili kaygı ve söylem konuları ırk ve sınıfa göre değişmektedir (Arendell, 1999).

Annelerin suçlanması toplumda yaygın bir şekilde varken bunun yanında çocukla ilgili olarak çalışan kamusal hizmetlerde görev alan profesyonellerde bile bu “kötü anne” nitelendirilmesiyle annelik suçlaması devam ettiği görülmektedir (Allan, 2004, s.9). Molly Ladd-Taylor ve Lauri Umansky (1998), geçtiğimiz yüzyıl boyunca kadınların tipik olarak “kötü anneler” olarak sınıflandırıldığı üç örneği özetlemiştir. Bunlardan ilki, geleneksel olan iki ebeveynli, ekmek kazanan erkeğin olduğu aile ortamını çocuğuna sağlamayan ve çocuğu zarar görmekten koruyamayan veya onu yanlış yapmasından koruyamayan kadınlardır. İkinci tip “kötü” anne, çocuğunun zarar görmesine neden olan annedir. Bu anneler, çocuklarını hastalıklardan, kazalardan, yabancılardan, istismardan vb. koruyamadıkları için başarısızlık olarak görülürler. Üçüncü tip “kötü” bir anne, çocuğu “yanlış” ve/veya suça sürüklenen annedir. Örneğin çocuğun homoseksüel olması, suç davranışı göstermesi gibi (Ladd-Taylor ve Umansky, 1998, s.3-4-5).

Annelerin çocukları dolayısıyla hissettikleri utanç ve suçluluk, içsel bir şey olarak düşünülmektedir ancak bunun büyük toplumun mesajlarıyla da büyük ölçüde desteklendiği görülmelidir (Walters, 2008). Çocukların toplumda uygun görülmeyen davranışlarının anneliğin iyi yapı(a)maması olarak algılanması, annelerde suçluluk ve utanç duygusunu oluşturmaktadır. Rotkirch ve Janhunen (2009), Finlandiyalı annelerle yaptığı nitel bir araştırmada suçluluk duygusunun annelikle ilişkili olarak en çok bahsedilen duygular arasında yer aldığını tespit ettiler. Benzer şekilde, Liss ve ark. (2013) annelerle yaptıkları ABD merkezli nicel bir araştırmada, annelerin öz benlik çelişkileri, gerçek ve ideal benlikler arasında algılanan farklılar ve negatif değerlendirme korkusu arasında bir etkileşimin var olduğunu yani suçluluk ve utanç yaşayan kadınlar, başkalarının olumsuz değerlendirme yapmalarından korkmaktadırlar ve ideal anneler ve onların annelikleri arasında tutarsız duygular yaşamaktadırlar. Bu, suçluluk ve utanç, kadınları elde edemedikleri ve bu nedenle sorunlu, ideal mükemmellik karşısında ölçen çok hegemonyalı annelik söyleminden kaynaklanmaktadır (akt. Henderson ve diğ., 2016, s. 515). Anne suçlamasının oluşmasındaki hegemonik annelik söyleminin toplumun mesajlarıyla birey üzerine yansımaları makro düzeyde söylemler ile mikro düzeydeki psikolojik refah arasındaki ilişkiyi göstermektedir (Henderson ve diğ., 2016, s. 515). Bir başka deyişle, annelik meselesinde bireysel yaşantıların içinde buldukları daha geniş sosyal, politik, ekonomik ve tarihsel bağlamlarla nasıl kesiştiğini göstermektedir.

Annelik ideolojisinin kadınları sorumlu tuttuğu çocukların (hatta yetişkin olan çocuklarının bile) eylem, davranış, sağlık ve refah alanlarında sorun olduğunda anneler suçlanmaktadır (Rich, 1976). Bu suçlama anneleri sorunun merkezi figürü olarak gündeme getirirken, aynı zamanda bunu düzeltmeleri için de annelik ideolojisi gereği çözümün bir parçası olmaları gerekmektedir. Örneğin çocuğun madde bağımlılığı sorununda annelerin pratiklerinin doğruluğu sorgulanmaya başlanır (Smith, 2015: 23) ve ardından suçlama gelir. Bu ve benzeri sorgulamalar ve suçlamalar karşısında anneler, çocuklarının madde bağımlılığı sorunu ve bununla mücadeleleri hakkında çevrelerindeki bireylerle yaşadıklarını paylaşmak yerine sessiz kalmayı tercih ederler (Butler ve Bauld, 2005; May, 2008). Bu sessizliğin sebebi annelerin diğer annelerin kendilerinin çocuklarıyla olan ilişkilerini ve annelik pratiklerini olumsuz olarak değerlendirmelerini istememeleridir. Annelerin maruz kaldıkları bu olumsuz değerlendirme ise, diğer anneler tarafından kabul edilme, ilişki kurma ve saygı görme alanlarında sorunlar yaşamalarına neden olacaktır (Smith, 2015, s. 23). Swiggart (1991), anneliğin ‘karanlık’ tarafını tanımamızın bizi ‘kötü’ anne mitini yaratmaya zorladığını, çocuklarının sorunlarının ve acılarının kaynağı olabilme korkusunun çocuk bakımının gerçekleri konusunda tüm anneleri sessizleştirdiklerini iddia etmektedir (akt. Crolyn, Jan ve Linda, 1994). Maushart (1997 akt. Smith, 2015, s. 26) zorluklar yaşayan çocukların ebeveynlerinin sessizlik durumunu, karmaşıklığı ve kaosu gizleyen “annelik

maskesi” giyme olarak açıklamaktadır. “İyi anne ve annelik maskesi” inşası anneler üzerinde uyum gösterme baskısıyla sosyal olarak beklenen rollerle birlikte birçok yaşantıyı anlatamamalarına neden olmaktadır. Bu yüzden de bu hakim annelik ideolojinin annelik suçlamasını bir araç kullanarak kadınların anneliğe dair karşıt anlatılarını sessizleştirmekte olduğu ve meta anlatıları sürdürdüğü görülmelidir. Bu yüzden de annelerle çalışmada Krane ve Davies (2000)’in belirttiği gibi annelik anlatılarının dinlenilmesi, annelerin suçlanması ve kadınların kendilerini suçlamalarının ve bunun sonucu olarak sessizliklerine karşı annelik pratiğinin duygusal gerçekliklerine ses vermede bir yol açacaktır. Bu sayede deneyimlerin duyulması ile suçlamaya sebep olan sorununa etki eden sosyal, çevresel ve politik etkenler görülebilir.

Annenin suçlanmasından kaçınmanın bir diğer yolu, çocuk bakımı için tek veya birincil sorumluluğun annelere veya bireysel ebeveynlere ait olduğu varsayımını değerlendirmektir. Öncelikle çocuklardan sorumlu olan anneler olduğu varsayımına meydan okumak, çocukların sosyal ve gelişimsel ihtiyaçlarını karşılamak için yeni olanaklar yaratır (Garey ve Arandell, 2001, s. 296-297). Spesifik olarak, çocukluklar ve çocuk yetiştirme çalışmaları ile ilgili olarak, çocukların yalnızca bireysel aile birimleri ve belirli kültürler içinde değil, aynı zamanda daha geniş sosyoekonomik bağlamda bulunduğu da hatırlanmalıdır. Çocukların durumları, hepimiz için olduğu gibi, sosyal ve ekonomik güçlerden sürekli olarak etkilenir. Bu nedenle, çocukları ve çocukların eylemlerini merkezleyen çalışmaların ebeveyn ve çocuk arasındaki ikili ilişkiden daha fazlasını incelemesi gerekir. Çocukların durumları ile yapısal düzenlemeler ve kapitalizmin ve ataerkilliğin ideolojileri arasındaki bağlantıları toplumun özünde incelenmelidir (Orellana ve diğ., 1998 akt. Garey ve Arandell, 2001, s. 298-299). Anne suçlamasının politik bir amaca hizmet ettiğini belirten Ladd-Taylor ve Umansky (1998), suçu tek tek kadınlara yüklemenin dikkati; uygun fiyatlı barınmanın eksikliği, yoksulluk, ırkçılık, sosyal refah programlardaki kesintiler, günlük bakıma erişmeme ve geçimi sağlayacak iş bulmada yetersizlik gibi daha bir sürü başarısız olunan alanlardan kaynaklanan ciddi sosyal sorunlardan uzakta tutmaya yardımcı olduğunu iddia etmiştir (Ladd-Taylor ve Umansky, 1998, s. 23). Bir başka deyişle devlet politika yapıcılarının sosyal politikalarda, hizmetlerde ve prosedürlerde çok ihtiyaç duyulan değişiklikleri yapmak yerine bireysel olarak annelerin omuzlarına suç yüklenmektedir (Roberts, 1999 akt. Sartor, 2006).

Özetle annelik suçlaması tarihsel olarak özellikle annelik ideolojisinin oluşumu ile birlikte kadınların bu idealiz edilmiş annelik pratiklerine uymamaları ile birlikte ortaya çıkan bir kavramdır. Bu çerçeveden annelik suçlaması da annelik ideolojisi gibi tarihsel, kültürel, politik bir inşa ve kadınlara içselleştirilen hakim ideolojinin yansıması olarak ele alınmalıdır. Annelik suçlamasının bir araç olarak kadınların hem kendileri tarafından hem de sosyal çevre, kurum ve

kuruluşlar tarafından yapılması ise ideolojinin nasıl nüfuz ederek hakimiyetini sürdürdüğünü ve koruduğunu göstermektedir.

2.1.5. Sosyal Çalışmada Anneliğe Yaklaşım ve Annelerle Feminist Sosyal Çalışma Uygulaması

Sosyal çalışmanın gelişmesinde temel alanın çocuk ve aile refahı olduğu düşünüldüğünde anneliğe bakışı değerlendirmek için sosyal çalışmada feminist bakışın yörüngesinin izini sürmek gereklidir. Bir başka deyişle zamanla anneliğin sosyal çalışmada nasıl konumlandığını görmek, annelik ideolojisinin sosyal çalışmadaki hakimiyetini görmeyi de sağlayacaktır. Buradan hareketle bu başlık altında temelden şimdiye kadar sosyal çalışmada feminist hareketle beraber kadına ve anneliğe bakış açısını ele almaya çalışacağım. Bu bağlamda sosyal çalışma açısından kadının ve anneliğin nasıl konumlandırıldığını göstermeye çalıştım. Bu başlıkta daha sonra sosyal çalışmanın çocuk refahı alanında özellikle annelere yaklaşımın nasıl olduğundan ve çeşitli feminizmlerin ortaklığında kadın ve annelerle çalışmaların nasıl olduğu veya nasıl olması gerektiğinden bahsedeceğim.

Feminizm ve sosyal çalışma tarihi ile ilgili yapılan bir çalışmada 1840 ve sonrasındaki kadınların oy hakları kampanyalarının zamanın feminist kadınlar gibi zamanın sosyal çalışmacıları olarak adlandırdığımız kişiler için eğitim alanı haline geldiği belirtilmiştir (Andolsen, 1986 akt. Kemp ve Brandwein, 2010). Bu eğitim alanında feminizmin gelişmesinin kökeninde yer almış olan sosyal çalışmacılardaki dönemin koşullarında feminist bakış açısının gelişmesine de vurgu yapmaktadır. Ancak sosyal çalışmanın ilk uygulamaları olarak önce çıkan beyaz kadınların, yoksul bireylere yönelik yardımsever girişimlerinde kadın ve çocuklar odaklı annelik ve kadınlık konusunda aileleri destekleme çabaları aslında baskın aile düzeninin korunmasına ve pekiştirilmesine ve dolayısıyla toplumsal cinsiyet ideolojilerinin kabulüne neden olmuştur (Kemp ve Brandwein, 2010). Benzer çalışmaların profesyonel olarak dönemin vaka çalışanları tarafından yapılmasında da -örneğin sosyal vaka çalışması duayeni Mary Richmond gibi- tipik olarak yoksul kadınlarla çalışmalarda kadınların, bağımlı eşler ve anneler olarak konumlanması dolayısıyla geleneksel cinsiyet düzenlemeleri güçlendirilmiştir (Abel, 1998; Stadum, 1990; Agnew, 2003; Kemp ve Brandwein, 2010). Ancak yine de Richmond ve diğer kadın vaka çalışmacılarının sosyal yardım kuruluşlarında giderek daha profesyonel bir rol yaratmaları ve bunu savunmaları (Chambers, 1986 akt. Kemp ve Brandwein, 2010) sosyal çalışmada ve kadınların profesyonel olarak kamusal alanda güçlü bir şekilde var olmaları nedeniyle feminist açıdan önemli gelişmelerdir.

20. yüzyılın başında ise “sosyal çalışmanın annesi” Jane Adams “Yerleşim Evleri Hareketi” kapsamında kadınlarla birlikte çalışarak, kadınlara ilk kez evliliğe alternatif bir yer sunmuştur. Toplumsal cinsiyet eşitliğine odaklanan ve yalnızca kadınlar tarafından işletilen bir çevrede kadınlara kültür, eğitim ve arkadaşlığa erişim imkânı sağlayarak Jane Adams, kadınlara kendi hayatlarında ve diğer kadınların hayatlarında kendi sesini bulma ve bu sesi değiştirme amacıyla kullanma gücünü vermiştir. Kadınlara, bu feminist düşünce ile tarihte ilk kez kişisel bağımsızlıklarını ve güçlenmelerini artıracak bir şans sunulmuştur (Gottschalk, 2003 akt. Wall, 2013). 1910 ve 1920’li yıllarda şimdilerde maternalizm adını alan sosyal reform hareketi tarihi olarak milyonlarca orta sınıf kadın bir araya gelmiştir. Kadının statüsünü yükseltmek ve kamusal yaşamda bir alanı biçimlendirmek için iyi annelik retoriğini kullanmışlardır (Ladd-Taylor ve Umansky, 1998, s. 11). 19. yüzyıl reform hareketlerinin yardımsever kadınları gibi yerleşim evlerindeki kadınlar da, kadınların annelik ve kadınlık söylemlerini kullandılar ve bu durum anneler ve ev çalışanları olarak edindikleri deneyimlerle uyum içinde onları “toplumun anası” olarak hizmet etmeleri için eşsiz nitelikli hale getirdi (Kemp ve Brandwein, 2010).

1960’ların sonundan 1970’lerin ortasına doğru bir kez daha, sosyal çalışmadaki kadınlar, kadınların hareketinden güçlü bir şekilde etkilenmiştir. 1960’lı yılların başında ve 1970’lerin başında feminist örgütler mücadele ederken Barretti (2001), Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği’nin (NASW) politikaları değiştirmek ve sosyal çalışma mesleğinin bu hareketi desteklemek için çok az şey yaptığını belirtmiştir. 1973 Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Meclisi’nde feminist katılımın bazı belirtilerinin görülmesinin ardından (Simon, 1998) sosyal çalışmada feminizimin ivme kazanmaya başladığı görülebilir (akt. Enge, 2013). 1965’ten 1978’e kadar sosyal çalışma literatürünün kapsamlı bir incelemesinde, Abramovitz (1978a), makalelerin ezici bir çoğunluğunun kadınların geleneksel rollerine odaklandığını öne çıkarmıştır. Daha sonra kadınların sorunlarına duyarlı makale sayısı artarken ve kadınların geleneksel rolleri daha az katı bir şekilde tanımlandığını tespit etmiştir (akt. Porterfield, 1998). 1980’de NASW, kadınlarla yapılan sosyal çalışma pratiği ile ilgili olarak ilk konferans olan Cinsiyetçi Toplumda Sosyal Çalışma Uygulaması konusunda birçok feminist sosyal çalışmacıyı bir araya getirdi (Kemp ve Brandwein, 2010). Sosyal çalışma ile feminizm arasındaki bağlantı aslında görüldüğü üzere 1980’lerde ciddi olarak başlamış ve ikinci dalga feminizmiyle bağlantılı olarak kadınların baskısının doğasını belirleme girişimlerine odaklanılmıştır. 1980’lerin sonlarında sosyal çalışmada feminizmin ivme kazanmasıyla birçok kişi feminist sesi o zamandan beri sosyal çalışmada aktif tutmaya çalışmıştır (Barretti, 2001; Kemp ve Brandwein, 2010; Enge, 2013).

Bu dönemden önce kadınlarla/annelerle yapılan uygulamalara bakıldığında genel olarak, sosyal çalışmanın işlevi, nükleer aileyi dağılmaya karşı güçlendirmek ve korumak olmuştur. Sosyal

çalışma faaliyetlerinin “ailevi ilişkilere ve aile içindeki eş olarak kadınların statüsüne dair belirli bir görüşü” nasıl yerleştirildiğini keşfetmeyi amaçlayan başka bir çalışmada sosyal çalışmanın ana odağının iç dengeyi yeniden sağlamak olduğu için, nükleer aile yapısını ve dolayısıyla da kadınların aile içindeki ikincil pozisyonlarını desteklenmekte olduğu ortaya çıkmıştır (Maynard, 1985 akt. Jeffery, 1994). Halihazırda çocuk koruma mevzuatı, sağlık eğitimi, şartlara bağlı olarak yoksullara yardım kapsamında annelik yardımları gibi çeşitli etkinliklerle işçi sınıfı kadınlarına anneliğin özel standartlarını empoze etmeye yönelik düzenlemelerdir. Bu ikna edici politikalar, annelerin doğal özelliklerini ve ideal annenin nasıl olması gerektiğini anlatan annelik ideolojisinin güçlü bir destekçisidir (Smart, 1996, s.44-45). Ana akım sosyal çalışma kuruluşları da, ailelerin bir arada kalması fikriyle, kadınların özgürlüğü ile çalışmaktan daha fazla ilgilenmiştir. Maynard gibi feminist sosyologlar, sosyal çalışmacıların ailedeki cinsiyet eşitsizliğine ve özellikle de kadınlara yönelik istismara dikkat etmemelerini eleştirmiştir (Cree ve Dean, 2015). Sosyal çalışmada kadınlarla birlikte çalışıldığı açıkken, ikinci dalga feminizminin sorguladığı şey, sosyal çalışmanın veya daha özel olarak yasal sosyal çalışmanın “kadınlar için” olup olmadığıydı. Örneğin Wilson (1980, s. 32), sosyal çalışmanın hem devletin hem de ailenin ideolojisini sürdürmedeki rolünü eleştirmiştir. Bireysel çözümlerin kamu ile özel arasındaki boşluğu kapatmayacağını savunarak, sosyal çalışmanın kişisel sorunlarla politik olarak baş etmek için hiçbir zaman yeterli bir strateji geliştirmediğini öne sürmüştür (akt. Orme, 2003, s.1). Sosyal çalışmanın geçmiş uygulamalarında kadının konumlanışına dair bu eleştirilen bakış ve yaklaşım, günümüzde değişen aile merkezli neoliberal politikaların bir unsuru olarak yoğun annelik ideolojisinin benimsenmesiyle uygulamalarda hakimiyetini devam ettirdiği söylenebilir.

Sosyal çalışmada feminizm rüzgarları devam ederken 1985 yılında feminist sosyal çalışmanın teorik yönelimi oluşmaya başlamıştır. NASW, Kadın Sorunları Komitesinin Feminist Uygulama Projesi gerçekleştirilmiştir (Porterfield, 1998). Sosyal çalışma alanındaki bu feminist ilerlemede kadın ve annelik çalışmasına yer verdikten sonra sosyal çalışmanın kadınlarla çalışmalarına “annelik” ideolojisi ile imtihanı konusuna bakış değinmek önemlidir.

Şimdilerde sosyal çalışmada kadın ve annelik nerede konumlanıyor ve nasıl çalışmalar yapıyor diye baktığımızda her zaman olduğu gibi sona ermeyen aterosklerotik aile yapısı dolayısıyla Orme (2009)’nin belirttiği gibi sosyal çalışmanın her alanında başat olarak müracaatçı olarak doğrudan veya dolaylı sorunları doğrultusunda kadınlarla birlikte çalışılmaktadır. Genellikle kadınlar sosyal hizmetleri, çocukları, ailedeki yaşlı, hasta, engelli bireyler ve sağlık problemi olan bireyler için bakıcılık rolü altında kullanılmaktadırlar. Çünkü kadının tüm rolü annelik ve aile bireylerine bakım verme rolüdür (Orme, 2009, s. 219). Kadının en önemli rolü olan annelik rolü ile çocuk refahı alanına başvurusu üzerinden ele alındığında sosyal çalışmada çocuğun yüksek yararını

sağlama ya da tehlikelerden korunması öncelikli faaliyet alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuğunun iyilik halinin değerlendirilmesinde ise annenin bakımının dikkatle incelenmesi gerektirmektedir (Davies ve diğ., 2003, s.158). Çocuk refahı sisteminde ilgilenilen tüm çocukların babaları olmasına rağmen, erkekler, çocuk refahı müdahalelerinde garip bir biçimde bulunmamaktadır. Örneğin çocuğun ihmali ile ilgili incelemelerde, çocukların iki ebeveyni olduğu halde, babalar çocuğun ihmali konusunda daha fazla paya sahip olsalar dahi, yalnızca annelerin davranışlarına ve sorumluluklarına odaklanma eğilimindedir (Coohey ve Zang, 2006; Mayer ve diğ., 2003; Strega ve diğ., 2008). Bu duruma sebebiyet veren durum ise ailede cinsiyete dayalı iş bölümü dolayısıyla erkeğin dışarda çalışmasının ve çocukla ilgili sorumluluk almamasının sosyal çalışmada kabul görmesi ile alakalıdır. Bir başka deyişle sosyal çalışmadaki annelik ideolojisinin yansımaları göstermektedir. Peki annenin bakımı nasıl incelenmektedir?

Annenin bakımının incelenmesini Rich (1976, s.276) “çocukların sağlığı, giydikleri kıyafetler, okuldaki davranışları, zekası ve genel gelişimi için sorumlu tutulan annelerdir, bunun yanında anneler çocuklarını korumak için kontrolünün dışındaki bir çevre ile anne kendi başına başa çıkmaya çalışırken, toplumun gözünde anne çocuğun çevresidir.” fikri hakim olduğu için her şeyden sorumlu annelerin tutulduğu bu şekilde anlatmıştır. Daha ayrıntılı ifade etmek gerekirse, anne çocuğun hem kişisel, sosyal, bilişsel gelişiminden ve sağlığından ve başına çevreden kaynaklı bir şey geldiğinde bile anne çocuğun çevresinin yaratıcısı olarak görüldüğü için bundan da sorumludur. Kadınlara verilen bu rol sadece çocukların bakımını değil, Dominelli ve diğ. (2005)’nin de belirttiği gibi aynı zamanda diğer erkeklerin teşkil ettiği tehditlerden de çocukları koruma konusunda da anneler tek sorumlu olarak inşa edilmiştir ve bu görevleri yeterince yerine getirmediği takdirde sert bir şekilde yargılanırlar. Anneler bu denli sorumluluklarla “iyi anne” ve “kötü anne” nin sahte ikiliği içerisinde yargılanırlar. İyi anneliğin altın standardı; kendileri için zarar riski altında olsa bile çocukları için her şeyi yapacak kadınlar olmalarıdır. Kötü anneler, çocuklarını ilk sıraya koymakta başarısız olan, belki de çocuğun isteklerini veya ihtiyaçlarını ihmal eden veya çocukları istenmeyen davranışlar sergileyen kadınlardır. Çocukların refahı içerisindeki anneleri kötü anneler ile etiketlemek kolaydır. Eşlerinin şiddeti ve yoksulluk gibi sorunların sürekliliğine katkıda bulunan politika ve uygulamaları araştırmak yerine, bu kadınları aileleriyle ilgili sorunlar için suçlamak daha kolaydır (Jackson ve Mannix, 2004; Dunkerley, 2017). Bir başka deyişle sistemde, kadının yaşadığı çevre, çalışma hayatı veya topluluğunun yanı sıra bireylerle olan ilişkisini ve karşılıklı bağlılığının yaşamındaki etkisini görmeyi reddeder (Dunkerley, 2017). Bu çalışmalarda annelerin yaşadıkları sorunlar ve deneyimler çoğunlukla göz önüne alınmamaktadır.

Feminist sosyal çalışma ile anneleri sorumlu tutan sosyal çalışma uygulamasının sorgulanmaya başlandığı görülsede annelik pratiği, sosyal çalışma teorisinde, eğitiminde ve uygulamasında ve özellikle çocuk refahı bağlamında kendi başına bir odak noktası olarak görünmez olmaya devam etmektedir (Davies ve diğ., 2003, s.158). Çocuk refahı hizmetlerine rehberlik eden politikalar ve uygulamalar genellikle bu yoksulluk, şiddet, bağımlılık ve ırkçılık bağlamında sorunlar içerisinde anneliğin karmaşıklığını yakalayamamaktadır. Sık sık kadınların ve çocukların ihtiyaçlarını birbirinin yerine geçebilir olarak kabul eder, annelere kendi başlarına bir insan olarak kendi ihtiyaçları, duyguları ve deneyimleri ile ilgili olarak değil, sadece çocukların doğrudan bakıcısı olarak bakılır (Featherstone, 1999; Swift, 1991; Dunkerley, 2017). Ancak sosyal çalışmacılar, çocuk refahı alanındaki sadece çocuğun ihtiyaç ve güvenliğine odaklanan ve anneler olarak kadınların deneyimlerini görmezden gelen bu durumu değiştirme konusunda benzersiz bir konuma sahiptirler. Anneleri izlemek ve davranışlarını, kötü muameleye yönelik bir niyetin varsayıldığı konumdan ziyade bağlamsal anlayış konumundan değerlendirmekte önemli bir adım atmaktadırlar. Çocuk refahı içerisindeki annelere anlayış ve destek sunmak için feminist bir perspektife dayanmak, çocuk güvenliği veya çocuğun kurtarılmasıyla çelişkili değildir (Dunkerley, 2017). Tam tersi kadınların görünmezliğinde bir uygulama, çocuk refahını da olumsuz etkileyecektir. Ailede birincil bakıcılar olan kadınlarla feminist bir bakış açısı ile çalışma ise, annelik deneyimlerinin sosyal ve politik boyutunu ve anlatılarının nasıl oluştuğunu sosyal çalışmada anlamamızı sağlar.

Dominelli (2002b, s. 7) feminist sosyal çalışmayı “dünyadaki kadınların deneyimlerini analizin başlangıç noktasına alarak ve kadınların toplumdaki yerleri ile kişisel deneyimleri arasından bağlantı kurulmasına odaklanılmasıyla, kadınların spesifik ihtiyaçlarına yanıt arayan, müracaatçı ile sosyal çalışmacı arasında eşitliğe dayalı ilişki kuran ve yapısal eşitsizliklere işaret eden sosyal çalışma uygulamasının bir türü” olarak tanımlamıştır. Dominelli’nin tanımından yola çıkarak, çocuk refahı alanı ile ilgili başvuru bir kuruluştaki öncelikle annelerin annelik deneyimlerini ve anlatıları durumun analizin başlangıç noktasına alınmalıdır. Ardından bu anlatılarda toplumdaki hakim annelik ideolojisi ve kadınların deneyimlerine nasıl yansıdığına bağlantısının kurulması, annelik konusundaki yapısal eşitsizliğin nedeninin ve ihtiyaçların tanımlanması gereklidir.

Etkili bir feminist sosyal çalışmada kadınlarla çalışmada öncelikli olarak, çekirdek aile kurumu tarafından kadınlara karşı dayanılmaz baskılar bulunduğunu ve bu koşullar altında “normal” davranışlar bulunmadığını kabul ederek uygulamasına devam edilmelidir (Crolyn ve diğ., 1994). Feminist sosyal çalışma uygulayıcıları, eşitsizlikler ve baskı ile ilgili olan ancak patolojik söylemlerle ifade edilen bu duruma meydan okumakta ve toplumsal cinsiyet rolü kalıpyargılarının

kadınların ruh sağlığı ve yaşam değişiklikleri üzerindeki etkisi olduğunu kabul etmektedirler (Abramovitz, 1978a, akt. Porterfield, 1998). Bir başka deyişle sosyal çalışmada feminist yaklaşım, müracaatçıların sorunlarının kadın psikolojisi içinde olmadığını, kadınlara ataerkil ve baskıcı olan toplumsal yapı içinde olduğu varsayımına dayanmaktadır (Berlin ve Kravetz, 1981). Annelerle ve diğer tüm müracaatçı gruplarında da bireylerin sorunlarını tamamen kendi yaptıklarının sonucu değil, daha büyük sosyal ve ekonomik güçlerin bir parçası olduklarını anlamalarına” yardımcı olmayı amaçlanmalıdır (Gilroy, 1990 akt. Jeffery, 1994). Sosyal meseleleri feminist bir bakış açısıyla incelemek, “gerçekliği bütünsel, bütünlük ve ekolojik bir tarzda görmeyi” gerektirir (Van Den Bergh ve Cooper, 1986, s. 4). Feminist sosyal çalışmacılar, bireyin eşsiz tecrübesinin ancak içinde bulunduğu siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamları çerçevesinde anlaşılabilmesi için “kişisel olan politiktir” sloganından sıklıkla söz eder (Berlin ve Kravetz, 1981; Collins, 1986; Van Den Bergh, 1995; Enge, 2013). Kadınların annelik rolü dolayısıyla tek başına üstlenmek zorunda bırakıldıkları çocuğun sorumluluğu karşısında çocuğun herhangi bir sorununda hissettikleri baskı ve stresin yanında suçla(n)ma, utancın kaynağındaki hakim ataerkil annelik ideolojisine ve yaşam üzerindeki bağlamsal yansımalarına dikkat çekilmelidir.

Feminist sosyal çalışma kapsamında annelerle yapılan çalışmalarda annelik anlatılarının kullanılmasıyla Davies ve diğ., (2003, s.166) fiziksel ve duygusal bakım vermenin gündelik deneyimlerine ses verilmesinin ve annelerin bu deneyimlerini tartışabilecekleri bir ortam sağlandığını ifade etmiştir. Bu anlatılar sayesinde annelik pratiğinin öznel deneyimlerini, kültürel özgünlüklerini, streslerini, duygusal yoğunluklarını, zorluklarını ve baş etmelerini anlayabilme sağlanır (Davies ve diğ., 2003, s.166). Annelik bir yandan sıkıntı, çaresizlik, hayal kırıklığı, düşmanlık ve baskı ve boyun eğmenin gerçekleştiği bir alan olabilirken (Rich, 1976), özellikle feminist sosyal çalışmacılar için aynı zamanda özgürleşme ve dönüşüm için bir kaynak olabileceği de göz önüne alınmalıdır. Hale (1991, s.171 akt. Carolyn ve diğ., 1994) feminist sosyal çalışmacıların annelerle etkileşimlerinin “annelerin kendi zorluklarının nedenlerini araştırmak için bir araç olarak kullanılması gerektiğini ve sahip oldukları güç hakkında olumlu duyguları kuvvetlendirmek için” kurulması gerektiğini belirtmiştir. Feminist sosyal çalışma perspektifiyle bakıldığında, erkek egemen yapının kadınlar üzerinde kurduğu bu idealleştirilen annelik ile oluşan kurumsal baskıya karşı çıkılarak ve “güce sahip kesimdeki gücü yeniden yapılandırılması ve yeniden dağıtılması” önem kazanmaktadır. Daha açık bir ifadeyle annelik rolü dışında kadının kimliğinin tanımlanması ve annelik pratiklerinin cinsiyete dayalı şekillenmesinin eşit bir şekilde yeniden yapılandırılması ve bu pratiklerin yeniden dağıtımı sağlanmalıdır. Bu bağlamda yoğun annelik ideolojisinin deneyimlere ve anlatılara yansımalarını ve ideolojinin yarattığı eşitliklerin nedenini görerak kadının ihtiyacının tanımlanması yapılmalıdır.

Daha önceden de bahsettiğim gibi evrenselci yaklaşımla her anne aynı şeyleri yaşamamakta ve aynı şeye ihtiyaç duymamaktadır. Annelerin de kültürel, ırksal, cinsel yönelim gibi çeşitliliklerle ve yaşanan sorunla birlikte annelik deneyimleri de farklılaşmaktadır. Genel itibarıyla sosyal çalışma uygulamalarına baktığımızda çok farklı koşullarda farklı sorunları olan insanlarla çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalarda çeşitliliklere karşı duyarlı olarak kişiye özgü bağlamı içerisinde uygulama gerçekleştirilmesi beklenmektedir. Çünkü her birey biriciktir, bu temelde uygulamalar gerçekleştirilmelidir. Bu açıdan baktığımızda da annelerle yapılan çalışmalarda evrenselci yaklaşımla kadın olmanın getirdiği baskıyı görerek ancak meselenin kendi içerisinde özgün dinamiklerini de görerek müdahale gereklidir. Bu açıdan annelerle çalışmada da (Dominelli, 2002b)'nin belirttiği feminist sosyal çalışmanın ilkeleri yol gösterici olacaktır. Bu ilkeler;

- kadınların farklılıklarını tanımak;
- kadınların güçlerini değerli kılmak;
- farklı kadın grupları arasında farklılığın eşitsiz güç ilişkileri için bir temel olmasını önleme konusunda ayrıcalıkları ortadan kaldırmak;
- yaşamlarının tüm boyutlarında kadınların kendi kararlarını verebilmede aktif olduğunu göz önünde tutmak;
- birey olarak kadınların sosyal koşullar içindeki yerini belirleme ve birey ve kolektif birim arasındaki karşılıklı bağlantıyı onaylamak;
- kadınlara, kendi ihtiyaç ve problemlerine buldukları çözümleri ifade edecekleri bir alan sağlamak;
- “kişisel olan politiktir” ilkesini uygulamanın makro, mezo ve mikro düzeylerinde kabul etmek;
- bireysel güçlük ve sıkıntıları genel konular olarak yeniden tanımlamak; kadınların ihtiyaçlarını yaşamlarının her alanında diğerleriyle etkileşimlerde bulunan diğer tüm insanlar gibi ele almak;
- insan ilişkilerinin bağımsız doğasını teşhis etmek ve bunun birey ya da grup düzeyinde neye yol açtığı ve nasıl gerçekleştiğini kavramak;
- kadınların bireysel problemlerinin sosyal nedenleri olduğunu teşhis etmek ve her müdahalede bu iki düzeyi ele almak;
- bireysel problemlere yönelik ortak çözümler bulmaya çalışmaktır (Dominelli, 2002b).

Annelerle çalışmada evrenselci bir yaklaşım benimsemeyerek aslında Dominelli (2002a, s. 37) “kadın kategorisini yapılandırmaktan bahsettiği” gibi, sosyal çalışmacıların, kadınların zaman ve mekândaki çeşitli toplumsal bölünmeler ve varyasyonlardaki karmaşık ve akıcı kimliklerine

odaklamaları sağlanmalıdır. Feminist uygulayıcıların ve teorisyenlerin yalnızca cinsiyete değil, aynı zamanda ırk, etnisite, yaş, cinsel yönelim, engellilik durumu, sınıf, din, toplumsal kimlikler gibi çeşitlilik konularına daha fazla duyarlılık gösterme ve her türlü baskıya son verme taahhüdü, sosyal çalışma alanında daha belirgindir (Gentlewarrior ve diğ., 2008: 212). Bu açıdan özellikle günümüz feminist çalışmalarda da postmodernist yaklaşımın etkisi bir hayli görülmektedir. Bu yaklaşım annelik konusunda da kadınların farklı durumlar ve koşullar içinde annelik pratiklerinin ifade edilmesiyle idealleştirilen annelik ideolojisi bağlamında meta anlatıların baskısının görünür kılınmakta ve kadınlar için “anneliği” yeniden tanımlayacak bir alan açmaktadır. Özellikle idealleştirilen annelik pratikleri konusunda postmodernizm, farklı annelik deneyimlerinin sesinin duyurulmasına alan oluşturmuştur.

Peki postmodernizm ve feminist sosyal çalışmanın bakış açısından Sands ve Nuccio'nun (1992) belirttiği gibi çeşitlilik ve özgüllük eşzamanlı olarak nasıl korunabilir? Farklılıklara vurgu yaparak, müracaatçı popülasyonlarının farklı yapılarını ve onların benzersiz ihtiyaçlarını tanımlanmaktadır. Bu farklı yapıların ve benzersiz ihtiyaçların tanımlanması ise, sosyal çalışmanın çevresi içinde birey bakış açısı ile de tutarlıdır. Marjinalleşmiş toplumların bastırılmış seslerini ortaya çıkarmak için yapısökümü kullanımı, sosyal hizmet çalışanlarının sosyal değişimin teşvik edilmesi için müracaatçı gruplarıyla birlikte çalışabilecekleri bir araç sağlamaktadır (Sands ve Nuccio, 1992). Dominelli (2002b, s.3-4)'nin feminizmlerden bahsederken belirttiği gibi “çeşitlilikte birliğe olan bağlılıklarını” sembolik ve pratik olarak vurgulamanın yollarını aramaya devam etmeliyiz. Dominelli, liberal, radikal, sosyalist, ırkçılık karşıtı ve postmodernist feminizmlerin, “toplumsal cinsiyete dayalı cinsiyetçi eşitsizlik ve kadınlarla çalışmak için başlangıç noktası olarak, bu eşitsizliği yok etmeye yönelik feminist sosyal çalışmanın teorisini ve pratiğini bilgilendiren dokuz ortak özelliğe sahip olduğunu vurgulamıştır (Dominelli, 2002a, s. 97). Bu dokuz özellik: kadınların baskı karşısında özgür olma haklarını korumak; kadınların kendi sesleriyle kendileri için konuşmalarını sağlamak; kadınların söylediklerini dinlemek; burada ve şimdi alternatif yaşam tarzları oluşturmak; teorilerimizi uygulamamızla bütünleştirmek; ulaşılmaya çalışılan amaç ile bunlara ulaşılmasında kullanılan yöntemler arasında uygunluk arayışı; her kadının bireyselliğine ve özgünlüğüne saygı duyan kolektivist çözümler aramak; kadınların katkılarına değer vermek; kadınların bireysel deneyimlerini, toplumsal gerçeklerimizi anlamak için kullanmak (Dominelli, 2002a, s. 97). Bu dokuz özellik, çeşitli annelerle çalışırken uygulamada yol göstericidir.

Özetle anneler, birincil bakım rolü dolayısıyla çocuktan sorumlu kişi olarak bağımlılık ve engellilik gibi birçok farklı sorun nedeniyle birçok sosyal hizmetlere başvurmaktadırlar. Bu açıdan sosyal çalışmacılar Dominelli (2002, s. 7) kadınların belirli ihtiyaçlarının karşılanması için

yaptıkları çalışmalarında feminist sosyal çalışmanın bir parçası olarak bütüncül bir şekilde yaşamlarındaki karmaşıklıklarla ilgilenmeyi, kadınlar üzerindeki çok sayıda gerilim yaratan durumla ve baskının çeşitli türleriyle çalışmayı da gerektirmektedir. Özellikle de annelerle çalışırken, ailedeki yapılanmayı değerlendirerek ve hakim annelik ideolojisinin farklı annelikler üzerindeki yansımalarının bilgisi dahilinde annelerin anlatılarına ses verecek alanı yaratacak şekilde çalışmalıdır.

2.2. ANNELİK VE ÇOCUĞUN MADDE BAĞIMLILIĞI

Annelik ideolojisi çerçevesinde çocukların tüm yapıp etmelerinden sorumlu tutulan annelerin, çocuğun madde bağımlılığında neler yaşadığını içeren annelik anlatılarının dinamiğinin anlaşılması için bağımlılık sorununun, anneler üzerinden ele alındığı bir kuramsal zemin hazırlığına ihtiyaç vardır. Bu yüzden kuramsal çerçevenin bu bölümünde her geçen gün yaygınlaşan uyuşturucu madde bağımlılığı sorununa dikkat çekerek, çocuğun uyuşturucu bağımlılığının ailelere ve özellikle de annelerin yaşamlarına nasıl yansıdığına dair literatürdeki çalışmaların derlemesine yer verdim. Daha sonra ise literatüde uyuşturucu madde bağımlılığı sorununda yakınlarda özellikle de kadınlarda görülen “bağımlıya bağımlılık” yaşantısına derinlemesine ele alarak feminizm, sosyal çalışma, kadın ve annelik üzerinden bir bakış sunacak bilgilere yer verdim. Daha sonra ise çocuğun uyuşturucu madde bağımlılığında yakınların baş etme ve sosyal destek süreçlerinin nasıl ilerlediğine dair literatür bilgisine; bu konudaki kamusal ve sivil destek arayışlarına ve baş etmelerine yönelik bir model çalışmasına yer verdim. Son olarak ise bağımlı yakınlarına yönelik kamusal, özel ve sivil toplum destek hizmetlerinin nasıl yapıldığını görünür kılmak istedim.

2.2.1. Uyuşturucu Madde Bağımlılığı ve Yakınların/Annelerin Yaşamına Yansımaları

2.2.1.1. Madde bağımlılığı ve yaygınlığı

Madde bağımlılığı günümüzde yaygınlığı giderek artan, ciddi bir biyo-psiko-sosyal bir sorundur. Her yıl yaklaşık 200 milyon kişinin esrar, haşhaş, kokain, çatlak, eroin, halüsinojenler, ve yasadışı reçeteli ilaçlar gibi yasadışı uyuşturucular kullandığı belirtilmektedir (ABD Ulusal Uyuşturucu ve Alkol Araştırma Merkezi, 2012 akt. Smith ve Estefan, 2014). Her geçen gün artan uyuşturucu madde bağımlılığı sorunu açıkça görmek için Türkiye’de madde bağımlılığı tedavi merkezlerinde tedavi görenlerin sayısına bakıldığında özellikle genç nüfusta yaygın olduğu görülecektir. 2007 yılında madde bağımlılığı merkezlerinde tedavi görenlerin sayısının 38. 061 iken, 2013’te 7 kat artarak 258.441 olduğu belirtilmektedir. Tedavi görenlerin yaş grupları dağılımına bakıldığında

özellikle ailesiyle yaşayan genç nüfus içerisinde madde bağımlılığının yoğun olduğu görülmektedir. Örneğin, 2013 yılı içerisinde 24 tedavi merkezinde yatarak tedavi gören 7.897 kişiden 6.668 kişinin maddeyi ilk kullanma yaşının %11.8'inin (788) 15 yaşından küçük, %42.7'sinin (2.846) 15-19 yaş aralığında, %32.8'inin (2.189) 20-24 yaş aralığında, %12.7'sinin (845) 25-29 yaşları arasında ilk kez madde kullandıkları bilgisine ulaşılmıştır (Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi-TUBİM, 2014). Yukarıda sadece yatarak tedavi alan kişi sayısına (7.897 kişi) yer verildiği göz önünde bulundurulmalıdır. 2013 yılında ayakta tedavi alan birey sayısı ise 218.578 ile (TUBİM, 2014) yatarak tedavi alan kişi sayısının yaklaşık olarak 30 katı civarındadır.

Tedavi merkezlerinde tedavi alan bireylerin bir kısmı da denetimli serbestlik uygulanması kararı ile tedavi almaktadırlar. Bu sayıya baktığımızda Ceza Tevkifevleri Genel Müdürlüğü 2013 yılında denetimli serbestlik uygulanması kararı verilen 141.454 kişinin olduğu ve bu kişilerin %92'sinin (130.138) yetişkin, %8'inin ise (11.316) çocuk olduğu belirtilmiştir. Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 2014'te hazırladığı uyuşturucu raporunda, 2010'da ortaya çıkan ve Bonzai olarak bilinen sentetik uyuşturucunun kullanımında bugüne kadar % 300 oranında arttığı ve 200'den fazla kişinin Bonzai kullanımı dolayısıyla öldüğü belirtilmektedir. Doğrudan madde kullanımına bağlı olarak gerçekleşen ölüm sayısının 2012 yılında 162 olduğu 2013 yılında %43.2 oranında artış göstererek 232 olduğu ve genel yaş ortalamasının 31.1 olduğu belirtilmiştir (TUBİM, 2014). Yukarıda belirtilen bu bağımlılık oranları cinsiyete göre ayrıştırıldığında büyük çoğunlukla erkek bağımlıların olduğu belirtilmektedir. Bahsedilen bu oranlar bizlere madde bağımlılığının ne kadar önemli ve yaygın bir sosyal sorun olduğunu göstermektedir. Peki bu kadar yaygın olan madde bağımlılığı sorunu tam olarak nasıl açıklanmaktadır ve bu soruna hangi faktörler etki etmektedir?

Amerikan Bağımlılık Tıbbi Derneği (The American Society of Addiction Medicine (ASAM, 2011) bağımlılığı, genetik ve çevresel faktörlerle etkileşimlerden etkilenen “birincil, kronik beynin ödüllendirici, motivasyon, hafıza ve ilgili devrelerinde hastalık” olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında bağımlılık, sürekli olarak uzak durulamayan davranış kontrolünde bozulma, şiddetli bir isteklilik, kişinin davranışlarında ve kişisel ilişkilerinde önemli sorunların azaldığını sanma ve biyolojik, psikolojik, sosyal ve ruhsal belirtilere yol açan işlevsiz bir duygusal tepki olarak nitelendirilmiştir.

Amerikan Psikiyatri Birliği'nin Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Sınıflandırma El Kitabı DSM-IV'te madde kullanım bozuklukları (Substance Use Disorders) başlığı altında toplanan bozukluklar DSM-5'te madde kullanımı ve bağımlılık bozuklukları (Substance Use and Addictive Disorders) adı altında toplanmıştır. Türk Psikiyatri Blogu'nda (2 Ocak 2013) paylaşılan

bir değerlendirmeye göre bu değişiklik ile DSM’de madde bağımlılığı sendromlarının madde dışında da birer ‘‘davranış’’ sendromları olduğu yaklaşımı resmi olarak benimsendiği, bu Şekilde madde istismarı ile seyreden kompulsif davranışlara ek olarak madde istismarı ile seyretmeyen patolojik kumar alışkanlığı, seks bağımlılığı, internet bağımlılığı vb. kompulsif davranışlar da aynı kategorik sınıflandırma içine girmiştir. DSM-IV’te Madde kullanım bozuklukları (substance use disorders), madde kötüye kullanımı (substance abuse) ve madde bağımlılığı (substance dependence) olmak üzere iki ayrı tanı kategorisi olarak değerlendirilmekteyken DSM-V’te her iki bozukluğun tanı ltleri madde kullanım bozukluğu adı altında birleştirilerek değerlendirilmektedir.

Bu iki yarı tanı kategorisinin tanımlarına bakıldığında DSM-IV ve DSM-IV-TR’de madde bağımlılığının temel özelliği, madde kullanımı dolayısıyla yaşanan sorunlara rağmen bireyin madde kullanımını sürdürmeye devam eden bilişsel, davranışsal ve fizyolojik belirtiler göstermesi olarak tanımlanırken (Jaffe ve Anthony 2005 akt. Güleç ve diğ., 2015, s. 453), madde kötüye kullanımının temel niteliği ise; tekrarlayan madde kullanımının olması ve buna bağlı yineleyen, önemli olumsuz sonuçlar yaşanmasına karşın uyum bozucu bir madde kullanımına devam edilmesidir (APA, 2000 akt. Güleç ve diğ., 2015, s. 453). Aralarındaki farka baktığımızda DSM-IV’te kötüye kullanım kavramı bağımlılığın daha erken ve hafif dönemi olarak temellendirilirken, DSM-5’te kötüye kullanım kavramı artık hafif Őiddette madde kullanım bozukluğu olarak tanımlanmaktadır (Güleç ve diğ., 2015, s. 454). Dilbaz’ın (2010) ifade ettiği üzere madde kullanımına başlama ve bağımlılığa dönüşmesi bir süreçtir. Bağımlılığın geliştiği bu süreç dört aşamada ele alınabilir; deneysel kullanım, sosyal kullanım ve kötüye kullanımın geliştiği operasyonel kullanımın ardından son olarak bağımlılığa dönüşmektedir. Bu süreçte madde kullanımının kontrol edilebileceği, bağımlı olunmayacağı dşnlmekte ancak bağımlı olduğunun farkına varılamamaktadır (Dilbaz, 2012, s. 29).

Madde bağımlılığını biyopsikososyal bir sorun olarak nitelendirerek bağımlılığın tek bir nedeninin olmadığını, birçok faktörün diğerleri ile bir araya gelerek kişide bağımlı davranışın tetiklenmesine yol açtığını temel almaktayım. ASAM’ın (2011) yeni tanımlaması üzerinden, bağımlılığın biyolojik, psikolojik, sosyal, ailesel ve çevresel faktörlerin karıştığı karmaşık, çok boyutlu, çok unsur olarak tanımlamasına benzer Şekilde madde bağımlılığı sorununu ele alacağım. Uyuşturucu kullanımının olası nedenleri hakkında kapsamlı araştırmalar yapılmıştır. Uyuşturucu kullanımının açıklanması için Doweiko’nun (2008) belirttiği gibi hastalık-medikal modeli, psikolojik ve psiko-sosyal model olmak üzere üç ana teorik model ve son olarak son ortak yol bakış açısı tanımlanabilir. Ancak hem biyolojik hem de psikososyal bağımlılık teorileri,

madde kullanım bozukluklarında bulunan tüm olayları açıklamada başarısız olmuştur ve birleştirici bir bağımlılık teorisi henüz ortaya çıkmamıştır.

Hastalık modelinde; genetik yani biyolojik bir yatkınlığın ya da metabolik bir bozukluğun sonucu olarak uyuşturucu madde bağımlılığı hastalık olarak sunulmaktadır. Madde bağımlılığını da açıklayan tek bir evrensel hastalık modeli yoktur. Daha ziyade bağımlılığın, kanıtlanmamış bir biyomedikal veya psikobiyolojik sürecin sonucu olduğu ve bu nedenle “hastalık” hali olarak adlandırılabilir, genel olarak ilişkili teoriler grubu vardır. Her ne kadar hastalık modeli, madde kullanım bozukluklarının görülme biçimine hâkim olmuş olsa da, evrensel bir kabul görmemiştir. Birçok sağlık uzmanı ve bilim insanı, bireyi madde kullanım bozukluklarına otomatik olarak yönlendiren biyolojik veya kişilik özelliklerinin olmadığını ileri sürmektedir. Bazı araştırmacılar biyolojik bağımlılığın bağımlılığa yatkınlığını aktive etmek için belirli çevresel güçlerin gerekli olduğunu öne sürmektedir (Doweiko, 2008, s. 17-28). Psiko-sosyal modelde; bireyin kişilerarası ilişkilerinde ve ortamında madde bağımlılığını yaratan ya da destekleyen güçler ve bireyin sosyal çevresinde uyuşturucu madde kullanımını öğrendiği üzerine odaklanılır. Psikolojik modelde ise; kişinin kendi içsel durumu üzerine odaklanıldığı gibi kişilerarası faktörlere de odaklanılır. İçsel durumunda madde kullanımı temel olarak bireyin iç çatışmalarını yavaş yavaş kabullenmeyi öğrenme girişimlerinin atması olarak bakılır. Bir başka deyişle madde kullanımı bireyin içsel stres ve anksiyetesini kabullenmeyi öğrenme girişiminin yanısıradır. Kişilerarası durum açısından psikolojik modele bakıldığında ise bağımlılığın gelişiminde ve sürdürülmesindeki sosyal ve ailevi faktörlere odaklanılır. Bağımlılığı, yol açan ve şiddetlendiren faktörlerin birbirleriyle etkileşime girmesi ve bireylerin uyuşturucu deneyimine bakış ve tepki verme biçimleri şekillendirmektedir (Doweiko, 2008, s. 151-153).

Son olarak ise bağımlılığa yaklaşımda gelinen noktada son ortak yol bakış açısı olarak çevirebileceğimiz (The Final Common Pathway) kısaca FCP denilen bakış açısına göre, çok sayıda farklı faktör, bireyin madde bağımlılığını geliştirme riskine veya uzak durmasına katkıda bulunmakta olduğu ifade edilmektedir. Bu şekilde, FCP modeli “bağımlılık davranışlarının biyolojik, psikolojik ve sosyokültürel süreçlerle çoğalan karmaşık bozukluklar olduğunu” iddia eden biyopsikososyal modele benzer olarak görülebilir (Donovan, 2005 akt. Doweiko, 2008). Bu modelin savunucuları, madde kötüye kullanımına karşı olası bir genetik yatkınlığı da kabul etmektedir (Doweiko, 2008).

Madde bağımlılığının gelişmesine dair ortaya çıkan modellere baktığımızda şunu diyebiliriz ki madde bağımlılığı tek bir faktör ile açıklanamaz. Biyolojik, psikolojik, ailevi, sosyal, çevresel risklerin yanında eğitim, sosyal hizmetler gibi sosyal politika açısından da birçok faktör madde

bağımlılığının gelişmesinde risk etkenidir. Uyuşturucu madde bağımlılığı olan çoğu insanın uyuşturucu ile ilişkisinde etken olan, uyuşturucuların kimyasal doğasından çok daha fazlası vardır. Her uyuşturucu kullanıcısının eşsiz bir geçmişi, psikolojisi, fizyolojisi ve motivasyonları yanı sıra uyuşturucu ile olan ilişkisi için sosyal ve kültürel bağlamı da vardır (Zinberg, 1984 akt. Denning, 2010). Bireyin madde bağımlılığına neden olan faktörleri İçli (1999); bireyin kişilik yapısı, aile içi ilişkiler, çocuğun toplumsallaşma süreci, ailenin sosyo-ekonomik statüsü, kişinin çevresinde madde kullananların varlığı, maddenin elde edilebilme kolaylığı, merak, teşvik edilme ve yeni zevkleri tatma isteği olarak sıralamıştır. Buradan da görüleceği üzere birçok faktör eş zamanlı olarak bireyin madde kullanımında etkilidir. Segal (1991), uyuşturucu kullanımına katkıda buldukları için sosyal faktörlerin dikkate alınmasının son derece önemli olduğunu savunmuştur. “Ekonomik fırsat eksikliği, sosyal izolasyon, yoksul eğitim ve yoksulluk, uyuşturucu kullanımının ve satışının cazip hale getirilmesine katkıda bulunuyor. Bir ülkede uyuşturucu bağımlılığı olayının azaltılmasında ilerleme sağlanacaksa, sosyal meseleler de ele alınmalıdır” (Segal, 1991, s. 294).

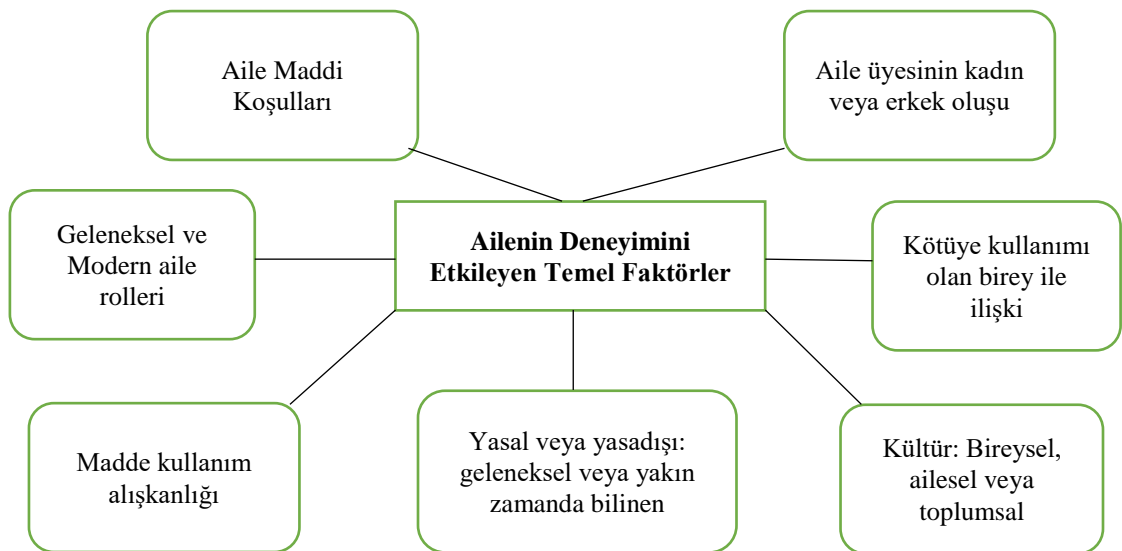
2.2.1.2. Çocuğun uyuşturucu madde bağımlılığı ve aile üyelerine yansımaları

Her geçen gün artan uyuşturucu madde kullanımı oranları, uyuşturucu madde bağımlılığı olan bireylerin sayısının yanında bağımlılıktan etkilenen bireyin aile bireylerinin sayısının da çokluğu hakkında fikir vermektedir. Orford ve diğ. (2013)’nin belirttiği gibi her bağımlılık durumundan yakınından ortalama bir yetişkinin olumsuz etkilendiği varsayılırsa Dünya Sağlık Örgütü (2006, 2011) verilerine göre dünya çapında 100 milyon ve üzerinde kişi yakınının bağımlılığından etkilenmektedir. Ayrıca bu oran bağımlılık yaygınlığı arttıkça artmaya devam etmektedir. Ancak etkilenen aile üyeleri çoğunlukla görülmeyerek, sayılmadıkları gibi kendilerince sessizliğe gömülürler (Orford ve diğ., 2013).

Uluslararası araştırmalar, madde kötüye kullanımının aile üzerindeki etkisinin tüm dünyada oldukça benzer ve çok özel bir deneyim olduğu sonucuna varmıştır (Arcidiacono ve diğ., 2009; Orford ve diğ., 2005; Copello ve diğ., 2010, Smith ve Estefan, 2014). Bağımlılık sadece bağımlılığı olan bireyin yaşamını değil aynı zamanda yakınlarını da özellikle bağımlılığı olan bireyle yaşayan aile üyelerini de etkilemektedir. Daha açık bir ifadeyle bireyin madde kullanımına bağlı olarak gelişen birçok sosyal, ekonomik, tıbbi, psikolojik sorunlar, bireyin birlikte yaşadığı bireyleri de etkilemektedir. Bağımlılığı olan biriyle yaşamak ve ona bakmak literatürde engelli ve yaşlı birey gibi bakım gereksinimi olan birine bakmakla tanımlanan kavram olan aile yükü-bakım yükü ile açıklanmaya başlanmış ve bağımlılığın neredeyse aile yaşamının tüm yönlerini etkilediği araştırmalarda öne çıkmaktadır (Mattoo ve diğ., 2013 akt. Richert ve diğ., 2018). Birey üzerinde fiziksel, psikolojik, ekonomik veya sosyal pek çok etkisi olan bakım süreci, kadınlar

üzerinden gitmektedir. Ancak zorunlu hallerde erkekler bakıma destek olmaktadır (Aykara, 2015). Dolayısıyla bağımlılıkta bakım veren konumunda olan kadınlar üzerinden etkilenmelerin yüküne bakılmalıdır. Orford ve diğ. (2005)'nin belirttiği gibi aile üyeleri doğrudan ve dolaylı olarak bağımlılığı olan kişiye ne kadar yakın olduklarına bağlı olarak acı çekmektedirler. Bireyin kimliğinin akrabalık temeli ile ilişkilendirilen kolektivist toplumlardaki baskı ve gerginlik, benmerkezli veya bireyci toplumlardaki aile üyeleri ile karşılaştırıldığında yaşanan durumun farklı olması muhtemeldir. Birey merkezli bir toplum yapısından ziyade Türkiye'de aile ve akrabalık temeli ile ilişkilendirilen kolektivist ve ataerkil bir toplum yapısına sahip olan Türkiye'de çocuğun bağımlılığı dolayısıyla aile üyelerinin özellikle de çocuğu yetiştirmekten sorumlu annelerin yaşadıklarına ayrıca bakılmalıdır. Bunun yanında Ordord (2012) yaptığı bir çalışmada aileden birinin madde bağımlılığı durumunda yakınların yaşadıkları deneyime; kültüre, evlilik ve aile rollerinin geleneksel ve modern düzenlemesi açısından bakılması gerektiğini ifade etmiştir. Yaşanan durum geleneksel veya modern bir aile yapısına sahip olunmasına, etkilenen aile üyesinin kadın veya erkek oluşuna, ailenin maddi koşullarına, kullanılan maddeye, bağımlılığı olan kişiye yakınlığa, maddenin yasal ve geleneksel olma(ma) durumuna göre değişiklik gösterdiğini ifade etmiştir. Orford deneyimi etkileyen bu faktörleri aşağıdaki gibi şekildeki gibi göstermiştir.

Şekil 1: Madde Bağımlılığı Olan Bireylerin Yakınlarının Deneyimlerini Etkileyen Temel Faktörler

Kaynak: Orford, J. (2012). Re-Empowering Family Members Disempowered by Addiction: Support for Individual or Collective Action? *Global Journal of Community Psychology Practice*, 3(1), 59-64.

Bağımlılık sorununda aile üyelerinin etkilenmelerinin birçok farklı değişkene göre değişim gösterdiği görülürken buna toplumda madde kullanımına ve bağımlılığa bakış da, bu etkilenme ve verilen tepki biçimini etkilemektedir. Örneğin madde ve alkol bağımlılığı olan bireylere çoğunlukla ahlaki açıdan düşük değerlilik, kişilik zayıflığı, kişilik bozukluğu, suç eğilimi gibi olumsuz yargılar şeklinde yapılan etiketlemelere benzer şekilde bağımlılığı olan bireylerin yakınları da bu yargılardan payını almakta ve bağımlılık mümkün olduğunca uzun süreler inkar edilmekte, saklanmakta ya da göz ardı edilmektedir (Arıkan ve diğ., 2004, s.4). Arıkan ve diğ. (2004) araştırmalarında alkol bağımlıları ve yakınlarının uyuşturucu madde bağımlılığını daha fazla etiketlediklerini, bir anlamda kendileri bağımlı olsalar da diğer madde kullananları dışladıkları ve etiketledikleri hatta aynı alkol bağımlıları ve onların yakınları madde bağımlıları ile aynı klinikte yattıkları zaman tedirgin oldukları sonuçlarına ulaşmışlardır. Çocuklarının uyuşturucu madde bağımlılığı sürecinde olumsuz etkilenen aile bireyleri bir de toplum tarafından olumsuz nitelendirilmeye maruz kalmaktadırlar. Özellikle 1960'lı yıllarda, ergenlik çağındaki uyuşturucu bağımlılığı kusurlu aile sisteminin belirtileri (Reilly, 1975) olarak görülmüş ve etkili olmayan ebeveynlik (Hirsch, 1961), tutarsız ebeveynlik (Hawkes ve diğ., 1969), bağımlılığın gelişimine katkıda bulunan aile kusurları olarak adlandırılan patolojik aile kalıpları (Harbin ve Maziar, 1975) gibi nedenlerle ebeveynler suçlanmış ve etiketlenmiştir (akt. Smith ve Estefan, 2014, s.424). Ancak Orford ve diğ.'nin de belirttiği gibi madde bağımlılığı olan bireylerin ailelerini, patolojik açıdan ailevi sorunları bağımlılığın nedeni görerek suçlamak ve bağımlıya bağımlı gibi kavramları kullanmak yerine, onları aile sistemlerinin birbirini karşılıklı olarak etkileyen ve yaşananların nedenselliğini doğrusal değil döngüsel bir şekilde görmek gereklidir (Orford ve diğ., 2005).

Yapılan çalışmalarda aile üyelerinin bağımlılık sorunu karşısında aile içi tartışmalar, şiddet, borçlanma, finansal zorluklar, ilişkisel sorunlar, utanç, etiketlenme gibi toplumsal sorunlar ile yaşamlarının sonucu olarak fiziksel, psikolojik ve sosyal stres yaşadıkları belirtilmiştir (Capello ve diğ., 2000). Orford ve diğ. (2010a, s. 48) yaptığı bir çalışmada ise aile içinde alkol veya madde bağımlısı birey varsa, ebeveynlerde özellikle de annelerde ve eşlerinde fiziksel ve psikiyatrik sorunları beraberinde getirdiği görülmüştür Bunun sonucu olarak ise çoğu zaman aile üyelerinin birinci basamak sağlık hizmetlerine başvuru oranları artmaktadır (Svenson ve diğ., 1995 akt. Capello ve diğ., 2000). Dolayısıyla çocuğun madde bağımlılığında özellikle annelerle özel çalışmalar yapılması gerekmektedir. Ancak Denning (2010)'in belirttiği gibi madde bağımlılığı ve aile üyeleriyle yapılan çalışmalarda ailelere "bağımlılığa sebep olan ve geliştiren" gözüyle bakılmış, aile üyelerinin bağımlılık dolayısıyla yaşadıkları üzerine yoğunlaşan çalışmalar ise çok azdır.

Denning (2010) bağımlı yakınlarıyla yaptığı bir destek grubu çalışmasında bağımlı bireylerle yaşarken izlemeleri gereken stratejiler ve koymaları gereken sınırlar konusunda tavsiyelerle ilgili başlayan grup zamanla üyelerin kendi içsel deneyimlerini, mücadele öykülerini paylaştığı bir terapiye döndüğünü ifade etmiştir. Bu çalışmalarda suçluluk, endişe, utanç, kızgınlık, görev, karışıklık ve umutsuzlukla değişen umut gibi benzer deneyimlerin paylaşıldığını ve bağımlı bireyin döngüsü gibi bağımlı yakınlarının da umut, yerine getirilmeyen sözler, öfke ve umutsuzluktan oluşan döngünün var olduğunu gözlemlemiştir (Denning, 2000).

Madde bağımlılığı olan çocukların ebeveynleriyle yapılan çalışmalarda katılımcıların büyük çoğunluğunu anneler oluşturduğu görüldüğünde annelerin yaşadıkları olarak ifade edilebilir. Bu çalışmalara bakıldığında annelerin; özellikle çocuklarının uyuşturucu madde bağımlılığı hakkında kendilerini sorumlu hissetmekte oldukları (Butler ve Bauld, 2005; Jackson ve Mannix, 2004) ve çocuk yetiştirme konusunda suçluluk hissi, kendi ebeveynliklerinin başarısızlıkları, toplumsal suçlanma üzerine odaklanmakta oldukları öne çıkmıştır (Jackson ve Mannix, 2004; Usher, Jackson ve O'Brien, 2007, s.428). Utanç, suçluluk, aşağılanma duygularının görüldüğü (Jackson ve diğ., 2007; Usher, Jackson ve O'Brien, 2007) ve bunların onları aile ve arkadaş desteği almalarına engel olduğu (Choate, 2011) ve toplumsal alanda damgalanmadan kaçınmak için çocukları hakkında diğer insanlara yalanlar söyledikleri bilinmektedir (Jackson ve Mannix, 2003). Ailede madde kötüye kullanımı sonucu hırsızlık ve işsizlik nedeniyle aile çatışması, aile ilişkilerinde bozulma ve mali zorluk yaşamalarına yol açabilir (Jackson ve Mannix, 2003; Jackson ve diğ., 2007; Orford ve ark., 2013; Usher ve diğ., 2007). Öte yandan birçok ebeveyn çocuğunun uyuşturucu madde bağımlılığında profesyoneller ve diğer kişiler tarafından suçlanmakta (Bancroft ve diğ., 2002; Jackson ve Mannix, 2004); yetersiz ebeveynler olarak algılanmakta (Velleman ve diğ., 1993); damgalanma ve suçlanma korkusu sebebiyle tedavi desteği alınması çabasıyla kaçınılmaktadırlar (Jackson ve Mannix, 2003). Bu suçlamaların hedefinde çoğunlukla anneler bulunmaktadır; bu sebeple bazı anneler sağlık profesyonellerinden ve sosyal iletişimden kaçınılmaktadırlar (Bancroft ve diğ., 2002; Usher ve diğ., 2007). Etiketleme bağımlı bireyi ve ailesini yerin dibine sokar, yakın çevresindeki insanlardan uzaklaştırdığı gibi ruhsal dengelerinde bozulmalara, utanç duygusu yaşamalarına neden olur. Sorunu yaşayan bireyler ve yakınları bu durumu saklamayı ve sessiz kalmayı tercih ederler (NCADD, 1994 akt. Arıkan ve diğ., 2004, s.4).

Annelik pratiğine dair Ruddick'in (1980, s. 348) de ifade ettiği üzere toplum anneden çocuğunu korumasını, yetiştirmesini ve çocuğun toplum tarafından kabul edilebilir kılınması yönünde eğitmesini bekler. Çocukları uyuşturucu madde kullanımı gibi "sapkın" bir davranış gösterdiklerinde annelerin, yaşadıklarını kabul etmede zorlanma, inkar etme, izolasyon, damgalanma, depresyon, suçluluk ve utanç duygusunu yaşamalarının sebepleri arasında

çocuklarına yeterince ilgi gösterip onları koruyamadıkları, çocuklarının çevresindeki bireyleri denetleyemedikleri ve/veya çocuklarını toplum tarafından kabul edilebilir, iyi ve ideal şekilde yetiştiremedikleri düşüncesinin yarattığı baskı gösterilebilir.

Artık bağımlılık sorununun da sadece bağımlı bireyin üzerine odaklanmaktansa yakınlarının bağımlılık sorunundan etkilenen bireylerin bu süreçte kendi yaşadıklarının da üzerinde durulması gerektiği fark edilmiştir. Orford ve diğ.'nin (2013) belirttiği gibi ihmal edilen, sesleri duyulmayan, gizli kalan, kolektif bir sese sahip olmayan bağımlılıktan etkilenen yakınlarla yönelik yapılan çalışma ve programların olmayışı, uygun desteğin hiçbir zaman verilmediği ya da reddedildiği anlamına gelmektedir. Genellikle çocukların bağımlılığının aile üzerindeki olumsuz etkileri üzerinde durulurken, annelerin yaşadıklarına dair yalnızca belli durumlardan bahsedilmekte olması literatürün de annelerin sessizleşmelerine karşı geride durmakta olduğunu göstermektedir.

2.2.2. Bağımlıya Bağımlılık Kavramına Feminizm, Sosyal Çalışma, Kadın ve Anelik Perspektifi ile Bakış

2.2.2.1. Bağımlıya bağımlılık ve kadın

Bağımlıya bağımlılık kavramını tanımlamak konusunda özelliklerine dayalı olarak birçok tanım yapılmaktadır. Burada en işlevsel tanımlardan birkaçına yer verirken özellikle bağımlıya bağımlılık meselesini kadınlar üzerinden iyi bir şekilde anlatmaya çalışacağım. Bağımlıya bağımlılık belirtilerinin feminenliği ve bu belirtileri gösterenlerin daha çok kadınlar olması bu konuya kız çocuklarının toplumsal cinsiyet rol kalıplarına uygun yetiştirilmeleri ile bağlantısını kurmama ve feminist bir perspektifle meseleye bakmama neden oldu. Literatür taramasında da feministlerin bu kavramı nasıl eleştirdiklerini gördüm. Bu başlık altında özellikle feminizm ve sosyal çalışma bakış açısıyla kadınların sorunu, ya da belli grupların “hastalık” olarak tanımladıkları bağımlıya bağımlılığı ve anneliği ele alacağım. Ancak bunu ele alırken söylemeliyim ki “bağımlıya bağımlılık” kavramını kullanmam, kavramı ve içeriğini pekiştirmenin tersine bu kavramı eleştirel bir bakışla ele aldığım için kullanıyorum. Aslında “bağımlıya bağımlılık”, tek başına mağduru (çocuğunlukla bu mağdur kadındır) suçlayan bu literatüründeki karşısında bir duruş ile bu kavramın dönüşmesini ve yeniden ele alınmasını istiyorum. Literatürde bağımlıya bağımlılık belirtilerinin belirtilerinin kökte yatan nedenlerine bakarak cinsiyete dayalı yetiştirilen bir ilişki ağı içerisinde sorunun bireyde olmadığı, toplumsal bir yetiştirme ve ilişkilendirme problemi olarak bakılması gerektiğine yer vererek kullanıyorum. O’Gorman (1993, s.200)’ın da dediği gibi kendilerini hasta olarak tanımlayan bağımlı yakınlarının bağımlıya bağımlılığını anlamının en iyi yolu kadın ve erkeklerin bağımlılıktan nasıl

etkilendiğini ve bu durumun baskın toplumun, olumsuz kalıpyargılarını güçlendirmeye nasıl hizmet ettiğini görecektir şekilde bakmaktadır.

Bağımlıya bağımlılığın tanımlarından birinde özetle kişi için aşırı çaba ile yardım ederek bağımlı bireyin bağımlılık davranışına yardım ve yataklık yapma anlamına geleceği belirtilmiştir. Al-Anon, Nar-Anon gibi 12 basamaktan oluşan kendine yardım destek gruplarında da bağımlı bireylerin çoğu kendilerini bağımlıya bağımlı olarak tanımlamakta ve 12 basamaklı kültür, bunu bir patoloji-hastalık olarak tanımlamaktadır (Cermak, 1986; Collins, 1993; Haaken, 1993; Harper ve Capdevial, 1990; O’Gorman, 1993).

Bağımlıya bağımlılık aynı zamanda, çocuklukta başlayan uyuşturucu madde kullanıcılarının uyumsuz davranış modellerini güçlendiren bakım verme rolünün üstlenildiği kompulsif bir ihtiyaçla ve paradoksal duygusal bağlantıların üretilmesiyle başlayan çeşitli faktörlerden etkilenen çok boyutlu bir problem olarak tanımlanabilir (Bortolon ve diğ., 2016).

Spann ve Fischer (1990) işlevsel olarak bağımlıya bağımlılığı; kişisel güçsüzlük ve diğerlerinin güçlülüğüne aşırı bir inanç duyulması, duyguların açıkça ifade edilmemesi ve aşırı derecede inkar, katı olma ve ilişkiyi kontrol altına alma girişimlerini içeren ızdırıp dolu bakım verme ilişkisinde bir amaç duygusu edinmek için aşırı çaba gösterme olarak karakterize edilen diğerleriyle ilişki kurmanın bir modeli olarak tanımladılar.

O’Gorman and Oliver-Diaz (1987) bağımlıya bağımlılığı bir “öğrenilmiş çaresizlik” biçimi olarak tanımlayarak yakınlık ve bağ kurmanın ailenin nasıl öğrettiği ile alakalı olarak nesilden nesile aktarılan, öğretilen aile geleneğinden ve ritüellerinden oluşan öğrenilmiş bir davranış sistemi olduğunu belirtmiştir (akt. O’Gorman, 1993, s. 200).

Bağımlıya bağımlılık, madde kullanıcılarının ve aile üyelerinin, denge veya homeostas hissi sürdürmek için karşılıklı yıkıcı alışkanlıklar ve uyumsuz başa çıkma stratejileri ile meşgul olmalarını sağlayan psikolojik davranış problemlerini ifade eder (Steinglass, 2009).

Görüleceği üzere bağımlıya bağımlılık tanımları üzerinden temel bazı maddeler çıkartılabilir. Morgan (1991) da bu tanımlamaları altı maddede özetlemiştir. Bunlar; 1) bağımlıya bağımlılık duygusal, psikolojik ve davranışsal bir durumdur. 2) Kişilerarası tepkisellik ve kişilerarası kontrol takıntısı. 3) Öğrenilmiş ve başarısızlığa neden olan bir davranış olduğu, 4) Başkaları ile ilgilenmeden kaynaklı acı-ızdırıp çekme. 5) Bağımlılık yaratan bir “hastalık” ve 6) Aşırı bağımlılıkla karakterize edilebilecek düzeyde başkalarıyla ilgilenme/meşgul olma.

Araştırmacıların çoğu bağımlıya bağımlı bireylerin öz-değer ve benlik saygılarının düşük olduğu; dışsal onaylanma temelinde öz benlik gelişimlerinin olduğu; kendisi ve diğerleri hakkında

gerçekçi olmayan beklentileri olduğu, kendilerini suçlamaları nedeniyle sınırlarını ve kendi ihtiyaçlarını belirlemede ve karşılama yetersizlik; uygun olmayan davranışlara yüksek tolerans gösterdiklerini; önem verdiği şeyler için sorumlu olma anlamına gelen ilgilenmeye olan inançta sahip oldukları; zayıf ego sınırlılıkları ve samimiyet-yakınlık ve ayrılma etrafında sınır sapsmalarının olduğu; diğerlerinin hisleri üzerinden hislere sahip oldukları; başkalarının yaptığı ya da yapmaları gerekenleri yaptıkları (Cermak, 1984; Schaef, 1986, Collins, 1993), “aşırı derecede kendine odaklanmayı unuttukları, duygularını ifade etmedikleri ve başkalarıyla ilişkilerden türetilmiş kişisel bir anlam bulmayla birlikte diğerleri ile ilişkili işlevsiz bir modelleri” olduğu konusunda hemfikirdir (Fischer, Spann ve Crawford, 1991, s. 87).

Dear, Roberts ve Lange (2004) bağımlıya bağımlılık konusundaki araştırmaları inceleyen çalışmalarında dört temel faktöre ulaşmışlardır. Bunlar; dışsal odaklanma, kendini feda etme, kişiler arası kontrol ve duygusal baskı-bastırmadır. Bu kavramlardan özellikle dışsal odaklanmanın tanımına baktığımızda; kişinin diğer insanların davranış, fikir, beklentilerine odaklanması ve kendi davranışlarını bu beklentileri veya fikirlere uydurmaya çalışarak onay ve güven kazanmaya çalışmak anlamına geldiği görülmektedir (akt. Altınova, 2016, s.16). Bu kavramlara ayrıntılı olarak bakıldığında ise özellikle dışsal odaklanmanın öz güvensizlikle ve kadınların başkalarına bağımlı yetiştirilmeleri ile olan alakası görülecektir. Bunun yanında kendi ihtiyaçlarını görmeksizin kendini feda etme ve kontrol davranışının yoğun annelik ideolojisine bağlı annelik pratikleri ile benzerliğine dikkat edilmelidir. Orford ve diğ.’nin (2010, s.60) yaptıkları çalışmalarında özellikle annelerin bağımlılığı olan aile üyesiyle-çocuğuyla ilgilenirken aniden üzgünlük ve umutsuzluk, ağlama ve intihar duygularının eşlik ettiği akut stres belirtileri gösterdikleri ve “kurtarıcı” rolüne girdikleri ortaya çıkmıştır. Bağımlıya bağımlı bireyler, etrafındaki bireyleri madde bağımlılığı gibi yıkıcı davranışlardan kurtarmak için onları kontrol ederek “Tanrı rolünü oynarlar.” (Beattie, 2009 akt. Knudson ve Terrell, 2012). Knudson ve Terrell (2012)’in belirttiği gibi diğerleriyle ilgilenmekle meşgul olan “bağımlıya bağımlılığı” olan bireyler, kendileri ile ilgilenmeyi unuturlar ve bu da kimlik gelişimini bozar. Dolayısıyla “koruyucular” ın kurtarılması için, bağımlıya bağımlılığın kökenleri incelenerek daha iyi anlaşılması gerekir ki böylece uygun bir iyileşme tedavisi geliştirilebilir.

2.2.2.2. Kadınlarda bağımlıya bağımlılık ve feminist bakış

Bağımlıya bağımlılık özellikle kadınlar arasında daha yaygın görülmekte ve bu yüzden de bağımlıya bağımlılığın ruh sağlığı sorunu olarak kadınların sağlığında endişe verici düzeyde olduğu ifade edilmektedir (Martsolf ve diğ., 1999 akt. Altınova, 2016, s. 16). Birçok kadının bağımlıya bağımlılık davranışı özelliklerini göstermesine rağmen çok az sayıda erkeğin bu özellikleri göstermesi konusunda deneysel çalışmalarda bağımlıya bağımlılığın olumsuz olarak değerlendirilen dişil niteliklerle olumlu bir ilişki bulunurken, olumlu olarak değerlendirilen eril

özelliklerle ters orantılı olduğu bulunmuştur (Cullen ve Carr, 1999). Bağımlıya bağımlılık kavramı cinsiyetsiz olsa da, kendileri ya da diğerleri tarafından bağımlıya bağımlı olarak etiketlenen insanlar çoğunlukla kadındır. Bağımlıya bağımlılık destek gruplarına katılan ve kendine yardım kitaplarını alanları çoğu da kadındır. Bağımlıya bağımlılık kavramı etiyolojik açıdan ve mevcut uygulamalarda da kadınları işaret eder (Collins, 1993, s.470).

Madde bağımlılığı olan bireylerin yakınlarından bağımlıya bağımlılığı olan 505 aile üyesi ile bağımlıya bağımlılıklarını ve sağlık sorunlarına dair belirtileri tanımlamak için yapılan bir çalışmada ise şöyle bulgulara ulaşılmıştır: Uyuşturucu madde bağımlılığı olan bireylerin 8 yıldan az okula devam etmiş ve çalışmayan anne ve eşlerinde bağımlıya bağımlılık olasılığının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bağımlıya bağımlılık durumları yüksek düzeyde olanların fiziksel ve duygusal iyilik hallerinde önemli bir yük getirerek etkilediğini, sağlıklarının kötüleşmesini, tepkisellik, kendini ihmal etmeyi ve ek sorumluluklar doğurduğu sonucuna varılmıştır (Bortolon ve diğ., 2016). Dolayısıyla bu çalışma ataerkil toplum yapısında kadının ikincil konumunu eğitimsizlik ve çalışma hayatına katılamama durumlarının geleneksel annelik ve eş rollerinde yaşamının bağımlıya bağımlılığı nasıl arttırdığını göstermesi açısından çok önemlidir.

Gayol (2011)'e göre bağımlıya bağımlılık, çözümlenmemiş bir simbiyoz ile kadının kimlik gelişimini önleyen bir ilişki problemidir. Bu ilişkide kadın, kurtarıcı rolünü bir benlik durumu olarak içselleştirmekte, “iyi” kadın olarak bir eylemsizlik sendromu içinde kalarak kendisine yönelik dışarıdan gelen şiddet davranışları durdurmak için bir şey yapmamaktadır (akt. Atınova, 2016, s. 19). Bu tanımlama kadınların, bağımlılığı olan birey ile ilişkilerinde toplumda hakim “iyi” kadın ve anne olmaya dair kabuller doğrultusunda sabrederek ve dayanarak kişiyi kurtarma çabasında olduğu anlamına gelmektedir. Bu durumun ise açıklaması kadınların kendisini başkaları ile ilişki içinde kimlik gelişimi göstermeleri ve kendi kimliğini oluşturmamış olmalarıdır.

Miller (1976), kadınların, toplumun “taşıyıcıları” olduğundan bahseder. Bu taşıyıcılık, insan gelişimi ve ilişkilerin sürdürülmesi için gerekli olan beslenmeyle olan ilişkileriyle alakalıdır. Bunun yanında kadınlar, savunmasız ve dolayısıyla da bireylerin ihtiyaçlarını, korkularını, bağımlılıklarını ve güçlü yönlerini de kabul edebilen bir bir konumda oldukları için de “bağlılığı” temsil eder (akt. O’Gorman, 1993). Dolayısıyla kadının toplumun taşıyıcısı olarak nasıl bağlılık içerisinde yetiştirildiklerine bakılması gerekmektedir.

Feminist psikolog Carol Gilligan (1982) 'a göre, kızlar ve kadınlar dünyayı bağlantı, karşılıklı bağımlılık, bakım ve bir ilişkiler ağı bağlamında görme eğilimindedirler. Erkekler, gerçekliklerini haklar, sorumluluklar, adalet ve hiyerarşi açısından yorumlarlar (akt. Nathanson, 2008). Gilligan çalışmalarında ergen kız çocuklarının, genç kadınların ilişkileri aracılığıyla kendilerini

tanımladıklarını ve sorumluluklarını diğerlerinin ihtiyaçlarına cevap vermeye yönelik olarak nasıl tanımladıklarını deneyimlemiştir (1982, 1988 akt. Collins, 1993). Feminist teorisyenlerin kadınların gelişim yollarına alternatif anlayışların oluşturulmasına dair çalışmalarının en önemli noktası, kadınların kendilik gelişim için infant simbiyozundan uzaklaşarak ve yetişkin otonomisi ve bireyleşmeye doğru gömülmüşlük hareketinin sonucu olmadığını, bunun yerine ilişkinin bir parçası olarak kişiler arası bağlantı ve etkileşim içinde olduğunu varsaymalarıydı (Collins, 1993).

Bağımlıya bağımlılığın, kadınsı sosyalleşme ve yardım rolleri arasındaki bağlantıları üzerinde durulduğunda evde kız çocukları, besleyici olmaya ve erkekleri ve küçük kardeşleri desteklemeye yönelik olarak yetiştirilmektedir. Bunun sonucunda da kadınların etki alanları, büyük ölçüde psikolojik ve duygusal gerilimlerin çözülmesi ve kişilerarası faaliyetlerin düzenlenmesi ve yönetilmesi gibi ilişki konular alanındadır. Ek olarak, kadınların zamanının ve fiziksel kaynaklarının çoğunun fiziksel çevrenin kalitesini korumak için harcanması beklenmektedir. “Fiziksel ve duygusal doyurma, kadınlara atanan geleneksel rollerde anahtar bir bileşendir: Anne, eş, öğretmen, hemşire, bebek bakıcısı, sekreter, sosyal çalışmacı gibi roller ve mesleklerde kadın işi olması bunun sebeplerindedir” (Lipman-Blumen, 1984 akt. Trimble ve Venardos, 1993).

Araştırmacılar köken ailedeki deneyimlerin bağımlıya bağımlılığın desteklediğini ve sürdürülmesine neden olduğunu tanımlamışlardır. Bu deneyimlerden bazıları; otoriter paternal ebeveyn tarzı, kabul görmede eksiklik, iletişim, memnuniyet ve destek eksikliği ve yüksek seviyede kontrol ve kısıtlama (Fischer ve diğ., 1991). Bu deneyimlerden bazılarının ataerki ailede yetişen bir kız çocuğunun deneyimlerine benzer yanları görülmelidir. Kadınlar geleneksel olarak bakım verme, besleyici, sadık, dayanıklı, yardımcı ve başkalarının ihtiyaçlarına karşı duyarlı olma bakımından toplumsal normlar aracılığıyla şartlandırılmaktadırlar. Bu şartlandırmalarla paralel olarak bağımlıya bağımlılık davranışının tanımlarının çoğu da kalıplaşmış olan kadınsı toplumsal cinsiyet rolleriyle örtüşmektedir (Krestan ve Bepko, 1990).

Feministlerde işte yukarıda bahsettiğimiz bağımlıya bağımlılığın inşasında geleneksel toplumsal cinsiyet rol kalıplarına uygun yetiştirilen kadın olma bağlamındaki benzerlikleri görerek toplumsal cinsiyet temelinde eleştirmişlerdir (Asher ve Brissett, 1988; Cowan ve Warren, 1994; Frank ve Golden, 1992; Haaken, 1990; Harper ve Capdevila, 1990; Krestan ve Bepko, 1990; Collins, 1993; Cullen ve Carr, 1999). Feminist yazarlar, ikincil konum-bağlılık politikasını (the politics of subordination) ve baş etme stratejilerini ve baskın olmayan bireylerin kişiler arası davranışlarını, tamamen intrapsişik yönelimi ve güç dinamiklerini belirsizleştiren bağımlıya bağımlılık modelinin sözde politik açıdan nötr oluşunu uzun süre tartışmışlardır. Hala feminist analiz bu dinamiklerin, net bir şekilde bağımlılık literatüründeki bağımlılık yaratan sistemler içerisinde tanımlanması gerektiği ileri sürmektedir (Collins, 1993).

Kadınları “patolojik” olarak adlandıran bağımlıya bağımlılığın sosyal inşasının feminist perspektiften cinsiyet farkını gözeterek eleştirilmiş olması şaşırtıcı değildir (Harkness ve Cotrell, 1997). Morgan (1991) da kadın ve erkeklerin meşru kabul edilen (toplumsal cinsiyete dair) rollerinin bağımlıya bağımlılığını çerçevelediğini ve erkeklerin bağımlı kadınları da erkeklere yardım eden ve onlara bağımlı olan yani bağımlıya bağımlı olarak etiketlediğini aktarmıştır. Bağımlıya bağımlılığa hastalık şeklinde bakılması, kadın ve erkek arasındaki ilişki tarzları arasındaki yanlış ikiliği ve ilişkilerde gücün adaletsiz dağılımını sürdürmektedir. “Bağımlıya bağımlılığın” yardım davranışlarına hastalık etiketini uygulaması, “beyaz erkek toplum” tarafından emri altındakileri, genellikle kadınları kontrol etmek ve onlara hâkim olmak için kullanmanın bir yoludur (Schaefer, 1986).

Feminist eleştirel teori, “bağımlılık” hastalık etiketinin sahte ikilemi nasıl sürdürdüğünü ve güç dengesizliğini nasıl sürdürdüğünü anlamak için entegre bir çerçeve sunmuştur. Bireysel gerçekliği sosyo-ekonomik ve politik yapılar içerisine yerleştirerek, kişisel deneyimin gücün, kaynakların ve ayrıcalıkların statüko dağılımını yansıttığı anlaşılabilir. Sorunu toplumda değil bireyde bularak, enerji ve kaynakları, mevcut koşullara meydan okumak ve değiştirmek için kullanmayı bireyi topluma uyarlamak için kullanılır (Van Den Bergh ve Cooper, 1987). Feminist perspektif bağımlıya bağımlılığı “insanları, özellikle de kadınları, önceki normatif ve işlevsel olarak görülen sosyal rolü üstlendikleri için suçladığını ve bir zamanlar sağlıklı olarak kabul edilen kadınların bu rolü şimdi hastalık olarak tanımlandığını” ifade etmiştir (Krestan ve Bepko, 1990, s. 231). Yani Asher (1992)’ın ifade ettiği gibi bunun anlamı birçok kadının yoğun bir şekilde yatırım yaptığı besleme, sadakat, aile ilişkileri, kendini adama, umut, dayanıklılık, sebat, ev kurma, hijyen ve temizlik gibi geleneksel erdemlerin patolojik olarak tanımlanmasıdır (akt. Harkness ve Cotrell, 1997, s. 475). Bağımlıya bağımlılık literatürü özellikle kadınlığın patoloji olduğunu ve bunun için kadınların toplum ve iktidar ilişkilerini suçlamadığını, sadece kadınların kendilerini suçladığını söylemektedir. Bağımlıya bağımlılık literatürü dışsal faktörleri değerlendirmekten kaçınmaktadır ve meseleyi kişinin sadece kendine odaklanabileceğine kadar getirmiştir (Collins, 1993).

Bağımlıya bağımlılık hareketi, kadınları, 12 basamak sürecine aktif olarak katılmadıkça kendilerini hastalıkları hakkında güçsüz olan ilişki bağımlıları olarak tanımlamayı desteklemektedir. Bu bağımlıya bağımlılık modeli, kadınları yaşamlarında yetkili olmaya ve yapıcı değişiklikler yapmaya teşvik etmemektedir. Bunun yerine, bağımlı gibi olduklarını öne sürmekte, bağımlıya bağımlı birey sonsuza kadar iyileşme içinde olacağını ifade etmektedir (Collins, 1993). Lerner (1991) eleştirel olarak iyileştirme-kurtarma hareketinin “zayıflığımızı besleyerek bizi yatıştırmış” ve “kendini suçlama, ebeveyn suçlaması ve sorunlarımızı ve

acılarımızı dar bir hastalık modeli içerisinde bizi cezbetmiş-kandırmış” olduğunu gözlemlemiştir (akt. Collins, 1993).

Özetle; feminist bakış açısı bağımlıya bağımlılığın bu patolojik tanımlamasının karşısında bağımlıya bağımlılığın belirtilerinin geleneksel toplumsal cinsiyet rol kalıplarına uygun yetiştirilmeyle alakalı olarak ele alınmasını ve annelik gibi bunun da çocuğun yetiştirilme biçimiyle inşa edildiğini vurgulamışlardır. Bağımlıya bağımlı olarak etiketlenen kadınların yetiştirmelerinde yatan problemlerin çatısına ve şimdi içinde yaşadıkları cinsiyetçi, baskın kültüre bakılması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Feminist açıdan bağımlıya bağımlılık sorununu ele aldıktan sonra sosyal çalışmacıların bağımlıya bağımlılık sorununa nasıl ele adıklarına bakmak annelerle yapılacak olan feminist sosyal çalışma uygulaması için temel noktadır.

2.2.2.3. Sosyal çalışmada bağımlıya bağımlılık

Çoğu sosyal çalışmacı, birinin kendi davranışlarından sorumlu olmasının gerekli ve sağlıklı bir konum olduğu, bağımlıya bağımlılık kavramının de-politize ve bağlamından bağımsız değerlendirilmesi bakış açılarının en iyi ihtimalle bile sorunlu olduğu konusunda kuşkusuz uzlaşmışlardır. Bağımlıya bağımlılık kavramı mağduru suçlama eğilimine teşvik etmektedir. Halbuki bu kavrama geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri sosyalizasyonuyla, kadınların ikincil statüsüne yönelik verdiği sınırlı tepki düzeyiyle, cinsiyetçi ve kadınlara baskının olduğu kültür ve aile içinde sahip olunan bir kendilik algısıyla ve kadınının hastalıklı durumda nasıl baş ettiği ve hayatta kaldığına odaklanan bir perspektifle yaklaşılmalıdır. Bunun aksine bireysel bakış açısıyla kadınların nasıl hasta olduklarına odaklanma tehlikeli bir şekilde durumu desteklemektedir. Sosyal çalışmacılar, kadınları güçsüzleştiren bağlamda “hasta, bağımlı” gibi etiketlenmelere teşvik etmez. Aksine bağımlıya bağımlılık kavramındaki yerel olan hastalık modeline meydan okurlar. Bağımlıya bağımlılık hareketi acı çeken ve kafa karışıklığı yaşayan insanlara yaşadıklarını etiketlemeleri ve aynı sorunu yaşayan kadınlarla bir araya gelerek kendine yardım destek gruplarında destek almalarını sağlarken bu model sosyal çalışmacılar tarafından benimsenemez. İlişkisel davranış hastalık olarak etiketlemek faydalı olmadığı gibi, bireylerin sadece hastalıkları hakkında güçsüz oldukları bilgisiyle başlayan 12 basamak programını takip ederek duygusal ve davranışsal olarak gelişebileceği fikrini desteklemek de faydalı değildir. Sosyal çalışmacılar kadın müracaatçılarından özel olarak yaşamlarında deneyimledikleri ciddi ilişkisel parçalanmalar ve mağduriyetlere neden olan baskıcı güçleri tanımlamaksızın “iyileşmelerini” beklemezler. Ne sosyal çalışmacılar ne de müracaatçıları cinsiyetçi, ırkçı ve heteroseksist kültürün temeliyle mücadele edilmeksizin sağlıklı aileler veya yaşamlar yaratamayacaktır (Collins, 1993).

Feminist sosyal çalışmacılar, yaşamlarını ve seçimlerini yönlendirmek ve kontrol etmek yerine, müracaatçıları harekete geçirmek için yetkilendirmeye çalışırlar. Mümkün olduğunda, müracaatçı ile feminist sosyal çalışmacı arasındaki kişisel güç eşitlenir. Sosyal çalışmacı, müracaatçının itaatkâr olduğu baskın bir uzman değil, bir katalizördür. Müracaatçı, sosyal çalışmacıyla birbirine bağımlıdır ve her ikisi de çevresel gerçeklerinin bireyin problemi üzerindeki etkisini anlamalarına yardımcı olacak bir sürece katılır (Van Den Bergh ve Cooper, 1987). Sosyal çalışmacılar kadın müracaatçılarına güç ve baskınlık açısından deneyimlediklerini anlamaları ve tanımları için birlikte çalışırlar. Yaşamlarında harekete geçmelerinde müracaatçılarına destek olurlar ve güç ve baskın sistemleri hazırlayan kültürü değiştirmeye yönelik diğerleri ile kollektif bir şekilde bir parçası olması için desteklerler. Müracaatçılar olağandışı güçlerini açığa çıkarmalarında destek olunmalı ve zayıflıkları üzerinden güçlenmeye odaklanma gibi olumlu yapıcı kavramları kullanma ve tanımlama yönünde desteklemelidir. Danışanın onuru ve güçlenmesi üzerine odaklanır (Collins, 1993).

Sosyal çalışmacılar bağımlıya bağımlılık modeliyle mücadele etmelidirler çünkü bu model kadınlara sadece patoloji olarak ilişkisel güçlerini yapılandırarak isimlendirmekten ve parçası oldukları ilişkisel bağlamın adaletsizlerini tartışmaktan kaçınarak iyi olacağını öğretmektedir. Sosyal çalışmacılar ise bunun karşısında kişisel olanın politik olduğuna dair temel feminist ilkenin farkındalığını kabul etmeli ve onu yeniden ve yeniden savunmalıdır (Collins, 1993). Sosyal çalışmacılar bir problemi tanımlayan bir terim ile karşılaştıklarında, problemi şiddetlendirecek şekilde bir terim kullanmaya başlamamaları konusunda dikkatli olmalıdırlar. Örneğin travma sonrası stres bozukluğu gibi terimler, halihazırda acı çeken bir insana, kendi durumunda suçluluk olduğunu düşündüren bir tanı koymadıkları için daha aydınlatıcı ve kesindir (Frank ve Golden, 1992). Bağımlıya bağımlılığı İngilizce karşılığı olan “Codependency”deki “Co” öneki, ortak yardımcı, ortak yazar ve benzerlerinde olduğu gibi bir başkasının davranışı için ortak sorumluluk anlamına gelir. Bağımlıya bağımlılık, kadınların istismarcılarının şiddet davranışlarından sorumlu olmadıklarını açıklığa kavuşturan hırpalanmış kadınlarla yapılan çalışmanın aksine istismarın paylaşılan sorumluluğunu ima eder (Frank ve Houghton, 1987 akt. Frank ve Golden, 1992). Bu yüzden bağımlıya bağımlılık teriminde de kadının bağımlı olmakla suçlamak yerine bu terim yeniden ele alınmalı ve bu terimin yeni tanımı bağımlıya bağımlılık belirtilerinin kökte yatan nedenlerini gösterecek şekilde olmalıdır.

Bağımlıya bağımlılıktan kurtulmanın normatif reçetesi, kadınların kendi ihtiyaçlarını tanımlama ve karşılama konusunda teşvik edilmeleri, cesaretlendirilmeleridir (Krestan ve Bepko, 1990, s. 231). Kadınların kendi ihtiyaçlarını tanımlama ve karşılamaları aslında değer duyguları ile ilgilidir. Değer duygusu kesinlikle çocuklukta ne kadar sevildiğimiz ve beslendiğimize bağlıdır. Bununla birlikte bu değer duygusu, kendimizi içinde bulduğumuz duruma ve kültürümüzün kendi

değerimizle ilgili verdiği mesajlara eşit derecede bağlıdır. Bununla birlikte, tüm kadınlar gibi, sürekli olarak bir kadının fiziksel ve duygusal refahının büyük ölçüde önemsiz olduğu mesajlarını veren tarihsel olarak da baskıcı ve şiddet içeren bir toplumda yaşıyoruz (Pence, 1985 akt. Frank ve Golden, 1992). Dolayısıyla kadınların öz-değer duygusu ile de çalışmak gerekmektedir.

Sosyal çalışmacılar da bağımlıya bağımlılık yaşayan tüm kadınlarla Dominelli (2002) belirttiği 2.1.5. başlıkta yer aldığı şekliyle “feminist sosyal çalışmayı biçimlendiren ilkeler doğrultusunda müracaatçı ile birlikte müracaatçının güçlerini değerli kılararak, kadınlara, kendi ihtiyaç ve problemlerine buldukları çözümleri ifade edecekleri bir alan sağlayarak, kadınların bireysel problemlerinin sosyal nedenleri olduğunu teşhis ederek çalışmalıdır. Bunun yanında yine 2.1.5.’te yer verilen Hale (1991) belirttiği gibi feminist sosyal çalışmacılar annelerle etkileşimlerini “annelerin kendi zorluklarının nedenlerini araştırmak için ve sahip oldukları güç hakkında olumlu duyguları kuvvetlendirmek için” bir araç olarak kullanılmalı gerekmektedir. Dolayısıyla sosyal çalışmacıların kadınlarla yaptıkları çalışmaların hepsinde sorunun sosyal, tarihsel kökenlerini sorgulayacak şekilde olmalıdır.

Bağımlıya bağımlılığın kökten çözümü ise Gilligan (1982, 1988) genç kadınların gelişimsel seyirlerinin sadece diğerleri için değil kendileri için de olması gerektiğinin ve diğerlerinin ihtiyaçlarını çözmeye yönelmek değil, kendini ihtiyaçlarını bilmesi ve ihtiyaçlarına cevap vermesi gerektiğinin öğretilmesi ile olur (akt. Collins, 1993). İşte bu kadınların toplumun taşıyıcıların olmaması için ve bağımlıya bağımlılığın bir kadın sorunu olmaması için bunu üreten-yetiştiren toplumsal cinsiyet rol kalıplarını besleyen süreçlere odaklanılmalıdır. Bu yüzden Gilligan’ın yukarıda tavsiye ettiğinin özet halinde aktaracak olursak kız çocuklarının yetiştirilmelerinde kendilerine değerli olduğunu farkında olarak başkaları üzerinden değil, kendileri için ve kendilerine odaklı yaşamın da öğretilmesi önemlidir.

2.2.3. Bağımlılığı Olan Bireylerin Yakınlarının Baş Etme ve Sosyal Destek Süreçleri

Literatürde alkol ve uyuşturucu sorunlarının küresel sağlıksızlığa doğrudan katkısı kabul edilse de, etkilenen aile bireyleri üzerindeki stresin yarattığı küresel sağlıksızlık yüküne dolaylı katkısı büyük ölçüde gizlenmekte ve kabul edilmemektedir. Bu yük özellikle kadınlara ve giderek orta ila düşük gelirli ülkelerde düşmektedir (Orford, 2012). Çocuklarının madde bağımlılığı sorunu karşısında aile üyelerinin özellikle annelerin yaşadıkları deneyimlerinin, fiziksel, finansal, kişilerarası ve sosyal açılardan nasıl etkilerinin olduğuna daha önceki bölümlerde yer verilmiştir (Copello ve diğ., 2010; Templeton ve Coppello, 2012; Velleman ve diğ., 2003). Bu bölümde madde bağımlılığı olan çocukların annelerinin nasıl baş etme deneyimleri olduğuna hem literatür bilgisinden hem de Türkiye’de çocuğunun madde bağımlılığı sorunu olan aile üyelerinin

eylemlerine dair haberlerden aldığım baş etme ve mücadele pratiklerine örnek olacak nitelikte faaliyetlerle aktarmaya çalışacağım.

Baş etme genel olarak Lazarus ve Folkman (1984) tarafından stres unsuru içeren durumlarda, içsel ve dışsal durumların üstesinden gelebilmek, özel gereksinimlerin yönetilebilmesi için gösterilen bilişsel ve davranışsal çabalar olarak tanımlanmıştır. Literatürde çoğunlukla problem odaklı ve duygu odaklı baş etme stratejileri olarak iki sınıflandırma kullanılmaktadır. Problem odaklı baş etme, problemin çözümüne yönelik yeni beceriler öğrenme, alternatif çözümler üretebilme gibi stresin kaynağını değiştirme planlama, sosyal destek arama ve duyguları bastırma gibi çeşitli davranışın geliştirildiği bir stratejidir (Lazarus ve Folkman, 1984). Duygu odaklı baş etme, bireyin duygusal stresini yönetmeye odaklanması ve bu sayede duyguların boşaltılması, duygusal rahatlama ve duygusal destek arama davranışlarını içeren (Folkman ve Moskowitz, 2004) duyguların yönetimine yönelik bir anlamda bir denge arayışıdır. Baş etme ile ilgili yapılan araştırmalarda baş etme biçimine göre depresyon ve psikososyal uyumun değişim gösterdiği görülmektedir.

Diğer birçok meselede kullanılan baş etme stratejilerinin yanında madde bağımlılığın ve aile üzerine yansımalarının kendine özgü dinamikleri dolayı bağımlılık sorununda yakınların yaşadıklarıyla baş etmelerinde literatürde farklı yöntemlerin ortaya çıktığı görülmüştür. Bu yöntemlerden ilki; Orford ve diğ. (2010b) 'nin nitel yöntemde yaptığı bir çalışmada çoğunluğunu eş veya annelerinin oluşturduğu bağımlılığı olan bireylerin aile üyelerinin en sık kullandığı baş etme yöntemi; buna “katlanma veya hoş görülme eylemsizlik” (putting up with it or tolerant-inactive coping) olarak adlandırılmaktadır. “Katlanma” baş etme yönteminde boyun eğme ve eylemsizlik olarak nitelendirilen her şeyi olduğu haliyle kabul etme, kendini feda etme, madde kullanımı olan bireylerin sorunları ile ilgilenirken kendini yok sayma ve bireye sınırsız tolerans gösterme, uygunsuz destekte bulunma gibi davranışların ön planda olduğu belirtilmiştir (Orford ve diğ. 2010b).

Bir başka baş etme yöntemi “bireyin bağımlılığını engellemeye çalışma veya katılımlı baş etme” (standing up to it or engaged coping) da; öfkelenme ve kullanımını kontrol etme, tedaviyi arayışını destekleme, diğer bireyleri koruma ve zararı azaltma amaçlı madde kullanımını engelleme çabası vardır (Orford ve diğ. 2010b). Orford ve diğ. (2013) bu baş etme biçimini üç ayrı grupta ele almışlardır. Birinci grupta duygusal ve kontrol edici grup olup, bağımlılığı olan kişiye karşı saldırgan veya duygusallaşarak veya herşeye müdahale ederek madde kullanımını kontrol altına alma çabalarını yer almaktadır. İkinci grupta ise kendininitelendirilen aile üyelerini, evi ve özellikle çocukları sorunun zararlı etkilerinden koruma amacı zararlı en aza indirme amaçlı

davranışlar gösterir. Üçüncü grup iddialı ve destekleyici olarak nitelendirilen etkilenen aile bireyinin sorunun ciddiyeti karşısında kendi anlayışını geliştirdiği, neyin kabul edilebilir neyin kabul edilemez davranış olduğunu netleştirdiği ve uyuşturucu madde kullanımını kontrol etmenin ve/veya tedavi arayışlarında destekleyici olmanın yer aldığı gruptur (Orford ve diğ. 2013).

Bir diğer baş etme yöntemi ise “geri çekilme ve bağımsızlık kazanma” (withdrawing and gaining independence or withdrawal coping) da; bağımlılığı olan bireyle ilgilenmeme, uzaklaşma, başka aktivitelerle uğraşma, kendisi ve diğerleri için daha iyi bir yaşam sağlama çabası olarak belirtilmiştir (Orford ve diğ. 2010b).

Madde bağımlılığı olan kişilerin yakınları ile yapılan neredeyse tüm çalışmalar, sorunlu madde kullanımına katlandıkları; meseleyi kabul etme, kendi yaşamını kısıtlama ve kendini feda etme, eylemsiz kalma ve boğun eğme gibi yöntemleri içeren aslında Orford ve diğ.’nin (2001) tanımladığı “hoşgörülü eylemsizlik veya katlanma” baş etme stratejisi görülmektedir (Orford ve diğ., 2013). Bu katlanma davranışı, hiyerarşi veya güç farklılıklarının çok olduğu kültürlerde (Smith ve diğ., 2006 akt. Orford ve diğ., 2013) veya bir başka deyişle aile yapıları geleneksel olan kültürlerde yaygın olarak görülmektedir (Orford ve diğ., 2005). Aslında bu baş etme biçimi kendi içinde karmaşık bakım dinamiklerini barındıran, duygusal, psikolojik, sosyal sorumluluk ile yetiştirilen bireylerin hissettiği yükümlülük, toplumsal baskı ve kısıtlamaların olduğu bir toplum yapısı içerisinde ailede istikrarı sağlama ihtiyacı ile yapılan eylemler olarak görülmelidir.

Bağımlılığa katlanma ve geri çekilerek bağımsızlık kazanma baş etme stratejileri arasında bir karşıtlık belirtilse de bu ikisi de ailelerde görülebilen bir süreçtir (Orford ve diğ., 2013). Zamanla, çocuğun davranış ve bağımlılığının yol açtığı bozulma, ebeveynleri, koruyucu bir strateji olarak çocuklarından kendilerini geri çekmeleri gerektiği sonucuna vardırabilir (Butler ve Bauld, 2005; Usher ve diğ., 2007). Bazı ebeveynler bu noktayı “yıkıma yakın olmak” olarak tanımlamıştır (Butler ve Bauld, 2005, s. 41). Bu aşamada, ebeveynler yetişkin çocuk veya ergenle olan temaslarıyla ilgili kurallar ve sınırlar belirler (Usher ve diğ., 2007). Ancak çoğunlukla bu geri çekilme ve bağımsızlık kazanma süreci yüksek gelirli ülkelerde daha çok görülürken, daha az maddi kaynaklara sahip ülkelerde veya kolektivizmin önemli olduğu kültürlerde de daha az görülmektedir. Bir başka deyişle bu farklılık, yoksulluk ve sosyal koşullardaki farklılıklardan, bireycilik-kolektivizmdeki farklılıklarla açıklanabilir. Buna rağmen bu ülkelerde geri çekilme ve bağımsızlık kazanma az da olsa kültüre ve imkanlara özgü şekilde kendini göstermektedir (Orford ve diğ., 2001; Orford ve diğ., 2013). Örneğin Meksika’da imkanlara göre geri çekilme ve bağımsızlık kazanma içeren faaliyetler; ders çalışmak, basketbol oynamak, dokuma ve dikiş yapmak, tarlalarda çalışmak, dini faaliyetler ile ilgilenme, başka topluluklardaki akraba

ziyaretleri, dikkati dağıtma amaçlı arkadaş ve komşularla görüşme, konuşma gibi kendini göstermiştir (Tiburcio Sainz, 2009 akt. Orford ve diğ., 2013).

Benzer şekilde Usher ve diğ. (2007) de, ebeveynlerin, bireyin bağımlılığını engelleme anlamında katılımlı başa çıkma (engaged coping) ve geri çekilme (withdrawing) dahil olmak üzere birçok baş etme yaklaşımını benimsediğini tespit etmiştir. Çoğunluğu anne olan bu ebeveynlerin katılımlı baş etme davranışları; dikkatli davranmaya çalışma, ergenle uyuşturucu bağımlılığı hakkında konuşma, ergenlerin uyuşturucu bağımlılığını sınırlandırmak için kurallar ve cezalar koyma gibi faaliyetleri içermektedir. Öte yandan geri çekilme, ebeveynlerin ergen çocuğunda ayrılma olarak kendini göstermiştir (Usher ve diğ., 2007). Jackson ve Mannix (2003) çalışmalarında ebeveynlerin sıkı izleme ve çocuğun özgürlüğünü kısıtlama gibi baş etme stratejileri kullandığını bildirmiştir.

Madde bağımlılığı olan bireylerin aile üyelerinin yaşadıkları bu stres karşısında sunulan sosyal destek sağlığın korunması anlamında bir tampon görevi görür. Ancak madde bağımlılığı sorununda ailelere sunulan sosyal destek oldukça sorunludur (Orford ve diğ., 2013). Ebeveynler, uyuşturucu bağımlılığını çevreleyen etiketlenmeve ebeveyn olarak duyulan utanç nedeniyle, çocuklarının bağımlılığı konusunda yardım almak konusunda isteksizdir (Butler ve Bauld, 2005; Usher ve diğ., 2007). Bağımlılık karşısında çocuğun yıkıcı davranışlarının en iyi şekilde nasıl yönetileceği konusunda aralarında anlaşmazlıklar olursa eşler birbirlerine destek kaynağı olamayabilirler. Dolayısıyla hem yardım aramaktan kaçınma hem de eşlerin birbirine destek olmaması gibi durumlar da ebeveynleri tamamen yalnızlaştırmaktadır (Butler ve Bauld, 2005). Sosyal desteğin önünde duran engeller; etkilenen kişinin bu konuda konuşmak istememesi, sorunun aile içinde ele alınması, iyi bir ebeveyn veya eşin bununla kendi başına başa çıkabileceğine inanması, çevreye madde bağımlılığının bilinmesi durumunda utanç gibi duygularla saklanması, duyunca olumsuz tepki alacakları ya da insanların kendi işleri ile meşgul oldukları ya da yardım edemeyeceklerine inanmaları olarak dile getirilmiştir (Wiseman, 1991 akt. Orford ve diğ., 2013). Ki aile üyelerinin bu inanç ve endişelerini doğrulayan bağımlılık sorunu karşısında ailelerin eylemlerini, akrabaların eleştirdiği, anlamadıklarına dair deneyimler yaşadıkları da belirtilmektedir. Din ise, etkilenen aile üyeleri tarafından genellikle destekleyici olan, umut vererek özel başa çıkma becerileri sunan bir kurum olarak tasvir edilmektedir. Zorluk karşısında fedakarlığı ve dayanıklılığı teşvik eden, bağımlılığa katlanmayı ve bağımsızlıktan caydırmada destekleyici olarak görülmektedir (Orford ve diğ., 2005).

Profesyonel destek almak da çevreden sosyal destek almak gibi sorunları içerisinde barındırmaktadır. Örneğin daha az gelişmiş ülkelerde madde bağımlılığı olan bireylerin

yakınlarının polisten veya çeşitli kurumlardan sempatik olmayan ve hatta acımasız muameleler gördükleri belirtmişlerdir. Nispeten gelişmiş hizmetlerin olduğu ülkelerde de madde bağımlılığı olan bireylerin yakınları, profesyonelleri bilgi, farkındalıkların eksikliklerinin olduğu veya hatta sempatik olmayan bir anlayışa sahip oldukları şeklinde algılanmaktadır. Bunun yanında yakınlar, tedavi sürecinden genellikle dışlandıklarını ve katı gizlilik kuralları nedeniyle bilgi alamadıklarını belirtmektedirler (Orford ve diğ., 2013). Bunun dışında yapılan bir başka çalışmada da ebeveynlerinin çoğunluğunun resmi veya gayri resmi sosyal destek almasına rağmen, çoğu kişinin resmi desteği yararlı bulmadığı, birkaç ebeveyn resmi kurumlardan alınan destekten memnun kalmıştır (Velleman ve diğ., 1993). Bir başka araştırmada ise sosyal destekten mahrum kalan ancak resmi bir kurumdan destek alma yoluna başvuran ebeveynler, madde bağımlılığı hakkında, geri çekilme semptomları ve madde kullanımının nedenleri hakkında bilgi almışlardır. Bu destek karşısında daha az izolasyon ve madde kullanımı olan çocukla daha iyi ilişkiler kurdukları için daha iyi hissettikleri sonucuna ulaşmışlardır (Butler ve Bauld, 2005).

Çoğunlukla etkilenen aile bireyleri için profesyonel psikososyal destek müdahalelerine bakıldığında ise doğrudan onlar için bir müdahale olmadığı görülmektedir. Yapılan çalışmalara bakıldığında üç tür müdahale ile aile üyeleri psikososyal müdahalelere dahil olmaktadır: a) etkilenen aile üyeleri ile çalışarak madde bağımlılığı olan kişinin katılımını amaçlayan müdahaleler b) hem bağımlılığı olan bireyi hem de aile üyelerini ortaklaşa tedavide yer veren müdahaleler c) sadece etkilenen aile üyelerinin ihtiyaçlarına odaklanan müdahaleler (Orford ve diğ., 2013). Bu ilk ikisi uzmanlar tarafından çeşitli terapötik yaklaşımların kullanılarak sunulan psikososyal müdahaleleri içerirken sonuncusu sadece etkilenen aile üyelerine yönelik çalışmalar ise Orford ve diğ.’un (2013) belirttiği gibi Al-Anon, Nar-Anon gibi kendine yardım destek grupları, profesyonellerin sadece ergen madde bağımlılığında ebeveynlere yönelik tasarlanmış müdahaleler (McGillicuddy, Rychtarik, Duquette ve Morsheimer, 2001; Toumbourou, Blyth, Bamberg ve Forer, 2001), ve danışma ve baş etme becerileri eğitimi (Halford, Price, Kelly, Bouma ve Young, 2001; Howells ve Orford, 2006; Rychtarik ve McGillicuddy, 2005) gibi az sayıda çalışmayı içermektedir. Ancak bu çalışmalar zengin ülkelerdeki az sayıda araştırma merkezlerinde gerçekleştirilmesi bakımından yaygınlaşmamıştır.

Sadece bağımlılıktan etkilenen aile bireylerine yönelik destek modeli ise Orford ve diğ.’nin (2010a) tarafından tanınlanmıştır. Madde kötüye kullanımını sorunu olan bireyin yakınlarının da uzun süreli olarak stresli ve gergin bir hayat yaşadıklarını ve fiziksel ve/veya psikolojik sağlıklarının olumsuz etkilendiğini belirterek “Stres-Gerginlik-Baş çıkma-Destek-(SGBD) (The stress-strain-coping-support model-SSCS)” modelini tanımlamışlardır. Bağımlılık alanında ailelere yönelik varsayımlarında ve bağımlılığı olan bireylerle ilgili düşüncelerinde, duygularında

ve eylemlerinde patolojik suçlayıcı modellerin aksine stres-gerginlik-başa çıkma modeli sağlık psikolojisi ve ilgili disiplinlerde popüler olan strese dayalı Lazarus ve Folkman'ın (1984) modeline benzer gelenekten gelmektedir (Orford ve diğ., 2013). Diğer teorilerde ailelere bağımlılık davranışına neden olan patolojik, kusurlu, bağımlılığın gelişmesine katkıda olan kişiler olarak bakılırken ailenin yaşadığı sorunları anlamaya yanaşmamışlardır (Orford ve diğ., 2005). Halihazırda aileler kendilerini suçlamaya çok fazla hazırken, teoriler de açıkça veya dolaylı olarak ailelerin kendilerini suçlamalarını pekiştirmiştir. Bu yüzden de etkilenen aile üyesine ciddi stresli bir durum veya sıkıntılı koşullara maruz kalan bir kişi olarak bakılmalıdır (Orford ve diğ.,2013). Bu modeli tanımlarken madde bağımlılığının aile üzerindeki yansımalarına dair yapılan çalışmalarda eksiklikler saptayarak daha çağdaş ve patolojik olmayan bir modele olan ihtiyaca vurgu yapmışlardır (Orford ve diğ., 2010b). Dünya genelinde madde bağımlılığında etkilenen çok fazla sayıda aile üyesi varken yakın bir zamana kadar ve hala da birçok kesim tarafından sorunun bir parçası (bağımlıya bağımlılık) oldukları görüşü hakimeyetini sürdürürken ve onlara yönelik psikososyal destek müdahalelerinin henüz yeni yeni tasarlandığı görülmektedir (Orford ve diğ., 2005).

Stres-gerginlik-başa çıkma-destek (SGBD) modelinde bağımlı olmayan aile üyelerinin madde bağımlılığı olan biriyle yaşamaktan kaynaklanan artan stres ile baş etmek için mücadele eden sıradan insanlar olduğunu iddia etmiştir. Bu modeldeki ilk varsayım ailede bağımlılığı olan birinin olması durumunda aile üyelerinin her biri için dikkat, sağlık, zaman, ilişkiler, aile, para, iş, eğitim gibi açılardan stresli olacaktır. Bu stresli yaşam aile üyelerinin sağlığına etki ederek sınırlılık, gerginlik oluşturur. Modelin merkezi bir varsayımı, aile üyelerinin, ailede neyin yanlış gittiğini ve bununla ilgili ne yapılacağını anlama konusundaki önemli ve zor yaşam göreviyle karşı karşıya kalmalarıdır. Bu süreç bağımlılığı olan bireye nasıl tepki verileceği konusunda zihinsel bir mücadeleyi ve birçok belirsizliği içerir. Aile üyesini belirli bir zaman ve eylemler sonrasında ulaştığı anlayışın yolları toplu olarak “baş etme” olarak adlandırılan - yanıt verme, tepki verme ya da yönetme ile eşanlamlıdır. Baş etme vurgusunda aile üyelerinin neyin etkili olduğunu neyin etkili olmadığını deneyimlediği anlayış veya yanıt verme yollarını içerir. Bu kapsamda baş etme açık stratejilerle sınırlı değildir. Baş etmede sosyal destek çok önemli bir kaynaktır. Sosyal desteğin niteliği, özellikle aile içinde bağımlılık sorunu olduğunda diğer aile üyelerinden alınan sosyal destek baş etmede çok önemlidir. Duygusal destek, iyi bilgi ve maddi yardım şeklinde sunulan kaliteli bir sosyal destek, etkilenen aile bireyleri için kendi başa çıkma çabalarını destekleyen ve onların sağlığına olumlu katkıda bulunan paha biçilmez bir kaynaktır. Özel durumlar ve ailelere sunulan kaynaklar nasıl baş edeceklerini etkiler (Orford ve diğ., 2010a). Dolayısıyla bireylerin baş etme süreçleri de bağımlılığa dair anlayışlarının gelişimine bağlı olarak da değişiklik gösterebilmektedir.

Yapılan araştırmalarda etkilenen aile üyelerinin deneyimlerinin doğası ayrıntılı olarak araştırılmış ve aile üyelerine kendilerine yardımcı olmaları için geliştirilen bu stres-gerginlik-başa çıkma-destek-SGBD temelli 5 adım modelinin (Orford, 2012), Meksika’da, İngiltere’de, yerli Avustralyalılar arasında ve İtalya’nın farklı bölgelerinde denenmesi ile kültürler arası çeşitliliklerle (özellikle baskın kültürel normlara göre değşen) aile üyelerini güçsüzleştiren bu deneyimin nasıl ortak bir çekirdeğinin olduğunu ortaya koymuştur (Orford ve diğ., 2005, 2010a). Böyle bir aile üyesi olma deneyimi, sosyo-kültürel gruba ve diğer faktörlere göre bazı şekillerde farklılık gösterse de, bu deneyimin her yerde tanınabilen ortak bir çekirdeği olduğu sonucuna varmışlardır. Bu ortak tecrübeyi şöyle özetlemişlerdir: Bağımlılıktan etkilenen aile üyeleri, kendilerini çeşitli düzeylerde etkileyen kronik strese maruz kalır. Hoş olmayan güçlüklerin yanı sıra çok uzun bir zaman dilimi boyunca kötüleşebilecek ilişkiler içerisinde yaşarlar. Bu durum, kendilerine, eve ve aileye, özellikle çocuklara ve belki de bütün topluluğa yönelik bir dizi tehdit ve belirsizlik içermektedir. Bu belirsizlik içerisinde yaşanan bu durumun nasıl anlaşılması gerektiği, nasıl tepki verilmesi gerektiği gibi ikilemleri de içinde barındıran aslında baş etmeye dair davranışların ikilemidir. Aile buna katlanmalı mı, engellemeye mi çalışmalı, yoksa geri çekilmeli mi? İşte bu noktada etkilenen aile üyelerini desteklemek için 5 aşamalı bir model ortaya konmuştur. 5 adım yönteminde vurgu, bir aile üyesinin öyküsünü dikkatle dinlemekten, konuyla ilgili bilgi sağlamak, başa çıkma ikilemlerini tartışmak ve sosyal destek oluşturmak üzerinedir (Orford, 2012). Madde bağımlılığından etkilenen aile üyelerine destek sağlamanın bireysel açıdan baş etmelerine destek sağladığı, yaşadıkları semptomları azalttığı ve toplum açısından bakıldığında ise sağlık merkezlerine başvurma ve sağlık harcamalarda azalma yarattığı ve bağımlılığı olan birey açısından da olumlu sonuçlara yol açtığı görülmüştür (Orford ve diğ., 2005; Orford, 2012; Copello ve diğ, 2009; Rane ve diğ. 2017). Model kısaca şu aşamalardan oluşmaktadır.

Stres-Gerginlik-Başa ıkma-Destek (SGBD) Temelli 5 Adım Modeli

- 1. Adım: Dinleyin, endişeleri dikkate alın ve araştırın.
Aile üyesinin durumu tarif etmesine izin verin.
İlgili stresleri tanımlayın
Daha fazla bilgi ihtiyacını tanımlayın.
Gerçekçi iyimser iletişim kurun.
Sonraki görüşme için ihtiyacı tanımlayın.
- 2. Adım: İlgili, spesifik ve hedefli bilgiler sağlayın.
Bilgiyi ve anlayışı arttırın.
Bilgi eksikliği veya yanlış anlamalardan kaynaklanan stresi azaltın.

- 3. Adım: Başa çıkma pratiklerini keşfedin.
Mevcut başa çıkma pratiklerini tanımlayın.
Mevcut başa çıkma pratiklerinin avantajlarını ve dezavantajlarını keşfedin.
Alternatif başa çıkma pratiklerini keşfedin.
Alternatif başa çıkma yöntemlerinin avantajlarını ve dezavantajlarını keşfedin.
- 4. Adım: Sosyal desteği tartışın.
Sosyal ağ şeması çizin.
Aile içi iletişimi geliştirmeyi hedefleyin.
Bütünleştirici ve tutarlı bir yaklaşımı hedefleyin
Potansiyel yeni destek kaynaklarını keşfedin.
- 5. Adım: Diğer ihtiyaçları tartışın ve keşfedin.
Daha fazla yardıma ihtiyaç var mı?
Aile üyesi ile olası seçenekleri tartışın.
Aile üyesi ile diğer uzman yardım kaynakları arasındaki iletişimi kolaylaştırın (Copello, Templeton, Orford ve Velleman, 2010).

Bu modelde uygulamayı yapanlar, yargılayıcı olmayan bir duruş kullanarak etkileşime yaklaşmalı, aile üyesinin koşullarını merak etmeli ve bir problem çözme yaklaşımı kullanarak derinlemesine araştırmaya hazırlanmalıdır. Uygulama yöntemi ihtiyaca göre düzenlenmesinde esnek olduğu gibi, aile üyesinin bilgi ve güvenini arttırmak ve stresi azaltmak için fırsatlar aranmalıdır. Bu çalışma bir uzmana değil, işbirlikçi bir çerçevede çalışan biri olarak yapılmalıdır (Copello ve diğ., 2010). Bu yöntem, kısa formlarda (kitapçık ve web formları dahil), başka birinin bağımlılığından etkilenen kişilerle uygulama konusunda esnek olup birinci basamak sağlık hizmetlerinde ve diğer toplumla çalışma ortamlarında dahil olmak üzere çok çeşitli ortamlarda kullanılabilir. Çoğunluğunun madde bağımlılığı olan bireylerinin annelerinin veya eşlerinin katılımı ile Orford (2012) tarafından yapılan 5 adım yönteminin değerlendirildiği bir çalışmada kadınlarda görülen dönüşümler; kendi yaşamına ve ihtiyaçlara odaklanması anlamında bağımsızlık ve mesafe koymada artış, özellikle bağımlılığı olan birey ile doğrudan iletişim kurmaya başlama ve bir eylemi sürdürme konusunda daha sağlam durma gibi pratiklerle kendinden emin olma, bağımlılığı olan bireyle etkileşimlerde daha az duygusal olma ve öfke ve hayal kırıklığı ile baş etmenin farklı bir yolunu bulma anlamında sakinleşme, sorunu daha iyi anlamak ve kendi sağlığı ile bağlarını görme, kendini suçlamanın azalması, kadınların yaşadıkları güçsüzlük karşısında yeniden güçlenmeleri. Orford çalışmasında yakınlarının madde bağımlılığından etkilenen çok sayıda kadını (ve erkekleri) güçlendirdiğinin görüldüğü bu çalışmanın daha kolektif bir biçimde topluluk odaklı çalışma şekline taşınma gereksimini dile

getirmiştir. Birçok ülkede bağımlılık sorunundan etkilenen on milyonlarca kişi olmasına rağmen, yaşanan sorunların kamuya açık bir şekilde söylenmeyip özel bir mesele olarak görülmesi, etkilenen anneler, eşler, babalar ve diğer aile üyelerinin kolektif seslerini bulmalarına destek olma gereğini öne çıkarmaktadır (Orford, 2012).

Madde bağımlılığı olan bireylerin yakınlarını baş etme stratejileri açısından literatür bilgilerine baktıktan sonra baş etme konusunda yakınlarla tüm dünyada yardımcı olan kendine yardım destek gruplarının baş etme ve sosyal destek sağlama konusunda etkili bir kaynak olduğu bilinmektedir. Kendine yardım destek gruplarını tanımlamak için tipik olarak kullanılan üç özellik ile çok benzerdir. Bunlar, grup katılımcıları arasında problemin ortaklığı; birbirleriyle akran olarak ilişki kurma yetenekleri; ve hem yardım alma hem de yardımcı rolünü üstlenmeleri için fırsat sağlar (Gartner ve Riessman, 1977; Levine ve Perkins, 1987 akt. Dadich, 2010). Toplu olarak bu özellikler, uygun bilgi, destek, teşvik, bazı rol modelleri ve bu kaynakların nasıl dağıtılacağı öğrenildiğinde ve bu konuda yardım verildiğinde, çoğu insanın kişisel sorunlarla başa çıkma kabiliyetine sahip olduğunu göstermektedir (Silverman, 1980 akt. Dadich, 2010). Bu destek gruplarında da Al-Anon, Al-Ateen, Nar-Anon gibi destek grupları üyelerine, “sağlayıcı olmayı (enabling)” ve “bir şeyleri kalbi parçalanarak onun iyiliği için yapmayı (tough love)” bırakmak zorunda oldukları söylenmektedir. Sadece “dibe vurmak” onun ayık olmasına motive edecektir. Bireyin kendisini kurtarmaktan vazgeçmeleri, pisliğini temizlemeyi durdurmaları ve seçimlerinin sonucuyla yüzleşmesine izin verilmesi tavsiye edilmektedir. Sonunda söylendiğine göre, dibi görecektir. Bu zorlukların altından kalkabilirse, belki o zaman ayık kalabilir (Denning, 2010). Ancak bağımlılığı olan bireylerin yakınları Jackson ve diğ. (2007)’nin de belirttiği gibi, ebeveynlerin başa çıkma konusunda son ve umutsuz bir girişim olarak ergenlerinden ayrılmayı düşündüklerini göstermiştir. Halihazırda “geri çekilme ve bağımsızlık kazanma” olarak adlandırılan bu baş etme yöntemi en az kullanılan baş etme yöntemidir (Orford ve diğ., 2001).

Ailede madde bağımlılığı olan bir bireyin varlığı durumunda bireylerin bir başka baş etme şekli daha öncede belirtildiği gibi bireylerin bireysel mücadele ve baş etme yolları dışında kendileri ile aynı sorunu yaşayanlarla yaşadıklarını paylaşma ve ortak mücadele etme yollarını bulması ile de yani kolektif bir şekilde eylemlerde bulunularak sosyal desteğin sağlanmasıdır. Bu konuda kendine yardım destek grupları ve günümüzde sosyal medyada oluşturulan gruplar aracılığıyla sosyal destek ihtiyacı karşılanmaya çalışılmakta ve çeşitli mücadele ve baş etme yolları bulunduğu görülebilmektedir. Örneğin Türkiye’de bu konuda son zamanlarda gazetelerde de haber olarak yer bulan dayanışma grupları ve onların eylemleri olduğu görülmüştür. Bu haberlerde Facebook’ta “Türkiye Bağımlı Aileleri Dayanışma Grubu” adı altında madde bağımlılığı olan bireylerin yakınlarının bir arada olarak birbirlerine destek olmayı ve birlikte

hareket edebilme amacı etrafında buluştukları görülmektedir. “Birlikte hareket etme” amacı ile madde bağımlılığı olan bireylerin yakınları Galatasaray Lisesi önünde toplanarak seslerini duyurmak için basın açıklamaları yapmışlardır. Basın açıklamalarında madde bağımlılığı olan bireylerin yakınları “an çok canı yananlar olarak yaşadıklarının kader ya da utanılacak bir durum olmadığı bilinciyle, sadece bizlerin üzerine bırakılmış fakat maddi ve manevi anlamda artık tek başlarına üstesinden gelemedikleri Madde Bağımlılığı sorunları için” biraraya geldiklerini açıklamışlardır. Bunun yanında “başka aileler bu sorunları onlar gibi çaresizlik içinde yaşamamasın diye, umutsuzluk içinde kıvrananların bir çığılsı olsun diye, seslerini duyurmak, yaşadıkları sorunlara dikkat çekmek, toplumda ve kamu idarelerinde farkındalık yaratmak” için basın toplantılarını yaptıklarını dile getirmişlerdir (Akdeniz Bülten, 10.01.2016).

2.2.4. Bağımlı Bireyler ve Yakınlarına Yönelik Kamusal, Özel ve Sivil Toplum Destek Hizmetleri

Madde bağımlılığı olan bireylerle yapılan çalışmalarda aileyle çalışma, madde kullanımının bırakılması veya tedavisinin başarıyla sürdürülmesinde büyük önem taşımaktadır. Ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan çalışmalarda da aile desteğinin tedaviye etkisi, aile terapisinin madde bağımlılığı tedavisindeki önemi ve işlevselliği üzerine yapılmış birçok çalışma ve ailelerin kendilerinin de psiko-sosyal tedaviye dahil edildikleri hizmet modellerinin araştırma merkezlerinin uygulamalarını göz önünde bulundurulduğunda çok azdır. Bunun yanında yapılan birçok çalışmada uyuşturucu madde bağımlılığı sorununda aile odaklı müdahalelerin önemi ve aile bireylerinin de bağımlılıkla yaşama süresinde olumsuz etkilendikleri vurgulanmaktadır (bkz. Kaufman ve Kaufmann, 1979; Kaufman ve Borders, 1984; Schiff ve Cavaiola, 1990; Simons ve Robertson, 1990; Copello ve diğ., 2005; Petin, 2014; Saatçioğlu ve diğ., 2006). Madde bağımlılığının bağımlılığı olan bireyin ailesi özellikle de anneler üzerindeki yansımalarını daha önceki başlıklarda ele almıştım. Bu yüzden de bu başlık altında bağımlılığı olan bireyin aile üyelerine yönelik ne gibi destekleyici hizmetler olduğu konusunu Türkiye’de madde bağımlılığı alanında danışmanlık, tedavi ve rehabilitasyon gibi çeşitli alanlarda faaliyette gösteren kamusal, özel ve sivil toplum hizmetleri bağlamında inceledim.

Yapılan çalışmalara bakıldığında madde bağımlılığı bir bütün olarak hem kullanıcı hem de aile sistemini etkilerken, bağımlılık tedavisinde bağımlılığı olan birey merkezli politikalar izlenmekte olup aile geri planda kalmaktadır (Orford ve diğ., 2010; Copello ve diğ., 2010; Bortolon ve diğ., 2016). Aile üyelerinin neler yaşadıklarına dikkat edilmemekte, yardım ihtiyaçları ele alınmamakta ve etkilenen aile üyelerine yönelik hizmetler sunan kuruluşlar da bulunmamaktadır. Bağımlılığı olan bireylerin aile üyeleri, bağımlılık problemleri ve aile ile ilgilenen sağlam bir

modelinin bulunmayışı nedeniyle “sağlık ve sosyal bakım politikası ve kanuni hüküm açısından ihmal edilmektedir” (Orford ve diğ., 2010, s. 36). Bununla birlikte yapılan çalışmaların sonuçları, aileleri sağlam tutmayı amaçlayan destek sağlanmasının gerekli olduğunu (Jackson ve Mannix 2003), aileler için uygun destek hizmetlerinin bulunmamasının da başa çıkma davranışlarına katkıda bulunduğunu öne sürmektedir (Butler ve Bauld, 2005; Orford, Velleman, ve diğ., 2010; Capello ve diğ., 2010; Groenewald ve Bhana, 2016). Ailenin aldığı destek yoluyla değişmesine yardımcı olmak (örneğin madde bağımlılığı eğitimi), madde bağımlılığı olan bireylerde, tedavi görmemiş olsa bile olumlu değişikliklere neden olabilir. Bir başka deyişle bağımlılığı olan aile bireyiyle yaşadıkları sorunlardan dolayı yardım isteyen ilgili aile üyeleri ile ilgilenildiğinde, madde bağımlılığı olan bireye de yardım alabilecektir (Copello ve diğ., 2004).

Uyuşturucu madde bağımlılığına yönelik yürütülen tedavi uygulamaları bütüncül hizmetleri kapsamı gerekirken ülkemizde yoğunluklu olarak hastane temelli tıbbi hizmetlerin olduğu görülmektedir (Polat, 2012, s. 61). Bunu değiştirmek ve bütüncül hizmet üretebilmek için Türkiye artan uyuşturucu madde kullanım oranları karşısında 2014 yılında çıkarılan bir başbakanlık genelgesi ile uyuşturucu ile ve bağımlılıkla mücadelesinde yeniden bir dönüşüme gitmiştir. 13 Kasım 2014 tarihli 2014/19 sayılı Başbakanlık Genelgesi kapsamında Başbakan Yardımcısı Başkanlığında 8 bakan (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler, Adalet, Gençlik ve Spor, İçişleri, Milli Eğitim, Gümrük ve Ticaret ve Sağlık Bakanları) tarafından “Uyuşturucu ile Mücadele Yüksek Kurulu” oluşturulmuştur. TBMM Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu Başkanı ve ilgili 8 Bakanlığın Müsteşar Yardımcıları tarafından Uyuşturucu ile Mücadele Kurulu (UMK) ve yine ilgili 8 Bakanlığın temsilcileri tarafından da Uyuşturucu ile Mücadele Teknik Kurulu (UMTK) oluşturulmuştur. Bu kurulların sekretaryasının merkezde Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu tarafından, illerde ise Halk Sağlığı Müdürlükleri tarafından yürütülmesi hükmü yer almıştır. Oluşturulan bu kurullarla birlikte 2016-2018 Ulusal Uyuşturucu ile Mücadele Strateji Belgesi ile 2016-2018 Ulusal Uyuşturucu ile Mücadele Eylem Planı doğrultusunda mevcut durumda çalışmalar yapılmaktadır. Yine bu belge kapsamında Türkiye’de uyuşturucu ile ilgili önleme çalışmaları Milli Eğitim Bakanlığı koordinesinde İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı ve Türkiye Yeşilay Cemiyetinin katılımlarıyla yapılmaktadır.

Bu bağlamda ülkemizde uyuşturucu madde bağımlılığı konusunda bağımlılığı olan birey ve aile üyelerine yönelik tedavi, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek gibi hizmetleri incelemeye ülkemizde yıllardır öncelikli ve en yaygın şekilde yürütülen hastanelerin tedavi hizmetlerinden başlayacağım.

2016-2018 Ulusal Uyuşturucu ile Mücadele Strateji Belgesi'nde de belirtildiği üzere ülkemizde alkol ve madde bağımlılığı olan bireylere yönelik tedavi hizmetleri daha çok üçüncü basamaktaki Sağlık Bakanlığı'na bağlı devlet hastanelerinde, üniversitelerin tıp fakültesi psikiyatri kliniklerinde, Sağlık bakanlığı ile ortak üniversite hastanelerinde ve bazı özel hastanelerin kliniklerinde ayaktan ve yatarak tedavilerle yürütülmektedir. 2016-2018 Strateji Belgesi'nde kamu ve özel kuruluşların toplamı ile 2015 yılı sonu itibarıyla 39 adet AMATEM ve 6 adet ÇEMATEM ve 9 Ayakta Tedavi Merkezi sayısına ulaşıldığı ifade edilmektedir. Ancak tedavi merkezlerinin belirli şehirlerde olması tedaviye ulaşımı engelleyen önemli bir sorundur. (Tedavi merkezlerinin bulunduğu iller ve sayıları için bkz: <http://www.hasta.saglik.gov.tr/TR,5121/amatem-merkezleri.html>) Yukarıda belirtilen hastanelerde tedavi süreçlerinde Sigara, Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi Programı (SAMBA) uygulanmaktadır. Bu program yapılandırılmış bir bağımlılık tedavi programı olup interaktif biçimde yürütülen, didaktik öğeler içeren ve farklı aktivitelerden oluşan bir psikoeğitimidir. SAMBA'nın yetişkin ve ergen tedavi kliniklerinde, denetimli serbestlikte, hastanelerde denetimli serbestlik uygulamalarında ve ceza infaz kurumlarında yapılandırılmış grup çalışmaları programı uygulanmaktadır. Bu tedavi kuruluşlarında uyuşturucu madde bağımlılığı olan bireylerin aile üyelerine yönelik hizmetler son yıllarda yapılandırılmaya başlanmıştır. Tedaviler çoğunlukla hasta odaklı bir şekilde yapılmakta olup 2013 yılında başlayan SAMBA çerçevesinde madde kullanıcısının eş, ebeveyn ve yetişkin çocuklarına yönelik interaktif uygulamalar ile aktiviteler ve didaktik öğeler içeren 6 oturumdan oluşan açık grup çalışması yapılmaktadır. Bu çalışmadaki oturumlarda bağımlılık, bağımlılık yapan maddeler ve etkileri, bağımlılığı aileye etkisi, değişimin adımları, etkili iletişim yolları ve sık sorulan sorular ve yanıtlarına odaklanılmaktadır (SAMBA, 2012). Bu oturumların başlığından da görüleceği üzere psikoeğitim çalışması olarak planlanan çalışmada bağımlılığı olan bireyin aile üyelerinin çoğunlukla kendi yaşam deneyimlerini paylaşabilecekleri standartize edilmiş bir program ile bir ortam sunulmamaktadır. Ancak bazı hastanelerde örneğin Gazi Üniversitesi AMATEM'inde aile eğitimleri adı altında bağımlılığın olan bireylerin aileleri ile yapılan grup çalışmalarında deneyim paylaşımları yapıldığı bilinmektedir. Bu çalışmalarında her yerde yayın olmaması dolayısı ile aile üyeleri bu sorun karşısında özel kuruluşlardan ya da kişilerden veya varsa kendine yardım destek gruplarından destek almaya yönelmektedirler.

Tedavinin bir parçası olarak rehabilitasyon tedavi öncesi, tedavi süreci ya da tedavi sonrasında gerçekleştirilebilmesi gereken bir çalışma olup hem halen madde kullanan, hem tedavi altında olan hem de tedaviden geçmiş bireylerle gerçekleştirilebilmektedir. Rehabilitasyon, madde kullanıcılarının, maddenin etkisinden bağımsız olarak bu süreçte madde bağımlılarının güçlendirilmesi sağlık hizmeti, barınma, sosyal hizmetler, istihdam, eğitim ve mesleki eğitim ihtiyaçlarını karşılanmasında yardımcı olunmasıdır. Rehabilitasyonun genel amacı, bağımlı

bireyin, ailesinin ve içinde yaşadığı topluluğun yaşam kalitesinin artırılması olarak ifade edilebilir (Polat, 2012, s.61). Tedavi merkezlerine başvuran bireylerin tedavi sonrası tekrar madde kullanımına başlaması rehabilitasyonun ne oranda ne nitelikte verildiği sorusunu gündeme getirmektedir. Tekrarlayan tedavi başvurularının istatistiklerine bakıldığında “2013 yılında bağımlılık tedavi merkezinde tedavi gören bireylerin %48.54’nün daha önce tedavi olduğunu söylemesi, Türkiye’de uygulanmakta olan tedavi ve devamındaki sosyal rehabilitasyonun ne kadar yetersiz olduğunu göstermektedir” (TUBİM, 2014). Bu eksiklik rehabilitasyon meselesinin henüz Türkiye’de yeterince politika oluşturmadığını da göstermektedir. Hatta rehabilitasyon konusunda birçok sivil toplum kuruluşunun-derneğin rehabilitasyon açığını yakalayıp bu alanı doldurmaya çalıştığı görülmektedir. Ancak bu durumun, standartizasyon eksikliklerini ve denetimsiz bireysel uygulamaları beraberinde getirerek bağımlılığa olan bireyler ve aileleri için çeşitli dezavantajları da doğurduğu söylenebilir.

Türkiye Yeşilay Cemiyeti bağımlılıkla ilgili önleyici ve koruyucu nitelikte yaptığı hizmetlerle tanınırken yaptığı çalışmalara Yeşilay’ın 2015 yılında tüzüğünde yaptığı değişiklikle rehabilitasyon içerecek şekilde hizmet alanını genişletmiştir. Bu kapsamda 2015 yılının Kasım ayında İstanbul Kalkınma Ajansı’nın desteğiyle kurmaya başladığı YEDAM’larda (YEDAM’ların bulunduğu iller: İstanbul (4 ilçede), Şanlıurfa, Antalya, Düzce ve Eskişehir) uzman psikologlar ve sosyal hizmet uzmanları tarafından alkol ve madde ile ilgili sorunlar yaşayan kişilere psikolojik ve sosyal destek ve aile ve yakınlarına da bozulan yaşam düzeninin onarılmasını ve ilişkilerin sağlıklı devam etmesine yönelik destek verilmektedir. Yeşilay’ın ilk rehabilitasyon adımı olarak nitelendirilen YEDAM’larda danışmanlık hattı üzerinde bilgilendirme, yönlendirme, takip, ev ziyaretleri, bireysel görüşmeler, sosyal destek çalışmalarının yanında psikososyal destek çalışmalarında ailelere, yetişkinlere ve ergenlere yönelik düzenlenen grup çalışmaları SAMBA referans alınarak uygulanmaktadır. Aile görüşmeleri kapsamında tedavinin başarısı için ailelerin destek alması gerektiği vurgusu öne çıkarken, kişiyi tedaviye motive etme, bağımlı bireye yaklaşım, ısrar durumu ile başa çıkma ve acil durumlarda yapılması gerekenler hakkında bilgilendirmelere yer verildiği belirtilmektedir. Bunun yanında aile üyeleri kendi ruhsal sorunları ile ilgili de danışma imkanı da sunulmaktadır (bkz: <http://www.yedam.org.tr>). Yeşilay önleme, koruma alanında Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı (TBM) ve rehabilitasyon desteği verilen YEDAM çalışmalarını belediyelerle işbirliği içerisinde yürütmektedir. Bu kapsamda belediye personelinin bağımlılık konusunda eğitimi, farkındalık oluşturma çalışmaları, rehabilitasyon hizmetinin yaygınlaşması gibi konularda ortak çalışmakta belediyelerden fiziksel ve lojistik destek almaktadır (bkz: <http://www.yedam.org.tr>).

Tedavi süresince aile bireylerinin, tedavi sonrası sosyal çevrenin de dahil edilerek planlamalar ve düzenlemeler yapılması tedavi sonrasında koruyucu-önleyici hizmetlerin varlığı konusunu bakıldığında tıbbi tedavi ardından gerçekleştirilmesi gereken bireysel ve sosyal rehabilitasyon programlarından sorumlu Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB)'dir. Bakanlık sadece haklarında mahkemece tedbir kararı verilen madde kullanan çocukların ve ebeveynlerinin, çocuk destek merkezlerinde psikososyal destek hizmeti almasını sağlamakta ve koruyucu-önleyici hizmetler çerçevesinde ailelere bu konuda bilgilendirici eğitimler vermektedir.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB)'nin 2017 yılında pilot çalışma ile Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde açmaya başladığı Sosyal Uyum Birimleri (SUB)'nde tedavilerini tamamlamış 18 yaş üstü bağımlılığı olan bireylerin sosyal olarak dışlanmasını önlemek, toplumsal yaşama yeniden uyum ve katılımlarının sağlamak, yeniden uyuşturucuya başlamasını önleme amacı doğrultusunda gündüzlü hizmet verilmektedir (AÇSHB, 23 Şubat 2018). Sosyal Uyum Birimleri bugün 19 ilde açılarak yaygınlaşırken, birimlerde YEDAM model uygulamasının hayata geçirilmesine dair işbirliği protokolünün 2 Temmuz 2018'de imzalandığı bilinmektedir. Bu doğrultuda merkezlerde çalışmalar yürütülmeye devam edilmektedir (Yeşilay, 2018). AÇSHB'nin bağımlılık alanındaki önleyici çalışma niteliğindeki daha önce yer verdiğimiz Aile Eğitimleri Programı kapsamındaki bilgilendirici çalışmalarının yanında bağımlılığı olan bireylere ve ailelerine yönelik psiko-sosyal destek ve rehabilitasyon çalışmalarına başlaması strateji ve eylem planı belgelerindeki rolü olan rehabilitasyona dair eksikliği giderme yolunda adım atılmış olması bakımından önemlidir.

Bağımlı bireyin istihdamı konusunda sunulacak destek ise genel itibariyle Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (şimdiki Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı) ve İŞKUR aracılığı ile hem gerekli mesleki kursları alması hem de danışmanlık verildiği ifade edilmektedir. Ancak yukarıda belirttiğimiz rehabilitasyon hizmetleri bünyesinde yapılan çalışmalara dair istatistiki bilgi eksikliği bulunmaktadır. Bunun yanında Türkiye Yeşilay Cemiyeti ile İŞKUR İşbirliği Protokolü imzalanarak YEDAM'larda belirli günlerde görev yapmak üzere İş ve Meslek Danışmanı görevlendirilmiştir. Tıbbi tedavisi tamamlanmış uyuşturucu bağımlılığı olan bireylere sosyal uyum sürecinde, YEDAM'larda ve İŞKUR Hizmet Merkezlerinde; CV Hazırlama, Kariyer Planlama, İşbaşı Eğitim Programlarına, Mesleki Eğitim Kurslarına ve Girişimcilik Programlarına Yönlendirme, İşe Yönlendirme hizmetleri sunulmakta olduğu belirtilmektedir (TUBİM, 2017).

Bireylerin hastanelerden aldığı tedavi desteğinin yanında zorunlu tedavi gerektiren davranışlar sergilemeleri durumunda Türkiye'de 2005 yılında madde kullanıcılarına yönelik 5402 sayılı Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu ile denetimli serbestlik uygulaması başlamıştır. Bu

uygulama kapsamında zorunlu tedavi, 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 191/2. maddesinde ‘uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanan kişi hakkında, tedaviye ve denetimli serbestlik tedbirine hükümlenileceğini’ şeklinde belirtmektedir. Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı’nın 2019 Ocak ayı istatistiklerine bakıldığında Tedavi ve Denetimli Serbestlik (TCK 191) alan 71.271 kişinin olduğu bu sayı içerisinde zorunlu tedavi gören çocuk sayısı 3.044 iken, yetişkin: sayısı ise 68.227’dir. Madde bağımlılığı dolayısıyla denetimli serbestlik uygulamasında hastanelerle işbirliği halinde bireyin zorunlu tedavisi sürdürülmekteyken denetimli serbestlik uygulaması içerisinde aile üyelerini bilgilendirme, danışmanlık gibi çalışmalara dair bir bilgiye rastlanılmamıştır. Denetimli serbestlikte bireyin hem izlenmesini hem de bireye yardım edilmesi amaçlanır. Bu anlamda uygulamada izlemenin yanında ağırlıklı olarak rehabilitasyon ve psikososyal sorunlar üzerine yönelmesi gereklidir. Ancak bu konuda standartize edilmiş çalışmalarda çok sayıda denetim çalışması içerisinde rehabilitasyon ve psikososyal sorunlara yeterince odaklanmanın pek mümkün olmadığı görülmelidir.

Yeni bir çalışma olarak 8 Temmuz 2015 yılında desteğe ihtiyacı olan bağımlılığı olan bireylere ve ailelerine yönelik olarak gerekli danışmanlık hizmetinin verilmesi amacıyla Sağlık Bakanlığı Alo 191 Uyuşturucu İle Mücadele Danışma ve Destek Hattı’nı kurarak profesyonel danışmanlık hizmetine başlamıştır. Kişiler kendileri veya yakınları için arayabildikleri telefon hattında kişisel bilgilerini paylaşmak zorunda değildir. Ayrıca talep edilmesi halinde; 1. Hafta, 15. gün, 1. Ay, 3. Ay, 6. Ay ve 12. Ayın sonu olmak üzere geri dönüş aramaları da yapılarak kişilerin takibi yapılmaktadır. Daha yeni bir uygulama olarak ise İçişleri Bakanlığının 15 Aralık 2017 tarihinde kamu hizmetlerine erişimi kolaylaştırmak amacıyla Açık Kapı Projesi kapsamında uyuşturucu konusunda valilik ve kaymakamlıklarda açık kapı büroları (online da başvuru yapılabilir) kurmasıdır. Bu bürolarda Başvurunun içeriğine göre; Emniyet ve Jandarma İl/İlçe Müdürlüklerine, İl/İlçe Sağlık Müdürlüklerine, Halk Sağlığı Hizmetleri Başkanlığına, AMATEM ve ÇAMATEM’e yönlendirilmektedir. 15 Aralık 2017-1 Temmuz 2019 tarih aralığında Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavisi için 1.110 başvuru yapılmıştır (TUBİM, 2019).

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5393 Belediye Kanununda da sosyal belediyeçilik faaliyetleri kapsamında yerel yönetimlerin bağımlılık konusunda yaptığı çalışmalara bakıldığında ise son beş-altı yıldır belediyelerin madde bağımlılığı konusunda psikososyal destek verilen merkezler açmaya başladığı görülecektir. Ancak bu çalışmaları yapan belediye sayısı ise çok azdır. 2016-2018 Ulusal Uyuşturucu ile Mücadele Strateji Belgesinde yerel yönetimlerin bağımlılık konusunda çalışma yapmasının desteklenmesi, kamu ve sivil toplum ile işbirliği, Türkiye Yeşilay Cemiyetinin sosyal projelerine destek vermesi gibi başlıklarla belediyelere düşen roller ve sorumluluklar vurgulanmıştır.

Madde bağımlılığı olan bireylerin aile üyelerine yönelik hizmetlerin gelişimine baktığımızda kamusal hizmetlerin dışında sivil alanda çok daha eski dönemlerde çalışmaların olduğu görülmektedir. Smith ve Estefan (2014) 'ın belirttiği gibi 1950'li yıllarda, alkolizm sorununda bağımlı bireylerin aileleriyle de ilgilenilmeye başlanmıştır. 1935 yılında başlayan Adsız Alkolik (AA) grubuna ek olarak AA'nın eş kurucularından Bill Wilson'ın karısı Lois, ailesi ve alkolik arkadaşları için ikinci bir 12 adımlı Al-Anon karşılıklı destek grubu düzenlemiş ve Al-Anon hareketi hızla yaygınlaşmış ve dünyadaki ailelere yardım etmiştir. Harrison ve Hoffman (1987), Al-Anon'daki ebeveyn katılımının, üretken etkileşimli aile kalıpları, artan problem çözme becerileri ve tedaviyi takiben azalmış tekrarlamalar ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu göstermiştir (akt. Smith ve Estefan, 2014, s. 420). Daha sonra ise bu hareket tüm dünyada genişleyerek uyuşturucu madde bağımlıları ve yakınları içinde Adsız Narkotikler (NA) ve Nar-Anon'lar (Bağımlı Yakınları Aile Grupları) olarak kullanılmıştır. Türkiye'de NA grupları İstanbul, İzmir, Muğla, Denizli, Tokat ve Antalya illerinde toplanırken, Nar-Anon grubu ise sadece İstanbul'da toplanmaktadır. NA ve Nar-Anon gruplarının olmadığı yerlerde uyuşturucu madde bağımlısı bireyler ve yakınları toplam 15 ilde bulunan AA ve Al-Anon toplantılarına katılmaktadırlar.

Kamusal hizmetlerde yer verilen gelişmelere baktığımızda görmekteyiz ki Türkiye'nin madde bağımlılığının ailevi, sosyal ve çevresel boyutuna dair çalışmalara yeni yeni başlanmaktadır. Bu çalışmalarda özellikle bağımlılık sorununda aileleri de içeren çalışmaların varlığı görülürken, bu çalışmalarda hala ailelerin bağımlılık sorununu çözümünde bir aktör olarak değerlendirildikleri, kendilerinin ne yaşadığının üzerinde durulmadığı görülmektedir. Ancak bu görünürlükte ailelerle yapılan çalışmalarda aile üyelerinin psikolojik, sosyal, ekonomik, toplumsal ve politik olarak çeşitli boyutlarda yaşadıklarını paylaşma ihtiyacının görülmesi ve paylaşım alanının sunulması çok önemlidir. Bu paylaşım alanlarının oluşturulması konusuna, bağımlılığı olan bireylerin ailelerine yönelik kamusal hizmetlerin yapılandırılmasında yer verilmesi gereken önemli bir eksikliklerdir.

3. BÖLÜM: YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Metodolojik düşünme, kullandığımız yöntemlerin ne olduğunu ve verilerin toplanması ve bulguların sunumunda bu yöntemleri nasıl kullandığımız arasındaki ilişkiyi keşfetmemizi ve kullanım nedenlerinin ayrıntılandırmayı, değerlendirmede kullanılan yöntemlerin analizini ve tanımlanmasını içerir (Letherby, 2003). Dolayısıyla araştırma için seçilen metodolojik perspektif araştırmanın amacına bağlı olarak yöntemin belirlenmesinde, araştırmanın planlanması, analiz ve yorumlarda perspektif sunmaktadır.

Epistemolojik ve metodolojik tartışmalar, yalnızca sosyal çalışmada araştırma yapmaya yardımcı olmaz. Aynı zamanda sosyal çalışma uygulamasının temeli olan başkalarının Dünya'yı nasıl yaşadıklarını, tanıdıklarını ve anlamlandırdıklarını anlama mücadeleleri nedeniyle sosyal çalışmayla da ilgilidir (Orme, 2003, s. 132). Bu çalışmada konu edinen annelik ideolojisinin temel kavramlarından biri olan ataerki, annelik ideolojisinin yeniden üretimi ve yapılanmasında önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan ataerki yapıda sosyal inşa olan annelik ideolojisinin farklı durumlarda yansımalarını keşfetmek amacıyla kadınlarla yapılan araştırmalarda kullanılan yöntem ve süreç içerisinde izlenilecek adımlarda, araştırmanın tutum ve davranışlara uygun bir metodoloji olan feminist perspektifle kurgulanmasını gerektirmektedir.

Feminizm, bir hareketi, bir bakış açısını, teorik bir perspektifi, eylemci bir duruşu ve kimliği farklı şekillerde temsil eden karmaşık bir kavramdır (Seymour, 2012). Bu araştırmayı feminist araştırmacı olma yolunda ilerleyerek, feminist bir perspektifle, kuramsal temelle ve konumlanışla planlamaya ve yürütmeye çalıştım. Öztan (2016, s. 281)'in da ifade ettiği gibi, feminist araştırmalarda önemli olan kadınlarla çalışma değil konunun hem kuramsal hem de yöntem bağlamında feminist bir duruş ile çalışılmasıdır.

Feminist araştırmada kadınların günlük pratiklerinin sosyal, ekonomik, politik yapılarla nasıl belirlendiğini, bu alanlardaki eşitsizlikleri, ayrımcılığı ve çelişkileri ortaya koyarak anlama çabası vardır. Feminist bir araştırmada, kadınların deneyim, pratik, düşünce, inanç ve duygularının, bunlara yüklenen anlamlara bağlı olarak geliştiğinin kabulü ile araştırma sorunsalı oluşturulur. Bu kapsamda oluşturulan sorunsalda sadece nedenler ve faktörler üzerinde durulmayarak, algılamalar, anlamalar ve özgürlükler gibi unsurlarda sorunsal olarak yer alır (Kümbetoğlu, 2012, s.56-63).

Feminist araştırmalar, metodolojik olarak diğer sosyal bilim araştırmalarıyla benzerlikleri bulunmaktadır, ancak farklılığı feminist teorinin çerçevelediği araştırmalar olmasıdır (Ramazanoğlu ve Holland, 2002, s. 147). Feminist araştırmaların amacı, cinsiyet ve iktidar ilikilerinin toplumsal yaşamın her alanında gömülü olanı göstermek ve kadınların sesini duyurmaktır (Neuman, 2006, s. 82). Cook ve Fonow (1986) feminist metodolojinin beş temel bileşenini tanımlamışlardır: Bu bileşenler; “toplumsal cinsiyet ve eşişsizliği”, “deneyimler”, “aktivizm”, “araştırmanın eleştirelliği” ve “katılımcı yöntemler” kullanılmasıdır. Hammersley (1992) feminist araştırmaları diğer sosyal bilim araştırmalarından ayıran dört özelliği sıralamıştır. Bu özellikler; toplumsal cinsiyetin ve toplumsal cinsiyet asimetrisinin her yerde önemini görmek, geleneksel bilimsel yöntemler karşısında kişisel deneyimin geçerliliği, araştırma içerisinde araştırmacı ve katılımcı ilişkisi içerisinde hiyerarşinin reddedilmesi, araştırmada özgürleşmenin bir amaç ve geçerliliğinin olması.

Feminist araştırmanın sorunsalı ve amacı ile uyumlu olarak, annelik ideolojisini anlamada feminist araştırma ile toplumun kıyısında ya da bir başka deyişle çerperinde kalmış uyuşturucu madde bağımlılığı olan bireylerin annelerine dair gizlenen, gömülü olan bilgilerin açağa çıkmasında aracı konumunu üstleneceğim. Daha ayrıntılı bir deyişle anneliğin bir kurum olarak kadınları baskılayan annelik ideolojisi çerçevesinde annelerin çocuğun uyuşturucu madde bağımlılığındaki pratiklerinin, duygu ve düşüncelerinin, deneyimlerinin nasıl olduğuna dair anlatılarına yer vererek seslerinin feminist bir bakışla yorumlanarak duyurulmasına aracılık edeceğim. Bunu yaparken kadınların kendi çocukluklarından başlayarak, annelik deneyimleri ve çocuklarının uyuşturucu madde bağımlılığı süreci ile birlikte gelişen günlük yaşam deneyimlerinden oluşan anlatılarını başlangıç noktası olarak alıyorum. Collins (2000)’in günlük yaşam deneyimlerinin gücüne yaptığı vurguda da görüleceği üzere, uzman odaklı bir sosyal yapıdan ziyade, yaşanmış gerçekliklerden bilgi geliştirmeyi ümit eden bir araştırma içer başlangıç noktasıdır. Bu başlangıç noktası, geleneksel bilgi iddialarına meydan okuma potansiyeline sahiptir. Collins, araştırmacıları ezilen halkların hayatlarını çerperden sosyal analizin merkezine taşımaya teşvik etmektedir (Collins, 2000).

Feminist paradigma ile tasarlanan bir araştırmada ya kadınların refahı açasından yeni politikaların yaşamlarına etkisinin belirlenmesi ve raporlanması ya da kadınları güçlendirecek, üzerlerindeki baskıyı azaltacak politika değişikliklerine yönelik çalışmaların yapılması ve desteklenmesi amaçlanır (Rubin ve Babbie, 2011). Sosyal alışma araştırmacıları değişim aracı rolünü üstlendiğinden, araştırma konusu bulguları çalışma konusu olan grupların yaşamlarını değiştirmek içer kullanılmaktadır (Swigonski, 1994). Dolayısıyla bu çalışmada çocuğun uyuşturucu madde bağımlılığında annelerin yaşadıkları toplumsal cinsiyet asitmetrisine işaret

eden deneyimleri ortaya çıkarması sayesinde sosyal politika açısından değişiklik içeren önerilere ulaşılabacağı düşünöldüğünde feminist paradigma ile örtüştüğü görölmektedir. Bu önerilerin özellikle iki noktaya işaret etmesi beklenmektedir. Birincisi sosyal değişim açısından annelik ve babalık pratiklerinin dönüşerek simetrik organizasyonunun sağlanmasına yönelik iken, ikincisi annelerin uyuşturucu madde bağımlılığı ile mücadele sürecindeki deneyimleri annelere ve çocuklara fayda sağlayacak şekilde sistemsel yapılara yönelik olacaktır.

Uyuşturucu madde bağımlılığı olan bireylerin annelerinin annelik deneyimlerini anlamak için kendi ifadeleri ile deneyimlerini aktarma olanağı sunan yöntem, niteliksel yöntemdir. Ramazanoğlu ve Holland (2002)'ın da belirttiği gibi belirgin bir feminist araştırma yöntemi yoktur ve birçok teknik arasından feminist araştırmacılar tarafından en çok nitel araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Nitel yaklaşımlar feminist araştırmalarda değerlidir çünkü sorular açık uçludur ve kapsamlı bir incelemeye izin verir; kadınları kendi çevrelerinde bütünsel olarak veya sosyopolitik bağlamı ışığında görür; ve kadınların kendi kelimelerini kullanır; kadınların deneyimlerini kendi terimleriyle yeniden adlandırır (Orme, 2003).

Bu nitel araştırmada kadınların kendi annelik pratikleri deneyimlerine dair anlatılarını dinlerken kadınların anlatılarında feminist bir bakış açısıyla nasıl yapılandığını ortaya çıkarmaya çalışacağım. Collins'in de belirttiği gibi ezilen-baskı gören gruplar, yalnızca fikirlerimizi baskın grup için tanıdık ve rahat bir dilde çerçevlendiğimizde dinleme durumunda buldukları için çoğunlukla fikirlerimizin anlamını değiştirir ve baskın grupların fikirlerine uygun şekilde bu desteklenmesi için çalışılır (Collins, 2000, xiii). Annelerin çocuğun madde bağımlılığı karşısındaki pratiklerinin anlaşılmasında önemli bir kavram olan Pierre Bourdieu (2001)'nin "habitus" kavramıdır. Bu kavramda göre bedenselleşmiş toplumsallık olarak bireysel, kişisel, öznel olanın toplumsal ve kollektif olduğunu vurgulanırken, annelik anlatılarında öne çıkan kendine yönelen okların ve pratiklerinin toplumsal olarak yatkinliklerle açıklanması sağlanabilir. Çünkü habitus, eylemi yapan kişinin kendisinden bekleneni yaptığı, özünde toplum tarafından kabul görmek için pratiğe döktüğü bir gerçeklik ve çok çeşitli durumlarla başa çıkmayı sağlayan bir strateji üretme ilkesidir. Bu anlamda habitus bir eyleyici için kader değil, karşılaşılan yeni deneyimlerle sürekli gelişen/değişen bir yatkinlikler bütünüdür (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s.116, 121, 125). Daha açık bir ifadeyle bireylerin pratikleri, sosyal yapıdan etkilenir ve şekillenirken, karşılıklı olarak sosyal yapıyı da yeniden üreterek şekillendirir (Wacquant, 2003, s.27).

Hesse-Biber'in dediği gibi feminist bir araştırmacı olarak kadın deneyimlerinin anlaşılmasını desteklerken, ayrıcalıklı pozisyonları işgal edenler tarafından bilgi kuşatılmasına meydan

okuyarak (Hesse-Biber, 2012, s. 3) tam tersi güçlendirme mesajı içinde kadınların ayrıcalıklı pozisyondaki hakim meta anlatıya uymayan anlatıların açığa çıkması için uygun sorular sormaya çalıştım. Araştırma sürecindeki bu bilgilerin ayrıcalıklı olanlar tarafından inşasının önüne geçmek ve araştırmanın ve günlük yaşamın etkileşimli doğası dolayısıyla refleksivite veya kendi sınıf, ırk, statü, kültür, yaşanan ortak sorunun farklılığı ve benzeri şeylerin araştırma sürecini nasıl etkilediğinin farkında olmak gereklidir. Düşünümsellikten görüşme süreci anlatılarında yer verilmiştir. Feminist bir bakış açısıyla nitel bir yöntemle tasarladığım bu araştırmada da hem feminizmin, postmodernizm, sosyal inşaacılık ve yapısalıcılıktan etkilenecek oluşturulan nitel araştırma desenlerinden olan anlatı araştırmasını kullandım. Çünkü anlatı araştırması, deneyimlerin kişisel ve insani boyutlarının zamana göre ele alan bireysel deneyimle kültürel bağlam arasındaki ilişkiyi dikkate alan şemsiye bir terimdir. Anlatı araştırması, doğruların, gerçeklerin, bilginin ve kişiliğin geleneksel ve modernist görüşlerine meydan okuyan, insanların bahsettiği gibi hikayelerini sistematik bir şekilde toplamak, analiz etmek ve temsil etmek için bir araçtır (Clandinin ve Connelly 2000). Kadınların annelik pratikleri ve uyuşturucu madde bağımlılığı olan çocukları dolayısıyla yaşadıkları deneyimlerine dair anlamlandırmalarını baskın gruplara-bilgiye uyan ve/veya uymayan anlatıların görünürlülüğünü ortaya çıkarmaya çalıştım. Uyuşturucu madde bağımlılığı olan bireylerin anneleri ile feminist bir perspektiften annelik anlatılarında dair daha önce çalışma yapılmamış olması dolayısıyla derinlikli bir anlayış geliştirilmesini gerektirdiği için çalışmada derinlemesine görüşme tekniğini kullandım ve görüşmeleri yarı yapılandırılmış formlar aracılığıyla gerçekleştirdim. Böyle bir araştırma kurgusu içerisinde yarı yapılandırılmış form kullanmanın madde bağımlılığı olan bireylerin annelerinin annelik pratiği deneyimlerinde bireysel deneyimle kültürel bağlam arasındaki ilişkiyi dikkate alan farklılıklarını ve benzer yanlarını, ne tür mücadeleler verdiklerini anlamada uygun olacağını düşünmekteyim.

3.2. ANLATI ARAŞTIRMASI VE SESSİZLEŞTİRİLEN KİŞİLER

İnsan deneyimlerinin karmaşıklığının ve çeşitliliğinin giderek daha fazla bir şekilde görünür olması ve evrensel eyleyen özne nosyonlarının değişmesi bizi sosyal dünyaya dair daha başka bir bilme ve deneyimleme biçimlerini dikkate almaya yöneltir (Miller, 2010). Nitel araştırmada anlatıya dönüşü 1980 ve 1981 yılında yayınlanan Eleştirel Araştırma Dergisi'nde Anlatı (1981) başlıklı antropoloji, psikoloji, sanat tarihi, felsefe, edebiyat gibi alanlardaki yazarlar tarafından yazılan disiplinlerarası bir kitaba yer verilmesiyle başlamıştır. Felsefi köklerini postmodernizm, sosyal inşaacılık, yapılandırmacılık ve feminizmden alan anlatı araştırması için bu derginin editörü “artık psikoloji ve dilbilimlerinin kavramlarının ilgi alanı olmadığını, anlatı araştırmasının insan ve doğal bilimlerinin tüm branşlarında olumlu bir içgörü kaynağı haline geldiğini” belirtmiştir

(Kim, 2015, s.6). Nitel araştırmanın araştırma yöntemleri, yaklaşımları ve stratejileri çerçevesinde temel ilkeleri doğrultusunda gerçekleşen anlatı araştırması kendine özgü tabiatıyla önemli bir alan haline gelmiştir (Bruner, 2003; Clandinin, 2007; Pinnegar ve Daynes, 2007, Kim, 2015). Bu anlamda sosyal çalışma disiplini ilk olarak anlatı araştırmasını kullanan Laird (1988) olmuş, ardından Riessman (1990a) boşanma ve toplumsal cinsiyet konusunda yaptığı bir araştırmada kullanmış ve daha sonrasında ise anlatı analizi ile ilgili kitap yazarak önemli katkıları olmuştur. Bunun yanında çeşitli kitaplarda sosyal çalışmacıların anlatı araştırması üzerine yazıları ve araştırmaları bulunmaktadır (bkz.Hall, 1997; Laird, 1993; Riessman, 1993; Shaw ve Gould, 2001). Anlatı çalışmasının temel alanı ilişkilerdeki insan etkileşimleridir ki bu sosyal çalışmanın her gün karşılaştığı şeydir. (Riessman ve Quinney, 2005, s. 392).

Anlatı araştırması, insanın eylemini tanımlamak için kullanılan hikayeler içinde nitel araştırma tasarımlarının bir alt kümesini ifade eder (Polkinghorne, 1995). Anlatı araştırması deneyim hikayelerini ve anlatıları araştıran hikaye anlatımı metodolojisidir (Kim, 2015, s.106). Connely ve Clandinin (1990) anlatı araştırmasında “insanların bireysel ve sosyal olarak hikaye anlattıklarını ve hikayeleşen bir hayat sürdürdüklerini” bu yüzden de anlatı araştırması insanların dünyayı nasıl deneyimledikleri üzerine çalışılmasına odaklanıldığını”ifade eder.

Bu çalışmayı diğer nitel araştırmalardan ayıran şeyleri belirginleştirmeye çalıştığımızda karşımıza çıkan deneyim, anlatı ve hikaye gibi kavramların ne anlama geldiği üzerine durulması netlik kazandırmak açısından önemlidir. İlk olarak deneyim kavramı, anlatı literatüründe geniş bir alan olarak ortaya çıkmakta olup anlatı deneyimi kapsamaktadır. Deneyim, anlatı yoluyla oluşturulan ve insanların olayları ve karşı karşıya kaldıklarını anlamlandırmasını sağlayan bir şey olarak görülür (Riessman, 1993). Kadın deneyimini toplumsal cinsiyetin bir sonucu olarak değil, cinsiyet kimliğini kuran pratikler bütünü olarak kavramsallaştıran Scott, deneyimin anlatıyı önceleyen ontolojik nitelikleri bağlamında deneyim sahibi birey yerine deneyim yoluyla inşa edilen birey anlayışı öne çıkarmıştır (1991, s. 779 akt. Yelsalı Parkmaksız, 2013). Bu ifadelerle anlatıların basitçe objektif deneyimin yansıması olmadığı, anlatıcının öznelliğinin tarihsel ve toplumsal koşullarıyla ilişkilendirilerek kavranması gereklidir (Yelsalı Parkmaksız, 2013). Bu bağlamda Uzun (2015)’un da ifade ettiği üzere deneyimin anlamlı bir varlığa dönüştürülmesinin bir yolu olarak anlatı görülmektedir ve deneyimlerden kaynaklanan algılamalar yoluyla, insanlar fikir geliştirir ve bunları belirli sosyal, kültürel ve tarihsel bağlamda anlatıya dönüştürürler. Anlatı ise, insanın yaşadığı çeşitli olayları, olanları ve eylemleri amaç odaklı süreçlerle tematik olarak birleştirerek biraraya getiren söylem kompozisyonunun türüdür (Polkinghorne, 1995). Anlatı ve hikaye farklı şeylerdir. Hikaye, insan hayatının bir bölümünü, yer ve zaman kavramına

bağlayarak ele alır. Dolayısıyla kişilerin anlatılarının zamansal açıdan başlangıcı, ortası ve sonu olan düzenlenmiş anlatı etkinliklerinden hikaye oluşur (Kim, 2016, s. 8).

Anlatı, bireyin toplumsal bağlam üzerinde vurgulanmış halidir. İnsanların hayatları devam eden deneyimsel bir süreçtir ve hayal edilmiş bir geleceğe doğru ilerleme meselesidir bu yüzden de hikayelerini yeniden anlatır. Kişi hikayeleri aynı anda yaşar, anlatır ve tekrar anlatır ve yeniden yaşar (Connelly ve Clandinin, 1990). Bir başka ifadeyle anlatılar algısal deneyimi yapılandırır, hafızayı düzenler, yaşam olayını parçalar ve amaç inşa eder (Bruner, 1987, s.15 akt. Riessman, 1993). Bireyler olarak bizler yaşamda yol aldıkça ve hayatın anlamını kavradıkça “sadece aktör değil, aynı zamanda yazarız da.” (Miller, 2010, s. 24).

Tüm bunlardan sonra bu araştırma için diyebiliriz ki deneyimden anlatıya ve anlatıdan hikayeye giden bir yoldur anlatı araştırması.

Benim bu çalışmaya anlatı araştırması ile yaklaşımında, kadınların annelik deneyimlerine dair anlatılarının basitçe deneyimin yansıması olmadığı, tarihsel, ailevi, sosyal, politik koşullarla ilişkili olarak dönüştürüldüğünden ve dönüştürülebileceğinden hareket etmekteyim.

Pek çok nitel yöntemle yapılan çalışmada bir biçimiyle anlatsal metinler ve unsurlar elde edildiği görülse de bu tür çalışmalar tamamen anlatsal yaklaşım olarak ele alınamazlar. Anlatsal bir yaklaşım iddiasında bulunulduğunda bile çalışma aslında sadece görüşülen kişi tarafından sunulan biyografik anlatı nedeniyle anlatsal sayılabilir. Ama bireylerin eylemlerini açıklamak ve anlamlandırmak için anlatının bir metot olarak kullanılması daha özenli bir uygulama gerektirir. Anlatsal yaklaşımın kritik özelliği “belirli biçimdeki değişimlerle bağlantılı olarak olayların belirli zamansal dizilişini göstermektedir (Miller, 2010, s. 41). Anlatı araştırmasının boyutlarını belirten ve kavramsal çerçeve olarak yer alan “zamansallık, toplumsallık ve yer” vurgusu anlatı araştırmasını diğer araştırmalardan ayıran özelliktir. Bu üç vurgu üzerinde durarak araştırmacı katılımcının deneyimlerinde yarattığı ilişkisel yansımaları da araştırır (Clandinin ve Huber, 2010). Daha açık bir ifadeyle anlatı araştırması, araştırmacı ve katılımcılar arasındaki işbirliği vasıtasıyla (Clandinin ve Connelly, 2000, s. 20), olayın ve kişinin geçmiş, şimdiki ve geleceğe yansıtılmasıyla zamansal açıdan dönüşümün (zamansallık), anlatıcının kişisel ve toplumsal koşullarıyla ilgilenecek (toplumsallık), eylemin gerçekleştiği, karakterlerin olduğu ve hikayelerini yaşadığı ve kültürel ve sosyal bağlamın rolleri kısıtladığı ve etkinleştirdiği yer bağlamında ele alınır (Connelly ve Clandinin, 2006, s. 481).

Bu çalışmada çocuğun madde bağımlılığında annelik anlatılarının hakim annelik ideolojisi ile nasıl şekillendiği üzerine durulurken, pratikleri ve anlatıları şekillendiren geçmiş, şimdi ve

geleceğe yansıyan dönemlere ve dönüm noktası yaratan yaşam olayları bağlamında hareket ederek olay örgüsünü sağlayacak zamansal bir süreç izledim. Çocukluk, gençlik, evlilik, anne olma, madde bağımlılığını öğrenme, bağımlılıkla mücadele süreci, etkileşimler, baş etme, gelinen noktadaki algılar ve gelecekte beklenenler gibi süreçleri içeren bu zamansallık içerisinde anlatıların nasıl dönüştüğünü ve hikayeleştirildiğini öne çıkarmaya çalıştım.

Ancak insanların bazı deneyimleri hakkında konuşmaları son derece zordur. Özellikle de toplumda kabul görmesi zor deneyimler hakkında kişiler kendilerini susturdukları gibi olumsuz yargılardan dolayı ahlında susturulurlar. Bu koşullar altında, kadınlar deneyimlerine isim vermekte bile zorlanarak, kendilerine bile ifade etmekte zorlanabilirler. White ve Epston'un da (1990) belirttiği gibi özellikle, insanlar tüm deneyimlerini anlatmazlar. "Deneyimin belirli yönlerinin ifade edilmesi veya gösterilmesi ile uygun ve uygun görülen kültürel açıdan mevcut söylemler stoğu" na uyan deneyimleri anlatmaya eğilimlidirler (White ve Epston, 1990). Anlatılar tarihsel, sosyal ve kültürel bir şekilde geliştiği için bazı deneyimler hakkında konuşmak da bu bağlamda şekillenmektedir. Bruner'in (1987, s.15) ifade ettiği gibi hepimiz, kültürel olarak bize sunulan araç setini kullanarak kendi anlatılarımızı yaratıyoruz (akt. Uzun, 2015, s. 73). Madde bağımlılığı olan genç bireylerin aileleri de genellikle kimseyle bu sorunlarını paylaşmazlar, çekinirler. Ancak konuşabileceklerini, suçlanmayacaklarını ve azarlanmayacaklarını anladıkları zaman paylaşırlar (Tamar Gürol ve Ögel, 2010). Dolayısıyla çocuğun madde bağımlılığında annelerin anlatılarına etki eden hakim annelik ideolojisine uygun anlatıları dile getirmek için madde bağımlılığı sorunun paylaşmazlar.

Anlatı metodolojileri kullanan araştırmacılar, toplumda varolan güç farklılıklarını görünür kılmak için en faydalı veri türlerini sağlayabilen, toplumdaki marjinal ve bağımlı grup üyelerine özellikle odaklanırlar (Elliot, 2008, s. 145 akt. Uzun, 2015, s. 74). Reissman (1993), feminist araştırmalarda özellikle de feminist araştırmacılar arasında anlatı araştırmasıyla hayat hikayesi yaklaşımlarında giderek artan bir ilgiyle susturulmuş kadın gruplarının deneyimlerinin çeşitliliğini anlatarak "ses vermeyi" vurgulaması hedefinin paylaştığını ancak yapılan çalışmalarla ses verilmediğini sadece sesin yorumlanarak duyurulduğunu ifade etmiştir. Bu kapsamda yer alabilecek çocuğu madde bağımlısı olan annelerle yapılacak olan çalışmalar hem ataerkil toplum yapısı dolayısıyla toplumsal cinsiyet rollerini uygun kalıplaşmış yaşam pratikleri içerisinde kadınlık ve annelik anlatılarında hem de çocuğun madde bağımlılığı dolayısıyla anne olarak yaşadıkları deneyimlerde tarihsel ve kültürel yansımaları görebilmeyi anlatı araştırması iyi bir şekilde vurgulayabilir. Annelik ideolojisini farkında olmadan sürdüren kadınlarda çocukları dolayısıyla yaşadıkları olumsuz deneyimler karşısında ilk başta sessiz kalma yolunu denedikten sonra sorun ilerledikçe kendi anlatılarını geliştirmek zorunda kalmaktadırlar. Miller'ın belirttiği gibi anlatılar, toplumda

ayrıcalıklı grupların, elinde tuttuğu ve daha önemlisi kabul edilebilir kültürel metinlerin sınırlarını sunan kolektif hikayelerdir (Miller, 2010, s. 27). Bu yüzden de bu ayrıcalıklı grupların genelledikleri meta anlatılarına uymayan deneyimler yaşandığında anlatıya dönüştürmeyip sessizlik yaşanabilmektedir. Baskın bir kültürel ideolojiye uyan deneyimler hikayeleştirilirken, kadınların bu ideolojiye uymayan deneyimleri ise hikayeleştirilmemeye meyillidir. Hikayeleştirilmeyen yaşanmış deneyimlerden anlatılmasının yanı sıra, hikayelerin değişebilirliğinden faydalanarak insanların yeni kimlikler yaratmasına yardımcı olur. Her anlatma ve yeniden anlatmayla, hikayelerin detayları değişir ve bu değişikliklerle kimlikler değişir (Roche ve Wood, 2005). Somers anlatının yeniden çerçevelenmesini talep eden çalışmasında eylemlerimizi ve bireysel olarak ürettiğimiz hikayeleri biçimlendiren meta anlatılar arasındaki etkileşimi gösterir. Hikayelerin eylemlere yol gösterdiğine ve içinde bulunduğumuz sosyal ve kültürel bağlamın bize “nihai olarak sınırlı bir sosyal, kamusal, kültürel anlatı repertuarı önerdiğine” dikkat çeker. İnsanların deneyimlerinin varolan anlatılara oturmadığını düşündüklerinde “karşı-anlatılar” oluşturduklarını ileri sürer. O zaman bu, “bir kimsenin kimliği hakim kamusal anlatılarda ifade edilmiyorsa çok önemli bir strateji” haline gelir (Somers, 1994 akt. Miller, 2010, s. 26).

Riessman’ın (1993) ifade ettiği gibi bireyler, kimliklerinin gerektirdiği şekilde yaşam oluşturmak için kişisel anlatılardaki geçmiş olayları ve eylemleri düzenlerler. Bireyler hayatlarındaki belirli deneyimleri, çoğunlukla da ideal ve gerçek, ben ve toplum arasında bir aykırılık bulunduğu durumlarda karşıt anlatıya dönüştürürler (Riessman, 1993, s. 2-3). İşte tam bu noktada Andrews’in belirttiği bir cümle açıklayıcı olmaktadır:

“Egemen anlatıların güçleri kendi içselleşmelerinden kaynaklanmaktadır. İsteyerek ya da bilmeyerek biz bildiğimiz hikayeler haline geliriz ve bir egemen anlatı yeniden üretilir... Deneyimlerimiz tanıdık olduğumuz egemen anlatılarla eşleşmediğinde ya da baskın masalların temellerini sorgulamaya başlarsak, bir meydan okuma ile karşı karşıya kalırız” (Andrews 2004 akt. Uzun, 2015, s. 73).

Tez çalışmamda anlatı araştırması ile; çocuğun madde bağımlılığında yaşanan deneyimlerin hangi içsel, ailevi, sosyal, çevresel, politik koşullar çerçevesinde anneliğe dair meta anlatıyı nasıl sürdürdüğünü ve karşıt anlatıyı oluşturarak hakim annelik ideolojisine nasıl meydan okunduğunu ortaya çıkarma çabasıdayım.

3.3. ARAŞTIRMANIN VE ARAŞTIRMACININ SÜRECİ

3.3.1. Araştırmacının Motivasyonu: Dert Edinmeye Dair Hikayem

Çalışmada böyle bir başlığa yer verme nedenim, araştırmacı olarak sahadaki konumumun Bourdieu (2013)'unun belirttiği bilimsel habitusumun geçmiş gündelik yaşam ve pratikler içindeki örüntülerle nasıl inşa ettiğimi göstermek istememdir. Madde bağımlılığı konusuna profesyonel bir bakış açısından ilgim sosyal hizmet lisans programını okumaya başladığım yıllarda oluşmuştu. Ancak madde bağımlılığı sorunu ile karşılaşmam lise yıllarımda olmuştu.

Lise yıllarımda Mersin'de okurken mahallemizdeki benden birkaç yaş büyük veya yaşıtımlar olan birçok gencin madde kullanım deneyimi olmuştu ve ben de bunları kulaktan kulağa duyuyordum. Yakın olarak ise benden iki yaş büyük kuzenimin de madde kullanmaya başladığını duymuştum ve kendisi de benimle birkaç defa bu deneyimini paylaşmıştı. Kuzenimle aramızda çok yakın ilişki olduğu için ondan haber alınmadığı zaman ailede onun nereye gittiğini az çok bilebilen, arkadaşlarına ulaşan kişiydim ve her zaman teyzemin bu konuda her zaman açık bir şekilde olmasa da ilerleyen yıllarda açıkça derdini paylaştığı kişi konumundaydım. Zaman zaman teyzemlerde yatıya kaldığımda ve kuzenime ulaşamadığımda neler yaşadığını, neler hissettiğini görebiliyordum. Korku, gerginlik, uykusuzluk gibi günlük yaşamındaki duygu durumunu görebiliyordum. Bunun yanında sosyal ortamlarında yaşadıklarını kimseyle paylaşmaması, gittiğimiz yerlerde komşulara hiçbir şeyi yokmuş gibi davranması ancak yüzünde garip bir hüznü olduğunu özellikle de arkadaşlarının çocukları hakkında güzel bir gelişme duyduğu zaman mutluluğunun yanında burukluğunu ve sorgulayışını görebiliyordum. Oğlunun bu durumunu bırakın sosyal çevresini ve akrabalarını, kendi eşiyile bile paylaşmamıştı. Teyzemin eşi o zamanlar yurtdışında çalışıyordu ve o üzümlü kaygılanmasın diye söylemediğini belirtiyordu. Eşiyile telefon konuşmalarında hiçbir sorun yokmuş gibi konuşuyordu. Şimdi düşünüyorum da acaba teyzemin eşine gerçekten oğlunun madde kullanımını söylememesinin nedeni neydi? Eşi yurtdışında ailesinden uzakta çalışırken sadece kaygılanmasın ve akli rahat olsun diye mi söylememişti? Yoksa bunun başka bir nedeni daha var mıydı? Teyzem bu sorumluluğu niye tek başına üstlenmişti?

Kuzenimle de fırsat buldukça konuşma ortamı yaratmaya çalışıyordum ama kendisinin ördüğü duvar dolayısıyla bu her zaman mümkün olmuyordu. Ortak arkadaşlarımızdan ne yaptığı, nasıl olduğu vs. hakkında bilgi almaya çalışıyordum. Ancak her zaman edindiğim tüm bilgileri o zamanki akıl ile kuzenimin sırrını tutmak ve güvenini kaybetmemek için paylaşmıyordum da. Bunun yanında kuzenim güçlü biri olduğu ve bana istediği zaman bırakabileceğini söylediği için bazen onu ailemize karşı koruyordum da. Çok sonradan anladım ki bağımlılığın nasıl bir şey

olduğunu. Bir yandan da kuzenimin kullandığı şeyi arkadaşlarımız dolayısıyla takip ediyordum ve kendimce kontrol ediyordum. Kendimi bir yandan teyzeme destek konumunda bir yandan da kuzenimi gözetken konumunda ortada ve arada bir yerde buluyordum. Bu benim için de kolay değildi. Bende de merak, korku, kaygı oluyordu ama benim hissettiklerim teyzemin yaşadıklarıyla karşılaştırılmazdı. Ben bu duyguları yaşarken hep kuzenime karşı bir güvenim vardı. Evet işte lise yıllarım böyle geçmişti.

Sonrasında üniversiteyi kazanıp başka bir şehire gitmemle birlikte bu döngüden biraz uzaklaşmıştım. Ancak sosyal hizmet bölümünde okumaya başladığımda madde bağımlılığı konusu benim çalışma alanlarımdan olmaya başladı. Bazı derslerde ödev konusu olarak bu konuyu seçiyordum. Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde son sınıf stajımı yaparken AMATEM'i ziyaret etme olanağım olmuştu. Bu alanla aşırı olmasa da hep özel bir ilgim vardı. Belki ilgimin bu kadar aşırı olmaması benim de kendime ve çevreme daha önce açıkça söyleyemediğim, çekindiğim “benim de kuzenimin bağımlılığının” olmasıydı.

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı'nda doktora başladığımda ise daha çok kadın ve feminist sosyal çalışma alanlarına yoğunlaşmaya başlamıştım. Aldığım birçok derste feminist yaklaşım doğrultusunda çalışmalar yapmaya çalışıyordum. Ancak madde bağımlılığı konusunu da bırakmıyordum. Seçmeli ders olarak Prof. Dr. İbrahim Cılga Hocamız verdiği “Madde Bağımlılığı ve Sosyal Hizmet” dersini seçmeyi de ihmal etmiyordum. Bunların yanında nitel araştırmaya ilgi duymaya başlamıştım. Zaten nicel araştırma yapma süreci bana her zaman çok “otomatik” bir çalışma pratiği sunduğu için okuduğum makalelerde yapmaya çalıştığım ufak nicel araştırma denemelerinde dahi çalışmanın içerisinde derinleştiğimi hissedemiyordum. Maltepe Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalıştığım dönemde Prof. Dr. Belma Akşit Hocanın Nicel Araştırma doktora dersinde bir dönem boyunca kayıtlı olmayarak gönüllü olarak katılarak ilk kez profesyonel olarak nicel araştırma yapmayı deneyimleme şansım olmuştu. Araştırmanın analizlerini yaparken bu kadar kategorize etmekte iyi olmadığını ve çok da anlayamadığımı fark etmiştim. Doktora ders döneminde Prof. Dr. Özlem Cankurtaran'dan “Nitel Araştırma” dersini aldığımda anlamıştım ki nitel çalışma yapmak ve makaleleri okumak daha çok hoşuma gidiyordu.

Doktora tez konumu seçme zamanı geldiğinde ise doktora tez danışmanım Prof. Dr. Özlem Cankurtaran ile de kendi kişisel yaşantımdaki bağımlılık hikayesini tam olarak paylaşmamıştım. Sadece yaşadığım yer olan Mersin'de çevremde madde bağımlılığı olan gençleri ve annelerin neler yaşadığını yakın olarak gördüğümü bu yüzden sadece “uyuşturucu madde bağımlılığı ve aile” odağında feminist bir perspektifle çalışmak istediğimi söyleyerek “akademik açıdan kendimi, kişisel öykümü anlatmayarak sterilize etmişim ve meseleyi dışsallaştırmışım”. (Kişisel

hikayem ile danışmanımla ve kendimle nasıl paylaştığımı ve aslında hikayemle nasıl barıştığımı “3.3.2. Araştırma Öncesi Hazırlıklar: İlk Temas, Alana Isınma ve Bağlantı Geliştirme” başlığında yer veriyorum. Çünkü ancak alanla temasla birlikte paylaşımaya hazır olabildim.)

Danışmanımla görüşmelerimde ve alana dair okumalarım ilerlediğinde uyuşturucu madde bağımlılığı olan bireylerin aileleri ile yapılan çalışmalarda Türkiye’de daha çok niceliksel ve patolojik bir açıdan bu alana bakıldığını görmüştüm. Okuduğum İngilizce makalelerde ise madde bağımlılığı sorununun da ebeveynlerin yaşadıkları üzerine yapılan çalışmaların yöntem kısmına baktığımda her ne kadar çalışmada ebeveyn dense de çoğunlukla anneler ile görüşüldüğünü görmüştüm. Bunun yanında çocuğun madde bağımlılığı sorununda anneleri ile yapılan çalışmada da tam da teyzemin yaşadıklarının bir kısmını gözler önüne seren çalışmalar yapıldığını gördüm ve gençlerin madde bağımlılığı ve annelerin deneyimleri üzerine yoğunlaşmaya başladım. Danışmanımla okumalarım üzerine konuşurken bana “Neden bu konuya ‘annelik’ açısından bakmıyorsun?” demişti. Bunun ardından okumalarımı “annelik ideolojisi” bağlamında yönlendirdim. “Çocuğun madde bağımlılığında annelerinin deneyimleri” ve “annelik ideolojisine” dair derinlemesine okumalarda “yoğun annelik pratiği, annelik suçlaması, sessizlik, iyi anne olma kaygısı” gibi başlıklar içerisinde madde bağımlılığı sorununun da annelerin yaşadıklarını biraraya getirmeye başlamıştım ve sonunda tez konum netleşmesi ile bu bağ ile büyük bir heyecan yaşadığımı itiraf etmeliydim. Kendimce annelerin çocuklarının madde bağımlılığı dolayısıyla yaşadıkları kişiselmiş gibi görünen soruna sosyal, kültürel, politik bağlamlar doğrultusunda neyle bakmam gerektiğini bulmuştum: “Annelik ideolojisi ile!”

3.3.2. Araştırma Öncesi Hazırlıklar: İlk Temas, Alana Isınma ve Bağlantı Geliştirme

Tez önerisini verirken okumuş olduğum literatürden sonra birazda tezimin saha çalışmasını birlikte yapacağım uyuşturucu madde bağımlılığı olan genç çocukların anneleriyle bağlantı kurmanın araştırma sorularını belirlemede yardımcı olacağını düşündüm. En önemlisi de hali hazırda feminist perspektifle yapmayı tasarladığım nitel desen ve anlatı araştırması için katılımcılarla ilişki kurmak önemli olduğu için de bir yerden alana inmeye başlamanın gerektiği tez izleme komitesinde uygun olduğuna karar vermiştik.

Ankara’da uyuşturucu madde bağımlılığı olan bireylerin ve/veya annelerinin toplandığı bir kendine yardım grubu olmadığı için tez izleme komitesi üyelerimin de önerileriyle Adsız Alkoliklerin (AA) ve Alkolik Yakınları (AL-ANON)’nın açık toplantılarına katılmaya karar verdim. İlk olarak tezimin izleme komitesi üyelerinden Prof. Dr. Zehra Arıkan’dan aldığım iletişim bilgisi ve referansla Ankara’da Adsız Alkoliklerin ve Al-ANON’ların açık toplantılarına

3 defa misafir olarak katıldım (15 Ekim 2016, 21 Ekim 2016, 07 Ocak 2017). Daha sonra internetten bulduğum bilgiler ve iletişim numaraları vasıtasıyla bir grup üyesiyle irtibata geçerek 18 Aralık 2016 tarihinde İstanbul’da uyuşturucu madde bağımlılığı olan bireylerin yakınlarının toplandığı NAR-ANON (Uyuşturucu Madde Bağımlısı Yakınları) Grubunun açık toplantısına katıldım. İstanbul NAR-ANON grubu ile tezim ve yapmak istediğim çalışmalar hakkında kısa bir görüşmede gerçekleştirebildim. Ankara’da AL-ANON gruplarına bazı uyuşturucu madde bağımlılığı olan bireylerin yakınlarının da katıldığı bilgisine ulaştım. İlerleyen süreçlerde ise gidebildiğim kadarıyla hem İstanbul NAR-ANON toplantılarına hem de Ankara AL-ANON Açık toplantılarına katılmaya devam ettim. Burada tezimin saha araştırmasına başlamadan önceki AL-ANON ve NAR-ANON toplantılarına katılım ve gözlemlerime yer vereceğim ki böylelikle araştırmanın kurgulanışı sırasında elde ettiğim saha bilgilerine açık bir şekilde yer verebileyim.

3.3.2.1. Adsız Alkolikler ve AL-ANON açık toplantılarına katılım ve gözlemler

Katıldığım açık toplantılarda “AA öncesi ve sonrası ilişkiler, insan ilişkileri ve alkol ve işini basit tut” konuları üzerineydi. Paylaşımlardan edindiğim bilgilerde özellikle alkolik bireylerin annelerinin ve eşlerinin alkolik bireyle ilgilenirken kendilerini nasıl feda ettiklerini ve bütün yaşamlarını alkolik bireye göre değiştirmelerine dair paylaşımları en dikkat çekici noktalardandı. Bağımlı eşlerinin de bağımlı bireyin arkasından koşturan, onun eksiklerini örten, etrafa karşı eşinin olumsuz yanlarını göstermekten kaçındıkları ve bağımlı olduğunu ifade etmekten çekindikleri, utandıkları ve kendilerini çevreye karşı kapatarak çevresindeki insanlarla ilişkilerini kısıtladıkları paylaşımlarında annelerin paylaşımları ile benzerlik gösterdiğini gözlemleyebildim. “Ben de alkolik eşimden gördüğüm şeyden dolayı kimseyle doğru dürüst ilişki kuramadım. Annemler bize geldiğinde bile hep yine eşim alkolikliğini belli edecek bir şey yapmasın diye kaygıdan ailemle bile vakit geçiremezdim.” “Dışarı çıktığımızda ben de o da rezil olurduk. Utanırdım zaten öyle çok evimize gelen olmazdı.”

Bağımlılığın sürekli bir hastalık olduğu kanser hastalığı gibi tedavi olsan bile tekrar nüks edebileceği için ona uygun bir yaşam sürülmesi gerektiği, bağımlı yakınlarının da bu süreçte sağlıklı kalamadıkları bağımlıya bağımlılık geliştirdikleri dolayısıyla aile de bir bağımlı varsa diğer aile üyelerini de çok yönlü etkilediği için ailevi bir hastalık olarak tanımladıklarını gördüm. Özellikle bağımlı yakınlarının kendilerini kurtarıcı olarak nitelendirip eşlerinin yaktığı, zarar verdiği birçok şeyi toparlamaya çalıştıklarını ve bu süreçte başarısızlıklarıyla ne kadar yıprandıklarını ifade etmişlerdir. “Egolarımızdan arınmamız lazım. Eğri tencereye doğru kapak olmaz. Biz yakınlarda bu süreçte farkında olmadan eğriyoruz.”

Eşlerinin bağımlılığı dolayısıyla bir kadın yaşadıkları her sorunu bir çekmeceye benzeterek; “Aynı anda tüm çekmeceler açıksa, tüm çekmecelerin içindekileri toparlamamız imkansızdır. Çünkü üst çekmece açıksa üst çekmecedeki sorunları bitirip kapatmadan -ki bu çok zordur- alttaki çekmecenin içindekileri toplayamazsınız.” ifadesiyle yaşadıkları birçok sorunu çözme konusundaki güçsüzlüklerini anlatmıştır. Katıldığım bu açık toplantılar hem bağımlılığı olan bireylerin yaşadıklarını hem de yakınlarının neler yaşadığını kısmen de olsa bazı noktalarda anlamama neden oldu.

3.3.2.2. NAR-ANON açık toplantılarına katılım ve gözlemler

Yaklaşık 14 kişinin katılımıyla gerçekleşen katıldığım ilk toplantıda grup üyelerinin cinsiyet ve bağımlılığı olan kişiye yakınlık durumu şöyleydi: çocuğunun madde bağımlılığı olan bir erkek katılımcı, eşinin madde bağımlılığı olan bir kadın katılımcı, hem eşinin hem de oğlunun madde bağımlılığının olduğu bir kadın katılımcı, diğer katılımcılar ise uyuşturucu madde bağımlılığı olan çocukların anneleriydi.

Bu toplantıya tam olarak başlamadan önce iki katılımcı anne çocuklarının geçen hafta intihar girişiminde bulduklarını paylaştılar. Bu toplantı uyuşturucu madde bağımlılığında yaşananların ne kadar yıkıcı niteliği olduğunu ilk toplantıdan başlayarak görmeme neden oldu.

Çocuklarının madde bağımlılığı olan annelerin, çocuklarının madde kullanımını bırakması için tüm yolları denedikten sonra tedavi sonrasında çocuklarının yine madde kullanımına devam etmeleri ve çocuklarının bu bağımlılığı karşısındaki çaresizlikleriyle “artık senin için yapabileceğim bir şey kalmadı” gibi ifadeler kullanmaya başlamaları, bunun ardından ise kendi davranışlarına, yaşantılarına yönelmeye başlamaları öne çıkmaktaydı. Annelerden bir kaç grup çalışmasında “bağımlı çocuklarının annelerine duygusal suçlayıcı paylaşımlarını, kızgınlıklarını dile getirmeleriyle istediklerini yapmaya ve yaptırmaya çalıştıklarını” paylaştılar. Bağımlı bireyin bağımlılıktan kurtulması için dibi görmesi gerektiğini ancak bunu yaparken de kendilerini çocuklarını yalnız bırakmaları durumunda başlarına kötü şeyler gelmesinden korktuklarına dair anlatıları öne çıkmıştı. Anneler, kendilerinin bağımlı bireyin peşinden koşarak, dedektif gibi onları izleyerek ya da onları tedaviye zorlayarak, kendi hayatlarından fedakarlık ederek sürekli bağımlılığı olan çocuklarının istediği şekilde onlar için yaşamaya devam ettiklerini belirtmişlerdir. Bu toplantılar sonrasında bu tarz davranışlarının bağımlılığı olan bireye yardım eden davranışlar olmadığı gibi hem kendilerine hem de bağımlılığı olan bireye zarar veren davranışlar olduğunu fark ettiklerini belirtmişlerdir. Hayatlarının kumandasını bağımlının elinden alarak kendi hayatlarının kontrolünü ele aldıklarını ifade etmişlerdir. Şimdi bu süreçte kendilerini nasıl suçladıklarını ve yıprattıklarını gördüklerini ve o zamanlar kendilerinin de hasta olduklarını,

hayattan zevk alamadıklarını, yakınlarıyla, akrabalarıyla, iş arkadaşlarıyla ya da komşularıyla yaşadıklarını paylaşamadıklarını dile getirmişlerdir.

3.3.2.2.1. Alana ısınma sürecinde kendi açılımım ve Nar-Anon'da annelerle kurduğum ilişki

Nar-Anon'la tanışmam sırasında toplantıya gitmek için katılımcılardan sorumluluk alan birini aradığımda kendimi sadece madde bağımlılığı olan bireylerin anneleri ile bir araştırma yapmak isteyen sosyal çalışma alanındaki doktora öğrencisi olarak tanıtmıştım. Ancak açık toplantıya ilk gittiğimde kendimi “misafir” olarak tanıtıyordum. Ancak daha sonra paylaşımları dinledikten sonra ve bağımlılığın aile üyeleri üzerindeki psiko-sosyal etkisini bizzat gördükten sonra benim bu grup toplantılarına katılımım ya da bu araştırma konusunu seçiyor olmamda kendime sözel olarak ve diğer insanlara açıkça itiraf etmediğim şey benim de aslında bir “bağımlı yakını” olduğumdu. Bu toplantıların birinde söz alarak bunu ifade ettim ve aslında grup toplantılarına katılımım ve bu araştırma, kendim için de barışık bir etkileşimsel süreci getirdi. Bu sayede artık kendi geçmiş davranışlarımı ve bugünkü yaptıklarımı daha iyi anlamlandırarak görebiliyordum. Bu araştırma süreci benim için bu yüzden tek taraflı olarak sahada kişileri araştırdığım bir süreçten kendi hikayemi de bir olay örgüsüne oturttuğum yere doğru ilerlemişti.

Kendimi bu ortamda bir bağımlı yakını olarak tanımlayarak toplantılara katılımım çalışmayı yapacağım kişilerle aramdaki duvarı yıkan bir etken olmuştu. Beni kendileri arasında kurdukları ve yaşadıkları zor anlarında oradan paylaşım yapıp deneyim sordukları bazen de sadece hal hatır sordukları whatsapp gruplarına dahil etmişlerdi. Araştırma öncesinde annelerle bir “negatif ortaklık” (Bora, 2004) yakalamıştım. Bora (2004)'nın feminist hareketteki kadınlar için söylediği gibi birbirinden farklı olsa da ezildiğimiz noktaların bizi buluşturduğu bir yer vardı; bir başka deyişle yani ezilmeden kaynaklanan “negatif bir ortaklık” kuruyorduk. Madde bağımlılığı sorusunda anne, eş, kardeş gibi çeşitli rollerde bir araya gelen bizlerin bağımlılık karşısında sosyal, kültürel, çevresel, politik açıdan ezilmesi ortaktı. Bu yüzden onlarla kurduğum ilişki de sadece onların yaşantılarını dinleyen, alan, araştırmada yer verecek olan konumunda değildim. Ben de onlarla paylaşıyordum ve karşılıklı bir şekilde yargılanmadan, anlaşılacağını düşünerek açıkça paylaşım yapmanın rahatlatıcılığını yaşıyorduk.

3.3.3. Araştırmanın Öznelerinin Belirlenmesi: Neden Anneler? Neden İstanbul? Neden Ankara?

Daha öncede belirttiğim gibi literatür okumalarımnda genç bireylerin madde bağımlılığı ve ebeveynler hakkında yapılan çalışmaların aslında çoğunun “annelerden” oluştuğunu görmüştüm (bkz: Butler ve Bauld, 2005; Chote, 2011; Orford ve diğ., 2010; Usher ve diğ. 2007). Bir kısım

çalışmada ise bu farklılık görülerek sadece uyuşturucu madde bağımlılığı olan gençlerin anneleri ile çalışma yapıldığı da görülmektedir (bkz: Jackson ve Mannix, 2003, 2004; Dion, 2014;). Annelik ideolojisi altında ezilen bakım ve yetiştirme konusunda çocuklardan birincil sorumlu kişiler olarak annelerin, çocuklarının uyuşturucu madde bağımlılığı sorununda neler yaşadıklarını anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmak gerektiğini düşündüm. Bunun yanında katıldığım Nar-Anon kendine yardım destek gruplarında da katılımcıların çoğunluğunu uyuşturucu madde bağımlılığı olan genç bireylerin anneleri oluşturmaktaydı. Annelerde kendine yardım destek grubuna katılımlarının ardından anlatılarında değiştiğini ifade ettikleri pratikleri dikkat çekiciydi: Çocuğun arkasını toplayan anneden, çocuğun ihtiyacı olduğunda yanında olmak üzere iyi olmaya çalışan anne yönünde değişen annelik pratiği. 12 basamağın bilgi temeli, paylaşımları, dayanışmaları ve birbirlerinin deneyimlerinden etkilenen annelerdeki bu dönüşen ve pratik ve anlatıları görmem, feminist bir araştırmacı olarak değişim, özgürleşme ve güçlendirme arayışım ve bunun bazı açılardan olabildiğini gördüğüm kendine yardım destek grubuna katılan annelerle yapmamı sağladı. Sadece uyuşturucu madde bağımlı yakınlarının kendine yardım destek grubunun yani Nar-Anon'un Türkiye'de tek toplandığı yer olan İstanbul olması dolayısıyla çalışmanın bir kısmını İstanbul'da yapmayı planladım. Bu toplantılara katılan 10 anneye ulaşmamın ardından çalışmanın geri kalan kısmını Ankara'da yürütmeye başladım.

Araştırmanın geri kalan kısmını Ankara'da yapmamın sebebi ise Ankara'da Gazi Üniversitesi Hastanesi'nde aile gruplarında kadınların deneyim paylaşımları yapmaları ve birinin ise Al-Anon gruplarına katılmasıdır. Deneyim paylaşımında bulunmuş annelerle çalışmanın bu araştırmada önemli olduğunu düşünüyorum çünkü kadınların deneyimlerini anlatıya dökmeye başlamış olmaları, aslında hikayelerini oluşturmaya hazır oldukları anlamına geliyor. Bir anlatı araştırması için böylesi bir hazır oluşluk ve bir bağımlı yakını olarak kurduğumuz "negatif ortaklık" (Bora, 2004) çalışmada kadınlarla görüşme yapmayı da kolaylaştıran unsurlardan olmuştur.

3.2.4. Araştırma Alan Çalışması Süreci ve Kullanılan Araçlar

Tez konum hakkında doğrudan çalışmaya Ocak 2016'da başladım. Araştırmanın saha çalışmasının alana ısınma kısmına 15 Ekim 2016'da başlayıp pilot çalışmaya Haziran 2017'de başladım. Daha sonra çıkılan saha araştırmasında ise görüşmeleri Temmuz-Aralık 2017 ayları arasında gerçekleştirdim. Aşağıda bu zaman aralığında nasıl bir ilerleme kaydettiğimi anlatıyorum.

Araştırma alanına ısınma sürecini geçirmiş olduğum Nar-Anon ve Al-Anon gruplarındaki katılımlı gözleme dayalı bilgiler sonrasında annelerin kendi deneyimlerini anlatılarından dönüşümleri gözlemlemem dolayısıyla annelere Nar-Anon grupları ve Aile eğitimi katılımcıları

vasıtasıyla amaçlı örnekleme tekniği içerisinde ulaşmaya karar verdim. Bu dönüşümleri görebilmek için ekteki Nar-Anon ve Al-Anon kendine yardım destek gruplarının temelinde uygulanan “On iki Basamak ve On iki Gelenek”e EK 8’de yer verilmiştir. Neuman (2006, s. 322)’in amaçlı örnekleme türünde açıkladığı gibi örnekleme grubuna rastlantısal olmayan bir şekilde konu ile ilgili zengin bilgi alınabilecek kişilerden oluşur. Anneler ile yaptığım görüşmelerde hayat hikayelerini alacak şekilde anlatı araştırmasının uygun soru tekniklerini kullanarak hazırladığım yarı yapılandırılmış görüşme formu ile derinlemesine görüşmeler yapmaya başladım. Derinlemesine görüşme annelerle çalışmada Karasar (1984)’ın ifade ettiği gibi buz dağının görünmeyen yüzünü aralamamı, Kümbetoğlu’nun ifade ettiği gibi çıplak gözle, yüzeysel olarak gözlenemeyen; ancak belli süreç neticesinde anlamlı olabilecek emellere, beklentilere bakarak kişilerin kendi iç dünyalarını nasıl inşa ettiklerine, dış dünyayı nasıl duyumsadıklarına ve çevrelerini nasıl değerlendirdiklerine ulaşmamı (2012, s. 72) sağladı. Kim (2016)’in de belirttiği gibi anlatı araştırmasında görüşmelere başlamadan önce görüşmelerde çok fazla yapılandırılmış bir soru kağıdının kullanılmadığı, çoğunlukla yarı yapılandırılmış formlarla görüşmelerin yapıldığı belirtilmektedir. Bunun sebebi de bireylerin anlatılarının kendi dünyalarında şekillendiği gibi kaydedilmesinin önemli olduğu ancak bunu yaparken bireyin anlattıklarını olay örgüsü içerisinde hikayeleştirebilmek için elbette gerekli soruların sorulmasının gerekmesidir. Görüşme soruları entelektüel merak, esneklik, açık fikirlilik ve araştırma süreçlerine uyumun bir parçası olarak oluşturulur ve görüşme, sezgi ve beklenti için yer sağlar. Dolayısıyla araştırma soruları, araştırmamızın kendi bütünlüğünü koruyacak ve kendi hikayesini anlatacak şekilde açılmasına izin veren kılavuzlarımızdır (Kim, 2016, s. 97). Anlatı analizi konusunda araştırma öznelerinin paylaşımları kronolojik olacak şekilde kendi çocukluğundaki aile yaşantısından başlayarak bugünkü annelik deneyimlerine kadar gelecek şekilde sıralı bir şekilde anlatmalarına olanak sağlayacak şekilde bilgilendirme yaptıktan sonra bu zamanı, ilgili kişileri, olayları, yansımalarını, hisleri, düşünceleri anlatıya dökmelerini sağlayacak uygun görüşme soruları sordum. Anlatıları hikayeye dönüştürme noktasında araştırmacı önemli bir konumdadır. Anlatıları bir olay örgüsü içerisinde düzenleme işi araştırmacı tarafından yapılması gerektiği için görüşme esnasında araştırmacı olay örgüsünü sağlayacak nitelikte sorular sorabilmelidir. Polkinghorne (1995)’un ifade ettiği üzere hikayeler eylemlerin ve olayların, amaçlara ulaşmak ve amaçları gerçekleştirmek için olumlu ve olumsuz katkıda bulunduğu insan deneyimini benzersiz biçimde tanımlayan bir bilgi türünü ifade eder. Olay örgüsü ise, bireysel olayların içeriksel anlamının görüntülenebileceği bir kavramsal düzen şemasıdır. Hikayelerde geçmişten günümüze ve geleceğe doğru olaylar, yorumlamalar, motivasyonların ve yaşadığımız şeylerin sonuçlarının etkili olduğu dolayısıyla olay örgüsü kurulurken olayları nedensel olarak bağlantılandırarak etkiye dönüştürme yoluyla ilişkilendirme

yapılır (Polkinghorne, 1995). Olay örgüsü, olayları bir hikayede oluşturmak ya da yapılandırmak için aşağıdakileri yaparak işlev görür:

- (a) hikayenin başlangıcını ve bitişini işaret eden geçici bir aralığın sınırlandırılması,
- (b) hikayeye dahil edilecek etkili olayların seçimi için kriterler sağlanması,
- (c) olayların belirli bir sonuca katkısını gözler önüne serme hareketi içerisinde zamanla düzenlenmesi ve
- (d) olayların birleşik bir bütün olarak hikayeye katkı sağlayıcı olarak sahip olduğu anlamları açıklığa kavuşturmak veya açıklamak (Polkinghorne, 1995).

Annelik pratiğinin inşası, uygulanışı, değerlendirmeleri ve öğrenilenleri anlayabilmek için; yarı yapılandırılmış görüşme formundaki soruları hikayenin başlangıcını ve bitişini gösteren zamansal geçişlerle, hikayede etkisini olduğunu düşündüğüm çocukluk, kız çocuğu olarak yetiştirilme, evlenme, çocuk sahibi olma isteği, doğum ve sonrasında hissedilenler, bakım verme süreçleri, çocuğun uyuşturucu madde bağımlılığını öğrenme ve sonrasındaki mücadeleler, hisler, eylemler ve bugün buldukları ve gelecekte olmak istedikleri yer doğrultusunda yaşam dönemlerine odaklandım. Bu birbirinden ayrı zamanlara ait hikayeleri bir olay örgüsü içerisinde edinmeye yönelik sorular sordum. Ve tüm bu süreçlerde annenin yaşamında etkili olan aile üyeleri, akrabalar, arkadaşlar gibi kişileri, olayın geçtiği yeri, zamanı öğrenecek şekilde ara sorular sormayı bir kenara not ederek o anı canlandırmaya çalıştım.

Yarı yapılandırılmış görüşme sorularına ilk halini verdiğimde soruların uygunluğunu görebilmek için Ankara'da çocuklarında madde bağımlılığı sorunu olan üç anne ile pilot görüşme yaptım. Annelere bir arkadaşım vasıtasıyla ulaştım. Arkadaşım beni komşusunun çocuğun madde bağımlılığı sorunu olduğunu ve benimle konuşmayı isteyebileceğini söylemesi ardından ilk olarak anne ile telefonla bağlantı kurdum ve görüşmeyi gerçekleştirdim. Ardından o anne, beni diğer iki anneye yönlendirdi. Bu sayede pilot çalışmayı yürüttüğüm annelere kartopu tekniği ile ulaştım. Bu görüşmelerde özellikle kadınlara çocuklarının madde bağımlılıklarını öğrendikten sonra kendi anne olarak pratiklerini ve hissettiklerini sorarken anneliklerini sorguluyormuşum gibi bir konumda hissettim. Soruları sorarken gerildiğimi ve rahat edemediğimi hissettim. Daha sonra tez izleme komite üyelerimle bu durumu paylaştım ve üyelerin tavsiyeleri doğrultusunda görüşme formunda yer alan sorularda bazı değişikliklere gittim. Daha sonra alan çalışmasına çıktığımda artık bu soruları rahatlıkla sorabiliyordum.

Pilot çalışmanın ardından asıl alan çalışmama daha önce ilişki kurmaya başladığım İstanbul'daki annelerle başladım. Yaklaşık bir ay İstanbul'da kaldım. Her hafta Pazar günü Nar-Anon açık toplantılarına katılıyordum ve oradaki annelerle yaptığım çalışmadan bahsederek randevulararak

ayrılıyordum. Nar-Anon'a katılan toplam 12 anneyle görüşmek istediğimi belirtirken 2 anne yaşadıklarını paylaşmaya hazır olmadıklarını belirterek görüşme yapmayı reddetmişti. Bu annelere görüşme için hazır olmalarının önemli olduğunu belirterek istedikleri zaman bana ulaşabileceklerini söyledim. Görüşmeyi reddeden annelerden biri eşi ile birlikte gruba katılmaktaydı ve paylaşımlarını eşine göre sınırlı tutan biriydi. Eşi ile görüşmeyip kendisi ile görüşmek istememi tereddütle karşılamıştı, anlatmaya hazır değildi. Bir gün toplantı sonrasında görüşmeyi kabul etti ancak toplantıdan çıkan diğer herkesle gidilen bir kafede eşi karşı masada otururken görüşmeyi kabul etti. Paylaşacaklarıyla ilgili olarak eşinden ya çekiniyordu ya da izin veya onay bekliyordu. Ben başka zaman istediği yerde görüşme yapmayı teklif ettiğimde kabul etmedi ve görüşme yapmaktan vazgeçtik.

Görüşmeyi reddeden annelerden biri ise kendine yardım grubunda yaşadığı çok ağır deneyimleri mizah kullanarak, insanları güldürecek şekilde anlatan biriydi. Sanki yaşadıklarının üstesinden böyle geliyordu ve bunu da paylaşımlarına da yansıtıyordu. Bu annenin görüşmeyi en çok isteyecek ve açıkça herşeyini paylaşımaya hazır olacak olan anne olduğunu düşünüyordum. Kendisi görüşmeye ve paylaşmaya hazır olmadığını, yaşadıklarının çok ağır olduğunu, bunları dile getirmek istemediğini söyledi. Bunu söylediğinde çok şaşırılmışım. Kendisine ısrar etmeyip görüşmek istediği zaman beni arayabileceğini söyledim. Ancak hiç hazır hissedemedi.

Hafta içi görüşmelerimi, anlaştığım annelerin evlerine giderek bizzat yaşadıkları yeri ve ortamı görerek yaptım. Kimisiyle mutfakta, kimisiyle bahçede, kimisiyle oturma odasında gibi çeşitli yerlerde görüşmeler yaptım. Çocuğunun bağımlılığı dolayısıyla evde olabilmek ihtimalinden sorun çıkmasından çekinen dört anne oldu. Bunlardan bir anne ile bir parkta, iki anne ile kafede, bir anne ile ise İstanbul'da bir arkadaşımın evinde görüşme gerçekleştirdim.

Görüşmeler öncesinde etik bilgilendirme, gizlilik, gönüllülük, görüşme esnasında cevaplanmak istenmeyen sorular gibi birçok konuda bilgilendirme yaparak ve karşılıklı gönüllü katılım formunu imzalayarak görüşmelere başlıyordum. Kadınlara hep söylediğim şey: "Neler yaşadığınızı bir anne olarak en iyi siz bilirsiniz. O yüzden söyleyeceğiniz herşey benim için ve benzer sorunu yaşayan diğer kadınlar çok kıymetli ve önemli. Bunun yanında kendimizi görüşme sürecinde rahat hissetmemiz ve birlikte paylaşmamız çok önemli. Paylaştığımız her şeyde bu sorunları yaşayan diğer kadınların kendisinin de yalnız olmadığını bulabileceği bir şekilde çalışmada yer bulacaktır."

Çalışılan konuya dair özel deneyimleri olan bir araştırmacı olduğum gerçeğinin, kadınların deneyimlerini bana yansıtma biçimlerini de şekillendirdiği göz önünde bulundurulmalıdır. Görüşmelerde sorduğum "Neden böyle olduğunu düşünüyorsun? Tüm bunlar olurken siz ne

haldeydiniz? Siz bunları yaparken diğer kişiler ne yapıyordu?” gibi farklı kişileri olaya davet etme ve nedenlerinin sorgulama soruları düşünce yapılarını ve anlatılarını şekillendiren sorulardır. Annelerin yaşadıkları deneyimlere sosyal, çevresel, kültürel, sosyal politika bağlamında etki eden diğer aktörleri anlatıya davet eden sorular sormam, kadınların anlatılarında başka kişilere de yönelmelerine ve kendileri üzerinden giden sürecin çevresel boyutunu dikkate alarak anlatılarını dönüştürmelerine de neden olmaktadır. Dolayısıyla anlatılarda feminist bir araştırmacı olarak benim konumsallığım ile ve sorulan sorularla birlikte de bir dönüşüm gerçekleştiğini ifade etmeliyim. İstanbul’da yaptığım görüşmelerden sonra haftasonu pazar günü kadınların birçoğunu grup çalışmasında görme imkanım oluyordu. Bazı kadınlar bu toplantılarda “görüşmede sen bunu söyledikten sonra bunun üzerine biraz düşündüm.” “daha önce hiç böyle düşünmemiştim.” gibi ifadeler bunu ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanında bu toplantılarda kadınların görüşme sonrasında nasıl olduklarını gözlemleme şansı elde ediyordum. Aldığım geri bildirimler ve görüşmede kendi hissettiklerim nitel araştırma kapsamında görüşmelerin kadınlara iyi gelmesiydi. Hafta içi görüşmesini yaptığım iki kadının haftasonu toplantıya geldiklerinde özellikle kişisel bakımlarının daha iyi olduğunu görmüştüm. Örneğin bir kadının saçını boyadığını, bir kadının da uzun zamandan sonra makyaj yaptığını görmüştüm. Bunun yanında görüşmeler sonrasında Whatsapp gruplarından kadınlar birbirlerine mesajlar atarak görüşmenin nasıl geçtiğinden bahsediyorlardı.

Bu görüşmelerin onlar için nasıl faydalı olacağını düşünürken literatürde de yer alan nitel görüşmelerin yararına bakmıştım. Görüşmelerin (a) bir katarsise-duygusal boşalmaya yani rahatsız edici duyguları dışa vurarak onlardan kurtulmaya hizmet etmesi, (b) kendi kendini kabul etmeyi ve onaylamayı sağlaması, (c) bir amaç duygusuna katkıda bulunması, (d) öz-farkındalığı arttırması, (e) güçlendirme hissini vermesi, (f) iyileşmeyi teşvik etmek ve (g) sessizliğe ve sessiz kalmışlara ses vermesi (Hutchinson ve diğ., 1994 akt. Corbin ve Morse, 2003) gibi yararları bulunmaktadır. Görüştüğüm kişilerde bu faydaların oluşması tam da benim aradığım şeydi. İşte görüşmelerimde sorduğum soruların bu noktalardan anneler için faydalı olmasını diledim.

Görüşmelerden sonra notlar tutarak görüşmeyi değerlendiriyordum. Görüşmelerden sonra aldığım ses kayıtlarının deşifresini yapmaya başlamıştım ancak diğer görüşmeye kadar bitirme imkanım olmuyordu. İstanbul’daki görüşmelerim ortalama 2.00-2.30 saat arasında sürmüştü.

İstanbul’da kendine yardım grubuna katılan annelerle görüşmeyi tamamladıktan sonra Ankara’ya dönüp saha araştırmama kısa bir ara verdim. Bu sırada aldığım ses kayıtlarını deşifre etmeyi tamamlamaya çalıştım. Daha sonra Ankara’da çalışmaya nasıl devam edeceğimi düşünürken tez izleme komite üyelerimle tek tek görüşmeler gerçekleştirdim ve alan çalışmamın yeni yolunu

nasıl çizeceğimi belirlemeye çalıştık. Görüşmeler sonunda öncelikli olarak Ankara’da Al-Anon grubuna ara arada olsa katılan çocuklarının uyuşturucu madde bağımlılığı olan annelere ulaşmaya çalıştım ancak çok fazla katılan yoktu. Bu toplantıya katılan sadece bir anne ile görüşebildim. Daha sonra Ankara’da Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Alkol Madde Tedavi Merkezi (AMATEM)’nde yapılan aile eğitimi adı altında kadınların deneyim paylaşımları yaptıklarını öğrendikten sonra bu gruplara katılmış annelerin bilgisine ulaştım. Daha sonra anneleri tez izleme komitesi üyelerimden Gazi Üniversitesi AMATEM’in sorumlu psikiyatristi olan Prof. Dr. Zehra Arıkan’ın referansı ile aradım ve görüşme talebimi ilettim. Yaklaşık olarak 79 kişinin iletişim bilgisine ulaştım. Listedeki birçok anneye ulaşmaya çalıştım ancak bir kısmının telefon numarası kullanılmıyordu. Bazıları yanlış numara vermişti. Bir kısmı ise Ankara’da oturmuyordu artık. Telefon görüşmesi yapabildiğim görüşme hakkında bilgi verdiğim 23 annenin bir kısmı tereddütlü yaklaşarak görüşme konusunda bu tereddütlerini dile getirdiler. Kimi kocasına danışması gerektiğini söyledi ve sonrasında görüşmek istemediğini belirtti. Bir anne taşınma telaşında olduğunu ve görüşemeyeceğini söyledi. Bir anne ile telefonda konuştuktan sonra oğlu arayarak görüşme hakkında bilgi aldı. Bazı anneler konuşurken bu meseleden bahsedemeyecekleri bir ortamda olduklarını belirten kimsenin anlamayacağı bir yuvarlak cümle kurarak sonra aramamı söylerken bazıları ise buldukları ortamdan ayrılarak konuşmaya devam ettiler. Telefon görüşmesi yapabildiğim 23 anne içerisinde görüşmeyi kabul eden 8 anne ile (1 anne Ankara’da Al-Anon’a toplantılarına katılıyordu) görüşmeleri Ankara’daki evlerine giderek yaptım. Evinde görüşme imkanı olmayan iki anneden biri ile Adsız Alkoliklerin toplantı binasında, diğeri ile ise sessiz bir kafede görüştüm. Telefonla aradığımda annelerle konuşmam 15-20 dakika arasında sürüyordu çünkü anneler telefonda çalışmanın amacını anlattığımda yaşadıklarını paylaşmaya başlıyorlardı.

Ankara’da görüştüğüm kadınlarla daha öncesinden ilişki kuramadığım için öncesinde güven ilişkisini oluşturmak için evlerine gittiğimde kendimi tanıtarak, çalıştığım yerin kimliğini gösteriyordum. Daha sonra tez izleme komitemdeki Gazi Üniversitesi’nden tanıdıkları, isimlerini duydukları, kadınların güvenini kazanmış olan Prof. Dr. Zehra Arıkan’ın öğrencisi olduğumdan, araştırmanın konusundan bahsederken benim bu araştırmayı neden yapmak istediğimi kişisel deneyimimi kısmen anlatıyor ve sohbet ederek görüşmeye karşılıklı olarak hazırlanmaya ve güven ilişkisini oluşturmaya çalışıyordum. Görüşmelerde “söylenenlerin kıymeti, rahatlık, karşılıklı paylaşım, annelerin sesine aracılık etme vurgusunu” içeren cümleler kurdum. Görüşmenin karşılıklı sohbet gibi ilerleyeceği bilgisini aktardıktan sonra ise İstanbul’da yaptığım gibi etik bilgilendirme, ses kaydı sürecinden bahsederek, gönüllü katılım formunu karşılıklı olarak imzaladık.

Ankara'daki kadınlarla görüşmelerim ise ortalama 1.30-2.00 saat arasında değişiyordu. Görüşmelerin hepsini ses kayıt cihazı ile kayıt altına alarak gerçekleştirdim. İstanbul'da ve Ankara'da çocuğunun madde bağımlılığı olan toplam 20 anne ile görüştim. 20 görüşmenin sonunda edindiğim bilgilerde doygunluğa ulaşana kadar yani birbirine çok benzer yanıtlar almaya başlayana kadar sürdürdüm. Doygunluk noktası, Merriam (2013, s. 79)'ın da belirttiği gibi amaca yönelik örneklemede, örneklemin büyüklüğünün bilgiler göz önünde bulundurularak belirlenmesi, amaç bilgiyi artırmak olduğu için yeni hiçbir bilgi edinilmediğinde son bulmasıdır. Aslında bu doygunluk kendisini İstanbul'da yaptığım 10 görüşmede zaten gösteriyordu ancak çeşitliliği yakalamak için Ankara'da da görüşme yapmaya devam ettim.

3.2.5. Derinlemesine Görüşme Süreci Anlatılarım: Öz Düşünümsel Süreç

Görüşmelerde çocuğun madde bağımlılığı karşısında annelerin yaşadıkları deneyimlere fiziksel, psikolojik, sosyal, çevresel, kültürel, sosyal politika bağlamında etki eden diğer aktörleri anlatıya davet eden sorular sormaya ve zamansal bir süreci takip etmeye özen gösterdim. Bu sayede kadınların pratiklerindeki değişimleri ve anlatılarındaki dönüşümleri görünür kılabilecek şekilde yaşadıklarını hem kendilerinin yeniden tanımlamalarına hem de kendimce tanımlamaya olanak sağlamasına çalıştım. Bu çerçevede görüşmeleri yaparken ve sonrasında kendimde de bazı şeylerin değiştiğini hissediyordum. Ben karşımdaki kişileri sorduğum sorularla düşündürürken ve etkilerken kendim de etkileniyordum. İşte bu durumda kendimi sorgulamaya başladığım noktada yani “öz düşünümsellik” üzerine düşünmem gerekiyordu.

Bourdieu (2013), “öz düşünümselliği” araştırmacının kendisinin “her şeyi bilen özne” konumunu sorgulaması olarak tanımlamaktadır. Öz düşünümsellik, sadece araştırmacının sahadaki konumunu ve bilimsel habitusunun gündelik yaşam ve pratikler içinde hangi değerler ve örüntüler içinde inşa edildiğinin de sorgulamasını içerir. Bu araştırmaya başlamaya dair “3.3.1.Araştırmacının Motivasyonu: Dert Edinmeye Dair Hikayem” başlığında bilimsel habitusumun geçmiş gündelik yaşam ve pratikler içinde hangi değerler ve örüntüler içerisinde inşa ettiğimi anlatmış oldum aslında.

Araştırmacının konumu noktasında Connely ve Clandinin (1990), anlatıları yazarken araştırmacıyı “birden fazla benin” bulunduğu bir durumda ifade etmişlerdir. Yani anlatıyı yazarken onu hem bir araştırmacı hem bir kadın, hem bir yorumcu hem de bir araştırma katılımcısı olarak çok sesli olarak ifade etmişlerdir.

Bu bölümde daha çok sahada konumum, saha çalışması süreci ve sonrasındaki süreçte kendimi nasıl sorguladığımdan bahsedeceğim.

“3.3.2. Araştırma Öncesi Hazırlıklar: İlk Temas, Alana Isınma ve Bağlantı Geliştirme” başlığında sahaya çıkmadan önceki dönemde geçirdiğim süreçten bahsetmişim. İstanbul’da grup çalışmasında kendimi tanıtırken başta bağımlı yakını olduğumu dile getirirken kabullenmediğimi farketmem sonrasında grup çalışmasında gözlemci olarak katılırken gruptaki paylaşımların, kuzenimin bağımlılık sorunu karşısında kendi rolümü, deneyimlerimi, hislerimi farketmemi sağlamıştı ve bunları ilk defa dile getirdiğim bir ortam olmuştu. Bu paylaşımlarım ve dönüşümüm gruptaki diğer katılımcıların da dikkatini çekmişti. Kadınların paylaşımlarını dinleyince teyzemi ve davranışlarını daha iyi anlayabildiğimi hissetmeye başlamışım ve benim için bu konunun ne kadar anlamlı ve derin olduğunu daha yeni aslında farkediyordum.

Araştırmanın saha çalışmasına ilk olarak nasıl başladığıma baktığımda ise pilot çalışma için sahaya çıktığım kadınlara bazı soruları nasıl soracağım konusunda deneyim kazanırken özellikle “çevrenin annelere yönelik tepkilerinin ve davranışlarının nasıl olduğunu” ve “bağımlılık karşısında anne olarak kendilerini nasıl hissettiklerini” sorarken çok zorlandığımı farkettim. “Acaba ben de bu soruları sorarak kendilerini suçlamalarına veya çevrenin suçlamasına dair kendilerini sorgulamalarına neden olarak bu düşünceleri destekliyor/pekiştiriyor olabilir miydim?” düşüncesi ve kaygısı içerisinde tedirginlik hissetmişim. Bu soruları sormaktaki amacım bu değildi elbet. Sonra kendime yönelerek literatürde hakim olan “çocuğun madde bağımlılığı sorununda ailenin risk etkeni olduğu bilgisinin benim tezimde ve zihnimde nasıl bir yeri vardı ki böyle hissediyordum?” Bu konuda o kadar çok şey okuyarak kafa yormuştum ki bunu nasıl aşabileceğimizi düşünmemişim. Bunun açıklaması şuydu, evet elbetteki aile bir risk etmeniydi ancak kadınlar bunun tek sorumlusu değildi. Kadınlar bu sorumluluğu tek başına üstlenmekteydi ve çoğunlukla tek hedef olmaktaydı. Ben bunu sorduğum sorulara ve karşılıklı ilişkimize yansıtmalıydım. Daha sonra tez izleme komitemde bu duygum hakkında konuşarak hocalarım sayesinde tekrardan özgüven sağlayarak asıl alan çalışmasına geri dönmüştüm. Bu konuda madde bağımlılığı sorununda rolü olan diğer aktörleri de bu konuya dahil edecek şekilde sorduğum sorularla artık kadınların sadece kendilerini hedefe almalarına engel olacak sorgulamalara kapı açmaya çalışıyordum ve bu işe yarıyordu. Bu aynı zamanda benim kendi misyonumu başarma duygumu edinmeme yardımcı oluyordu.

Kendi anlatı araştırması sırasında Kim (2005, s. 57-58) sanki katılımcıları tarafından tasarlanmış hikayeleri yayınlamaya çalışan bir “ebe-doğuma yardımcı olan kişi” gibi hareket ediyormuş hissettiğini belirtmiştir. Anlatı araştırmasının değişen boyutlarına aracılık edecek bir “ebe” olarak, katılımcıların seslerini, duygularını ve deneyimlerini de onurlandırmak istediğini belirtmiştir (Kim, 2016, s.119). Soruları sorarken ben de kendimi ebe gibi bir noktada hissettiğimi söylemeliyim.

Bunun yanında kadınların duygularından bahsederken ağlamaları ve başarısız hissettiklerine dair söylemleri karşında ben bunun üstesinden nasıl gelecektim. Galiba bu çalışmayı yapamayacaktım. Corbin ve Morse'un (2003) dediği gibi görüşme kolay kazanılan bir beceri değildir, ancak sosyal çalışma ve psikolojik danışma ve hemşirelik gibi bazı disiplinler araştırma görüşmesine aktarılabilecek mülakat eğitimi becerileri sağlar. Görüşme becerisi deneyim ile gelişmektedir. Ben her ne kadar bu araştırma öncesinde birçok derinlemesine görüşme yapmış, sosyal çalışmacı olarak görüşme deneyimlerim doğrultusunda ara verme, dokunma, birkaç söz söyleme, kendisini rahat hissetmesini söyleme gibi rahatlatıcı teknikler kullanıyor olsam da tez araştırmam konusunda kendi kişisel geçmiş deneyimimin olması, anneleri suçlayanlara karşı takındığım tavır ve kadınların bu girdaba sürüklemekten kaçınma konusundaki önbilgim, benim bu konudaki tedirginliğimi artırıyordu. Ancak biliyordum ki görüşme sırasında yaşamlarında travmatik olaylarla karşı karşıya kaldıklarında, yeniden yaşadıklarında veya hatırladıkları Wong (1998)'un çalışmasında da olduğu gibi, görüşmecilerin duygusal hayal kırıklığı, davranışsal olarak acı, üzüntü ve keder patlamaları olabilirdi ve oluyordu (akt. Corbin ve Morse, 2003). Her ne kadar yaşanan durum insanın moralini bozsa da, insanlar hikaye anlatıcılığını “yeniden değerlendirmenin” bir yolu olarak kullanırlar - hayat zor olduğu zaman anlatmak, kişilerin tehdit edici olan durumdan bir miktar mesafe kazanmalarını sağlamada olumlu bir rol oynar (Corbin ve Morse, 2003). Buna rağmen, kadınların görüşmelerden memnun olduklarını söylemeleri devam etmemi de sağlıyordu. Bu bilgilerden hareketle görüşmeye devam ediyordum ve bu görüşmelerin hem onlara hem de benim kendi yaşadığım annelerin suçlanması karşısında durarak diğer aktörlerin sorumluluğunun göz ardı edildiğini ispatlama isteğime faydalı oluyordu.

Saha çalışmasına başladığımda feminist araştırma amaçlarına uygun şekilde etkileşimli ve karşılıklı öğrenme sürecinin olduğunu gördüm. Anlatı araştırmasının özünde de, araştırmacı ile katılımcı arasındaki ilişkiyel bir süreç vardır (Ciandinin ve Connelly, 2000). Bu görüşme esnasında, hem görüşülen kişinin hem de görüşmecinin dayanışması sağlanacak; zira ikisi de görüşme yapılan kişinin hayatının önemli yönlerini savunmaya çalışıyorlardır (Kim, 2016, s. 169). Görüşme esnasında araştırmacı ile görüşülen kişinin arasındaki etkileşim dolayısıyla hikaye farklı bir biçim alabilmektedir de (Reissman, 1993). Benim sorduğum soruların çevresel, kültürel ve politik açılardan bakılmasını sağlaması hikayenin de değişmesini ve durduğum noktanın feminist olması ve kişisel deneyimimi paylaşmam hikayeyi etkiliyordu ancak bir de benim durduğum noktalar onlar için ne kadar tanıdıktı. İşte bu etkileşimsel süreci iktidar-güç ilişkisi yaratmayacak şekilde kurmaya çalışırken feminist çalışmalarda önerilen içeridenlik ve dışarıdanlık doğrultusunda kendimi değerlendiriyordum. Wolf (1996) 'un çalışmasında belirttiği gibi bir araştırmacıya araştırdığı kişilerle yerel veya yerli olması avantaj sağladığını belirtirken dışardanlığın içsel bir anlayışına sahip olunamadığını vurgulamadığını dile getirmiştir. Araştırılan

kesime sınıfsal, kültürel, kırsal-kentsel kökenlilik veya kullanılan dilin biçimindeki gibi değişiklikler benzer noktalardaki içerden birilerini de dışardan yapan unsurlardandır.

Daha öncede belirttiğim gibi annelerle görüşmemde kendi kişisel hikayemi paylaşmam beni içerden yapıyordu. Ancak annelerle görüşen evlenmemiş, anne olmamış biri olarak beni dışardan yapıyordu. Bunu kendilerinin “Anne olmadan anlayamazsın...” ya da “Anne olunca anlarsın...” diye başladıkları cümleleri de gösteriyordu. Bu cümleler görüşmelerde annelik çalışması yapan biri olarak kendimi sorgulamama yol açtı. Daha öncesinde okuduğum bir çalışmada da anne olmayan bir kadın olarak annelik çalışması yapmanın çalışmanın sınırlılığı olarak ifade edilmesi ve bir kadının annelik çalışmasını yaptığı dönemde çocuk sahibi olmasının, anne olmasının denk gelmesinin süreci daha iyi anlamasına yol açtığını ifade etmesi gibi anlatılar anne olmaya yüklenen anlamla alakalı olarak anne olmayı ve annelik pratiklerinin yarattığı annelik duygusunu araştırmaya dair merak duygularımı daha da arttırdı. Ancak bir yandan bu dışarıdanlık anne olmamama rağmen bu konuyu araştırmak benim araştırmacı olarak “bilen özne” olmamı engelliyordu ki bu feminist araştırmada araştırmacı araştırılan arasındaki karşılıklı ilişkideki eşitsiz iktidarı bir parça engellemekteydi.

Feminist araştırmaların en önemli özelliklerinden biri olan saha araştırmasında araştırmacı ve araştırılan kişi arasında hiyerarşik ilişkinin reddedilerek eşit ilişki kurulmaya çalışılmasıdır. Wolf (1996), saha çalışmalarında eşitsiz olarak yer alan iktidarı-gücü birbiri ile ilişkili olarak üç boyutta incelemiştir. Bunlar; 1) araştırmacının ve araştırılanın farklı konumlanışları dolayısıyla dolayısıyla oluşan iktidar farkları (ırk, sınıf, milliyet, hayattaki imkânlar, kırsal-kentsel kökenlilik). 2) Araştırma süreci boyunca uygulanan iktidar; araştırma ilişkisinin tanımlanması, eşitsiz alışveriş ve sömürünün olması gibi. 3) Saha çalışması dönemi sonrasında iktidar uygulanması- yazma ve temsil etme. (Wolf, 1996, s. 2).

Ben bu iktidar ilişkilerinin nasıl gerçekleştiğine baktığımda Wolf'un maddelendirmesine göre gittiğimde 1) Tesadüfen de olsa kadınların birçoğu benim ailem gibi İç Anadolu'luydu ve büyük bir şehire göç etmişlerdi. Milliyet açısından farklılık olmadığı gibi görüştüğüm ailelerin 2'si dışında orta düzeyde gelire sahip ailelerdi. O iki aile ise zamanında maddi açıdan iyi durumdayken iflas etmiş şimdilerde orta düzeyde gelire sahip ailelerdi. 2) Özellikle İstanbul'da araştırma öncesinde bazı haftalarda Nar-Anon kendine yardım grubu toplantılarına gitmem gibi kurduğum ilişki ve görüşmeleri sürdürdüğüm sırada da toplantılara devam etmem, toplantılarına ve Whatsapp gruplarında aktif olmasam da yakın olarak kabul edilmem beni sömüren ve sadece araştıran kişi olmaktan çıkarıyor ve araştırma ilişkisinin tanımlanmadığını bir ortam oluşturuyordu. Bunun yanında çalışmanın onların anlatmaya olan ihtiyacını karşılayacak olması

da sömürüyü ortadan kaldırıyordu. Benim de görüşme öncesinde grup toplantılarında kendi yaşam deneyimlerimi paylaşmam ve görüşmenin başındaki ve sonundaki söylediğimiz paylaştıklarımız eşitsiz bir alışveriş ortamına engel oluyordu. 3) Ancak saha araştırması sonrasındaki iktidar meselesinde kurduğum ilişkinin devam ediyor oluşuna rağmen anlatılara sadık olarak analiz yapmaya çalışmaya rağmen engel olamayacağım bir iktidar ilişkisi oluşturuyordu. Ancak daha sonra annelerle yapmayı düşündüğümüz konferans gibi bilimsel etkinliklerle onlara doğrudan söz verme isteğim bunu engelleme yolunda bir adım olacaktır. Yazma aşamasındaki bir başka iktidar ilişkisi araştırmanın öznelerine nasıl hitap edeceğim konusunda kararsız kalmamı. Analizin büyük bir çoğunluğunda katılımcı olarak kullandığım ancak sonra “katılımcı” kelimesinin özneleri meseleden uzaklaştıran ve araştırmacıyı uzman haline getiren bir anlamı olduğunu düşünerek bu ifadeyi değiştirme kararı aldım. Bu da kendi yazma sürecimde düşünmeden ezbere yaptığım bir iktidar meselesiydi.

Miller (2010, s. 211)’ın belirttiği gibi annelik deneyimlerine ilişkin neyin dile getirilip neyin dile getirilemeyeceği daha büyük etkiler tarafından şekillendirilir ve kaçınılmaz şekilde sosyo-kültürel, ırksal, etnik, cinsiyetlendirilmiş ve yapısal pozisyonlara bağlıdır. Bunun bir sonucu olarak ise anneler yaşadığı olumsuz deneyim ve fikirlerin gizlemek için “direnme ve öz yönetim” teknikleri kullanırlar ve annelikle ilgili mitler devam ettirilir. Ancak kadınların bu miti “kendilerini korunmasız hissettikleri ve hakim annelik ideolojilerine meydan okuyamadıkları” (Miller, 2010) için sürdürme yönünde meta anlatılara sığınırlar. Bu yüzden kadınlarla yapılan araştırmalarda “özellikle kalıplara girmeden (meta anlatılar dışındaki) deneyimlerinin anlatıya dönüştürülmesini sağlayacak bir görüşme ortamı, gizlilik ve yargılanmadan dinlenilebileceğine dair bir güven oluşturulması önemlidir. Bu sağlanamazsa “dışlanma” korkusunun bir sonucu olarak anlatılarına ket vurarak “iyi bir annenin pratikleri ve deneyimlerine” meta anlatıyı sürdürmeleri mümkündür.

Ancak söylemeliyim ki kadınlarla hikayede kurduğumuz anne olarak konumlanışımız farklı olsa da, madde bağımlılığı olan yakına sahip olma gibi yaşanan meseleden dolayı kurulan “negatif ortaklık (Bora, 2004), hikayelerini yargısızca dinleyebilecek ve anlayabileceklerini düşündükleri birine anlatmalarını kolaylaştırıyordu. Bunun yanında dışardan biri olarak araştırmacı konumum dolayısıyla anlatıya döktükleri deneyimlerin annelerin sesine aracılık etmesi, çocuklarının uyuşturucu madde bağımlılığı ile mücadele için birçok yolu denemiş annelerin aslında bu uyuşturucu madde bağımlılığının ve anneliğin görünmeyen bir yüzünü açığa çıkarma isteği dolayısıyla da bana fayda sağlıyordu. Kadınların bu deneyimlerinin bir şekilde görünür olmasını istediklerini ve bunu anlatabilmelerinde görüşmecinin etkisini “Umarım bir faydası olur annelere.” ve “Bu anlattıklarımı herkese böylece anlatamıyorsun.” demelerinin ardından

görüşmeyi sonlandırmamız göstermekteydi. Anne olmanın “doğal/içgüdüsel” olduğu mitine karşı çıkararak, anneliğe dair yaşadıkları olumsuz deneyimleri aktarmalarının analizde de görüleceği üzere, görüşmeci olarak konumsallığının ve karşılıklılık ilişkimizin etkisi ile geliştiğini söyleyebilirim. Örneğin üç boşanmış kadın duygusal ilişki kurduklarını erkek arkadaşlarından, ataerkil toplumda kabul edilmeyen bir deneyim yaşadıkları için en başta hiç bahsetmeyip ancak görüşmenin ilerleyen aşamalarında çekinceli olarak bahsetmişlerdi. Ancak benim verdiğim tepkiyi gördükten sonra ise bunu söyledikleri için rahatladıkları görülüyordu. Ben ise bunu benimle açıkça paylaştıkları ve araştırmada doğru bir ilişki kurduğumu anlayabildiğim için mutluydum.

Görüşmelerden çıktığımda çoğunlukla zihnim yorgun oluyordu. Annelerin yaşadıkları sorunlar karşısında bazen çeşitli aktörlere karşı öfkelendiğimi hissediyordum. Bazen bunları arkadaşarımla değerlendirme yaparken paylaşarak rahatlıyordum. Görüşme sonrasında evden çıkıp yoluma koyduğumda sokakta bir yandan görüşme aklımda canlanıyor ve insanlara gözlemci gözlerle baktığımı hissediyordum. Kendileri için bu hayattan bir istekleri olmayan kadınlar için üzüldüğümü farkediyordum. Kadınların güçlenmesi ve bağımsızlaşmasını isteyen biri olarak bu aslında benim kendi annemde de teyzemde de gördüğüm çocuğa “adanmışlık ve fedakarlık” ile ilgiliydi. Annem ve teyzem ile zaman zamana yaptığımız sohbetlerde “Aman bizimki de hayat mı? Biz okuyamadık siz okuyun da bizim gibi olmayın.” diye kurdukları cümlelerden bu yaşantıdan bazen çok da memnun olmadıkları hissediliyordu. Her ne kadar babam ve amcamın çağdaş fikirleri olsa da yetiştirilme, eğitimin yarıda bırakılması, meslek sahibi olamama, maddi yetersizlikler ve dolayısıyla cinsiyete dayalı bir işbölümünün kısıtlayıcılığı, yoğun annelik kadınların bağımsız olmasını engellemekte ve onların bu memnuniyetsizliğine sebebi. Bunu annem ve teyzemin (ikinci annemin) kendileri için yaptıkları şeylerin ancak bizler yani çocukları iş sahibi olduktan sonra yavaş yavaş başlamasına rağmen, hala o adanmışlık ve fedakarlığın tam olarak dışına çıkıp Beauvoir’ın kavramıyla kendi için varlık olamamalarını görmek beni üzüyordu Bir yandan da kendimce doğru olduğunu düşündüğüm feminist bir yaşam sürme ve feminist annelik idealimin bundaki etkisi büyüktü.

Feminist kuram çerçesinde kadınların çocuklarının madde bağımlılığı problemi karşısında toplumsal olarak eşitsizlik içerisindeki annelik deneyimlerine dair anlatılarını dinleyerek, annelik pratiklerini ve anlatılarını şekillendiren dinamikleri anlamaya çalışırken kendi konumumu ve yaşadıklarımı düşündüğüm ve sorguladığım bir döneme girmiştim. Feminist bir annelik önerisi ve savunusu içerisinde, kadınların çocuklarının madde bağımlılığı problemi karşısında feminist annelik pratikleri ile nasıl olacağını da düşünüyordum bir yandan. Ben böyle bir durumu nasıl karşılardım? Onlardan farklı olarak ne yapardım?

Bu çalışma 30 yaşında evlenmemiş, anne olmamış bir kadın olarak belki de ileride çocuk sahibi olursam benim kendi annelik inşamı yeniden oluşturma ve anlama sürecim aynı zamanda. Buna, benim anlatılarımın dolayısıyla hikayemin bir kısmının da dönüşümü olarak da bakmaktayım.

3.2.6. Etik Hususlar

Saha çalışmasına başlamadan önce Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan etik açıdan uygun olduğuna dair onay aldım ve sonrasında görüşmeleri yapmaya başladım. (EK 1'de Etik Kurul Onay Raporu görülebilir.) Görüşmenin ısınma aşaması görüşme hakkında daha ayrıntılı bir bilgi vererek, etik açıdan görüşmenin nasıl ilerleyeceğini anlatmakla geçiyordu. Bu süreçte Gönüllü Katılım Formu (Aydınlatılmış Onam Formu)'nda da bahsedilen görüşmede kişisel bilgilerin gizli kalacağını, anonim olarak anlatılara yer verileceğini, baskı altında kalmadan cevaplar verilmesinin önemini, araştırmadan çekilme ya da araştırmayı sonlandırmayı isteyebileceklerini, görüşme sonrasında da bana ulaşabileceklerini anlatıyordum. (EK 2'de Gönüllü Katılım Formu görülebilir.) Ses kaydı almak konusunda isteğimi belirtirken bunun neden önemli olduğunu ve benim dışımda kimse tarafından dinlenmeyeceğini anlatarak, ses kaydına izin alındıktan sonra bir de ayrıntılı olarak Formu'nu okumalarını isteyip, karşılıklı olarak imzalayarak görüşmelere başladım.

Araştırmanın yazım aşamasında, etik açıdan kadınları ve ailelerini tanımlayacak bilgileri ortadan kaldırmaya özen gösterdim. Bunun için öncelikle her bir annenin kimliklerinin anonim olması için uniseks-her iki cinsiyetin kullandığı isimler verdim. Bu isimleri seçmemdeki amacım annelik pratiklerinin cinsiyete dayalı kurgusu karşısında bir tavır takınmamdır. Bunun dışında bazı anlatılardaki ailedeki diğer üyelerin isimlerini, kurum isimlerini sadece baş harflerini yer verdim. Kadınların anlatıları ise değiştirilmeden olduğu gibi yer verirken ancak konu bütünlüğü dolayısıyla anlatılardaki uzunluğu kısaltılarak yer vermeye çalıştım. Bunu yaparken ise duygu boşalımı olan yerler parantez içerisinde yer verirken, sessiz kalınan yerler (..) ile, anlatıları böldüğüm çıkardığım yerler de ise cümle sonuna ya da “(...)” işareti ekleyerek belirttim.

3.4. ARAŞTIRMANIN ANALİZ SÜRECİ

Çalışmanın bu kısmını anlatırken öncelikle anlatı araştırması olarak kurguladığım bu çalışmada anlatı analizinin nasıl yapılacağına ilişkin kuramsal bilgi verdikten sonra benim nasıl bir analiz yolu izlediğimden bahsedeceğim.

Anlatı analizinin birçok çeşidi bulunmaktadır. Reissman (2005) bir çalışmasında anlatı analizinin çeşitlerini tematik analiz, yapısal analiz, etkileşimsel analiz ve edimsel analiz olarak 4 başlık altında sınıflandırmasına yer vermiştir. Polkinghorne (1995) ise anlatıların paradigmatik analizi

ve anlatı analizi olmak üzere iki farklı yolu geliştirmiştir. Bu kapsamda tematik analiz sınıflandırmasına ilk olarak Jerome Bruner'in (1985, s. 97) hikayelerle ilgili anlatı araştırmasının analizinde sunduğu Polkinghorne'unda (1995) geliştirdiği iki yoldan biri olan anlatıların paradigmatik analizi bu çerçevede değerlendirilebilir.

Polkinghorne (1995) paradigmatik analizini şu şekilde ifade etmiştir. Birincisi anlatıların analizi olarak da açıklanabilen paradigmatik analiz anlatıları ya da hikayeleri veri olarak içeren hikayeler arasında ortak temaları veya kavramsal bulguları belirlemeye çalışarak analizlerinde yineleyici bir hareketi vurgulayan paradigma tipolojileri ya da kategoriler üreten çalışmalardır. Bu kategoriler ve sınıflandırmalarda deneyimlerin aslında ısmarlama olarak oluşturulduğu ve ortak öğelerin vurgulanmasıyla da tanıdık deneyimler inşa edilmesine olanak veren kavramlarla bilişsel ağları oluşturulduğu üzerinde durulur. Paradigmatik bilgi, bir kavram olarak adlandırılan tek tek kelimelerle korunurken, anlatılan bilgiler hikayelerde de muhafaza edilir. Paradigmatik bilgi, eylemler arasında neyin ortak olduğuna odaklanırken, anlatı bilgisi her eylemin özelliklerine odaklanır. Verilerin paradigmatik analizini kullanması, diğer nitel araştırmalara benzerdir ve pek çok nitel araştırma çalışması, paradigma türü bir analiz kullanmaktadır. Çoğu zaman bu yaklaşım, tek bir hikaye değil, birkaç hikayeden oluşan bir veritabanı gerektirir. Araştırmacı, aralarında hangi kavramların görüldüğünü keşfetmek için farklı öyküleri inceler (Polkinghorne, 1995).

Analizde madde bağımlılığı olan genç bireylerin annelerinin deneyimlerinde yineleyici eylemlerin olduğunu görmemle birlikte hali hazırda annelik ideolojisine bağlı olarak kendilerine kutsallaştırılarak atfedilen sadece annelere mahsus kılınan rol, pratik ve duyguların çocuğu kabul edilebilir kılmaktan uzaklaştıran madde bağımlılığında “ısmarlama deneyimleri” doğurduğunu göstermeye çalıştım. Bu deneyimlerdeki ortaklaşan ve farklılaşan deneyimleri ortaya koyarak annelerin bu deneyimlerinin altındaki yoğun annelik ideolojisinin bilişsel, duygusal, davranışsal olarak kendisini nasıl örüldüğü üzerinde durmaya çalıştım. Özetle feminist bir perspektifle tematik analiz-paradigmatik analiz-anlatıların analizi kullanarak analizi gerçekleştirdim.

Analiz sürecini biraz daha ayrıntılı anlatacak olursam; görüşmelerin deşifresi toplam 519 sayfayı ve 10.215.695 toplam sözcük sayısını içeriyordu. Saha çalışmasına başlamadan önce Maxqda Analytics Pro 12 nitel veri analizi programını öğrenebilmek için altı saatlik “Nitel Veri Analizi Çalıştayı Maxqda Programı” kursuna katıldım. (EK 4’te katılım belgesi görülebilir.) Analize tek tek tüm görüşmeleri okuduktan sonra açık kodlama işlemi ile başladım. Her görüşmeyi tek tek okuyarak ilk kodlama işlemine başladım. Analizin kodlama işlemine Maxqda Analytics Pro 12 nitel veri analizi programı kullanarak henüz başlamışken 4 Ocak 2018’de bilgisayarımın klavyesine çay döktüm ve bilgisayarımın anakartı yandı. Hem programa erişimim hem de

yaptığım analizlere veda etmem gerekiyordu. Bilgisayarın tamir edilip edilemeyeceği analiz dökümanlarımın kurtarılıp kurtarılamayacağına ilişkin bir hafta boyunca birçok bilgisayarıcıyı gezdim ancak sonuç olumsuzdu. Neyseki tezime dair tüm bilgileri analiz çalışması (ilk 3 görüşmenin analizi) hariç yedeklemiştim. Bu durum benim motivasyonumu biraz kırdığından ve teknik imkansızlıklardan dolayı analize ara vermem gerekti. Bu süreçte programın yanan bilgisayarımın kaldırılması için sağlayıcı firmanın Almanya’da olması dolayısıyla Almanya ile yazışmalarım ardından yeni bir bilgisayara programı yükledikten sonra çalışmalara tekrar başlamış oldum.

Ardından Maxqda Analytics Pro 12 nitel veri analizi programı kullanılarak verilerin tematik analiz yani bir deyişle Polkinghore’un anlatıların analizi tekniği kullanılarak yukarıda anlattığım bakış açısıyla analize tabi tuttum. Her görüşmedeki anlatıları konu bütünlüğünü koruyacak şekilde Strauss ve Corbin (1998)’in analiz aşamaları doğrultusunda açık kodlama yaparak (open coding), araştırma amacım ve sorularıyla bağlantılı olarak zamansal süreçler içerisinde annelerin anlatılarında ortaklaşan ve farklılaşan düşünce, duygu, davranış ve geçirilen süreç açısından incelemeye çalıştım. Toplam 20 görüşmeden 1564 anlatıyı kodlamaya dahil ettim. Bu kodlamaları daha sonra kendi içinde zamansal, gelişimsel süreç ve olay bütünlüğü açısından bağlantılı olanları kategorileştirmeye başladım. Kategorileri oluşturduktan sonra tekrar görüşmeleri okuyarak (selective coding) 37 kod doğrultusunda kod, kategorilerle ve anlatı uyumuna bakarak yeniden analiz ettim. Analizi öncelikle görüşmelerden çıkan kavramlara göre yaptıktan sonra literatürümdeki bilgiler ve perspektifim (conceptual framework) açısından değerlendirdim. Daha sonra ise annelerin anlatılarının benzer ve farklı yanlarını, meta ve karşıt anlatıları görünür kılacak şekilde literatür ve perspektife dair kavramlarla buluşturarak yeniden analiz ettim. Daha sonra ise kategoriler arasında ilişki kurarak (axial coding) ise temalara ulaştım. Kod, kategori ve temaların son haline ulaşması içeriğini daha iyi ifade edebilmesi için uzun bir süreyi ve çok fazla okuma yapmayı gerektirdiğini söylemeliyim.

Bu analizi yaparken bir yerden sonra Maxqda Analytics Pro 12 nitel veri analizi programından çıkma gereği duydum çünkü bütüncül olarak anlatıları yorumlayarak görmem gerekiyordu. Bu noktaya kadar analiz programının teknik kolaylaştırıcılığı çok ayrıntılı bir şekilde hiçbir şeyi kaçırmadan analiz etmemi kolaylaştırmıştı. Bunu yaparken Word programının görünüm sekmesindeki gezinti bölmesinin başlıklar kısmı analizi yeniden ele almayı ve incelemeyi kolaylaştırdı. Tıkandığım noktada başka bir araştırmacının ve danışmanımın tavsiye ve fikirleri doğrultusunda analizlerde değişiklikler yaparak geliştirdim. Analizin ardından anlatıları tekrar tekrar okuyarak literatür okumaları ile eş zamanlı olarak yorumlamaya çalıştım. Bu yorumlamalarda kadınların söylediklerinin alt anlamlarını okumaya çalışarak meta anlatıların

veya karşıt anlatıların gelişim sürecini yakalamaya çalıştım. Bunu yaparken de Connely ve Clandinin'in (1990) anlatı araştırmasında görüşmeler yapıldıktan sonra yazma aşamasında araştırmacıya elde edilen anlatıları genişletme (broadening), derine inme (burrowing) ve yeniden yapılanma (restroying) olmak üzere sunduğu 3 analitik araç üzerinden ilerlemem için verileri bir bütün olarak görmem gerekiyordu. Bu üç aracın ayrıntılı olarak açıklaması ise şöyledir: Genişletme ile anlatıda katılımcının değerlerine, karakterine ya da bulunduğu sosyal, kültürel ve tarihsel çevrenin de dahil edildiği daha geniş çerçeveden bakma durumu ifade edilir. İkinci olarak derine inme aşamasında araştırmacı katılımcıların duygularına, yaşadığı anlaşmazlıklara, ikilemlere, yaşanan olayın ve çevrenin katılımcı üzerindeki etkisi üzerinde durarak bunların deneyimleri neden ve nasıl etkilediği üzerinde durur. Araştırmacı anlatılara geniş ve derin bir çerçeveden baktıktan sonra ise anlatıları hikayeleştirme yani yeniden yapılandırma sürecine geçer ve bu noktada katılımcının hikayesinde öne çıkan deneyimleri belirginleşmiştir (Kim, 2016, s.207). Annelerin hikayelerine bu üç analitik araç ile bakmaya çalışarak analiz ve yorumlamaya çalıştım.

Analiz çalışmasını çalışmanın uygunluğunu gösterecek şekilde tüm anlatılara yer vererek 21 Ocak 2019'da yaptığım tez izleme komitesinde sunduktan sonra geri bildirimler; analizde ufak değişiklikler yapılması, bütüncül bir şekilde yorumlara eklemeler ve anlatılarda kısaltmalara yapılması, analize göre kuramsala geri dönerek eksiklikleri tamamlanması ve çalışmanın artık son eksikliklerini tamamlamam yönündeydi. Bu çalışmaları yapabilmek için 3 Şubat 2019-3 Ağustos 2019 tarihleri arasında bulunduğum Hollanda'da çalışmaları devam ettirdim. Hollanda'da araştırma görevlisi olarak çalıştığım idari görevlerden uzaklaşmam dolayısıyla çalışmanın eksikliklerini tamamlayıcı nitelikte kuramsal, analiz, yorum, sonuç ve öneriler gibi tüm konuları bütüncül bir şekilde ele alacak olmam benim için büyük bir avantaj sunmuştu. Her ne kadar Hollanda'da sadece tezime odaklanmanın dışında başka konuda araştırma ve uygulama çalışmaları yapıyor olsam da yapılacak parçalı çalışmaların olmaması dolayısıyla tezime odaklanmamı sağlayacak şekilde vakit ayırabiliyordum. Hollanda dönüşünde ise tez danışmanım ile yaptığım görüşmeler sonrasında aldığım geri bildirimlerle tezin analizi son halini aldı.

3.4.1. Araştırmanın Özneleri Hakkında Sosyo-Demografik Bilgiler

Araştırmada anlatılarını ele aldığım madde bağımlılığı olan genç bireylerin annelerinin sosyo-demografik ve ekonomik koşullarında bazı benzerlikler olduğu gibi farklılaştığı da görülmektedir. Aşağıdaki tabloda bu benzerlik ve farklılıklar görülecektir.

Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere Görüşülen annelerin benzerlikleri konusunda özetleme yapacak olursak, 1 kadının okuma yazması olmadığı, 10 kadının ilkokul mezunu iken, 2 kadın ortaokul terk, 2 kadın lise terk, 4 kadın lise mezunu, 1 kadın ise üniversite mezunudur.

Annelerin 7'si 17 yaşında evlenmiştir. Diğer evlilik yaşlarına bakıldığında 18 yaşında iki kadın, 20 yaşında üç kadının, 21 yaşında dört kadının, 23 yaşında 4 kadının, 27 yaşında ise 1 kadının evlendiği görülmektedir. Evlilik sonrasında ilk doğum yaşlarına bakıldığında 20 kadından 19'unun evliliğinin ilk yılında hamile kaldıkları ve doğum yaptıkları görülmektedir. Sadece bir kadın Ömür ilk gebeliğinde kürtaj olmuş ve evliliğinden 7 yıl sonra çocuk sahibi olmuştur. 9 kadın eşinden boşanmışken, 1 kadının eşi vefat etmiş, 10 kadın ise halen evlidir. Boşanan kadınlar 7-11-15-17-18-20 yıl evlilik sonrasında boşanmışlardır.

11 kadın 40-50 yaş aralığındayken, 5 kadın 51-54 yaş arasında, 4 kadın 61-64 yaşındadır.

Kadınların çalışma durumuna bakıldığında evlenmeden önce çalışan kadınların bir kısmı evlenince veya çocukları olunca işlerinden ayrıldıkları (7 kadın-Ömür, Ekin, Görkem, Devran, Yüksel, İlkay, Eren,), bir kısmının boşanma sonrası çalışmaya başladığı (4 kadın-Umut, Ömür, Eren, Ümit), bir kısmı ise maddi yetersizliklerden dolayı çocuklar büyüdükten sonra tekrar çalışmaya başladığı (5 kadın-İlkay, Yüksel, Özgür, Servet, Göksel), bir kısmının ev dışında çalışma deneyiminin olmadığı (5 kadın- Göksu, Cihan, Deniz, İsmet, Ege) görülmüştür.

20 anneden 7'sinin ailesinde çocuklarından önce de madde kullanım öyküsü olduğu görülmektedir. Çocukların maddeye başlama yaşları 13-14 yaşından başlayarak 16-17 yaşlarında yoğunluk gösterdiği ve ailenin madde kullanımını öğrenmesi ise en az 2-3 yıl sonra en fazla 8 yıl sonra olduğu görülmelidir.

Araştırmanın yazım aşamasında, her bir annenin kimliklerinin anonim olması için cinsiyetsiz isimler verdim. Cinsiyetsiz isimler seçmemdeki amacım annelik pratiklerinin cinsiyete dayalı kurgusu karşısında bir tavır takınıyorum. Anne olmak cinsiyete dayalı gelişirken annelik pratikleri cinsiyet ötesinde bakım verme pratikleri olarak adlandırılmalı cinsiyete dayalı işbölümünde çıkartılarak değişmelidir.

Tablo 1: Kadınların Sosyo-Demografik Bilgileri

Şehir ve Grup	İsim	Yaş	Eğitim Durumu	Çalışma Durumu	Medeni Durum	Evlilik Yaşı	İlk Doğum Yaşı	Çocuk Sayısı Ve Cinsiyetleri Ve Yaşları	Bağımlı Çocuğun Yaşı ve Kullanım Durumu	Maddeye Başlama Yaşı- Öğrenilen Yaş	Ailede Madde Kullanım Öyküsü
İstanbul / Nar-Anon Katılımcısı	Umut	50	İlkokul mezunu	Satış danışmanı	Boşanmış	17	19	1 kız, 1 erkek (ikiz)	31-Aktif	Baş*: 18-20 Öğr***: 28	Yok
	Ömür	62	İlkokul mezunu	Çocuk ve yaşlı bakımı, ev temizliği	Boşanmış	20	27	2 erkek	29-Aktif	Baş: 18 Öğr: 28	Yok
	Ekin	62	İlkokul mezunu	Tekstil işçisi	Eşi ölmüş	21	23	1 erkek 3 kız	28- 1,5 yıldır kullanmıyor	Baş: 20 Öğr: 22	Var
	Görkem	53	İlkokul mezunu	Konfeksiyonda çalışma	Evli	21	22	1 erkek	31- 1 yıldır kullanmıyor	Baş: 19 Öğr: 21	Yok
	Devran	48	Ortaokul terk	Tekstilde çalışma	Boşanmış	17	18	2 erkek	21-31 İki de aktif	Baş: 17 ve 14-15 Öğr: 20	Var
	Yüksel	61	Üniversite mezunu	Öğretmen	Evli	23	25	2 erkek	33 -Kullanmıyor	Baş: 16 Öğr: 20	Yok
	Özgür	54	Lise mezunu	Bankacı Organizasyon işi	Evli	27	28	2 erkek	26 –Aktif	Baş: 17 Öğr: 22	Yok
	Göksu	52	Ortaokul terk	_____	Evli	21	23	1 kız 1 erkek	29 –Aktif	Baş: 16-17 Öğr: 26	Yok
	İlkay	53	Lise terk	Memur Reklam şirketi işletme	Evli	20	22	2 erkek	25 –Aktif	Baş: 17 Öğr: 21	Yok
	Eren	48	Lise terk	Tekstil, yemek gibi alanlarda çalışma	Boşanmış	18	19	2 erkek	18-Zezaevinde kullanamıyor	Baş: 13 Öğr: 15	Var

Ankara /Aile Eğitimi Katılımcısı	Cihan	45	İlkokul mezunu	_____	Evli	17	18	1 erkek 1 kız	27-Aktif	Baş: 16 Öğr: 19	Var
	Mutlu	64	İlkokul mezunu	Laboratuarda çalışma	Boşanmış	17	18	2 kız, 1 erkek	17-Kız çocuğu Kullanmıyor	Baş: 14 Öğr: 15	Yok
	Yağmur	45	Lise mezunu	Butik işletme	Boşanmış	23	24	2 erkek	20 –Aktif	Baş:15 Öğr: 16	Var
	Deniz	42	Lise mezunu	_____	Evli	18	19	2 erkek	21 ve 22 -İkisi de 1 yıldır kullanmıyor	Baş: 15 ve 16 Öğr: 17-18	Var
	Yaşar	47	Lise mezunu	Sekreterlik Aşçılık	Boşanmış	23	24	2 erkek	23 –Aktif	Baş: 17 Öğr: 19	Var
	Servet	43	_____	Aşçılık	Evli	17	18	2 erkek	22 –Aktif	Baş: 16 Öğr: 19	Yok
	Ümit	47	İlkokul mezunu	Aşçılık	Boşanmış	21	23	2 erkek	21 ve 24- İkisi de Aktif	Baş: 14 ve 24 Öğr: 15 ve 25	Yok
	İsmet	51	İlkokul mezunu	_____	Evli	20	22	2 kız 1 erkek	23 –Aktif	Baş: 17-18 Öğr: 20	Yok
	Göksel	47	İlkokul	Ev temizliği Mutfakta çalışma	Evli	17	18	1 kız 1 erkek	25 –Aktif	Baş: 20 Öğr: 21	Yok
	Ege	46	İlkokul	_____	Boşanmış	17	18	3 erkek 2 kız	20 –Aktif	Baş: 15-16 Öğr: 18	Yok

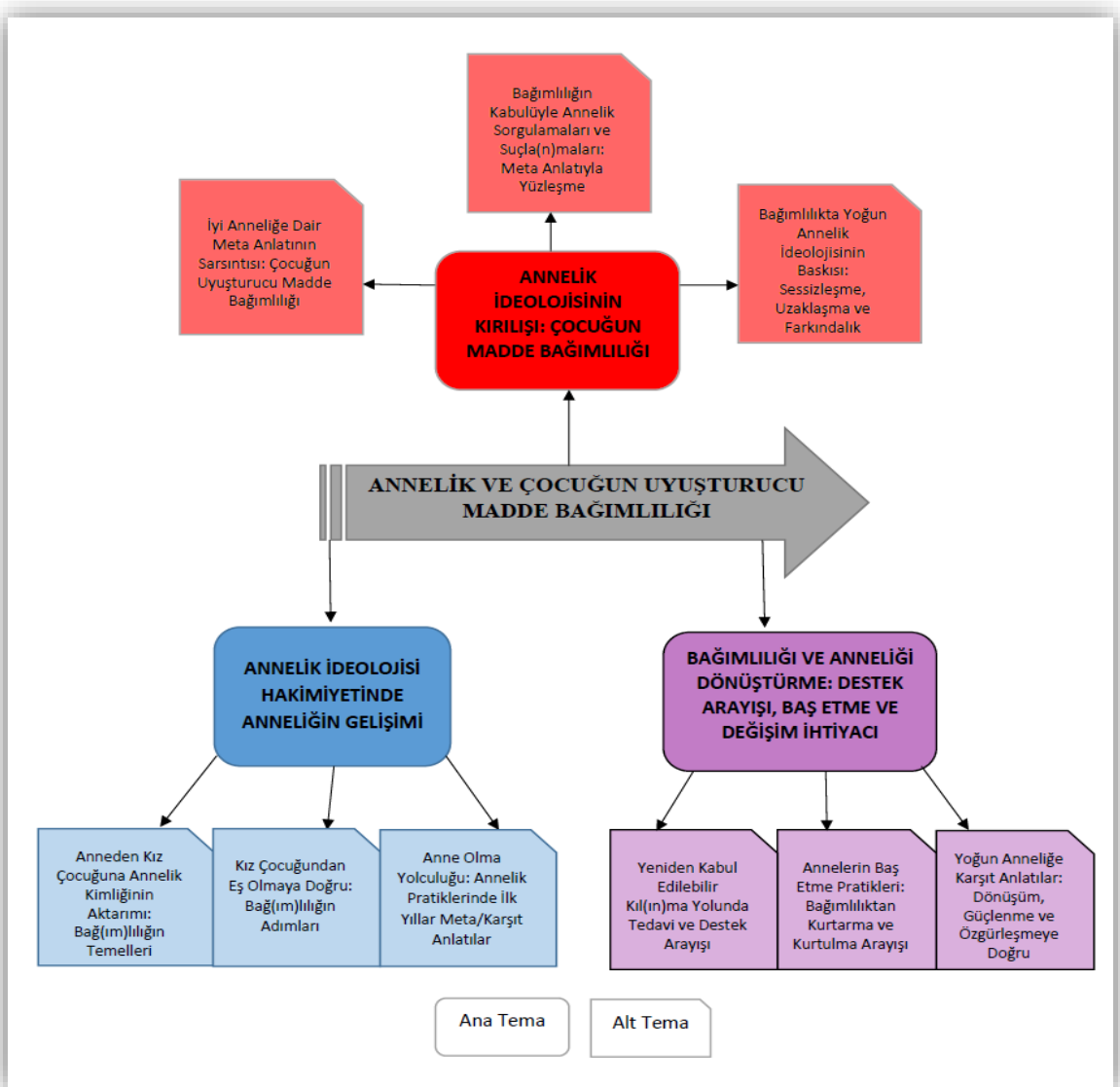
*Baş: Başlama Yaşı

**Öğr: Öğrenilen Yaş

4. BÖLÜM: ANALİZ

Bu çalışmada bulgular çocuğun madde bağımlılığında annelerinin anlatılarından yola çıkarak 26 kategori, 9 alt temada, 3 tema altında ele alınmıştır. İlk tema süreçsel olarak annelerin kendi çocukluk, gençlik, evlilik ve anne olma sürecini ve anneliğin öğrenimine dair meta ve karşıt anlatıları içerecek şekilde “Annelik İdeolojisi Hakimiyetinde Anneliğin Gelişimi” başlığında detaylandırdım. İkinci temayı, annelerin çocuklarının bağımlılıklarını öğrenme süreci ile başlayarak bağımlılık ile annelik pratiklerinin sosyal olarak nasıl şekillendiğine dair anlatıların içsel ve sosyal yansımaları içerecek şekilde “Annelik İdeolojisinin Kırılışı: Çocuğun Madde Bağımlılığı” başlığında ele aldım. Üçüncü tema ise tedavi deneyimleri, mücadele, baş etme, destek arayışları içerisinde dönüşen yeni annelik pratikleri bağlamında “Bağımlılığı ve Anneliği Dönüştürme: Destek Arayışı, Baş Etme ve Değişim İhtiyacı” başlığında inceledim. Aşağıda “Şekil 2:Annelik ve Çocuğun Madde Bağımlılığı Ana Tema Haritası”nda temalar ve alt temalar ayrıntılı bir şekilde görülmektedir. Şekilde annelik kurgusunun sorgulanmaya başladığı çocuğun madde bağımlılığı meselesini bir ok işareti ile simgeleyerek, temaları üzerinde ok işareti üzerinde konumlandırmamın nedeni, kadının annelik anlatılarının hayat hikayelerinde yaşamın sonuna kadar giden bir sürece işaret ettiğini göstermektir. Birinci temanın kesikli çizgilerle başlayan yerde konumlanışına, annelik gelişiminin çocukluk, evlilik gibi dönemlere göre aşamalarını göstermesi bakımından başlangıçta yer verdim. İkinci ve üçüncü temaların konumlanışı ise annelerin hayat süreçlerindeki dönüşen gidişatını göstermesi bakımından ok işaretine göre zamansallık temelinde ele aldım.

Şekil 2: Annelik ve Çocuğun Madde Bağımlılığı Ana Tema Haritası

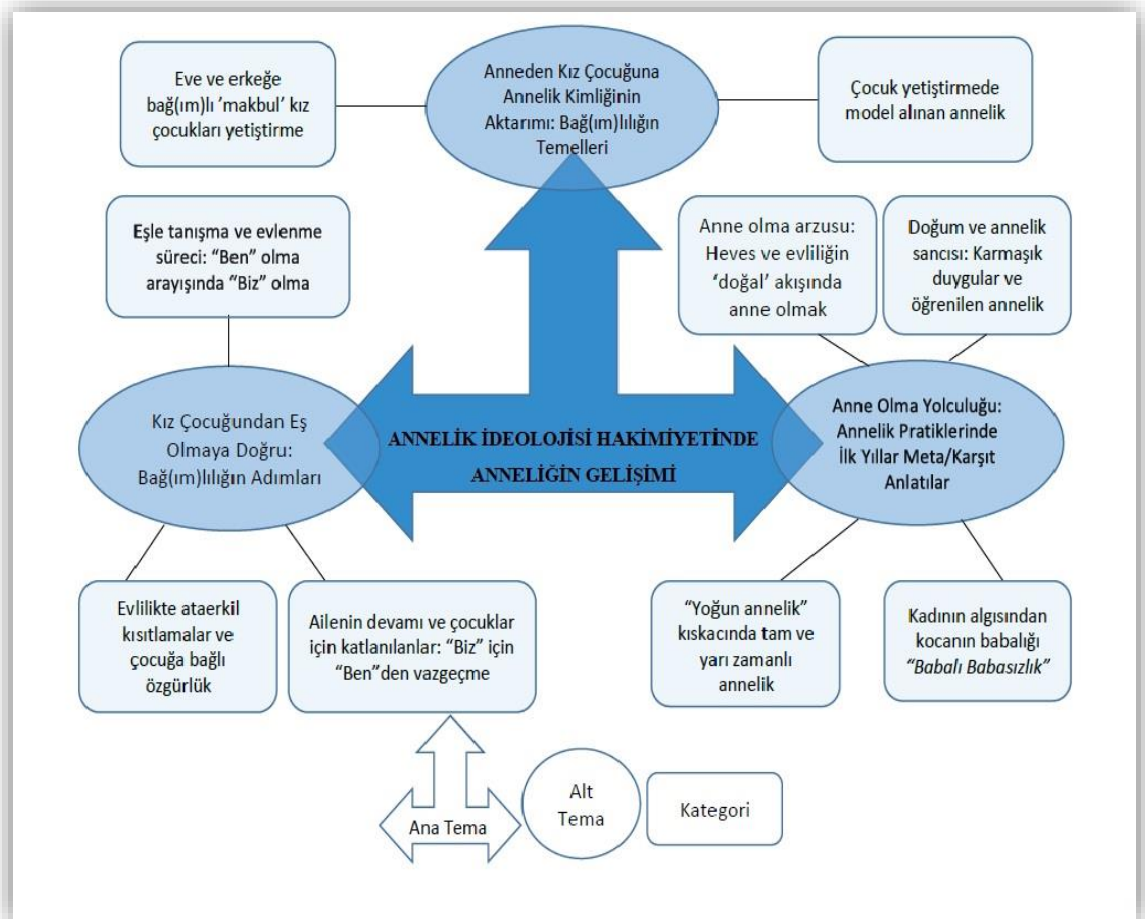

4.1. ANNE LİK İDEOLOJİSİ HAKİMİYETİNDE ANNELİĞİN GELİŞİMİ

Annelik ideolojisi hakimiyetinde anneliğin gelişimi teması; kız çocuklarının toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak nasıl yetiştirildiğinden başlayarak, annelik kimliğinin oluşumunda hakim anlayışlar içerisinde öznel deneyimlerin neden ve nasıl oluştuğunu anlamak amacıyla kadınların çocukluk deneyimlerinden ilk annelik yıllarına kadar geçen süreyi içerecek şekilde “Anneden Kız Çocuğuna Annelik Kimliğinin Aktarımı: Bağ(ım)lılığın Temelleri; Kız Çocuğundan Eş Olmaya Doğru Bağ(ım)lılığın Adımları; Anne Olma Yolculuğu: Annelik Pratiklerinde İlk Yıllar Meta/Karşıt Anlatılar” olmak üzere üç alt tema ile ele aldım. Aşağıdaki Şekil 3’te bu alt temaların kategorilerini de içeren analiz başlıkları görülmektedir. Şekilde üçe ayrılan bir ok kullanmamın

nedeni de “Şekil 2” ana tema haritasında başlangıçta yer alan anneliğin gelişiminin çocukluk, evlilik ve anne olmak üzere üç önemli yaşam dönemini içermesidir.

Şekil 3: Annelik İdeolojisi Hakimiyetinde Anneliğin Gelişimi Tema Haritası

4.1.1. Anneden Kız Çocuğuna Annelik Kimliğinin Aktarımı: Bağ(ım)lılığın Temelleri

Bireyler doğumlarından itibaren sosyalizasyonla bir toplumun ve kültürün içerisine dahil olurlar. Aileler bu sosyalizasyonun sağlanmasında en önemli birimdir. Erkek ve kız çocukları büyüdüğü ve yetiştirildiği ailede, erkeksi ve kadınsı kabul edilen davranışları öğrenir ve aile üyeleri, çevre ve toplum çocukları bu davranışları sergilemeleri konusunda teşvik ederler. Çocuklar toplumsal cinsiyete özgü bu davranışları anne ve babalarını gözleyerek, taklit ederek ve onlardan aldıkları açık ve örtük mesajlar ile öğrenirler (Kimmel ve Messner 2007; Harris ve Harper 2008; Bozok, 2011; Yavuz, 2015). Ruth Hartley (1974)'e göre sosyalizasyon manipülasyon, yönlendirme, sözel tanılar ve etkinlik teşhiri aracılığıyla toplam dört süreçte gerçekleşir. Bu dört sürecin hepsi de

cinsiyete göre farklılık gösterir ve hepsi çocuğun doğumundan itibaren sosyalizasyonunun özelliklerini içerir. Manipülasyon ya da şekillendirme aracılığıyla, muamele biçimine göre kız ve erkek çocukların öz-algıları şekillendirilmeye çalışılır. Örneğin erkek çocuklara en başından itibaren güçlü ve bağımsız varlıkları gibi davranılır, kız çocuklarına ise tam tersi yardıma muhtaç, korunması ve bakılması gereken kişiler gibi muamele edilir. İkinci süreçte yönlendirme kapsamında ise kız ve erkek çocuklarını nesnelere ya da nesnelere özelliklerine yönlendirilmesi yapılır. Örneğin oyuncak seçiminde kız çocukların mutfak eşyaları, bebek gibi oyuncaklarla; erkek çocuklarının ise silah, araba, uçak gibi oyuncaklarla oynamasının teşvik edilir. Bu tutumlar sonucunda kız ve erkek çocuklarının ilgileri şekillendirilir ve gelecekte de yetenekleri, tutumları, amaçları ve hayalleri bu doğrultuda geliştirilir. Üçüncü süreçte sözel tanımlar, kız ve erkek çocukları için bir yorumda bulunurken kullanılan sıfatlarda farklılık gösterir. Örneğin genellikle kız çocuklarına “Ne kadar da güzel görünüyorsun” derken, erkek çocuğa “Kocaman ve güçlü görünüyorsun,” denir. Araştırmalar bu tür sözlerin, kız ve erkek çocukların, kadınların ve erkeklerin özbenliğini yapılandırdığını göstermektedir. Çocuklar kendilerini dişi ya da erkek olarak düşünmeyi, dolayısıyla diğer dişi ya da erkeklerle özdeşleştirmeyi öğrenirler. Son süreç olan etkinlik teşhirinde ise kız çocuklarından günlük ev işleri için annelerine yardımcı olmaları ve hatta kız çocukları erkeklere hizmet ederek ve saygı göstermeleri öğretilir ve böylelikle erkeklerin ayrıcalıklı olduğu düşüncesi yerleşir. Bu durumda kadınların yaşamlarının gidişatını yani eğitimlerini ya da eğitim eksikliğini, istihdam için hazırlıklarını, istihdamlarının doğasını etkiler. Erkek çocuklarından ise dışarıdaki işler için babalarına eşlik etmeleri istenir. Bu süreçler dolayısıyla çocuklar, eril ve dişil olmanın anlamını özümserler ve çoğu kez bunları farkında olmadan içselleştirirler (akt. Bhasin, 2003, s. 16).

Kadınlar geleneksel olarak bakım verme, besleyici, sadık, dayanıklı, yardımcı ve başkalarının ihtiyaçlarına karşı duyarlı olma bakımından toplumsal normlar aracılığıyla şartlandırılırlar (Krestan ve Bepko, 1990). Kadının sosyalleşme ve yardım rolleri arasındaki bağlantıları üzerinde durulduğunda kız çocukları yukarıdaki gibi bu özelliklerle şartlandırılırken, erkekleri ve küçük kardeşlerini desteklemeye yönelik olarak sosyalleştikleri için etki alanları, büyük ölçüde psikolojik ve duygusal gerilimlerin çözülmesi ve kişilerarası faaliyetlerin düzenlenmesi ve yönetilmesi gibi ilişkisel konular üzerine olmaktadır (Lipman-Blumen, 1984 akt. Trimble ve Venardos, 1993). Evlendiklerinde de edindikleri bu besleyici kardeş ve kız çocuğu rolünden eş ve annelik rolüne geçerek ile yeni bağılıklar geliştirerek bu sosyalizasyona uygun yeni rolün getirdiği sorumluluklar ve pratikler çerçevesinde davranırlar.

Bu alt temada kadınları yetiştiren annelerinin, çocuklarının sosyalizasyonlarında nasıl annelik/kadınlık aktarımı yaptıkları konusu iki kategori altında ele alınmıştır. Bunlardan ilki “Eve

ve erkeğe bağ(ım)lı makbul kız çocukları yetiştirme” iken, diğeri “Çocuk yetiştirmede model alınan annelik: Annenin zıttı veya annenin fedakar ve dayanıklı yanı”dır.

4.1.1.1. Eve ve erkeğe bağ(ım)lı ‘makbul’ kız çocukları yetiştirme “*Kızlar okumaz, kızlar çalışmaz. Kızlar ev hanımı.*”

Aile üyeleri toplumsal cinsiyet rollerinin özelliklerini çok küçük çocuklara bile konuşma tarzıyla, pratikleriyle sürekli aktarır. Bu aktarımlar dolayısıyla kadınlık ve erkeklik algısının oluştuğu ilk yer ailedir. Bora (2011)’nın da belirttiği gibi cinsiyet eşitsizliğinin üretildiği bir mekan olarak kadının ilk olarak sosyalleştiği “aile”, kadınlık inşasını ev içerisinde şekillendiren ve kadın kimliğinin oluştuğu alandır. Bu açıdan ev ve ev işleri, kadınlık kimliği ve deneyimlerinin merkezinde durarak, kadınları ev içi yükümlülüklerle ev içerisine bağlarken, erkeklerin merkezi ise ev işlerinden muaf oldukları sadece dış dünyadır (Bora, 2011). Bu süreçlerde kadınlık kimliğinin oluşmasında ise çocuğun yetiştirilmesinden ve toplumsal cinsiyete uygun rol, sorumluluk ve davranışların öğretilmesinden işlevsel olarak birincil olarak sorumlu tutulan kişi olan annelerin rolü çok önemlidir. Görüşülen kadınlar annelerinin; özellikle kız çocuklarına yönelik aşırı kontrol etme, koruma yaklaşımları ile baskıcı davrandıkları, “kızlar, okumaz, kızlar çalışmaz” diyerek kısıtlamalarının olduğu, küçük yaştan itibaren evliliğe hazırlama konusunda kız çocuklarına çeyiz yaptıklarını ve “ev hanımı” olarak erkeğe hizmet etme, temizlik ve yemek yapma gibi konularda yetiştirdiklerini aktarmışlardır. Bu yetiştirilmenin de hayallerini “evlenme, yuva kurma ve çocuk sahibi olma” üzerine şekillendirdiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla Ruth Hartley (1974)’in daha önce belirttiği gibi bu anlatıları kız çocuklarının sosyalizasyonunda manipülasyon, yönlendirme, sözel tanılar ve etkinlik teşhiri gibi tüm araçların kullanıldığını göstermektedir.

Annemde eski köy kadını. Aslında kötü niyetli değil ama mesela bir yere falan giderken kapıyı üstümüze kitlerdi. Götürmezdi bir yere de çıkmayalım diye kapıyı üstümüze kitlerdi. Böyle baskıcı bir aile içinde büyüdük yani. Kızlar çalışmaz kızlar onu yapmaz kızlar bunu yapmaz! Hiçbir iş tecrübem yok. Tahsilim yok. Kızlar okumaz algısından dolayı okuyamadık. Kızlar okumaz, kızlar çalışmaz. Kızlar ev hanımı. O zihniyeteydiler. Ev oturumlarıyla geçti. Annemin peşine takıldım. Gittiğimiz yerlerde de kızlar hizmet ederdi. Kız çalışır kız hizmet eder. Çayı sen getir bulaşığı sen yıka. Böyle bir hayatımız vardı annemle. Tipik bir ev hanımı olarak yetiştirdi annem beni. Çay götür servis yap, bulaşık yıka. Kızlar kahve içmez. (Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)

Ya işte hep böyle gelmiş yani kadın çocuğa bakar diye öyle yetişiyoruz yani hayalimizde öyle oluyo evlenelim, yuva kuralım, çocuğumuz olsun, onla ilgilenelim falan. (Cihan, 45Y)

Badinter (2011, s.139)’in belirttiği gibi anneler kendilerini beslediğini ve varlıklarını özetlediğini düşündükleri annelik rolünün ahlaki yükümlülüklerini kızlarına aktarmaya adanmışlardır. Annelerin bu adanmalarına neden olan ataerkil yapı işleyişini kadınların özdeşleştirdikleri

toplumsal cinsiyet rol, sorumluluk ve davranışları kuşaktan kuşağa öğreterek aktarma görevini de yüklemektedir.

Anneler kız çocuklarını toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına uygun yetiştirme çabası içerisindeyken, kız çocukları eğer “ev işi, yemek yapma” gibi işleri iyi öğrenemezlerse anne olarak kendisinin sorgulanmaktadır. Görkem, annesinin “kemiklerime söverler” ifadesini aktarırken kız çocuğunun “makbul” yetiştirilip yetiştirilmemesinden annenin sorumlu tutulduğunu ortaya koymuştur. Görkem, anlatısında ailede annesinin “hizmetçi” gibi “gelin ve eş” rolünde, ayak yıkama, kayınpederinin yanında yemek yememe, aile içinde konuşmama gibi yaşadıklarını hatırlayarak kendisine de bunun öğretildiğini ifade etmiştir.

Benim çocukluğum yani ergenle çocuk arası oluyor ya bir an önce büyümek istiyorsun bir an önce işte ha nasıl empoze ediyorlardı şey bir kız büyüyor, kısmete çıkar evlenir, çeyiz yapılıır. 10 yaşındaydım annem başlamıştı sandığa bir şeyler koymaya. Hani öyle büyütülüyosun, öyle şartlandırılıyosun. Tabi şey diyordu öğrenin, bak sonra eğer yapamazsanız benim kemiklerime söverler. Gittiğiniz yerden sizi geri gönderirler. Kemiklerine söverler annesi bir şey öğretmemiş diye. Börek açardı hadi gelin sizde görün öğrenin derdi aman diyorduk ne açacağız hazır yufka var. Tabi ben mutfağa giriyordum öyle. Annem mesela babam geldiğinde önce kayınpederinin-dedemin ayaklarını yıkardı. Gelinlik yapardı. Annem evin hizmetçisi gibiydi. Dedem varken asla annem sofraya oturamaz, ayakta beklerdi. Hizmetçiler bile oturur yani o kadar da zalimlik olmaz. Kayınpederinin yanında konuşmazdı. Yani bir kere nüfus sayımı memuru geldiği zaman konuşmuş ilk defa kayınpederinin yanında o zaman konuşmuş. Annem de çok kaynanadan falan çok çekti zamanında. O da bizi öyle yetiştirmeye çalıştı işte saygıda kusuru etmeyeceksin. Büyükler gelince ayağa kalkacaksın. E sen kızsın konuşma. Böyle büyüdük tatlım. Sonra babam geldikten sonra işten onun da çorapları çıkarır ayaklarını yıkardı. (Görkem, 53Y, Nar-Anon Üyesi)

“Annemle Konuşmalar” kitabında Şöhret Baltaş, annelerin, kendi annelerinden ve etraflarındaki diğer anne rolündeki kadınlardan öğrendikleri bir “iyi kız” modeli olduğundan ve kendi kızlarını da bu modele uydurmak için sürekli müdahale ettiklerinden bahseder. Zamanında bu annelere de böyle müdahaleler edildiği için onlar da bu müdahaleleri diğer kuşaktan öğrenmişlerdir (Baltaş, 2014, s. 141). Bu, kuşaktan kuşağa aktarılan, hiç bitmeyen bir iyi kız çocuğu yetiştirme müdahalesi döngüsü halini almıştır denebilir. Baltaş (2014, s. 141) devamında anneden öğrenilenlerden bahsederken “benliğini başkalarının kullanımına sunmanın” anneden öğrenilen ilk kadınlık bilgisi olduğunu ve bu şekilde bağ-bağımlılık içinde değer bulan bir benliğin öğretildiğini ifade eder. Geleneksel ailede önce babası ve erkek kardeşlerinin hakimiyeti ve baskısı altında toplumsallaşan kadının evlendiğinde de kocası ile ilişkisi bu yönde gitmektedir. Bir başka deyişle kadın ya birinin kızı ya da karısıdır. Tek başına, bağımsız (bağısız) olması neredeyse imkansızdır. Bu bağımlılık ilişkisi küçük yaşlarda kız çocuğuna benimsetilirken, erkek çocuğuna tam tersi bağımsızlık doğrultusunda yetiştirilir (Tolan, 1991 akt. Aktaş, 2013, s. 56). Bu ikili toplumsallaşma sürecinde kadının maruz kaldığı baskı ve ayrımcılık mekanizmaları toplumsal kurumlar ve bireyler arası ilişkiler sürecinde her gün yeniden üretilen

cinsiyetlendirilmiş kişilikleri yaratmayı sürdürecektir (Chodorow, 1974, s. 66; Aktaş, 2013). Bu kuşaktan kuşağa aktarım meselesi de aslında annelik ideolojisinin tarihsel olarak kadınlar üzerinden nasıl sürdürüldüğünün göstergesidir.

Bu çalışmada kadınların anlatılarından anneler kız çocuklarına toplumsal cinsiyet rollerine uygun yetiştirirken annelik pratiklerindeki fedakarlıklar öne çıkarken özellikle kız çocukları ile duygusal yakınlık ve paylaşımlarının az olduğu ortaya çıkmıştır. Kadınların büyük bir çoğunluğu annelerini otoriter, katı, mesafeli, soğuk, despot, ciddi, disiplinli, sıkı olarak tanımlarken, anne-kız ilişkilerinde kadınsal konularda dahi konuşmaktan uzakta bir ilişki kurdukları ortaya çıkmıştır.

...Yani belkide o da çok çektiği için sonradan sonraya katılmış olabilir. Ama çok da konuşmuyoduk mesela ben evleneceğim ertesi gün nikahım var bana bi başkası öğretti herşeyi, bilmiyodum gerçekten yani bilmiyodum. Kadınlık nedir bilmiyodum. Ha evet annem çok güzel yemek yapmayı öğretti, çok güzel temizlik yapmayı öğretti, laf taşımamayı öğretti ama başka hiçbişey öğretmedi benim annem. Hiçbişey bilmiyodum çocuk nerden doğar, nasıl olur, nasıl yapılır bunları bilmiyodum. Evlendiğimde ben herşeyi öğrendim. **(Eren, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Annem bize karşı da yani gerçekten anneydi. Derler ya yemez yedirir yani. Kitaplarımızı falan hep birlikte kaplardık. Her şeyimiz de o ilgilenirdi. Babam babasının yanında bizi kucağıma bile olmazdı, sevmezdi. Annem de gerçi çok şey yapamazdı ilişki olarak soğuk aslında. ...Çalıştıktan sonra hatta anneme bir şey söyledim: Keşke seninle bazı şeylerimizi daha erkenden paylaşabilseydik dedim. Çünkü benim annemle paylaşmadığımı çok şeylerim var yani bir kız olarak. O zamanın annesine göre anneydi yani. Kadın da napsın yaşlıların üstüydü başıydı her şeyin yükü ondaydı. Yoruluyordu kadıncağız bir de üç tane çocuk yani ne yapsın. Yani çok fazla ilişkimiz yoktu şimdiki anneler gibi değil. Yemek hazır olur biraz yemeğini yersin falan. Zaten sen belli bir şeyden sonra kızsın ya komşular gelir gider onlarla ilgilenirsin, elişi yaparsın. **(Yaşar, 47Y)**

Bora ve Üstün (2005, s. 53) yaptıkları bir çalışmada görüştükları kadınların anneleriyle ilişkilerinin babalar kadar uzak olduğunu saptamışlardır. Kadınlar anlatılarında annelerinin yorgun, mutsuz, ev içinde de olsa çok çalışmak zorunda olduklarına ve önceden annelerin çocuklarıyla şimdiki gibi konuşmaları adetinin olmadığı öne çıkmıştır. Bu durum çağa ve yaşanılan yere göre değişen anne-çocuk ilişkisinin değişimini göstermektedir. Kadınların anneleriyle ilişkileri katı ve mesafeli olması, annelerin kız çocukları üzerinde güçlü bir denetim kurmalarını (Bora ve Üstün, 2005, s. 54) kolaylaştırmaktadır. Bu çalışmada da kadınlar anlatılarında annelerinin bu katı tutumlarının “kız çocuğunun namusunu koruma” amaçlı özellikle annelerinden gördükleri baskı ve kısıtlama olarak kendini gösterdiğine yer vermişlerdir. Bu durum ise “zarar görmeyi engellenmesi için dışarda kimlerle ne yapıldığına dair sorgu ve dışarıya çıkmaya izin verilmemesi” gibi pratiklerle ifade bulmuştur. Bu pratiklerde anneler “iyi bir kız çocuğu” yetiştirme amacı ile eril gücün bir aracısı konumunda aktarım rolünü en iyi şekilde gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Annemin bir namus kavramı vardı. Aman kızlarıma bir şey olacak, aman kızlarıma bir zarar

gelecek diye çok korumacı bir anneydi. Hatta yani düşünebiliyor musun dışardan geldiğimiz zaman bizi sorguya tutardı. İşte kimle buluştunuz, ne yaptınız. Çok sıkıydı annem, annemden izinsiz bir yere gidemezdik. Babam olduğu zamanda “Annenize sorun.” derdi. Annem bir de otoriter bir kadındı. **(Ekin, 62Y, Nar-Anon Üyesi)**

Annemden biz çekinirdik. Annem biraz despot bir kadındı. Kızdığı zaman terlikle, maşayla döverdi bizi. Ciddi bir anneydi yani. Hani böyle şevkatle, sevgiyle dizinin dibine oturtup konuşayım, sohbet edeyim, bir arkadaşlık ortamı kurayım diyen bir anne değildi yani. Bir de babamla bizi sürekli tehdit ederdi. Baban duymasın, babana söylerim, baban öldürür sizi. Hala biz babamızın karşısında oturup sohbet edemeyiz. Öyle bir yetişmişiz ki. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Erkekler iktidarlarını “namus bekçisi olma, para ve güce sahip olma” ile sağlar ve korurken, kadınlar yüklenildikleri ev içi alandaki sorumluluklar ve roller ile erkeklik değerlerini özel alanları içinde yeniden üretmektedir. Bekâret ve namus adına kadınların kısıtlanmasının yanında kadınların eşlik, annelik gibi tanımlanmış roller ile ücretsiz aile işçisi olmaları, erkeklerin eril düzenden aldıkları “ataerkil pay” (Connell, 1995) olarak ifade edilmektedir. Bu pay dolayısıyla annelik ideolojisi oluşurken kız çocuklarına aktarımla da “annelik ideolojisine uygun” annelikler sürdürülmektedir. Ayrıca annelerin çocukları üzerindeki bu toplumsal cinsiyet rollerine uygun aktarım sürecinin sonucu ise kendi anneliklerinin değerlendirildiği bir noktaya götürdüğü için kadınlar için önemlidir. Kadınlar erkeklerin bu bakım ve korumasının karşılığında kadınlarında ailenin “namusunu ” koruması (Yavuz, 2015, s. 122) görevi ile çocuklara iyi bir annelik yapması durumu ataerkil pazarlığın (Kandiyoti, 1988) gerçekleştiğini göstermektedir.

Yukarıdaki anlatılardan farklı olarak İlkay ve Deniz’in anlatısında annelerinin eril gücün aracısı olma rolü yerine kız çocuklarını güçlendirici bir şekilde sosyalizasyon süreci yaşadıkları öne çıkmıştır. Bu, İlkay’ın babasının hayatını kaybetmesi ve Deniz’in babasının ise annesine ağır şiddet uygulaması ile annelerinin, kadının güçlenmesi gerektiğini zor koşullar altında deneyimlemeleri ile alakalıdır. İlkay babasının hayatını kaybetmesiyle evi geçindirmek ve evdeki tüm işleri kendi yapmak zorunda kalan annesinin, kendisine toplumsal cinsiyete uygun işlerin yanında yanında çivi çakmak, boya yapmak gibi “erkek işi” olarak sayılan işleri bile öğrettiğini bu sayede kızının “kimseye muhtaç olmamasını” istediğini aktarmıştır. Deniz anlatısında annesinin babasından çok fazla şiddet gördüğünü bu yüzden annesinin kendisine “okuyun benim gibi olmayın, beni örnek alın” dediğine yer vermiştir. Deniz’in annesinin hikayesinde “eğitimsizliği, çocuk yaşta yaşta evliliği, ekonomik bağımsızlığın olmayışı ve güvencesiz bir yaşam sürmesi” dolayısıyla eril tahakküme ve şiddete boyun eğmekten başka çaresi olmadığı öne çıkmıştır. Şiddete maruz kalan bir kadın olarak annesi kız çocuklarını yetiştirirken açıktan ve/veya gizli olarak verdiği mesajla kız çocuklarının eğitim almaları ve ekonomik bağımsızlık elde etmelerinin ezilmeleri ve şiddet görmesinin karşısında etkili olacağını aktarmıştır.

...Annem çok çalışkan, güçlü, fedakar yani ben annemin üçte biri kadar olamadım. O kadar

diyim sana. Tek başına eşi olmadığı halde yani. Benim eşim yine iyi kötü yanımda, ben yine güçlü değilim. Bak annem bize boya badana yapmasını bile öğretti. Çivi çakmasını öğretirdi. Yani niye çivi çakıyorum anne derdim öyle deme kızım sen bil yanında kalsın. İşte bazen ... (eşi) yapmıyor sinirleniyorum ben kendim yapıyorum, bişey yapılacağı zaman yapıyorum yani. Öyle yetiştirdi bizi kimseye muhtaç olma dedi. Böyle bir kadındı. İşte ilerleyen zamanlarda yaş büyüdükçe yemek yapmayı falan da öğrendik. (İlkay, 53Y, Nar-Anon Üyesi)

Babam şeydi alkolik bir insandı çok fazla alkol alıyordu. O dönemde anneme gelip çok eziyet ederdi içip içip. Baya bi hem cinsel yönden hem yani duyardık çünkü bazı şeyleri hem de dayak. Hem çok fazla şey yaşattı anneme. Ha bize kesinlikle öyle bir şey olmadı hani babam bize karşı dört dörtlüktü. Bütün problem annemle idi, ikisinin arasındaydı. Yani çok alkol alan bir insandı. Annem böyle çok ezik. Tek kelimeyle tanımla dersin ezik. Hani böyle ağzı var dili yok. Babam böyle bir el kaldırdı mı pısan, okuryazarlığı olmayan. Dediğim gibi 13 yaşında evlendirilmiş. ...Düşün işte çocuk yaşta. ...Böyle ezik, gariban, saf. Böyle kandırılması o kadar basit ki, öyle bir kadındı. ...Zaman zaman beni örnek alın. Beni gözünüzün önüne getirin ve okuyun derdi... (Deniz, 42Y)

Görüldüğü üzere aile ve dolayısıyla yaşanılan çevrenin kültürü ile sosyalleşme süreci içerisinde kadın, çocukluk ve gençlik döneminden başlayarak yaşamının her döneminde ev içi işlerde iyi olma, bakım ve bir erkeğe hizmet etmeye yönelik olarak kalıplar ile gelecekteki eş ve anneler olarak yetiştirilmektedir. Bunun sonucunda da annelere yüklenen bu aktarım sorumluluğu ile kadın kendisine işlenen “bir şeylere fedakarca hizmet etme, ordan kendini var etme ve ona bağımlı olma” rolünü benimsemekte ve benliğini bu inanışla bütünleştirmektedir. Nancy Chodorow (1978) annelik kuramında, çocuğun cinsiyet kimliği gelişiminin erken bebeklik döneminde anneye çocuk arasındaki farklı sosyo-ilişkisel deneyimlerin sonucunda gerçekleştiğini belirtir. Chodorow kızları, anneliği arzulamak ve diğer kadınlarla duygusal bağlar kurmak üzere sosyalleştiren toplumsal cinsiyet dolayısıyla çocuk bakımının eşitsiz yapısal düzenlenmesi teorisini ortaya koymuştur. Göreceli olarak kızlar babalarının yokluğunda kadınlar tarafından büyütüldüğü için, anneleriyle özdeşleşmekte ve yetişkinlikte onları anne olmaya iten uygun cinsiyet rolünü ve annelik davranışını tanımaktadırlar. Yaşanan bu özdeşlemenin sürekli olması durumu kız çocuğunun farklılaşma ve ayrılma süreçlerini yaşamasını ve ego sınırlarının belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Erkek çocuğu ise “erkek olarak” ayrı bir benlik yaratma çabasıyla ilişkisellik, bağımlılık, duygusallık gibi feminen özellikleri reddetmeyi ve tam tersi bağımsızlık, duygusal olmama gibi maskülen özelliklere sahip olma çabası içerisinde ego sınırları kesin çizgilerle ayrılması kolaylaşır. Bu yüzden de Chodorow, kız çocuklarının büyüdüklerinde, başkalarıyla olan ilişkileri açısından tanımlamaya, daha sosyal olarak değer verilen diğer uğraşların aksine ev iç alanlara bağlı kalmaya devam ettiğini ve bunun tersi olarak, erkeklerin ev dışında çalışmaya kararlı olduklarını belirtmiştir. Chodorow buna ilişkin önemli bir ifadesi doğrudan şöyledir: “Anneler olarak kadınlar, annelik kapasiteleri ve annelik arzusu olan kızlar yetiştirirler. Buna karşılık, merhamet kapasiteleri ve ihtiyaçları sistematik olarak kısıtlanmış ve bastırılmış oğulları yetiştirirler” (Chodorow, 1978, s. 7). Kadınların bu yetiştirilmeleri karşısında

annelerinden öğrendikleri eş olma ve annelik pratiklerinin nasıl olduğu konusu gündeme gelmektedir. Bu alt temanın ilk kategorisinde kendi anneleri ile olan ilişkilerine yer verdikten sonra diğer kategoride ise annelik konusunda nasıl bir model geliştirdiklerini sunuyorum.

4.1.1.2. Çocuk yetiştirmede model alınan annelik “Annenin zıttı olma veya fedakar ve dayanıklı yanını alma”

Kadınlar çocuklarıyla ilişkilerini, kendi anneleriyle olan deneyimlerinin ışığında biçimlendirmeye çalışmaktadırlar (Bora ve Üstün, 2005, s. 54). Chodorow (1978, s. 204) annelik kuramında anne ve kız çocuğu arasında özdeşlemenin ilk aşamasının kız çocuğu olarak, ikinci aşamasının ise bir çocuk sahibi olunca anne olarak içselleştirilmiş başlıca anne-çocuk ilişkisinin üzerine anneleriyle özdeşleşme olduğunu ifade etmiştir. İkinci aşamada kadınlar, kendi annelerinin eksik kalan yönlerini tamamlamaya yönelik olarak anneliğe yatırım yapmaktadırlar. Steinberg (2005) annelik pratiklerinin kadınların kendi anneleriyle ilişkilerini yeniden canlandırmaya veya yaşattıklarının karşılığında tazminata hizmet edebileceğini belirtmiştir (akt. Laney ve diğ., 2015). Bu yeniden canlandırma veya tam tersi bunları giderme yönünde kadınların pratikleri, annelerinden öğrendikleri pratiklere benzer doğrultuda olabildiği gibi bu pratikler süzgeçten geçirilerek yanlış/doğru olarak çeşitli öğretilerle de şekillenmektedir. Dolayısıyla kız çocuğu-annesi arasındaki ilişki annelikle yeni bir önem kazanmaktadır. Bu çalışmada kadınlar anlatılarında, anneleri ile ilişkilerinde özellikle mesafeli, otoriter ve katı yaklaşım içerisinde denetim ve baskı hakim ise onları model almak yerine tam tersi özgürlükçü ve yakın bir ilişki içerisinde bir annelik geliştirmeye çalıştıklarına ancak ev içi sorumluluklar ve yoğun annelik pratiklerinin annelerinden aktarımının gerçekleştiğine yer vermişlerdir. Her ne kadar annesinden farklı olmaya çalışsa da Umut ve Yaşar’ın anlatılarında özellikle annelik biçiminin birçok noktadan da eleştirdikleri şekilde annelerine benzedikleri ifade bulmuştur.

Annem bize baskı kurduğu için, kapıyı üzerimize kapatıp gittiği için, kızlar gezmez, kızlar çalışmaz dediği için ben de ant ettim kendime: “Benim de bir kızım olursa onu serbest bırakacağım. Asla sıkımayacağım, asla baskı uygulamayacağım.” dedim ve öyle de yaptım. Ve hiç zararını da görmedim. Kendine özgüveni olan bir kızım oldu. Tuttuğunu koparan her işin üstesinden gelen. Despotluktan yana ben de birazdan sanki annemden almışım. Kendime göre katı kurallarım vardı. Evde bazı kuralları koyardım. ...Annemin yaptıklarını yapmak istemedim ama kişilik olarak da hep beni anneme benzetirler nedense. ... senelerdir evin hem erkeği hem kadını ben olduğum için hep böyle kural koymuşumdur. ...Hata yapmasınlar, yanlış yapmasınlar böyle hep mükemmeliyetçilik oldukça sorun çıkabiliyor yani. Kızda çıkmasa da oğlанда çıktı yani. (Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)

Ben annem tarafından çok şey büyütüldüm ben. Çok sıkı, sert büyütüldük biz iki kızdık erkek ismi aklımızdan geçirmez yani korkardık biri yanımıza yanaşsa aklımız giderdi korkardık yani çünkü öyle korkutmuşlar. Dışarı çıkamazdık arkadaşlarımızla falan, gençliğimizi yaşayamadık. Ben 22-23 yaşındaydım bankada çalışırken ya arkadaşına gidemezdim yani. Ben anneme hep derdim ki bana güzel söyle, bağırmadan ben başım üstüne derdim. Ama hep böyle emreder gibi hani hep sinirli yapmak istemezdim onun dediklerini. Ben de dedim ki

çocukları öyle bir gitmeyeceğim çocuklarını yaşasınlar. Rol model almadım anneme yani tam tersi öyle olmak istemedim rol modeli almadım. ...Böyle kurdum ilişkiyi çocuklarla yani gizli bir şeyler kurmak istemedim. Konuşarak hep açık net oldum hepiniz yüz yüze ifade ettim empati kurarım çok. Yani gençle gencin yerine koydum kendimi çocukta çocuğun yerine koydum. (**Özgür, 54Y, Nar-Anon Üyesi**)

Ben annemin ezikliğini model almak istemedim. Yine de bi çok şeyi almışım ev işleri, çocuk konusunda. Annemin dedeme, babama boyun eğmesini hırslanıyordum. Ama ben de yapmamışım. O kuvveti bulamamışım kendimde bazı şeylerde boyun eğmişim. Daha dişli olabilirdim aslında ayaklarımın üstünde durabilirdim. Şu anki konumum beni rahatsız ediyor şimdi... (**Yaşar, 47Y**)

Lee Cori, annelik etmenin kuşaktan kuşağa aktarılan yönleri olmasına rağmen kadınların kendi iyi annelik yöntemini bilinçli olarak öğrenmeleri gerektiğinden bahsederken, kadınların eğer kendi annelerinde iyi annelik görememişlerse görevinin ikiye katlandığını belirtir. Bu görev; kadınlar hem kendi yaralarını iyileştirmek hem de çocuklarına karşı annelerinin kendilerine gösterdiğinden farklı bir davranış biçimi geliştirmesini içerdiğinden bahseder (Lee Cori, 2014, s. 18).

Kadınların bir kısmı annelik tutum ve davranışları konusunda kimseyi model almadıklarını anneliklerinin zamanla şekillendiğini belirtmiştir. Zamanla şekillenmesi ifadesinde kastettikleri annelik pratiklerini de yaşayarak, yaparak öğrendikleridir.

Hiç kimseden model almadım. Ben kendim böyle kendi kendime modellendirdim öyle diyim sana. Yaşadığım hayata göre. İşte 18 yaşında evlendim 19'unda bi çocuğunu kucağına al, 20'nde bir çocuğunu kucağına. Sonra yaşadığım çevre çok kırsal bir kesimde. Dediğim gibi öyle bir hayat bir şey görececek yani yok. Zamanla şekilleniyorsun. Ben zamanla şekillendim. (**Deniz, 42Y**)

Vallahi kimseden model aldım diyemem karşımda böyle ay çok şu güzel anne dediğim ha yok muydu vardı tabii ama şeyi akışına bıraktım işi. (**Ömür, 62Y, Nar-Anon Üyesi**)

Kadınlar model aldıkları annelik konusunda her ne kadar kendi annelerinin zıttını model aldıklarını ya da anneliklerini kimseden model almadıklarını söyleselerde “fedakarlık” tüm kadınlar için annelerinden aldıkları ortak değer olmuştur. Sever (2015, s. 75)'inde belirttiği gibi geliştirilen modern ya da geleneksel annelik kurgusunda “fedakarlık” gibi ortak işlevsel kodlar yeniden yorumlanarak tüm annelik kurgularında yer bulmaktadır. Annelerini model aldığını söyleyen kadınlarda özellikle “fedakarlık, aşırı korumacı olma, çocuğun kendi sorumluluğunu üzerine alma, dayanıklılık ve onlara kendini adama” davranışlarını annelerinden aldıkları ortaya çıkmıştır.

Kendi annemden aldım o da çok fedakardır benim gibi. Ne zaman bi derdimiz olsa koşar. Annemi model aldım yani. (**Cihan, 45Y**)

Annemi model aldım ben kendime. Çok korumacı, fedakar, mücadeleci oldum belki çocuklarım beni çok şey yapar aşırı korumacı oldum. Annem de böyleydi. ...demekki onu modeli aldım kendime. (**Göksu, 52Y, Nar-Anon Üyesi**)

Kadınların annelerini model al(ma)dıkları davranışlara bakıldığında, bir yandan kendi gördükleri baskıcı yetişme karşısında özgürlükçü bir anne olma çabası varken, bir yandan da annelerinin “fedakar, kendini çocuklarına adama ve dayanıklılık” gibi davranışlarını sürdürmeleri yoğun annelik ideolojisinin kendi içsel deneyimlerine rağmen kendilerinde varlığını göstermektedir. Bu sonuca bakıldığında annelik ideolojisinin kadınlara yüklediği kuşaktan kuşağa aktarım görevinin başarıyla gerçekleştirildiği görülmektedir. Kadınların bir kısmı ise Deniz ve Ömür’ün anlatısında olduğu gibi anneliği kimseden rol model almadıklarını söylerken anneliği “hayat akışına” bırakma ifadesini kullanmaları aslında süreç içinde şekillenen, yatkınlıklarla oluşurken, karşılıklı olarak ataerkil yaşam akışı ile düşünmeksizin bu rollerindeki işbölümünü kabul ederek sürdürmeleri ile açıklanabilir. İlerideki kadınların annelik pratiklerine dair anlatılarında da bu asimetrik yapılanma kendini göstermektedir. Çalışmanın bu iki kategorisi ve geniş olarak ilk alt teması genel itibari ile göstermektedir ki kadınlar hakim annelik ideolosinin pratiklerini öğrendikleri bir şekilde yetişmişlerdir. Bir sonraki alt temada evlilik süreci anlatıları ile birlikte bu yetiştirilme biçiminin ve öğrenilen kadınlık ve annelik pratiklerinin yaşamın kurgulanmasına nasıl yansıdığı görülecektir.

4.1.2. Kız Çocuğundan Eş Olmaya Doğru: Bağ(ım)lılığın Adımları

Annelerin kız çocuklarını yetiştirmelerinde eve, erkeğe ve çocuğa bağ(ım)lı olarak yetiştirilme temelleri doğrultusunda bu alt temada evlilik ve aile yaşamı süreci anlatılarını kadının birilerine bağ(ım)lı yaşamının nasıl adım adım ilerlediğine tanıklık edecek şekilde sunmaya çalıştım. Türkiye toplumunda evlilik ve aile kurmak özellikle yetişkin bireyler için olmazsa olmaz bir aşama ve eğer bir birey evlenmezse yaşamı “eksik” olarak görülmektedir. Bununla birlikte toplumda kadın ve erkeğin yaşam döngüsünde evlenmesine dair beklenti kriterleri de değişmektedir. Erkeğin evlenmesinde genel eğilim, belirli bir düzeyde eğitim gördükten, askerlik yaptıktan ve bir iş sahibi olduktan sonra nispeten ileri yaşta gerçekleşmesi yönündeyken, kadınlar için ise çoğunlukla böyle bir beklenti ve kaygı bulunmamaktadır. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de kız çocuklarının sosyalizasyonunda “iyi bir evlilik yapmak” başta gelen değerlerdendir. Kadının sosyal, duygusal, cinsel ve ekonomik ihtiyaçlarını ancak evlilik içerisinde karşılaması toplumsal olarak kabul görüldüğü için (Uyanık ve Doğan, 1998; İçağasıoğlu Çoban, 2009; Gezer Tuğrul, 2018). Kadının çok geç olmadan evlenmesi makbuldür. Kandiyoti (1988)’nin belirttiği üzere ataerkil toplum yapısının hakim olduğu Türkiye toplumlarında kız çocuklarının henüz “gözleri açılmadan evlendirilmeleri” yoluyla kadınlarda beklenen öncelikli “eş ve anne” rolleri pekiştirilmekte ve kadınların başka rollerde bulunması sınırlanmaktadır. Dolayısıyla kız çocukları kendilerini ailelerinde ve çevrelerinde gördükleri ve pekiştirildiği gibi “eş ve anne” olma rolü doğrultusunda ideallere sahip olmaktadır.

Türkiye Aile Yapısı Araştırması (2016)'nın sonuçlarına baktığımızda evlenme yaşlarının özellikle kadınlarda ne kadar düşük olduğu ve gündüz çalışma saatlerinde çocuk bakımının en çok anneler tarafından yapıldığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu araştırmanın sonucuna göre ilk evlenme yaşları incelendiğinde Türkiye'de ilk evliliklerin %37,5'i 20-24 yaş aralığında yapıldığı, %21,2 ile 25-29 yaş aralığında ve %17,9 ile 18 yaşından önce gerçekleşmiştir. Araştırmaya katılan evli kadınlardan evliliğini 18 yaşından önce yapanların oranı %28,2 iken, bu oran erkeklerde %5,6'tır (TUİK, 18 Ocak 2017). Bu oranlar Türkiye'de ataerkil toplum yapısının yansımaları olarak kadınların birincil rolünün annelik ve çocuk bakımı olduğu ve erken yaşta evlenmeyle birlikte eğitimden ve istihdamdan geride durarak “eş ve annelik” rolleri çerçevesinde yaşam sürdürdüğünü göstermektedir. Araştırmanın diğer sonuçlarına bakıldığında da bu durum kendini toplumsal cinsiyet rol kalıplarına uygun erkek (eril) olma ile ilgili olarak ailede yaşanan sorunlarda göstermektedir. Evli bireylerin eşleri ile yaşadıkları sorunların başında %5,9 ev ile ilgili sorumluluklar ve %5,4 ile ailece birlikte vakit geçirmeme konusunda sorun yaşadıkları ortaya çıkmıştır (TUİK, 18 Ocak 2017). Yaşanan bu sorunlar ataerkil yaşamda erkeklerden beklenen daha çok dışarda vakit geçirme ve erkeğin ekonomik sorumluluğunun dışında ev içi sorumluluklara katılmamasıdır ve bu araştırma aslında ataerkil yaşam düzeninin günümüz evliliklerindeki sorunların başında geldiğini işaret etmektedir.

Bu çalışmada da evlilik, aile, annelik ve babalık konusunda kadınların yaşamının nasıl olduğunu ve ataerkil yaşamda nasıl şekillendiğini “Kız Çocuğundan Eş Olmaya Doğru Bağ(ım)lılığın Adımları” başlığındaki alt temayı üç kategori altında ele aldım. İlk kategoride eşle tanışma ve evlenme istekliliklerini kadının mevcut aile yaşamı ve kendilik arayışı ile ele aldım. İkinci kategoriyi evlilikle birlikte eşe bağ(ım)lılığın getirdiği bir yaşamın nasıl olduğunu yansıtan anlatılar doğrultusunda şekillendirdim. Üçüncü kategori ise kadınların bu bağ(ım)lı yaşamlarında tutundukları aile ve çocuk çerçevesinde kendilerini var ettikleri benliklerine dahi yabancılaşan anlatılarını ele aldım.

4.1.2.1. Eşle tanışma ve evlenme süreci: “Ben” olma arayışında “Biz” olma “...hani gözümüz açılmadan evlendik. ...ona bağlanıyorsun...”

Ataerkil toplum yapısında kadınların küçük yaştan itibaren evliliğe hazırlanmak üzere yetiştirilmeleri ve aile dışında toplumda bağımsız bir birey olması yönünde desteklenmeyişi kadınların eşle tanışma ve evlenme sürecini de şekillendirmekte olduğu söylenebilir. Kadınlardan Özgür, İlkay, Servet, İsmet, Ege, Mutlu, Göksel kendilerinin dışında ailelerin kararı ile tam anlamıyla görücü usulü ile evlenmişlerdir. Yaşar, Eren, Görkem, Gökse ve Ekin'in görücü usulü ile yakınları aracılığıyla tanıdıkları veya gördükleri kişilerle evlenme konusunda kendilerinin de

istekli olduğu anlatılarından görülmüştür. Eşlerini severek evlenen Deniz, Yağmur, Umut, Devran, Cihan, Ümit arasında ailesi evlenmelerine izin vermemesi sonucunda Deniz ve Devran kaçarak evlenmişlerdir. Yüksel ve Ömür ise duygularından emin olmadıklarını ancak eşleri ile ailelerinden önce tanışarak iyi bir eş olacaklarını düşüncesiyle evlendiklerini belirtmişlerdir. Ancak kadınların çoğunluğunun evliliğe kısa süre içinde karar verdikleri dikkat çekicidir. Kadınların birçoğunun evlilik süreci anlatılarında eğitime devam etmemeleri ve mesleğinin olmaması dolayısıyla aile ve toplum baskısından kurtulma amacı, başka bir hayalin veya amacın olmaması dolayısıyla eş, çocuk ve mutlu bir hayat hayalinin varlığı, iyi bir eş, baba ve aile reisi olacağı düşüncesi, ilk defa bir erkeğin ilgisinin hoşlarına gitmesi, korunma ve sevilme ihtiyaçları öne çıkmıştır.

Anlatılarda görücü usulü ile evlilik sürecinin ilerleyişinde erken yaşta “gözü açılmadan” ilk defa bir erkekle böyle bir diyaloga girmelerinin onlardaki etkisi de görülmektedir. Bu yüzden kadınların bir kısmı çok fazla düşünmediklerini, iyi bir değerlendirme yapamadıklarını, duygularından emin olamadıklarını ve duygularını tarif etmekte zorlandıklarını, bir kısmı ise eşlerinin ona karşı iyi olmasından dolayı sevindiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum ise bağımsızlaşmadan bağıllık kurma durumu kadınların kendi benliklerini tanımlamalarını zorlaştırdığını göstermektedir.

İşte dayımın görev arkadaşı beni görmüş beğenmiş benim haberim yok. Bir vesile ile tanıştırdık. Ben de hoşlandım. Yani aslında beğendim dış görünüşü birazda yani. Şu anda öyle bir şey yapar mıyım bir insanın dış görünüşü ile kesinlikle. ...O zaman isteklerimiz de çok şey değilmiş yani hani bir memur olsun benim için yeterli yani tanımıyorsun aslında çok fazla. Nasıl nişanlandıktan sonra bana bazı hareketleri oldu yani gözü dışarıdaydı benden başkalarına da bakıyordu falan ona rağmen işte nedir “nişandan ayrılmak yanlıştır” yargısına kendimi endekslemişim yani ayrılamıyorum. Çapkın bir insan, lakayt yani hani benide seviyor işte yani işte bugün de ben niye salak gibi hala devam ettim bir şey anlamıyorum ya. Diyorum ya ayrılamayız nişanlanmışsın sen nereye ayrılıyorsun. ...Neyse işte ben körükörüne bir bağıllıktı benimki. **(Yaşar, 47Y)**

...Eşimi sevdim yani ben şöyle söylüyüm her ne kadar İstanbul’da büyüssem de gözün kapalı büyüdük yani gözünüzü açacak bir ortam olmadı. Bizim zamanımızda yoktu ya da vardı biz bilmiyorduk. Ya da benim annemin çok akıllılığından hani gözümüz açılmadan evlendik. Sonra evleneceğin kişi işte karşına çıkınca ona bağlanıyorsun. Her şeyi onda görüyorsun, her şeyi onda yaşadım ben. Bağlanıyorsun yani şimdi bana aşk nedir diye sorsan bilmem. Yani ona aşık mı oldum, sevdim mi, bir bağıllık mı, alışkanlık mı... Başka bir örnek görmedim yani şimdi çocuklarda görüyorum benim oğlan çok fena aşık oluyo. Allah Allah diyorum böyle bir şey mi aşk. **(İlkay, 53Y, Nar-Anon Üyesi)**

Görüşme yapılan kadınlardan Deniz, Devran, Ümit, Umut, Cihan ve Yağmur eşlerini severek evlendiklerini söylemiştir. Ancak Deniz ve Devran’ın ailelerinin izin vermemesi nedeniyle kaçarak evlendiklerini anlatmışlardır. Kelebek (2016)’in belirttiği gibi kaçarak evlenen kadınların kendi aileleri ile ilişkilerinde yaşanan kopukluk dolayısıyla daha da yalnızlaşmaları baskı ve şiddet görme risklerini artırmaktadır. Özellikle Deniz, ailesinin, liseden sonra okumayıp evlenme

isteği karşısında çok üzüldüğünü, aynı aileden biriyle ikinci kızlarını evlendirmek istemedikleri için evliliklerine izin vermediklerini belirtmiştir. Öte yandan o zamanlar kendisinin “hayatı toz pembe” gördüğünü söyleyerek okumayı bırakıp erken yaşta evlendiği için pişmanlığı anlatısında önemli bir yer edinmiştir.

...liseyi bitirir bitirmez de evlendim. Benim ablamla eşimin abisi evli, iki kardeş iki kardeşle evli. İşte bu şekilde oradan vesile oldu hani ablamla eniştem. Daha sonra eşim beni görüyor birbirimizi beğeniyoruz konuşma fırsatımız oluyor. 18 yaşındaydım ben. Eşimde sitelerde çalışıyordu. Benden beş yaş büyük. 23 yaşındaydı...en başta şöyle söyliyim aileler biraz karşı çıktı şey hani eşimin tarafı birden bir çok kız aldık yeter. Benim ailemde bir evden bir kız verdik yeter. Tabi bunlar karşı çıkınca biz eşimle kaçtık. Vallahi çok üzüldüler ben okumicam hani evleneceğim diye neredeyse kafayı yiyeceklerdi. Deniz o zaman tabi 18 yaşında böyle hayat toz pembe. Dinlemedik. Ha pişman mıyım çok çok pişmanım. Ama zamanı geri alamıyorum. Ama iyi bir yerlerde olacağıma emin olduğum için. **(Deniz, 42Y)**

Kadınların eş seçiminde sosyal, kültürel, tarihsel bir inşa olan bir başka ifadeyle ataerkinin şekillendirdiği annelik ideolojisi kadınların eş seçiminde fazlasıyla kendisini göstermektedir. Annelik ideolojisinde kadınların “iyi bir anne olmanın koşullarından biri de” çocuğa iyi bir şekilde bakılabilmesi için özellikle eş seçiminde “iyi eş ve baba olabileceğine” dikkat etmelerini gerektirmez. Peki evliliğe karar verirken eş seçiminde kadınların özellikle dikkat ettiği özellikler nedir? diye baktığımızda literatürde Usluoğlu ve diğ. (2015) tarafından yapılan bir araştırmada kadınların evlenmek istedikleri kişilerin en çok ilgili ve sevecen babalık özelliklerine sahip olmasını istediklerini belirtmişlerdir. Evlenmek istenilen kişinin nasıl bir baba olmasının istendiği konusunda en çok ifade edilen ilgili olma özelliği; babanın çocuğunun bakımı konusunda anneye yardımcı olmasından, çocuğun eğitimi ve ihtiyaçları konusunda duyarlı davranmayı, çocukla birlikte zaman geçirmek gibi davranışları içermektedir. Usluoğlu ve diğ.’nin yaptığı bu araştırma kadınların “çocuğun bakımından ve yetiştirilmesinden tek sorumlu anne” rolünün dışına çıkmak istediklerini ve yukarıda ifade edilen kadınların eş seçiminde “iyi babalık” beklentisini göstermesi açısından önemli bir bilgi sağlamaktadır. Aşağıdaki anlatılarda da kendi tanıştıkları kişilerle evlenen kadınları eş seçiminde özellikle eşin “sevecenliği, insancılığı, koruyucu olması, güven vermesi, iyi bir baba olması” gibi özellikleri öne çıkarmaktadır. Özellikle Yüksel’in anlatısında babası ile geçmiş yaşantısının eş seçiminde sevgi duygusuna ağırlık vermek yerine babası gibi olmayan biri ile evlenmek, “koruyucu, ihanet etmeyen, güven, iyi bir babalık yapacağına” inandığı biriyle evlenmek istemiştir.

...Ben aşk meşk olayına zaten fazla inanan bir tip değilimdir yani öyle şeyleri kafama takmam. Hani iyi aile olur iyi baba iyi aile reisi olur gibi dedim bende o izlenimi bıraktı. Ama berbatın berbatı çıktı o ayrı dava. İki ay falan nişanlı kaldık. Bu çevrede geziyordu yani ailesi bir kere çok iyi insanlar dürüst namuslu insanlar. Hiçbir ahlaksızlıkları yok komşuları seviyor etrafı seviyor. Komşuları da hiç yani kafası önünde gelir gider diyor. Evine gelen kimseye bakmaz, mahallede kimseye bakmaz, onun hep işi dışarıydı. **(Ömür, 62Y, Nar-Anon Üyesi)**

77'de de Atatürk Eğitim'e başladım. Orda eşimle aynı sınıftaydık. İşte o günün koşullarında siyasetle çok ilgim yoktu ama insanlar birbirlerini habire kırıp döküyolardı. ...Eşim o zaman yanıma geldi durakta. ...Aa dedi yalnız mısın falan filan dedi. ...Hık mık dedim ama adamcağız benimle birlikte Taksim'e kadar geldi. Bu artık tekrar etmeye başladı. Bir baktık ki aradan zaman geçince şey dedi: "Ben senle ciddi şekilde evlenmek istiyorum, beraber olmak istiyorum, niyetim ciddi." dedi. Bana çok komik geldi o gün. ...Hık mık dedim ama bilemiyorum şimdi duygularıma bakıyorum o zaman benim korunmaya ihtiyacım varmış. Beni koruyacağına inandığım için o gün ona yanaşmışım. Başka birisi olsaydı o gün ona da yanaşabilirdim, benim ona bi sevgi, bir hayranlık herhangi gibi bir duygum yok yani. ...Eşim iki kere vuruldu öğrenci olaylarında, bir kere cezaevine girdi. Biz hala onunla yola devam ediyoruz o arada. Onu bırakmak yok yani çünkü ahdım vardı hayatıma girecek adam asla babam gibi olmayacaktı. Ne ben ona ihanet edecektim ne de o bana ihanet edecekti. Böyle bi süreç yaşadık 6-7 ay sonra cezaevinden çıktı, evlendik. (Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)

Bu araştırmaya bakıldığında kadınların Umut, Devran, Cihan Mutlu, Servet, Göksel ve Ege'nin 17 yaşında evlendiği diğerlerinin ise 18-20-21 yaşlarında evlilik yaşlarının yoğunlaştığı görülmektedir. Ataerkil toplum yapısının hakimiyetinin olduğu Türkiye gibi bir çok ülkede de özellikle kız çocukları erken yaşta evlendirilmeye devam etmektedir. Erken yaşta evliliğin yeniden üretilmesinde ve kadınların toplumdaki eşitsiz konumlarındaki en temel mekanizma, ataerkil sistemde kadınlara biçilen ve öğretilen toplumsal cinsiyet rolleridir. Kaptanoğlu ve Ergöçmen (2012, s.131)'in ifade ettiği gibi ataerkil ve geleneksel toplum yapısının kadınlara biçtiği gibi baba evinden telli duvaklı gelinlikle çıkmak, iyi bir eş ve anne olmak, küçük yaşta evlendirilip çok çocuk doğurmak gibi roller kız çocuklarının erken yaşta evliliklerin devamlılığını sağlamaktır. Kız çocuklarının kendisinin erken yaşta evlenmeyi istemelerinin nedeni de yine ataerkil aile yaşantısının getirdiği yaşam koşullarıdır. Bu yaşam koşulları içerisinde örneğin aile içi şiddet ortamının varlığı, ailenin geleneksel kalıp yargıları ve bunun yarattığı toplumsal baskı, aşiret ve töre gibi toplumsal faktörler sayılabilir.

Evlilik nedenleri konusunda öne çıkan nedenlerden biri de kız çocuklarının ailenin baskısından kaçma (Bora ve Üstün, 2005) veya mevcut aile koşullarından daha iyi yaşam koşulları umudu içerisinde ataerkil ailenin baskısından bir çıkış yolu olarak evliliği görmekteyler (Gezer Tuğrul, 2018). Özellikle kadınlar için evlilik, her ne kadar ailede görünür bir şiddet ve baskı olmasa bile yetişkin olabilmenin ve aileden bağımsızlaşmanın bir yolu olarak görülebilmektedir (Bora ve Üstün, 2005, s. 59). Bu çıkış yolunda "Evlenirsen koca evinde daha iyi şartlarda yaşarsın", "kendine ait özel eşyaların olur" ya da "daha rahat edersin" gibi söylemler ile kız çocukları evliliğe özendirilmekte ve evlilik maddi-manevi sıkıntuların bittiği bir kurtuluş reçetesi olarak sunulmaktadır. Ancak bu söylenildiği gibi bir kurtuluş olmamaktadır (Gezer Tuğrul, 2018). Aksine bir kurtuluş veya bağımsızlaşma yolu olarak evliliği seçen kadınların evlilik hikayelerinde de şiddet, engellenme, baskı ve mutsuzlukla çok sık karşılaşabilmektedir (Bora ve Üstün, 2005, s. 59). Artık anne baba baskısının yanında eş-kayınvalide-kayınbabanın da eklenmesi ve rollerdeki artış ile "iyi bir kız çocuğu, gelin, eş ve anne olma" baskısı katlanmaktadır. Umut,

Yaşar, Ekin, Görkem, Cihan ve Eren'in evlilik süreci anlatılarında ailedeki baskıdan kurtulma ve daha iyi koşullara mutlu bir yuvaya sahip olma hayali benzer şekilde kendisini göstermektedir.

Böyle baskıcı bir aile içinde büyüdük yani. ...Sıkıntılı bir aileydi ve bende bundan kurtulmak için yanlış bir evlilik yaptım. Evden kurtulayım diye yanlış evlilik yaptım. 13 yaşında tanıdım. Üst katımızda samimi görüştüğümüz komşumuzun erkek kardeşiymiş. Sabah kahvaltılarını akşam yemekleri muhabbeti var ya o şekilde. ...Aslında benim için erken bir evlilik oldu. İşte 17'de falan evlendim. O benden 14 yaş büyüktü. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Oturuşumuzdan kalkışımızdan her şeye karışırlandı. ...Dedim ya hep böyle gezen tozan arkadaşlarıma özeniyordum. Ben çalışmak için bile zar zor izin almıştım. Bazen düşünüyorum yani acaba evden kaçış için mi bir yuva kurup kendi halinde kendi istediğim gibi yaşamak için mi evlendim. Aklındaki ev hayalini gerçekleştirmek için ev modeli eşinle mutlu olcam, çocuklarım olacak onlarla mutlu geçineceğiz falan muhabbeti hep böyle bi dünya olacağını düşündüm heralde. **(Yaşar, 47Y)**

...biraz da kaçıp kurtulmak yani evimin yuvamı kurmak istiyordum çok da istemesem evlenmezdim yani demek ki istemişim. **(Ekin, 62Y, Nar-Anon Üyesi)**

Erken yaşta yapılan evliliklerde öne çıkan ataerkil baskıdan kurtuluş yolu olarak evliliğe yaklaşım boşanmış kadınların anlatılarında ise yeniden evlenme konusunda çevrenin yaptığı "laftan, sözden kurtuluş" olarak kendisini göstermektedir.

Çocuklar büyümüşü zaten kendilerine gelmişlerdi. Baktım sağdan soldan da dulsun ya her şey üstüne yükleniyor herkes seni eşek gibi kullanıyor. Bir abimin lafıyla bir sinirle ben ikinci evliliği yaptım bir sinirle....Öyle mi dedim demek kimseden fayda yok dedim. Bir hırsla. Hırsla kalkan zararlar oturuyor. **(Mutlu, 64Y)**

İkinci evliliği severek yapmadım, babamın yani severek evlenmedim ama babamın kapısından, çevrenin lafından kurtulmuştu. **(Eren, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Feminist teorisyenlerin kadınların gelişim yolları konusunda yaptıkları çalışmalarda, kadınların kendilik gelişiminin bireyleşmeye doğru gömülmüşlük hareketinin sonucu olmadığını, bunun yerine ilişkinin bir parçası olarak kişiler arası bağlantı ve etkileşim içinde olduğunu belirtmişlerdir (Collins, 1993). Dolayısıyla özellikle geleneksel ailelerde kadın, ya birinin kızı, kardeşi, karısı, annesi olarak erkeğe ya da bir başkasına bağımlı olarak ilişki içerisinde tanımlanmaktadır. Bu duruma örnek olarak bu çalışmada kadınların kendi ebeveynleri ile yaşamlarında babanın hakimiyetinden çıkarak kendi benlik arayışları içerisinde bağımsızlık kazanma yolu eğitime hayatına devam edememe, sosyal-ekonomik özgürlük ve bağımsız yaşam kurma şansının imkansızlığı içinde bir başka erkeğin-eşin hakimiyetine girmekle mümkün olduğu görülmüştür. Bir başka deyişle kadınlar kendi ben olma arayışlarında evlenme yolunun bunu sağlayacağını düşünürken bu kez yeni eş ve annelik rolü dolayısıyla biz için benin bulunmadan feda edilmesine neden olmaktadır. Bu feda ve kısıtlamalara ayrıntılı olarak aşağıdaki başlıkta yer verilmektedir.

4.1.2.2. Evlilikte ataerkil kısıtlamalar ve çocuğa bağlı özgürlük “Ama ben kıskançlıktan dolayı tek başıma dışarı çıkamıyodum. ...Okula falan gelince sesi çıkmıyordu, evde oturuyorsun git okula ilgilen diyordu.”

Ataerkil toplumlarda kadınlar, çocuklarından itibaren ekonomik bağımsızlık kazanmasını önleyecek şekilde yetiştirilmeleriyle ve evlenerek baba evinden koca evine geçmeleri tavsiye edilerek birilerine bağımlı yaşamaya mahkum kılınmaktadırlar. Kadının bu şekilde bağımlılıktan bağımlılığa teşvik edilerek baskılanması ve güç kazanmasının önlenmesi ataerkil düzenin devamı için çok önemlidir. Bu düzende yetişen kadınlar ise eşlerinden de bu doğrultuda bakım ve korunma beklemektedirler. Ancak elbette erkeklerin bu bakım ve korumanın karşılığında kadınlarında itaat etmesi, ailenin “namusunu ” koruması (Yavuz, 2015, s. 122), çocuklara iyi bir annelik yapması gibi birçok şey istenmektedir. Yani Kandiyoti’nin (1988) tabiri ile ataerkil pazarlık gerçekleşmektedir.

Kadınların anlatılarında da “namusun korunması” için özel alana kapatıldıkları, anne ve eş rolleri ile sınırladıkları ve bunun dışındaki alanlardan kısıtlandıkları bir ataerkil düzenin olduğu öne çıkmıştır. Özellikle gençlik döneminde ataerkil toplum yapısında cinselliğiyle ön plana çıkan kadını kontrol altında tutmak için erkeklerin, “kıskanma” adı altında kadınları eve kapatmaya ikna etmekte oldukları görülmüştür. Örneğin Ömür’ün anlatısında eşinin kendisini yalnız dışarı göndermediği, akraba ya da komşu kadınlarla birlikte yani tanıdık ikinci kişi kadınlarla kısıtlı zamanlarda dışarı çıkabildiği görülmektedir. Eşinin açıklamasında bunun sebebinin ise tam da yukarıda bahsettiğim gibi “kadının genç ve güzel olması dolayısıyla kontrol altında tutmaya çalışmak” olduğu aşıkardır. Ömür ise sorun çıkmaması ve huzurunu korumak için bunu kabullendiğini belirtmiştir.

Öyle bir şeye karıştırdı hani çıkma sokağa yalnız başına burası Cihangir, Beyoğlu filan diye. Ya bir görümcelerim gelirdi çıkardım ya bir komşu gelirdi çıkardım alışverişe. Saat tutardı hani şu kadar çok oyalanma falan gibilerden. İşte gençsin güzelsin takılan olur bir şey olur diye halbuki Beyoğlu güzelle dolu, fıstık gibi kızlar var yani o zaman da öyleydi şimdi de öyle. Çıkıyordum vallahi huzurum bozulmasın diye... (Ömür, 62Y, Nar-Anon Üyesi)

Devran ve Cihan ise Ömür’ün durumuna benzer bir şekilde dışarıya tek çıkamamakta ailesine bile tek başına gidememektedirler. Devran farklı olarak evlendikten sonra aynı yerde çalıştıkları eş işten de çıkmasını istemiştir. Devran ve Cihan tüm bunları eşinin “kıskanç” bir adam olmasına bağlıyordu. Ancak kocalarının kendileri dışında bir hayatlarının olduğunu ve aileleriyle birlikte bir şey yapmaktan daha çok dışarda alkol aldıklarını belirtmişlerdir. Kendilerinin ise bu sürede ev içerisinde çocuklarla ilgilendiklerini ifade etmişlerdir. Erkeğin bu durumu karşısında kadınların eşleri ile konuşmayı denedikleri ancak değişiklik olmadığını görmeleriyle çocuklarına

tutunarak bu duruma sabrettikleri görülmüştür. Bunun yanında Devran ilk evlendiği dönem kayınvalidesi ile birlikte yaşadıkları için kocasına ek olarak kendisinin üzerindeki kayınvalidesinin baskısından ve kısıtlamalarından bahsetmiştir.

Evlendikten sonra eşim çalıştırmadı kıskanç bir adamdı. Evden de birlikte çıkıyorduk anneme falan gidip geliyorduk. O yokkende taksiyle annelere taksiyle eve. Hatta bir ablamız vardı Trakyalı yalnız yaşıyordu kalp hastasıydı bahane ediyordu beni kurtarmak için bugün çok hastayım gelsin bende kalsın falan. Beni öyle arada kurtarıyordu, gece kalabiliyordum karşı komşuydu hemen. Kayınvalidem de onu sevdiği için sesini çıkartamıyordu. O zamanlar bir orada rahatlayabiliyordum. Bir de eşimin amcası yakındı kızları vardı onlara gidip geliyordum. Canı isterse kapının önüne çıkabiliyordum, canı istemezse çıkamıyordum o kayınvalideme bağlıydı yani. **(Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Yok nerde olsun tek başına çocuğa bakıyosun. Bi yakının yok çocuğu emanet edesin. Hiç dışarı da çıkamazdım bi yerde bilmiyordum zaten. Eşim de kıskançtı biraz çok fazla çıkamazdım da. Öyle arada bir komşuya giderdim. Ailemin yanına bile bayramlarda birlikte gider 3 gün kalır geri gelirdik tek başıma göndermezdi beni. Eşimi seviyordum ama eşim çok alkol alıyordu gün aşırı alkol alır. O yüzden alkol alınca da sinirlenirdi. Alkollüyken ben de onunla bişey konuşamazdım. Ben hep evde çocuklarla uğraşırdım. Çocuğun yanında çok tartışırdık zaten. **(Cihan, 45Y)**

Gezer Tuğrul (2018, s. 35-36)'un araştırmasında benzer şekilde yaşanan zorluklarla kadınların mücadele etme yöntemleri çoğunlukla sabretmek, kabullenmek, çocuklarına tutunmak, kız çocuklarının eğitimlerine önem vererek erken yaşta evlendirilmelerine engel olmak ve erken yaşta evliliklerin sürdürülmesinin bir aracı olmamak şeklinde ortaya çıkmıştır.

Kandiyoti (2007)'nin "ataerkil pazarlık" kavramı tam da burada kadınların anlatılarında kendisini göstermektedir. Kadınlar, aile geçimini sağlamak için erkeğe itaat ve namus vadederek, ideolojik ve politik araçlar bağlamında bir iş bölümü ortaya çıkmaktadır (Kandiyoti, 2007). Bu iş bölümü çerçevesinde bu çalışmada kadınlar iyi bir eş ve anne olarak, kocalarının belirlediği sınırlar dahilinde dışarıya çıkarken, çoğunlukla ev içi alanda kalmaya boyun eğerek geleneksel yaşantıdaki rolleri de pekiştirmektedirler. Kadının eşin ataerkil kısıtlamalarından kurtulmasının bir yolu ise çocuğun doğumu ile birlikte annelik pratikleri doğrultusunda çocuğun ihtiyaçlarını karşılamak için kadının evden dışarıya çıkmaya başlamasıdır. Çocuğun varlığı bir yandan bakım işi dolayısıyla kadını eve kapatırken bir yandan da kadınların farklı alanlarda var olabilmeleri ve kendilerini geliştirebilmeleri için bir kapı aralamaktadır. Bu sayede kadın ev içine hapsedilmenin sürekliliğinden kısmen de olsa çıkarak sosyalleşebilmektedir. Bora ve Üstün'ün belirttiği gibi annelik, kadınları güçlendiren deneyimlerden birisidir çünkü kadınlara, kendilerini var edebilecekleri meşru bir alan sağlamaktadır. Bu varlık alanının son derece sıkı bir biçimde sınırları çizilmiş olsa da, güçlendirici bir etkisi olduğu şüphesizdir (2008, s. 14). Kadını annelik kimliğine hapseden onun dışında kimlik gelişmesinin uygun olmadığı yoğun annelik ideolojisinde kadınlar, annelik kimliği dolayısıyla sorumlu ve sınırlı alanlarda sosyalleşme ve kendini geliştirme imkanına sahip olabilmektedirler. Örneğin Devran, çocuklarının okuluna gidip

gelme, öğretmenlerle diyalog kurma, hastaneye gitme gibi konularda eşinin pasif kalması dolayısıyla kendisinin sorumluluk almasının kendisini özgüven ve iletişim kurma anlamında geliştirdiğini belirtmiştir. Servet ise anlatısında köyden geldiği için şehri tanımayan bir kadın olarak çocuğunu okula getirip götürürken çevreyi tanıdığını, dışarı çıkmaya başladığını, çalışmaya başlaması ile kendine bakım yapmayı öğrendiğini belirtmiştir. İsmet ise dışarı çok fazla çıkmayı sevmeyen biri olarak çocuklarının ihtiyaçları için mecburen dışarı çıktığını belirtmiştir.

Ama ben kıskançlıktan dolayı tek başıma dışarı çıkamıyodum bildiği yerlere gidiyodum yani bilmediği yerlere gidemiyodum. ...Çok çok insanlarla arkadaşlık kurmuyordum, bir yere gidip gelmiyordum. Okula falan gelince sesi çıkmıyordu, evde oturuyorsun git okula git ilgilen diyordu. Çocuklar hasta olsa hep ben götürüyordum. Arabayla götürüp bırakıyordum ama içeriye girmiyordu... ..Hep benden bekliyordu böyle şeyleri. E ben de o zaman zaten sen beni hiç dışarı çıkarmamışsın ki ben kimle nasıl konuşacağımı bilmiyordum. ...Şimdi neresi olursa girip çıkıyorum yani isterse karşıma cumhurbaşkanı çıksın şuan gider konuşurum. Ama o zaman özgüvenim yoktu, hiçbir yere gitmiyorsun kimseyle hani iletişimim yok. Sadece aile içinde var. Sonra tabii ki iş yine bana düştü okulla diyaloga hep ben girdim. **(Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

İlk evlendiğimizde geldim şehre ama evden hiç çıkmıyodum. Eşimin sayesinde o işten gelirdi, çıkartırdı öyle gezerdik. ...Biri bi laf söylecek bi bişey söylecek. Büyük çocuğum okula gitmeye başladığı zaman onu okula götürüp getirmek için dışarıya tek çıkmaya başladım. Küçük oğlum da onun peşine ağlardı bende geleceğim diye öyle öyle girdim çıktım, öğrendim her yeri. **(Servet, 43Y)**

Erkeğin kadınlara yönelik ataerkil kısıtlamalarının ve beklentilerinin yanında Görkem eşinin bunun aksi bir tutum sergilediğini aktarmıştır. Görkem eşini, “tiyatro ve sinema gibi faaliyetlere önem veren sosyal, siyasi anlamda aktif gençliği ve asi yaşantısı” ile tanımlarken, kendisini ise birçok konu da geleneksel yetişmiş birisi olarak tanımlaktadır. Kendisini annesinden öğrendiği gibi ataerkil pazarlık kapsamında “kadının erkeğe hizmet etmesi, erkeği hoş tutmak” için çabalama girişimlerinden birinde, eşinin kendisine nasıl engel olduğuna dair yaşadığı deneyimini aktarmıştır. Bu hikayesinde eşinin kendisini başkalarına hizmet etmek için var olmadığını kayınvalidesinin hizmet beklentisi karşısında bunu nasıl gösterdiğini aktarmıştır. Anlatısında eşinin bu halini görmesinin hoşuna gittiğini başka bir düzenin de olabileceğine dair düşüncesini geliştirdiğine yer vermiştir.

Ha annemden gördüklerimi o nasıl babama davranıyorsa ben de öyle davranmaya çalıştım ilk zamanlarda. Bir gün işten geldi C. oturdu, bende çoraplarını çıkartmaya yöneldim. “Ne yapıyorsun sen?” dedi. E dedim çoraplarını çıkartıyorum, ayağını yıkıycam. Daha bir aylık falan evliyiz. “Sen benim eşimsin. Sen yani hizmetçiler bile bunu yapmaz. Ben senin asla istemiyorum böyle şeyler yapmanı.” dedi. Ama ben anneden böyle görmüşüm. Bizim böyle böyle yapmamız gerekiyo diye. Ayakkabılarını sıyrıyorum “Hayır yapmayacaksın. Benim ellerim var, ben yapabilirim.” diyor. Aaa dedim bak böyle değilmiş aslında. Böyle erkeklerde varmış. Tabi hoşuma gidiyordu bunlar. Mesela kayınvalidem de biraz despottu. ...Yani kendimi orada hizmetçi gibi hissetmeye başladım. C. bunu farkettiğinde gözlemlediğinde bir kere kayınvalidem bir şey istedi benden. Eşim oradaydı bana dediği: “Sen otur yerine.” Annesine: “O hizmetçi olarak gelmedi bu eve, o benim eşim.” dedi. “Sen de emredeceğine kalkta kendin yap.” dedi. Bu bir kadının hoşuna gider seni sahipleniyor. Çünkü ben

bilmiyorum cahilim o yüzden diyorum şanslıydım yani. Ezmedi beni ve ezdirmemi.
(Görkem, 53Y, Nar-Anon Üyesi)

Bu araştırmadaki kadınlar evliliğinin ilk yıllarında hafif düzeyde başlayan bu kısıtlamalar içeren şiddet karşısında uyum sağlasalarak huzurlarını korumaya çalışılarda evlilikleri ilerledikçe eşleri ile farklı sorunlar yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar karşısında nasıl bir tutum izlediklerine aşağıdaki kategoride yer verilmiştir.

4.1.2.3. Ailenin devamı ve çocuklar için katlanılanlar: “Biz” için “Ben”den vazgeçme “...sineme çektim yani sırf çocuklarım için.”

Evlilik ve aile kurumunda kadının “eş ve anne” rolleriyle sabırlı, dayanıklı, itaatkar, fedakar olması ama aynı zamanda eşini de çeşitli stratejilerle yönlendirerek aileyi bir arada tutma görevini sürdürmesi beklenir. Özellikle kadınlarda evlilik içinde toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranış kalıpları ile “iyi anne ve iyi eşin” nasıl olması gerektiğine dair kabuller oluşmakta ve bu doğrultuda evliliği sürdürmeye çalışmaktadırlar. Fedakar olmayan, sabretmeyen, zorluklara katlanmayan kadınlara “çocuklarını düşünmediği ve evini düzenini bozdu, terketti” gibi söylemlerle “kötü anne/eş” adı altında olumsuz bakılması, kadınların yaşadıkları zorluklara karşı sabretmelerine ve son noktaya kadar dayanmalarına neden olmaktadır.

Bu çalışmada kadınların aldatılma, alkol, kumar, şiddet, ekonomik zorluklar, ilgisizlik gibi birçok duruma, ailenin devamı ve çocukların aile içerisinde büyümesi için uzun süre dayandıkları görülmüştür. Badinter (2011, s. 102) ’in belirttiği gibi erkek hakimiyetinin en iyi müttefiki kendisine rağmen, masum bebek olmuştur. Bu çalışmada da kadınları erkekler karşısında en çok güçsüzleştiren, onların elini kolunu bağlayan şeyin “çocukların iyiliğinin aile birliğinin sürdürülmesiyle sağlanacağı” düşüncesi olmuştur. Örneğin Ömür, Servet, Yağmur, Mutlu, Devran ve İlkay’ın anlatılarında aldatıldıkları ve sonradan bunu nasıl görmezden gelmeye ve/veya sineye çekmeye çalıştıkları öne çıkmıştır. Anlatılara bakıldığında kadınların bunlara bireysel, ekonomik, psikolojik ve sosyal açılardan “hangi koşullarda, ne için dayandıkları” aşağıda ayrıntı olarak ele alınan anlatılalarında görülmektedir.

Servet ve Ömür’ün anlatısında aldatılmasına rağmen görmezden geldikleri öne çıkarken, boşanmış kadın olmanın toplumsal zorlukları, gidecek yerinin olmaması, ekonomik bağımsızlık olmaması, tek başına bir kadın olarak ev geçindirmenin zorluğu, çocuklarının düzenini bozmak istememe ve “babasız” büyümelerini istememeleri ile açıklamışlardır. Ömür birçok kez aldatıldığını ve ilk aldatıldığını farkettiğinde evi terk ederek ekonomik açıdan eşine bağımlı olan halasına gittiğini belirtirken halasının da aldatılmasına dair yaşam deneyimini paylaşmasıyla aldatılmayı görmezden gelmesi gerektiğine dair hikayesini anlatmıştır. Ömür o zamanlar aldığı

öğütü evlilik ilişkisine devam etmiş ancak daha sonra birçok defa aldatıldığını sonunda eşinin yakın bir kadın arkadaşı ile onu aldatıldığını öğrenmiştir. Ancak Ömür tüm kabullenişleri ve evliliği sürdürme çabalarına rağmen bunca zorluk içerisinde eşinin onu terk ettiğini, ancak çocukların babalarına olan sevgisinden dolayı eşi eve geldikçe eve aldığını belirtmiştir. Ancak çocukların büyümesinden sonra buna dayanamayıp boşandığını aktarmıştır. Ancak Ömür şimdiki aklı ile o dönemin koşullarında yetiştirilmeyle kadın olmanın ne demek olduğuna dair algısında ve kendi duyguları içerisinde aldığı bu kararı değerlendirdiğinde “kadının kendine güveninin olmadığı, bir kadının yalnız ve dul yaşamasının zor olduğu ve o zaman kadınların korku ile yetiştirildiğini” öne çıkarmıştır. O zaman mesleği ve ekonomik özgürlüğünün olmamasının yokluğunu hissetmiştir. Şimdiki güveni kendisinde olsaydı eşinden ayrılmış olacağını dile getirmiştir.

Çocuk olmadan eşimin beni aldatıldığını duydum ve halamın evine gittim. ...(Halam)“Ben yıksaydım yuvamı seneler önce yıkardım.” dedi. “Kızım erkeğin yapmayı yok.” dedi. “Düzgün bir yaşantın varsa yaşantını bozmamaya çalışacaksın yavrum.” dedi. “Bak annenin yanına gitsen orada üvey üvey baba. Benim yanıma gelsen enişten.” dedi. “Ablalarına gitsen enişte.” dedi. “Hep göze batacaksın.” dedi. “Devamlı arka eteğin ön eteğinin düşmanı olacak senin.” dedi. “Onun için kır dizini otur.” dedi. Oturduk biz de. Eşim halamdan geldi aldı tabii öyle kendi kendime dönmedim (gülme). ...Beni aldatıldığı en son kişi benim arkadaşımı Cihangir'deki üst komşumdu. Bunları hep kapatmak zorunda kaldım yani. Gidecek yer yok, başka tutunacak dalımız yok naparsınız kadın başınıza koca İstanbul'da. Ha tek başına iken tek başına gençsiniz diye korkuyorsunuz. İki çocuğu barındırmak, yedirmek bilmem ne ama sonradan da aslanlar gibi yaptım. Vallahi yaptım. ... Yani o zaman çok inandım ki bir kadının ekonomik özgürlüğü kesinlikle şart, kesinlikle şart. Elinde bir mesleği olacak, iyi yetiştirilmiş olacak. Oraya gitme buraya gitme o onu yapar, bu bunu yapar. Böyle yetiştirilme tarzı yanlış. Çok yanlış. Kendine güvenin olmuyor. Şimdi ben o zaman ayrılırdım, girerdim bir işe çalışırdım. Halamı dinlemezdim. ...Korkuyorsun ne olursa olsun bugünkü gibi değil. O zaman bir kadının yalnız yaşaması zor, dul kalması zor. ...Ben diyorum ki şimdi dünyaya gelmeliymişim çünkü dikbaşıyım, asilik bende, azim ben de, çalışma hırsı bende. ...Ben şuan dünyaya gelseydim o ilkokul diplomasıyla çok şeyi başarırdım hayatta. Ama bu aklımı kullanacaktım. Şimdi bu kadar korku yok gençlerde. Dolayısıyla bende de olmayacaktı. Çünkü o zaman korkan çoktu, korku korkuyu aşıliyordu. Bu böyle. **(Ömür, 62Y, Nar-Anon Üyesi)**

İlkay, Mutlu ve Devran ise aldatıldıklarını ve buna rağmen çocukları için evliliklerini sürdürdüklerini ancak kocalarının boşanmak istediklerini anlatmışlardır. İlkay'ın kocası aldatıldığının öğrenilmesinin ardından boşanmak istediğini söyleyip evi terketmiş ancak daha sonra tekrar evine dönmek istemiştir. İlkay çocukları için kocasını tekrar eve kabul etmiş ancak kocasının son üç yıla kadar onu aldatmaya devam ettiğini ve bunu sineye çekmeye devam ettiğini belirtirken ergenlik dönemindeki çocuklarının duyup daha fazla etkilenmemeleri için hiç kimseye belli etmeyerek evliliğini sürdürmüştür. Evliliğin sürdürülmesinde günümüz koşullarında erkek çocuğu büyütmenin zorluğunu, çocuklarının bundan çok etkilenmesini ve küçük çocuğunun bu ayrılık sonrasında başladığını düşündüğü madde bağımlılığını öne sürmüştür.

Benim işimde iyi olduğum zamanlar U. 14-15 yaşındayken işte o dönem eşim sapıttı. O dönem ayrılığa vardık. Kız bunun evli olduğunu bildiği halde görüştüler o zaman aralarında

15-20 yaş vardı galiba. (..) Eşim “Tamam ben ayrılacağım.” dedi. Bende “Tamam ayrılalım.” dedim. Bu zamana kadar annem beni babasız büyütmüş. Nasıl olsa annem de yanımda ben de büyütürüm çocukları, beraber bir şekilde yaşarız dedim. ...Bu çıktı gitti bi 20 gün sonra geldi:“Yok yapamayacağım sizi bırakamam. dedi. Ama işte bu seferde çocuk gitti işte. ...Benim de kabul etmemin sebebi yine bu çocuklardı, iki tane erkek çocukla hayat çok zor olurdu. Çünkü zaman değişti eskiden olsa daha kolay olurdu. ...Ben sana şöyle söyliyim benim eşimin daha şu üç sene önceye kadar hep vardı zaten biri hayatında. Ben biliyordum yani 30 senelik eşin anlıyorsun yani. Ama ne yapıyorsun içine atıyorsun, saklıyorsun. Çocuğun duyar korkusu var zaten o yüzden bu hallere düştü diyorsun ondan saklıyorsun. ...Ben ayrılmayı da çok düşündüm ama işte ayrılıysaydım o zaman ayrılırdım. Sonradan o geri gelince çocuklar için tamam dedim başlarında bir babaları olsun en azından. ...Benim evliliğimin devamı bile çocuklarım içindi. (İlkay, 53Y, Nar-Anon Üyesi)

Mutlu ve Devran ise aldatılmalarına ve tehdit, aşağılama gibi psikolojik şiddet görmelerine rağmen boşanmayı düşünmemelerinde çocuklarının iyiliğini, ailelerinin tepkisini ve üzüleceklerini düşünmeleri ve çevrelerini kendileri hakkında olumsuz düşüneceklerini öne sürerek yaşadıklarına sabrettiklerini ve boşanmayı istemediklerini belirtmişlerdir. Ancak buna rağmen kocalarının çocuklarını görmezden gelerek boşanmak istediklerini belirtmişlerdir. Benzer durum Bora ve Üstün (2005, s. 62)’ün araştırmasındaki kadınların anlatısında da kendini göstermektedir.

İkinci evliliği yaptım ben ikinci evliliğimden benim bu kızım oldu. Kuafördü kendisi 20 yıldan sonra iki çocuklu bir sevgilisi oldu. Daha önce de zaten bir kere yakalamıştım evimde sevişirken yakalamıştım, affetmişim. Çünkü ikinci evredeyim elalem bana ne der bir çocuk var. Günahtr bu çocuğun boynunu bükük yapmayım, annesiz babasız büyümesin, bu benim kaderim, alın yazım, değiştiremezsin artık dedim. Olan oldu, biten bitti. ...Eğittim, yetiştirdim, bir yerlere getirdim. Üniversiteyi bitirtirdim. Ondan sonra adam iki çocuklu hemşerisi bir bayan buldu. Hiç ortada bir şey yokken “Ben senden ayrılacağım.” dedi. “Niye sebep?” “Anlaşamıyoruz. Anlaşamıyoruz, anlaşamıyoruz yani.” Çocuğum hatrına herşeyi yuttum bir evlat var iki tarafta yetişmesin diye. (Mutlu, 64Y)

...Hataları devam etti. Ben çok fedakarlık yaptım eşimin yaptığı kötü şeyleri de hiç kimseye söylemedim her şeyi idare ettim. ...Ailem üzülmesin, çocuklar üzülmesin diye hep her şeyi saklıyordum sıkıntıları idare ediyordum. Bir de ben eski eşimden çok korkuyordum. Küsüp gitmek gibi bir durumum yoktu. Boşanmamıştık. Ayrı yaşıyorduk. Arkadaşıyla ortak ev tuttu. İmam nikahı kıydı kadına o evde. Halbuki boşanalım diye ben söylemedim o terk etti bizi. (Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)

Yağmur hem aldatılma hem de eşinin alkol bağımlılığından müzdariptir. Ancak eşinin alkol sorunu karşısında kendisinin Ömür’ün anlatısında olduğu gibi mesleğinin ve ekonomik özgürlüğünün olmamasından ve çocuklarının babalarına bağlılığından dolayı bu duruma dayandığını aktarmıştır. Aldatıldığını öğrendikten sonra eşinden ayrılmış olmasına rağmen çocuklarının hırçınlaşması ve olumsuz etkilenmesinden dolayı eşiyile nikah tazelemiş ancak evliliği sürdürmemiştir.

17 yıl evli kaldık ve ben bu alkol sorununa dayandım, boşanamadım. Ne yapacaksın çalışmıyorsun, hiç bir ekonomik özgürlüğün yok, mecbur kalıyorsun birazda. Biraz çocukların için, biraz parasal yönden mecbur kalıyorsun yani. Hani liseyi bitirdim ben elimde hiçbir mesleğim yok ki. Ne yapabilirsin bir şey yapamıyorsun. ...ama çocuklar düşünler

yani ben kapıdan kovsam onlar bacadan geri alıyorlar babaları. Babaları telefonu açmayınca dışardayken merak ediyorlar babam nerede acaba düştü yolda mı kaldı diye hep böyle bi tedirginlikleri var. Yani işte baba başka birisiyle ilişki yaşıyordu yani hayatında başka birisi vardı. Oğlum ... o kadına hani huzursuzluk verdi babamı bırak bilmem ne, babasına o kadını öldüreceğim diyordu. ...Çocuklar görüp söylediler başka bir kadın olduğunu. Biz bi ...ayrıldık sonra çocuklar baktım çok babalarımı istiyor. Baktım çok hırçınlaşıyor.... Hadi dedim çocuklar için tekrar nikah yapalım yoksa kadın öldürecekti o dereceye geldi hırslandı. Ondan sonra babayla biz tekrar nikah yaptık ama ben yine yapamadım. Nikah yaptık ama hiç karıkoca ilişkimiz yoktu bizim halen yok. (Yağmur, 45Y, Al-Anon Üyesi)

Yukarıda bazı kadınların anlatılarında ailenin devamı ve çocukları için “aldatılma” karşısında katlandıkları hikayeleri ele alınmıştır. Bunun yanında bazı kadınların anlatılarında eşlerinin alkol bağımlılığı sorunu ile de karşı karşıya kaldıkları ve çoğu anlatıda alkolün yanında fiziksel, ekonomik ve psikolojik açıdan şiddeti de içeren zor deneyimler yaşadıkları öne çıkmıştır. Mutlu, Yaşar, Ümit ve Eren evlendikten sonra eşlerinin alkol sorunundan dolayı çok zorluk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bundan bahsederken kadınlar eşlerini alkol bağımlısı olarak tanımlamamış ancak şimdilerde geçmişe dönüp bazı kadınlar bunun bağımlılık olduğunu anladıklarını dile getirmişlerdir. Kadınların anlatılarında boşanmanın toplumda ayıp görülmesinden dolayı uzun yıllar şiddete katlandıkları ve eşlerinin düzeleceği umudunu besledikleri öne çıkarken, kadınlar ancak çocukları yaşça biraz büyüdükten sonra yaşadığı şiddet sona ermeyip çocuklarına yönelince dayanma noktasının sınırına geldikleri görülmüştür. Bunun yanında bazı kadınların çocukları da boşanmalarını istemeleri kadınların boşanmalarında etkili olmuştur. Benzer şekilde Kelebek (2016)’in çalışmasında da çocuklu birçok kadın, şiddete dayanmasında “çocuğu” baş etme aracı olarak kullandığı ancak boşanma kararını da yine çocuğu ile alakalı olarak verdiği ortaya çıkmıştır.

Eren eşine dair anlatısında kocasının alkol bağımlılığını ve kendisine yönelik fiziksel şiddetinin 10 yıl kadar sürdüğüne yer vermiştir. Bu sırada Eren’in annesi hayatını kaybetmesi ile eşinin şiddetinin daha da büyüdüğünü ifade ederken: *“Sürekli dövüyordu çünkü arkamda kimsem yok, destek olacak kimsem yok. Bi kişinin anası olmayınca babası hiç olmuyo. Bu böyle yani iki iki dört, ben bunu biliyorum bunu söylüyorum. Bi evi ana topluyo, evlatları ana topluyo.”* diyerek annenin ailenin bağlarını sürdürmesindeki ve kendisini koruyuculuğundaki rolünü vurgulamıştır. Bu süreçte Eren’in babası şiddet olayını duymasına rağmen bir şey yapmadığını belirtmiştir. Eren’in bu ifadesi geleneksel deyimlerle annelere yüklenen sorumluluklardan birinin de babalığın yapılış şekli ve sürdürülmesindeki rolünü de ortaya çıkarmaktadır. Bu süreçte ikinci çocuğunu doğuran Eren hamileyken dahi şiddet gördüğünü çok defa evini terk ederek ailesinin yanına gittiğini ancak çocuğunun velayetini alamayacağı korkusu ile boşanmayı düşünmekten de korktuğunu ve eve geri dönmek zorunda kaldığını belirtmiştir: *“Hep vermeyecekler E.’yi diye düşündüm. Ben E. doğduğunda annemin kapısını o kadar çok gittim geldim ki ama her seferinde beni E. tehdit ediyorlardı. İşte “E.’yi göstermeyiz, alamazsın.” falan diyordu eşim. Cahillikmiş*

demek ki niye o zaman mahkeme açmadım da ben şey yapmadım. Onca zaman ben bu eziyeti o yüzden çekmişim.” Eşinin şiddetine onca yıl dayandığını ancak en son maruz kaldığı şiddet olayında kocasının şiddeti çocuklarına yöneltmesi (biri 6 yaşında, diğeri 45 günlük) ve bu şiddetin boğmak gibi öldürme amacı ile olması boşanma kararını almasına neden olmuştur. Eren son dönemde yaşadığı şiddet deneyimini şöyle akarmıştır:

F.’ye hamileydim o ara. O arada tabi kocam çalışmıyor bir alkolik. Çalışsa bile bana bi faydası yoktu zaten aldığı parayı o gün alkole yatırıyor. Yine para yoktu. Heer şeyde dövüyodu. Alkol aldıktan sonra her şey de dövüyodu. Alkol almadığı sürece gerçekten melek gibi bi insandı. Ama aldığı zaman tabi şey yapıyodu artık bıçak, çekiç, maşa yanına bunları diziyodu onlarla oturuyoduk. Artık o kadar şuurunu kaybetti ki o şekilde hayatımız devam ediyodu yanında koca bi bıçak, ufak bi bıçak o şekildeydi. Yapacak bişey yoktu gerçekten artık yani korkuyodum ama yapacak bişey yoktu. En son bi dayağında 6 yaşındaydı büyük oğlum. Oğlum şöyle onun gırtlığına yapıştı çocuk daha boyu da yetişmiyo koltuğun üstünde gırtlığına yapıştı sen anneme napıyosun diye saldırdı. Bir akşam gece uyuyorum F. daha yeni doğmuştu 40 günlük falandı. İlk başta büyük oğlum E.’nin ağzına yastığı kapatmış, ben onu kurtarıyım derken- içkili artık ne görüyo bilmiyorum- öbür odada F.’nin ağzına yastık kapatmış. O arada zaten bu benim ayrılmamın sonu oldu. Çünkü dedim çocuklarım ölecek yani birini kurtarıyım derken öbürü gidiyo daha 45 günlük bebek. **(Eren, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Yaşar ise, kocasının alkol almasının yanında kumar da oynadığını ve kumarda kaybettikçe daha da çok alkol aldığını ve artık evin masraflarını karşılayamayarak kayınvalidesinin evlerine taşındıklarını anlatmıştır. Kocasının gitgide daha sinirli hale gelerek evdeki eşyaları vurup kırmaya başladığını ve çocuğunun da buna şahit olduğunu belirtmiştir. Bunun karşısında ailesinin evine gittiğini ama kocasının kendisini ikna etmesiyle eve geri dönmüştür. Bu sürede yeniden hamile kalan Yaşar özellikle yeni doğan çocuğun ilişkiye olumlu etki edeceğine yönelik inanç, çocuk doğurma anlatılarında da kendini göstermektedir. Daha sonra ilişkilerinin düzelmediğini ekonomik zorlukların daha da arttığını *“Orası benim için bir cehennemdi diyebilirim yani. Birbirimize girmeye başladık alkol ve para yönünden sıkıntılar yaşıyoruz. Büyük oğlum babasına öfkesini o zaman büyüttü. Çünkü alkollü geldiği zaman biz tartışıyorduk, ailesinin küfürlerini herşeyi görüyordu. Bize yönelik şiddeti yoktu ama tartışmalarımız vardı ya hani. Sinir, hakaret, aşağılama oluyordu. Herşey yaşanıyordu.*” cümleleriyle ifade etmiştir. Yaşar’ın *“sinir, hakaret ve aşağılamayı”* şiddet olarak tanımlamadığı görülürken, yaptığı davranışların kendilerini korkutma amaçlı olduğunu bildiğini belirtmiştir. Daha sonra kendi ailesinin yanına taşınan Yaşar, eşinin orada da düzelmediğini, boşanma kararı almasında ailesi ve büyük erkek çocuğunun sözlerinin etkisini ifade etmiştir. *“Eşimin yaptıklarını artık ailem de duydu ve bana destek oldular görünce. Oğlum “Artık yeter, yani ayrıl boşan.” dedi bana. M.’nin bunu demesi bana güç verdi bu kararı onun böyle demesiyle aldım. Onun artık boşan demesi bana güç verdi ve bu kararı öyle aldım.”***(Yaşar, 47Y)**

Yaşar’ın yukarıdaki deneyimine benzer bir süreç Ümit’in anlatısında da görülmektedir. Ümit

anlatısında eşinin hem çok fazla alkol aldığını hem de kumar oynadığını belirtirken, birçok kez “baba evine” gitmiş ve ayrılma noktasına geldiğini ancak büyükannesi ve halalarının arabuluculuğu ile eve geri döndüğüne ve 16,5 yıl evliliği sürdürmek için çok çaba gösterdiğine yer vermiştir. *“Ya işte düzelir, düzelir, düzelir, düzelir. Baktım ne düzeleceği var ne bir şey var. ...Küfür ağzından küfür hiç eksik olmazdı. Yatarı küfür, kalkar da küfür. Bir oldu iki oldu tekrar biz gene kavga ettik bir gün beni acayip şekilde baya bi dövdü. Ondan sonra ayrıldım. Beni dövdükten sonra biz mahkemeye başvurduk. Babam “boşan.” dedi. Ben de “Tamam, artık boşanıcam istemiyorum artık yeter.” dedim. Gittik mahkemeye dilekçeyi verdik 15 gün sonra mahkeme celb geldi. Sonra mahkemeye gideceğimize 2-3 gün kala bizi tekrar birleştirdiler. O zaman büyükannem bunları birleştir sen dedi babama hakkımı helal etmiyom dedi. Ben de ayrılmak istemiyodum çocuğum çocuğum böyle kalmasınlar, rezil olmasınlar diye.”* Sonrasında babasıyla aynı binaya yerleşen Ümit eşinin orada da şiddetinin, alkol ve kumarının devam ettiğini belirterek *“Keşke daha önceden ayrılıyaydım keşke M. olmadan ayrılıyaydım diyorum.”* cümlesiyle kocasının düzeleceğine inanmayarak ikinci çocuğu yapmaması ve sabretmemesi gerektiğini anladığını ifade etmektedir.

Umut’un yaşantısında ise kaçarak erken yaşta evlilik yapması, bu yüzden de eşinin maddi açıdan yaşattığı zorluklara dayanmaya ve eşinin düzeleceğine inanmaya çalışması öne çıkmıştır. *“7 yıl evli kaldım. Eşimde sorumsuz bir insan çıktı. Evine bakmayan. Borcu derdi bitmeyen. Alacaklının kapıdan eksik olmadığı. Cezaevine girip çıkan bir adamdı. Yani böyle yasal işler yapmayan bir adamdı. Böyle dolandırıcılık falan. Milletın malını alırdı ödeme yapmazdı falan. Öyle huyları vardı. Ama ben dayanıyordum, düzelir diyordum.”* İkiz çocuklarından kız çocuğunun hastalanması ile birlikte kocasının hastaneye dahi gelmeyerek çocuklarıyla ilgilenmemesi üzerine boşanma kararı almıştır.

Kadınlar için boşanma kararını vermek kadının ekonomik bağımsızlığının olmayışı ve özellikle toplumda boşanmış kadın olmanın zorluklarıyla birleşince daha da zorlaşmaktadır. Görüşmelerde her kadının özellikle de çocukları için eşlerinin şiddet ve alkol gibi birçok davranışına sabrettikleri, düzelmeye umudu içerisinde uzun süre dayanmaya çalıştıkları ve boşanma düşüncesini ertelemeye çabaladıkları görülmüştür. Ancak dayanmalarında sınır noktası ise eşlerinin bu davranışlarının çocukların iyilik halini etkilemesidir. Kadınların boşanma nedenleri çoğunlukla eşlerinin alkol ve kumar sorunu, aldatılma, kendilerine ve çocuklarına yönelik şiddeti, evin geçimini sağlamamaları, sorumsuz ve ilgisiz davranmaları olarak ortaya çıkarken, dört kadın benzer nedenleri varken evliliklerini sürdürmeye çalışmış ancak kocaları boşanmak istemiştir. TÜİK 2016 Aile Yapısı Araştırması’nda da bu araştırmaya benzer şekilde en önemli boşanma nedeni sorumsuz ve ilgisiz davranma olmuştur. Bu oran boşanma nedeni olarak kadınlarda

erkeklerle oranla daha yüksektir. Kadınlar için sorumsuz ve ilgisiz davranmaktan sonra en önemli boşanma nedenleri %42,6 ile kocasının evin ekonomik olarak geçimini sağlayamaması, %36,4 ile dayak/kötü muameleye maruz kalma olmuştur (TUİK,18 Ocak 2017). Bu araştırmada kadınların büyük bir kısmı yaşadıkları aldatılma, alkol, kumar, şiddet gibi sorunları uzun süre göz ardı etmeye ve/veya sindirmeye çalışmış ancak sonrasında dayanılmaz hale gelince boşanmak istemişlerdir. Bu sindirme sürecinde kendi değer algılarının yıkıldığı, çocukları için sınırlarını esnetmelerine rağmen yine de sonunda ilişkilerine devam edememişlerdir. Bir nevi kadınların bir önceki kategorideki yer verilen ataerkil kısıtlamaların ardından gelen sorumsuzluk, ilgisizlik, şiddet, aldatılma gibi durumlara katlanmaları Lerner’ın “benliksizleşme” olarak ifade ettiği kavramla açıklanabilir. Lerner’ın Öfke Dansı kitabında ifade ettiği gibi “Benliksizleşme, kişinin kendi benliğinin (düşünce, istek, inanç ve hırslarının) ilişkiden gelen baskılar altında çok fazla tartışılabilir hale gelmesi”dir (Lerner, 1999). Burada kadınların benliksizleşmesi ilişkiden gelen baskı ile birlikte sosyal açıdan boşanmış kadın olmanın toplumsal baskısı, ekonomik bağımsızlığın olmamasına bağlı ekonomik kaygılar, kadının kendine güvenememesi gibi durumlarla ilgilidir. Lerner (1999) bunun yanında kadınların “biz” için “ben”den, erkekler “ben” için “biz”den vazgeçtiklerini vurgulayarak benliksizleşmenin kadınlarda görünümünü ifade etmiştir. Kadınların bir şeyleri göz ardı etmenin bedeli öfkeli, sıkıntılı ve mutsuz hissetmek olacaksa, sessiz kalmak hata yapmak anlamına gelir çünkü önemli olan konularda tavır almayı başaramamanın, benliksizleşmeye neden olduğunu açıklar (Lerner, 1999). Bu ifadelere bakıldığında bu çalışmada kadınların ailenin devamı ve çocuklar için katlandıkları şeylerle benliksizleştiklerini söylemek yanlış olmamakla beraber boşanan ve kendi ayakları üzerinde duran Ömür, Umut, Mutlu, Eren gibi kadınların anlatılarında benliğin yeniden kazanılmaya başlandığını görülebilmektedir.

4.1.3. Anne Olma Yolculuğu: Anelik Pratiklerinde İlk Yıllar Meta/Karşıt Anlatılar

“Evlilik ve çocuk sahibi olmak/iyi bir eş ve anne olmak” kız çocukları yetiştirilirken öğretilerle hayallerine yerleştirilerek bir yaşam amacı haline gelmektedir. Toplumsal öğretinin bireysel yaşamdaki yansımaları şekillendiren ise Yuval-Davis’in belirttiği gibi biyolojik ve kültürel üretim meselesinden dolayı hangi kadınların anne olup olmayacaklarını, hangi grupların kaç çocuk sahibi olacağını ve nasıl annelik edileceğini devlet ve toplumdur. “Gelecek nesiller” söylemi ile devletin istediği tarzda vatandaşların yetişmesi için annelik meselesi politik ajanda da yerini alır ve annelik edimi politik hale gelir (Yuval-Davis, 2010, s. 54-55). Ve annelik pratikleri kendisini kuşaktan kuşağa aktararak istendik bir biçimde sürdürülür hale gelir.

Annelik pratiklerine dair anlatılar genellikle baskın kültürel anlatılarla şekillenir. Annelik toplum tarafından şekillendiği için annelik deneyimlerinin de toplumda genele uygun olması için meta anlatılar bulunmaktadır. Bu meta anlatılar Andrews (2002)'in de belirttiği gibi deneyimlerinin normal olarak varsayılmasının bir şeklini sunmada işlevsel bir anahtarlardan biridir. Meta anlatıların bu gücü içselleştirilmiş olmasından kaynaklanır. Bu yüzden de istesek de istemesek de bu meta anlatılar yeniden üretilmektedir. Ancak deneyimler aşına olduğumuz meta anlatıya uyumlu olmadığına meta anlatının hakimiyetinin temeli sorgulanmaya başlanır ve meydan okumayla yüzleşilir. Ancak bunu yapabilmek çok zordur. Kadınlar anne olduklarında baskın kültürel anlatılar-meta anlatılar içinde kendilerini tanımlarlar ve pratiklerini de ona uygun düzenlerler. Ancak bazen bu anlatıların dışında hissettiklerinde kendilerini karışık, çelişkili duygular, kötü hissedebilirler ve bazen de bu baskın anlatılara direnerek kendi anlatılarını ortaya çıkarırlar (Andrews, 2002). Meta anlatılar özellikle hakim ve etkili söylemler tarafından şekillendirilir ve sonuç olarak annelik ve annelik yapmayla ilgili olarak ontolojik anlatıları - kişisel, bireysel hikayeleri-şekillendirir (Miller, 2010).

Bu bölümde ataerkinin ve annelik ideolojisinin egemenliğinde yetişen kadınların anne olma arzusu, doğum sürecinin, doğumla veya hamilelik sırasında annelik hissini nasıl olduğundan, tam ve yarı zamanlı olarak annelik pratiklerinin nasıl geliştiğine dair anlatıları meta ve karşıt anlatıları içerecek şekilde ele alınacaktır. Bunun yanında yoğun annelik pratikleri içerisindeki kadınların gözünden kocalarının “babalığı”nı nasıl değerlendirdiklerine bakılarak kendi sorumluluklarının yanında eşlerinin çocuklar karşısında nasıl konumlandıklarını görme imkanı olacaktır.

4.1.3.1. Anne olma arzusu: Heves ve evliliğin ‘doğal’ akışında anne olmak “*Evlenince hemen çocuk olacak ona şartlandırmışsın kendini, yapacak bir şeyde yok yani çalışmıyorsun etmiyorsun yani öyle planım programım yok ki.*”

Çocuk doğurmanın kadın olmanın doğal bir sonucu ve içgüdüsel bir istek olduğuna dair özcü düşünce ve meta anlatılar, her kadının anne olma arzusu içinde olduğunu söyleyerek içgüdüden destek arayan meta anlatılara malzeme vermektedir. Evli kadınlara hemen “ne zaman çocuk sahibi olmayı düşündükleri ya da neden çocuk sahibi olmadıkları” gibi sorular anneliğe dair özcü düşüncenin bir yansımasıdır. Kadının Türkiye gibi ataerkil toplum yapılarında kadın, anne ve eş kimliği ile yetiştirildiği için de benlik duygusu annelikle gelişmeye başlamaktadır. Dolayısıyla evlenince sorulan bu sorularda göstermektedir ki kadının toplumda kabul görmesi için bir an önce “asıl kimliğini” elde etmesi beklenmektedir. Sever (2015, s. 83) 'in belirttiği üzere kadınların çocuk doğurma nedenlerine ilişkin verdikleri cevaplarda sorumluluğu, doğurma zamanının

geldiğini hissetmeye ve hormonlara yüklemek, kişiyi “neden anne olmak istiyorum?” sorusunu sormaktan ve cevabı kendi zihninde aramaktan kurtarır. Ayrıca, kişiyi anneliği seçmenin sorumluluğundan da kurtarır; bunu o değil hormonlar istemiştir, “suçlu” onun bilincinin dışında bir yerlerde, “annelik içgüdü”ndedir.

Psikoanalitik literatüre baktığımızda da anne olma arzusunun tam olarak tanımlanamadığı görülmektedir. Chodorow (1978) kadın ve erkek arasında cinsiyet ayrımcılığının ilk tanındığı yer olan pre-oedipal evren üzerine odaklanarak anne olan bireylerin çocukluklarındaki anne-çocuk ilişkisini yeniden yaratma gereği duyduğunu öne sürmüştür. Erkeklerin ise bu anne-çocuk ilişkisini yeniden yaratma isteklerini bir kadınla heteroseksüel ilişkilerinden karşıladıkları için bu ihtiyacı duymadıkları belirtilmektedir. Erkekler, kadınların bu kişisel ilişki ihtiyaçlarını karşılamadıkları için kadınlar, çocuk sahibi olarak anne rolüne yerleşmektedir. Bu bölünme kadınların annelikten sorumlu oldukları ve sorumlu olmayı istedikleri toplumsal bir düzenlemeye yol açmaktadır. Chodorow’un teorisi ve düşünceleri, annelik üzerine çok feminist psikanalitik çalışmaların temeli olmaya devam ederken Mariotti (2012, s. 2) anneliği bilinçli olarak deneyimlenen, aynı zamanda bilinçdışı inanç, beklenti ve kaygılara dayanan eşit ölçekteki bir beden ve zihin deneyim olarak tanımlamıştır. Bu tanımlı yaparken kadınların anne olmaya dair duygularının karmaşıklığına da yer vermiştir. Örneğin bir kadın bebeğini istediğinden emin olamazken, başka bir kadın çocuk isteyebilir ama gebe kalamayabilir. Hamile bir kadın bazen bebeğine karşı sevgi ya da korku, endişe besleyebilir ya da çocuğu reddedebilir ve nefret edebilir ve çocuğunlukla bilinçli ve bilinçsizce bütün bu duygular çatışabilir (Mariotti, 2012, s. 2). Miller (2010) kadınların anne olma arzuna ilişkin kültürel varsayımların neyin normal deneyim ve tepki olduğunun üzerini örtmemize yol açarak, anne olmanın beklenmeyen ve/veya zor tarafları hakkında düşünmeyi ve konuşmayı güçleştirdiğini ve bu nedenle de annelikle ilgili eski mitlerin devam ettirildiğini öne sürmüştür.

Bu araştırmadaki kadınlardan 19’u evliliklerinin ilk yılında hamile kalarak “anne” olmuşlardır. Kadınlara anne olmaya nasıl karar verdiklerini sorduğumda aldığım yanıtlar şöyledir: Evlenince hemen çocuk olacağına şartlandırılmış oldukları, yapacak başka işleri olmadığı için anne olmaya heves ettikleri, etrafında çocuğu olan kadınlara özendiklerini, anne olmaya hazır olup olmadıklarını düşünmeden çocuk sahibi oldukları, korunma yöntemlerini ya da doğum kontrol yöntemlerini bile bilmedikleri için bilinçsizce çocuk sahibi oldukları, çocuk doğurursa eşlerinin eve bağlanacağı yönünde söylenen sözlerin etkisi ile çocuk sahibi oldukları görülmüştür. Kadınların anneliği arzulama deneyimleri göstermektedir ki evlilik ve çocuk döngüsünün sürmesine bilinçdışı bir hizmet vardır. Kadınların birçoğunun anlatısında evlendikten sonra çocuk sahibi olma durumlarının (Eren, Görkem, Deniz, Göksel, Ege, İsmet, Ümit, Göksu, Devran,

Umut) bilinçli, planlı ve isteyerek olmadığı görülmüştür. Kadınlardan Yüksel, Özgür, Ekin, Mutlu, Yaşar ve İlkey ise bilinçli bir şekilde isteyerek çocuk sahibi olmaya karar verdiğini söylemiştir.

Kadınların bir kısmı korunma yollarını tam olarak bilmediklerini, evlenmeden önce bu konuda bilgisiz oldukları için hamilelikten kaçınamadıklarını vurgulamışlardır. Servet, çocuk yapmayı istediğini ama yaşının küçüklüğünden dolayı bilinçsiz olduğunu vurgulamıştır. Göksel 17 yaşında evlenmiş biri olarak çocuk sahibi olmayı istemediğini ilk olarak belirtmiş ancak daha sonra bunun sebebini evlilik, cinsellik ve ev içi işler konusunda yaşının küçüklüğünü vurgulayarak bilgisizliğine bağlamıştır. *“Ben istemedim. Ben istemedim derken şöyle yani ben gerçekten evlendiğimde evlilik ne, koca ne bilmiyordum ki. Ben çok küçüktüm ya. Yemin ediyorum ev işi bile bilmiyordum. Yemek yapmayı falan bilmiyordum.* Bu bilgisizliğini çocuğu ile birlikte büyüyerek zamanla giderdiğini ifade etmiştir: *“Ben kızımınan bir büyüdüm.”*

Göksel’e benzer şekilde Görkem de anlatısında İstanbul gibi büyük bir şehirde yaşamasına rağmen korunma yollarını bilmemesinden ve annesinin ona anlatmamasından yakınlık plansız bir hamilelik geçirdiğine yer vermiştir. Öte yandan hamileliğine dair hislerini tam olarak tanımlayamamış sadece *“Evlenince hemen çocuk olacak ona şartlandırmışsın kendini, yapacak bir şeyde yok yani çalışmıyorsun etmiyorsun yani öyle planım programım yok ki.”* cümlesiyle hamileliği düşünmeden kabullenişinde ataerkil toplum yapısında kadınlardan doğal olarak beklentisinin anne olması olduğu öğretisi dikkat çekmektedir.

Eren, çocuk sahibi olmayı istemediğini *“İlk çocuğumu da ikinci çocuğumu da istemiyordum. İlki tesadüf oldu zaten”* anlatırken bu konuda bilgisiz olduğunu vurgulamıştır. Devamında ise bu bilgisizliğinin sebebini kız çocuklarının eğitiminden sorumlu olan annesinin her ne kadar “modern” bir aile olmalarına rağmen cinsellik hakkında hiçbir şey öğretmediğini vurgulamış ve kız çocuklarının toplumsal cinsiyet rollerine uygun yetiştirilmesindeki sadece bakım işinin öğretildiğini öne çıkarmıştır.

Bu kadar bilmiyoduk yani ha modern bir aileydik ama annem oturupta bize hiçbir şey öğretmedi. Ha evet annem çok güzel yemek yapmayı öğretti, çok güzel temizlik yapmayı öğretti, laf taşımamayı öğretti ama başka hiçbir şey öğretmedi benim annem. ...Kadınlık nedir bilmiyodum. **(Eren, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Cihan da evlendikten 2 ay sonra hamile kalmış ve çocuk doğurma isteğini *“Hamile kalmayı aslında ne istedim diyebilirim ne istemedim. Oldu yani.”* **(Cihan, 45Y)** şeklinde ifade etmiştir ve bu ifadesi evliliğin akışında gerçekleşen bu durumu kabullenişini ortaya koymaktadır.

Yağmur da benzer şekilde 23 yaşında evlenerek evliliğin akışı içerisinde bilinçsizce çocuk sahibi

olduğunu şu cümleyle anlatmıştır: “...öyle karambole oldu işte hamileliğim. (gülüşmeler) Hamilelikte de rahattım ben yani ne olduğunuda bilmiyorsun aslında. Daha çok küçüksün, çocuksun.” Ancak şimdiki aklıyla değerlendirdiğinde 23 yaşında evlilik ve anne olma konusunda bilinçsizliğini vurgulayarak pişmanlığını dile getirmekten kaçınmamıştır: “Şimdi olsa 23 yaşında hayatta anne de olmam evlilikte yapmam. Hani gözün kapalı oluyorsun ki her şeye. Bilinçsiz evlilikler, bilinçsiz çocuk yapmalar.” (Yağmur, 45Y, Al-Anon Üyesi)

Ömür evlendikten hemen sonra çocuğu olduğunu ancak eşiyile henüz çocuk sahibi olmak için erken olduğunu düşünmeleri üzerine çocuğunu aldırıldığını ve evlendikten üç-beş yıl sonrasında çocuğu olsun istediğini ancak yedi yıl boyunca çocuğu olmadığını aktarmıştır. Çocuk sahibi olmak istemesinin nedenini ise arkadaşlarına “özenmesi” ile açıklamıştır. “Eşim o zaman hala çocuktukocam yine çok meraklı değildi ama ben istedim ama arkadaşlarımda olunca kıskandım.” (Ömür, 62Y, Nar-Anon Üyesi)

Servet köy yerinde inek ve davarlarla uğraşma gibi gün boyu işi olduğunu evlenerek şehire geldiğinde ise çalışmadığı ve kayınvalidesinden bıktığı için çocuk doğurmayı istediğini aktarmıştır. Servet bu anlatısıyla görülmektedir ki hem kendisine yeni bir bakım işi, sorumluluk hem de yeni bir statü elde etmeye çalışmıştır. Öte yandan “17 yaşındaki kızdan ne bekliycen.” diyerek erken yaşta evlenmesine ve çocuk doğurma isteğinin olduğunu ancak bilinçsiz olduğuna dikkat çekerek “Şimdiki kızlar bizden bilgili.” diyerek bu konunun o zamanlarda bu bilincin gelişmesine dair imkanının az olduğuna dikkat çekmiştir.

İsmet de Servet gibi “O zamanlar tabi anne baba olmaya hazır olup olmadığını bilmiyosun. Şimdi daha çok farkındayım, olgunlaşıyosun daha iyi anlıyosun herşeyi.” diyerek annelik konusunda bilinçsiz olduğunu belirtmiş ve çocuk doğurma isteğini “heves” olarak ifade etmiştir. “20 yaşında evlendim, 21 yaşında doğum yaptım ama çocuğum öldü. Sonra tekrar kızıma hamile kaldım. 22 yaşında ilk doğumumu yaptım. Heves ediyosun çocuğum olsun diye.” (İsmet, 51Y).

Bu çalışmada kadınlardan Umut, Ümit, Eren ve Yaşar’ın çocuklarının olmasını istemelerinin bir nedeni de “çocuk olursa koca eve bağlanır, düzelir” söylemi etrafında şekillenmiştir. Kadınlara çevrelerinden gelen bu tarz söylemler onlarda çocuğun evliliği, kocayı düzeltereği beklentisini doğurmuş ancak kadınların anlatılarında bu bekletinin gerçekleşmediği görülmektedir.

İnsan bi çocuğum olsun istiyo. Kendine ait bi canlı varlık. Senden bir parça. Yani çocuklar olunca eşim bağlanır diye de düşündüm. Bir de ben eşimin ikinci evliliğiyim. Birinci evliliğinden de iki tane kızı vardı. Dedim iki kızı var ben bir erkek çocuk verirsem düzelir zihniyetiyle. Allah iki tane birden verdi. Bir kız bir erkek. Ama hiçbir şey değişmedi. On tane de doğursan bir insanın kişiliği bozursa hiçbir şey değiştiremiyor onu. (Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)

Derken zaman geçti eşim bir çalıştı hiç çalışmadı. Beş sene oldu evlendikten sonra çalışmamasından dolayı falan artık huzursuzluk başlamıştı. Ondan sonra bana dediler ikinci çocuğu yap belki düzelir eşin. "...Bir tane çocukta akıllanmayan insan ikinci de mi akıllanacak." dedim. "Yap yap yap ille yap." Oğlum da anne benim bir kardeşim olmasını istiyorum diye sürekli o da baskı yaptı. Biz de tamam dedik. (Ümit, 47Y)

İlk çocuğundan hemen sonra ikinci çocuğa hamile kalan kadınların bir kısmı ise ilk çocuklarını emzirme dönemindeyken Deniz, Ömür ve Ekin "süt korur" inancı ile korunmamaları sonucu hamile kaldıklarını aktarmışlardır. Bu durum yine plansız bir çocuk sahibi olduğunu göstermektedir. Ekin çocuğu aldırmasına engel olan gördüğü rüyayı anlatırken ve Ömür ise aldırma konusunda çıkan terslikleri işaret olarak görmüştür. O zaman üç kız çocuğu olan Ekin anlatısında erkek çocuğu doğurması konusunda etrafındaki insanların söylemleriyle gördüğü baskıyı ve kendi içinde yaşadıklarını anlatmıştır.

Doğu kökenli eşim hani bakıyorlar iki kızı var falan bir şeyler söylüyorlar pek aldırış etmiyor gibi gözüküyor ama. Alt yapıda ben bir tane daha doğururum yani. Geldim memleketten tam 32'deyim üçüncü kızım oldu. Ya bayada doğurmuşum yani ama erkeği de eşim için istiyorum yani herkesin erkek çocuğu var onun da olsun istiyorum nasıl bir duyguysa. İşte kafa. Ya ne biliyim ya etraftan da insanlar böyle mahalle baskısı var. Mesela dayım gelmiş memleketten diyor ki "Allah bir de erkek versin." Herkes Allah bir de erkek çocuk versin diyor. ...Testi yaptım ben ağlıyorum hamileyim üç tane kızım var hiç hazır değilim. Eşim de istemiyordu. "Yeter bunlar bana." diyordu. Artık kabullenmişiz yani... "Biz aldıralım." dedi. O sabah ben rüya gördüm. ...Bir etkilendim rüyadan yok dedim aldırmiycem, o gün aldırmadım. Kız kardeşimde bana baskı yapıyor. Aldırma ne olur abla gitme kız da olsa ne yapalım abla aldırma abla diye tehit ediyor beni anneme söyliyecem diye. Hatta söylemiş anneme. Annemde haber gönderiyor: "Sütümü helal etmem. Günah, kalsın." diyor. Tabi birazda erkek istiyorlar. Eşim bana takılıyor: "Bu sefer de kız doğurursan seni balkondan aşağı atarım." diye ama ben buna alındım, şaka da olsa şakanın %50'si gerçektir. (Ekin, 62Y, Nar-Anon Üyesi)

Ataerkil ailelerde kız ve erkek çocuğa farklı anlamlar yüklenir. Erkek çocuk soyun devamı, ailenin yaşlılıktaki güvencesi olarak görülür. Böyle ailelerde kadının statüsü, doğurduğu erkek çocukla güçlenir, erkek doğurmakla kadın itibar kazanır. Bu ailelerde açık bir erkek çocuk tercihi vardır ve kız çocuğu değersizdir (Kandiyoti, 1988). Bu yüzden kadınların erkek çocuk doğana kadar çocuk doğurmaya devam ettikleri görülmektedir. Ekin anlatısında her ne kadar üç kız çocuğundan sonra erkek çocuğu olmamasını eşinin ve kendisinin kabullenişinden bahsetse de içten içe erkek çocuğuna yönelik eşinin ailesindeki konumunu düşünerek bir istek içerisinde olduğu görülmektedir. Öte yandan eşinin son hamileliğinde söylediği "Bu sefer de kız doğurursan..." cümlesi çocuğun cinsiyetinin ne olacağına kadına bağlı olarak görüldüğünü ve kız olursa içten içe suçlananın da kadın olduğunu göstermektedir.

Kadınların anlatılarında çoğunlukla ilk çocuklarının evliliklerinin ilk yılında bilinçsizce heves ve şartlanma ile gerçekleştiği görülürken, ikinci çocuğun ise kocanın, evliliğin düzeleceğine dair bir umut ve işaret olarak algısının olması yine çocuğun yaşamının düşünülmezsizin bilinçsizce yapıldığını göstermektedir. İlk çocuğundan hemen sonra ikinci çocuğa hamile kalan kadınların

bir kısmı ise ilk çocuklarını emzirme dönemindeyken “süt korur” inancı ile korunmamaları sonucu hamile kalma ve istenmediği halde kürtaj olmaktan kaçınmaları, plansız bir çocuk sahibi olduğunu göstermektedir. Tüm bunlar, durum kadınların evlilik ve anne olmaya dair beklentilerinin nasıl da toplumsal olarak şekillendiğini göstermektedir. Kadınların çocuk sahibi olmaya nasıl karar verdiklerine dair anlatılarından sonra doğum ve annelik pratikleri konusundaki anlatıları ise bir başka başlık altında aşağıdaki kategoride ele alınmıştır.

4.1.3.2. Doğum ve annelik sancısı: Karmaşık duygular ve öğrenilen annelik “...rüya gibi ...gözümü açtım evlenmişim, kucağında bir çocuk.” “Annelik emek demektir.”

Anne olmak benlik duygusu için potansiyel olarak yıkıcıdır. Bu olayı anlamlandırmak hakim biyolojik, sosyal ve ahlaki söylemlerin etkileşimi nedeniyle çetrefilleşir. Özellikle annelik ve annelik yapma, hakim ve etkili söylemler tarafından şekillendirilir ve sonuç olarak kişisel, bireysel hikayeleri de şekillendirir (Miller, 2010). Laney ve diğ.’nin ifade ettiği gibi anne olma süreci, özerk bir birey olarak kadının kimliği ile bir anne olarak ilişki içinde kadının kimliği arasındaki müzakerelerden biridir (2015, s. 128). Javadifar ve diğ.’nin ise bu süreçte yaşanan hazırlıksız hissetme, yaşam üzerindeki kontrolün kaybedilmesi, tamamlanmayan annelik hissi ve eşle ve diğer kişilerle istikrarsız ilişkiler hissedilmesi bir dengesizlik duygusunu kışkırtan ve annenin “kendi benlik” kavramının eski algısını bozan etkenler olarak ifade etmiştir. Özellikle ilk çocuğun doğması mutlu bir olay olarak algılanırken, anne için kriz ve stres anlamına gelmektedir. Temelde dengeyi yeniden kazanma süreci olarak adlandırılan anne olma süreci iç çatışmaları, karşılaşma ve etkileşimi ve içselleştirmeyi içerir (Javadifar ve diğ., 2016, s. 146-151). Kadınlar, bir annelik kimliği geliştirirken, bir benlik kaybı hissi yaşarlar. Anne olma, kadınların kimliklerini parçalamayı ya da sıkıştırmayı içerir, böylece bir annelik kimliğini ve çocuklarını kendi benlik algılarına dahil edebilirler. Bu kırılma ve yeniden biçimlendirmede, kadınların zaten kurulmuş bir kimliği korumak için mücadelelerini içeren çok boyutlu bir süreçtir. Zaman ilerledikçe, kadınlar kendilerini sadece annelik kimlikleriyle kendilerini yeniden bulmuş gibi hissederek. Anne olma süreci aslında anne olma (doğum), benliğin kaybı ve yeniden tanımlanmış benlik duygusunun yeniden kazanılması süreci olarak üç alt temayı içerir (Laney ve diğ., 2015, s. 128-131).

Kadınlardan genellikle annelik hakkında olumlu duygular deneyimlemeleri ve toplumun çizdiği ideal anne olmaları beklenmektedir. Bu ideale ulaşamaması durumunda, kadınlar çoğu zaman kendilerini suçlu hissederek ya da anne olarak kusurlarından dolayı kendilerini suçlarlar (Arendell, 1999). Bunun bir örneği olarak, Miller’ın (2007) çalışmasındaki yeni doğum yapan anneler, annelikle ilgili ilk olarak kafa karışıklığını dile getirmişler ve çocuklarının ihtiyaçlarına

uyum sağlamayı öğrenmek için önemli bir çaba harcamışlardır. Anneler çocuklara uyum sağladıkça annelik güvenleri yavaş yavaş büyürken, kendilerini kültürel olarak kabul edilen annelik idealleriyle karşılaştırma yapmanın sonucunda kendi eksiklikleri karşısında sürekli olarak gerginlik hissine kapılmışlardır. Arendell (2000, s. 197), annelerin deneyimleri hakkındaki baskın literatürde “annelerin olumsuz duyguları üzerinde çalışılmadığına” işaret etmektedir. Richardson (1993), annelerin öfke, hayal kırıklığı, olumsuz duygularını ve onlara neşe getirmesi ve kendilerini tatmin hissetmesini sağlaması gereken rolden memnuniyetsizlik duygularını ifade etmesinin zorlaştığını öne sürmektedir (akt. Sartor, 2006). Hakim meta anlatı işte bilgi aktarımı yoluyla “annelik” konusunda kadınların duygularını, düşüncelerini, davranışlarını ısmarlama bir şekilde dile getirilmesinde etkili olmaktadır. Kadınlar meta anlatıya uymadığı takdirde kendi deneyimleri dile getirmekte zorlanarak, kabul görmek için meta anlatıyı sürdürme yolunu seçebilmektedirler. Bazı kadınlar ise kendi deneyimlerini bilimsel bilgi ile sentezleyerek karşıt bir anlatı geliştirebilirken bazıları bu kurumsal-bilimsel bir bilgiye bile gereksinim duymamaktadır. Literatürde annelik konusundaki kurumsal-bilimsel bilgi de bazı konularda meta anlatıyı destekleyecek şekilde oluşturulmaya doğru yöneltilmektedir (bkz: Badinter, 2011).

Bu çalışmada Deniz çocuk sahibi olmaya yüklediği anlamın güzelliğinden bahsirken aynı anda doğumla birlikte çocuğunu kucağına aldığı andan itibaren duygularındaki karmaşayı, ikiliği ve hazırlıksız oluşunu anlatmıştır. Benzer şekilde kendi hamilelik süreci ve doğum anlatısının meta anlatıyla nasıl uyuşmadığını anlatan Hager (2011, s.35) doğumun hayatının en mutlu günü olmasını beklerken hiç mutlu hissetmediğini tam tersi korku, şaşkınlık, yabancılaşmış ve acı dolu hissettiğini belirtmiştir.

Çocuk sahibi olma fikri güzel bir şey. İçinde senden bir parça var güzel bir duygu. Çok güzel bir şey bu dünyaya getiriyorsun ilk kucağına veriyorlar böyle çok farklı. Ben o zaman mesela hem ağlıyorum hem çocuk kucağımda. Geldim daha 19 yaşındayım gözümü bir açtım doğum odasındayım. Ve şaşkınlık, mutluluk, stres, acı hepsi var. Karmakarışık duygular. Kendimi hiç hazır hissetmedim. (Deniz, 42Y)

Kadınların çocuk doğurması ve anne olunca yaşadıkları değişimleri ele alan çalışmalardan Oberman ve Josselson (1996, s. 341) anneliği, kadınların annelik içerisinde müzakere etmesi gereken bir gerginlik matrisi olarak görmüşlerdir. Kadınların anneliği kendi algılarına nasıl dahil ettikleri ile ilgili sorularla sezgisel bir model arayışı yaratmışlardır. Annelerin kendilerini bir dizi kutupluluk/gerilimle dengelemeye çalıştıklarını ve annelerin bu tür gerginliklerin fenomenolojik matriste yer alabileceğini önermişlerdir. Bu gerilimi şöyle ifade etmişlerdir: Benlik kaybı / benliğin genişlemesi (expansion of self); her şeye gücü yetme/yükümlülük; yaşamı tahrip eden/yaşamı teşvik eden davranışlar; anneliğe dair izolasyon/anneliğe dair topluluk; bilişsel

stratejiler/sezgisel cevaplar; anneliğin cinsel öğeleri ortadan kaldırması/ anneliğin cinselleştirmesi.

Görkem, Umut, Devran, Göksu doğumlarının çok sancılı ve zor oluşunu açık bir şekilde anlatmışlardır. Doğum esnasındaki zorlukları anlatırken karşıt bir anlatı dile getirerek Umut'un ifadesiyle "canının derdinde" olunan, Görkem'in ifadesiyle "travma" yaşanan bu durumda çocuk ve anneliğe ilişkin duyguya dair duygularının geri planda olduğu öne çıkmıştır. Göksu, "...doğurunca çocuğu görmek bile istemedim çünkü çok acım vardı" cümlesiyle meta anlatıdaki o toz pembe doğum ve annelik duygularının görülmediğini ifade etmişlerdir. Doğumla birlikte kanama, dikişlerden kaynaklanan ağrı, sırt ağrısı ve depresyon, hüznün ve yabancılaşma gibi zorlu duygusal tepkiler uyum sağlamada ve ebeveynliğe dair mutlu anlara giden yolda engel olduğunu ifade eden Hager, doğum sürecinde bundan daha fazlasının olmadığını dile getirmiştir (Hager, 2011, s.35).

Doğumum gerçekten travma. Benim hesabıma göre daha doğuma üç hafta var. Meğerse öyle değilmiş. Oturuyoruz böyle pazar akşamı su akıyor benden. Bilmiyorum hani. Kimse bana bir şey söylemiyor meğerse doğum başlarken su gelirmiş. Görümceme dedim ki ya ben çişimi tutamıyorum ne oldu bana. O dedi doğum başladı hadi hadi. Hastane hastane dolaştık taksiiyle ama yer yok hastanelerde. ...Doğumda çok kötüydü gerçekten tam bir travmaydı birkaç saat falan sürdü. Meğerse su boşaldığı için kuruya kalmışım sonradan öğrendim. O zaman da öyle sezeryan falan da yok devlet hastanesi vakumla aldılar. Çok zordu çocuk doğduğunda kafası sivri mosmor olmuş. Bir de normal doğum, doğar doğmaz görüyorsun zaten benim canımdan can gitti. ...Oradaki hemşireye dedim ki "Sakın evlenirseniz çocuk yapmayın ben bir daha yapmayacağım." dedim. Bak sözümde de durdum. (gülerek) **(Görkem, 53Y, Nar-Anon Üyesi)**

Suni sancıyla verdiler sancıyı. Çünkü bağırın kadınları gördüm sancım kesildi sonra baktılar ben doğurmuyorum iğne vurdular belimden öyle doğdu çok zordu yani. Kanamayla doğdu bir de suyu olmadı. Öyle olunca da çok acı oluyor. Hiç çocuğu şey yapmadım yani bu benimmiş oy oy, rahatladım falan demedim. Sadece uyumak istiyordum böyle iki gündür uykusuzdum hep uyumak istiyorum. Ben doğurunca çocuğu görmek bile istemedim çünkü çok acım vardı iki gün sancı çektim. Üç günde hastanede kaldım onun yüzünden.**(Göksu, 52Y, Nar-Anon Üyesi)**

Yağmur, Ümit, Yüksel ve Cihan doğum anlatılarında olumsuz hiçbir deneyime yer vermeyip doğum ve anne olmaya dair duygularının ayrıntılı olarak anlatmazken "*bambaşka bir duygu, tüm acıların hepsinin gitmesi, en mutlu insan olma*" ifadeleriyle meta anlatıdaki gibi annelik duygusunun yüceltilmesini sürdürmüşlerdir. Ümit, küçük yaştan itibaren birçok zorluk yaşadığını, evlendikten sonra eşiyile yaşadıkları sorunlar ve ekonomik zorluklar dolayısıyla hiç mutlu olamadığını dile getirirken doğumunun ardından hissettiklerini "*A'yı kucağıma aldığımda bütün çektiğim, yaşadığım tüm acıların hepsi bitti.*" cümlesiyle yaşadığı duyguyu anlatıya dökmüştür. Yüksel "*Valla ne hissediyim çok mutluydum çocuğum doğmuş en mutlu insan bendim heralde. Çok güzeldi çünkü.*" cümlesiyle çocuk doğmasına genel olarak yüklenen "en mutlu

olunan anı” yaşadığını umduğunu ifade etmiştir. Sezeryan ile doğum yapan Yağmur sancılı doğum yapanların aksine doğumunu tam hatırlayamadığını belirtirken güzel bir şey olduğunu ifade etmek için yaşadıklarını *“Ya çocuk doğurmak bambaşka bir şey tam olarak hatırlamıyorum ki şimdi. Bambaşka bir duygu annelik.”* cümlesiyle anlatıya dönüştürmüştür. Cihan ilk çocuğunu bir ay erken doğurmasına rağmen doğumunun çok kolay olduğunu, hastanede tek başına bir anda doğurduğunu ve anlatılan zorlu anıların aksine *“...ben tek başıma bi anda fırt diye doğurdum. Hastanede fırtlayan bebek ve annesi olarak bizi görmeye gelen çok oldu.”* cümlesinde olduğu gibi bunun çevredeki insanların ilgisini çektiği belirtirken yaşadığı bu deneyimin onu mutlu ettiği belli olmaktadır.

Doğum ve öncesindeki çocuk sahibi olma konusundaki hazırlıksızlığa bağlı olarak hissedilen duyguların bu kadar karmaşık olması anneliğin ve hakim olarak dile getirilen annelik hissinin nasıl olduğuna bakılmasını gerektirmektedir. Hakim meta anlatılarda anneliğin hamilelik ve doğumla birlikte içgüdüsel olarak oluştuğuna yer verilmektedir. Araştırmalar anne kimliğinin kazanımının çocuğun doğumundan birkaç ay sonra devam ettiğini göstermektedir (Mercer, 2004 akt. Javadifar ve diğ. , 2016, s. 151).

Annelik mitine dair çalışmalar yapan Lawrence Stone (1990), Adrienne Rich (1997), Aminata Forma (1998), John Gillis (1996), Olwen Hufton (1997) ve Susan E. Chase ve Mary F. Roger (2001) gibi birçok araştırmacı annelik duygusunun, mitinin, 18. yüzyılın sonlarında Batı Avrupa’da ortaya çıkan yeni bir sosyal olgu olduğunu iddia etmişlerdir. O zamana kadar, doğumdan birkaç dakika sonra, Fransa, İngiltere, İtalya ve az da olsa Hollanda gibi ülkelerde, bebekler karşı çıkılmaksızın annelerinden alınarak, kendilerinden uzakta bir yerde/köyde düşük statülü bir kadın tarafından bakımı yapılmaktaydı. Bebekler en az iki yıl, bezen 3,4 ya da 5 yıl orada kaldıktan sonra ebeveynlerinin evine dönmekteydiler ve anneler çocuklarını çok az ziyaret etmişlerdir. Örneğin Fransa’da, aristokratlar, 16. yüzyılda süt anneleri ilk kullananlardır. 17. yüzyılda, burjuvaziye katıldılar ve yüz yıl sonra, çocuklarını bir başkasının bakımına gönderen kimse kalmamıştı. Günümüz hayatının perspektifinden, bu bebeklerin terk edilmesinin anlaşılması zor görünüyor. Peki bu anneler çocuklarına karşı kayıtsız mıydı? Annelerin, çocuklarına karşı her zaman benzer endişelerini dile getirdikleri ve bakım verirken aynı tanımlanmış davranışları gösterdikleri şeklindeki yaygın varsayımımızın tamamen yanlış olduğu görülmektedir. Aslında, her çağda her toplum ya da kültür kendi normlarını yaratır (Hager, 2011, s.38). Badinter (1981) annelik mitleri, otomatik anne sevgisinin mevcut olmadığını savunmaktadır. Kadınların çoğunun çocuklarına karşı bugün için hissettikleri büyük aşk, birlikte yaşama ve çocuğun günlük bakımını üstlenerek ve belirli toplumsal norm ve değerlerden ötürü giderek büyüyen bir öğrenim hissidir (Hager, 2011, s. 38). Ancak ironik bir şekilde kadınlar da

kendini susturarak ve sadece geriye dönük olarak normal olarak kabul edilen güçlükleri ve belirsizlikleri dile getirerek anneliğin içgüdüsel ve doğal bir şey olduğu mitini devam ettirmeye ve yeniden üretmeye yardım eder (Miller, 2010).

Yaşar, Deniz ve Ümit çocukları doğduktan sonra anneliğe dair duygularını erken yaşta evlilik, evliliğin hemen ilk yılında çocuğun olması, çocukluktan çıkmadan çocuk sahibi olması gibi nedenlerle anlamlandıramamışlardır. Ancak yine annelik hissini genelde söylendiği gibi hemen yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Yaşadıklarının çok hızlı gerçekleşmesi, bunlara inanmalarını zorlaştırmış ve bunu bir “evcilik, rüya” gibi ifadelerle anlatmışlardır. Bu ifadeler aslında yaşananlar karşısında yabancılaşma çekildiğinin göstergesidir.

Yani şey sonuçta sen çocuk olunca bir sene boyunca belli bir noktada ailenin yanında kalıyorsun yok 40'ı çıkana kadar 52'si olana kadar falan senin yerine de yapıyorlar yani ben zaten çok bişey yapmamışım ki. Hani bu duyguyu niye yaşamıyordum çok duygulu bir yerde yetişmemişim ki yani ben o duygular da fazla yaşamadım. Evlilik evcilik gibi geliyordu bana yani anlatılmaz. Çocuksun ve bir çocuğun var filmlerde izliyorsun ya resmen bir evcilikti benim için.(Yaşar, 47Y)

Yani 21-22 yaşına geldim ben hala böyle anlayamadım ya gerçekten anlayamadım hiç. Ya şimdi bazılarında annelik hissi hemen geliyordur, bazılarında daha sonra. Ben hemen kabullenemedim. Yani hemen kabullenemedim derken nasıl anlatayım onu dedim ya böyle birdenbire rüya gibi ben öyle hissettim gözümü açtım evlenmişim, bir kucagımda bir çocuk kucagımda bir çocuk. Öyle dedim ne oluyor bana böyle ben neredeyim yani kendimde çok farklı bir insandım bekarken. Ne bileyim ben gezme tozma, eğlenmek, hayat toz pembe. (Deniz, 42Y)

Anne olduğumu hissettim daha hissedemedim aslında. Şimdi ben evlendim eşime diyorum ki “Biz evlendik mi?”. Çocuğum oldu “Bizim çocuğumuz mu oldu?” “Ya sen neden hiçbir şeye inanmıyorsun.” dedi. “İnanamıyorum.” dedim çünkü ben daha dün çocuktum bugün kucagımda bir çocuğum oldu. Ondan sonra öyle böyle derken zamanla yani böyle 2-3 ay sonra ben hissettim annelik hissini.(Ümit, 47Y)

Bu çalışmada kadınların bir kısmı annelik konusunda açık bir şekilde karşıt anlatılarını dile getirmişlerdir. Bu kadınlardan Umut, İlkay ve Ömür anneliği başta kabul edemediklerini ancak çocuğun yaşayabilmesi için bakıma olan ihtiyacı ve bunun karşılayacak kişinin “doğuran kişi anne”nin olmasının çocukla bağ oluşturduğunu ve anneliğin böylelikle zamanla oluştuğuna dair anlatılar geliştirmişlerdir. Cihan, Servet, Göksu ve Ekin anneliğin hamilelikte hissedilmeye başladığını ve doğumla birlikte gerçekleştiğini belirtirken Umut, İlkay ve Ömür’le paralel bir şekilde anlatılarında çocuklarını kucaklarına aldıklarında ilk hisleri olan çocuğun savunmasızlığı karşısında hissettikleri korku ile “bakım gereksinimi içerisinde yaşamasının anneye bağlı olduğu” düşüncesiyle bakım vermenin ardından annelik hissini geliştirdiğini belirtmişlerdir. Aslında biyolojik olarak doğum ve sonrasındaki pratikleri birleştirerek bu duygunun inşa edildiğinin kadınlar tarafından ifade edilmesi, kadının biyolojik rolüne bağlanan kutsal annelik duygusunun her daim kadında var olduğu meta anlatısını çürütmektedir.

O zamanlar yani hamileliği çok hatırlamıyorum ama oğlumu kucağıma aldığım zaman şundan korktum yani ben olmasam ne olur çocuğuma. Allahım sen beni koru, sen bana yardım et, sakın bana bir şey olmasın. Çünkü o kadar savunmasız bir şey ki, küçücük bebek her şeyden habersiz. Onu hissettim yani ilk doğduğunda onu hissettim. Yani şimdi şöyle doğduğu zaman kucağına ilk verildiğinde hissediyorsun korumasız bir şey canlı varlık. Sana ihtiyacı var yani bebek bambaşka bir şey kelimelerle çok zor anlatırım.... Çocuğum adına çok korumasız hissettim. (İlkay, 53Y, Nar-Anon Üyesi)

Annelik hamilelik sürecinde hissedilmeye başlıyo yani. Doğumla birlikte de oluyo işte. Ona senden başka bakacak kimse yok, size muhtaç, çaresiz... o öyle olunca yaşamı sana bağlı bir şey var yani annelik hissi böylelikle geliyor yani. (Cihan, 45Y)

Özgür de yukarıdaki anlatılara paralel şekilde çocuğa bakım verme ile annelik duysunun geliştiğini ve zamanla emek verildikçe büyütülen bir şey olduğunu “Annelik emek demektir.” cümlesiyle açıklamıştır. Özgür anlatısında “...doğurduğun çocuk yerine başka bir çocuk kucağına verilse ve sen o çocuğa emek verip büyütürsen aynı şeyi hissedersin.” cümlesiyle aslında doğuran kişi olarak kadında anneliğe özgü bir bağ ile duygunun olmadığını, bunun inşa edilen bir duygu olduğunu açıklamıştır. Öte yandan anneliğin içgüdüsel olduğu anlatısı ile cinsiyetlendirilen “bu annelik pratiklerinin babalar tarafından yapılmaması ile” “Neden anneyle baba aynı değil çünkü aynı emeği vermiyorlar.” diyerek onlarda böyle bir duygu oluşmadığını belirterek bunun pratikle büyütülen bir duygu olduğunu bir kez daha deneyimlerinden edindiği bilgiyle doğrulamaktadır. Özgür’ün bu ifadesi Ruddick (1989)’in düşünceye dayanan bir annelik uygulaması bakışıyla hamilelik ve annelik pratikleriyle kadınlara özgü olarak düşünülen eylemler ve hislerin, annelik pratiklerine dair etkinliklerin erkekler tarafından da yapılarak edinilebileceğini ve bunun gerekli olduğuna dair savunusuna benzer bir açıklamayı içerdiği görülmelidir.

Annelik doğurmak değil hani bu doğurdum anne oldum değil. Senin eline başka çocukta versene aynısını hissedersin ay doğurdum bak bu annelik değil. Annelik emek demektir. Sen o kediye de kucağında bak büyüt sanki çocuğun gibi aynı şekilde seversin. Hani böyle diyorlar ya annelik annelik, annelik duygusu o değil. Neden anneyle baba aynı değil çünkü aynı emeği vermiyorlar. Gece uykudan kalkıyorsun emziriyorsun, duruyorsun ağrı çekiyorsun, her dakikasında onunla ilgilendiğin için. Çok emek çok sevgi demek. Sen bir çiçeğe de çok emek verirsen onu da seversin. Annelik budur. Baba öyle değil. Baba daha farklı. Ben 27 yaşında evlendim. 1 yıl sonra da diğer oğlum oldu. İşte ben şuna inanıyorum kucağıma aldığımızda hissettiniz o duyguya inanmıyorum tabi işte çocuğunu kucağına verince sarılıyorsun ama başka bir çocuk verilse ona da sarılırsın. Diyorum ya emek sevdireyor çocuğu. Annelik öyle bence. Yani ben çocuğumla çocuk oldum yedi senemi verdim onlara, hiçbir yere gitmedim. Anneninki kadar babaların emeği yoktur çocuğun üzerinde o yüzden farklı bakarlar. Anne gibi değildir çünkü emek sevdirebilir. Onun için o kadar duygusala girmeye gerek yok. (Özgür, 54Y, Nar-Anon Üyesi)

Meta anlatıyı kullanarak kendi yaşadıklarını anlama ve kendi anlatısına dönüştürme çabasında olan Görkem kendi duygularını açıkça ifade ederken bir yandan da bunları doğru ifade ettiğinden emin olmak için anlatısının nereye gittiğini dengede tutan açıklamalar da bulunmuştur. Bir yandan çocuğunu ilk başta kabullenemediğini anlatırken bunu, hazırlıksız olması ve bakım

pratikleri konusunda kendine güvenmeyerek korkması ile dile getirmiştir. Sonra bu kabullenemeyişini sadece bulanıklık olarak ifade etmiş “*reddetmedim çok da*” diyerek meta anlatının çok dışında bir şey deneyimlemediğini vurgulama ihtiyacı içerisinde yaşadığı gelgitli durumu anlatmaya çalışmıştır. Daha sonra ise “babalığın sonrada oluştuğu, anneliğin ise cenin rahme düştüğü andan geliştiğine” dair edindiği bu bilgi ile “eşinin çocuğa karşı ilgisizliğini” anlamlandırmaya çalışırken, kendisinin de çocuğa yönelik ilgisinin hamilelikle birlikte aşamalı bir şekilde zamanla gelişen duygularını açıklamaktadır. Görkem’in aşağıdaki anlatısının bu şekilde analizi göstermektedir ki anneliğe dair meta anlatıya karşıt deneyimlerden anlatı geliştirmek kadın için sancılı bir süreçtir.

Aaa ilk başta kabullenemedim çocuğu çünkü hazırlıksız bir hamilelikte. Hiçbir şey bilmiyordum ya diyordum ben ne yapacağım bununla. Sonra kabulleniyorsun yapacak bir şey yok bu ilk böyle lohusa döneminde kafan karışıyor. Tam tanımlayanmıyorsun, bilmiyorsun. Sonradan annelik şeyi oluştu. Sadece bir bulanıklık falan oluştu reddetmedim yani çok da. Çünkü planlanmış bir şey değil hazır değilsin korkuyorsun. Kendini bunu yapabileceğini olan öncesinde planlamadığın için inancın yok bu yüzden. Eşim ise çocuğuyla ilgilenmedi çünkü babalık daha sonradan oluşuyomuş, annelik rahme düştüğü andan itibaren gelişmiş cenin rahme düştüğü andan. Babalık sonradan öğrenilmiş. Ee eşim zaten gençti. Ya ben mesela içimde bir şeyler diyor karnın diyor falan kıpırdamadığı zaman endişeleniyorsun acaba ne oldu diye. ...Yani senin de karnında büyümeye başlayınca merak ediyorsun sen de yani ilgileniyorsun. Endişeleniyorsun. (**Görkem, 53Y, Nar-Anon Üyesi**)

Eren çocuğu doğurmasının ardından yaşadıklarına anlam veremediği bir süreç yaşadığını aktarmıştır. Hatta “*onu (çocuğunu) kucağına aldığımda hiçbir şey hissetmedim*” diyerek bu süreçte ifade edilen büyük duygulara dair meta anlatının karşısında bir anlatı geliştirirken, ses tonlaması ile bu hissini bir yerde savunmasını yapan bir dille açıklama getirmiş ve yaşadıklarının ne olduğunu bilmediğini, anlamlandıramadığını anlatmış ve bunu cahilliğine bağlamıştır. Genç bir anne olarak Eren yaşadığı duruma yabancı olduğunu açıkça ifade etmiştir. Daha sonra Eren annelik hissini ancak ikinci çocuğunda hissedebildiğini ilk çocuğunda anne olmak için yaşının küçüklüğünü ifade ederek çocuğu ile büyüdüğünü ve yanında ona anneliği konusunda destek olan annesi olduğu için de bu hissini tam olarak gelişmediğini ifade etmiştir. Ancak ikinci çocuğu doğumundan önce annesinin hayatını kaybettiğini ve ikinci çocuğuna tek başına baktığında anneliği hissettiğini ifade etmiştir. Anne ölünce, anne olduğunu anlamak aslında geleneksel annelik ideolojisinin göstergesi olarak yoğun anneliğin ne çocuk ne de anne için hiçbir zaman çocuğun yetişkinliğinde dahi sona ermediğinin kanıtıdır. Yoğun annelik pratikleri, çocuğun yetişkinliğinde de toruna bakım gibi annelik pratiklerinin öğretilmesi ile başka formlarda devam etmektedir.

Yani bir annelik hissetmedim yani anne miyim neyim bilmiyordum. Çocuk nasıl emzirilir, nasıl altı bağlanır, nasıl şey yapılır bilmiyordum. Onu kucağımda ilk aldığımda hiçbir şey hissetmedim ilk başta tabi cahillik mi nedir bilmiyorum. Ama sonra aradan zaman geçtikten sonra ona baktıkça onu çok sevdim gerçekten ama ilk kucağıma aldığımda hiçbir şey

hissetmedim çünkü ben bilmiyordum ki ne olduğunu. Çocuk neydi, bir oyuncak bebek miydi? ...F. (ikinci çocuğu) doğduğunda ben buna nasıl bakacağım ya dedim. Tutamıyosun yani çok küçüktü. Ondan sonra emzirmeye başladığım zaman anne olduğumu anladım. O zaman büyüdüm tabi E'yi de emzirdim evet ama F'yi aldığım zaman o duygu başka bir duyguydu. Ve ilk o zaman anne olduğumu anladım. E. ile arkadaşım annem vardı yanımda. Hiçbir zaman annem beni yalnız bırakmadı ama F. de hiç kimsem yanımda yoktu. F. de doğduğunda hiç kimsem yoktu. (hafif ağlamaya başladı) **(Eren, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Yaşar, çocuğunu doğurup kucağına aldığı anda yaşadıklarını “*apayrı bir şey; inanılmaz bir şey; ruhun karışık; senin çocuğun biliyorsun ama anne olduğunu kabullenemiyorsun; kendini o rolde de göremiyorsun*” gibi farklı cümleler içerisinde farklı tanımlamalarla ifade etmiştir. Ancak bu ifadesinin meta anlatıya uygun olmadığını farkettiği için de “kendinde bir sorun” olduğunu düşünmüş ve kendinde sorun aramıştır. Son olarak Yaşar da kendi annelik hissini çocukların bakımı ile tek başına ilgilenmeye başlamasıyla birlikte zamanla oluştuğunu ifade etmiştir.

Tabii ki inanılmaz bir şey yani çocuğu doğurduktan sonra hissettiklerin o anda yanımda böyle değişik bir şey yani canından bir şey gibi onu emzirmek falan. O doğduğu anda ki duygun o sıcaklık kucağına aldığı anda ki apayrı bir şey. Ruhun karışık ama onun senin çocuğun olduğunu da biliyorsun apayrı bir şey yani. Ama şeyde bulamıyorsun o anne rolünde de göremiyorsun kendini. Çok ilginç bir duygu aslında hemen anne olduğunu da kabullenemiyorsun. 9 ay boyunca karnında taşıdığın o ama o duygu çok bir şey yani. Ben de belki bazen sıkıntılar var diye düşünüyorum belki anne olabilmeyi ancak onlarla yalnız olduğum zaman hissedebildim anne olduğumu. Yani onlarla tek başıma ben olduğum zaman hissettim o zaman sorumluluklarımı yerine getirdiğin zaman hissettim. **(Yaşar, 47Y)**

Bu araştırmada özetle kadınların çoğunluğu hamilelikte anne olmaya dair hislerini belirgin bir şekilde anlayamadıklarını doğum yaptıktan bebeği gördükten ve bakım vermeye başladıktan sonra bu hislerinin geliştiğini belirtmişlerdir. Badinter (2011), “annelik içgüdü” kavramının yerine kitabının adı da olan “annelik duygusu” kavramının kullanılmasını önerirken bu duygunun kadınlara toplumsal hayat içinde öğretilmesinden dolayı bu kavramın daha doğru olacağını belirtmektedir. Bu çalışmada da kadınların neredeyse tamamının anneliğe dair duygunun zamanla birlikte yaşama ve çocuğun günlük bakımını üstlenerek gelişen ve öğrenilen bir şey olduğunu dile getirmişlerdir.

Doğum ve annelik hissini oluşumuna dair kadınların anlatılarından sonra annelik pratiklerini nasıl deneyimlediklerine dair anlatılarına bakılırsa hakim annelik ideolojisindeki anneliğe dair meta anlatıların kadınlarda nasıl kendini gösterdiğini görebilme imkanı bulunabilir. Annelik pratiklerinin en temel başlangıcı olarak annelerden emzir(ebil)meye ve sütünün gelmesine dair büyük bir toplumsal beklenti vardır. Hatta Burns ve diğ.,'nin çalışmalarında belirttiği gibi annelerin emzirme deneyiminin zorluğuna dayanamayıp emzirmenin bırakılması anneler tarafından ise suçluluk ve başarısızlık duygusunun birbirine karıştığı bir deneyim olarak tanımlanmaktadır (2010 akt. Kronborg ve diğ., 2015, s. 82). Kronborg ve Vaeth'nin de ifade ettiği üzere emzirme genellikle anne olmayı öğrenme sürecindeki en zor şey olduğu söylenirken, bu

konuda yapılan çalışmalarda ilk defa anne olan her iki anneden birinin erken dönemde emzirme problemleri yaşadığı belirtilmektedir (2009 akt. Kronborg ve diğ., 2015, s. 82). Bu konuda yapılan araştırmalardan birini yapan Kronborg ve diğ. (2015, s. 82) ilk doğumlarını yapan annelerle emzirme deneyimleri üzerine araştırmalarında ağırlı emzirme deneyimleri, sütün yetip yetmeyeceği kaygısı, bebeğin sağlığı ile ilgili kaygılar ve anne olma kaygılarını tespit etmiştir.

Bu çalışmada kadınların doğan bebeğin bakımı konusunda zorlanma deneyimlerinin ilki emzirme olarak ortaya çıkmıştır. Umut, Ekin ve Görkem emzirmeyi beceremediklerini anlatmışlardır. Bu anlatılarında göğüs uçlarının yara olması ve iyileşmemesi, sütün olmasına rağmen emzirmeyi becerememe, emzirmeyi becerememe streten sütün yeterince olmaması ağlayan bebeği susturamama, sağlığı hakkında endişelenme ve panikleme ve mama ile karışık besleme deneyimleri ve tüm bunların sonucunda annenin çocuğa bakamama konusunda ailenin güvensizliği ve kaygısı dile getirilmiştir.

Annelik hissi geldi ama biraz beceremiyorum yani çok ağlıyordu bebek, çok sık hasta oluyordu annemler yakındı gece böyle kaptığım gibi onlara gidiyordum çok paniktim. Hep panik bir insandım yani işte bir şey olacak hemen bir şey olacak diye düşünürdüm. Bir de çocukla yalnızdım. Eşim işe gidiyordu neyse annem yakındı. Ya o geliyor, ya ben gidiyorum ya da kız kardeşlerim küçük kız kardeşim becardı baya bana eşlik ediyordu. Annemler gösteriyordu ama kızıyordu bana sen ne yapıyorsun da bunu bu kadar hasta ediyosun diye. **(Ekin, 62Y, Nar-Anon Üyesi)**

Yaşar hastanede diğer birçok yeni doğum yapmış annenin yanında çocuğunu emzirmeyi becerebildiği için yaşadığı gururu dile geliştirmiştir. Bunun gurur kaynağı olması emzirmenin kadının becerisi olarak görülmesi ile ilgilidir. Yukarıdaki anlatılarda görüldüğü üzere aksi ise kadının beceriksizliğinin sonucudur.

Hani orada hastanede anneler içindesin bakıyorsun kimisi var ağlıyordu, kimisi var bir şey yapamıyor emzik emiyor falan onlara yardımcı oluyorsun. Sen kendin emzirebiliyorsun ya onun gururu içindesin onu öyle doyuruyosun diye... **(Yaşar, 47Y)**

Kadının doğası dolayısıyla içgüdüsel olarak çocuk bakımını, bildiği ya da buna yatkın olduğu konusunda hakim anlayışın aksine bu çalışmada kadınların bir çoğunun anlatısında çocuğa bakmak bir yana ilk doğduğunda çocuğa dokunmakta dahi zorlandıkları ve birilerinden yardım alarak zaman içerisinde bakım pratiklerini öğrendikleri hakimdir.

Kayınvalidem vardı yanımda. Ben korkuyordum çocukların dokunmaktan eltimi çağırıyordum yani o kadar küçüklerdi ki 1 kg 700 gram doğdu ilk oğlum. Ben dokunamıyorum çocuk ağlıyor ben bakıyorum. Nasıl dokunayım ona, nası altını değiştiriyim. Eltimi çağırıyordum sağ olsun o geliyordu değiştiriyordu, banyosunu o yaptırıyordu. Giydirdiyordu kuşandıyordu veriyordu bana. Bilmiyordum. Hiçbir şeye hazırlıklı değildim. O yüzden hemen benimseyemedim işte bilmiyodum. Hani sen diyeceksin ki herkes bilerek mi gidiyor ama bir bilgili aileden çıkıp gelmek var. Bir de benim gibi hiçbir şey bilmemiş, görmemiş cahil bir annem vardı. Yani bu öğrenilen bir şey yani mutlaka birilerinden yardım alıyorsun ben mesela hep eltimden daha çok. ...Ben hep eltimi çağırdım ne oldu bir o yaptı,

iki o yaptı, üç o yaptı. Ondan sonra ben artık kendimi alıştım, öğrendim. İkinci çocukta mesela daha hakimdim. **(Deniz, 42Y)**

Yani bir annelik hissetmedim yani anne miyim neyim bilmiyordum. Çocuk nasıl emzirilir, nasıl altı bağlanır, nasıl şey yapılır bilmiyordum. Annem gelir yıkardı. Yani çocuğun altını bağlamayı, emzirmeyi hep bana annem gösterdi. ...ve hep annemin desteği arkamdaydı. Öyle öyle yavaş yavaş öğrendim. **(Eren, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Kadınların anlatılarında eğer kendilerinden küçük kardeşleri varsa annelerinin çocukluklarından beri onlara kardeşlerine bakmalarını öğrettiği ve kendilerinin de annelerini gözlemleyerek çocuk bakmanın temel noktalarını bildikleri yer bulmuştur.

...ya benden küçük kardeşlerim olduğu için evde onlara da bakıyodum annemden öğrenmiştim biraz çocuk bakmayı. Kendim yaptım çoğu işi ama bazı konularda yardım aldım mesela ben yıkamadım çocuğu komşumuz 40 gün her gün geldi, yıkadı. **(Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Ben şimdi dedim ya benim bir ufak kardeşim vardı annem hastalanınca o benim elimde büyüdü. Bir de onun büyüğü vardı o da benim elimde büyüdü. Ama en küçük kardeşimin bütün her şeyle ben ilgilenirdim. ...Kardeşimde öyle tecrübenin olduğu için çocuklarımda yabancılık çekmedim. **(Ümit, 47Y)**

Ben hep kardeşlerime de anne gözüyle baktım hem kız kardeşime hem erkek kardeşime. Hele erkek kardeşim bizden çok küçük olduğu için. **(Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)**

Annesini küçük yaşta kaybeden İsmet ve Yağmur ise çocuk bakımı konusunda çok zorlandıklarını ancak kendilerine bu konuda destek olacak kimse olmamasından dolayı “çaresizsin, öğrenmek zorundasın” diyerek çabalarını anlatmışlardır.

Ankara’da kayınvalidelerden ayrı yaşadığım için ve annem de olmadığı için çocuk bakımında her şeyi kendim yaptım. Kimseden öğrenmedim. Çocukların kundağını falan hep eğri doğru yaparak, çevreden görerek kendi kendime öğrendim, yaptım. Beceri de önemli tabi benim becerim vardı. Bir de çare yok yani herşeyi sen yapmak zorundasın, öğrenmek zorundasın. Naz yapacak ana yok, baba yok. Çaresiz yapacaksın. **(İsmet, 51Y).**

Tek başımaydım tabi ben çocuğa bakma konusunda, anne yok, anneanne yok teyzeler gelip gidiyordu işte. Babaanne ile pek şeyimiz diyalogumuz yoktu. Genelde tek başıma büyüttüm. Çok zor ama işte benle birlikte büyümüş o da. ...Ablalarım arada bir geliyorlardı. Ortanca ablamın da aynı zamanda çocuğu oldu. O zaman yakın oturuyorduk hep birlikte işte büyüttük. **(Yağmur, 45Y, Al-Anon Üyesi)**

Ömür annesiyle farklı şehirlerde yaşadığı için annesinden çocuk bakımı konusunda destek alamadığını ancak “içgüdü” ile ne yapması gerektiğini öğrendiğini anlatmıştır. Ancak anlatısı ilerledikçe içgüdü olarak ifade ettiği durumun gözlem ve öğrenim ile gerçekleştiği görülmektedir. Örneğin ilk başta kız kardeşinden destek aldığı ve çocuğu gözlemleyerek tepkilerini anlamaya çalıştığı ve ona göre kendi pratiklerini geliştirdiği görülmektedir. Daha sonra ise bu pratiklerinin öğrenmeyle alakasını çağrıştıracak şekilde kendini sorgulayarak pratiklerinin “eksikliğini ve artısını” değerlendirmiş ve bu konuda mükemmel olmanın zorluğu “profesörlerin bile mükemmel” olmaması durumu ile kendini rahatlatmıştır. Anlatısının en sonunda ise aslında

erkeklerin bunu yapmamaları sonucunda doğal olarak kadınların bunu öğrenmek zorunda kaldıklarını belirterek “içgüdüsel olarak kadınların bildiği” şeklindeki meta anlatıyı yanlışlayan bir anlatı geliştirmiştir. Kendini ve kadının bu konudaki rolünü sosyal olarak çözümlemiş ve anlatısını son olarak kendi erkek çocuğu ve gelininin çocuğa bakma konusundaki işbölümü ile bunun öğrenilen bir şey olduğunun kanıtını sunmuştur.

Kimseden çocuklara bakmak için yardım almadım. Bi yıkarken kocamla beraber yıkadık. ...Hiç kimse yardım etmedi kendi kendime öğrendim annelik içgüdücü ile. İşte ne yapmam gerek 40'ı çıkıncaya kadar teyze geldi benim evimde kaldı bazen ablam geldi. O zaman internet falan yok biliyorsun ama kitap filanda okumadım annelik içgüdücü ile o kadar güzel baktım ki. ...Acıktığını, yemesi gerektiğini, emzirmem gerektiğini, giyinmesi gerektiğini kucağıma alıp parka götürmem gerektiğini hepsini doğanın kanunu olarak öğrendim zaten. Eksişim artım yok mu tabii ki mutlaka. Yani bugün profesör annelerin bile var. Herkesin bir artısı eksisi vardır. Çok herkesler mükemmel anne mi? Annenin de hiçbir şeyin de mükemmeli yoktur yavrum. Hepimizin bir artısı eksisi vardır. ...Yani işte birileri yapmadığı için biz bunları yapıyoruz yoksa doğuştan bilmiyoruz çocuğun altını bağlamayı ama doğal olarak öğreniyoruz. Aslında babanın ne yapması lazım o da ona daha öyle öğretilmiş kadının yapması gerekir diye. Adam da diyor ki bir kere ben kalkarsam geceleri bir kere sen kalkarsın diyo çocuk ağlayınca, benim oğlum şimdi öyle yaptı. Kız da çalışıyor çünkü.(Ömür, 62Y, Nar-Anon Üyesi)

Kadınların anlatıları göstermektedir ki annelik, zamanla bakım içerisinde öğrenilen bir şey ve annelik duygusu ise karmaşıklık duygularla çatışmaların olduğu ancak bu bakım pratikleriyle birlikte büyüyerek gelişen bir duygudur. Kadınların algılanan biyolojik ve sosyal rolleriyle bağlantılı olan deneyimlerine ve alışılacelmış “başkaları için yaşama” beklentilerine odaklanıldığında özellikle benliğin şekillendirilmiş, cinsiyetlendirilmiş olduğunu görürüz (Bailey 2001, Adkins 2002 akt. Miller, 2010, s. 30). Kadınların bu başkaları için yaşama beklentileri özellikle çocuğun savunmasızlığı ve bakıma muhtaç olmasına dair anlatılarıyla geliştiğini ifade ettikleri annelik duygusu ve pratiklerinden kendini göstermektedir. Dolayısıyla bu durum da benliğin cinsiyetlendirilmiş pratikleriyle, anneliğin geliştirildiği ve meta anlatılarla şekillendiğine dair argümanı gündeme getirmektedir. Miller'ın çalışmasında da ifade ettiği üzere çoğu kadın için anne gibi hissetmek aşamalı bir süreç olduğu bilgisi (Miller, 2010, s. 210) bu çalışmada da kadınların anlatılarında kendine önemli bir yer edinmiştir. Laney ve diğ. (2015)'nin kadınların anne olma sürecindeki kimlik değişimi deneyimlerini araştırdıkları araştırmalarında bu araştırma sonuçlarına benzer şekilde anne olmanın sadece doğumla olmadığını ve anne olmanın annelik işini yapmakla özdeşleşen statüyle tanımlandığı ifade etmiştir. Araştırmada bu araştırmadaki kadınlar gibi neredeyse tüm kadınlar annelik duygusunun yavaş yavaş kazandıklarını ifade etmişlerdir. Bazı kadınlar “her zaman anne” olduklarını ve diğerleri “anne olmak için yaratıldıklarını” belirtmişlerdir. Bu şekilde hisseden kadınların, genç yaşlardan itibaren bir annelik kimliği geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Anneliğe yüklenen anlamlar ve annelik ideolojisinin geliştirdiği annelik kimliği ile çocuk bakımının doğuran kişi olarak sadece annelerin

temel işi olduğuna dair hakim inanç, annelerin hayatlarında bir seçim yapmaya itmektedir. Bu durum ise aşağıdaki kategoride ele alınmıştır.

4.1.3.3. “Yoğun annelik” kısıcında tam ve yarı zamanlı annelik “...işte annelik bu biliyor musun baya bi fedakarlıktır.”

Biyolojik anneliğin yanında sosyo-kültürel açıdan inşa edilen anneliğin de “kadın rolü” olarak yapılanması, toplumsal eşitsizliğin en temel kaynağıdır (Chodorow, 1978). Anneliğin inşası günümüzde çoğunlukla -annelik ideolojisinin günümüzdeki yansıması olan- Hays’ın (1996) ifade ettiği üzere “yoğun anneliğe” göre düzenlenmektedir. Bu çalışmanın katılımcıları yoğun annelik pratikleri ile yetişen, onu uygulayan ve yeni anneizmin ulaştırdığı yüksek beklentileri karşısında etkilenen kadınlardır. Kuramsalda da belirtildiği üzere yoğun annelik çocuğun tüm ihtiyaçlarına tam zamanlı olarak odaklanmak ve sadece annelik kimliği ile var olan bir pratiği gerektirir. Bu durumda kadının çocuğundan ve eşinden başka hayatı olmadığını gibi fedakarca eşe ve çocuklara adanmış bir hayatı olmalıdır. Kadın hayatını eşine ve çocuklarına uygun şekilde düzenlemelidir.

Bu çalışmadaki kadınların hayatlarına bakıldığında kamusal alanda var olma durumları tamamen kocaları ve çocuklarına göre şekillenmiştir. Çalışma yaşamındaki kadınların; evlenince veya çocukları doğunca çalışmayı bıraktıkları ya da çocuklar büyüyünce ve eş yeterince para kazanamazsa çalışmaya başladıkları görülmüştür. Kadının ev dışında sosyalleşmeleri ise çocuk ve evle ilgili gereksinimlerin koca tarafından karşılanmaması durumunda gerçekleştiği görülmektedir. Bu gereksinimler yine çocuğun sağlığı, eğitimi gibi gereksinimleriyle, ev için gıda ve temizlik malzemesi gibi gereksinimlerin karşılanması sırasında kurulan temaslarla, eşin izin verdiği şekilde okulda velilerle, oturulan binadaki kadınlarla komşuluk ilişkileriyle ve yine kocanın izin verdiği şekilde akrabalarla gerçekleşmektedir.

Görkem, Yağmur, Ekin, Devran ve Mutlu evlenince işten ayrıldıklarını anlatmış olup işten ayrılmalarını ise birbirinden farklı sebeplere dayandırmaktadırlar. Görkem’in işten ayrılma sebebi evlenmeden önce iş yerinin kapanması, Yağmur’un işten ayrılma sebebi ise evlenmeden önce çalıştığı yerlerin sürekli olmaması iken, ikisi de sonrasında hemen çocukları olduğu için ona bakmak için çalışmadıklarını dile getirmişlerdir. Ekin’in işten ayrılma sebebi çevresinden duyduğu “işte bunlar (eşinin ailesi) alıp da kızını çalıştıracaklar” yönünde sanki kadının evlenince çalışmasının kazandığı parayı kontrol edemeyeceği için bir tür istismar edileceği olarak gören zihniyet karşısında onlara bu algıyı vermemek olarak kendisini göstermiştir. Bunun yanında Ekin “o dönem çocukları olmadığı” için aslında çalışabileceğini söylemesi ile çocukları olunca zaten çalışmayacağını vurgulamaktadır. Devran’ın işten ayrılma sebebi ise “kocasının kıskançlığı” dolayısıyla çalışmasına izin vermemesidir. Mutlu ise kocasının “gerek kalmadıkça kadın

çalışmamalı” düşüncesi üzerine işten ayrılmış ancak kocasının kazandığı parayı alkole harcaması üzerine tekrar çalışmaya başlamıştır.

Evlenmeden önce çalışmışım ama kapanmıştı işyerinin sonra ayrılmıştık işte. Sonra işte eşim sen istiyorsan çalışabilirsin demişti ama hamile kalınca çalışmakta olmadı. (**Görkem, 53Y, Nar-Anon Üyesi**)

Ama yanlış bir şey yapmışım ben şimdi kaynımın yanında çalışıyorum ya “İşte bunlar alıpta kızı çalıştıracaklar falan dediler diye” o gün o zaman o kafama yerleşmişti cahillik çalışmadım. Aslında keşke çalışsaydım evlenince, iki senede çocuğum olmadı yani eşim bana çalış demedi, çalışsam da bir şey demezdi. Öncesinde çalışıyordum yani. Kös kös evde otur komşularla lak lak başka bir şey yapmadım. Bana biri böyle dedi ya “bak gördün mü beni çalıştırmıyorlar” diye inadına ayrıldım işte “çalıştırmak için almadılar beni gibi” cevap vermek için ayrıldım. (**Ekin, 62Y, Nar-Anon Üyesi**)

...17 yaşında ben evlendim. Eşim ve ailesi de öyle istedi işten ayrıldım. Evlenince kadın çalışmaz yani erkeğin parası yeterse. ...sonra eski çalıştığım yere laboratuara başladım. Çünkü eşim kazandığını alkole yatırıyor ve geçinebilmek için çalışmak zorundaydım. Çocuklara da annem bakıyordu. (**Mutlu, 64Y**)

Özel alana endeksli olarak yetiştirilen Catrine Hakim’in ev merkezci olarak tanımladığı, Gilbert’in geleneksel kalabalık ailelere mensup kadınlar olarak ifade ettiği, yoğun annelik ideolojisi ile yetişen kadınlar, Gilbert’ e göre kimliklerini ve kişisel tamamlanmalarını çocuklarının eğitiminde ve evlerinin idaresi ile gerçekleştirirler. Bu anneler çocuklarından önce iş hayatları olsa da çocukları için tam zamanlı anne olmak için işlerinden ayrılmışlardır. Kariyeri olan kadınlar ise kariyerlerine ara vermeyi ya da bırakmayı tercih etmişlerdir. Çocukların bakımı ve eğitimi en önemli faaliyet olması kendilerini gerçekleştirme duysunu kazanmalarının bir başka biçimi halini alır (Badinter, 2011, s. 32). Yüksel, İlkay, Özgür ve Göksu’nun anlatılarında evlenmeden önce ve evlendikten sonrada çalışmaya devam ettiklerini ancak çocuğun doğumuyla birlikte “çocukları için” işlerinden ayrıldıkları görülmüştür. Yüksel öğretmen olarak kamu da çalışırken çocuğunun doğmasıyla birlikte işinden istifa etmiş ve bunun kendi isteği olduğunu belirtmiştir. Özgür ise hem eşinin çalışmasını istememesi hem de çocuğa bakabilmek için çalıştığı bankadan ayrılmıştır. Göksu hem iş yeri uzaklığını ve bakım konusunu öne sürerek hamileliğinin son aylarında işinden ayrılmıştır.

İlk oğlum oldu ben istifa ettim evde oturdum 2-3 sene çocuklarımla beraber zaman geçireyim diye. Biraz ele gelsin diye çünkü hiç durmuyordu. Onlardan daha kıymetli hiçbir şey yoktur diye istifa ettim. Onlar büyüdükten sonra tekrar başladım işe. (**Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi**)

22 yaşında bankaya girdim ondan önce üniversiteye giriş dershanelerinde çalıştım ondan sonra bankada çalıştıktan sonra evlendim, İstanbul’a yerleştim. Sonra K. doğduğunda ayrıldım ben bankadan. Ben işten ayrıldım çünkü eşim hem çalışmamı istemiyordu bir de çocuklara başka bakacak kimse yoktu o yüzden ayrılmak zorunda kaldım işten. (**Özgür, 54Y, Nar-Anon Üyesi**)

İlkay’ın anlatısında devlet memurluğundan çocuğuna bakmak için ayrılması ve sonrasında neden

anneninin işten ayrılmak zorunda kaldığına dair anlatısında “anneliği fedakarlık” olarak tanımlamıştır. Annelik ve babalığa dair sorgulamasında toplumsal cinsiyet rollerinin sosyal çevredeki söylemlerle nasıl pekiştirildiğini araştırmacı olarak benimle etkileşimsel süreçte keşfettiği ve anlatısının nasıl dönüştüğü aşağıda görülmektedir.

... Hastanesinde girmiştim işe orada muhasebedeydim. 7 sene orada çalıştım. ...E hastanede de düzen yok kreşten birisi hastalansa hemen kapatıyorlar. İşte kreş kapalı getirmeyin diyorlar. E ne yapıcan çocukla ortada kalıyorsun sokakta kalıyorsun. Nereye götüreceğini bilemiyorsun. İşte ben de işte annelik bu biliyor musun baya bi fedakarlıktır. Yani hayatta her şeyi bırakabiliyorsun yani bir tek imzayı atıp çıktım hastaneden. Sırf çocuğum için ...devlet memurluğundan ayrıldım. İşten ayrılmayı ben istedim yani yapacak bir şey yok çocuğum ortada kaldı.

Eşinizin sürekli işi yoktu demiştiniz. Eşiniz bakamaz mıydı çocuğa?

O zaman öyle eşin çocuğa bakması yoktu yani. İşsizdi ama böyle arada gidiyor çalışıyordu. ...İşte böyle kısa dönemli başka şehirlere gittiği için yanımda bile değildi yani nasıl bakacak. Bak şöyle bir şey vardı onu da şimdi farkettim. Bizim zamanımızda erkekler kadına yardımcı olduğun zaman kılıbık derlerdi. Bunu ben çok yaşadım. ...Şunu dedim ben “Bizim zamanımızda kılıbık diyordunuz ama şimdi hayat müşterek diyorsunuz.” Bizde eskiden çok dominanttı insanlar böyle yadırgarlardı eşine yardım ettiği zaman bir erkek. Yani eskiden bir baba çocuğunu kucağına bile alamazdı. Şimdi bırak çocuğa baba bakıyor yani. Ama benim çocuğumu eşim kucağına bile alamıyordu yani böyle candan sevmek ilgilenmek ayıptı. Eşim yardım ederdi yani ama çalışırken etmezdi. Bir de etkisinde kalıyordu insanların çok etkisinde kalırdı insanların. Yapacağı varsa da yapmazdı işi. (İlkay, 53Y, Nar-Anon Üyesi)

Çocuklar dolayısıyla işten ayrılan İlkay ve Özgür çocukları büyüdüğünde İlkay ailesinin maddi zorlukları nedeniyle aile ekonomisine katkı sağlamak için sekreterlik, ofis yöneticiliği ve reklam ajansı kurmuş; Özgür ise yapmaktan keyif aldığı bebek ürünleri sattığı bir mağaza açmış ve her ikisi de tekrardan çalışmaya başlamışlardır.

Umut, Ömür ve Ümit ise evlendikten sonra hiç çalışmamışlardır. Ancak çocukların velayetlerini de alarak kocalarından boşanmalarının ardından kocalarından herhangi bir nafaka talep etmeyip kendileri çalışmaya başlayarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Umut’un anlatısında boşandıktan sonra “abi ve annesinin” iktidarı, Ümit’in anlatısında “babası”nın iktidarı karşısında “kadınlar çalışmaz” söylemi ile mücadeleleri görünürken, ekonomik özgürlüğünü alma mücadeleleri sonrası mutlulukları açıkça görülmektedir. Donovan (2005)’in belirttiği gibi kadının erkeğe bağımlı yaşamı onu “ikinci cins” olarak belirleyen temel faktördür ve özellikle ev ve aileye tam bağımlı olarak yaşaması istenen kadın özel hayata kapatılması kadında yabancılaşmaya neden olur. Bu çerçeveden bakıldığında kadınların anlatılarında ekonomik bağımsızlığın kazanımı ile birlikte kadınların anlatılarında son bölümde daha açıkça görüleceği üzere çalışmaları karşısında kendilerini keşfetmeye ve güçlenmeye başladıkları aslında yabancılaşmanın giderildiğini göstermektedir. Umut boşanma sonrasında hayatında ilk kez çalışmak zorunda kalması sonucu “iletişim kurma, kendini tanıma ve ifade edebilme, özgüven

kazanma ve sosyal ortamlara girme” gibi hayatındaki değişime bağlık olarak kendisini keşfetme ve geliştirme sürecini ayrıntılı olarak paylaşmıştır.

Eşimden ayrılmanın ardından da benim çalışma hayatım başladı. Annem çocuklara bakıyordu. Bense daha kendimi keşfetmemişim. Elimden ne iş gelir ne yapabilirim bilmiyorum. İlkokul mezunuyum. Hiçbir iş tecrübem yok. Tahsilim yok. ...küçük yaşta evlilik yapmışım. Ne yapacağımı bilmez haldeyim ve iki tane çocuklayım. Kızlar okumaz algısından dolayı okuyamadık. Kızlar evhanımı. İki yıl falan tekstilde çalıştım. Kendimi keşfedene kadar sürekli iş değiştirdim. Sonra ayakkabı mağazasına girdim. ...Ve orada kendimi buldum. Benim en iyi yaptığım iş tezgaharlıkmış. Onu keşfettim. ...Yıllarca ayakkabı sektöründe çalıştım. ...İnsanlarla çok güzel iletişim kurabildiğimi anladım ve o işin bana göre olduğunu gördüm. Yaptığım işten keyif alıyordum. En sonunda baktım ki satış danışmanlığı benlik bir işmiş. Kendim kendimi ifade edebiliyorum ve bunu da keyif olarak yapıyorum diye düşündüm ve tezgaharlıkta uzun yıllar kaldım. ...Bu sefer sosyal olmaya başladım. Arkadaşlarla dışarı çıkmaya başladık. Doğum günlerini dışarda kutlamalar falan. Bu arada çocuklar büyüyorlar. Okula başladılar. Annemlerle 3 yıl mı ne oturdum. Ondan sonra dedim ki ben ayrı ve çıkayım. E çalışıyorum da artık. Kendime ait bir düzenim olsun. Abimler, annemler karşı çıktılar. Yalnız hiç oturamaz kızlar! Sonra annemlerin bir alt sokağında ev tuttum. ...Kendime özgüvenim geldi. Tek başıma ayakta durabildim. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Ancak yukarıda kazanılan bu ekonomik bağımsızlık ve kendini bulma durumu, yoğun annelik ideolojisi ile dolayısıyla küçük çocuklu kadınların ev dışında çalışmasının yüzyılın ortalarından daha fazla kabul edilebilir olmasına rağmen, bu karar için kadınların, kendi kendini empoze eden veya başka şekilde empoze edilen ya da etiketlenen bir şekilde suçluluk hissetmesi aracılığıyla ideal bir anneden daha az anne olduğu için bedelini ödemesi veya cezalandırılması beklenmektedir (Sartor, 2006). Çünkü iyi bir anne imajı, anneliği dışında kimliksiz ve tüm günlerini küçük çocuklarıyla geçirme konusunda derin bir tatmini olan ve başkalarının ihtiyaçlarına cevap veren kişi olarak tanımlanmıştır (Rich, 1976, s.22). Eşinden boşanan ya da eşinin gelirini eve harcamaması dolayısıyla çalışma yaşamına devam eden kadınlar çalıştıkları için çocuklarıyla yeterince ilgilenemediklerini kendi kendilerine empoze eden bir biçimde kendini suçlamaktadırlar. Annenin çalışması sonucunda “yeterince iyi anne olamamanın verdiği suçluluk hissi ve çevreden suçlanma” annelikle ilgili yapılan çalışmalarda belirtilmektedir (Green, 2015, s. 200; Smith ve Estefan, 2014, s. 423). Kadınların çalışma hayatına girmesiyle de Engels’in öngördüğü gibi, kamusal alanda ücret için çalışmak ve aynı anda özel alanda ücretsiz ev işi yapmaya devam etmek gibi iki işi birden yapmak zorunda kalmışlardır (Donovan, 2005). İşte tüm bu süreçlerden dolayı Umut, Servet ve Yağmur özellikle anlatısında çalışma saatlerinin uzun olması, izin gününün bir gün olmasının yanında bu izin günlerinde ev içinde ve dışında yapılması gereken işlerin bütün sorumluluğunun kendisinde olmasından dolayı çocuklarına yeterince vakit ayıramadığı için kendisini suçlamaktadır.

Her akşam 10.00-11.00’e kadar çalışıyordum. Cumartesi-Pazar çalışıyordum. Yani o kadar yoruluyorduk ki. Bayramlarda herkez bayram yapıyordu biz çalışıyorduk. Hafta içi bir gün iznimiz oluyordu. O izin gününde de ya hastane işin oluyordu ya evin işi oluyordu ya

çocuklara zaman ayırman gerekiyordu. ...Para kazanacağım ayakta duracağım derken çocuklarıyla ilgilenemiyorsun. 27 yaşında başladı benim iltihaplı romatizma hastalığım. ...Romatizma sinirleri zorluyor bir yandan da hayat şartları zor. ...Daha çok yıpranmaya başladım psikolojik anlamda daha çok yorulmaya başladım. Çocuklarıyla kopukluk yaşıyorsun. Çocuklara zaman ayıramıyorsun falan. Hem çalıştığım hem de hastalıklardan dolayı belki de çocuklara çok zaman ayıramadım. (**Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi**)

Birinci sınıfa gidiyordu benim küçük oğlum. Büyük oğlumla küçükokula birlikte gider gelirdi. O zaman ben çalışmaya başladım. He mecburudum ablam. Sabah gidiyodum akşam geliyodum. ...Bu sırada büyük oğlum ilgileniyodu küçük oğlumla. ...21 yıldır çalışıyom ben. Yetmiyodu. Eşim kumar oynuyodu o zamanda ben de o yüzden işe başladım. Mecburudum ablacım çalışmak zorundaydım yetmiyodu. Hasta hasta ameliyatlı haliminen çalışıyodum çocuklarla ilgilenmiyodum yeterince işte. (**Servet, 43Y**)

Hem çalışıp hem de çocuklarının bakımını tek başına üstlenmeye çalışan kadınlardan Ömür, Mutlu ve Yağmur çevrelerinden çocuğun diğer insanlara karşı çocuğun merhametli, saygılı, kibar olması gibi davranışları konusunda, “ne güzel çocuk yetiştirdikleri” konusunda övgü dolu cümleler duymaları sonucunda gurur duyduklarını belirtmişlerdir. Ancak diğer yandan insanlara söyleyemedikleri çocuğun madde bağımlılığını düşününce de çocuğu iyi yetiştiremedikleri konusunda -Ömür’ün eziklik olarak dile getirdiği- hayal kırıklığı yaşadıkları görülmektedir. Görkem’in anlatısından çocuğunun eğitim hayatında başarılı olması, çok kitap okuması ve yarışma programları izlemesi gibi sürekli kendini geliştirecek faaliyetlerde bulunmasından dolayı çocuğunun çevrede rol model gösterilmesinden duyduğu gurur anlaşılmalıdır. Deniz’in anlatısında ise yine eğitim hayatında başarının yanında öğretmenlerinden çocuğa yetiştirmesine yönelik aldığı teşekkür ve kendisine söylenen “*Ne kadar efendi bir çocuk yetiştirmişsiniz.*” cümleleri gurur duymasına neden olduğu görülmektedir. Her ikisinin anlatısında da bu gurur kaynağı olan çocuklarının çocuğun nasıl madde bağımlılığının olduğuna anlam verememekte oldukları görülmüştür.

Mesela dükkanın oraya çöpçüler falan geliyor onlara ekmek arası yapsın içecek bir şeyler versin mesela onlara vermiş çöpçüler de ona diyor ki seni yetiştiren anne babanın ellerinden öpeceğim. Yani etrafa karşı böyle çok merhametli, birilerini kollar böyle düşünleri şey yapmaya çalışır. ...Şimdi bana ablamlar diyor ki mesela “Ömür tek başına ne kadar güzel yetiştirdin.” diyorlar tabi bilmeyen bazı arkadaşlarım da böyle söylüyorlar: “Gurur duyuyoruz seninle.” diyorlar. Eskiden kasılırdım öyle dedikleri zaman şimdi eziklik duyuyorum şimdi o gururu duyamıyorum. Demek ki o kadar güzel yetiştirememişim. ... Çok kötü hissettim kendimi yani senin gözünden sakınarak büyüttüğün evladın bonzai kullanıyor. (**Ömür, 62Y, Nar-Anon Üyesi**)

İlkokul dönemleri iyiydi. Mesela büyük oğlum ortaokulda da çok çok iyiydi takdirler getiriyordu. Küçük oğlum da iç okumayı sevmiyordu. İte kaka orta okulu bitir ettirdik. Büyük oğlum liseye geçti hazırlık ve lise birde ortaköyde bir liseye düştü, servisle gidip geliyordu. O zamana kadar her şey mükemmeldi bak her şey mükemmeldi. Hatta bir toplantı oldu okula gittim o kadar gururlandım ki hepsi teşekkür ediyordu bana ne kadar efendi bir çocuk yetiştirmişsiniz falan filan diye. Öyle bir şey duyunca tabi insan gururlanıyor. Ondan sonra ne olduysa nasıl bir arkadaşlık dönemi oldu anlamadım. (**Deniz, 42Y**)

Yoğun annelik kadınların, kadın kimliğini yok ederken sunulan annelik, ev kadınlığı ve eş kimliği

ise kadının üzerine “çocuğun yetiştirilmesinden tek sorumlu olmak” gibi çok büyük bir yükümlülüğü getirmektedir. Rissman (1998)’in belirttiği gibi kadınların da eşleri gibi çalışmasına rağmen, çocuk bakımının sorumluluğu halen sadece kadındadır. Anneler para kazanmak için çalışmak zorunda kalmalarıyla birlikte tam zamanlı evde olmadıklarında, bunun çocuklar üzerindeki etkisinden endişe duymaktadır (akt. Sartor, 2006). Dolayısıyla yoğun annelik ideolojisinin hakimiyetinin bir sonucu olarak çoğunlukla kadınlar yoğun veya yarı zamanlı anneliğin çocuk üzerindeki etkisi üzerinde durulmaktadır. Yoğun annelik yap(ama)ma yeterince iyi annelik yap(ama)maya dair bu endişe örneğin çocuğun iyi yetişip yetişmediğini başarı ve kişilerarası ilişkilerde davranış biçimleri gibi ölçme alanlarında anneliğin sorgulanmasına yol açmaktadır. Bu ölçme alanlarından biri olan eğitim ve çalışma hayatında çocuğun başarılı olması anne için gurur kaynağı olabilirken aksi durum ise hayal kırıklığı ve suçluluk yaratmaktadır ve tabi “kötü anneliğin”de göstergesidir. Yoğun annelik ideolojisinin kadınlara doğasının bir parçası olarak yüklediği bu annelik miti çerçevesinde kadınlar, Laney ve diğ.’nin belirttiği gibi çocuklarını kendi intrapisişik sınırları içerisine dahil ettiği için, birlikte çocuklar kadınların kim olduğunun bir parçası haline gelmekte ve dünyayı çocuklarıyla birlikte ya da çocukları aracılığıyla deneyimlemelerine yol açmaktadır. Kadınların çocuklarının yaşamlarından etkilenmelerinin ölçüsü; annenin kendisini çocuğun deneyimlerinden ayırması ve birleştirmesinin dengesinin kurulması ile alakalıdır (2015, s. 134-135). Bu ayrıştırma aynı zamanda kadın kimliğinin ve annelik kimliğinin ayrımını yapmayla da alakalıdır.

Peki kadınlar çalışmaları karşısında anne olarak çocukları ile yeterince ilgilenemediklerine dair bu duyguları hissederken halihazırda ataerkil ailede en temel rolü evin geçimini sağlamak olan babalar nasıl hissetmektedirler? İşte bu sorunun cevabı bir aşağıdaki başlıkta bir başka kategori kapsamında ele alınmıştır.

4.1.3.4. Kadının algısından kocanın babalığı “Babalı Babasızlık”

Farklı erkeklik ve babalık modelleri tanımlansa da Türkiye’de hakimiyetini sürdüren babalık modeli Sancar (2009)’ın yaptığı araştırma sonucunda da görüleceği üzere ailenin geçimini sağlayan kişidir. AÇEV’in 2017’de yaptığı araştırmada ortaya çıktığı üzere Türkiye’de babaların %91’inin çocuk bakımında birincil sorumlunun anne olduğuna inanmaktadır.

Bu araştırmada da 20 kadından 14’ü- Umut, İsmet, İlkay, Yaşar, Görkem, Devran, Mutlu, Servet, Ömür, Ümit, Cihan, Deniz, Eren ve Göksel eşlerine dair anlatılarında eşlerinin, evin geçimini sağlama rolünde olduklarını, çocuklarıyla ve evleriyle ilgilenmediklerini, ilgisiz ve mesafeli bir babalık sergilediklerine dair cümleler kurmuşlardır. Bir kısmı ise mesafeli bir duruşun yanında katı ve otoriter bir babalık sergilediklerini belirtmiştir. Sancar (2009) araştırmasında görüştüğü

erkeklerin çoğunun babaları ile çatışmalı, mesafeli ve soğuk bir ilişkileri olduğunu, Bora ve Üstün (2005, s. 50-53) ise babalarla ilişkinin büyük çoğunlukla ‘mesafeli’ olduğunu ve babaların ailede bir saygı ve otorite figürü olarak tanımlandığını ortaya koymuşlardır.

İsmet’in ve Ümit’in ifadesi ailedeki baba rolünü çok iyi anlatmaktadır: “*Adı var babanın eve ekmek getiriyo ama çocuklarla ilgilenme yok yani.*” “*Babalı babasızlardı benim çocuklarım.*” Kadınlar eşlerinin Deniz’in ifadesiyle “*o kendi alevindeydi*” cümlesinde olduğu gibi evden ayrı bir dünyaları olduğunu ve ailelerine karşı ilgisiz olduklarını belirtmişlerdir. Anneler ise eşlerinin bu ilgisizliğini kendilerinin telafi etmeye çalışmışlardır. Bunların yanında İsmet’in anlatısında eşinin sinirliliğinden dolayı eşi uyuduğunda çocuklarla birlikte buna sevindikleri, babaların çocuklarına yönelik bu ilgisizlikleri karşılığında ise çocukların babalarına karşı öfkeli oldukları Görkem, Yaşar ve Devran’ın anlatısında öne çıkmaktadır.

Eşim huysuzdu herşeye bağırır çağırırdı. Çocuklarla ilgilenmezdi. İşten gelir yatardı, sabah kalkar giderdi otel gibi kullanırdı yani evi. Ben de ona çok karışmazdım, çocuklarla ilgilen falan demiyodum çünkü ilgilenmezdi yani sinirlenirdi. Şöyle diyim o uyuduğu için biz seviniyoduk. Ağız kavgamız çok olurdu herşeye kızdığı için ses etmezdik. İlgi ilgi diyolar. Ben ilgilendim ama baba ilgilenmiyor yani. Babaları kaçta gittiklerini bilmezdi yani. Bi tek senin ilgin (annenin ilgisi) nereye kadar yetiyo yani. Herşey iki taraflı olmalı ama olmuyo işte. Adı var babanın eve ekmek getiriyo ama çocuklarla ilgilenme yok yani. Bizim güvencemiz yoktu çekip gidemiyoduk. Napcan susup oturuyosun. (İsmet, 51Y).

...sıkıntılı dönemler geçirdik maddi olarak. Eşim daha çok boş zamanlarında kahve vardı orada kahveye girerdi çıkmazdı. Böyle bir problemimiz oluyordu yani bütün her şeyini benim sorumluluğumdaydı. ...Hep öyle böyle okula başladı falan filan. ...Eşim çocuğuyla ilgilenmedi ...Ama iş koşturmasından mı artık hani eve geldiği zaman da ilgisizdi. Evet yani onun için de zordur. Çünkü o çarkın dönmesi lazım eve ekmek girmesi lazım. Çocuk var. Zaten biraz asi bir yapısı vardı eşimin. Ondan sonra çocuk büyüdü 4-5 yaşındayken halen ilgilenmedi. Dedim bak bu çocukla ilgilen. Diyor ki ben ne zaman ilgileceğimi biliyorum, ergenliğe gelince ben onunla arkadaş gibi olacağım. Ergenliğe geldi adam elini uzatıyordu ama oğlum naptı babadan intikam aldı o da, kendi böyle diyor. ...Baba tehit ediyordu bak ergenlik dönemi okuldan falan notları düşmesin diye, aslında o zamana kadar çok uyumlu bir çocuktü. Dersaneye de gidiyor ama notlar kötü. Babası karşısına alıyordu böyle azarlar gibi tehditvari konuşuyordu. Ben biliyordum bunun yanlış olduğunu ama anlatamıyodum. Küçüklükten beri herşeyiyle hep ben ilgilendim yani. Bizim aile dostlarımız komşularımız vardı onun iki tane çocukları vardı bir erkek bir kız babayla böyle boğuşurlardı hani öyle kenarda bakardı. Çünkü babayla onları yaşayamıyodu. Babayla ilgili çok büyük travmaları var U.’nun. U. yokken biz tartışırdık, U. ile ilgili hani yanlış yapıyorsun bilmem ne. Ama C. çok dik başlıydı onun doğruları vardı. Şimdi şimdi U.’da bunları yaşadıktan sonra öz eleştirisini yapıyo, yaptı yani. (Görkem, 53Y, Nar-Anon Üyesi)

Hiç benim çocuklarım baba şevkati hiç görmedi. Babalı babasızlardı benim çocuklarım. Hiç ilgilenmezdi. (Ümit, 47Y)

Yukarıdaki kadınların evin geçimini sağlamanın arta kalan zamanlarında kendi hayatlarını yaşama derdinde olan, katı, mesafeli, ilgisiz, otoriter babalık anlatılarının aksine Yağmur eşinin çocuklarıyla çok ilgili olduğunu ancak alkol sorunu dolayısıyla çocuklarına olan ilgisinde denge kuramadığını ve çocuklarını şımarttığını aktarmıştır. Yukarıda anlatılarına yer verilen kadınlar

dışında Ekin, Yüksel ve Özgür kocasının çocuklarına çok düşkün olduğunu belirtirken, Ege, terk edildiği için boşanmış bir kadın olarak eşinin babalığından sadece yokluğunu vurgulayacak şekilde bahsetmiştir.

Eşim de ilgiliydi yani şey hani gece ben hiç bakmazdım mesela hep babaları bakardı. Bana akşam olduğu zaman zaman bir kenara oturayım da kadın baksın demezdi. Çok ilgiliydi hala da öyledir. İlgilenir yani çocuklarıyla yemeleri ile, içmeleri ile, almayla, vermeye ilgilenir. Evde oturduğunda yani yemeklerini koyar kaldırır o huyları güzeldir yani çocuklarını düşkündür aslında ama düzgün olduğu kadar çatışmaları da çok yani denge hiç kuramadı çocuklarıyla. Çok fazla fazla vermiş şimdi de acısı çıkıyor. ...Tamam ilgileniyordu ilgisiz bir baba değildi ama sarhoş kafayla ne kadar ilgilenebilirsin ki. Hep bir yerlere giderdik hani tatilimizi, şuna mı zamanımızı hiç eksik etmezdik. Ama hep gittiğimiz yerlerde hani bir baba korur ya aileye ben hep korurdum. Eve getir, onu ayrı yatır, onunla ayrı ilgilen. ...Öyle işte. Baba aman ben babasız büyümüşüm, aman bu olsun ama şu olsun ben görmemişim onlar görsün hep çocukları tavan boyutunda yetiştirdi. ...Okulda bir sorun olduğunda gittiğimizde eşim zaten dört dörtlük bir aileyiz gibi hiçbir sorunumuz yokmuş gibi davranır öğretmenlerin hiçbir şeyden haberi yok o yüzden yani neredeyse. Bir şikayet olduğunda ben söyledim yani artık benim ev hayatım bu yani. Babası zaten sadece karınları açıp aç olmasın, ceplerinde parası olsun tamam yani. Mesela erkek çocuğum var saat 11-12 oluyor dışarda eşim mesela uyuyabiliyor ama ben uyuyamıyorum. ...o çok takipçi değil. (Yağmur, 45Y, Al-Anon Üyesi)

Kadınların anlatılarında farklı babalıkların olduğu da görülürken çoğunlukla ataerkil düzende babaların asıl görevi olan evin geçimini sağlamak dışında eve, çocuğun bakımına ve yetiştirilmesine dair sorumluluk almadıkları, kendi hayatlarını sürdürmeye devam ettikleri görülmektedir. Bu durum sürdürülen ataerkil düzenin ve dolayısıyla da yoğun annelik ideolojisinin hakimiyetini göstermektedir. Erkeklerin kendi babalık pratiklerinin çocuklar üzerinde etkisi konusunda da düşünceye de sahip olmadıkları kadınların ifadelerinde öne çıkan bu anlatılara annenin bakım konusundaki birincil rolüne yönelik bu inanç ve hakim öğrenilen babalık anlayışıyla bakılmalıdır.

Anneliğin gelişiminin ve nasıl pratiğe döküldüğünün ele alındığı bu tema, çocuğun ilerleyen dönemlerdeki davranışlarının birincil sorumlusu olarak değerlendirilecek olan annelerin, annelik inşasını ve edimini göstermesi bakımından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Yoğun annelik pratikleri çerçevesinde annelik edimi, çocuğun madde bağımlılığı gibi norm dışı bir davranış ile yüzleşmeleri, mücadeleleri ve geliştirdikleri annelik pratiklerini ve anlatılarını etkilemektedir. Bu bakımdan anneliğin gelişiminin ve pratiğe dökülüşünün ele alındığı bu temada bundan sonraki anlatıları anlamaya temel oluşturulmuştur.

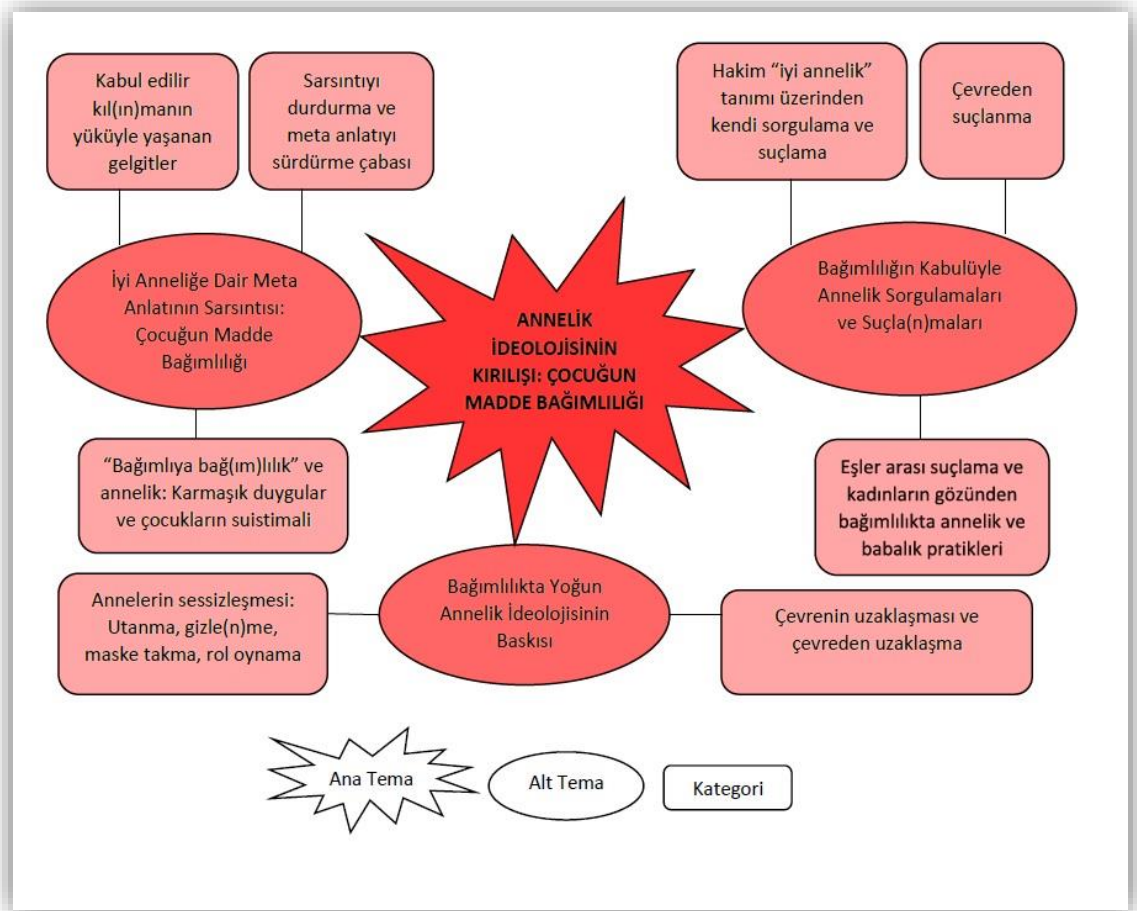
4.2. ANNELİK İDEOLOJİSİNİN KIRILIŞI: ÇOCUĞUN MADDE BAĞIMLILIĞI

Bir önceki tema incelendiğinde kadınların evlenme ve anne olma deneyimlerine dair anlatılarında plansız ve istendik bir doğal akış içerisinde yaşarken, annelik gerçekliğinin gösterilmeyen,

yansıtılmayan zor deneyimler içeren tarafı düşünülmedikleri görülmektedir. Bakıma dair annelik pratiklerinin çocukluktan itibaren kız çocuğunun bir özelliği olarak öğretildiği ve annelik deneyimleriyle birlikte çocuk büyüdükçe bakım konusunda akran ya da uzman bilgisine gereksinimleri azalmaya başlamaktadır. Ancak ergenlikle birlikte çocuğun çalkantılı dönemleri, yeni pratiklerin öğrenilmesini gerektirmektedir. Ergenlik dönemindeki çocuğu anlama, davranışlarını anlamlandırma ve bu dönemin sorunlarıyla baş etme konusunda yetersiz kalılabildiği bir dönem yaşanabilmektedir. Özellikle de ergenlik dönemine rastlayan Miller’ın (2010) da belirttiği gibi norm dışı davranışı varlığı karşısında kadınların bu zamana kadarki annelik kurguları bozulmakta ve yeniden uzmanlık içeren bilgiye ihtiyaç duyulmaya başlanmaktadır. Bu norm dışı davranış madde kullanımı ve bağımlılığı gibi ailenin ve çocuğunun bireysel, aile ve sosyal yaşamını etkileyen bir durum olduğunda ise bu sorunla baş etmek için bilgi ediniminin yanında, içsel ve sosyal alanlarda mücadele sürecinin başladığı bir dönemle karşıya kalmaktadırlar. Bu temada bu dönemi kadınların nasıl yaşadığını ayrıntılı olarak ele aldım.

Öncelikle annelerin bağımlılığı nasıl öğrendikleri ve ilk öğrendiklerinde neler yaşadıkları, nasıl tepkiler verdikleri gibi tüm süreci “İyi Anneliğe Dair Meta Anlatının Sarsıntısı: Çocuğun Uyuşturucu Madde Bağımlılığı” alt teması altında gün yüzüne çıkarmaya çalıştım. Bağımlılığın kabulünün ardından annelerin, kendi anneliklerini sorguladıkları ve kendilerini, yaşantılarını, eşlerini vs. suçladıkları bir sürece ve çevreden de anneliklerinin sorgulanarak “yeterince iyi anne olamadıkları” yönünde karşılaştıkları suçlamalara “Bağımlılığın Kabulüyle Annelik Sorgulamaları, Suçla(n)malar” alt teması altında yer verdim. Çocuklarının bağımlılıkları karşısında annelik ideolojisinin üzerlerinde yarattıkları “iyi çocuk yetiştirememe”, “iyi anne olamama” baskısı dolayısıyla yaşamlarının nasıl etkilendiğine ve bunlara yönelik psikolojik, sosyal ve politik tepkilerine ise “Bağımlılıkta Yoğun Annelik İdeolojisinin Baskısı” alt temasında yer verdim. Aşağıdaki şekilde tema, ailede bir anda yıkım etkisi yaratan bir depremi ifade etmesi bakımından patlama şeklini kullanmayı tercih ettim.

Şekil 4: Annelik İdeolojisinin Kırılışı: Çocuğun Madde Bağımlılığı Tema Haritası

4.2.1. İyi Anneliğe Dair Meta Anlatının Sarsıntısı: Çocuğun Uyuşturucu Madde Bağımlılığı

Madde bağımlılığının öğrenilmesi ve sonrasında yaşananlar aileler için travmatik bir olaydır. Ailelerin inşa ettikleri yaşam kurgusunu bina olarak ele alırsak, bu yaşanan binanın tüm katlarının büyük bir depremle/sarsıntıyla yıkılması gibi bir süreçtir. Aile üyeleri, asıl deprem yaşanmadan önce ufak sarsıntıları çeşitli sebeplerle görememekte ve hissedememektedirler. Örneğin bu sarsıntının görülememesi /farkında olmama durumuna süreçsel yaklaşımla bakıldığında Nelson ve diğ. (2014)'nin madde bağımlılığı olan gençlerin anneleriyle yaptığı çalışmada ortaya çıkan üç evreden birincisi olan ön bağımlılık evresidir. Bu evrede annelerin kendi evlerinde neler olup bittiğinin farkına varamamaları ve bunu çocuklarının/oğullarının özerklik ve bağımsızlık için anneleri ile kavga etmeleri olarak açıklamaları, bağımlılık konusunda eğitim/bilgi eksiklikleri, çocuklarının madde kullandıklarını inkar etmeleri (Nelson ve diğ. 2014, s. 10). Jackson ve Mannix (2003)'in çalışmasında bu ilk farkındalık sürecinin olanları inkar etme ve esrar

kullanımına başlama tarihinden birkaç yıl sonra farkında olma durumu ile kendini göstermiştir. Sakiyama ve diğ.'nin (2015, s. 276) madde bağımlılığı olan bireylerin aile üyeleri ile yaptığı bir çalışmada 500 aile üyesinin madde bağımlılığını keşfetmeleri ortalama 3.7 yıl sürdüğü, aile üyelerinin %42'si öğrenir öğrenmez hemen profesyonel yardım istediği, %58'inin ise destek araması ortalama 2,6 yıl sürmüştür. Bu 2,6 yılı içeren sürede bağımlılık sorununu bilmemelerinden kaynaklı, bağımlılığı sadece geçici ve bununla başa çıkabilecekleri bir sorun olarak görmeleri yardım aramalarını geciktiren en önemli sebep olarak ortaya çıkmıştır. Bu sürenin bu kadar uzun olmasının, aile üyelerinin özellikle de annelerin bu araştırmadaki gibi düşünmesinin sosyal açıdan nedenleri üzerinde durulmalıdır. Bu bölümde işte bunu derinlemesine anlamaya çalıştım.

Bu alt temada yoğun annelik pratikleri içerisindeki annelerin çocuklarının madde bağımlılığını öğrenme süreçlerinde yaşadıklarını nasıl anlatıya dönüştürdüklerini ele aldım. Annelerin çocuğun bağımlılığını farkedememe, inanmak istememe ve inkar etme gibi anlatılarını “Kabul edilir kıl(ın)manın yüküyle yaşanan gelgitler: Konduramama, yıkım, inanmaya direnç” kategorisinde ele aldım. Annelerin bağımlılığa dair çocukta tüm izleri gördükten sonra gerçeğini kabul etme süreçlerindeki inkar, dirençlilik ve kurtarıcı rolünde maddeyi bıraktırma çabaları anlatılarını ise “Sarsıntıyı durdurma ve meta anlatıyı sürdürme çabası” kategorisinde ele aldım. Bu alt temada son olarak annelerin sarsıntıyı durdurma çabalarının bağımlılık sorununda hemen mümkün olmadığını gördükleri ve yaşamlarının merkezine yerleşen çocuklarının madde bağımlılığı ile yaşama süreçlerinde kaygı, korku, güvensizlik ve çaresizlik duygularına dair anlatılarına ise “Bağımlıya bağ(ım)lılık” ve annelik: Karmaşık duygular ve çocukların suiistimali” kategorisinde yer verdim.

4.2.1.1. Kabul edilir kıl(ın)manın yüküyle yaşanan gelgitler: “Konduramama, Yıkım, İnanmaya Direnç”

Annelik pratiğinin uğraş alanlarından biri olan kabul edilebilir kılma; annenin çocuğunu içselleştirilen sosyal grubun değerleri doğrultusunda ve gelecek nesilde kabul edilebilir bir yetişkin olması için eğitimini içermektedir (Ruddick, 1980, s. 356) ve bu alan özellikle ergenlik döneminde annelik pratiğinin en görünür alanlarından. Bu, sadece çocuğun toplumda kabul edilir bir şekilde yetiştirilmesi ile alakalı değildir. Aynı zamanda annelerin de pratiklerinin yansımaları olan çocukla birlikte iyi bir anne olarak kabul edilir kılındığı bir alandır. Dolayısıyla bu kategori annelik ideolojisinin baskısıyla çocuğun madde bağımlılığının nasıl bir şekilde kabul edil(eme)diğini de göstermektedir. Bu kategori oluşurken bağlamsallık dolayısıyla sürecin ardıl ilerlediği üç boyut öne çıkmıştır. Bu boyutlardan ilkinde çocuktaki değişiklikleri anlamlandırma

sürecine dair anlatılarda öne çıkan anne olarak kendine ve çocuğa konduramama durumuna “Madde kullanımı düşüncesinin uzaklığı” başlığı altında yer verdim. İkinci boyutu bağımlılığın öğrenilmesi ile yaşanan travmanın ifadesi olarak “Bağımlılığın öğrenilmesi: Çocuğun kabul edilir kılmanın yıkımı” başlığında ele aldım. Üçüncü boyutu ise her ne kadar çocuğun uyuşturucu madde kullanımı öğrenilmiş olsa bile anlatılardaki direnci, meta anlatısının sarsıntısına direncin göstergesi olarak “Bağımlılığa inanmaya karşı direnç” başlığında ele aldım.

4.2.1.1.1. Madde kullanımı düşüncesinin uzaklığı “*İnsanın aklına gelmiyo ki...*” “*...yok canım benim çocuğum yapmaz ki. Yani mayası temiz.*”

Annelere “çocuğun madde kullandığını nasıl öğrendiklerini” sorduğumda, çocuğun davranışlarında değişiklikler gördüklerini ancak bu değişikliklerin sebebinin madde kullanımı olduğunu düşünemediklerini çoğunlukla öne çıkan “*İnsanın aklına gelmiyo ki...*” ifadesiyle anlatmışlardır. Annelerin birçoğunun -Yaşar, Görkem, Göksu, Ümit, İlkay, Özgür, Ege, Göksel ve Yağmur’un- anlatılarından çocuklarındaki bu değişimleri “*tam olarak anlamlandıramadıkları, ergenlik dönemine bağlı davranış değişimleri ve sorunlar ve yaşadıkları başka olumsuzluklara tepki olarak*” değerlendirdikleri görülmektedir. Bazı annelerin anlatılarından çocuklarında gözlemledikleri değişiklikler şöyle özetlenebilir; eğitimi yarıda bırakma veya devamsızlık, arkadaş çevresinin genişlemesi, eşyalarını kaybetme, marka kıyafet düşkünlüğü, aile ile çatışma, ders başarısında düşüş, sigara kullanımına başlama gibi. Çocuklarının uyuşturucu madde bağımlılığının olmasına neredeyse “*imkansız*” gözüyle baktıklarını ifade etmişlerdir. Bu çalışmaya benzer şekilde Choate (2011)’un bağımlılığı olan çocukların ebeveynlerinin deneyimlerini anlamak için 31 ebeveyn ile yaptığı nitel bir çalışmada “ebeveynlerin tipik olarak 2 yıl boyunca çocuklarının davranışlarını ruhsal sorunları ya da öğrenme güçlüğü gibi diğer olası açıklamalara dönüştürdüklerini, bağımlılık olabileceği fikrinin arka planda tuttıkları” ortaya çıkmıştır.

Annelerin çoğunluğunun madde bağımlılığı ve davranışlara yansımaları hakkında bilgisiz olduklarını ifade ettikleri anlatılarında, birşeylerin yolunda gitmediğini farkettiler ve önlem almak istedikleri görülmüştür. Buna dair önlemler konusunda Umut, Yaşar, Görkem ve Yağmur’un çocuklarının bu sorunları karşısında psikoloğa ve psikiyatriste götürmek isteyerek açıklama ve çözüme dair uzman bilgisi desteğine başvurdukları ancak bir tanımlamaya ulaşamadıkları görülmüştür. Bunun yanında çocuğun arkadaş çevresinden uzaklaşması için İlkay ve Göksel anlatısında askere göndermek gibi bir önlem aldıklarını ifade ederken, asker dönüşü davranışlarının daha da bozulduğu; Yüksel’in anlatısında ise başka semte taşınmak gibi önlemlere başvurduğunu ancak değişen bir şey olmadığı görülmektedir. Göksu, Umut, Görkem ve Ümit’in

anlatılarından çocuktaki değişikliklerden şüphelenme sonucunda çocuklarını kontrol ettikleri ancak bu düşünceleri uzaklaştırdıkları görülmüştür. Bu düşüncenin uzaklaştırılması Görkem'in ifadesiyle "...yok canım benim çocuğum yapmaz ki. Yani mayası temiz." gibi iyi bir ailede iyi bir anne olarak iyi yetiştirme ile bağlantılıdır. Bunun sonucu olarak da Göksu ve Ümit'in ifadesiyle çocuklarına ve kendilerine "*konduramamaları ve yakıştıramamaları*" olarak anlatıya dökmüşlerdir.

Ben hep kıyafete takıntı yaptığımı bir psikolojik sorun olduğunu düşünüyordum kıyafetle kendini mutlu etmeye çalıştım zannediyordum ki altından böyle bir madde bağımlılığı çıktı. Onu anlayana kadar ben çok geç kalmıştım. Çok uzun zaman sonra yani. Aslında çocuğum huyları da yaşıyor para harcaması artıyor ama insanın aklına gelmiyo ki, düşünemiyosun. Bu çocuk niye böyle oldu filan diyordum. Psikolojisi bozuk herhalde diyordum. Kendi kendime soruyordum hani babasızlıktan böyle oldu herhalde diyordum. Hatta psikologa götürüyüm diye teklif ettim kaç sefer kabul etmedi. Benim bir şeyim yok dedi... (Ümit, 50Y, Nar-Anon Üyesi)

...Ben başladım odasını kontrol etmeye. Ben ergenliğe giriyordu zannediyordum sadece sigara içtiğini öğrenmişim. Ben gidiyordum seminerlere ama diyordum ki yok canım benim çocuğum yapmaz ki. Yani mayası temiz. Biz de yok öyle bir şey tabi onun rahatlığı vardı ama yine de bakıyım, kontrol ediyim. Gerçekten evde bir şey bulamadım, bulamadık. ...E bizim aklımıza gelmiyor. (Görkem, 53Y, Nar-Anon Üyesi)

Biz lisedeyken ama yani "bir şey yapıyor ama ne?" gibi bir şüphemiz de vardı. Ya bir bira içiyordur ya bilmem ne yapıyordur aklınızdaki buydu. Kesinlikle konduramadık, net değildi. Ya da biliyorduk da görmedik mi yani bir şey gördük desem yalan olur. Ya da yok canım öyle değildir, ergenlik falan diyorsun aşırı hareketliliğinden hiperaktifliğinden diyorsun. Hep sinirliydi yani zaten bir değişim yoktu onda. (Göksu, 52Y, Nar-Anon Üyesi)

Bağırıyor, çağırıyor, öfkeleniyor. Mazlum iyi niyetli M. gitti yerine Vahşi bi M. geldi. tanyamıyorum çocuğumu tanyamıyorum tanyamaz hale geldim. Bana karşı gelmeler, bana hakaret etmeler. Oğlum sana ne oluyor diyorum. Ergenlik dönemi ergenliğe giriyo ya diyorum işte. Sinirli, asabi. Ne kadar aptalım. İşte bir gonduramıyo insan yakıştıramıyo. (Ümit, 47Y)

Kendisi öğretmen olan Yüksel, çocuğunun lisede derslerinde düşüş gözlemlediğini, çocuğunda bir gariplik gördüğünü ancak bunların ne ile ilgili olduğunu anlayamadığını belirtmiştir. Sonrasında okuldan çağrıldıklarını okulda öğretmenlerin kendilerine çocuklarının bir şey kullandığından şüphelendiklerini söylediklerini ancak kendilerinin söylenen şeyin- "*madde kullanımı düşüncesinin imkansızlığı*"ndan dolayı üzerinde durmadıklarını ifade ettiği anlatısı şöyledir: "*Bişey kullandığı yönünde bişey söylüyorlar, çok iyi olduğunu ama bişey kullandığını söylüyorlar. Biz tabi ihtimal vermiyoruz, inanmıyoruz yani bunu söyleyenlere. Okul müdürü söylüyor mutlaka hani ona aktarılıyor ki kadın bunu söylüyor. Ama biz onu böyle anlamıyoruz, çocuk yaramaz ya diyoruz hani bi bahane buluyorlar diyoruz açıkçası.*" Lise sona doğru ve üniversitede çocuğunun davranışlarındaki büyük değişimlere ve bunları anlamlandıramamalarına dair anlatısı aşağıdaki gibidir:

Biz iki sene anlayamadık bu durumu. Kılık kıyafet perişan, saç sakal perişan. ...Neden böyle

olduğuna dair bilgi yok, açıklama yok. Görmüyoruz, anlamıyoruz. Çok agresif bişey soramıyosun. Bişey tuttuğu an o mutlaka yerine gelmesi gerekiyo. Gelmedi mi kıyamet kopuyo, elalem duyacak diye istediğini yapıyosun. Bizde bu bi elalem hikayesi var ya elalem duyacak, işte şu olacak bu olacak diye çaresiz kalıyosunuz. ...Ama üniversite sınavları oldu. ... üniversitesini bursla kazandı. ...Ama artık biz o zaman üniversiteye başladığında aradan 3 yıl geçtikten sonra biz evde şeyler buluyoduk çantasında böyle küçük poşetlere sarılmış beyaz bişeyler. Ne olduğunu bilmiyorum çünkü çok bağırp çağırdığı için korkuyorum yani onu kızdıracam diye. Odası karmakarışık, iğğğrenç, acayip bi ter kokusu. Nerde yırtık pırtık bişey varsa sırtında. Ben onun çamaşırlarını artık derleyip toparlayamayacak olduklarını komşuların çöpüne atıyodum ya da çöpçünün geldiği gün çöpçüye veriyodum çünkü çöpten çıkarıp falan da giyiyodu. Perperişan bi durum yaşıyo. Temizi olmadığından falan değil artık tuhaf bi durum yaşıyo yani. İğrenç bişey o süreç iğrenç, iğrenç ötesi bi durum yani. Böyle böyle (iki parmağımın yarısını gösteriyor) şeffaf poşetlerin içine sarılmış bişeyler buluyosun. Hiç isimlendiremiyorum, bilmiyorum yani ben o güne kadar uyuşturucu nedir bilmiyorum. Soramıyorum da, kimseyi de bilmiyorum etrafımda. Fakat komşularımdan para istiyo, borç alıyo, bizden alamadığı zaman sağdan soldan borç alıyo. İşte bi komşum diyo ki geçen D. 20 lira istedi, 10 lira istedi hadi onu ödüyorum. ...Biz Beşiktaş'a taşındık bir azdı artık had yok. Arkadaşı geldi bize, hep değişik değişik tipler geliyo. Ama odaya giriyolar ne yaptıklarını bilmiyosun. Bi de evimizde sürekli metal küçük kaplar kayboluyo. Kaşık, yani şöyle gümüş kaselerim vardı onlar, hiçbir şey yok ortalıkta ne oluyo bilmiyorum bi de çantasında sürekli limon tozu var. Sonra öğreniyorum ki bu kullandıkları- eroin kullanıyodu- maddeyi limon tozu ile ısıda eritiyolarmış ondan sonra kullanıyolarmış bunu. **(Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)**

Ömür ise çocuğundaki değişimlerin ortaokuldayken başladığını anlatırken *“ah kafam ah bir öyle bir şüphelenir gibi oldum.”* cümlesiyle kendisine kızgınlığını ve pişmanlığını ifade etmiştir. Çocuğunun bir başka çocukla gizli birşeyle konuşurken gördüğünü ve onu görünce huzursuz olduğunu ve çocuğuna ne yaptıklarını sorduğunda yalan söylediğini anladığını ancak *“basiret bağlanması”* olarak ifade ettiği gibi meselenin üzerine gitmediğini belirtmiştir. Deniz madde bağımlılığı konusunda bilgisiz olması, çevreden böyle bir şeyi duymaması, çocuğunda herhangi bir belirti görmemesi sonucu şüphelenmediğini ifade ettiği anlattısını kendisini savunma biçiminde aktarmıştır.

Bu madde falan bilmiyorum bu konuda hiçbi bilgim yok ki. Görmedim, daha önce hiçbir kimsede duymadım. Biriyle oturup sohbet etmedim. Nasıl ortaya çıkıyor, çocukta neler oluyor bilmiyorum ki bu tür şeyleri. ...Ya okuldan da vaktinde geliyordu. Mesela sabah gidiyorsa ikide evde olması gerekiyorsa en fazla 2:30'da evde oluyordu. Yani öyle büyük bir uçurum yoktu. Belki de o yüzden hani şüphelenmedim ben hiç. ...Hep mahalle içindeydi. Daha sonra bu okulun önüne taşmış. O okulun önünde akşamları meşhurmuş. Herkes hani içki içen, sigara içen, madde kullanan hep öyle geliyormuş. Ben ne biliyim yani hiç aklıma getirmedim ki. Ya bir de ben bir kişiden duymadım ben böyle bir madde var diye. Hiç duymadım. ...Ama ben hiç farketmedim diyorum ya hiç. Hiçbir iz yok, bir belirti yok. Bir hastalık mesela nasıl başlar burun akıntısıyla falan başlar değil mi. Ben çocuklarımda hiç böyle bir şey görmedim.” **(Deniz, 42Y)**

Çocuğun madde bağımlılığını imkansız olduğu düşüncesini pekiştiren bir durum annelerin yoğun annelik pratikleri karşısında geliştirdikleri *“Bizim başımıza gelmez.”* ve *“Görkem'in ifadesiyle “...yok canım benim çocuğum yapmaz ki. Yani mayası temiz.”* gibi düşünceleridir. *“Madde kullananların hep ‘öteki’ ailelerin çocuklarının”* olduğu fikri bunun görülmesini engellemektedir.

Mesela ben de oğlumun madde kullanımını yokken veya işte ben televizyonlarda görüyordum filmlerde görüyordum çok uzak şeylerdi bize yani. Sadece filmlerde olurmuş gibi görüyorduk hani böyle bağlıyorlar kriz anında falan bir gün benim başıma geleceğini hiç düşünmezdim. Şeytanın bile aklına gelmezdi, bırak benim. Çok uzak şeylerdi yani çok şeyi baktığımız sıradışı baktığımız şeylerdi. O olmayacak, olamaz tarzda şeylerdi bizim için. Ama burnumuzun dibine kadar gelmiş. Öyle. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Çocuğunuzun bişey kullandığından şüphe ediyoruz diyolar ama ne o ne de ben inanmıyoruz. Çünkü ben kendime çok güveniyorum yani ben öğrencinin yüzüne baktığım zaman ne menen olduğunu anlıyorum. Ben de lisede çalışan bi öğretmenim yani o sebeple ben yok diyorum benim çocuğumda öyle bişey. Ama çocukta gelişen bi davranış var yani bişey var. Bişey var ama samimiyetle söylüyim evladınıza atfedemiyorsunuz böyle bişeyi. **(Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)**

Ben hissettim ama konduramıyorum çocuğuma hiçbir şey. Ben bu durumu televizyonlarda görüyordum. Ben televizyonda gördüğümde de inanmazdım rol yapıyorlar derdim. Böyle mi oluyormuş diye inanmazdım la ben. **(Ümit, 47Y)**

Gencin bağımsızlaşma ve kimlik gelişimi içerisinde olduğu ergenlik dönemi Ege (2018)'nin belirttiği üzere ebeveynler ile çocukların; sosyal yaşam, sorumluluklar, okul başarısı ve devamsızlığı, aile içi ilişkilerde çocukların davranışları (öfke, saygı, konuşma biçimi gibi), arkadaş seçimleri ve ilişkileri, zamanın değerlendirilme biçimi, giyim tarzı, para harcamaları gibi birçok çatışma yaşadıkları bir dönemdir (Ege, 2018, s. 22). Kadınların anlatılardan da görüleceği üzere madde kullanımını ile birlikte çocuktaki değişimler, ergenlik dönemi değişimleri ile paralellik ve benzerlik göstermektedir. Bu yüzden çocuktaki değişimlerin fark edilmesi aileler tarafından çok güç olmaktadır. Hele de “benim çocuğum uyuşturucu madde kullanıyor.” düşüncesi birçok annenin “yoğun annelik pratiklerinin karşılığında düşünmek istemedikleri, görmek istemedikleri” bir şey olduğu için bu düşünce imkansızlık dahilinde kalmaktadır.

Kadınların çocuktaki değişimler karşısında psikolojik destek, askere gönderme ve semtten taşınma gibi çeşitli önlemler alsalar da çocuklarının olumsuz yönde daha da değiştiğini ifade etmeleri madde kullanımının bağımlılığa dönüştüğü sürecin yansımasıdır. Özellikle ortam değişiminde madde kullanımında çevrenin etkisinin ortadan kaldırılmaya yönelik çevreye dair bir bariyer koyulmaya çalışılsa da bu bariyerlerin yıkılması çok da zor olmamıştır. Dilbaz'ın (2010) ifade ettiği üzere madde kullanımının bağımlılığa dönüşmesi deneysel, sosyal ve kötüye kullanımın geliştiği operasyonel kullanım ve bağımlılığı içeren bir süreçtir ve bunun geç farkedilmesi madde ile mücadeleyi güçleştirmektedir. Annelerin de bu “madde bağımlılığı düşüncesinin akıllarına gelmesinin imkansız” olduğunu ifade ettikleri bu dönem henüz bağımlılığın yeni yeni olduğu dönemlerdir.

4.2.1.1.2. Bağımlılığın öğrenilmesi: Çocuğu kabul edilir kılmanın yıkımı “*Dünyam başıma yıkıldı.*”

Çocuklarının değişimlerinden şüphelenen annelere, çocuklarına konduramadıkları madde

kullanımını “ilk olarak nasıl öğrendikleri” şüphelerinin üstüne gitmeleri ile çok farklı kaynaklardan madde kullanımını öğrendikleri ortaya çıkmıştır.

Mutlu kız çocuğunun okulda fenalaşmasının ardından kızının kendisine telefonda “*Eczaneden sinir bozukluğum için hap aldım, fenalaştım.*” demesinin ardından birşeyler kullandığını anladığını, çocuğu inkar edip yalan söylese de daha sonra ise rehber öğretmeni aracılığıyla çocuğunun itiraf ettiğini aktarmıştır. Göksu çocuğunun madde kullandığını ev içerisindeki kokulardan ve çocuğun dışarda yığılıp kaldığını duymasından ve komşularının da “*Yani yanlış anlama ama hani böyle böyle bir şey kullanıyor çünkü buralarda düşüyor kalıyor.*” demesinin ardından anlamıştır. Servet, çocuğunun cüzdanından para çalmaya başlamasının ardından çocuğundaki değişikliği araştırırken çocuğun çalıştığı yerdeki patronundan öğrendiğini ancak yine de tam olarak görmeden ne içtiğine dair tam bir kavrayış geliştiremediğini, daha sonra cebinde bulduğu madde ile anlayabildiğini belirtmiştir. Yüksel çocuğundaki kişisel bakımındaki ve giyimindeki özensizliğini, aşırı terlemelerini ve kendinden yaşça büyük arkadaşlarının olduğunu ve onların yanında davranışlarındaki değişiklikleri görmeleri sonucunda birşeyler kullandığını anladığını ancak ne kullandığı hakkında fikir sahibi olmadığını aktarmıştır. Sonrasında öğretmen olarak çalıştığı okulda öğrencileriyle gittiği AMATEM’de bilgi alırken psikiyatristin anlattıklarını kendi oğlundaki gözlemleriyle eşleştirdiğini farketmesi üzerine çocuğunun bağımlılığını anlamıştır. Eren çocuğunun bir gün eve geldiğinde öptüğünde değişik koktuğunu farketmiş ve çocuğunda gariplikleri anlaması ve şüpheleri üzerine öğrenme çabası içerisinde çocuğunu doktora ve çocuk şube polisine götürmüş ancak çocuk ile görüşen kişiler tarafından da kendisine açıklama yapılmadığını anlatmıştır. Daha sonra ise çocuğun arkadaşından madde kullanımını öğrenmiştir.

Aşağıda Umut, Deniz, Görkem ve Ümit’in madde kullanımını anlama anlatıları ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Umut anlatısında çocuğunun madde kullanıyor olabileceğine dair ilk duyumunu arkadaşından aldığını belirtmiştir. Arkadaşının “*Umut abla sana bir şey söyleyecem ama beni ne olursun yanlış anlama sanki E. uyuşturucu kullanıyor.*” demesiyle öğrenmiştir. Arkadaşından aldığı bilgiyle çocuğunun dna örneğinden test yaptırmak ve çocuğunun ceplerini ve cüzdanını karıştırarak bu konuda kanıt aramış ya ancak herhangi bir şey bulamayıp aramaktan vazgeçmiştir. Bu vazgeçiş ise bağımlılık düşüncesini kondurmanın zorluğu ile alakalı olarak açıklamıştır: “*Üstünü aramaya başladım üstünde böyle bir şey bulamadım. Bi de yakıştıramıyorsun ya. A arkadaşım yanlış dedim. Takip ettim bir dönem üstüne başına bir şey yakalayamadım. Vazgeçtim ben bunun arkasını bıraktım.*” Gerçekten uyuşturucu madde kullanımını ise çocuğunun dışarıya

gittiğinde “*benim dişlerim uyuşmaz ben uyuşturucu kullanıyorum.*” demesi üzerine dışçiden öğrenmiştir. Ancak çocuğunun uyuşturucu madde kullandığını kabul etmesi, birkaç yerden daha duyması ve kendi gözlemleri sonucu gerçeklemiştir.

Deniz’in çocuklarının bağımlılığını öğrenmesi ise öncelikle evde alüminyum folyolar bulunduğu bunlara dair kafasında soru işaretleriyle başlamıştır. Ancak çocuklara sorduğunda herhangi bir şey öğrenememiş ve folyonun ne için kullanıldığına dair bir fikri olmadığı için üzerinde durmadığını belirtmiştir. Sonrasında ise “*görümcesinin oğlunun madde yüzünden 18 yaşında beşinci kattan atlaması ve ölümü*”nün ardından kendi çocuklarının korkmasına ve itiraf etmelerine sebep olduğunu anlatıya dökmüştür: *İlk zaten bana söylediler: “Anne bizi kurtar, biz ölüyoruz.” dediler. (Deniz, 42Y)*

Görkem ise oğlunun üniversite için şehir dışında okuduğu sırada yurttan sorunlar yaşamasının ardından ayrı eve çıktığını, okulunu uzattığını ve yaz tatillerinde ise çok çağrılmalarına rağmen eve gelmemeye başladığını belirtmiştir. Ara tatilde evine gelen oğlunun ev sıcak olmasına rağmen uzun kollu giymesini garipsemiş ve eroin kullanıyor olabileceğinden şüphelenmiştir. Görkem’in öğrenme süreci anlatısında “*Ya bir gariplik var terslik var yüzünden anlıyorum annesiyim ben. Baba anlamaz da. Eyvah dedim aklıma eroin geldi filmlerden falan görüyoruz kollarında hangi şırınga ise onları mı gizliyo acaba. Böyle iki gün hop oturdum, hop kalktım. Bir şey de soramıyorum.*” cümlelerindeki “...annesiyim ben. Baba anlamaz da.” ifadesi anne ve babaların çocuğun takip etme ve gözlem rolünü ve bu konuda cinsiyete dayalı farklılığın kabulüne ilişkin bir kabulünü göstermektedir. *Sonra U.’un odasının kapısını açtım, “Çıkar tişörtünü, kazağını çıkart.” dedim. “Yok mok.” dedi. Neyse ısrar ettim çıkardı dikiş izi.*” Şüphesi doğrultusunda çocuğunun üzerine giden Görkem, oğlunun kız arkadaşından ayrıldığı için intihara kalkıştığını öğrenmiş ve çocuğunun terapi desteği almasını sağlamıştır. Yaz tatilinde üniversitede okuduğu şehirden eve gelmemesi sonrasında ise çocuğun durumunu merak edip üniversitesine gittiğini ve okuldaki hocalarından madde kullandığını öğrenmiştir. “*...eşim bana gitme demişti. Ben onu dinlememiştım işte duramam dedim, annelik şeyi gittim ve öğrendim.*” cümlesiyle madde kullanımını öğrenmesinin de yine “annelik” ile açıklamaktadır.

Ertesi gün biz hemen ... Hastanesine gittik zorla sürükleye sürükleye, gelmek istemedi. İşte terapiye başlandı. ...Sonra bu tekrar gitti okuluna. Ondan sonra bir yıl uzattı okulu o yaz gelmedi. Dedim ne oluyoruz ben atladım gittim haberi yok bunun. Oturduğu evi de bilmiyorum sora sora öğrendim. Herkes gitmiş tatilde evine. Sadece oğlan ve arkadaş evde kalmışlar ama eve köpek bağlasan durmaz. Yani bir şey var ama adını koyamıyorum. Neyse U. uyurken okuluna gittim. Okul açıldı, rehber öğretmeni bir de müdür vardı. Dedim “Böyle böyle ben çocuğumu hiç normal görmedim ve böyle böyle şeyler yaşandı bizi bilgilendirmediğiniz.” Ama onların da savunması tabii ki şu: “18 yaşını geçmiş bir çocuk yetişkin o yüzden aramadık.” Rehber hocası dedi ki: “U. geçen sene çok düzenli okula geliyordu ama bu sene çok şey yaptı arkadaşlarına uydu. Çok sevdiğim bir öğrenciydi.” dedi.

“Çok düzenliydi. Yanlış arkadaşlıklar edindi ve doğru düzgün okula gelmemeye başladı.” dedi. O takıldığı arkadaşları da uyuşturucu kullanıyor. Benim başımdan aşağı kaynar sular döküldü. Normal gibi görünmüyordu zaten. Eşimi aradım eşim bana gitme demişti. Ben onu dinlememiştım işte duramam dedim annelik şeyi gittim ve öğrendim. (Görkem, 53Y, Nar-Anon Üyesi)

Ümit, çocuğunun okulu bırakmasının ardından 13-14 yaşında çalışmaya başladığı pastanede aynı yerde işe girdiğini ancak çocuğunun üç ay sonra işten ayrıldığını ve çalıştığı için oğlunu takip edemediğini ifade etmiştir. Bir gün işten gelirken komşusundan çocuğunun madde kullanımını öğrenmesini şöyle anlatıya dönüştürmüştür:

Bir baktım işten geldim bir gün benim bir karşı komşum kapımı çaldı. “Senle bir şey konuşacağım.” dedi. “İyi gel.” dedim. “M. nerede?” dedi. “Vallahi bilmiyorum ben yeni geldim dedim oynuyor herhalde.” dedim. “Hee oynuyor.” dedi. “Y.’inen ikisi napıyolar biliyon mu?” dedi. “Gı ne diyon S. dedim lafi dolandırma benim yüreğime incek söyle.” dedim. “Aşağıdaki bırakılmış evde o ikisini gördüm bali içiyorlardı.” dedi. “Gız sen ne diyon.” dedim. “Bali içiyorlardı ikisinide öldürdüm, dövdüm ben.” dedi. “Kurban oluyum şaka yapma.” dedim. “Gız bu işin şakası mı olur.” dedi. “M. yapmaz mümkün değil.” diyorum. “Ben yalan mı söylüyorum. İkisini de gördüm, kulaklarını çektim. Hatta kaçtılar şimdi ikisi de yoklar ortalarda.” dedi. Anaam ben şok oldum. İnanamıyorum kadına üç beş defa defalarca tekrarlatıp duruyorum şaka yapıyorsun diye. “Gı bali ne diyom, o nası içiliyor?” diyom ben. Mümkün değil ben bilmem öyle şeyleri. Poşetin içine koymuşlar bi o çekiyo yapıyor bi o çekiyor diyor. Bi de böyle (eliyle poşeti büzüştürüp ağza götürüp çekme) tarifini yapıyor. Allahım elim ayağım kül gibi oldu. Şoktan şoka giriyorum. Deliriyorum evin içinde bir o tarafa gidiyorum, bir bu tarafa geliyorum. Delirdim. Nerdeler şimdi? dedim. Gaçtılar gittiler dedi. Evin içinde vurunu vurunu duruyorum (*anlatırken de dizlerine çok sert vuruyor*) bir o yana dönüyor bir bu yana dönüyor vurunu vurunu duruyorum. Şimdi de bak o anı yaşıyorum. Yine soruyomuşum kadına “O bali ney gız, o yapıştırıcı bişey değil mi? Yapıştırıcı nası kullanılır nası içiliyo bu bacım.” diyorum. “Ne içmesi gız, gözününen gördün mü? Yalan ney söyleme bana.” diyom. Şoka girdim ki ben inanamıyorum. Çünkü benim çocuğum asla öyle bir şey yapmaz diyorum. Sen didi üstlerinden başlarından hiç mi koku almyorsun didi. Alıyom ben koku ama ben ne bileyim öyle bir şeylerin olduğunu bilmiyorum. (Ümit, 47Y)

Yukarıdaki çocuğun bağımlılığının öğrenmesine dair Ümit’in anlatısında ayrıntılı olarak görüldüğü gibi bağımlılığın öğrenilmesi; “Çünkü benim çocuğum asla öyle bir şey yapmaz...” cümlesindeki ve diğer birçok kadının kullandığı “benim çocuğum” ifadesi, yoğun annelik ideolojisi pratikleri içerisinde annelerin kendi anneliklerine rağmen çocuklarının böyle bir davranış göstermiş olması karşısında yaşanan şok, inanamama, kabullenememenin yaşandığı bir sürece işaret etmektedir. Daha önce belirttiğim gibi çocuğun madde kullanımının öğrenilmesi ailede deprem etkisi yaratmaktadır. Artık madde bağımlılığının inkar edilemeyecek şekilde kanıtlarla öğrenilmesi asıl depremin yaşandığı noktadır. Umut, Ömür, Yaşar, Mutlu, Ümit, Eren, Servet, Cihan anlatılarında net bir şekilde görüldüğü üzere kadınlar çocuklarının madde kullanımını ilk duyduklarındaki yaşadıkları şoku ve hayal kırıklığını anlatan tepkileri kısaca şöyledir:

Arkadaşım “Sanki E. uyuşturucu kullanıyor.” dedi. Bu öyle deyince kaynar sular tepemden aşağıya döküldü. İçime bir ateş düştü benim. O yangını anlatamam yani. Izdırıp verici bir

şey. Dünya başına yıkılıyor. Hiçbir şeyin kıymeti yok senin için. Onun öyle olabileceği ihtimali, şakası bile yapmak istemiyorsun. Çok ağır yaşadım ben bu süreci. Çok kötü hissettim, çok kötüydü. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Vallahi çok kötü oluyorsun gerçekten madde kullandığını anladığımda. Yani anlatılamaz bir şey. Şu ciğerini sökseler ondan daha iyi yani bunu nasıl ifade edilebilir ki. Çok üzüluyorsun. **(Yaşar, 47Y)**

Şok oldum, fenalık geçirdim, bayılmışım duyunca. İlk öğrendiğimde şok oldum. Fenalaşmışım. Yıkılmışım. Sonra kendime geldim. Şok şok oldum. **(Mutlu, 64Y)**

Sonra arkadaşı “M. uyuşturucu içiyomuş.” dedi. Ben olduğum yere küt diye bayıldım. (ağlamaya başladı). Yıkıldım yani. Sokaktayız. Ben yani bir hoş oldum, ferim kesildi. Şu belimden aşağı yanımı hissetmiyorum. Basamadım. Ben havale geçiriyorum, deliriyorum, üzülüyorum. Ne diyon kızım ne diyon. Ağlayı ağlayı eve az kalmıştı, evin yolunu bulamadım. Artık sokaklarda deli gibi ağlayarak gidiyorum eve. **(Ümit, 47Y)**

Bu anlatıların yıkıcılığı aslında yoğun annelik ideolojisi ile bağlantısı görülmelidir. Annelik ideolojisindeki annelerin iyi bir anne olarak çocuğun toplumda kabul edilir kılma pratiği dolayısıyla kendisinin toplumda iyi anne olarak kabul edilir kılınması ile alakalıdır. Bu yıkıcılık içeren anlatılar annelik ideolojisinin hakimiyetinde anneliğin sarsıntısına işaret ettiğine dikkat çekilmelidir. Bunun yanında bu anlatıların bu kadar yıkıcı olması, çocuklarının herşeyinden sorumlu anneler olarak yetiştirdikleri çocuklarına yükledikleri anlamla ve çocuklarını nasıl gördükleri ile de ilgilidir. Annelik kimliği dışında bir kimliği olması istenmeyen kadınların annelik gelişimindeki; Laney ve diğ. (2015, s. 134-135)’in işaret ettiği gibi, çocukları bir parçaları haline getirme durumlarının, kendisini çocuğun deneyimlerinden ayır(ama)ması ve birleştirmesi dengesinin kuramaması ile de bu yıkımın açıklamasına bakılmalıdır.

Ekin, Görkem, Deniz, İlkay, Umut ve Cihan gibi birçok kadının anlatılarında “*Onun için yaptıklarından sonra bana bunun nasıl yapar?*” sorusu ve “*Benim çocuğum böyle bir şey yapmaz, yapamaz, yapmamalı.*” ifadeleri yoğun annelik pratikleri karşısında böyle birşeyin beklenmemesi ile yaşanan sarsıntıyı göstermektedir. Çocuğun büyüüp genç yetişkin bir birey olarak sosyal hayata karışmaya başladığı ve dolayısıyla yoğun anneliğin toplum tarafından görüleceği ve övgü ile mükâfatının alınacağı yerde anlatılarda “hayallerinin yıkılması” olarak ifade edilen çocuğun kabul edilir kılmanın yıkıldığı bu süreç, kadınlara çocukları dolayısıyla annelik algılarının sorgulatan bir sürece doğru evrilmekte olduğu görülmektedir.

Artık bağımlı olduğundan eminim yani. Yani ben kalbimde bir şeyler koptu yani abimden dolayı. Ben artık bunun dönülmez bi yol farkındaydım. Ve ben öyle acayip duygular içindeydim ki ve hala da zaman zaman yaşıyorum. Ve bu kadar başarılı, bu kadar zeki bir çocuk yani serseri değil. Önceki hayatı böyle değil birdenbire nasıl böyle bir şeye düştü diye ben şoklardayım yani. Hayal kırıklığı, üstüne hayaller kurmuşum hepsi yerle bir olmuş. Yerle yeksan olmuş. Yani oğlum hayatını mahvetti, hayatına son verdi. Yani bu bir ölüm gibiydi bana gerçekten ölüm gibiydi yani. Vallahi önce utanma, mahcup olma. Sonra kendime yakıştıramama. Yani benim oğlum nasıl böyle bir şey yaptı? Yani ben onu çok iyi yetiştirmeye çalıştım. Çok iyiydi. Önce hep “bunu bana nasıl yaptı.” diyordum. Ki bana bunu

yapması aslında orası beni çok yıkıyordu. Bana bunu nasıl yapar sorusu. Babası yokken hem anne oldum hem babası oldum. Bana bunu nasıl yaptı? **(Ekin, 62Y, Nar-Anon Üyesi)**

...Öğrenince ilk hissiyatım ne oldu biliyor musun. Hayır yani benim çocuklarım yapamaz. Hep bunu diyorsun. Ben birçok kişiyle de sohbet etmişim bu konuda kullanıcıların ailesiyle. Hepsi de aynı şeyi söyledi. “Hayır, hayır diyorsun yani hayır, hayır benim çocuğum böyle bir şey yapmaz, yapamaz, yapmamalı.”İlk hissettiğim şey bu. Ama ondan sonra tabi gerçekler çıktı ortaya, kabulleniyorsun. **(Deniz, 42Y)**

Vallahi anlatılmaz ki çok acı. O kadar acı ki hala da diyorum nasıl yapar benim çocuğum. Böyle yufka yürekli, iyi niyetli bir insan nasıl bu hale geldi. Hala da düşünüyorum yani nasıl, nasıl oldu. Hala da kabullenemiyorum. Hala yani çok zor bir dönemde şey yapmam. **(İlkay, 53Y, Nar-Anon Üyesi)**

Kadınların anlatılarında bağımlılığı öğrenme biçimlerinin nasıl olduğuna bakıldığında kadınların anneler olarak çocuklarındaki değişimlerin sorgulayarak, şüpheleri doğrultusunda çocuklarını takip etmeye başlamalarının sonucunda öğrendikleri görülmektedir. Annelerin öğrenme biçimleri ise; çocuğun cüzdanında veya cebinde madde bulma, çocukları zorlama sonucu ve/veya düştükleri durumdan korkarak paylaşımları, akraba ya da komşuların gördüğü bazı şeyleri söylemesi, çocuğun arkadaşlarının söylemesi, çocuğun okulundaki öğretmenlerden, işyerindeki patronlarından, farklı sağlık sorunları için gittikleri doktorlardan soruşturma sonucunda öğrenme gibi sıralanabilir. Kadınların anlatılarında ailede ilk olarak çocuğun madde bağımlılığını kendilerinin öğrendiğini ve bunun üstüne eşleri ile çocuğun bağımlılığını paylaştıkları görülmektedir. Kadınlar anlatılarında eşlerinin çocuktaki değişiklikleri farketmedikleri ve bunun üstüne gitmediklerini belirtmişlerdir. Sadece Yüksel eşinin kendisinden önce durumu farkettiğini ifade etmiştir. Kadınların öğrenme biçimlerindeki bu farklılığı ise birkaç annenin anlatısında “annelik” ile açıkladığı görülmektedir. Annelerin çocukların madde bağımlılığını öğrenme anlatılarında öne çıkan “yıkılma” annelik ideolojisinin hakimiyetindeki iyi annelik kurgusunun sarsıntısına işaret etmektedir.

4.2.1.1.3. Bağımlılığa inanmaya direnç/Çocuğun inkarına inanma isteği “*Yok canuum benim çocuğum denemek için içmiştir.*”

Anneler çocuklarının madde bağımlılıklarını ilk öğrendiklerinde; şok yaşadıkları ve kabullenmekte zorlandıkları yukarıdaki anlatılarda görülmektedir. Çocuğun inkarı, denemek için kullanıldığı, kullanılan maddenin bağımlılık yapmadığı gibi birçok sebep ortaya konarak bağımlılığın kabulüne karşı direnç kendini göstermektedir.

Yaşar, Göksu, Umut içilen maddeyi öğrenmelerinin ardından madde ve zararları hakkında internetten araştırmalar yapmaları ve çocuklarından veya çevrelerinden soruşturmaları sonucunda özellikle içilen madde “esrar” ise diğer kimyasal maddeler kadar zararlı olmadığı ve “esrarın bağımlılık yapmadığı” yönünde bilgiler edimşlerdir. Bu anlatılar bağımlılığın nasıl bir süreçte

ilerlediğine dair annelerin ve çevrelerindeki yanlış bilgiye işaret etmektedir. Bunun yanında çocuğun bağımlılığına inanmaya karşı dirençle de bu bilginin kendilerini yatıştırmalarına neden olduğu görülmektedir.

Bir şey içtiğini biliyorum ben senin artık dedim. O içiyorum ot bir şey değil esrar bir şey değil dedi. Ondan sonra bu sefer esrarı, otu araştırmaya başladım internetten. İşte hani diğer maddeleri kullanmadığına şükretmeye başladım. Nasılsa bu da kötü ama öbürleri daha kötü gibi kendimi teselli yoluna gittim hep. İşte dedim yani bir elim kullanabilir, bir kokain kullanabilir en azından bu ot tamam beyin sürelerini buda zarar veriyormuş ama dedim. Soruyorum soruyorum esrar bağımlılık yapmaz diyorlar bu sefer kendimi öyle rahatlatmaya çalışıyorum. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Esrar kullandığın da yine de diyordum bırakır yani herkes diyordu esrar bırakılır. Sonra kardeşime falan söylemeye başladım abla korkma esrarı isteyen herkes bırakır diyordu. Eşim de dedi tek esrar olsun kullandığı bizim taa Tunceli’de öğretmenlerimiz içiyordu esrar kafa bulsun diye. Sonra bırakıyorlardı dedi. Öyleyse dedim iyi yani bırakır. M. ediyordu ben bırakırım bağımlı değilim diyordun. İnaniyorsun, inandık saf saf. **(Göksu, 52Y, Nar-Anon Üyesi)**

Yaşar, Göksu ve Özgür gibi esrar hakkında benzer duyumları olan Özgür ve Ekin’in anlatısı bağımlılığa inanmaya karşı direncin nasıl kırıldığını ve bu anlatısının geçmiş deneyimleri ve çevresi ile olan etkileşimleri doğrultusunda nasıl şekillendiğini göstermektedir.

Özgür öncelikle çocuğunun çantasında bulunduğu otun ne olduğunu anlayamaması üzerine gittiği AMATEM’de aileler ve bağımlılığı olan gençlerle konuşarak bilgi almaya çalışmıştır. Öncelikle gençlerden aldığı bilgide “*Ondan sonra oradaki bağımlı çocuklar var ya onlara sordum abla dedi bu ot diyoruz buna. Bunu içse ne olur içmese ne olur bir zarar yok önemi yok gibilerinden şeyler söylediler.*” Ailelerden aldığı bilgi de ise “*Bir iki aile ile görüştim. Oradaki ailelere de dedim ki oğlum “Anne saçmalama istersem bırakabilirim dedi.” dedim. Sonra oradaki aileler bana “Bize de aynı numarayı söylediler.” dedi. Yine bağımlı çocuklar “Biz de öyle söyledik ailemize.” dedi.*” Özgür oradan aileler ve geçlerin deneyiminden doğrudan edindiği bilgilere rağmen oğluna inanmayı tercih edişini şöyle açıklamıştır: “*Oradaki aileler öyle deyince biraz kulağıma şey çalınmış oldu yani ama öyle inandırıcı ki K. istersen gidelim, inanmıyorsan baktıralım, tahlil yaptıralım falan diyor. Bu sizi biraz ikna ediyor. Ben inandım daha doğrusu ben de inanmak istedim yani.*” Bunun üzerine Özgür’ün ablası da AMATEM’den “*ihmal etmeyin bu böyle başlar, arkası gelir gibilerine*” bilgiler almasına rağmen Özgür ablasına da inanmayarak “*Abla dedim sen de öyle bir yaptın ki çocuğu esrarkeş durumunda gibi yani. Hiç inanmak istemedim.*” Özgür en sonunda edindiği tüm bu bilgiler ve çocuğundaki belirtileri alkol kullanmasına bağlayarak anlamlandıramadığını aktarmıştır. Bu anlamlandıramamasını ise şöyle ifade etmektedir: “*Aslında çok da araştıran bir insanım ama böyle insana gaflet mi çöküyor ne dersiniz veya kabullenmek mi istemiyorsunuz.*” En sonunda eve gelen bir yazı sonucunda oğlunun bağımlılığını paylaşması ile öğrenmiştir. “*Sonra zaman geçti bize bir yazı geldi bu uyuşturucu kullanırken yakalanmış o*

yazıya istinaden ona sorunca o zaman dedi ki "Anne ben kurtulamıyorum madde kullanıyorum, kurtulmaya çalışıyorum ama bunu tek başıma yapamayacağım bana yardım eder misin?" (Özgür, 54Y, Nar-Anon Üyesi)

Ekin geçmişte kendi abisinin madde kullandığındaki davranışlarının bilgisiyle çocuğundaki değişiklikleri hemen farketmiş ancak çocuğunun inkar etmesi karşılığında çocuğuna inanmasını öyle açıklamıştır: "O inkar etti tabi. Ama anlıyon da hani konduramıyon ya hemen geçıştirdik. "Ne diyorsunuz siz falan." dedi. Biz bunun üstünü örttük yani kullanmadığını biliyoruz. Söylemedi bir şey. Yani inanmak istediğine inanyorsun ya. Yok yok yaa olur mu öyle şey gibi çabucak ben kendimi olmayana inandırdım, olana değil de olmayana inandırdım." Bu olaydan sonra çocuğun denizcilik eğitimi sırasında staj için gemi ile Ukrayna'ya gittiğinde stajdan erken dönmesinden şüphelendiğini ve çocuğunun davranışlarının daha da değiştiğini gözlemlediğini belirtmiştir. Sonra inanmamaya karşı direncinin yıkılması çocuğunun itiraf etmesi ile gerçekleşmiştir: "Anne sana bir şey söyleyecem." dedi. "Söyle oğlum." dedim. Nerden aklıma gelsin ne diyeceği tabi alt yapıdan biraz şüphe vardı ama o hemen söyleyince tamam dedim. "Anne ben böyle böyle madde kullanıyordum bağımlı olmuşum. Aynaya bakamıyorum, halüsinasyonlar görüyorum. Gemide çok kötü oldum kafayı yiyecektim." Hiiii (...iç çektii) o anda işte bana bir güç geldi. Ben hiç bozuntuya vermedim ne ağlamak ne sızlamak. Uyuyamadım sabaha kadar." Ardından hemen çocuğunu bağımlılık konusunda televizyonlardan tanıdığı ünlü bir doktora götüren Ekin, doktorun yanlış yönlendirmesinin çocuğunun bağımlılığını hafife almasına ve zaten inanmak istemediği bağımlılığın üstünü örtmesine neden olduğunu aktarmıştır: "Doktorun çocuğun bağımlı değil ortam bağımlısı demesi beni rahatlattı aslında. Eğer ortamı değişirse, o Rize'den kurtulursa hallolur dedi bana. Şimdi o doktoru ben güzel bi şekilde hallederim ama bırak yani televizyonlara çıkıyo bi de. Bir daha üstünü örttüm benim oğlum bağımlı değil." (Ekin, 62Y, Nar-Anon Üyesi)

İlkay çocuğunun yazlıktan arkadaşı ona çocuğunun madde kullandığını söyledikten sonra bağımlılığa inanmaya karşı direnç göstermesini "Kabullenmedim yok canım benim çocuğum kullanmaz yani bir denemiştir diyorum. Çok ağladım yani benim çocuğum nasıl içer. Yok canım benim çocuğum denemek için içmiştir. ...İçse de denemek için içmiştir." cümleleriyle anlatmıştır. Ancak sonrasında tam itiraf edemese de kendince arkadaş ortamında uzaklaşması için askere gönderme gibi önlemler almıştır. Ancak askerlik sonrasında artan madde kullanımı ile çocuğuyla madde kullanımını fark ettiklerini paylaştığında "Bırakacağım biraz kendime geliyim, askerden gelmişim yoksa ben böyle şey değilim." diyerek madde kullandığını itiraf etmiştir. Ancak bundan sonra kullanımın daha da artmasıyla inanmaya karşı dirençleri tamamen kırılmıştır.

Hemen hemen tüm annelerin anlatılarında çocukların “bağımlı olmadıkları denemek için kullanma” ifadeleri geçici süre ile onların kendilerini yatıştırılmalarına neden olmaktadır. Bu durum, depresyonun artçı sarsıntıları arasındaki durgunluk olarak ifade edilebilir. Bağımlılığa inanmaya karşı direnç konusunda Yüksel bunun sebebinin “anne olarak çocuğunu konumlandığı yer” ile ilgili olarak açıklamıştır. Yüksel’in bu anlatısı -daha önce ifade ettiğimiz Laney ve diğ. (2015, s. 134-135)’in işaret ettiği gibi annelerin çocukları bir parçaları haline getirme durumunu- anneler açısından yarattığı bir başka etkiyi göstermektedir.

Sonra zaman içinde evet bizim çocukluğumuzdan gelen hastalıklarımız var, bazı şeyleri sağlıklı değerlendirmiyoruz. Olayları görmek istediğimiz gibi görüyoruz yani D.’nin hastalığını önceden belki görebilirdim ama görmek istemedim çünkü benim için D. hayatımda çok önemli bir yerde olan insan onun yanlısını görmek istemedim. **(Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)**

Annelerin anlatılarında çocuğunun madde bağımlılığını kabullenmelerinin ne kadar zor olduğu görülmektedir. Her ne kadar çocuklarında bazı değişiklikler gözlemlenir de bağımlılığın kabul edilmesinin çok uzun bir süreç olduğu ve birçok göstergeden sonra üstü örtülen gerçeklikle yüzleşmenin ve kabullenmenin gerçekleştiği yukarıdaki anlatılarda ortaya çıkmaktadır. Annelerin anlatılarında bu sürenin ne kadar olduğunu sorduğumda gördüm ki anneler çocuğun madde kullanımını başlamasından yıllar sonra (en az 1,5-2 yıl, en fazla ise 6 yıl sonra) öğrenmişlerdir. Benzer şekilde Choate (2011)’un bağımlılığı olan çocukların ebeveynleriyle yaptığı çalışmada ebeveynlerin çocuklarının maddeye başlamalarını ortalama 2 yıl sonra öğrendikleri görülmüştür. Sakiyama ve diğ.’nin (2015, s. 276) 500 aile üyesi ile yapılan bir çalışmada çocuklarının madde bağımlılığını keşfetmeleri ortalama 3.7 yıl sürdüğü sonucu ortaya çıkmıştır. Her ne kadar anneler çocuklarının bağımlılık geçmişi hakkında bilgi edinmeye çalışsalar da, çocukların tam olarak ne zaman madde kullanmaya başladıklarını anlatmadıklarını belirtmişlerdir. Görüşülen kadınların çocuklarının madde kullanım geçmişi ise en az 5 yıl en fazla 10 yıldır kullananlar olduğu görülmüştür. Madde kullanımına başlama dönemi genellikle lise dönemi olarak görülmüştür. Bazı çocukları ise 13 yaşında başladıkları görülmüştür.

Lise çağında başladım dedi. Biz üniversitede 22 yaşında öğrendik. Şimdi 26 yaşında. **(Özgür, 54Y, Nar-Anon Üyesi)**

16 yaşında kullanmaya başlamışlar eğer yalan söylemiyorlarsa kendileri anlattı. Şimdi 21 yaşında. Zaten 4,5-5 senelik bir mevzumuz var bizim maddeyle ilgili. Liseyi bitirdi açıldı yani 18 falan. **(Deniz, 42Y)**

Şimdi biri üç yıldır kullanıyor 16-15 yaşından beri kullanıyor. Diğeri de 2012’den beri kullanıyor. 17-18 yaşından beri kullanıyor. Ona bakarsan 10 yıldır kullanıyor. **(Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

12’si bitti 13 yaşına girdiği anda kullanmaya başladı. F.’in bana söylemesi 12’sinde bali çekiyomuş, “13 de bonzai kullanmaya başladım.” dedi. Ben iki sene sonra öğrendim. 15’inde

yani ben öğrendikten sonra sürecimiz başladı zaten. (Eren, 48Y, Nar-Anon Üyesi)

Çocuğun madde kullanımının bu kadar geç farkedilmesi ve kabullenilmesi annelerde “ilk başta farketseydim, kontrol altına alabilir miydim?” sorularını gündeme getirmektedir. İlk başta farkedemedikleri için de kadınların keşkeleri oluşmaktadır. Bu yüzden de maddenin kabullenme ve kendine itiraf etme sürecinin çok zor olduğu Yüksel’in anlatısında öne çıkmaktadır.

Şu an 28 yaşında “kendimi 10 sene de falan mahvettim.”dedi. Oradan anlıyorum ki 10 senedir bu kullanıyor. Oğlum markette kalıyordu ben onun madde kullandığını öğrendiğimde keşke yanında olsaydım, o zaman belki kullandığının başlangıçlarında uyansaydım bir şeyleri kontrol altına alabilir miydim hiç bilmiyorum. Dediğim gibi o kadar çok bilinçsizceydi hani ne karşımda silahşör vardı açık bi şekilde o yel değirmenine karşı savaşmak gibi bir şey olurdu herhalde bilemiyorum. (Ömür, 62Y, Nar-Anon Üyesi)

Zaten bizim D. ile yüzleşmemiz de bizim kabullenme sürecimizden sonra oldu yani dediğim gibi D. 3-4 sene kullandıktan sonra yani o lisede başlamış biz üniversitedeyken öğrendik. 3-4 sene sonra kabullendik. Ben onun için diyorum hastalığı kabullenme süreci bence çok önemli. Bunun bir hastalık olduğunu kabullenmek evet benim çocuğum eroin kullanıyor demek belki ilk zamanlar çok zordu bunu söylemek ama şimdi evet söylenebilir bişiy gibi geliyor çünkü kabullendim onu. (Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)

Çocuğun maddeyi kullanmaya başlaması ve annelerin öğrenmeleri arasındaki yıl farkı madde kullanımının deneme sürecinden başlayan bağımlılığa dönüşen ve günlük yaşamda olumsuz etkilerinin gözle görülür bir şekilde yaşandığı sürece kadar ilerleyen zaman olarak değerlendirilebilir. Yukarıda çocuklarının maddeyi sadece denemek için kullandığını söylemesi ile annelerin madde bağımlılığının gelişmediğine kanaat getirildiğine ya da kullanılan maddenin (özellikle esrarın) “bağımlılık yapmadığı” yönünde bilgi edinmeleri ve “kullanmıyorum, bıraktım” dediklerinde de buna inanmak istediklerine dair anlatıları, bağımlılık gerçekliğine karşı geliştirilen annelik direncini göstermektedir. Bu konuda özellikle uyuşturucu madde ve bağımlılığın nasıl bir şey olduğu ilgili bilgisiz olmanın da hizmet ettiği, “Yok, yok benim çocuğum yapmaz, bizim başımıza gelmez” gibi inançlar inşa edilen “yoğun annelik ve iyi çocuk yetiştirmenin bağlantılı olduğu” algısı bu direncin gelişmesinde etkili olmaktadır. Annelerin, kabullenmek istemedikleri “çocuğum madde bağımlısı mı?” düşüncesi ile artık inkar etmenin mümkün hale gelmediği noktada, depresyonun artçı sarsıntıları arasındaki durgunluktan çıkarak yaşanan bu algı yıkımıyla yüzleştikleri ortaya çıkmaktadır.

4.2.1.2. Sarsıntıyı durdurma ve meta anlatıyı sürdürme çabası “Kimse Duymadan Sorunu Çözme”

Anneciğim ne olursun gidelim tedavi ol. Bu ikimizin arasında kalacak senle ben başka hiç kimse bilmeyecek. Ne teyzen, ne dayın, ne baban hiç kimse abin dahi bilmeyecek. Sacene ikimizin arasında.(..) F. uzun bir süre tedaviyi kabul etmedi. (Eren, 48Y, Nar-Anon Üyesi)

İnanmaya karşı “direncin kırılma noktası sonrası” olarak ifade ettiğim bu aşamada “Neden oldu

ve ne yapacağız?” cümleleriyle çocuklarının “madde kullanımına başlama nedenini sorguladıkları ve maddeyi bırakması için neler yapabilecekleri” üzerine düşündüklerini belirtmişlerdir. Danışmaz Sevin ve Erbay’ın (2019: 698) çalışmasında belirttiği üzere, bağımlılığı olan çocukların, ailelerinin hayal kırıklığı ve kızgınlığın ardından hemen tedavi arayışlarına girdiklerinden bahsetmişlerdir. Bu araştırmada daha derinlemesine buna bakıldığında ise tedavi öncesi kabul etme, anlamlandırma ve sorgulamanın başladığı bir dönem yaşandığı ortaya çıkmıştır. Bu sorgulamalarda annelerin kendileri, yaşamları, annelikleri üzerine çokça düşünmekte oldukları ortaya çıkarken Umut sorduğu soruda çocuğunun madde kullanmayı deneme fikrinin aklına nasıl geldiğini sorgulaması madde kullanımının çevresel ulaşılabilirlikle bağlantısını da kurmaktadır.

Mesela evin içinde geziniyordum, onun odasına giriyordum çıkıyordum ah oğlum ah oğlum ah oğlum niye yaptın oğlum, niye yaptın oğlum dedim neden böyle bir şey yaptın, niye böyle bir şeye gerek duydun hep böyle kendimle konuşuyordum. ...İçimde hep böyle bir coşku, sel vardı böyle durmayan bir gözyaşı vardır. Kontrolsüz bir şekilde o kadar derin duygular yaşıyordum yani. Bir yerde bir eksiklik var ama nerede. Niye böyle oldu diyorum niye niye niye niye benim çocuğum demiyorum bak. Neden bunu tercih etti. Hangi sebeple bunu oraya itti hani bunları sorguluyorum kendimde. Ama cevap bulamıyorum. Nasıl başladı, nasıl bunu denedi. Veya kim buna diye teklif ettim. Ya da bunu gidip araştırıp buldu. Bunları da çok merak ediyorum. Ama hiç cevap vermedi. Bilmiyorum bunları. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Ağlıyosun sürekli. Zor bişey yani. Niye yani bu sorunun cevabı da yok yani. Niye oldu? **(Yaşar, 47Y)**

Anneler, çocuklarının bağımlılığının kabullenmelerinden sonra ilk olarak aile sistemi içinde sarsılan dengeyi yeniden kurma umuduyla kötüye kullanmayı bırakmaya zorlayarak aileyi yeniden örgütlemeye çalışır ve çeşitli girişimlerde bulunurlar (Barnard, 2006; Orford ve diğ., 2010b). Ancak aileler başlangıçta yaşanan bu durumu geçici bir sarsıntı olarak değerlendirirken, bir fay hattı üzerinde oturduklarının farkında değillerdir. Bu süreçte tedavi için doktorları, tedavi merkezlerini ve tedavi yollarını aramaya çalışmaktadırlar. Ancak çocuklarını tedaviye yönlendirmekte zorlanmaktadırlar. Bu konuda her anne çocuğunu ikna etmek için çeşitli ikna taktiklerini denemektedir. Çocuğun madde kullanmayı bırakması için bu çabalar sürerken tüm anneler çocuğun bağımlılığını diğer geniş aile üyelerine ve yakın çevresine duyurmadan bu süreci geçirmektedirler. İlk zamanlardaki “Kimsenin duymasına gerek yok, nasılsa bırakır.” inancı bağımlılığın ne olduğunun tam olarak bilinmediğinin göstergesidir. Bu süreçte annelerin kullanıldıkları ikna taktikleri; duygu sömürüsü yapma, polise şikayet etme yoluyla korkutma girişimi, çocuğu eve almama, çocuğu kötü söz ve davranışları karşısında sabretme ve hep olumlu cümleler kurma, arkadaş ortamı değişsin diye oturulan yerden taşınma, ikna etmeleri için arkadaşlarıyla konuşma, kız arkadaşıyla konuşma, telefonunu alma gibidir. Benzer şekilde Jackson ve Mannix (2003) tarafından yapılan bir çalışmada da çocuğu kurtarma amaçlı annelerin

sürekli tetik halinde olarak çocuğun her hareketini izleme, disiplin altında tutmaya çalışma, özgürlük kısıtlama anlatıları öne çıkmıştır.

Bir gün tutturdum gel dedim seni hastaneye götüreceğim diye. ...Kavga etmeye başladık beni itti, düştüm elimin üstüne, elim incindi. ...Hastaneye bir türlü ikna edemedim ama bir gün taksi tuttuk sabahın köründe o gün de pazarmış günlerden ...ama AMATEM’de kapalıydı o gün. ...Ondan sonrada bir daha gitmedi. Bu aşamada ben ne yapacağımı bilmiyorum çok uzmanlarla psikiyatristlerle görüştim hatta kızımın üniversite hocalarıyla da görüştim onlar bana çok yardımcı oldular. İşte ne yaparım nasıl yaparım nasıl yaklaşırım da bıraktırırm diye her yolu denemeye başladım. İşte duygu sömürüsü yaptım. Çok taktikler uyguladım, o gelene kadar bekledim, uyumadım, sabaha kadar onun başucunda bekledim, ağladım. İşte hastayım dedim ...evde iğne yaptırdığımda iğnenin bu şişelerini masanın üstünden kaldırmadım enjektörlere filan hani görsünde şey yapsın annem işte üzüntüden hastalanıyor diye düşünsün diye. Ama onları hiç görmedi yani görecektir durumda değildi. ...Duygularımı, öfkemi kontrol etmekte zorlandığım dönemler oldu. ...Avcılar belediyesinin merkezinden bilgi aldım ilk. Bana üstüne gitmeyin, bunu yapma, bunu içme, ne içtin geldiğin gibi bu tür sorgulamalar yargılamalar yapmayın. Bir süre seyirci kalın, sessiz kalın gibilerinden. “...İşte eski çocukluk fotoğraflarını al ona hissettiğin o eski günlere özlem duyduğunuzu. Resimlere bakıyomuş gibi ama onu görsün fark etsin.” dediler. ...Bir sürü şey denedim üzüldü ama fayda etmedi. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Ev değiştirdik arkadaş ortamından uzaklaşsın diye olmadı. Sonra bir kız arkadaşı oldu işte internette tanıştığı. Ben seviniyorum hani bir kız arkadaşı oldu bir faydası olacak ona destek olacak bu işten kurtulcaz diye düşündüm. Çok sevinmişim. Meersenne sonradan öğrendik ki kız da kullanıyor. Düşünebiliyor musun ve o zaman kız 17 yaşında. Kız bize geliyor, bizde kalıyo ve bunlar kullanıyorlar. Ve biz bunu biliyoruz ve çaresiziz. ...Bekliyoruz yani hadi U. hastaneye gidelim yok gitmeyeceğim, hastaneye ihtiyacım yok diyo. Kız arkadaşıyla konuşuyoruz ikna etsin diye, bir tane çok sevdiği bir arkadaşı var şimdi o hapiste onu arıyorum nolur oğlum konuş hastaneye yatsın diye. Sonra o çocuk ikna etmiş tamam gidelim hastaneye dedi. Ben bu arada bütün hastaneleri araştırdım doktorlara gittim. U. için ne yapabiliriz ne edebiliriz diye doktorlara gittim. **(İlkay, 53Y, Nar-Anon Üyesi)**

Yukarıda annelerin bıraktırma yolunda denedikleri taktiklerin dışında madde bulunamayacağı düşüncesiyle çocuğu askere gönderme yolunu deneyenler de olmuştur. Çocuğun madde bulamayacağı ve maddeyi bırakabileceği düşüncesiyle çocuğunu askere göndermeyi deneyen İlkay ve Görkem, askerde de madde kullanımının devam ettiğini ve hatta askerden sonra madde kullanımının arttığını belirtmişlerdir. Deniz’in oğlu ise kendi bırakma çabası içerisinde kendi kararı ile askere gitmişse de askerde madde erişiminin kolaylığından ve burada uzak durmanın daha zor olduğundan bahsetmiştir. “Askerde, en azından güvenli yerde kullanamaz.” düşüncesinin yanlış olduğunu Ömür, “yani askerde bile içmiş.” diyerek vurgulamıştır.

Annelerden özellikle Ekin, Umut, Göksu ve Göksel, çocuklarını madde kullanmayı bırakması için yaptıkları acıdırma davranışları karşısında çocuklarının umursamaz ve duyarsız davranışları olduğunu anlatmışlardır. Madde bağımlılığının çocuğunun davranışlarını nasıl değiştirdiğinin görülmesini sağlamıştır.

Bu bağımlılıktan sonra bozulan çoğu zaman benim ağlamalar, benim kurduğum planlamalar, işte ağlamalar ay ölüyorum bayılıyorum ay işte dişlerim dökülüyor falan filan işte bu benim oyunlarım acıtasyonlarım ona karşı duyarsızdı ve ben nasıl böyle duyarsız diye kahrolurdum.

Vicdansızmış. İnanamıyordum. İçtiklerini tesirinden olduğunu biliyordum en azından. Ama hastalık olduğunu bilmiyordum. Benim oğlum bunları içmese böyle bir çocuk değil. Benim oğlum nasıl böyle beni bu kadar seven bir çocuk nasıl böyle olabilir?...**(Ekin, 62Y, Nar-Anon Üyesi)**

Çünkü kendine ait başka bir dünya kurmuş gibiydi. Farklı bir ortamda farklı bir psikolojideydi. Anne umrunda değildi artık. Anneye o kadar düşkün olan çocuk. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Bu içmeye başladı çocuk soyutluyor kendisini, sadece kendiyi uğraşiyor. Sen hastaymışsın, sen ölüyormuşsun hiç şey yapmıyor bile görmüyor. Yoksa benim en ufak bişeyim de hastalandığımda küçükken falan annem hastalanmış, annem şöyle diye. Şimdi sen şurda öl istersen anne sen hasta mısın demiyor bile yani. O kadar şey oluyorlar sadece hayatları o oluyor yani yatıyım o kalkıyım o. **(Göksel, 47Y)**

Anneler çocuklarının davranış değişimleri ile bağımlılığın nasıl bir şey olduğunu ve yaşamın tüm dengesini değiştirdiğini anladıkları bu dönemde, çocukların madde kullanımı tedavisinde isteksiz olması ile sorunun kısa sürede çözülemeyeceğini de deneyimlemişlerdir. Kadınların bundan sonraki süreçte ise bağımlılık ile nasıl bir yaşam sürdükleri konusu ise aşağıdaki kategoride ele alınmıştır.

4.2.1.3. “Bağımlıya bağ(ım)lılık” ve annelik: Karmaşık duygular ve çocukların suistimali

Ailede madde bağımlılığı olan birinin olması, ailenin bağımlılık dolayısıyla birçok durum değişikliğine katlanmasını beraberinde getirir. Aile bağımlı bireyin kurtulması için bu duruma uyum sağlamaya çalışsa da böyle bir uyumu gerçekleştirmenin yolu yoktur (Tamar Gürol ve Ögel, 2010). Bu yaşanan durumda annelerin çocuğu kurtarma çabasına birçok karmaşık duygular eşlik etmekte olduğu görülmüştür. Literatürde ailelerin koruma ve kurtarma çabası içerisinde farkında olmadan bağımlılığı beslemek ve büyütmede oldukları bu sürece “bağımlıya bağımlılık” olarak ifade edilirken ben bu suçlayıcı ve etiketleyicilik dolayısıyla bu kavramı kullanmayı reddediğim bu çalışmada, özellikle de bağımlı bireylerin yakınları arasında eşleri veya annelerinde (Ivanova ve Giannouli, 2016, s. 623) görülen bu durumun cinsiyete dayalı farklılığının nedenine bakılmasını gerektirdiğini düşünüyorum. “Bağımlıya bağ(ım)lılığın” annelerde daha çok görülmesinin nedeni O’Gorman and Oliver-Diaz (1987)’in bağımlıya bağımlılığı tanımlaması ile anlaşılabilir. “Bağımlıya bağ(ım)lılık” bir “yakınlık ve bağ kurmanın ailenin nasıl öğrettiği ile alakalı olarak nesilden nesile aktarılan, öğrenilmiş bir davranış sistemi olarak tanımlanmasından yola çıkarak (akt. O’Gorman, 1993, s. 200) annelerin yetiştirilmesi ile alakalı olarak ele alınmalıdır.

Ben buna toplumsal cinsiyet sosyalizasyonu ile kadınların “bağlantı, karşılıklı bağımlılık, bakım ve bir ilişkiler ağı bağlamında” (Gilligan, 1982 akt. Nathanson, 2008) yetiştirilmeleriyle birlikte

annelik ideolojisi ile de beslenen ve büyütülen annelik kimliğinin bir yansıması bağımlıya “bağımlılık” olarak açıklamaktayım. Bu çerçevede çocuğun bağımlılığının öğrenilmesi ile yoğun annelik ideolojisindeki annelik kurgusunun ve iyi çocuk yetiştirmiş olma beklentisinin yıkılması olarak ifade ettiğim bu süreçte Orford’un (2012) da belirttiği gibi bu güçsüzlük içerisinde aileler bağımlı bireye nasıl yanıt vereceklerini bilememektedirler. Bu bilememe hali içerisinde kurtarma çabası annelerin geliştirdikleri pratikler, bağımlılığın sürdürülmesinde çocuklar tarafından suistimal edilmektedir. Anneler çocukların madde bağımlılığı karşısında yaşadıkları duygulara ve deneyimlere dair anlatılarına bu alt temada yer vereceğim.

4.2.1.3.1. Başına bir iş geleceğine dair kaygı, korku, tetikte olma ve çaresizlik

Madde kullanımına ek olarak bireyin davranışlarındaki eve geç gelme, yalan söyleme, hırsızlık yapma, saldırganlık gibi değişim, anneler için çocuğun davranışlarını kontrol edemedikleri ve buna engel olamadıkları bir yaşantıyı beraberinde getirmektedir. Annelerin anlatılarında çocuklarının madde kullanımı ile birlikte kaygı, korku, güvensizlik ve çaresizlik duyguları içerisinde oldukları görülmüştür.

Ailenin madde kullanımını öğrenmesi ile birlikte çocuğun değişen davranışlarından biri madde kullanım yerini rahat bir şekilde eve taşımasıdır. “Uyuşturucu madde kullanımının aile üstüne etkisi” isimli çalışmada 100 bağımlı ve ailesiyle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre madde bağımlılığı olan bireyin uyuşturucu maddeyi en sık olarak (%60.2) evde kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Evde kullanımın çok olması bu çalışmada ailenin bu maddeleri kullanmak için bağımlıya izin verdiğinin göstergesi olarak ifade edilirken, bir yandan da bu durumda ailenin aslında bağımlı üyeye sahip çıktığının bir göstergesi olarak da yorumlanmaktadır. Bu durumu ailenin bağımlının davranışını onayladığı anlamına gelmemekle birlikte, en azından onu sokağa bırakmak ya da terketme eğiliminde olmadığı ileri sürülebilir. Ancak, bağımlı bu kabul edilmişlik ortamı içinde maddeyi bırakmak için herhangi bir zorlama hissetmediği takdirde, maddeyi bırakmak ve tedavi arayışı içerisine girmek gecikmektedir (Tamar Gürol ve Ögel, 2010). Bu çalışmada Umut, Devran, Ömür, Yağmur, İlkay, Göksu, Servet, Deniz ve Eren gibi kadınların birçoğu çocuklarının evde madde kullanmaya başlamasını anlatırken “arsızlaştıklarını”, saklayacak bir şeyi kalmaması dolayısıyla rahatlama, çocuklarının kendilerini dinlemediklerini, izin vermemelerine rağmen evde içtiklerini, onları kontrol edemediklerini, içmelerine engel olmak için evden kovmalarına rağmen evde içmeye devam ettiklerini” belirtmişlerdir. Çalışan anneler kendileri isteyken çocuklar evde yalnız kaldıkları için kontrol edemediklerini belirtmişlerdir. Bu anlatılarında çocuklarının maddeyi kullanmaması için ne yapsalar da engel olamamaları ortaya çıkarken çaresizlik duyguları ağır basmaktadır. Anneler çocuklarının

özellikle evin dışında madde kullanımında düşüp kaldıkları için çevreden utanmaları ve evde güvende hissetmelerinden dolayı evde madde kullanımını tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Ben kullandığımı öğrendikten sonra dediğim gibi arsızlaştı artık saklayacak bir şey kalmayınca daha rahat davranmaya başladı. Artık benimde öğrendiğimi görünce daha rahat davranmaya başladı. ...Sürekli tartışmalar falan aramızda olmaya başladı artık. Artık beni dinlemiyordu iyice kontrolden çıkmıştı. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Maddeyi de, sigaraya da izin vermedim evde içmesine ama içiyor her şeyi artık. Belli bir saatten sonra zaten seni dinlemiyor ki yani kendini kaldır at aşağıya.**(Yağmur, 45Y, Al-Anon Üyesi)**

Sonrasında bonzai içtiğini öğrendik... Evde de içmeye başladı. Dışardakilere kızınca onu eve getirdikleri için, insanlara sokakta bayılıp kalınca rezil olduğunu görünce dışarda içmemeye başladı. Bizle de yüzleştiği için evde içmeye başladı. **(Göksu, 52Y, Nar-Anon Üyesi)**

Bu çalışmada çocukları bonzai kullanan annelerden Ömür ve Göksu çocuklarının kullandığı “maddenin etkisiyle kendini ve evi yakmasından dolayı korkularını” dile getirmişlerdir. Anlatılarında oğulları maddeyi içerken bilinç ve refleks kaybı dolayısıyla maddenin etrafı tutuşturduğu için hep kaygı içerisinde ve tetikte oldukları görülmektedir. Yağmur da çocuğunun maddenin etkisiyle “kollarına kesikler attığını” ve geceleri bu yüzden hep tetikte olduğunu ve yaşadıkları karşısında bir şey yapamaması dolayısıyla duyduğu çaresizliği dile getirmiştir. Jackson ve Mannix (2003)’in yaptığı çalışmada da madde kullanan çocuğun kendine zarar vermesinden duyulan korku karşısında, annelerin sürekli tetikte olarak ve çocuğu sürekli gözetleme durumunun olduğundan bahsetmişlerdir.

Son iki yıldır bonzai ile beraber evde kullanmaya başladı. Bu nasıl oluyor biliyor musun çakmağı çakıyor hemen yatak odalarımız bitişik yakar yakmaz çakmak şıp diye yere düşüyor. Nasıl bir şey oluyor bilmiyorum ama. Refleksleri direk gidiyor bonzaide. Nereyi yakar diye içtiği zamanlar biz uyumuyoruz ev tutuşabilir diye. Sonra halıları falan da hepsini kaldırdım attım. ...Şimdi baktım bu sefer nevresimleri, yatak örtülerini yakmaya başladı. ...Kendinden geçiyor elinden düşürüyor. Öyle yaniyor. Odasında içerken kapıyı kilitliyor. 1-2 defa kırık kapıyı yerden zorla kaldırdı konu. Ama balkonun camından atlar diye de korkuyoruz. Biz onu gördüğümüzde bizden kaçmaya çalışıyor cama doğru yönelir, farkında olmuyor, bilemiyor. Evde olduğu müddetçe evde olmak zorundasın yoksa bi gün kendini de yakacak. En çok evi yakması, tutuşturması yani korkutuyo. **(Göksu, 52Y, Nar-Anon Üyesi)**

Ya her şeyin elin kolun her şeyin bağlanıyor yani içimden bir parça kopuyor. Hani çaresizliğini, ona bir şey yapamamanın yani insanı kahrediyor bir anne olarak hiçbir şey yapamıyorsun. Gözünün önünde içiyor içiyor içiyor, kendini kesiyor ve hiçbir şey yapamıyorsunuz. Sadece bağırabiliyosun. Ben kulağım hep tetikte yatıyorum zaten içti içti içti geçen hafta çekmecenin kapağını kapattı mutfak çekmecesinin eyvah dedim heralde yine bıçak aldı eline. Çünkü bilinçli değil ki bunları yaparken. Hiçbir şeyin bilincinde değil. Kafa gidiyor, uçuyor kafa. Ben hep tetikteyim kontrol edeyim ve panik atak oldum yani. Hep böyle bir şey olacak diye bekliyorum yani korkuyla. Kendine zarar verecek diye korkuyorum. Tarif edilemez bir şey ki yani ben ne yaşadığımı, ne düşündüğümü tarif edemem. **(Yağmur, 45Y, Al-Anon Üyesi)**

Çocuğun akşam eve gelmekte geciktiği zamanlarda annelerin çocuklarının “başına bir iş geldi” korkusunu ve tedirginliğini çok fazla yaşamakta oldukları görülmüştür. Özgür: “*Hani kafası şey*

kendi kendine zarar verir mi, bir yerde başına bişey mi geldi yani hani aklımıza her türlü şey geliyor.” Servet: “Başka bi telefon aradığımda kaygıyla açardım. Ö’ye bişey oldu.” Ege, “...kötü bir haber mi gelecek, başına bir şey mi gelecek diye hep tedirgindik yani. ...Hep başına bir iş mi geldi düşüncesiyle yaşadım.” Kaygı ve tedirginlik, tetikte olma duygularının akıllarına birçok olumsuzluğu getirmesiyle yaşamanın zorluğunu Ege’nin “Yaşıyomuyuz, yaşamıyomuyuz belli değil.” ifadesi anlatmaktadır. Benzer şekilde Groenewald ve Bhana, (2016) çalışmalarında annenin çocuğunun eve geliş saatinin çok geç olması ve nerede olduklarını bilmemeleri karşısında duydukları sıkıntı, kaygı ve endişenin çocuğun hayatını kaybetmesi gibi olumsuz rahatsız edici düşüncelere neden olduğunu ve beraberinde uykusuz bekleyişleri getirdiğini ifade etmişlerdir. Öte yandan anneler çocuklarının evden uzakta nerede olduklarının bilinmemesi dolayısıyla çocuğun zarar görmesini engelleme imkanının olmasının çocukları üzerindeki kontrollerinin eksikliği konusunda hayal kırıklığı hissetmektedirler (Groenewald ve Bhana, 2016).

Öte yandan Ege’in anlatısında farklı bir durum olarak “madde kullanan gençlerin potansiyel suçlu olarak” görülmesinden dolayı mahalledeki olaylarda çocuğunun çok fazla gözaltına alındığı ve bu yüzden üzerine bir suç atılacağı ya da kalacağı yönünde kaygısı öne çıkmıştır.

Çünkü bir de haksız yere o kadar çok başına iş geldi ki suçlandı hırsız sandılar tuttular, o değilde diye bıraktılar falan. Cinayet şüphelisi sandılar sonra o olmadığı çıktı, Geri saldılar. Yani ne olsa ondan şüpheleniliyordu inşallah bişey olmaz da üstüne kalmaz diye düşünmeye başlamıştık. Çünkü bu çocuk eroin kullanıyor ya kesin bu yapmıştır diye bir algı var maalesef devlette de böyle bir algı var. Sanki her şeyi bunlar yapmış. Öyle bir algı var ya bu içici olanların hepsi suçlu potansiyeli var olarak düşünüyorlar. (Ege, 46Y)

Çocuğun “uyuşturucu maddeden dolayı öleceği korkusu ve endişesi” Yüksel, İlkay, Göksu, Ekin gibi birçok annenin anlatısında öne çıkmıştır. Vincent (2010), annelerin, çocuklarının uyuşturucu kullanımından dolayı ölecekleri korkusuyla yaşadıklarını saptamıştır. Nelson ve diğ. (2014, s.10)’nin çalışmasında da erkek çocuklarının madde kullanımını karşısında bir anne “gün içerisinde nefes almayı dahi unuttuğunu, polisten, hastaneden ya da morgtan haberinin geleceği düşüncesinden dolayı telefonun çalmasından duyduğu korkuyu” dile getirmiştir. Bir başka anne ise yine oğlunun hapse girmesinden ya da trafik kazası geçirip ya da kendi hastalığından-bağımlılığından dolayı ölmesi korkusunu dile getirmiş ve bunların kendisini delirttiğinden ve umutsuz hissetmesinden bahsetmiştir. Özellikle “çocuklarının sokakta ölü olarak bulunabileceği” düşüncesinin Yüksel ve İlkay’ın anlatısında yarattığı endişesinin yarattığı tedirginlik günlük yaşamlarını nasıl katlanılmaz hale getirmekte olduğu görülmüştür. Göksu ise “çocuğunun yavaş yavaş gözünün önünde nasıl öldüğünü” izlemenin zorluğunu “...çocuğun gözünün önünde öldüğünü hissediyorsun. Ölümünü düşünüyorsun” cümlesiyle dile getirmiştir. Ekin haberlerden madde kullanan çocukların ölümünü görmenin kendi korkusunu nasıl tetiklediğini “Araştırıyorum televizyonlarda bonzaiden ölenleri görüyorum. Ağlıyorum bonzaiye düşmüş,

ölecek diye.” cümlesiyle anlatıya dökmüştür. Devran ve Servet “çocuklarının maddenin etkisiyle intihara yönelebileceklerinden duyduğu korkuyu” ifade etmişlerdir. Devran çocuğunun bir kere intihara kalkıştığını ve daha sonra bunun yarattığı korkuyu dile getirmiştir: “*Kendini altıncı kattan camdan aşağı sallandırdı. Alt kattaki komşu kadın ve büyük oğlum nasıl çektiler, aldılar onu balkondan bütün vücut aşağıdaydı. Ben sadece parmak uçlarını görüyordum. ...Evide yalnız bıraksam ölürler korkusuyla yaşıyorum.*” Servet ise çevresinde başka bir gencin maddeyi “içmiş içmiş krize girmiş kendini köprüden aşağıya attığı ve öldüğü” nü duymasının ardından “*gözümün önüne oğlum geldi. Oğlumu öyle hayal ediyom, zaten kahroluyom.*” anlatısıyla oğlunun intihar etmesinden duyduğu korkuyu dile getirmiştir.

Ne zaman eve gelecek o saate kaar beklerdim uyku uyumazdım. Nefesini sayardım nefes alıyor mu veriyor mu? Allahım derdim bugün de gelsin şükür ederdim çok şükür Allahım gelmiş. Her gün korkum şuydu ay hangi camiden hangi caminin tuvaletinden bana ölüm haberi gelecek diye beklerdim. (Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)

Umut ise diğer annelerden farklı olarak çocuğunun “iyi beslenmediğinden kanser riskine ve korunmaksızın cinsel ilişki yaşamasından bulaşıcı bir hastalığa yakalanmasına dair korkusunu” dile getirmiştir.

En korktuğum yanı sonunda ne olacak sağlık riski var. Hepatit C kapabilirler yani etrafındaki insanların da kafası güzel insanlar, bunların içinde bayanlarda var o maddeyi temin etmek için önüne gelenle de yatabiliyorlar. Yani her türlü sağlık sorunu var. Kanser mesela zayıf güzel beslenmiyor, bütün gün uyuşuyor, yemiyor. Günde bir öğün ya yiyor ya yemiyor. Sürekli kahvaltı peynir zeytin olur mu? Kendine bakamıyor nasıl beslendiğinin farkında değil. İştahı yok vücut direnci düşüyor. Sürekli nezle, grip. Baba tarafında kanserde var çok fazla. Bunları düşünüyorsun ve sonuçta güzel bir şey beklemiyorsun yani. (Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)

Madde kullanan kız çocuğu ise annelerin kaygı ve korkusunun, erkek çocuğuna sahip olmaktan daha farklı dinamiklerinin olduğu görülmüştür. AMATEM’de madde kullanan kız çocuklarının anneleriyle olan iletişimlerinde kız çocuğu annelerinin “*senin çocuğun neyse ki erkekmiş*” ifadeleri, madde bağımlılığının kız çocukları için daha korku dolu olan bir şey olduğunu aktarmaktadır. Görüşülen bir kız çocuğu annesi olan Mutlu ise “madde kullandığında başına herşey gelebilir” diyerek “cinsel istismar, tecavüz riskini” anlatmaya çalışırken, Deniz ve Servet ise kız çocuğu annesinin kız çocuğunun madde bulma karşılığında için cinsel birliktelik yaşandığını anlattığı deneyimlerine yer vermiştir. Bunun yanında Mutlu’nun anlatısında “uyuşturucu madde tedavisinde kullanılan ilaçların ve maddenin ise kız çocuğunun doğurganlığına zarar vereceği ve madde kullanımının çevreden duyulursa kız çocuğunun evlenemeyeceği” yönünde korkusunun olduğunu belirtmişlerdir. Annelerin kız çocuklarının doğurganlığı konusundaki bu korkuları, kadın olmanın doğalında evlenince çocuk sahibi olması gerektiği inançları dolayısıyla çocukları için kaygı ve korku yaşamalarına neden olmaktadır.

Ancak erkek çocuğu madde kullanan annelerin çocuklarının üremesi ile ilgili sorun yaşayacağına dair kaygıları dile getirilmemesi dikkat çekicidir.

Amatemde de bir kadınla konuştum, iki kız çocuğunun ikisi de madde kullanıyomuş. Bana dedi ki “Sen yine şükret seninki erkekmiş benim ikisi de maddeyi bulabilmek için ne yollara gidiyorlar bile biliyor musun.” dedi. “Gene onlar erkek.” dedi o kadına çok üzülmişim yazık. Biri 17 yaşındaymış, biri 19 yaşındaymış kızın. “bak şu benim kız.” dedi gösterdi. Bir sürü erkeğin ortasında oturuyordu AMATEM’de. **(Deniz, 42Y)**

Çok zor çok zor tarif edilecek gibi bir şey değil. Kız evladını zaptetmek çok zor. Korkuyorsun hayat kötü. Başına her şey gelebilir madde kullandığında yani. ...Laf olur dedik kimseye söylemedim bu genç kız yavrum. Yarın öbür gün nişanı olur, sözü olur, evlenecek olur. Canı sıkılmasın biri kalkar bir şey söyleyiverir o yüzden yavrum etraftan çekindim. Etraftan çekindim. ...Ben ilaçları kessek bu kız çocuğu ilerde bir zarar veriyor ona çocuğu olmaz falan diye hücrelerini öldürüyor bu ilaçlar dedim. Hayır bir müddet daha kullanacak kesmek yok dedi. Bu ilaçlarla topladı o kendini dedi bir müddet daha devam dedi. Ne zaman çok emin olursak o zaman bıraktıracaz dedi. **(Mutlu, 64Y)**

...Hastanesi’nde oğluma çip taktırcam Sincan’dan bi kızı gör var ya bi boyu var maşallah bin kere Allah anasına babasına başışlasın kızı da gör melek o sanatçılar ne halt yemiş. Kadın ne diyor benim kızım kendini sattı diyor uyuşturucu parası için. Allah’ım ne günlere kaldık dedim. **(Servet, 43Y)**

Özetle annelerin yaşadıkları kaygı, korku, çaresizlik duydukları konular şöyle sıralanabilir: *çocuklarının özellikle maddenin etkisindeyken kendini ve evi yakacağından, kendine ve/veya birine zarar vereceğinden, hayatını yitireceğinden korkma, eve gelmediğinde veya geç geldiğinde başına bir iş gelmesinden ve/veya cezaevine girebilecek olması karşısında duyulan kaygı ve korku, madde almak için para bulamazsa çocuğun hırsızlık, dilencilik yapma ve satıcı olması kaygısı yönünde kaygı ve korku, beslenme eksikliği ve cinsel yoldan bulaşan hastalık kapması korkusu, madde kullanan kız çocuğu ise duyulursa evlenemeyeceği ve çocuk doğuramayacağı korkuları* olarak sıralanabilir. Bu kaygı, korku ve çaresizlik duyguları anneleri çocuklarını takip etme, korkulan bu durumların gerçekleşmemesi için çocuğa daha da endeksli bir yaşama ve çeşitli önlemler almaya doğru itmekte olduğu görülmüştür. Tüm bu yaşananlar literatürde bağımlıya bağımlılık olarak ifade edilen ne yapacaklarını bilemedikleri durumu beraberinde getirmektedir. Bu bilememe haline dair öne çıkan durumlardan biri ise diğer boyut para verme(me) karmaşasıdır.

4.2.1.3.2. Para verme(me) karmaşası: Koruma, kaygı, korku, çaresizlik, güvensizlik

Aile üyeleri çocuğun bağımlılığında özellikle ailelerin karmaşık duygular içerisinde merhamet gösterdikleri durumlar manipüle veya suistimal edilebilmektedir. Bunun yanında çocuğa yardım etme ya da yardım etmeyi reddetme durumunda büyük bir suçluluk yaşarlar (Denning, 2010). Bu araştırmada kadınların çocuklarının bağımlılığından kurtarma çabalarında başarısız girişimleri ve çocuklarının bağımlılığı ile yaşama sürecinde bağımlılığı olan çocuğa nasıl davranacağı ve neyin yapılıp neyin yapılmaması gerektiğinin bilinmemekte ve birçok kaygı ve korku duyulan

durum ile karşı karşıya kalınmakta olduğu görülmüştür.

Annelerin bir kısmı (Deniz, Yüksel, Göksu, Ege, Devran, İlkay) “madde alması için para verdiğini, para vermezse çocuğun hırsızlık, gasp ve uyuşturucu madde satıcılığının yapacağını korkusunu” yaşadığını belirtmiştir. Annelerin bu davranışları aslında çocuğun daha fazla zarar görmesini engelleyici bir önlem olarak yaptıkları görülmelidir. Bir başka deyişle para vererek çocuklarını hırsızlık, gasp ve satıcılıktan böyle şeylerden uzak tutmaya ve korumaya çalışmışlardır. Halihazırda çocuğunun para bulamadığında hırsızlık yaptıklarını da ifade etmişlerdir.

Ama psikiyatristten bişey öğrendim bunlar eğer imkan sağlayamazlarsa dedi artık satmaya başlarlar. Kendi bulabilmek için satacak dedi. Bu düşünce beni madde kullanmasından daha çok etkiledi. Hani kendine zarar veriyö bu kez başkasına zarar verecek. Bu da beni hepten tedirgin eden bişeydi. **(Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)**

...Sırf bunları yapmasın diye para veriyorduk maddeyi olması için. Belki de gidip satıcılık yapsaydı o para buna tatlı gelecekti ve sürekli bunu yapmak isteyecekti. Ki kolay yolla para kazanmayı tadıp maalesef bu işi yapan çok insan var. Biz en azından onlardan uzak tuttuk. Bu potansiyel var yani parayı bulamasa ne yapacaktı bir insanın canını yakıp alacaktı o parayı mecburiyetten. Biz biraz destek çıktığımız için bunları yapmadı. **(Ege, 46Y)**

Her gün 10 TL bırakıyoruz şimdi mesela istersen bırakma gidip hırsızlık yapacak yapıyor da yani. Bizden zaten hırsızlık yapıyor. ...Her şeyimizi saklıyoruz evde. Daha çok bizi korkutan eve gelen kişilerin bir şeyini alması. Çünkü herkese diyemezsin ki benim oğlum bağımlı para çalıyor diye. Biz de yıpranıyoruz yani. Bu çocuk göz göre göre ölüyor gidiyor ama ben vermesem korkuyorum birisinden hırsızlık yapar diye bu çok kötü. Sonuçta bu bir baskı oluşturuyor ya yaparsa hırsızlık ve kapıma gelirlerse. Ya derlerse H.'le Göksu'nun oğlu burayı soydu diye. Bizim mahallede öyle bir değerimiz var ki yani. Yakıştıramıyosun kendine. Ama ne yapıyorsun veriyorsun parayı yani bir şey olmaması için. Az para veriyoruz ama işte. **(Göksu, 52Y, Nar-Anon Üyesi)**

Çocuklarına para vermeyi kestiklerinde; Ümit ve Umut “çocuklarının madde satıcılığına başladığını”, Devran çocuğunun “kendisine zarar verdiğini”, Göksu ve Eren: evdeki birçok eşyayı satmaya başladığını, İlkay “madde bağımlılığı olan diğer çocuklarla ortak kullandığını ve daha ucuz olan sentetik uyuşturucu maddeleri kullanmaya başladığını” dile getirmiştir.

Evden, benden, dayıdan para vermezsen evde kendilerini kesiyorlardı. İntihara kalkışıyorlardı. Evi kırıp döküyorlardı. Küfürün bini bin para ediyordu. Rezillik yani rezillik. Bir de hırsızlık falan yapmasın başka bir yere bulaşmasın diye de kaygıyla da veriyorsun. ...Bir gün dayattım vermeyecem diye polis çağırdım. Kollarını böyle hep kesmişti Ş.. İki tane polis geldi ikisi de aklı başında polis çok konuştu Ş.'le. Ama yok Ş.'yi ikna edemedi. En sonunda tamam ben nerede satıldığını biliyorum gel seni götürüyem dedi polis götürdü onu parasını polis verdi artık dayanamadı. Oradan ben bu çocuklara para vererek kötülük yaptığımı gördüm yani iyileştirmeye değil de daha da zarar verdiğimi gördüm. ...Çok ağladı falan bilinçli değildik, nereye gittigimizi bilmiyorduk. Ölecek korkusu vardı o korkuyla hep 7-24 takibindeydik. Para veriyorduk çünkü vermesek kendine zarar veriyodu. Hem de çok zarar veriyordu. Kendisini kesiyordu yani para vermediğimiz de ikisinin de kolları harita. B.'nin dediğini yapma B. o gün muhakkak bir yerini kesiyö. Verme diyorlar para vermiyorum. Mesela annemler bize gel para verme diyorlar gidiyorum kapıya geliyorlar çocuklar annem gelmezse öldüreceğim kendimi. Kollarını kesiyor yani kapıda. **(Devran,**

48Y, Nar-Anon Üyesi)

Şimdi bu öyle bir şey ki senin paran olmasa da buluyorsun. Paran olsun olmasın farketmiyor. Bir ortam oluşmuş sen şimdi biz ailecek görüşüyoruz geliyor istediği zaman veriyorsun çünkü niye biz çok iyi bir aileyiz gibi bir ortam var. Onlarda işte böyle bir ortam var. Parası olmasa da buluyo yani. Ya da 5 TL'ye bakıyor bu iş. ...Biz de yani biliyorduk ve bile bile vermek ne kadar acıysa biz de bunu yaşadık yani. Vermesek de parasız alıyor. Hele şimdi bu sentetikler çıktı 3 TL 2 TL. ...Sentetiğe başladı bu sefer çünkü o daha ucuz biz para vermeyi kestik. İşte siz bana çok az para veriyorsunuz ben de sentetik almak zorunda kaldım. Ve bu daha kötü etti beni. Siz bana iyi para verseydiniz iyisini alacaktım falan diyor çözümü bu. (İlkay, 53Y, Nar-Anon Üyesi)

Annelerin çocuklarının madde bulmak için para çalma-hırsızlık yaptıklarını farkettilerindeki ya da duyduklarında neler hissettiklerine bakıldığında Groenewald ve Bhana (2016)'nın yaptıkları çalışmada da benzer şekilde kadınların çocuklarının yakınlarından para çalması durumunun yaşadıklarını "hayal kırıklığı, bunu yaptığina inanamama, utanç ve acı hissi öne çıkmış ve korkunç bir durum" ifadesiyle anlatılmıştır. Bu çalışmada da annelerin bu konudaki hissi; üzüntü, korku, acı çekme, mahcubiyet duygusu olarak ifade bulmuştur. Yaşar, çocuğunun madde bulmak ve kullanmak için yalan söylemesi ve hırsızlık yapması karşısında üzüntüsünü dile getirirken "Bunlar çok yıpratıcı şeyler çok üzücü. ...yani bunu senin oğlun nasıl yapıyo? Buna çok üzüliyorsunuz." diyerek kendi yetiştirdiği birinin bunu yapmasının verdiği sorumluluğun yıkıcılığını ortaya koymuştur. Ümit akrabalarından birinin birşeyi kabolduğunda oğlunun çalmış olabileceğinden duyduğu korkuyu "hemen insanın aklına o geliyor yani korkuyosun." diyerek ifade ederken benzer şekilde Göksel'de çevresindeki insanlardan "F. şey içiyordu acaba o mu götürdü, o mu yaptı? Acaba parası kalmadı da eroin için mi çaldı? diye şeyler duyması karşısında hem üzüntü hem de mahcubiyet hissettiğini ve çocuğunun yapmadığından da emin olmadığını aktarmıştır. Ebeveynler diğer kişilerle birlikteken de bağımlılığı olan bireyin bu çalma davranışından dolayı kaygılanmakta ve hatta bu yüzden sosyal olmaktan kaçınabilmektedirler (Butler ve Bauld, 2005, s. 39).

Yaşar dilendiğine şahit olduğunda ise yaşadığı yıkıcı deneyimi ölümden bile daha kötü olduğunu şöyle ifade etmiştir: "Dilendiğini telefon açık kaldığında uzun süre dinledim bunu yani insanlardan 1 TL istiyor, kimisi bağılıyor, kimisi hakaret ediyö, kimisi kızıyor, kimisi veriyor. Böyle bir durumda ne hissedebilirsin yani. Kahroluyosun o an öl yani öl, öl. Ölmek bile güzel bişey. Hani beynine git kurşun sık. Yani anlatılamaz bir şey yani. Çok acı, enteresan çok garip bir durum." (Yaşar, 47Y)

Bağımlılığı olan bir çocukla yaşayan ebeveynler çocuklarının fiziksel şiddet, öngörülemeyen davranışlar, yalanlar ve hırsızlık gibi davranışlarla baş etmeyi öğrenmelidir. Bu davranışların aile üyelerini olumsuz etkilemekte ve ebeveynler kendilerini yalnız, yorgun, bitkin, izole, endişeli, depresif, suçlu, korkulu ve gergin hissetmektedirler (Velleman ve diğ., 1993).

Bu çalışmada da annelerin hepsi madde bağımlılığı ile birlikte çocuklarının kendilerinin davranışlarının kötüye kullanıldıklarından, çokça suistimal ettiklerinden ve çok fazla yalan söylemelerinden dolayı onlara karşı güvensizlik duyduklarını dile getirirken dile getirmişlerdir. Çoğu zaman, bağımlılığı olan çocukların ebeveynleri hırsızlık, yalan söyleme ve aldatma gibi durumlar ebeveynlerde yarattığı olumsuz etkinin yanında çocuklarına da “güven eksikliği” ortaya çıkarmaktadır (Butler ve Bauld, 2005, s. 39). Jackson, Usher ve O’Brien’in (2007) bağımlılığı olan çocukların yıkıcı davranışları karşısında aileleri (16 anne, 2 baba) ile yaptıkları çalışmasında ortaya çıkan temalardan ikisi ailenin çocuğa karşı hissettiği “ihanet ve güven kaybı ve kötüye kullanma, tehdit ve şiddet” temasıdır. Polat (2012)’in çalışmasına katılan madde bağımlılığı olan ergenlerin neredeyse hepsi madde kullanımı sonucu ailesinin kendisine karşı olan güvenini kaybettiğini belirtmiştir. Bu güven kaybı aile içi ilişkileri olumsuz etkilediği ve tedavi sonrası yeni bir başlangıç yapmalarını zorlaştırdığı katılımcılarca dile getirilmiştir.

Güveniyim mi güvenmeyim mi bilmiyorum yani güvendiğim zamanlarda güvenim çok sarsıldı. Neye inanacam artık bilmiyorum kafam o kadar dağınık ki. ...Bu çok kötü bir durum yani çocuğuna güvenememek. (Yaşar, 47Y)

Ama yalan oluyor yalan söylüyor en çok üzüldüğüm bir şey bu ...hiç yalan söylemezdi hiç. ...Dediğim gibi en zor yanı yalan. Hep böyle bir şey sorduğum zaman doğru mu diye gözüne bakmaya çalışıyorum yani onu çözemiyorum ben kötüsü o. Güvenemiyorum yani çok kötü bir şey. (Özgür, 54Y, Nar-Anon Üyesi)

Annelerin yaşadıkları karşısında ne yapacaklarını ve nasıl tepki veremeyeceklerini bilemedikleri bu aşamada, birçok sosyal baskı faktörü ve daha kötüsünden koruma amaçlı pratikler geliştirdikleri görülmektedir. Örneğin anneler çocuklarına para verme(me) konusunda tereddütler yaşadıkları, bazen ihtiyaçlarını alması için para verdikleri ancak çocuğun ihtiyaçlarını almadan o parayla madde aldıkları; bazen ise doğrudan madde alacağını bile bile zorlayıcı sebeplerden dolayı para verdikleri görülmüştür. Para verme sebepleri; çocuğun uyuşturucu madde satıcısı olması, hırsızlık, gasp, dilencilik yapması gibi korkuları ve bunu engelleme çabaları olarak ortaya çıkmıştır. Annelerin anlatılarında çocuklarına para vermediklerinde de para bulamayınca daha ucuz olan sentetik uyuşturucu maddeleri kullandıklarını, evdeki eşyaları satmaya, ilk olarak annenin parasını çalmaya daha sonra hırsızlık yapmaya, uyuşturucu madde satıcılığına, çevreden para istemeye ve dilencilik yapmaya başladıkları görülmüştür. Çocuğa para verme(me) konusunda daha önce bilinçsiz olduklarını diğer annelerle yaptıkları kendine yardım destek gruplarında para vererek çocuklarına ne kadar zarar verdiklerini gördüklerini aktarmışlardır. Ailelerin tüm bu süreçlerde kaygı, korku, çaresizlik, koruma çabası, güvensizlik, karmaşa gibi birçok durumu bir arada yaşamaları doğru bir şekilde baş etmeleri profesyonel destek ve bilgiyi gerekmektedir. Ancak Denning’in de ifade ettiği gibi ailelerin bu gibi durumlarda doğruyu görüp yapamamaları bir patoloji veya hastalık belirtisi değildir. Bu insan olmanın koşuludur (Denning,

2010). Halihazırda yukarıdaki anlatılarda çocuklarının başına bir iş geleceği kaygı ve korkusu içerisinde tetikte olma hissi ile annelerin bu süreçte kendi yaşamlarındaki pratiklerini bağımlılığa bağ(ım)lılık olarak görmemek gerektiğini düşünmekteyim. Bu boyuttaki kadınların yaşadıkları, bağımlılığı olan bireyle bağlılık ilişkisi geliştirilmesindeki annelik ile açıklanabileceği gibi bunlar ayrıca çocuğu koruma ve bağımlılığın sosyal çevreye yansımalarını örtme amacını da içeren “katlanma” olarak ifade edilen bir baş etme pratiğidir. Kadınların bu hisler karşısında geliştirdikleri diğer pratikleri annelik ideolojisi kapsamında bir baş etme pratiği olarak üçüncü temada yer vermeyi uygun gördüm.

4.2.2. Bağımlılığın Kabulüyle Annelik Sorgulamaları ve Suçla(n)maları: Meta Anlatıyla Yüzleşme

Madde bağımlılığı ile ilgili literatür gözden geçirilirken, bağımlılığın işlevsiz aile dinamikleri tarafından şekillenen ve sürdürülen bir davranış olarak adlandırılması ve ebeveynleri daha iyi hale getirmek için aile tedavisi yaklaşımları önerilmesi, ailenin başarısızlığı olarak algılanmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla literatürde ergen madde bağımlılığı durumunda aileler suçlanmış ve damgalanmışlardır (Smith ve Estefan, 2014). Yapılan çalışmalara bakıldığında da özellikle annelerin çocuğun uyuşturucu bağımlılığından dolayı uyuşturucu sorununa nasıl katkıda buldukları sorguladıkları, kendilerini sorumlu hissettikleri (Butler ve Bauld, 2005; Jackson ve Mannix, 2004), çocuk yetiştirme konusunda suçluluk hissi ve kendi ebeveynliklerinin başarısızlıkları üzerine odaklanmakta oldukları öne çıkmıştır (Jackson ve Mannix, 2004; Usher, Jackson ve O’Brien, 2007, s. 428). Bu sorgulamalar ve suçluluk duyguları, başkaları tarafından reddedilme ve yargılanma (Vincent, 2010) ve damgalanma (Jackson ve Mannix, 2003) durumlarından kaçınmak için ebeveynlerin çevrelerinden sosyal destek almalarına engel olmaktadır (Choate, 2011). Ebeveynlerde bu suçluluk hissinin ve sorgulamaların oluşması literatürün (Smith ve Estefan, 2014), kendilerinin, çocuklarının (Usher ve diğ., 2007), eşlerinin (Groenewald ve Bhana, 2016), profesyonellerin, çevrenin ve toplumun (Bancroft ve diğ., 2002; Jackson ve Mannix, 2004; Smith ve Estefan, 2014) vb. birçok tarafın etkisi ile birlikte oluşmakta ve büyümektedir.

Jackson ve Mannix (2004)’in annelerle yaptığı nitel bir çalışmada ise katılımcılar çocuklarının “norm” dışı konumlandırılan bir yaşam tarzı seçimleri ve uygunsuz davranışları karşısında annelik pratiği ile ilişkilendirilen suçlanma, anne olunan ilk zamanlardan itibaren ve yıllar geçtikçe de değişen derecelerde devam ettiği belirtilmiştir. Çocuk büyüdükçe annelerin suçlanma yükünün sona ermediği, genellikle yetişkin çocuklarının uyuşturucu madde bağımlılığı gibi antisosyal davranış şekillerinde kadınların genellikle suçlanma hissetmekte olduklarını dile

getirmişlerdir. Suçlanma yüküne dair kadınların anlatılarında genel olarak suçluluk, yetersizlik hissi, öfke ve kendini suçlama deneyimleri ön plana çıkmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde annelerin çocuğun madde bağımlılığı sorununda çocuğun yetiştirilmesinden sorumlu kişi olmaları dolayısıyla yaşadıkları sorgulamalara “Hakim “iyi annelik” tanımı üzerinden kendini sorgulama ve suçlama”, “Eşler arası suçlama ve kadınların gözünden bağımlılıkta annelik ve babalık pratikleri” ve “Çevreden suçlanma” kategorileri ile ele alınmıştır.

4.2.2.1. Hakim “iyi annelik” tanımı üzerinden kendini sorgulama ve suçlama “...labirentin içinde dönüyorsun. ...Çıkış yolu bulamıyorsun.”

Ailenin refahı ve işleyişinde merkezi figürler olarak tasvir edilen annelere (Smith ve Estefan, 2014) atfedilen çocuk yetiştirme sorumluluğu, kadınların bunu kişisel ve sosyal kimliklerinin içsel bir parçası haline getirmelerine neden olmaktadır (Jackson ve Mannix, 2004; Smith ve Estefan, 2014). Çoğu zaman kadınlara hayattaki en temel görevinin, hatta varoluş sebebinin annelik olduğu öğretildiği için anne, çocuk yetiştirme hakkında bitmek bilmeyen, ucu bucağı olmayan bir sorumluluğun sahibi haline gelmektedir. Bu sorumluluk ve ilişki biçimi kadının çocukta ortaya çıkan problemleri kendi kabahati olarak algılamasına neden olmaktadır. Bu algılama elbette ki tek taraflı değil, başkaları da ona bunu söylemektedir (Selçuk, 2015, s. 115-116). Özellikle çocuğun ergenlik dönemi bağımlılığında olduğu gibi, ebeveynlerin arkadaş çevresinde, iş yerinde, inanç topluluklarında ve/veya toplumsal çevrede suçlanması, etiketlenmesi ve patolojikleştirilmesi yaşanabilir. Örneğin, ergen çocuklarda toplumsal olarak inşa edilmiş suçlu davranış durumunda, toplumdaki meraklı kalabalık, ebeveynlerin ergen davranışlarını yatıştırma veya sürdürülmesinde oynadıkları role dikkat çekerler. Örneğin ergenlerin problemleri davranışları kamuda görünür olduğunda şu soruyu sorarlar: “Ebeveynleri neredeydi?” Bu nedenle bir ebeveynin kamu-toplum tarafından onaylanmak için kendisine yönelik olumsuz bir öz değerlendirme yapması temel bir reaksiyon haline gelir (Smith ve Estefan, 2014, s. 424-427). Özellikle ergen madde bağımlılığı bağlamında, annelerin genellikle toplumsal suçlanma ve kendini suçlama konusundaki deneyimleri çokça aktarılmıştır (Jackson, Usher ve O’Brien, 2007). Bu çalışmada da çocuğun bağımlılığında annelerin “çocuğun yetiştirilmesinden sorumlu kişiler olarak” kendilerini, yaşamlarını, çocukla olan geçmişlerini sorgulayarak çok çeşitli sebeplerden dolayı kendilerini suçladıkları görülmektedir.

Mutlu kendini sorgulama meselesini *“labirent gibi dönüp durduğun ve çıkış yolu bulamadığın bir yer olarak”* tanımlamıştır.

Nerede hata yaptım allahım ben dedim? Nerede bir eksiklik hata yaptım?” diye çok soru sordum kendime çok soru sordum. Ama içinden çıkamıyorsun. Daldıkça döndükçe labirentin içinde dönüyorsun. Döndükçe dönüyorsun döndükçe dönüyorsun. Çıkış yolu bulamıyorsun. Sabır sabır sabır büyük sabır istiyö. (Mutlu, 64Y)

Yüksel, çocuğun madde bağımlılığını öğrendiğinde kendisini bağımlılığı nasıl anlayamadığı yönünde sorguladığını ve suçlu hissettiğini, bir öğretmen olarak okuldaki öğrencilerin sorunlarını farkedip, takip ettiği halde kendi çocuğunun sorununu nasıl gör(e)mediği yönünde kendini suçladığını ifade etmiştir. Bunun sebebini ise kendi çocuğunu yetiştirirken duyguların çok daha hakim olduğunu, objektif olmanın zor olmasıyla açıklamıştır. Buna ek olarak kendi geçmiş yaşantısının travmatik baba-çocuk ilişkisinin tersine şimdiki yaşamının hayallerindeki gibi olmasının yıkılmasına karşı direncinin de çocuğun durumunun farkına varmasına engel olduğunu dile getirmiştir.

İşler yerine oturmaya başlayınca insan kendi kendiyile de yüzleşmeye başlıyor ya, aklına en ufak bi şey geliyo acaba bundan mı diye düşünüyösün. Kendimi çok suçlu hissettim bi süre. Hasta olduğunu duyduğum yani uyuşturucu kullanmaya başladığı zaman kendimi çok suçlu hissettim. Hay Allah kahretmesin herkesin çocuğu ile ilgilenirsin anlarsın da kendi çocuğunu niye gözden kaçırdın, niye takip etmedin. Ama insan kendi çocuğunda çok objektif olamiyo duygular daha ağırlıklı onu da biliyorum. Bir başkasında öğrencinde duygusal davranmıyösün onun gerçeğini görebiliyösün daha net davranabiliyösün. Ama kendi çocuğunda öyle diğilsin onu da biliyorum. Mesela eşim çocuklarla çok ilgilidir. ...Ne biliyim çocuklar mesela hala öyledir çocuklar babalarına her dertlerini anlatabilirler. Ben böyle bişiy yaşamadım ne annemle yaşadım ne babamla yaşadım. Kendime sorduğum zaman acaba bu eksiklik mi çocuğumun hastalığını görmeme engel oldu diye düşünüyörüm. Ha görseydim ne yapabilirdim onu bilmiyörüm ama kendimle baş başa kaldığımda ben çok sorguluyörüm açıkçası. Çünkü her şey hayal ettiğim gibi olması gerektiği gibi gidiyo onun bozulmasını istememişim. Acaba ben şimdi öyle düşünüyörüm acaba ben D.'la kendi hayal edemediğim hayal etmeye fırsatım olmayan şeyleri yakaladığım için mi çocuğun hastalığını görmedim. (Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)

Çocuğun bağımlılığı dolayısıyla kendini suçlayan ve bağımlılığı kabul etme, anlama aşamasında depresyon yaşayan Umut anlatısında, danışmanlık aldığı bir profesyonelin kendisini suçlamaktan vazgeçmesini tavsiye ettiğini ve bağımlılığın çevresel etkenlerini görmesini sağladığı noktaya dikkat çekmiştir. Bunun yanında Umut'un ifadesi ile annenin “*çocukla aşırı haşır neşir olması ve çocuğun annenin kanatları altında olması*” dolayısı ile kadınların kendilerini suçlama sebeplerinden ve yoğun annelik ideolojisinin annelik pratiklerinden biri olan “*çocuğun çevresinin de anne tarafından kontrol edilmesi*” gerektiğine ilişkin pratiğin yaşça büyük çocuklar ve bireyler için ne kadar imkansız olduğu Umut ve Deniz'in anlatılarında ifade bulmuştur. Ancak erkek çocuğunun çevresinin kontrol edilmesine dair bu imkansızlığın ifade bulmasına rağmen Deniz'in anlatısında yine de bu yüzden “*...yetersiz kalmışım*”, Umut'un anlatısında ise “*...kontrol edememişiz yani hani yapamamışız hani*” diyerek bu konuda başarısızlık hisleri ifade bulmuştur. Kadınların bu ifadeleri toplumsal cinsiyet sosyalizasyonuna göre kız çocuklarının ev içinde konumlandırılması ancak erkek çocuklarının ev dışında konumlandırılarak yetiştirilmeleri

bakımından özellikle erkek çocuklarının belli bir yerden sonra kontrol edilmesini zorlaşmaktadır. Erkek çocuklarının yetiştirilmesindeki bağımsızlaşma vurgusu ve toplumdaki erkeklik inşasına bakıldığında kadınların bu ifadelerinin teorik temeli anlaşılabilirliğini düşünmekteyim. Coltrane, (1998)'in belirttiği gibi, erkek ailede bakım gören ancak ev içinde yardımcı bir rol üstlenmeyerek, aile dışında konumlandırılmaktadır. Ve bu durumda erkek, dışardaki dünyada ailesinden koparak erkekliğini güçlendirmelidir (akt. Topçu, 2016, s. 72). Böyle yetiştirilen ve inşa edilen erkeklik karşısında kadınların erkek çocuklarının kontrol etmelerine dair belirttikleri zorluk anlaşılabilir.

...Bir aileden örnek verdi. “Eşler birbirini çok seviyor iki çocukları var ve küçük çocukları madde bağımlısı ama evde hiçbir sorun yok, maddi hiçbir sorun yok, eşler birbirini ve çocuklarını çok seviyor. Bunu neye bağlayacaksınız siz kendinizi suçluyorsunuz ama yani çok mükemmel ailelerden de çıkabiliyor.” dedi. Çünkü çocukla sen sürekli aşırı neşirsin senin yanında, senin kanatlarının altında ya o yüzden sen kendini suçluyorsun. Biz kontrol edememişiz yani hani yapamamışız hani. Gerçi kontrol etsen ne oluyor ki yapacak olan insan her türlü yapıyor. İstedığın kadar baskı kur, kontrol et, nefes aldırma yapacak insan yapıyor yani. 18 yaşını geçmiş bir insan ne kadar çevresini kontrol edebilirsin ki. Ama bizden bu bekleniyor. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Ben de mesela daha iyi ilgili olabilirdim. Ne bileyim ben yetersiz kalmışım demek ki. Daha ilgili olabilirdim. Çocuklar bir yere giderken mesela ne bileyim ben daha mı fazla zaman sorgulasaydım. Arkadaşlarını daha mı fazla inceleydim. Mutlaka bende de hatalar var ben kusursuzum demiyorum. Ben hep tek başıma mücadele ettim. ...Ama yetersiz kalmışım. Hem anne hem baba oldum yani.... **(Deniz, 42Y)**

Annelerin suçluluk duygusunu arttıran bir durum ise Tamar Gürol ve Ögel (2010)'in ifade ettiği gibi bağımlı birey çocuk ise anne-babasını daha “iyi” olsalardı uyuşturucu madde kullanımının olmayacağını vurgulamasıdır. Bağımlılığı olan bireyin -madde kullanımında kendinden kaynaklı nedenleri devre dışı bırakarak-bunun nedenlerini aileye yüklemesi ve yakın çevresine de böyle yansıtması ile birlikte, özellikle anneler bağımlıya karşı kendilerini daha fazla sorumluluk ve suçluluk hissedilir (Tamar Gürol ve Ögel, 2010). Eren'in anlatısında çalışmak zorunda kaldığı ve çocuğu ile ilgilenemediği için kendini suçlarken çocuğunun kendisine bu yönde suçlamalarıyla suçluluk hissinin çok fazla arttığını ve bu süreci intihar etmeyi düşünecek kadar dayanılmaz bir şekilde yaşadığını belirtmiştir.

...Ya benim yüzümden başladı, benim yüzümden başladı. F.'de böyle söylediği için ben de böyle hissediyordum başka hiçbir şey düşünmüyordum. Sacene bunu düşünüyordum “benim yüzümden”. Ben çalışmak zorundaydım. Çalışmasam o zaman hiçbir şekilde hiç kimsenin ihtiyaçlarını karşılayamazdım ve ben birilerine hala bağımlı olmaya devam ederdim. Hayatım bir kâbusa döndü. Gerçekten kendimi suçladım yani intihara kadar düşündüm yani ben yani benim çocuğum madem benim yüzümden başladı, öleyim de bari gören gözüm görmesin. Bir şekilde hayatlarını idame edecekler sürekli bu şekilde düşünüyordum hep kendimi öldürmeyi düşünüyordum... **(Eren, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Eşin aldatması ve terk etmesi dolayısıyla eşinden boşanmış kadınlar ise çocuklarının madde bağımlılığında evliliklerinde aldıkları boşanma kararı dolayısıyla kendini suçladıkları

görülmektedir. Benzer suçlamada Groenewald ve Bhana (2016, s.656) araştırmasında da ortaya çıkmıştır. Bu noktada Devran terkedilmesinin ardından boşanmasına rağmen “aldatılmaya göz yummaya devam ederek evliliği sürdürme” yönünde karar alma yönünde keşkesi olurken Mutlu’nun keşkesi ise “...ilk aldattığımı yakaladığım anda ayrılıysaydım çocuğun velayetini alır, çocuğu sorunsuz kendi himayemde büyütebilirdim.” yönünde olmuştur.

Bazen diyorum hiç keşke İ.’le tartışmasaydım. Eğer diyordum çocuklarımın bu duruma geleceğini bilseydim keşke beni 40 tane kadınla aldatsaydı da ben hiç sesimi çıkarmasaydım diyorum yani. Göz yumsaydım yani. Hiç düşünemedim çocuklarımı bu hale geleceğini keşke göz yumsaydım. Hiç aklımın ucundan geçmedi. Halbuki boşanalım diye ben söylemedim o terk etti bizi. **(Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

...En büyük hatayı ben nerede yaptım. Babasını yakaladığım anda beni aldatırken fırlatıp atacaktım çocuğumu alıp kendim yetiştirecek. O zaman üçüncü sınıfa gidiyordu küçüktü. En azından himayemde büyüdü, terbiyeli büyüdü. Doğru düzgün büyüdü. Çok pişmanım ama son pişmanlık kar etmiyor. **(Mutlu, 64Y)**

Annelerin anlatılarının büyük bir kısmında, çocuklarının-oğullarının neden uyuşturucu kullanmaya başladığını anlama çabası sırasında anne olarak yaptığı hataları saptamak amacıyla kendi anneliklerini sorgulamaları ve başarısızlık olarak görme yer almaktadır. Burada ortaya yeterince iyi-doğru annelik yapma meselesi gündeme gelmektedir (Groenewald ve Bhana, 2016, s.656-657). Boşanmanın yanında çalışan annelerle yapılan çalışmalar da çocukla yeterince ilgilenemedikleri için kendilerini suçlama durumuna yer verilmektedir (Walters, 2008; Öztan, 2016). Annelerin hepsinin anlatılarında ise çocuklarının ihtiyaçları için çalışmak zorunda oldukları, eşlerinden boşanmaları, eşlerinin ilgisizliği veya eşin hayatını kaybetmesinin ardından çocuklarının tüm ihtiyaçları ile ilgilenen tek ebeveyn oldukları ve çocuklarıyla yeterince ilgilenemedikleri için kendilerini suçladıklarını ve farklı olarak ne yapsalardı daha iyi olacağını düşündükleri görülmektedir. “Çalışmak zorundaydım ve acaba yetersiz mi kaldım?/Çalıştığım için yeterince ilgilenemediğim için kendimi suçluyom./Keşkeler hep” gibi cümlelerle sorgulamalarını ve suçlamalarını ifade etmişlerdir.

...ben çocuğumla ilgilenemedim çünkü çalışıyordum. Eşimle sorunlardan dolayı. ...Yani kendimi suçladım çünkü çocuğuma sahip çıkamadım. Kendimi suçluyom daha halen. Çünkü çocuğumu okutamadım. Allah’a şükür aç komadım açıkta komadım. Kendimi suçladım. ...Çünkü oğlumla oturup bir konuşmadım. Gece 4’te 3’te geliyom işten. Çünkü çocuğum o sevgi de ister, ilgi de bekler. Çünkü kolay değil kocası aldatmış, çekmiş gitmiş, tek başına bir anne. Çalıştığım için yeterince ilgilenemediğim için kendimi suçluyom. ...İlgilenseydim çocuğum böyle olmazdı. (...) ...Mecbur çalışmak zorundaydım. ...Ama ben gurur duyuyom şöyle gurur duyuyom ablacım ha nefret ediyom kendimden çünkü çocuğuma iyi annelik yapmadığım için. Kimseye de muhtaç ettirmedim çocuğumu. **(Servet, 43Y)**

Kendi kendimi çok suçladım. Çalışmak zorundaydım ve acaba yetersiz mi kaldım? Hani çalıştım bak onlar küçüktü babası affedersin bir gün gidiyordu işe iki gün gitmiyordu. Çalışıp doğru dürüst para getirmiyordu. Ben bunları küçükken eve koydum koydum gittim ablasıyla ikisini ev işine şuraya buraya gittim. E Acaba diyorum yetersiz mi kaldım? Oradan kurtarayım derken aileyi acaba sevgiden mi eksik kaldılar, ilgiden mi eksik kaldılar? Hani

bir şey vardır ya çalışıyorsun çocuğunla ilgilenemiyorsun yaniBen yetersiz kaldım. Acaba ben şu hatayı mı yaptım da yavrum bu yollara düştü. Eksiklik mi var diye suçluyorum... (Göksel, 47Y)

Ben çalıştım çünkü çocukların bir şey ihtiyaç duymasınlar, bir şeyleri eksik olmasın, gözleri dışarda başkasının malında kalmasın diye. Ben daha çok çalışıp kazanmaya çalıştım. Her istediklerini yapmaya, ihtiyaçlarını almaya çalıştım yani. Oğlumu okusun diye gece okula falan da göndermeye çalıştım, kayıt yaptırdım, kitaplarını aldım, gitmedi. Tek başıma mücadele etmeye çalıştım. Tatile götürdüm yani elimden geldiğince ben iyi anne olmaya çalıştım ama ama işte. ...Bu sefer vicdan yapıyorsun, kendini suçlamaya başlıyorsun, yaşam tarzımla, çocuklarımla ilgilenmemeye, şimdi her şeyini yargılıyorsun. Sen bir insansın, yalnız bir bayansın, nerelerde yanlış yaptığımı düşündüm. Kendinle karşı karşıya geliyorsun ve daha fazla çekiyorsun kendini. O acı var ya tarifi mümkün değil. İnanılmaz bir acı. Hani böyle mi yapsaydım şöyle mi olsaydı filan. ...Keşkeler hep. Çalışırken belki daha farklı bir iş tercih edebilirdim daha çalışma saatleri az olan bir iş olabilirdi böylelikle onlara daha çok zaman ayırabilirdim gibi. Baskı kurup da, şunu yapma, bunu yapma, bunla konuşma oğlum, sokak başındakileri takılma oğlum, şuraya gitme oğlumları mı yapmasaydım dedim. Hani baskıdan mı böyle oldu diye. (Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)

Literatür, annelerin “iyi” ve “kötü” olarak görüldüğü önemli bir ahlaki bileşen içerir. “İyi” annelerin, çocuklarını her türlü zarardan koruduğu ve çocuğu bağımlılık yapıcı maddelere maruz kalmadığı şekilde desteklemekte olduklarını belirtmiştir. Öte yandan, “kötü” annelerin, çocuklarına bağımlılık yapan uyuşturuculara yönelmelerine neden olarak çocuklarına uygun ebeveynlik veya destek sunmadıklarını ifade edilmiştir. Annelerin yetişkin çocukların bağımlılıklarına katkıları ile ilgili baskın toplumsal söylemlerin çoğunu içselleştirmektedir. (Vincent, 2010). Bu çalışmadaki kadınların kendini suçlama nedenlerinde de yeterince iyi annelik yapamamak yani “kötü anne olma düşüncesi” vardır. Yukarıdaki anlatılarda da görüldüğü üzere Vincent’in çalışmasına benzer şekilde annelerin kendi sorgulamaları da baskın toplumsal söylemlerle yani meta anlatılarla şekillenmektedir. Örneğin Molly Ladd-Taylor ve Lauri Umansky (1998), geçtiğimiz yüzyıl boyuca kadınların tipik olarak “kötü anneler” sınıflandırmasında üç tip çocuğun madde bağımlılığı sorununda annelerin kendilerini suçlama sebeplerinde görülmektedir. Bu çalışmada kadınların boşanma ve çalışma deneyimleri sonucunda ilk olarak geleneksel aile ortamının (ekmek kazanan erkek ve aile birliği) çocuğa sunulamaması, çocuğu yanlış yapmaktan koruyamama, koruma, denetim, gözetim ve eğitim gibi annelik eylemlerinde kendini başarısız görme ve çocuğun bunun sonucunda yanlışla sürüklenmesi olarak bu üç tip kötü anne sınıflandırması da anlatılarda kendini göstermektedir. “Bu olanlar iyi ailelerde olmaz.” cümlesi iyi anneliğe dair baskın toplumsal söylem ve kabullerin ifade bulmuş halidir.

Peki bu çalışmadaki annelerin, annelik hakkındaki idealleri nedir? Bunu öğrenmek için iyi bir anne olma yönünde başarısız ve/veya yetersiz hissettiğini söyleyen kadınlara neden böyle düşündüklerini anlamak için “iyi anne” tanımlarının ne olduğu sordum. Hakim iyi anne tanımını eleştirel bir dille annelik pratiklerinden biri olan toplumda çocuğun kabul edilir kılınması kapsamında “iyi bir eğitim alması ve iyi bir meslek sahibi olarak” tanımlayan İlkay çocuğun

ahlakının günümüzde önemli olmadığını, çocuğun başarılı olmasının iyi anneliği belirleterek bireyleri değerlendirmenin niteliksel olmadığını, “iyi” kavramının nasıl değişim gösterdiğine anlatısında şöyle yer vermiştir.

Şimdi senin çocuğun liseyi bitirir, üniversiteyi bitirir, iyi bir şey olursa sen iyi bir annesin. Tamam mı anladın mı bu kadar basit daha başka bir şey söylemiyorum. Çocuğun ahlakı falan önemli değil. Büyük oğlum okumadı şu an çalışıyor ama onun gibi ben dört dörtlük bir çocuk diyebilirim yani maşallah. Ailesini bilir, sorumlu olduğunu bilir, tutumludur. Ama okumadığı için de yine ben iyi anne değilim yani. **(İlkay, 53Y, Nar-Anon Üyesi)**

Bir diğer katılımcı Göksu kendi anneliğini ifade ederken “iyi bir anne olarak her gün aksatmaksızın yaptığı yemek, temizlik, düzen üzerinden açıklarken, kendisi için çocuklarından ayrı hiçbir faaliyette bulunmadığını, tüm bunları ise fedakarlıkla yaptığını açıklamaktadır. Bunun yanında iyi bir anne olarak çocuğa sevgi verdiğini, nereye giderse gitsin çocuklarını yalnız bırakmadığını” açıklamıştır. Bu pratiklerinden dolayı çocuğunun kendisine aşırı bağlılığının olduğu belirtmiştir. Daha sonra ise “*Belki de ben fazla anne olmuşumdur.*” cümlesiyle herkesin sorumluluğunu üzerine aldığını farkettiğini dile getirmiştir.

Vallahi ben çok iyi anne olduğumun farkındayım herkez de bana öyle diyor. Bizim birgün evimizde yemek eksik olmadı. Sabah kalkarım kahvaltı hazırlar toplarım, mutfığa gider akşama ne yemek yapacağım diye düşünürüm öğlene. Asla çocuklarım bir gün aç bırakmadım yani. Bir gün bana birisi dememiştir anne bu tişört niye yıkanmamış, ütülenmemiş. Yani hep fedakarım. Tabii ki iyi annelik sadece yemeklerini hazırlamak, kıyafetlerini hazırlamak değil, sadece böyle tanımlamıyorum. Ama ben sevgi de verdim her zaman kurban olurum. Ben onu kardeşi doğana kadar küçük parmağımı tutarak büyüdü hep öyle uyudu. Şimdi de öyle hemen eve girdiğinde beni arar. Sen olmasan ben bu evi hayatta girmem der yani. Bakıyorum bazıları hiç umursamıyor sabah ocağa bir yemek koymadan, ne yerse yesin diyerek çantalarına alıp çıkıp gidiyorlar anneler. Örneğin anneleri bırakıyor çocuklarını bir ay köye gidiyor yani ben şimdiye kadar öyle bir şey yapmadım. Bir gün annem gitti bizi evde yalnız bıraktı diyemez çünkü hiç gitmedim. Nereye gidersem gideyim onlarla beraber. Çünkü yalnız gitmedim hiçbi yere. Belki de ben fazla anne olmuşumdur. ...Böyle olmamalıymışım ama artık geçti. Şimdi akıllandım ama. **(Göksu, 52Y, Nar-Anon Üyesi)**

Göksu’ya benzer şekilde Eren’de de iyi annelik kalıplarından çocuklarının ihtiyaçlarını kendinde daha ön planda tutarak fedakarca yapmaya çalışmak öne çıkmaktadır. Buna ek olarak, ilkokuldayken hatta okul aile birliği üyesi olarak sürekli okulda çocuğunun yanında olduğunu, çocukları ile arkadaş gibi açık iletişim kurmaya çalıştığını ancak madde kullanımı dolayısıyla iyi bir anne olamadığını düşünmektedir. Bunları dile getirirken “*Belki de aşırımı yaptım, fazla mı yaptım.*” diye sorgularken bir yandan daha farklı olarak ne yapması gerektiğini sorgulamaktadır. Deniz de iyi anne olmanın çocukla iyi bir iletişim ve ilgilenmeyle alakalı olduğunu ve kendisinin de bunu yapmaya çalıştığını, çocukları ile iletişiminin iyi olmasına rağmen çocuğunun ilk madde kullandıklarında kendilerine söylememeleri, kendisini ve iletişimini sorgulamasına yol açmıştır. Deniz’in anlatısında madde bağımlılığında özellikle yaşanan çevrede madde bulunmasının kolaylığı ve arkadaş çevresinin rolüne vurgu yaparken kendisinin bu noktada da bunları

farkedemediği için de sorgulamaktadır. Çocukların bağımlılığına bir diğer sebep olarak oturlan çevrenin çocukların zamanlarını aktif olarak geçirecekleri uygun fiziksel çevre imkanlarının olmayışına bağlayan Deniz, kendi çevresini tanıyamamasının, çevresel imkanların eksikliklerini ve o çevreden neden taşınmayı düşünmediği için kendini suçlamaktadır.

...Belki de aşırımı yaptım, fazla mı yaptım. Ama çocuğuma iyi bir anne olamadım. Belki de iyi bir anne olsaydım, benim çocuğum kullanıcı olmazdı. Çocuğumun madde kullanımını örnek alalım iyi bir anne olsaydım, benim çocuğum kullanabilir miydi? Sürekli ben onun arkasında peşinde arkadaş gibi beraber gezseydim. Aslında beşinci sınıfa kadar arkasındaydım hep okulda yaptım bunları ama demekki daha çok ilgilenememişim. Belki ortaokulda da yanımda gitmeliydim okulda F.'in. Lisede de peşinden koşmalıydım. Bu fazla baskıcı olur aslında. Bu çocuğu bunaltmak değil mi bu, fazla baskıcı olurdu bu kez de. İyi anne olmak için arkadaş gibi olmak lazım. Demek ki biz otoriter mi olmadık bilmiyorum. Arkadaş mı olmadık bilmiyorum. Çünkü ben her zaman hiçbir şeyinizi saklamayın anlatın, ben bileyim bilirim bunun altından kalkamayacağım hiçbir şey yoktur dedim. Ama hepsi benim arkamdan iş çevirdi... **(Eren, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Bence anneliğin bir ideali vardır bazılarının göre mesela annelik nedir? İşte çocuğun cebine harçlığını koyup işte hadi çocuğum güle güle git, dikkatli gel. Mesela bazıları için böyle. Ama bazıları için çocuğu eve gelir, ne yaptı, ne etti, çocuğu ile oturup yeri gelir abi arkadaşça sohbet etmek, herşeyiyle yakından ilgilenmek, çocuğuyla arasında öyle mesafe kuran aileler var ki, öyle güzel bir iletişim var ki. Mesela çocuk hiçbir şeyi ailesinden gizlemiyor. Kötü bir şey yapsa dahi ilk geliyor annesini anlatıyor. Bizde de böyleydi ama o duruma düşmelerine kadar... O dönem mesela 3-4 sene içmişler o dönem diyemediler? İlk yaptıklarında niye diyemediler? İşte o zaman ben de mi hata vardı acaba. Ben o yüzden kendimi sorguluyorum. Dediğim gibi belki de var ben de hata, belki de yok. Ama insan arıyor, yine de kendinde arıyor. Nerede eksik yaptım, nerede hata yaptım? Ha ne olur birinci sebep çevredir. İkinci sebep arkadaşlarıdır. Üçüncü sebep ailedir, aile ortamıdır. Kimisi için ilk olarak aile ortamıdır. ...Çünkü ben kusursuz bir anneydim benim çocuklarım nasıl böyle bir hale geldi diyemem ben şu an. Mutlaka benim de hatalarım oldu. ...Ben hala kendimi sorguluyorum. Olayın üstünden beş sene geçti yani beş senedir yaşıyoruz hala kapanmış bir mevsumuz değil. Ben hala geçmişe dönüyorum arıyorum eksiklerimi. ...Şimdi mesela en çok sorguladığım mevzu keşke çocuklarım 4-5 yaşlarındayken taşınsaydık. Çünkü o mahalle inanılmaz kötü. Bilmiyordum, bilmiyordum ama mesela herkes çıkıp çıkıp gidiyor, herkes çıkıp çıkıp taşınıyor. Duyuyorsun. ...ama bence bu çok büyük etki olabilirdi çok erken yaşta taşınmak.**(Deniz, 42Y)**

Çalışan kadınlardan için çocuklarıyla “yeterince” ilgilenemediği ve çocuğunun madde bağımlılığı dolayısıyla iyi anne olamadığını dile getirirken Umut, iyi anne olma algısını; çocukla birebir ilgilenmek, sıkılmamak, sevgi gösterme, çocuğu iyi tanıyarak yeteneklerini görebilme, eğitimci ve öğretici bir anne olma olarak ifade ederken, çocuğunun madde kullanımı dolayısıyla bu söylediği kriterlerde iyi bir anne olamadığı yönünde kendisini değerlendirmektedir. Umut'un ve diğer kadınlarının anlatısı hakim literatürdeki çocuk yetiştirme sadece bireysel annelerin omzuna yükleyen meta anlatıyla benzerliğinin suçlamalara katkısını göstermektedir.

İyi anne yani birebir çocuğuyla alakadar olacaksın, sıkılmayacaksın, her sorduğu soruya cevap vereceksin. Sevgi göstereceksin, ilgi göstereceksin, çocuğunun özel kabiliyetlerini, yeteneklerini bileceksin. Bence böyle olmalı. Ama ben böyle biri asla olamadım yani. Benim eksik taraflarım bu taraflarım yani. Eksik görüyorum. Yani güzel eğitimci, öğretici bir anne olamamışım ki çocuğum böyle bir şeye gitmiş. ...İyi anne olmadığımı, kabul görmeyen ve kendine zarar veren bişey yaptığından düşünüyorum. Ama kendisi dışında kimseye zararı

yok. Çalması yok, çıkması yok ne bileyim dürüst. (Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)

Göksel kendisi genç yaşta evlenmiş, eğitilmiş olmayan bir anne olarak, hiçbir annenin kötü olmadığını, sadece imkansızlıklara ve olumsuz şartların etkisine vurgu yapmıştır. Kendisinin de fırsatı olsaydı kendisini geliştirerek çocuğu için çok farklı şeyler yapmayı isteyeceğini ama hayat şartlarının buna el vermediğini aktarmıştır. Göksel'in bu anlatısı çocuk yetiştirmede yalnız bırakılan ve desteklenmeyen anneleri etiketlenmenin kolay olduğunu, kadınların eğitim almalarını engelleyerek güçlenmesini engelleyen toplumsal cinsiyete dayalı eşitsiz yapıda kadının durumuna olan vurguyu göstermesi bakımından önemlidir.

Hiçbir anne kötü bir anne değildir. Sadece şartlar, şartlar. Ben isterdim ki daha farklı olayım, daha farklı yetiştirim o çocukları. Okusunlar adam olsunlar. F.'m da öyle mesela istedim ki onların böyle güzel bir yerleri meslekleri olsun işleri güçleri olsun. Hiçbir anne evladının böyle olmasını ister mi? (Göksel, 47Y)

Bu başlıkta görüldüğü üzere her koşulda anneler çocuklarının madde kullanımında kendi annelikleri hakim annelik algısına uysa dahi sorgulamakta ve bir şeyleri deşerek labirent gibi içinden çıkılmaz bir hale getirmektedirler. Bu sorgulama sonucunda kadınlar çalışıyorlarsa çalışmaları dolayısıyla yeterince ilgilenemedikleri; çalışmayıp ev içinde yoğun annelik pratiklerini yürütüyorlarsa fazla anne oldukları ve/veya bu konuda dengeyi tutturamadıkları; bağımlılığı geç farkettileri; çocukları kendilerinden gizlediği için meğer açık iletişim kuramadıkları; boşanmış kadınlardan aldatılmalarına ve terk edilmelerine rağmen boşandıkları gibi sebeplerle kendilerini suçlamaktadırlar. Winnicott, hiçbir anne-babanın bir çocuğun her ihtiyacını karşılayamayacağını belirtirken “yeterince iyi bir annenin” “mükemmel bir anneden” daha iyi olduğunu savunmuştur. Ayrıca bu durum çocuğun dış gerçekliklere uyum sağlamasına yardımcı olduğunu belirtmiştir (Green, 2015). Bir başka deyişle çocuğun kendi kapasitesinin de gelişmesine katkıda bulunurken, Winnicott'un bu söylemleri kadınların temel bazı ihtiyaçları gidermeleri durumunda yeterince iyi bir anne olduklarını ifade etmektedir. Annelerin kendini suçlaması dışında çocuğun bağımlılığı anne ve babalar arasındaki değişen sorgulama ve pratik durumuna ise bir sonraki kategoride yer verilmiştir.

4.2.2.2. Eşler arası suçlama ve kadınların gözünden bağımlılıkta annelik ve babalık pratikleri “*Hani bakacağdın bebelere...*”

Bir önceki kategoride yoğun annelik deneyimlerinin bir sonucu olarak çocuğun madde bağımlılığı sorununda çoğunlukla annelik sorgulaması ve kendini suçlama öne çıkarken, bu kategoride eşler arasındaki suçlamalara yer verilmiştir. Groenewald ve Bhana'nın (2016) yaptığı çalışmada çocuğun bağımlılığı ile birlikte eşler arasında da çatışmaların arttığı, karşılıklı suçlamalar, mutsuzluk ve öfke kendini göstermiştir. Çalışmalarında baba olarak çocuğun bağımlılığı ile

yüzleşmemeleri, çocuklarıyla ilgilenmedikleri ve çocuklarına destek sunmadıkları konularında kadınların eşlerini suçladıkları görülmüştür. Yapılan başka çalışmalarda da çocuğun uyuşturucu kullanımında, babanın çocukları ile etkili bir şekilde iletişim kuramadıklarını tespit etmiştir. (Phares ve Compas, 1992; Jihola, 1986 akt. Elliston, 2017, s. 22). Aterkil düzende babalar toplumsal cinsiyet rol kalıpları ve sorumluluklarının gereği olarak çocuk yetiştirmeden kendilerini sorumlu görmemekteyken, bu aterkil düzende erkeklik ve babalık algısı çocukla iletişim ve yakınlık kurmada katı, mesafeli, otoriter bir ilişkiye doğru götürmektedir. Bu araştırmada kadınların anlatılarında daha önceki bölümlerde aktarıldığı gibi katı, mesafeli ilişki biçimi içerisindeki babalar kendilerini çocuk yetiştirmeden sorumlu olarak görmedikleri için, çocuğun madde bağımlılığı sorunu karşısında kendi babalıklarına dair çoğunlukla bir sorgulamaya gitmedikleri ve anneleri suçladıkları görülmüştür.

Eşiyle aldatılmasına rağmen evliliğini sürdürmeye çalışan Ömür, eşinin iflas etmesiyle birlikte kendilerini terk etmesinin ardından çocukları ile tek başına bir hayat kurmuş ve yıllar sonra ise eşinden boşanmıştır. Boşanmadan önce terk edilmesine rağmen eşi ile dönem dönem çocukları için bir araya gelmiştir. Ömür eski eşinin oğlunun madde bağımlılığına dair kendisine dair sorgulamalarının olmamasını “gamsız” olarak nitelendirirken, eski eşine öfkesini gizleyememiştir.

Babası da “Neden yaptı acaba, neden başladı?” diyor. İyi ki onu karşımda söylemedi. Beni kimse tutamaz işte o an. İşte o hangi hastanede gözünü açar bilmiyorum. Yani kesinlikle ikinci nefesi aldırılmazdım ona. Nasıl insan kendi yaptıklarını yok sayıyor, aldattın, terk ettin gittin. Neden diye soruyor bi de ya. Bak ben bu kadar mücadele ettim ama gene de diyorum ki nerede hata yaptım yani. Yaparız anneyiz diye melek değiliz ya yaparız tabii ki. O ne kadar kendinden emin bir adam, ne kadar gamsız bir adam hiç kendini sorgulamıyor. Neden olmuş olabilir diye bunu söylüyor ya. İnanki bir gün oraya gidip orada ağzını burnunu çarşamba pazarına çevirmek geldi içimden. (Ömür, 62Y, Nar-Anon Üyesi)

Devran da Ömür gibi aldatılmasına rağmen evliliğini sürdürmeye çalışmış ancak eşi evi terk ettikten sonra eşinden boşanmış bir kadın. Devran eski eşinin çocuklarıyla olan diyalogunu örnek göstererek, eski eşinin aldatma ve terk etme eylemlerinde “yaptığı hatanın sadece Devran’a yönelik hata olarak gördüğünü, çocukları etkilediğini düşünmediğini” belirtmiştir. Çocuklarının bu durumunda baba olarak kendi eylemlerinin sorgulamadığını ve hatta Devran’ı kendisiyle kavga ettiği için suçladığını aktarmıştır.

Küçük çocuğum babası evi terk edince lise birde bıraktı. Eşıme söyledim senin yüzünden oldu bunlar diyor ama hiç kabul etmedi. Geçen geldi ilk defa B.’la konuşuyor. Çocuklar şimdi hata yaptılar ya, kendi yaptığı hataları nasıl telafi ettiğini anlatıyor. Bak şimdi diyor “Ben bir hata yaptım ama şimdi bir şekilde telafi etmeye çalışıyorum. Anneni mutlu etmeye çalışıyorum, bak annene çiçek aldım, eve şunu getirdim falan.” diyor. Siz de hata yapıyorsunuz hatanızı telafi edin. Ama hataydı sadece hani bana karşı yapmış yani beni aldatarak ama çocuklara yönelik bir hata görmüyor kendisinde. Ama senin çocukların her gün ölümle savaşıyor. Bak biz ayrıldık artık yani şeyimiz yok ama bu çocuklar senin

çocukların diyorum hala senin soyadını taşıyorlar. Anlamıyo yani. Eşim hiç kendini suçlamıyo, sorgulamıyo. Yoo yo yo olan oldu bir kere kaderdi, kısmetti diyo. Hiçbir şey söylemiyor. Senin yüzünden, senin yüzünden, senin yüzünden diyor bana. Sen benle kavgaya ettin o yüzden diyo. **(Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Yaşar kendisini o kadar çok sorgularken eski eşinin hiç sorgulamamasını erkek ve kadın arasındaki duygusal olgunlaşmaya ve bunun sonucunda sorumluluk bilincinin gelişmesi bağlamında açıklamıştır. Yaşar, Göksu ve Yağmur toplumsal olarak sadece kadınlara biçilen çocuk bakımı-yetiştirme sorumluluğunun -bir başka deyişle toplumsal cinsiyet kalıplarının-, erkeklerin çocuklarıyla ilgili sorunlarda kendilerini sorgulamamalarında etkili olduğunu ifade etmiştir. Baba olarak kendi sorumluluklarını evin geçimini sağlama kapsamında “yedirme, içirme, para verme” olarak gördükleri anlatılarda öne çıkan durumlardandır. Göksu özellikle anlatısında eşini suçlamasının nedeni evdeki eşinin kardeşlerinin getirmesi konusunda eşini suçlarken, kadın olarak onlara hizmet etme rolü dolayısıyla “çocuğuyla anne olarak ilgilenmemesi” konusunda kendini suçlamaktadır. Eşinin kendisini savunmasında ise baba olarak kendisinden beklenenin evin geçimini sağlama rolünü yaptığı için bir suçlamayı kabul etmediği görülmektedir.

Ya bu süreçte kendi o kadar sorguluyorsun ki yaptığın her şeyi düşünüyorsun. Ama bir tek ben sorguluyorum bu kadar. Babası mesela hiç sorgulamıyor. O daha net kendinden. Ona kalırsa benim ailemin yüzünden bazı şeyler olmuş. O öyle suçluyor. Eşim hiç kendini sorgulamıyor çok emin yani. Kadınlar daha duygusal olaya bakıyorlar, samimiler, daha içtenler yani öyle kolay duygularını ifade edebiliyorlar. Erkekler ama öyle değil. Babası daha kendisi de çok büyümemiş bir insan. Sorumluluk alacak bir insan değil. Ben şimdi soruyorum o adamla nasıl evlenmişim yani. Babadan da çok şey beklemiyorsun ki yani zaten bir de ben çoğu şeyi sırtıma aldığım için. Eşinden çocuğa bakmasını beklediğin zamanlarda oluyor ama asıl o senin işin öyle adedilmiş. Biz anneden falan böyle görmüşüz. **(Yaşar, 47Y)**

Eşime de akşam dedim zaten “Senin yüzünden oldu.” diye. “Senin kardeşlerinle ilgilendiğim kadar M. ile ilgilenseydim böyle olmazdı.” dedim. “Ne yaptım ben? Bakmadım mı? yedirmedim mi?” diyor tamam yedirdin de ilgilenmedin işte... **(Göksu, 52Y, Nar-Anon Üyesi)**

Eşinden boşanmış kadınlardan Ümit ise özellikle boşandığı eşi tarafından suçlandığını belirtmiştir. Eski eşi “*Hani bakacaağdın bebelere...*” cümlesiyle boşanmayı isteyen taraf olarak kadını suçlamaktadır. Boşanma sonrasında eşinden maddi ve manevi olarak destek görmediğini söyleyen Ümit eşinin çocuklarıyla da ilgilenmediğini aktararak boşanmayı kendisi istediği için eşinin çocukların sorumluluğunu hiçbir şekilde almadığını da anlatmıştır.

Mesela babaları hani sahip çıkacaağdın bebelere diyor benim başıma kalkıyor. Bebelere diyor benim başıma kalkıyo. E ben tek başıma ne yapayım. Ben ayrılırken “Ben bakarım çocuklara seni ilgilendirmez.” dedim. Şimdi her seferinde bana “Hani bebelere bakacaağdın. Baban bakacaağdı ya sahip çıkacaağdı ya.” bana böyle söylüyor. Ve beni eşim suçladı. “Yetiştiremedin.” dedi. **(Ümit, 47Y)**

Cihan, erken yaşta evlendiği ve cahil olduğu için bazı şeylerin çocuğu nasıl etkileyeceğini

bilemediklerini objektif bir şekilde değerlendirip kendini sorgularken, eşinin baba olarak kendisini saf dışı bırakarak anne olarak çocuğa bakmadığını söyleyerek Cihan'ı suçlamakta olduğunu dile getirmiştir.

Ben kendimi çok sorguladım. Çok suçladım işte cahildik erken yaşta evlendik çocuğumla büyüdüm ben yani. Nerde hata yaptım diye çok düşündüm. Eşim alkol alırdı yanlarında tartışırız onların nasıl etkileneceğini düşünemedik. ...ama ben babasını da çok suçladım. Babası da beni çok suçladı. İşte sen bakamadın, sen anlayamadın diye suçladı eşim beni. Ben de eşimi sen sürekli yanlarında içtin, bağırdın çağırdın yani diye suçladım. Ama eşim hiç kendini suçlamadı yani hiç demedi ben de şöyle yaptım diye yani. Hatta eşime bi gün çalıştığı hastanedeki doktorla paylaştı çocuğun madde kullandığını doktora ona sen nesin ki çocuğun ne olsun demiş. Eşimin alkol aldığını biliyo tabi doktor açık açık demiş yani seni böyle gören çocuk ne yapsın demesine rağmen eşim kendini sorgulamıyor yani. **(Cihan, 45Y)**

Yağmur, yoğun annelik pratiklerini yaptığı halde, kendi küçüklüğünde anne ve babasının kaybetmesi dolayısıyla rol model alacak ebeveynleri olmadığı için kendini aile yaşantısını kurmada başarısız hissettiğine dair kendini sorgularken bu anne-baba sorumluluğuna dair bilgisini sadece kendisine yüklediği görülmektedir. Kendi çocukluğundaki eksik hissettiği mutluluğu çocuklarının her istediğini yapmaya çalışması ile giderirken ve eşi ile çocuklarına yönelik tutarsız davranışları konusunda anne olarak kendini sorgulamakta olduğu görülmektedir. Eşinin baba olarak para vermek dışında bir faaliyette bulunmadığını, çocuklarının yanında çokça alkol aldığını ancak kendisini sorgulamadığını ve değiştirmeye çalışmadığını anlatmıştır.

Ama ben hep nerede hata yaptım diye kendimi sorguladım. Niye böyle oldu çocuklarım diyorsun. Hani neyim eksik diye ben kendimi çok sorguladım yani. Sadece yemek yapmakla, işte temiz giydirmekle ve düzenli olmakla olmuyomuş bunlar demek ki. Ben de yumuşak davranmışım. Gevşek davranmışım diyorum. Ben kendime çok soruyorum ben nerede yanlış yaptım da bu hale geldi bu çocuklar diyorum. Ya benim de görmediğim şey hep böyle dedim. Yani anne, baba, aile çerçevesi içerisinde hiç bilmediğim için görmediğim bir şey başaramadım herhalde. Halen de böyle diyorum. Görmediğim bir şey yapamadım yani çocuklarımda demek ki. Terbiyelerini verememişim yani. Çok yumuşak davranmışım. Her dediklerini evet demişim yani. Biraz mecbur, biraz isteyerek evet demişim. Çünkü anne baba olarak tutarsız olursak birimiz evet birimiz hayır derse çocukların olacağı da bu. ...Eşim kendinde hiç suç aramaz. Eşim ben şimdiye kadar yedirdim içirdim, elimden geleni yaptım diyor. İşte yani sadece para vermek değil ki her şey. Onları yetiştirmekten kadın sorumlu yani diğer her şeyden diğer her şeyden kadın sorumlu. Babadan gördükleri hiçbir şey yani. Mesela lütfen şu çocukların yanında içki içme. İçiyorsan gizli iç diyorum ama içiyor. **(Yağmur, 45Y, Al-Anon Üyesi)**

Devran, Eren, Yağmur, Yaşar, Göksu, Deniz ve Cihan'ın anlatılarında eşlerinin de zaten aşırı alkol kullanımlarının olduğu ve çocuklarının da buna küçüklüklerinden itibaren şahit oldukları yerleşmiştir. Hem genler hem de bu şahitlikler ve çocuklarıyla yeterince ilgilenmedikleri için çocuklarının bağımlılık sorununda karşılıklı payları olduğundan bahsetmişlerdir.

...Babası araba bile süremiyodu alkolden dolayı gelene kadar bacağı arasında içen bi adam. Bu çocuklar ne yapacak göre göre aynısını yapmış. Tabi illaki aynısını yapacak diye bir şey yok birazda benim çocuğumda da meyil vardı tabi. Meyilliymiş. Baba içiyor dedesi içiyor benim babam içiyordur yani şey bir gen yok ki normal bir gen. **(Yağmur, 45Y, Al-Anon)**

Üyesi)

Çok iyi hatırlıyorum babam kumarın yanında alkol de içerdi, alkolikti babam. Kayıpederimde alkolikti. Öldüğü güne kadar da içti zaten. Gizli gizli içiyodu ama içiyodu. Eşim de alkolikti hergün içerdi yani. Zaten baba kullanınca, dayı kullanıcı, amca dedi kullanıcı. Ve bu çocuktan ne bekliyorsun. **(Eren, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Kadınların ifadelerine göre çocuklarıyla olan geçmişlerini ve babalık pratiklerini sorgulayan iki babanın olduğu görülmüştür. Aşağıda sorgulama yapan babaların kendilerini suçlama sebeplerine bakıldığında çocuklarla ilgilenmemeleri, aile dışında vakit geçirme, arkadaş ilişkilerine önem vermeleri, aldatma ve terk olarak görülmektedir. İlkay ve Görkem, eşinin çocuğun bağımlılığı ile mücadelesinin bu kadar fazla olmasının nedenini geçmişteki hatalarını telafi etme amaçlı olduğunu dile getirmiştir.

Birazda eşim beni aldatması ve terk etmesinin vicdan azabını çektiği için bu kadar ilgileniyο, mücadele ediyο. Çünkü ben size sahip çıkmadım diyor hatasını söylüyor yani. Size sahip çıksaydın çocuğumuz böyle olmayacaktı. Çünkü aileye düşkün bir çocuktu. ...Kabullenemedi babasının yaptıklarını. İlk hastaneye yattığı zaman doktorlara babasını suçlamıştı. İşte onlara şunu anlatmış ben bu hale düştüysem babam yüzünden anneme şöyle yaptı böyle yaptı. Yani şuan biz eşimle çok iyiyiz ama hiçbir anlamı yok. Yani keşke o zaman yapsaymış babalık. Şimdi babalık yapıyo benim eşim. Gerçekten de babalık yapıyor çocuğuna sahip çıkmaya çalışıyo. Kurtarmaya çalışıyor, varını yoğunu ortaya koyuyor. Dediğim gibi yine de şanslıyım çünkü bunları bırakıp da gidebilir. Onun için yine de çok şanslıyız başımızda duruyor. En azından fark etti geçte olsa fark etti diyorum napim. Öyle yani. Eşim hatasını kabul etti. Sorguladı. Birazda ondan şu anda bu toplantılara geliyo. Yoksa normalde hayatta gitmez böyle toplantılara. Farkında yani çoğu şeyin kendinden kaynaklandığını farkında. Kendini sorguladığını ve pişmanlık duyduğunu fark ediyorum. ...Sanki 21 yıldan sonra bu olayla birlikte baba oldu gibi geliyor bana. Ya şimdi ben kursa gidiyorum babası çocuğunu da almış gelmiş kursa yani ben hatırlamıyorum benim eşimin çocuklarını alıp bir yere götürdüğünü yani bir ortak bir şeyler yaptığını bilmem gitsekte beraber gitmişizdir. Yani ayrıyeten böyle çocuklarıyla bir vakit geçireyim, bir şey yapıyım gibi şeyleri olmadı. Hep bunları ben yaptım hep o açığı ben kapattım. O hep işteydi ve kendi hayatını yaşıyordu. **(İlkay, 53Y, Nar-Anon Üyesi)**

Eşim çocukla çok ilgilenmedi. Ondan sonra çocuk büyüdü 4-5 yaşındayken halen ilgilenmedi. Dedim bak bu çocukla ilgilen. Diyor ki ben ne zaman ilgileceğimi biliyorum ergenliğe gelince ben onunla arkadaş gibi olacağım. Ergenliğe geldi arkadam elini uzatıyodu ama U. yaptı Babadan intikam aldı... ..Şimdi şimdi U.'da bunları yaşadıkdan sonra öz eleştirisini yapıyo, yaptı yani. Ressmen intikam aldı. Birazda bundan dolayı bu kadar işte basın açıklamaları yapıyodu, takip ediyο, nar-anona gidiyo mücadele ediyο. **(Görkem, 53Y, Nar-Anon Üyesi)**

Mesela eşim tamam çaresizlikten gitti yurtdışına ama başka yollarda olabilirdi. Evde de içerde ama daha çok dışarda içerdi. Mesela ne bileyim ben öyle çocuklarımın elinden tutayım bir parka götürüyüm, bir ailecek bir yere gidelim böyle olabilirdi ama bunları yapmadı, arkadaşlarıyla vakit geçirdi, içti. Ama eşim de biliyor oda kabul ediyor bak hatasını. Diyor yani suçun diyor %80'i ben de diyor kabul ediyor. O yüzden işte çocuklarına destek oldu.%80 ben de diyor içmeseydim, çok güzelce çocuklarıyla ilgilenseydim. Ne bileyim bir hafta sonunu orada burada çakalla çukulla geçireceme ailemle çocuklarıyla bir arada geçirseydim. Bir ailemi alıp bir yerlere gitseydim diyor belki de daha farklı olurdu diyor. Kabul ediyor hatasını. Ben hala kendimi sorguluyorum. **(Deniz, 42Y)**

Kadınların anlatımından babaların bağımlılık karşısındaki pratiklerinin “katı bir baba-çocuk

ilişkisi” temeli üzerinden sınırlı olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanında kadınlar eşlerinin çocukların -özellikle de Yağmur, Göksel, Ümit, Mutlu anlatılarında- nereye gidip geldiğini kontrol etmedikleri, takip etmedikleri, önlem almadıkları konusuna vurgu yapmışlardır. Göksel anlatısında çok çabalamasına rağmen eşinin bağımlılığı öğrendikten sonra da çocuğunu takip etmesini sağlayamadığını ifade etmiştir. Özellikle boşanmış kadınlar eşlerinin çocuklarının bağımlılık sorunu ilgilenmediklerini, tepkisiz kaldıklarını dile getirmişlerdir. Ümit’in anlatısında bağımlılık karşısında baş edemediği bir zamanda boşandığı eşinin çocuğu ile ilgilenmesini sağlamak için tekrardan barışmayı bile düşündüğü dikkat çekmektedir. Devran’ın anlatısında ise özellikle boşandığı eşinden çocuklarla ilgilenmesini talep ettiği bir görüşmesinde çocuklarla ilgilenmemesinin yanında “boşandığı eşinin Devran’ı çocukları bahane ederek onunla iletişim kurmaya çalışmakla” suçladığı görülmektedir.

Hiçbir şey yapmadı ben eski eşime söylediğimde “İyi aferin iyi olmuş.” dedi. Hani bakıyordun ya dedi. Çocuklardan alakalı bir durum olduğu zaman arıyordum eski eşimi ama ilgilenmiyordu. Çünkü ben tek başıma, tek başıma mücadele ediyordum bu işle. Eşim hiiiç. Söyledik böyle böyle diye. “Allah senin belanı versin, senin gibi baba olmaz olsun dedim. Artık öfkelenim ya ona da ne diyeceğimi şaşırıyorum.” Sonradan sonraya “Oğlum yapman, oğlum etmen, şöyle etmen böyle etmen.” nasihatler vermeye başladı. Geç kaldın sen. Halbuki bak babaları o zaman çalışmıyordu boş geziyordu. Dedim defalarca şu çocukları bir ara neredeler. E ben dul bir kadının gecenin bir yarısı sokağa kaç kere gittim. Şimdi ben bir ara eşimle birleşmeye kalktım. ...O gün ben isyan ettim dedim lanet olsun birleşim babalarıyla da ben artık yetemiyorum en azından git de çoğu çocuklarını ara diyebileyim. Şimdi de diyebilirim ama evimdeki gibi olmuyor. Şimdi birinde dinlerse üçünde beşinde dinlemiyordu. Boşanmayı biliyosun, sahip çıksaydın diyor bana. Ben onları anamın evimden mi getirdim. (Ümit, 47Y)

Boşandıktan sonra ilk oğlumun da kullandığını daha sonra küçüğün de başladığını söyledim hatta bunları ayıralım İ. dedim al birini almadı yani. Kullandığına da hiçbir şey demedi yani o kadar değersiz olmuştu ki. Bana diyordu ki sen çocukları bahane ediyorsun bırak yakamı düş yakamdan. O hep beni aşağılamak için ben çocuklar dedikçe o sen diyordu. Sen yapıyorsun. (Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)

Bağımlılık mücadelesinin her aşamasında eşile birlikte hareket eden Görkem, çocuğun bağımlılık sorunu ile mücadelede eşleri tarafından yalnız bırakılan kadınların durumunu sanki çocuğun bağımlı olmasından sadece anneler sorumluymuş gibi algılandığını dile getirmiştir. Kadınlar bazı babaların çocuğun bağımlılığı karşısında hiçbir şey yapmadıklarını, eşlerini yalnız bıraktıklarını hatta aileyi terk ettiklerini gördüklerini dile getirmişlerdir. Bunları duydukları için de “en azından eşim ilgileniyor” diyerek eşlerinin mücadelelerini şöyle dile getirmişlerdir:

Bir de çoğu aile de baba ilgilenmiyor neyse ki bizim baba ilgileniyor. Yani nasıl ilgilenmezsin bununla bizi uğraşmak zorundayız biz yaptık bu çocuğu o istemedi ki dünyaya gelmedi. Biz bunu yapmadık ama sonuçta bizim çocuğumuz. (Göksu, 52Y, Nar-Anon Üyesi)

Ben yine de şanslıyım bu toplantılarda da görüyorsunuzdur çocuğun durumundan dolayı çoğu erkekler çekip gidiyor, evlilikler bitiyor. Erkekler bıraktılar yani umursamıyorlar orada toplantıya gelen kişilerin de çoğu annedir yani babalar çok azdır. Bir anne gibi içi yanan

kimse yok. Diğerlerinin umrunda değil yani hatta karısını bu durumda bırakıp gidip başka birileriyle evlenenler var. Adresini gizliyo adamlar yani. Yeni bir aile, yeni bir çocuk bu kadar onlar için erkekler için basit. (İlkay, 53Y, Nar-Anon Üyesi)

Çocuğun madde bağımlılığına anneler ve babaların verdikleri tepkiler arasındaki farklılıklara dair yukarıdaki anlatıların yanında Özgür, Ümit, Göksel, Servet, Ömür'ün anlatılarında öne çıkan bir diğer farklılık eşlerinin, babalar olarak çocuğun madde kullanımını kabullenmesinin annelere göre daha çabuk olduğunu “içmiş yine diyerek kesip atıyorlar” cümlesiyle ifadelerinde görülmektedir. Özgür ve Ümit'in anlatısında görüleceği üzere bir kısım “erkeklerin ise birkaç mücadele girişiminin olduğu ancak kadınlara göre çabuk vazgeçtiklerini”, “kadınların varını yoğunu koyarak daha fazla mücadele ettiklerini” dile getirmişlerdir. Deniz'in eşinin ise kabullenmesi tam tersi kendisinden uzun sürmüştür.

Erkekler hemen kesip atıyorlar bak kullanmıştır kesin içmiştir gibi kesip atıyorlar ama kadınlar böyle değil hemen kondurmuyor kadınlar. Erkekler hemen vazgeçebilirler yani. Biz öyle değiliz. Kadınlar daha mücadeleci. (Özgür, 54Y, Nar-Anon Üyesi)

Boşa dememişler baba, sarığı kaba. Babalar da etkileniyor ama onlar hep içine atıyor. Anneler her şeyi yapıyor, varını yoğunu koyuyo mücadele ediyö. Baba onu yapamıyor ama. Bu kadar mücadele etmiyorlar ama olursa olur, olmazsa olmaz diyorlar. “Ne yapayım.” diyor. “Yapmasınlar.” diyor. Benim eşim öyle dedi. (Ümit, 47Y)

Tabii kabullenme aşaman baya bi sürüyor. Mesela ben çok çabuk kabullendim ama baba biraz daha uzun sürdü. Ben mesela belki de bir hafta içinde kabullendim. Ne yapabiliriz peşine koştum. Eşimin belki de bir ay sürdü nasıl olur demesi. (Deniz, 42Y)

Babaların çocuğun maddeyi bırakması için davranışlarına bakıldığında; Görkem anlatısında eşinin nasihat verdiği, Devran'ın anlatısında eşinin çocuğuna fiziksel şiddet uyguladığı, Yağmur'un anlatısında ise eşinin çocuğu ile sürekli çatışma yaşadığı ve sözel şiddet uyguladığı öne çıkmıştır. Kadınların anlatısında özellikle erkeklerin çocuğun bağımlılığı karşısında sinirlenip olay çıkardığı için kadının aile bireylerinin hepsini idare etme rolünün öne çıktığı görülmektedir. Erkeklerin bu sorun karşısında şiddete başvurmalarının sorunu daha da arttırdığını kadınların ise daha yapıcı, onarıcı yollar denediğini görülmüştür.

Askere gitmeden önce mahallede terlikle ilgili bi işyerine girmişti. ...Baba aslında dışarda kiminle olduğunu biliyor. Aslında hani eğriyi doğruyu baba öğretmedi. Hani oğlum bu insanlar şöyle şu insanlar böyle bunlardan uzak dur demedi. Yapmadı bunu göstermedi. Bir arkadaşıyla başladı zaten uyuşturucuya. Evet ondan sonra babası onu çok dövdü ama takip etmedi. ...Aslında baba bu konularda çok uyanık bilmesi lazımdı yani. Ya göz yumdu... (Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)

Mesela de ki babasına “U. bunu içmiş bugün.” Kafası iyiyken gelir U.'nun on kere başına kalkar onu. Sen şunu yaptın da, bunu yaptığında diye. Hep zıtlarlar onlar baba-oğul hep çatışma içindeler. Babasına pek bir şey anlatmaz zaten o her şeyi ben. Ben anlattığımda da işte babası kafası iyiyken U.'ya sövüyö. Bu sefer U. da benden saklamaya başlıyor. Sen her şeyi babama anlatıyorsun diye. Oğlum ben de tek başıma yetemiyorum yani ben annemem o da baban yani bilmek zorunda diyorum. Olmuyor işte yani ne yapsam olmuyor bilmiyorum ben çok elim kolum bağlı yani. (Yağmur, 45Y, Al-Anon Üyesi)

En büyük analar yaşıyo bu sorunu. Babalar sinirleniyo olay çıkmasın diye saklıyosun, söylemiyosun babaya bile çoğu şeyi. Aman etraf, çevre duymasın diye hep içine atıyosun, saklıyosun herşeyi. Erkeğe herşey denilmiyor yani en iyisi susmak yoksa kavga çıkıyo. Herşeyde anneler daha çok mücadele ediyö. Babalar olanların yarısını duymuyor ya da görmüyo. Anne her iki tarafı da idare ediyö. Erkek duyduğu zaman biçok şeyi gene çocuğa bi faydası olmuyo tam tersi bağırarak, vurarak, kavga edere daha çok dışarıya itiyolar çocuğu. Ama kadınlar yapıcı, onarıcı. (**İsmet, 51Y**)

Yüksel eşinin “kendi geçmişinde veya çevrelerindeki insanların geçmişlerinde madde kullanımının olmasının çocuğun deneyip kendisinin bırakacağını” düşündüğünü ve o yüzden de çocuğun çok üstüne düşmemek gerektiğine dair ifadesini başlaştırmıştır. Eşinin çocuğu takip ederek daha fazla durum hakkında bilgi almaya çalıştığını ancak Yüksel eşinin bu denli rahat davranmasına kızgın olduğunu ve öfkelenildiğini belirtmiştir. Babanın çocuğun kendisinin halledebileceğine dair inancını vurgulayan Yüksel anne olarak kendisinin bunu yapamamasında kadının “koruyucu kollayıcı” olarak yaratılması ve yaşadığı duygular ile bağlantılı olarak açıklamaktadır.

Eşim gençliğinde kendisi de kısa bir süre uyuşturucu, esrar içtiğini söyledi bana. “Ben bıraktım, o da bırakır.” dedi. Eşimde o deneyimden yola çıkarak böyle davranmış. ...Onun rahatlığı zaten beni rahatsız ediyordu o zaman. Benimle yol olmadığını düşünüyordum açıkçası. ...Eşim hep böyle kendisi kurtarır kendini, merak etme diyo adam hep böyle süreç hep onda böyle işliyo. Bi yandan da takip ediyö nerde napıyo diye bakıyo ama kendisi halleder bunu diye düşünüyö ama ben öyle düşünemiyorum. Bunu bi yardıma, desteğe ihtiyacı var gibi düşünüyorum. Eşim bana diyordu ki mesela ben esrar içtim, şarap içtim, şunu içtim, lise hayatım boyunca çok mikrop bir çocuktum. O sebeple ben bıraktıysam o haydi haydi bırakır. Bundan dolayı bir şey yapmayalım hani üstüne düşmeyelim gibi konuşuyordu ama ben aynı fikirde değildim. Çünkü kullandığı madde, kullandığı maddeden dolayı ölen bir sürü arkadaşı vardı, onları okuyodum. Onun rahatlığı da beni o zaman rahatsız ediyordu açıkçası ilgilenmediğini düşünüyordum ama o da kendi çapında bi şey yapıyomuş sürekli takip ediyormuş nerelere gidiyo, nasıl yaşıyo, kimlerle beraber. Ona sorsan bütün arkadaşlarını biliyor mesela ama ben o günlerde bunları bilmiyodum. Belki beni daha fazla tedirgin etmemek için paylaşmıyodu. Ama kızırıyordum çok rahat davrandığı için. Bellki biz kadınlar daha hassas davranıyoz yani belki biz birazda kollayıcı, koruyucu davranıyoz yaradılış itibariyle onu da bilmiyorum ki. Ama o hangi duygular evet çok hırpalıyor insanı, çok üzüyö çok hırpalıyor. Bunu bilmiyorum vallahi. (**Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi**)

Yüksel’in bu ifadesindeki anne olarak duyguları ve koruyucu kollayıcı pratikler aslında toplumsal cinsiyet sosyalizyonu ve dolayısıyla annelik ideolojisinin kadınlarda pekiştirilen pratiklerle alakalı olarak açıklanmalıdır. Devran, anne ile babanın farklı olduğunu “kadınların daha yufka yürekli”, “erkeklerin ise mesafeli olduğunu”, Görkem ise “kadınların çocuklarının onun bir parçası olması dolayısıyla daha fazla duygularıyla hareket ettiklerini, erkeklerin ise daha akılları ile hareket ettiklerini” belirterek bağımlılık sorununda farklı yaklaşımlar ve etkilenmeler sergilediklerini dile getirmiştir. Servet annelerin babalara göre daha duygusal olduğunu belirtmiştir. Devran ancak erkeklerin bir kısmının ise çocuklarıyla yakından ilgilendiğini belirtmiştir. Daha sonra ise Devran annelik ve babalığın cinsiyetlere indirgenemeyeceğini ve annelik ve babalık pratiklerinin herkes tarafından yapılamayacağını ifade etmek istediği şekilde

yorumlanabilecek cümlesiyle bunun annelere özgü bir duygu olmadığı anlatısından ortaya çıkmıştır.

Erkeklerle kadınlar bu bağımlılık sürecini farklı yaşıyorlar tabi annelik de hep yufka yüreklilik var. İmkansız zaten bir babayla anne bir olmaz aynı evin içinde de olsa bir olmaz yani. Devamlı babayla çocukların arasında hiç olmazsa bir nebze mesafe vardır. Ama bu erkeklerin yapısında var bir kısım erkeklerin yapısında var. Tamam biz onu yapıyoruz ama nice babalarda var çocuğunun peşinden koşan ondan sonra her şeyini araştıran, geleceğini sağlayan, her şeyle ilgilenen. Her doğurandan anne olmaz, her kadından da kadın olmaz. Her babadan da baba olmaz. Her erkekten de baba olmaz. **(Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

...Çünkü hiçbir anne bu kadar acıyı hak etmiyor özellikle anneler çünkü anneler başka türlü etkileniyor çünkü ondan bir parça. Babalar da tabi etkileniyor da ama babalar daha böyle aklıyla hareket ediyor. Anneler duygularıyla hareket ettiği için çok daha fazla etkileniyorlar... **(Görkem, 53Y, Nar-Anon Üyesi)**

Bir diğer katılımcı bağımlılık sorununda anneler ve babaların farklı şekilde pratik geliştirmelerini ise yaratılış itibariyle olan annelik duygusu ile açıklamıştır. Kadınların bağımlılık karşısında daha fazla mücadeleci olmalarını annelik duygusuyla açıklarken daha sonra bu düşüncesini çürüten bir gözlemine aktarmıştır. Hastaneden gördüğü bazı babaların da çok mücadeleci olduklarını, bazı kadınların ise umursamaz anneleri de gördüğünü dile getirmiştir. Daha sonrasında anne mücadelesini ve fedakarlığının kendisinin yapısından mı kaynaklandığını yoksa bunu bir görev olarak gördüğü için böyle mi olduğunu sorgulaması, annelik duygusu ve pratiklerinin kadının doğasında mı olduğu yoksa ideolojinin bir parçası olarak insan tarafından inşa edilen ve kadınlara yüklenen bir görev-rol konusunda kuşkusunu göstermektedir. Aşağıdaki anlatı kadının bağımlılık mücadelesindeki annelik pratiklerine dair anlatısını oluştururken hakim annelik pratiklerini düşündüğünü ve sorguladığını apaçık göstermektedir.

Şimdi kadınlarla erkekler bu sorunda aynı değil neden çünkü Allah kadınların içine bir annelik duygusunu yerleştirmiş. Annelik duygusunu sen tarif edebilir misin bana? Edemezsin. Sen anne değilsin, edemezsin. Sen bana sor, ben de tarif edemem. Bunu Allah işte bizim içimize yerleştirmiş. Bir kadınlık duygusu var bir annelik duygusu var. Erkekler bizim kadar değil onlarda da var ama. Dediğim gibi Allah bizim içimize öyle bir duygu yerleştirmiş ki kol kanat geriyor. Böyle kanatlarımızın altına alıyoruz çocuklarımıza. Mesela benim için şuan zor mesela eşin mi ve çocukların mı? Ben çocuklarım derim. Mesela eşime sor acaba o ne der? İşte farklı bir duygu var bizim içimizde. Anneler genelde böyle. Yani vardır muhakkak böyle umursamaz annelerde var. Hiç kafasına takmayan annelerde var. Peşlerinde koşan çocukların babalar da var. Tam tersi olanları da gördüm ben amatemde öyleleri de var. Kadınlar genelde hep fedakar. Bunu yapan çocukların peşinde koşan adamlar tek tük yani. ...işte tek tük ilgilenmeyen kadınlar da ondan galiba. İşte böyle bir dengesizlik var. Ben daha fazla mücadele ettim yüzdeye vursak ben daha fazla mücadele ettim. Zaman zaman böyle der eşim sen olmasaydın ben ayakta kalamazdım. Sen benimle konuştun, beni motive ettin. Eğer sen böyle olmasaydın şimdi her birimiz dağılmıştık der. Gerçekten böyle bir psikolog gibi ayakta tuttum hepsini. Bilmiyorum hep fedakarlık. Bu fedakarlık biraz gerçekten kadınlara düşüyor. “Yapısal olarak mı?” dersin. “Bu bir görev mi?” bilmiyorum artık. Tarif edilmiyor.**(Deniz, 42Y)**

Yoğun annelik ideolojisinin (Hays, 1996) gerektirdiği pratikler ve sorumluluklar içerisinde yaşayan kadınlar, çocuğunun bağımlılığı karşısında bu kadar sorumluluk alarak mücadelelerinin

sebebini, çocuğuyla tüm zamanı geçiren, ilgilenen ve çocuğun her şeyinden sorumlu olan kişi olarak kadınların tüm hayatları boyunca zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmalarına ve kadınların daha fedakar ve yumuşak bir şekilde yetişmiş olmalarına bağlamışlardır. Anne olarak bu sorumluluğu kadınların kendilerinin de benimsemesinde yetiştirmelerinin payı anlatıda öne çıkmıştır. Erkeklerin ise ailenin geçimini sağlama rollerinden dolayı evden uzakta olmaları ve sert yetiştirmeleri dolayısıyla sorumluluktan uzakta durduklarını hali hazırda zaten sorumluluğu alan kişinin var olmasından dolayı gerek de kalmadığını ifade eden bir cümle kurmuştur.

Yani evet biz daha çok çocukla ilgileniyoruz, her şeyiyle biz uğraşyoruz babalar para kazanıyorlar, çocuğu akşamdan akşama görüyorlar, pek ilgilenmiyorlar onda da zaten. Ama biz anneler her şeyden sorumluyuz. Hep evde gece gündüz çocuklarız. O yüzden heralde biz bu daha çok mücadele ediyoruz. Ama biz tabi daha fedakarız, yumuşağız. Erkekler daha sert biz yine eve gelip çocukla, işle güçle uğraştığımız için yine o sorumluluk bizde olduğu için yine uğraşıyoruz yani. ...Ya işte hep böyle gelmiş yani kadın çocuğa bakar diye öyle yetiştiriyoruz yani. **(Cihan, 45Y)**

Erkekler zaten her şeye kolay ulaşıyorlar yani. Mücadele etmeden elde ettikleri için bir çok şeyi. Kadınların hayatları mücadele ile geçiyor. Kadınların her şeyi zorluk. Hiçbir kolay tarafı yok ki. Doğumu kadın yapsın evin çilesini kadın çeksın. Kocanın çilesini kadın çeksın. Dışarının çilesini kadın çeksın. Çocuk doğursun çocuğun çilesini kadın çeksın. Adam ne yapıyor sabah gidiyor akşam evine geliyor sadece evine ekmek getiriyor. Başka bi halta yaradığı yok. Aha bizimki onu da getirmede. Hiçbir halta yaramıyor valla. İşte erkekler nasılsa bunları yapan var diyor bırakıyor yani. Kadınlar işte bunu yapmasa... Benim ki öyle diyor hiç umurunda değil. Ne uğraşacağım ben onlarla böyle yapmayın dedim diyor. Çekiliyor kenara. **(Ümit, 47Y)**

Özgür kadınların çocuğa dair sorumluluğu almasının hakim annelik ideolojisinin dışında bir nedenini ise, erkeklerin çocuklar ve sorunlarla başa çıkabilme becerilerinin gelişmediğine olan inancın olmasının bir sonucu olarak mecburiryetten kadınların daha fazla sorumluluk aldığı belirtmiştir.

Benim babam da biraz zayıf bir karakterdeydi. Bu sefer annem ön plana geçmek zorunda kaldı. Orada bir şey anlattım çocuğun parmağı koptu eşim pat bayıldı diye Ben de bayılısam ne olacak anladın mı. Yani dik durmayı öğreniyorsun. Sen bu sefer mecbur oluyorsun. Keşke arkana yaslan sen şunu desen ki yani yani eşim bunu halleder, bir telefon ediyorsun gelir halleder. Anladın mı halleden var halledemeyen var. Bu sefer sen mecbur oluyorsun. Eşimde aynı durumu ben yaşıyorum yani kötü değil ama çok yorucu. Şimdi ben ister miyim yani bayılmadım kimseye şunu yap bunu yap demeye. Koşturmaya bayılmadım yani peşlerinden. Mecbur kalıyorsun bayılmadım buna yani bakıyorsun o tutmuyorsa sen tutuyorsun mecbur kalıyorsun. Bu böyle bir şey yani ben bayıldımmdan değil her şeyi ben yapayım her şeyi ucundan ben değil yani. İsterdim ki arkama yaslanayım şöyle diyim eşim halleder, kendi kendine yapar. Ama ne yapayım sonuçta bana patlıyor kabak. Bak 10 yıldır geberdim. **(Özgür, 54Y, Nar-Anon Üyesi)**

Bu kategoride ele alınan eşler arası karşılıklı suçlamada kadınların, hem kendilerini hem de eşlerini suçlamadıkları görülürken, eşlerinin ise çoğunlukla kendilerini sorgulama sürecine dahi girmediklerini ifade etmişlerdir. Bunun yanında bağımlılıkla mücadele ve verilen tepkilerde de anne ve babalarının pratiklerinin değişikliği gösterdiği öne çıkmıştır. Bu durum ise erkeklik ve

babalık inşası ile alakalı olarak ele alınması gerektiği ortaya çıkmıştır. Peki anne-babalar arası bu farklılıklara karşın sosyal çevrenin çocuğun madde bağımlılığında sorgulama ve suçlama yönünden nasıl tepki vermekte olduğu sorusunun cevabı ise bir sonraki kategoride ele alınmıştır.

4.2.2.3. Çevreden suçlanma “Yetiştirdiğin çocuğa bak.”, “Günah keçisi seçilme.”

Uyuşturucu madde bağımlılığı olan bireyler özellikle ergenlik döneminde ise ebeveynler, arkadaş çevresinde, iş ortamında ve toplumsal çevrelerinden (Smith ve Estefan, 2014, s. 424), profesyoneller ve toplumdaki diğer kişilerden (Bancroft ve diğ., 2002; Jackson ve Mannix, 2004); suçlanma, etiketlenme ve hatta patolojikleştirilme yaşayabilmektedirler. Bu durumda ebeveynler yetersiz ebeveynler olarak görülmekte (Velleman ve diğ., 1993) ve özellikle de bu suçlama ve yetersizliğin hedefinde çoğunlukla anneler bulunmaktadır (Bancroft ve diğ., 2002; Usher ve diğ., 2007). Toplum kadınların “korkunç bir anne oldukları, anne olarak kendilerinin hatası olduğunu düşündüklerini, yanlış bir şey yapmış olarak annelere baktığı” yapılan çalışmalarda önce çıkmıştır. Suçlanma yüküne dair kadınların anlatılarında genel olarak suçluluk, yetersizlik hissi, öfke ve kendini suçlama deneyimleri ön plana çıkmıştır (Jackson ve Mannix, 2004).

Bu çalışmada çoğunlukla çocuğun madde bağımlılığı sorununda kadınlar, kendilerini sorgulamaları ve suçlamalarının yanında aile bireyleri ve akrabaları tarafından da “çocuğu iyi yetiştiremediği” yönünde suçlamalar olduğunu belirtmişlerdir.

İlkay, Göksu, Yağmur, Eren, Ekin’in anlatılarında çocuğun madde bağımlılığını duyulmasının ardından eşlerinin aileleri tarafından annelikleri ile ilgili çeşitli sebeplerle suçlandıkları ortaya çıkmıştır. Bu sebepler; çocuğu iyi yetiştirememe, çocukla yeterince ilgilenmeme, çocuğun eğitim hayatına devam etmemesi, eğitimi konusunda doğru yönlendirmeme ve başka şehire gönderme olarak ortaya çıkmıştır.

Eşimin ailesinden ama suçlandığı mı hissettim bir kere. İşte ben yetiştirememişim. Bana birebir yüzüme söylemediler de öyle konuşuyormuş aile içinde. Suçlu anne yani. Ben yetiştirememişim çocuğumu onun için bu hale düşmüş. Her şeyin suçlusunu anne, çocuğu yetiştiren anne. Çocuğun her şeyinden sorumlu olarak anne görülüyö. Maalesef bu böyle.
(İlkay, 53Y, Nar-Anon Üyesi)

Göksu uzun zaman eşinin kardeşleri ile aynı evde “kalabalık” içerisinde çocuğunu büyütmek zorunda kalırken sonrasında eşinin kardeşleri evlenerek evden ayrılmışlardır. Oğlunun madde bağımlılığı büyük aile tarafından duyulunca bir görüşmesinin: “Ben sizde kaldım da, böyle değildi çünkü ben hep onunla ilgileniyodum.” cümlesiyle çocuğuyla yeterince ilgilenmediği konusunda suçlanmasını anlatmıştır. Yine çevreden duyduğu “Ne biçim çocuk yetiştirdiniz?” sözüyle suçlanmayı eşiyle paylaşırken, eşinin ailesinin kendileri ile iletişimi azalttıklarını

anlatırken son cümlesinde “*Terbiyesiz çocuk yetiştiren de ben oldum işte.*” diyerek bunun sorumluluğunu kadın olarak kendisinin daha çok yüklediği ve insanların acımasızlığı karşısında üzüntüsü görülebilmektedir.

Yağmur da eşinin ailesi tarafından çocuğun eğitime devam etmemesini de içerecek şekilde çocuk yetiştirmesi ile ilgili suçlandığını, kendisine ve çocuklarına olumsuz baktıklarını, sevilmediklerini anlatmıştır. Kendisinin ne yaşadığının, nasıl çabaladığının görülmediğini ve anlaşılmadığını, kendisinin “aşağılamalara, suçlamalara” maruz kaldığını ve çocuklarının da “hor görüldüğünü” belirtmiştir. Ekin, oğlunun üniversitede okuduğu bölümün madde kullanması ile bağlantılı olduğunu düşünen eşinin ailesi tarafından, oğlunun bu bölümü okumasına izin verdiği için suçlandığını belirtmiştir.

Etrafımdaki herkes biliyor yani kız kardeşimde kayınvalidem de hepsi biliyor yani. Nefret ettiler işte bizden. Eşimin teyzeleri öyle onlarda biliyorlar sevmiyolar. “Okumadılar çocuklar, etmediler, şunu yapmadılar. İşte yetiştirdiğiniz çocuk.” diye hepsi öyle konuşuyor. Benim yüzüme demiyorlar tabi de duyuyorum ben. Çocuklarıma davranışlarından da görüyorum zaten belli oluyor yani. Arada bir görüyoruz yani eşimin tarafını da bayramda seyranda. Yetiştirdiğin çocuğa bak diyorlar yani. Yani aile sürekli bir kıyaslama yapıyor yani çocuğun eğitiminden de beni sorumlu tuttular yani okumadı diye bana laf atıyorlar. Çocuğun okuması da bana bağlı yani. Halbuki ben paralamdım kendimi okusunlar diye kimse paralamadı yani. Ben üniversiteyi okuyamadım diye onları o kadar çok okusunlar maddi güçleri kazansınlar diye çabalıyorum ama. Başka insanlar beni anlamıyor yani. Ben kimsenin çocuklarını eleştirmem yani. Ama herkes öyle. U. en sonda geçen gün teyzesine tepki verdi mesela. Hep bizi aşağıladığı için, işte okumuyo çocuklar bilmem ne. Bu aşağılamaları, suçlamaları ve bizi hor görmeleri karşısında. **(Yağmur, 45Y, Al-Anon Üyesi)**

Eşimin ailesi hala algılayabilmiş değiller. Hala kimileri beni suçluyor kimileri oğlumu suçluyor. Sen işte oğlunu denizci olması için denizlere gönderdin sen şuraya buraya gönderdin, ondan oldu falan. Arkamdan daha neler diyorlar bilmiyorum. **(Ekin, 62Y, Nar-Anon Üyesi)**

Kadınların anlatılarında ortaya çıkan bir başka suçlayan taraf ise kadının kendi yakın aile üyeleridir. Umut, Devran, Yaşar, Eren, Ümit ve Yaşar’ın anlatılarında babaları ve kardeşleri gibi kendi aile üyeleri tarafından çok çeşitli sebeplerle suçlandıkları görülmektedir. Bu sebepler kadınların anlatılarına anne olarak; boşanma ve çalışma dolayısıyla çocuklarla ilgilenememe, çocuklarına sahip çıkmama, ihmal etme, arkasını aramama, kontrol edememe, farkedememe, dışarda gezmesine izin verme, umursamama, gittiği yerleri takip etmeme gibi ifade bulmuştur. Özellikle çalışan ve boşanmış annelerin bir başka suçlanma sebeplerinden biri ise yoğun annelik pratiklerinden biri olan çocuğun çevresinin de denetlenmesi, kontrol altına alınma olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Umut 18 yaşında erkek çocuğunun çevresini kontrol etmenin güçlüğünden bahsederek anneden beklenen bu durumun imkansızlığına vurgu yaparken bu suçlamaları yaşamayan birinin dışardan yapmasının kolaylığına dikkat çekmiştir. Ailelerinin bir kısmının kendilerine yönelik suçlamalarını paylaşıırken, bir yandan da kendilerini yalnız bırakmadığını da

eklemişlerdir. Umut bu durumu “*Bana suçlayıcı ama çocuğa da bırakması için konuşmalar yaptı ailem.*” cümlesiyle belirtmiştir.

Şimdi babamda bana diyecek ki niye sahip çıkmadın, bunları niye arkasını aramadın, konuşmadın. Babam da beni suçladı yani kontrol edemediğini çocukları diye. Ama ben ne yapabilirim ki çalışıyordum. (Ümit, 47Y)

M.’in böyle olmasının sizsiniz sebebi çocuğu dışarı bıraktınız, geç saatlerde geldi hiçbir şey demediniz, parklara gidiyordu hiç takip etmediğiniz bu tip şeyler diyor. İsteddiği yere gitmek istediği zaman izin verdiniz. Bunu çok duydum hala da duyuyorum. Kardeşimde diyor bunu herkes diyebiliyo yeri gelince paylaştığım insanlar diye biliyor. “Sende de bir hata var.” diyorlar sonuçta ben dört dörtlük diyemem yani. (Yaşar, 47Y)

...kız kardeşim erkek kardeşlerim falan. İşte sen çocukları ihmal ettin, çocuklarla ilgilenmedin gibi o tür suçlamalar oldu yani. ...Sen ilgisiz bir annesin sen nasıl farketmezsin kaç senedir filan yani. Böyle şeyler diyorlar. Demekki yeterince kontrol etmemişsin, takip etmemişsin çocuğunu umursamamışsına geliyor. Bu söz başka bir şeye çıkmıyo yani bence. ...İstedığın kadar baskı kur, kontrol et, nefes aldırma yapacak insan yapıyor yani. 18 yaşını geçmiş bir insan ne kadar çevresini kontrol edebilirsin ki. Ama bizden bu bekleniyor (Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)

Çalışan ve boşanmış kadınlardan Eren ise çalıştığı için çocukları ile ilgilenemediği konusunda kız kardeşi ve eski eşinin kız kardeşi tarafından suçlandığını aktarmıştır. Çocuğu ile okul aile birliği üyesi olarak özellikle ilkökul dönemlerinde çok fazla ilgilendiğini ancak bunun hiç görünmediğini sonrasında çalışmaya başlamasıyla birlikte “ilgilenemediğinin gözlerine battı”ğını belirtmiştir. Eren’in suçlanma konusunda söylediği “günah keçisi seçilme”ya dair anlatısı çevreninin bu konuda suçlayacak birini arama ve bunun da çoğunlukla anneler olma yönündeki eğilimini göstermektedir.

Sürekli kız kardeşim diyordu senin yüzünden oldu çocuğa bakamadın. Hep beni suçluyorlardı herkez beni suçluyordu o yüzden de söylemiyordum zaten ben kendimi suçluyordum bir de bir başkasına suçlaması bana daha ağır geliyordu. Kız kardeşim işte oğlanın halaları da suçladı ki onlar beni tanımaz bilmez onlar bile beni suçladı. Ben çalışmışım, oğlanlan ilgilenmemişim. Aslında ben F.’lan çok ilgilendim. Beşinci sınıfa kadar ben F.’la okuldaydım. Çocuk beşe gidiyordu ben elimde çanta çocuk okula götürüyordum ki iki sokak arkadaydı okulda. Ben bütün gün okulda bekliyordum çocuğumu beraber gidiyorduk, beraber çıkıyorduk. Ben beşinci sınıfa kadar böyleydim ben çok ilgilendim çocuğumla ama bunu kimse gözünün önüne koymadı. Sadece benim çalışıp çocukla ilgilenmediğim gözlerine battı. Bir yerde günah keçisi derler ya günah keçisi beni seçtiler. Her şeyi biliyorlar biliyorlar ama suçlayacak birini arıyorlar ya sürekli suçlayacak biri var ortada oda benim çalışıyorum ve çocuklarla ilgilenemiyorum. (Eren, 48Y, Nar-Anon Üyesi)

Kadınlar, ailelerin çocuğun madde bağımlılığı ile ilgili annelerin suçlanması konusunda çok çeşitli şeyleri bahane edebildiklerini ifade etmektedirler. Örneğin Yaşar ve Devran’ın aşağıdaki anlatılarında anne olarak yaşadıklarının görmezden gelindiğini ve birer başetme biçimi olarak yaptıkları “sabah uykusu, kişisel bakım yapmaları, sosyal medya kullanımı veya arkadaşlarla vakit geçirme” gibi eylemleri dolayısıyla gamsızlıkla suçlandıkları”görölmektedir.

Babam bu çocuğun bu hale gelmesinde sebebi sensin diyor ve hala onun hakaretlerini

duyabiliyorum. Hala da diyor “Sen ne biçim annesin, sen ne biçim sorumsuz bir annesin.” diyo. Halbuki annenin de nasıl bir şey içinde olduğunu kabullenmiyor yani. Ona göre depresyon diye bir şey yok, psikoloji diye bir şey yok. Onun kafasını yaşıyor. ...Yediği önünde yemediği arkasında gibi diyo. Bizim geç saatlere kadar oturmamız veya ne bileyim çocuklara daha rahat davranmamız gibi gibi şeyler babama ters olan bir durum, babamın hoşlanmadığı şeyler. Ben çocuklarımla daha rahat olduğum için, uykuyu çok düşkünüm biraz uyanamadığım zaman bana ne biçim annesin falan. **(Yaşar, 47Y)**

Şimdilerde kendim için kendime bakıyorum saçımı boyatıyorum, kıyafet alıyorum falan... Dul olduğum için giydiğim kıyafete bile karışıyorlar. Kendime bakmak bana iyi geliyo. Bana gamsız diyorlar böyle giyinince, saçımı boyatınca da. Şimdi Facebook’a falan bir fotoğraf koysam eskilerden kalma falan bütün akrabalarımın gözüne batıyor yani hayat sana güzel diyorlar. ...Çalıştığım da suç oldu. Ama başım ağrıdığı zamanlar migrenim tuttuğu zamanlar kalkamıyorum işte onu bile laf ediyorlardı uyuyorsun diye. Mesela çocuklarda beni gece uyutmadıkları zaman gündüz uyumak zorunda kalıyordum. Ona da laf ediyorlardı çok uyuyorum diye gece uyumazsan gündüz uyuyacaksın ne yapacaksın. **(Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Kadınlara “anne olarak onlara suçlayıcı yaklaşanlar karşısında neler hissettikleri ve onlara nasıl tepkiler verdikleri sorulduğunda”; onlarla iletişimlerini kestiklerini, artık onlarla yaşadıklarını paylaşmak istemediklerini, öfkelenediklerini, kırıldıklarını, gururlarının kırıldığını, o kişilerle küstüklerini, kendilerini zaten kendilerinin sorguladığını ve suçladıklarını, bu tarz yaklaşımların onları daha da üzdüğünü ve yıprattığını, suçlayıcı yaklaşımlar yerine ayakta tutucu yaklaşımlara ihtiyaçları olduğunu belirtmişlerdir.

Bana suçlayıcı konuştuklarında yani düşündüm bunları, hak verdiğim noktalar oldu ama yine de tabi bu şekilde bana yansıtmaları üzücüydü. Ne bileyim destek olabilirler, moral verebilirlerdi. Her ailede olabilir herkese çıkabilir diyebilirlerdi. Suçlamaktansa daha böyle kendimi iyi hissetmemi sağlayabilirlerdi belki. Daha kötü hissetmemi sağladılar. O anki duygularım öyle oldu. Artık onları bunları söyledikten sonra onları her şeyi anlatmama gibi kararlar aldım. Ama ben nedense duygularını yoğun yaşayan hiçbir şeyini saklı yapamayan, içim dışım bir, şeffaf biriyim. Ne yaparsam anlatarak yapıyordum. Gene söylüyordum ama onlara karşı bakış açım biraz değişti. Yani düşünerek konuşuyorum yani söylesem de acaba söyliyim mi söylemiyim mi diye düşünüyorum. Eskiden öyle bi huyum yoktu. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Yukarıdaki anlatılarda da görüldüğü üzere kendi sorgulaması ve suçlaması halihazırda yapan kadınların etraflarından bekledikleri bu sorun karşısında“suçlayıcı yaklaşımlar yerine ayakta kalmalarını sağlayacak” şekilde destek vermeleridir. Buna ilişkin Umut’un anlatısı şöyledir:

Kızım da işte çıktı geldi ben ağlıyorum diye o da çok fenaydı, bana destek olmak için geldi. Onu kanser hastası gibi düşün dedi kimse istemez böyle bir şey ama olmuş artık dua edeceğiz başka yapacak bir şeyimiz yok dedi. Kızım çok destek oldu bana bu anlamda hani bakış açım da yani. Dünyam kararmış, her şey bitmiş, kahrolmuşuz ya ne kadar olumsuz kelime varsa hepsi benim için geçerliydi yani. İşte kızım da dedi ki anne olabilir insanız insanlık hali herkesin başına her an her şey gelebilir dedi. Bir tek senin çocuğun değil, bir sürü madde bağımlısı var dedi. En azından farklı yaklaşımlar sergileyerek bu beni biraz ayakta tuttu moral olarak motive etti beni kızım. Yalnız bırakmadı, yanıma geldi. Telefonda E.’yle tartışmalarımızda sen ona uyma cevap verme şey yaptığı zaman sen dışarı çık falan diyordu beni yönlendiriyordu. Yani onun çok desteğini gördüm. Yani o beni motive ederek ayakta tuttu. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Diğer gelişimsel problemler ve aile krizleri görünmeksizin çocuğun madde bağımlılığında anneleri suçlanacak birçok durum görülebilmektedir. Lee Cori (2014, s.17) “Var’olan annenin yok’luğu” isimli kitap çalışmasında anneler hakkında yazdıklarını çevresindeki annelerle paylaşırken kendi yazdıkları dolayısıyla suçluluk hissettiğini ve kadınların tepkilerinden “Bana o kadar büyük bir güç atfetme. Bir çocuğun hayatını etkileyen başka birçok şey vardır. Ne oldukları sadece benim suçum değil.” demek istediklerini anladığını belirtmiştir. Bu birçok sebebi doğum sırası, babanın varlığı, babayla ilişkiler, babanın nasıl bir baba olduğunu çocuğun piskolojisini etkileyen çevresel faktörler, önemli hastalıklar gibi olaylar ve daha geniş ölçekteki gerilimler gibi açıklarken annelerin bireysel, sosyal, ailesel birçok yaşantının etkisiyle çocuğun yanında olamayabileceklerini söylemek istediklerini aktarmıştır. Lee Cori, annelerin çocuklarının yanında olamamasının otuz nedenini sıralamıştır (ayrıntılı bilgi için 2014, s.104-105): Bunlardan bazıları nasıl annelik yapılacağını bilememe; suçluluk ve yetersizlik yüzünden ilişkiden kaçınma; başka birisine bakmakla meşgul olma; hasta anne baba ya da eş gibi, tekrar tekrar evi taşımak gibi başka görevler yüzünden bezmiş olma; annelik rolü üstlenen başka birisi tarafından devre dışı bırakılma; kendi annesi tarafından hiç bağı kurulmamış, ilgili ve etkin anne baba olmak konusunda bir örneği olmayan kayıp bir çocuk olma; depresyonda olma; iki işte birden çalışıyor olma gibi.

Anneleri suçlayan kişilerin, çocuğun madde bağımlılığının öğrenilmesinin ardından suçlama sebeplerine bakıldığında aslında toplumun anneden beklentilerini bir başka deyişle annelik ideolojisine uygun annelik yapıp yapmadıklarını değerlendirdikleri süreçte baktıkları alanları göstermektedir. Bir yandan boşanma ve çalışma, çocuğu iyi yetiştirememe, çocukla yeterince ilgilenmeme, ihmal etme, çocuğu ve çevreyi takip ve kontrol edememe, çocuğun çocuğun eğitim hayatı konusunda yeterince teşvik edememe ve yönlendirememe gibi bağımlılığın öğrenilmesinden önceki tüm yaşantıya dair genel annelik değerlendirmelerinin yapıldığı öne çıkmaktadır. Diğer yandan ise bağımlılık öğrenimi sonrasında ise aslında annenin baş etmek ve kendilerini iyi hissetmek için uyuma, kişisel bakım yapma, sosyal medya kullanma, arkadaşlarıyla vakit geçirme gibi yaptıkları tüm eylemler göze batmakta ve değerlendirilerek gamsızlık ve sorumsuzlukla suçlanmaya yol açtığı görülmektedir. Özetle annelerden annelik dışında başka bir yaşantının ve kimliğin olmadığı, çocuklarını koruma ve yetiştirme, çocukların eğitimi, çocuklara 24 saat ilgi, gözlem ve takip, çevresini de içerecek şekilde müthiş bir güç, hakimiyet, enerji, adanma beklenmektedir. Peki tüm bu beklentilerin kaynağı olan yoğun annelik ideolojisi çocuğun madde bağımlılığında kadınları nasıl etkilemektedir? Bu sorunun cevabı ise bir sonraki alt temada ele aldım.

4.2.3. Bağımlılıkta Yoğun Annelik İdeolojisinin Baskısı: Sessizleşme, Uzaklaşma ve Farkındalık

Çalışmanın bu kısmında annelerin çocuklarının madde bağımlılığı sonrasındaki içselleştirilen yoğun annelik ideolojisinin kendilerindeki psikolojik yansımaları dolayısıyla çevreye takındıkları tavırdan, sosyal yaşamlarına ve çevreleriyle olan ilişkilerine yansımalarını ele aldım. Bunun yanında yoğun annelik ideolojisinin çevredeki insanlar vasıtasıyla nasıl vücut bulduğunu ise çevrenin tepkilerini ortaya koyarak aktardım. Bu kapsamda ilk olarak annelerin kendi içlerinde yaşadıkları bu bağımlılık meselesinden çevrenin haberi olmaması gayreti ile bunu annelik pratiklerine nasıl yansıttıklarına “Annelerin sessizleşmesi: Utanma, gizle(n)me, maske takma, rol oynama” kategorisinde inceledim. İkinci olarak çevrenin çocuğun bağımlılığı öğrendikten sonraki süreçte ise çevrenin pratiklerinin nasıl olduğunu “Çevrenin uzaklaşması ve çevreden uzaklaşma” kategorisinde inceledim.

4.2.3.1. Annelerin sessizleşmesi: Utanma, gizle(n)me, maske takma, rol oynama “*İyi bir aile çocuğu bunu kullanmaz diye düşünülüyor.*”

Uyuşturucu madde kullanımının bireyin kendi isteğiyle yapılan bir hata, ahlaki bir yetersizlik olarak değerlendirilmesi bağımlı bireyin ve yakınlarının bağımlılığın kabulünü ve toplum içinde uyumlu yaşamasını zorlaştırmaktadır (Arıkan ve diğ., 2004). Anneler çocuklarının bağımlılığını diğer insanlardan gizlemekte ve kendini izole etmektedirler. Kendilerini izole etmeleri, çevrenin çocuğun madde bağımlılığına nasıl tepki vereceğine dair endişe ve utanç duyguları etrafında şekillenir. Annelerin, ailelerinden ve arkadaşlarından kendini izole etmeleriyle, bu konuda gelecek soruları cevaplamaktan kaçınılmaktadırlar. İzolasyon aynı zamanda annelerin yeterince iyi anne olmadıkları konusunda hissettikleri ve tanımladıkları kendini suçlama (Groenewald ve Bhana, 2016, s. 658) ve kendini sorumlu hissetmesi (Dion, 2014) ile alakalıdır.

Bu çalışmada da annelerin hepsi, çocuklarının madde bağımlılığını etraflarındaki insanlara söylemek istemediklerini ve gizlediklerini belirtmişlerdir. Söylemek istememe nedenlerini utanma duygusu ile ifade etmişlerdir. Utanma duygusunun kökeninde “iyi çocuk yetiştirmeme” algısının ve “suçluluk” duygusunun hakim olduğu belirtilmiştir. Madde bağımlılığında bilimsel literatürde “ailenin” bir risk etmeni olarak görülmesi, ataerkil ideoloji ve annelik ideolojisinin yansımaları olarak çocuğun yetiştirilmesinden sorumlu kişinin anne olması “utanma duygusunu” kadınların omzuna bir yüklemektedir. Kadınlar özellikle bağımlılığın ilk dönemlerinde aile içinde sorunu çözeceklerini düşündükleri için kimseye söylemediklerini, ancak baş edemedikleri düzeyde söylemek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir.

Ama işte ben onlara çok sonradan söyledim artık iş çığırından çıktıktan sonra söyledim. ...Çünkü söyleyemedim bunu söyleyecek bir durum değil ki bu insanlara. Utanılıyor yani utanıyorum ben. Kötü bir şey yani çok kötü bir şey bu. (Ümit, 47Y)

Sonra tabi biz hiç söylememiştik kimseye G.'nin madde kullandığını mahkeme için bize ulaştıklarında böylece öğrendi onlar da. Nasıl söyleyebilirsin ki böyle bişeyi yani. Yani utanıyosun yani. Laf edecekler, söz edecekler yani. Kötü gözle bakıyolar yani çocuğuna. Biz hiç kimseye söylemedik yani. Çok sonra annemden borç para istediğimizde söylemek zorunda kaldık. Onun dışında kimseye söylemedik. (Cihan, 45Y)

Ben çocuğum madde kullandığını kimseye söyleyemiyordum... Herkesten saklıyordum. Kendimden bile saklıyordum ki. Gözümün önünde kullanan biri vardı ama kendimden bile saklıyordum, utanıyordum. Yani bu bana ayıp bir şey geliyordu ayıp bir şey geliyordu yani ...benimde çocuğum uyuşturucu kullanıyor demek benim çok ağrıma gidiyor. Uzun bir süre zaten görmezden geldim. (Eren, 48Y, Nar-Anon Üyesi)

Utanma duygusunun temelindeki düşüncüyü Yüksel anlatısında “*Yüksel’in çocuğu nasıl böyle olur muydu derler kaygısı*” olarak ortaya çıkmıştır. Bunun yanında annelik ideolojisinin baskının bir yansıması olarak çocuğun madde bağımlılığıyla birlikte “en iyi olma anne olamama durumunun gündeme gelmesinin” söylemeyi etkilediğini belirtmiştir. Araştırmacılar, “iyi” bir annenin çocuğunun nasıl davranması gerektiğine, kabul edilen bir toplumsal beklentiye göre karar verildiğini ileri sürmektedir (Frizelle ve Kell, 2010; Liamputtong, 2006 akt. Groenewald ve Bhana, 2017, s. 422). İşte bu beklenti İlkay’ın ifadesiyle “*İyi bir aile çocuğu bunu kullanmaz diye düşünülüyor.*” vücut bulmuştur. Bu düşüncenin insanlara söylememede etkili olduğu, çünkü duyulursa “*iyi anne-aile olma statüsünün*” dışına itilerek “*kötü anne-aile*” statüsünün edinileceği düşüncesinin temel oluşturduğu ortaya çıkmıştır. Yüksel, İlkay, Eren, Ekin, Ömür, Mutlu, Özgür ve İsmet bu çevreden duyulması halinde haklarında kötü düşüncelere sahip olacakları düşüncesiyle gizle(n)me, saklama durumlarının İlkay’ın da ifade ettiği üzere kendilerini yalnızlaştırdığı bahsetmişlerdir.

Bilinç altında işte bu uyuşturucu kullanmak kötü bişey ya onun verdiği şey midir acaba söyleyememek, utanmak yani onun adını bilmiyorum yani. Çocuk kötü bişey yapıyor, bi suç işliyo ve bunu senin çocuğun nasıl yapar duygusu heralde diyorum. Başka bir açıklamasını bulamıyorum. İnsan böyle bir şeyi neden saklasın, yani kanser olsa saklıyo mu insan. Ama bilmiyoruz ki onun bir hastalık olduğunu o zaman. ...Yüksel’in çocuğu nasıl böyle olur muydu derler kaygısı vardı. ...Yüksel’in çocuğu nasıl böyle olur? Kendime hiç yakıştırmamıştım ki bunu duyduğum zaman. Bunu kendi çocuğuma yakıştırmamıştım ki... (Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)

Neden utanılıyo çünkü senin çocuğun yapmaz. Haa benim çocuğum öyle şey yapmaz. Böyle bir ailenin düzgün bir ailenin çocuğu nasıl yapar. Hep öyle bir şey var. Algı hep kötü aileler, dağınık, kötü şartlarda yetişen çocuklar, sokak çocukları hep bu çocuklar kullanır gibi bir imaj var. İyi bir aile çocuğu bunu kullanmaz diye düşünülüyor. Yakıştıramaz yani sen de kendine yakıştıramıyorsun yani senin pırl pırl bir çocuğun var. İyi bir şekilde yetiştirirse çok çok iyi bir yerlere gelecek bir çocuğun varken bu hale düşmesinden utanıyosun. Çevrenden saklıyorsun. Bu da daha da bi yalnızlığa itiyo. ...Facebook’taki uyuşturucu bağımlısı yakınları için mücadele gruplarındaki en fazla grup üyesi sayısı kaçtır beş yüzü geçmez. Binlerce kişi var bu konudan müzdarip ama çekiniyorlar o grubun içine girmeye. Ya bir arkadaşım dostum görürse benim uyuşturucu ile ilgili bir Facebook grubunda olduğumu.

Milyonlarca var ama bakın bu konudaki sayılara bu gruba yazan da yoktur, çok azdır, kişi sayısı da azdır. Kimse bu gruba üye olmuyor çünkü utanıyor herkes. Hala çekiniliyor, utanılıyor. Ama çocuğun askerde olsun onla ilgili bir grup olsa göğsünü gere gere girersin değil mi? Şehit olduğu zaman çocuğu şehit annesi ama senin çocuğun böyle bir sorunla karşı karşıya olunca sen yetiştirdin, sen yaptın bunu böyle oluyor. ...Ama ben gruplara katılmayanları da hak veriyorum. Çünkü ben de aynı şeyleri yaşadım. Ve utanıyorsun, çekiniyorsun. Kimseyle paylaşamıyorsun. **(İlkay, 53Y, Nar-Anon Üyesi)**

Mükemmel anne olma ve mükemmel çocuk yetiştirmeye dair annelerin yukarıdaki anlatılarında -özellikle de Yüksel'in "en iyi olma hastalığı" olarak tanımladığı-mükemmel olma baskısının kadınlar üzerinde yarattığı olumsuz etki ve bunun paylaşmaya egellediği görülmektedir. Bu mükemmel olma baskının olumsuz etki ise annelerin annelik yapma biçimlerini sorgulatan bir yola doğru evrilttiği çalışmanın üçüncü temasında ayrıntılı olarak yer verdim.

Ekin'in anlatısında etrafındaki insanların "bu sorunu bilmedikleri zaman canının daha az yandığını" ifade etmiştir. Bu anlatı aslında bağımlılığın ve anne üzerindeki yükünün nasıl sosyal olarak şekillendiğinin de göstergesidir. Ekin, bağımlılığı çevrenin öğrenmesinden sonra ise çocuk hakkında bağımlılıkla ilgili olmayan en ufak bir soru da bile kendilerini kötü hissettiklerini belirtmişlerdir.

Ben bunları kimseye söylemiyorum söylesem ay sana neler yapmış bilmem. Bir de benim şöyle bir huyum var birileri bir şey bilmediği zaman daha az acıyo canım. Bilmiyorum paylaşınca benim canım daha çok yanıyor. Paylaşmayınca ben herhalde onu yoksayıyorum. Halının altına süpürüyorum herhalde. Paylaşınca açığa çıkıyor görünür oluyor. Bu maddi zararlar bana daha çok görünecek o zaman. Ben bu çalıyo ediyö ama genede söylemiyorum. Kendim de unutmaa çalışıyorum olsun bu son bunu da öderim bir daha yapmayacağım falan diyorum. ...Ben mesela insanlarla konuşurken çok etkileniyordum. Ama bir şey söylüyorlar ya mesela onu sordukları zaman bile kötü oluyordum yani. Mahcuplanıyordum. Küçük kız kardeşimde bile altı ay kadar bu yüzden dargın durdum. **(Ekin, 62Y, Nar-Anon Üyesi)**

Kadınlardan Ekin ve Yüksel bağımlılığı saklamak için de çevrelerinde "maske taktıklarını ve insanlara her şey yolundaymış gibi rol yaptıklarını" ifade etmişlerdir. Yüksel kendi maskesini çıkarmayı başardığında çevresindeki aynı sorunu yaşayan bazı insanların kendisiyle paylaşımında bulunduğunu, meğer birçok kişinin bunu saklıyor olduğuna dair deneyimini paylaşmıştır. Ekin ve Yüksel'in ifade ettiği bu durumu Maushart (1997 akt. Smith, 2015, s. 26) zorluklar yaşayan çocukların ebeveynlerinin sessizlik durumunu, karmaşıklığı ve kaosu gizleyen "annelik maskesi" giyme olarak açıklamaktadır. Bu çalışmada "iyi anne ve annelik maskesi" takınma durumu annelerin toplumdaki dışlanmama ve toplumun beklentilerine uygun yaşam baskısını hissettiklerini göstermekte ve dolayısıyla kadınların birçok yaşantıyı anlatamamalarına neden olmaktadır.

Konuştuk ve bana tekrardan itiraf etti içtiğini söyledi. ...Oradan kalktım bir arkadaşına söz vermiştim ben şimdi kendime şaşıyorum ben oradan kalkıp nasıl arkadaşına oturmaya gitmişim diye. Nasıl ateşim ve tansiyonum çıkmış biliyor musun? Ama orada hiçbir şey yokmuş gibi davranıyorum arkadaşımıdayken, hastayım ayağına oturdum, biraz rahatsızım

gibi. Ortanca kızımdaydı hiçbir şey çaktırmadım. Çok güzel bir rolçüyümdür bu arada çok güzel maskelerim vardır takarım, beceririm, hiçbir şey yokmuş gibi davranabilirim toplumda. **(Ekin, 62Y, Nar-Anon Üyesi)**

Maskelerinizi takıyorsunuz herkesin yanında zaten maske takıyorsunuz. Çünkü sizin çocuğunuzun hastalığını kimse anlamıyo ya da bizde bunun bir hastalık olduğunu anlamıyoruz. Hiçbişey yokmuş gibi davranıyorsunuz. Başkalarının yanında sanki böyle bir durum yok gibi davranıyorsunuz. O nasıl bir haldi ben bilmiyorum ama onun dışında yaşadığım her şeye sürekli ağlıyordum sürekli ama ya. İnsan her şeyden mi mutsuz olur? Bir gün ben ilk defa bir arkadaşşıma anlattım. Böyle baktı yüzüme Yüksel dedi “Sen o kadar süre yüzüne maske mi takıp dolaştın.” dedi. “Bu kadar acıyı yaşadın da her saat seninle beraberiz bi kere mi belli etmez bi insan.” dedi. Valla dedim utanıyodum. Ha şimdi utanır mıyım? Asla utanmam. Evet, benim çocuğum kullandı. Hastaydı kullandı. ...Dışarda hiç kimse ailemde böyle bişey olduğunu bilmiyordu. Bilmiyorum onu anlamıyorum hala da çok uğraşıyorum yani insan evde başka, dışarda başka nasıl olabiliri anlayamıyorum. Yeni yeni milleti öğreniyor yani artık ben ar damarımı attığım için, en iyi ben olmak derdinden kurtulduğum için herkes biliyo. Ondan sonra baktım ki ben insanlara benim gerçeğimi anlatmaya başlayınca aslında benim arkadaşlarımla içinde de benim gibi yaşayan bir sürü insan var ama onlar da benimle paylaşmamışlar. Ben saklamışım millette saklamış aslında. **(Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)**

Madde bağımlılığı olan bireylerin uyuşturucu madde edinme arayışlarında olası eylemlerden dolayı da anneler çevrelerindeki insanlardan bunu sakladıklarını ifade etmişlerdir. Bir anne kız çocuğunun madde kullanması özelinde kimseye söylememe nedenini etraftan “evleneceği zaman çevreden laf edileceği yönünde korkusu” olarak ifade etmiştir. Anneler, erkek çocuğunda ise evleneceği zaman “kız vermezler”, “makbul eş” olamaz algısından dolayı söylemekten çekindiklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla annelerinin söylememesinin bir nedeni annelik pratiklerinden biri olan çocuğunun geleceğini düşünerek korumak ve kabul edilir kılma çabasını sürdürmektir.

Benim ailemden kimse bilmiyor. ...Sadece agresif olduğunu, babadan ayrıldığı için böyle yaptığını, kötü günler yaşadığını sinir krizleri geçirdiğini söyledim ama ailemden sakladım. Kimse bilmesin dedim. Bugün bir şey demezler yarın bir gün başına kalkarlar. Başına kakarlar bir şey oldu mu. Kimse bilmesin dedim aramızda sır olarak kalsın. Sakladım evlat. Laf olur dedik kimseye söylemedim bu genç kız yavrum. Yarın öbür gün nişanı olur, sözü olur, evlenecek olur. Canı sıkılmasın biri kalkar bir şey söyleyiverir o yüzden yavrum etraftan çekindim. Etraftan çekindim. Hiç kimseye seni üzecek bir şey anlatmayacaksınız en yakınına dahi bile. **(Mutlu, 64Y)**

Etrafa söylemedim ama herkes duyuyo yani. Ya işte çocuğunun sırrını veremiyosun. Yani bunu kendi eliyle yaptığı şey diyosun yani, kendisi dışında gelişen bişey değil. Bunu açıklayamıyosun etrafa. Utanıyosun, kız vermezler diyosun. Makbul değil diyosun. Tehlikeli bişey yapıyo, kendisi de tehlikeli sana da zararı geçer diyolar yani haysiyetsiz, sevgisiz, sayısız bi insan oluyo yani. **(İsmet, 51Y)**

...yani ne kullandığını söylemek bile çok kötü azalmak bile çok kötü insanın ağırına gidiyor. O senin çocuğun yani böyle bir şey kullanıyor. Yani işte bu maddeyi almak için para kazanmak için bir sürü genç kız, birileriyle de yatmak zorunda kalıyo. Erkek erkeğe ilişkiye giren de vardır yani bu madde için. Bazen kendi kendine yüzleştiğin zaman soğukkanlılıkla konuşuyorsun. Bu seferde acaba ne düşünüyor şuna bak. ...Çoğu insan işte bir başkasına bazı şeyleri anlatmaktan çekiniyor. Benim hakkımda ne düşünecek diye düşünüyoruz sürekli bunu düşünüyoruz. Gerçeği asla inkar edemezsin ama insanlara yine de anlatamıyorsun bunu yani.

(Yaşar, 47Y)

Annelerin çocuğun madde bağımlılığını etraftan gizleme sürecinde, utanma ve kendini gizleme dolayısıyla maske takma ve rol oynama davranışlarında, hem kendi anneliklerinin değerlendirilmesine dair yoğun annelik ideolojisinin baskısını yansıtması hem de hala çocuğunu koruma pratikleri kendini göstermektedir. Daha açık bir ifadeyle etrafındaki insanlardan bunu gizleme nedeni, iyi anne-aile olamama olarak yargılanma ve dolayısıyla da dışlanma korkusu olarak ortaya çıkmıştır. Annelerin belli bir zaman sonra etkileşimleri ve öğrenimlerinin ardından bu duygularının üstesinden geldikleri, bir başka deyişle çocuğun bağımlılığında dolayı utanmamaya başladıkları görülmüştür. Bu soruna artık *“utanılacak bir şey olmadığı”*, *“hastalık olduğu”*, *“herkesin başına gelebilecek bir şeyin onun başına gelebileceği”* bir durum olarak baktıkları ortaya çıkarken, bu sorunla karşılaşmadan önce kendilerinin de böyle bir algıya sahip olmadıkları öne çıkmıştır. Kadınların bu değişen algılarında ise, kendilerine ve bağımlılığa dair farkındalıklarını artması ve anneliğe ve bağımlılığa dair meta anlatılara karşıt deneyimlerinin olmasıyla birlikte düşünömselliğe iten bu süreci yaşamaları etkili olmaktadır. Aslında bu dışlanma ve öteki olma korkusunun diğer anlatılardaki *“çevrenin anlamayacağı, kötü gözle bakacağı ve yargılayacağına”* dair düşünceleriyle etraftan saklama anlatılarının birçoğundaki temelde yatan duygulardır. Bu dışlanma ve uzaklaşma durumunu ise bir sonraki kategoride ayrıntılı olarak ele aldım.

4.2.3.2. Çevrenin uzaklaşması ve çevreden uzaklaşma *“İnsanlar seni anlayamıyo ki!”*

Çocuğun madde kullanımı, ailelerin akraba, çevre ve arkadaşı da kapsayan sosyal ilişkileri ve yaşantılarını, henüz çevre bağımlılık hakkında bir şey bilmeden dahi ailenin kendini kısıtlamaya başlamasıyla etkilemeye başlamaktadır. Aile üyelerinin sosyal ilişkilerini kısıtlamalarının sebebi çevreden gelebilecek yorumlardan, baskılardan ve görüşlerden kaçınmalarıdır. Tüm sosyal ilişkilerin kısıtlanmasında çevrenin rolünün vurgulanması bu iddiayı doğrulamaktadır (Tamar Gürol ve Ögel, 2010). Araştırmalar, ebeveynlerin çocuklarının madde bağımlılığı sorununu çoğunlukla kendileri halletmeye çalıştıklarını göstermiştir; çünkü suçluluk ve utanç duyguları, profesyonel aktörlerin yanı sıra kendi ağlarından yardım isteme isteksizliğine neden olabilir (Butler ve Bauld, 2005; Richert ve diğ., 2018). Annelerin hepsi çocuklarının madde bağımlılığı sorununda yaşadıkları zorlu deneyimleri etraflarındaki insanlarla paylaşmak istemediklerini ve anlayacaklarını düşündüklerini bu yüzden öncelikli olarak biraz uzak durdukları ancak paylaştıkları kişilerin de hem kendilerinin neler yaşadığını anlayamadıklarını hem de yeterince destek vermemeleri sebebiyle *“çevreden uzaklaştıklarını”* ve eve kapandıklarını dile getirmişlerdir. Kadınların ifadelerinden çevrelerinin madde bağımlılığı hakkında bilinçsiz olduğunu, bağımlılığın çocuğa ve aileye getirdiği psikolojik, sosyal ve ekonomik yükten de

bihaber oldukları sonucu ortaya çıkmıştır. “İnsanlar seni anlayamıyo ki! Bizim ne yaşadığımızı ancak yaşıyan bilir, anlar.” cümleleriyle bu sorunu paylaşabilecekleri insanlarında çoğunlukla benzer sorunlar yaşıyanlar olduklarını belirtmişlerdir. Gümüş, ve diğ., (2002)’nin de iddia ettiği gibi arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerinin azalması, bağımlıların yakınlarını sosyal destekten mahrum etmekte ve yalnız kalmalarına neden olarak psikolojilerinin bozulmasına yol açan bir durum olabilmektedir. Anneler özellikle “akrabalarından ve yakın arkadaşlarından destek görememelerinin” onları çok etkilediği öne çıkmıştır. Aşağıdaki anlatılarda çevreden uzaklaşmaya dair dinamikler görülebilmektedir.

Mesela benim de dengem bozuldu öğrendikten sonra. Ben arkadaşlarımı aradım yardım için falan. Güzel arkadaşlarım vardı. Hepsini sildim bütün arkadaşlarımı hayatımdan çıkardım. Bir tane arkadaşım vardı çok samimi olduğum bir arkadaşım vardı. Onun oğlu böyleydi ama o bırakmıştı. Sen bak bana yardım et senin başından geçti bize yol göster çocuğun kurtulmuş işe başlamış falan. ...Senle görüşmek istemiyor, bir şey yapmıyor yani. Ben de onları sildim yani. Benim telefonum hiç susmaz da iş hayatından dolayı da. Hiç kimsenin telefonlarını açmamaya başladım. ...Benim derdime çare olacak kimse yok ki telefon açayım. ...Kimseyle görüşmüyoruz herkese ilişkileri kestik. (İlkay, 53Y, Nar-Anon Üyesi)

Kimse gelmiyor yardıma ne yapayım kimse gelmiyor. Millete zorla tutup da çekip getiremezsin ki bana bak diye. ...(ağlamaya başladı) Aslında babama çok kırgınım. Babam da ayrıldığımda demedi gel kızım onlar kızım sen de kızsın gel kal demedi. Hep benim gitmemden tarafı olduğu üç sene oturdum bir kere kapımı açmadı. Annem de 2-3 sefer geldi. Kız kardeşlerim de çalışıyorlardı 2-3 sefer geldiler. Hepsi biliyordu çocukların durumunu aynı sokakta oturuyoruz zaten o yüzden taşınmışım oraya. Hiçbir türlü destek olmadılar sadece laf saktular, laf söylediler. Zaman zaman gittim tamam yardımcı olmaya çalıştılar ama ilgilenmediler. Üç ay içinde burnumdan getirdiler.(ağlıyarak). Annemden soğudum. Annemsiz babamsız duramazdım. Evime zaten kimse gelmiyor. 5 ay oldu taşınalı bu eve hiçbir kimse daha kapımın yolunu bilmiyor. (Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)

Ailemin oğluma destek vermesini beklerdim ama öyle olmadı hayatımızda bencil insanlardı belki de en çok onların beni bu konuda yalnız bırakmaları yıprattı beni. (ağlamaya başladı.) Herşey unutulabiliyor ama bu yalnızlıkta ailenin seni yalnız bırakması kadar unutulamayan bişey yok. Anne-babama üstü kapalı da söylesek onlar çocuğun hasta olduğuna inanmıyorlar. ...İnsanın en çok canını acıtan da belki bu oluyo, insanın en yakınındakilerin hareketleri üzüyo. (Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)

Anneler özellikle çocuğun madde kullanımını “akrabalardan çok arkadaşlarına söyleyerek” destek aradıklarını belirtmişlerdir. Bunun sebebini ise “arkadaşların karşılaştırma, suçlama, yargılama yapmadan destek olmaları” olarak belirtmişlerdir.

İki tane kardeşim gibi arkadaşım var yani. Onlara böyle her şeyimi çocuklarla ilgili her şeyi onlara anlatırım. Kuzenimden saklarım ama çok sevdiğim iki arkadaşımın saklamam yani çünkü onlar biliyorlar ki başıma patlamayacak senin çocuğun böyle demiycek. Çünkü biliyorlar beni çocuklarıma nasıl davrandığımı, ne yaptığımı görüyorlar çünkü. Aileden biri kendi çocuğuyla kıyaslamaya giriyor işte şunu çocuğu bunu içmiş bak benimki içmiyor diyor. Yani birinci dereceden akrabana anlatamıyorsun yani açık açık anlatamıyorsun hep gizli saklı kalıyor.(Yağmur, 45Y, Al-Anon Üyesi)

Ablalarına niye demedim bizim çocuğumuz hiç böyle bir şey bulaşmadı diycekler bana. Yani mukayese edecekler anladın mı? Yani çocuğumun durumunu kullanacaklarını düşündüm. Yani bana kötü hissettirmek için kullanacaklardır o yüzden ben de kimseye anlatmadım

yani.(**Ömür, 62Y, Nar-Anon Üyesi**)

F. ablayla paylaşıyodum sadece onunda oğlu kullanıyodu arkadaşlardı bizimkiyenen. Ben kimseye derdimi anlatmam ablam kolay kolay. F. ablayla konuşurum. Kimseylen paylaşmam. Çünkü ablam paylaşsam ne anlıycam ki. Acındırıyolar kendini derler. O yüzden kimseye şey etmedim. Sağolsun ben F. ablaya anlattım, o bana anlattı. (**Servet, 43Y**)

Ege, Deniz, Göksu, Yüksel, İsmet yukarıdaki ifadelerinde çevrenin çocuğun bağımlılığı dolayısıyla “çocuğun ve ailesinin toplum tarafından etiketlenerek dışlandığını” görülmektedir. Kadınlar açıkça anlatılarında toplumun; bağımlılığa hastalık olarak bakmaması dolayısıyla yaşananları anlayamadığına, kötü bir aile olarak etiketlenme, vebalı, bulaşıcı hastalığa sahip, zombi gibi bakarak aileden ve çocuktan uzak durduğunu ve dışladıklarını anlatmışlardır. Bu bakış ve endişe dolayısıyla toplumsal baskı annelerin yaşadıkları durumu daha da ağırlaştırmaktadır.

Toplum bunun hastalık olduğunu kabul etmiyor, zevk için içiyor, bilerek içiyor, içmesin kardeşim diyebiliyor. Alkol içiyorsun aynı tepkiyi almıyorsun. Esrar içenlere saygı duyuyorlar ama eroin, bonzai dediğin zaman kötü bir insansın yani bunun alternatifi yok. O baskıyı yaşıyoruz. U. artık içmese bile bunun etkisini nasıl atabiliriz bilmiyorum bu yaşadıklarımızı. İnsanlar yardımcı olmadıkları gibi bu çocuklara ölüme terk etmek için ellerinden geleni yapıyorlar. Maalesef en büyük sıkıntı bu aslında. Bunu ne kadar anlattırsan anlat hiçbir şekilde anlamıyorlar hem ailesini dışlıyorlar hem çocuğu. Hiçbir şekilde bir yerden çıkar yolu yok... (**Ege, 46Y**)

Hayatında her şey ona gidiyor başka hiçbir şeyin anlamı olmuyor. Görev gibi bakıyorsun. Kimseye gidemiyoruz. ...Hadi evden çıktık kime gidecek onun bağımlı olduğunu bilen hiç kimse onu evine almak istemiyor ki çocuğun yanına yaklaştırmıyor ki. Sanki bulaşıcı, vebalı yani. Benim oğlumla 2 dakika birisi konuşursa ya M. ona da bulaştırırsa. Bir de böyle bir şey ya rani bunu görüyorum ve bu benim çok da zoruma gidiyor. Ama bir yerde düşünüyorum bir başkası olsa ben de böyle yapar mıydım. Artık benim evime hiç kimse gelmiyor komşularım falanda. Artık ben kabul etmek istemiyorum zaten yani M.'in bu halini görmelerini istemiyorum. (**Göksu, 52Y, Nar-Anon Üyesi**)

Nasıl anlatayım sana mesela eski mahalleden de öyle her gün biri gelirdi kapıma kimin bir şeyi kayboldu hep benim çocuklarımdan biliyorlardı. İşte senin çocukların yapmıştır, senin çocukların suçu şöyle böyle hep bu şekilde. Suçlu hatalı biziz benim çocuklarım. Gerçekten ama var ya öyle bir dışlanan diyorsun ki gerçekten çok dışlanıyorsun. Yani böyle bir şey gibisin Zombi gibisin. Sen zombisin. Kullanıcı çocuk ve kullanıcı çocuğun ailesi iki kalıp var böyle. Bir ailesi bir de kullanıcı çocuk var dediğim gibi resmen böyle Zombi gibi sıyrılıyorsun. Ortada öyle tek başınasın. Kimse anlamıyor, kimse dinlemiyor. Veya dinleyen de belki de içinden seni yadırgıyor, yargılıyor. Ha beni dinleyen hiçbir kimse anlamadı. Şimdi ablam anlıyor çünkü o da uğraşıyor aynı sorunla şuan. Başka da yok. (**Deniz, 42Y**)

Bu dışlama ve etiketlemeyi sadece toplumdaki insanların yapmadığını, madde bağımlılığı sorunu ile ilgili çeşitli görevlerde çalışan “koruma görevlerinde çalışanlarının da çocuğa ve ailesine yönelik etiketleme ve dışlama” tavrı öne çıkmıştır. Ümit, Deniz, Ege, Ömür ve Mutlu tedavi için gittikleri AMATEM’de personellerin özellikle de güvenlik görevlilerinin ve Ege’nin vurguladığı cezaevinde gardiyanlarında bağımlı bireylere ve ailelerine yaklaşımları dolayısıyla yaşadığı olumsuz bir deneyimleri anlatmışlardır. Hastaneye dair deneyimlerden tedavi süreci anlatılarında yer verilecektir.

Mesela şimdi görüşlere gidiyoruz içeri girmek için o kadar kötü davranılıyor ki. Bir sürü kapılardan geçiyorsun gardiyanlar kötü bakıyor azarlıyorlar insanları bu. Hele hiçbir şey diyemiyorsun onlara seni almayabiliyo. Herkesi aynı kefeye koymuşlar, herkes suçlu herkes kötü yapmış bunların ailelerinden ne beklenir gibisinden davranıyorlar her yerde dışlanıyosun maalesef. Çocuğum bunu kullanıyorsun sen de kötüsün onun ailesi de kötü diyorlar. Hiç başka türlüünü düşünmüyorlar. Biz mesela iki gün haber alamadık U.'tan polisten de düzgün bir bilgi alamıyosun. Narkotik dediğin zaman polisler ilgilenmiyorlar çünkü ailelerde pasif, umursamaz diye düşünüyolar önemsemiyorlar. (Ege, 46Y)

Bu çalışmada da görüleceği üzere çocuğun bağımlılığı karşısında anneler maske takarak çevreden saklamaya çalıştıkları kısmen izole bir süreç yaşarken, ancak başa çıkamadıkları noktada etraftan yardım istediklerini, bu yardım arayışlarında çevrelerin destek göremedikleri, etiketlendikleri ve çevrenin uzaklaştığı bir sürece girmektedirler. İnsanların uzaklaşmaları ise kadınların halihazırda çocuklarına olan bağımlılıklarını pekiştirerek insanların onları anlayamadığını düşünmelerine yol açarak dışarıya kapalı bir hayata sürüklemektedir. Çocuğun madde bağımlılığı dolayısıyla bu çalışmada çevrenin annelerden uzaklaşmasının sonucu olarak annelerin de çevreden uzaklaşmasına neden olan bu durum ise annelerdeki literatürde ifade edilen bağımlıya bağımlılık davranışlarını daha da pekiştirerek yalnızlaştırdığı görülmelidir.

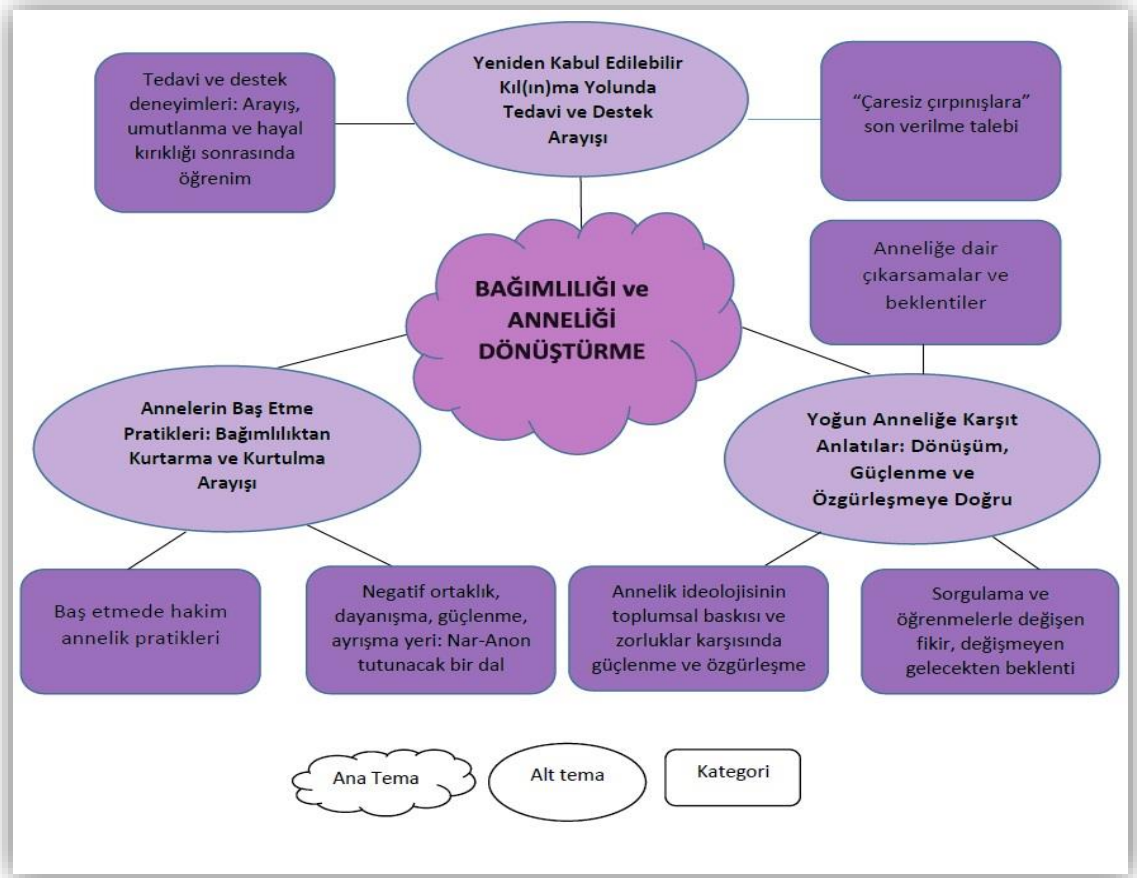
Bu temada annelerin çocuklarının madde bağımlılığının öğrenimi ile yaşadıkları hayal kırıklığı, yıkım, kaygı ve korku, suistimal, sorgulama, suçla(n)ma, gizle(n)me, yalnızlaşma, etiketlenme, sosyal izolasyon gibi deneyimler ise anneleri destek ve tedavi arayışlarına iterken, yaşadıklarını yeni bir pencereden değerlendirmelerine neden olan etkileşimlere de yol açmaktadır. Bu durumu ise ayrıntılı olarak çalışmanın üçüncü temasında ele aldım.

4.3. BAĞIMLILIĞI ve ANNELİĞİ DÖNÜŞTÜRME: DESTEK ARAYIŞI, BAŞ ETME ve DEĞİŞİM İHTİYACI

Çocuğun madde bağımlılığı, annelerin toplumda kabul edilir bir çocuk yetiştirdiğine dair inancının yıkıldığı, yeniden kabul edilir kıl(ın)ma için kendini çocuğunu kurtarmaya adanmış bir yaşantıyı beraberinde getirmektedir. Anneler bu kurtarma ve kurtulma mücadelelerinde birçok tedavi girişimi çabasında bulunurken, süreçte yalnızlaşmaları karşısında sosyal açıdan kendileri için de destek arayışına girerek aslında bu durumla baş etmeyi öğrenmeye çalışmaktadırlar. Bu noktada doktorlardan, okudukları kitaplardan ve en önemlisi Nar-Anon benzer deneyimleri yaşayan annelerle dayanışarak deneyimden edindikleri bilgilerle, kendilerini bağımlıya bağ(ım)lılıktan kurtarmaya ve güçlenmeye doğru giden bir yola girmişlerdir. Daha iyi ifade edecek olursak yapılan bu çalışmada bu yol anneler için, toplumda iyi bir anne olarak kabul edilir bir çocuk yetiştirdiğine dair inançlarının yıkılmasının ardından hakim “annelik” pratiklerinin toplumsal baskısı karşısında güçlenerek kendi kimliklerini bulmaya doğru giden bir sürece doğru evrilmiştir.

Bu bölümde kadınların çocuklarının bağımlılığı karşısında hikayelerinin evrilmeye başladığı bir sürece tanıklık edilmektedir. Aşağıdaki Şekil 5 tema haritasında da görüleceği üzere bu tanıklık sürecini ortadaki düşünce bulutu şekliyle kadınların yaşamlarını sorgulamaları olarak ifade etmeye çalıştım. Bu kapsamda bu temada kadınların yaşadıkları süreç üç alt tema altında ele aldım. Bu alt temalardan ilki olan “Yeniden Kabul Edilebilir Kıl(ın)ma Yolunda Tedavi ve Destek Arayışı” başlığında kadınların çocuklarını kurtarma mücadelelerindeki tedavi girişimlerindeki umutlanma ve hayal kırıklığı içeren deneyimlerini ve tedavi sisteminde karşılaştıkları sorunlardan ve “çaresizce çırpınmaları” olarak ifade ettikleri madde bağımlılığı tedavisi mücadelelerindeki sorunun bireysel algılanması ve sosyo-politik olarak yalnızlaşma deneyimlerini ele aldım. İkinci olarak “Baş Etme: Bağımlılıktan Kurtarma ve Kurtulma Arayışı” başlığında ise kadınların çocuklarının madde bağımlılığıyla mücadelelerinde anne olarak özellikle dayanmak zorunda olma anlatısıyla bütünleşen baş etme biçimlerinden ve tutunacak bir dal olarak ifade ettikleri Nar-Anon kendine yardım destek gruplarından ve bu süreçteki dönüşen, baş etmelerini ve güçlenmelerini sağlayan deneyimlerinden bahsettim. Son ve üçüncü olarak “Annelik Pratiklerinin Değişimi: Güçlenme ve Özgürleşmeye Doğru” alt temasında ise kadınların meta anlatılar dışındaki anneliğe dair tüm deneyimlerinden çıkarsamaları, değerlendirmeleri, beklentileri sonucundaki karşıt anlatılarına, çocuklarının madde bağımlılığı dolayısıyla annelik ideolojisinin toplumsal baskısı altında “anne” olarak yaşadıkları zorlu deneyimler karşısında güçlenme ve özgürleşme anlatılarına ve bu dönüşen anlatılarda anneliğe dair sorgulama ve öğrenmelerinde ulaştıkları yargıların ve gelecek beklentilerinin nasıl olduğuna yer verdim.

Şekil 5: Bağımlılığı ve Anneliği Dönüştürme Tema Haritası

4.3.1. Yeniden Kabul Edilebilir Kıl(ın)ma Yolunda Tedavi ve Destek Arayışı

Anneler çocuklarının madde bağımlılığını öğrendikleri andan itibaren sürekli olarak çocuklarını tedaviye yönlendirme çabaları içerisinde yineleyen birçok tedavi deneyimleri bulunmaktadır. Annelerin madde bağımlılığına dair ilk algıları ise çocuğun tedavi sonrası madde kullanımının sonlanacağını düşünmeleridir. Anneler, tedavi sonrası çocuğun tekrar toplumda kabul edilebilir davranışlar göstereceğine dair umutlanırken sonrasında çocuğun yaşadığı kaymalar sonrası hayal kırıklığı yaşamaktadırlar. Bu süreçte "çaresizce çırpınma" olarak ifade ettikleri madde bağımlılığı tedavisi mücadelelerindeki sorunun bireysel algılanması ve yalnız mücadele etmeye terk edildikleri sosyo-politik durum karşısında hissettiklerinden bahsedilmiştir. Özetle çalışmanın bu alt temasında annelerin çocuklarıyla birlikte madde bağımlılığı tedavi sürecindeki deneyimleri iki ayrı kategoride ele alınmıştır: 1) Tedavi ve destek deneyimleri: Arayış, umutlanma ve hayal kırıklığı sonrasında öğrenim, 2) "Çaresiz çırpınırlara" son verilme talebi.

4.3.1.1. Tedavi ve destek deneyimleri: Arayış, umutlanma ve hayal kırıklığı sonrasında öğrenim “*Her seferinde hani duvara toslamak var ya...*”

Madde bağımlılığı olan birey ve ailesinin yaşadığı dışlanmasından ve sosyal destek yoksunluğu yaşadığından daha önceki bölümlerde bahsetmişim. Çocuğun madde bağımlılığının öğrenilmesi ile tedaviye yönlendirme sürecinde ailelere, ikna ve tedaviyi sürdürme kapsamında sosyal destek verme anlamında önemli bir rol düşmektedir. Yapılan araştırmalarda madde bağımlılığı olan bireye en önemli destek kaynağı olarak “aile üyeleri” öne çıkarken, bu aile tanımı içerisinde ana rolde annelerin olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada annelerin çocuğun madde bağımlılığını öğrendikten sonra birçok kadının bağımlılık ve dinamiğini bilmediği öncelikli olarak “maddeyi kullanmaz olur biter” algısıyla çocuğa madde kullanmayı bırakması için ısrar, acındırma, baskı gibi çeşitli yöntemler ile bıraktırmaya çalıştıkları ve çocuğun kullanmayacağını söylediğinde annelerin inandıkları; sonrasında madde kullanımının artarak devam ettiğinin görülmesi ve yapılan araştırmalar sonrasında ciddi tedavi arayışlarına yöneldikleri görülmüştür. Birçok anne başlangıçta çocuğunu tedaviye yönlendirme çabası içerisindeyken madde bağımlılığı ve tedavisi hakkında bilgisizlik dolayısıyla doğru tedavi merkezini ve/veya uzmanı bulmakta zorluk yaşamıştır.

Birçok aile bağımlılık hakkında bilgisizlikleri karşısında tedavi arayışlarında kendi ifadeleriyle “tedavi piyasası” ile tanışmaları “umut sömürüsü” yaşamalarına ve sonunda “piyasa uzmanı” olmalarına neden olmuştur. Aileler özel hastaneler, özel muayehaneler, para ile alternatif tedavi hizmeti sunan sivil toplum kuruluşlarına doğru savrulurken çok az aile bu yollardan geçmeden AMATEM’den Samba aile eğitimi alarak bilgilendirme ya da Nar-Anon gibi sivil, ücretsiz ve dayanışma içeren kendine yardım destek gruplarından destek alabilme imkanı yakalamaktadır.

Ümit, Göksel ve Ekin, oğullarının madde bağımlılığını öğrendikten sonra destek almak için gittikleri AMATEM ve özel psikiyatrist, çocuğun daha yeni madde kullanmaya başladığını, “reçeteye yazılan ilaçları kullandığı takdirde ve “arkadaş ortamından uzaklaşması durumunda bağımlı olmayabileceğini” öğrenmişlerdir. Bu süreçte Ömür, Deniz’in anlatılarında da görüleceği üzere bağımlılığın dinamikleri hakkında bilgilendirme yapılmaması, annelerin inanmak istedikleri şekilde bağımlılığın henüz gelişmediğine ve gelişmeyeceğine dair umutlanmalarına ve sonunda yeni hayal kırıklıklarına yol açmaktadır. Madde kullanımının yeni başladığı dönemde yapılacak önleyici çalışmaların eksikliği bu anlatılarda özellikle ortaya çıkmaktadır. Ancak çocuğunun kontrollere getirmesi gerektiği dışında kendisine “bağımlılığın nasıl bir süreçte” ilerleyebileceğine, çocukları ve kendileri için ek olarak psiko-sosyal destek alabilecekleri yerler

konusunda yönlendirme ve bilgilendirme yapılmadığına ve yalnız başlarına bağımlılığın ilerlemesi tanıklıklarına dair anlatıları şöyledir:

Ben şeye de götürdüm Amatem'e ...oraya. O zamanlar yeni olduğunda doktor dedi ki bu dedi çok şey değil abla dedi. Yatırılacak falan bir hasta değil dedi. İstese dedi çok rahatlıkla bırakır dedi. O zaman yeni yeni içmeye başlamıştı. ...Doktor muayene etti, idrar falan aldı. Bu dedi bırakır istese bunun yapacağı tek şey akşam evden çıkmayacak, arkadaş ortamından uzak duracak dedi. İlaç verdi bir sürü aldık ilaçları da içmedi o zaman biraz zorla içirdim ama olmadı. **(Göksel, 47Y)**

Hemen TRT birde bir program yapan ... diye bir doktor vardı hemen bir randevu aldım. Tabi o zaman bilemiyorum psikiyatrist en iyisi en pahalısı. E.'de "Gitmem çok pahalı." diyor. "Olsun." dedim sen karışma gideceğiz dedim. Bi kaç gün sonra gittik. ...Allah'tan doktor var her şey var da ben her şeyi o zaman kolay zannediyorum. Doktorun yanına önce oğlan girdi. İşte "Sen bonzai hakkında ne düşünüyorsun?" diyor doktor. "Bonzai bir kere kullandım diye ama dozunda kullanırsan bir şey olmaz." diyor bizimki. Doktor sonra bana sordu "Sen ne düşünüyorsun?" dedi. "Yani şimdi benim oğlum bağımlı mı?" dedim. "Yok dedi senin oğlum bağımlı değil. Senin oğlun ortam bağımlısı." dedi. Eğer ortamı değişirse, o Rize'den kurtulursa hall olur dedi bana. Şimdi o doktoru ben güzel bi şekilde hallederim ama bırak yani televizyonlara çıkıyo bi de. **(Ekin, 62Y, Nar-Anon üyesi)**

AMATEM'leri bilen, duyan Görkem, Yüksel, Ekin, Ömür, Özgür ve İlkay, tedavi başvurularındaki yoğunluk, yatış için çok ileri tarihlere gün verildiği için beklenen süresinin uzunluğu, bağımlı bireylerin tedaviye ikna etmenin zorluğu dolayısıyla yatış için ileri tarihe verilen randevuların çocuğun motivasyonunu düşürdüğü ve tedaviden vazgeçebildiği, sıra beklerken çocuklarının gerginlik ve güçlükler yaşadıkları, diğer bağımlı bireylerle olumsuz etkileşimler gibi sebeplerden dolayı her ne kadar maddi açıdan zorlansalar da kredi çekerek, borç alarak çocuğu için özel psikiyatist desteği, özel hastaneye yatırma gibi yolları denemiştir. Bunun yanında Ömür, Ege, Yaşar, Mutlu, Cihan ve İlkay AMATEM'de uyuşturucu maddeye ulaşımının kolay olduğunu, tedavi çıkışında çocuklarının hastane kapısının çıkışında kolaylıkla uyuşturucu madde temin edildiğinin görüldüğüne şahit olduklarına dair deneyimleri ve duyumları dolayısıyla da amatemleri tercih etmediklerini anlatmışlardır.

Bir de tedavi aşamasında şey yapıyorlar mesela diyelim ki devletin ücretsiz yerlerine altı ay gün veriyorlar randevu almaya zaten piskolojisi bozuk bugün karar verdiyse yarını bırak 5 dakika sonra fikrinden vazgeçebiliyo. Sen 6 ay onu nasıl tutucaksın nasıl ikna edip yatırıcaksın. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Amatem sayısı az, bir de Amatem'in içinde içiliyomuş, maalesef içiliyomuş. Burada gözümüzle gördük amatemde, yatan hasta çıktı ön taraftan, oradan birine: "Ben yatıyorum içerde şimdi içmeye çıktım kapı önüne, geri gireceğim." diyor. Oralarda sivil polis geziyor hiçbir şey yapmıyorlar geziyor ama hiçbir şey yapmıyorlar. Sivil polis olduğunu bilmiyordum da telsizi öttü oradan. Orada torbacıdan aldı, gitti sivil polisle konuşuyor. Bunu gözümüzle görmesek birinden duysak inanmayız yani. ...Bir de birbirlerini hep tanıyorlar bunlar aynı yerde de tedavi gördükleri için daha da çok iletişime geçiyorlar. **(Ege, 46Y)**

... Bak orada amatem'in önünde satmaya çalışıyorlar yavrum. Satmaya çalışıyorlar ya var mı böyle bir şey. Kaşla göz arasında satmaya çalışıyorlar. Sinirlerim altüst oluyor oraya gittimmi. **(Mutlu, 64Y)**

Ümit, Deniz, Ömür, Ege, Mutlu tedavi için gittikleri AMATEM’de personelin özellikle de güvenlik görevlilerinin bağımlılığı olan bireylere ve ailelerine yaklaşımları dolayısıyla yaşadığı olumsuz bir deneyimleri anlatmışlardır. Bu olumsuz deneyimler çocukları tedavi isteğinden uzaklaştıran faktörlerden biri olarak anlatılmıştır. Güvenlik personellerinin yaklaşımlarının tedavi almanın bir hak olarak değil de lütfediliyormuş gibi gücü elinde bulundurdukları anlatılarda görülmektedir. Güvenlik görevlilerinin bu tutumları toplumdaki madde bağımlılığı olan bireylere ve ailelerine olan bakış açısından bağımsız değerlendirilmemelidir. Özellikle Mutlu anlatısında ailelerin ve çocukların aslında birer mağdur olduğunun görülmesi gerektiğini ve bu bakış açısıyla madde bağımlılığı olan bireylere ve ailelere yaklaşılması gerektiğini vurgulamıştır.

“Bunu ne olur hastaneye yatırın. Ben baş edemiyorum, babası yok bu çocuğun, abisi askerde ben baş edemiyorum Allah rızası için. Ne olursunuz şu çocuğumu kurtarın.” dedim. Oradaki doktor insaflıymış Allah razı olsun. “Tamam yarın gelin yatışını yapalım.” dedi. Hastaneye yatması için ...gittik. Sıramız geldi M. muayene oldu derken gerçekten bütün işlemler yapıldı sadece bir Başhekim’in imzası gerekiyor. Muayene oldukları yerde bize bir kağıt verecek yukarı başhekim’e çıkacağız. Kapıda bir güvenlik, günü gününden kötü gelsin o her gördüğümde beni güvenliği gördükçe öldüresim geliyor. Zaten bu çocuk bağımlı, oraya gelen insanlar normal değil. Bizim sıramız geldi. “Sen dur. Şu geçsin ondan sonra geçersiniz.” dedi. Zaten bebe krizde geçemedi ya: “Abi bizim sıra geliyor benim ismimi okuyorsun bu seferde başkasını alıyorsun.” dedi. Oradaki güvenlik “Bana karşı mı geliyorsun lan.” dedi. “Abi ben sana bir şey mi dedim.” dedi. Güvenlik ...bizim çocuğun yatışına engel oldu o şerefsiz. ...Belki benim çocuğum bu durumlara gelmeyecekti. Çünkü daha yeniydi benim çocuğumun. Ya bizi Başhekim’in oraya yukarı çıkarttı mı. Bu çocuk aşağıda sıkıntı çıkarttı, dedi mi. Bu sıkıntı yaratan yukarıda bize ne oyunlar çevirir. Sonra oradan gençten bir bayan “Sizin yatışınıza kim izin verdi.” dedi. Bu çocuk daha çok küçük ne yatırılmasıymış falan dedi. “Ya küçüklükle ne alakası var hocam.” dedim. Aşağıda hem böyle hareketler yapmışlar falan dedi ben yatıramam bunu deyince ben orada bayıldım mı. Yalvarıyorum hocaya “Gurban oluyum yapmayın.” diyorum. “Bu çocuk madde bağımlısı. Allah rızası için yapmayın.” diyorum “Çocuğum madde bağımlısı, normal değil.” diyorum niye yatırmıyorsunuz. “Ya tamam hanımefendi, çık dışarı çık.” dedi. Beni orada it azarlar gibi azarlardı. Dışarı çıkmışım ama öyle ağlaya ağlaya geçmişim kendimden hiç hatırlamıyorum. Bayılmışım hastanenin koridorlarında oralara. Tanımadığım tepemde insanlar beni ayıntıyordu. M. bir hoş olmuş mu küfür eder mi oradan. Annem ölüyor burada da bilmem ne. Orda öyle bizim yatışımızı engellediler. Bu durumda bir insanı yatış engellenir mi? Siz ne için varsınız orada, ne için uğraşacaksınız tabii ki uğraşacaksınız o insanlar normal mi. ...Çıktık geldik yatıramadan. O anki öfkeylen M. bir gitti İsmet Paşa’ya tutabilene aşk olsun. O çocuğun psikolojisini ne olur? (Ümit, 47Y)

Hepsi mağdur yani. Çalışanların çok iyi niyetli olmaları gerekiyor. Kötü niyetli değil. Zorlamaları değil iyi niyetli yaklaşımları gerekiyor. (Mutlu, 64Y)

Yüksel, İlkay, Ekin, Görkem, Ömür, Yaşar ve Özgür birçok kez çocuklarına özel hastanede yataktan madde bağımlılığı tedavisi gördürdüklerine ve/veya özel psikiyatrist desteği aldıkları dair deneyimlerini ayrıntılı olarak anlatmışlardır. İstanbul’da yaşayan bu kadınlar bir özel hastaneden fayda göremeyince diğerine geçtikleri çoklu tedavi anlatılarının olduğu görülmüştür. Yatarak tedaviye ikna etme çabası içinde olan anneler, çocuklarının ikna edilememesi ve mevcut durumlarının çok kötü olmasından dolayı Ekin’in ve İlkay’ın daha fazla bu duruma dayanamadıklarını ifade ederek çocukları istemeden zorlayarak ambulansla götürerek

yatışını yaptırmışlardır. Umut, İlkay, Ömür, Yaşar, Görkem ve Yüksel'in anlatılarında açıkça görüleceği üzere anneler çocuklarının bağımlılık tedavisi için gittikleri özel hastanelerde ve/veya özel muayehanelerde duygusal ve ekonomik sömürülmelerinden bahsetmişlerdir. Bağımlılık konusunda tedavi almanın aşırı pahalı olduğunu, “para tuzağı, ticarethane ve rant alanı” olarak tanımlamaktadırlar. Madde bağımlılığı tedavi hizmetlerindeki bu özel hastanelerdeki bu durum hakkında Umut devletin “duyarsız” olduğunu, Ömür “*yeteri kadar üzerinde durmadığını*”, Görkem “*fahiş fiyatlarla*” sunulan tedavi hizmetlerinin “*virüs gibi yayıldığını, çığ gibi büyüdüğünü*” ve bunlar karşısında “*herkesin kafasını kuma gömdüğüne*”, “*bu özel tedaviler karşısında hiçbir şeyin/kimsenin duramadığını*”, Yüksel bu konuda “*devletin sisteminin olmadığına*” dikkat çekmiştir. Görüşülen kadınların gelirlerinin “özel hastane” masraflarını karşılama konusunda yetersiz olduğu görülürken birçok aile çocuğunun tedavisi için borç ve/veya kredi çektiği görülmektedir. Anneler, tedavinin bu kadar pahalı olması karşısında bağımlı bireylerin ailelerinin çoğunluğunun “ekonomik olarak güçlü olmadıklarına ve çaresizce arayış içerisinde olduklarını” dile getirmişlerdir. Bu sistem karşısında kendilerini Nar-anon ve NA'yı buldukları için şanslı sayarlarken, ücretsiz kendine yardım destek gruplarının artmasını ve devletin tedavi hizmetlerine özellikle de özel hastanelerdeki bu ücretler konusuna el atması gerektiğini anlatmışlardır.

Eğer paralı yerlere bakıyorsun artık seni şey olarak görmüşler rant dönüyor müşteri olarak görmüşler. Denize düşen yılanı sarılır hesabı ne olur çocuğumu kurtarın diyen ailelerden fırsatçılık yapıp çok yüklü miktarlarda para alıyorlar. Böyle olmaması lazım çok kötü bir şey bu. Bir sürü aylık kredi çekiyor bilmem ne yapıyor daha krediyi ödmeden ikinci tedaviye yatması gerekiyor çocuğun. Tedavi konusunda aslında devlet bu konuda çok duyarsız. Bir kere tedavileri çok pahalı yani her ailenin karşılayabileceği bir şey değil. Çok zengin aileleri bile zorlayacak miktarlar dönüyor ortalıkta. Çünkü üç kere bu tedaviye yatırsan korkunç paralar gidiyor yani. 25-27-30 milyar gibi. 3 kere yatırsan 100 küsur milyar gibi. Bunu hangi aile karşıyabilir. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Zaten bu uyuşturucuyla tedavi artık bir ticaret olmuş, para kazanma kaynağı olmuş. ...Bu konuda parasını sokaklara dökten çok insan var. Hiç etkisi, yetkisi olmadan danışmanlık yapanlar var. Hani bi tabir var denize düşen yılanı sarılır ya insanlar öyle. İnanmıyorum çünkü Ahmet Efendi, liste fiyatını 500 liraya 600 liraya çıkarmışsa, asgari ücretle çalışan bi annenin babanın çocuğunu buraya göndermesi mümkün değil. ...Yani sistemdeki bunların hiçbiri geçerli bir durum değil diyorum. Bi hastane var mesela ...'a yatırıyor çocuklarını olmuyo. ...'ye yatırıyor olmuyo. Yine bi hastane var ... diye psikiyatri hastanesi yani 10 günlük tedavisi 35-40.000 lira. Yani nasıl oluyo bu, ne veriyo beynine? Ne yapsın insan cebinde 5 lirası olan. İmkamı olan kredi çekiyo bilmem ne yapıyo, gidiyo çocuğunu oraya yatırıyor. ...AMATEM'lerde de devlet etkin değil. ...mevcut olanların hiçbirinin ben tedaviye yönelik olduğunu düşünmüyorum. ...Bu sistemlerin hiçbirini beğenmiyorum doğru olduğuna inanmıyorum yani. ...Zaten bağımlı aileleri ekonomik olarak çok güçlü aileler değiller hepten helak olmazlar ya da çaresiz kalıyoruz diye çocuklarını salıvermezler. Amatem'lerde de devlet etkin değil. Devletin uyuşturucu ile mücadele konusunda bir yaptırımı yok, bir yöntemi yok. Yöntem olmayınca da olmuyor bu iş. **(Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)**

Özel hastanelerin ya da uzmanlardan alınan tedavi hizmeti yanında madde bağımlılığı konusunda çalışmalar yapan birçok dernek olduğu bilinmektedir. Annelerden Devran, Özgür, Yüksel, Eren ve İsmet çocuklarının bağımlılıktan kurtarmak için alternatif tedavi arayışları içerisinde bu derneklerden bazılarının tedavi merkezleri gibi alternatif kamplar ve merkezlerde tedavi yöntemleri uyguladıklarını öğrendiklerini, irtibata geçip konuştuklarını ancak tedavi ücretleri dolayısıyla başvuramadıklarını, güvenemediklerini bu gibi kuruluşlarında yine anneler duygusal ve ekonomik sömürü yaptıklarını düşündüklerini aktarmışlardır.

İstanbul'dan Ankara'ya ... derneğine'a gittim. ...arkadaşımdan duymuştum ben. Ben de ... ile görüştim buraya gelmeniz gerekiyor dedi oraya gittim. B.'ı da götürdüm Ankara'ya. Haftaya bir daha geleceksiniz dediler. O gün zaten kalmamıştık sabah gelip akşama dönmüştük. "İstanbul'da oturuyoruz biz de mi geleceğiz." dedim. "Yok, siz telefonuma yazı verin ilk sizi alacağım zaten." dedi. Bekle bekle almaz bekle bekle almaz. Sonra yazıyorum cevap yok. Arıyorum cevap yok. En sonunda sinirlendim Facebook sayfasında giydirdim. Bir gün baktım orada fotoğraf koymuşlar, bağımlı aileleriyle böyle mangal yapıyorlar. Dedim "Doğru diyorsunuz ya parası olanlar et yesin. Parası olmayanlar dert yesin. Bu nedir yani şimdi sizin yaptığınız nedir?" dedim. ...Ankara ... derneği aylık 4 milyardan kapı açtı. Orada bir tane daha vardı o da aynı para istedi. Hepsi aynı. Orada işte ilaçsız bitkisel tedavi olduğunu. Spor aktiviteleri olduğunu falan söylüyorlardı. Aylık o kadar para istiyorlardı. Tedavi olduktan ve tekrar başladıktan sonra böyle hep başka çözümler arıyorduk. (**Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi**)

Ama böyle şeyler olması lazım yani ben hiçbir şey ama duymuştum Antalya'da güya dernekmiş 5 milyar istediler ayda. O zaman buna dernek niye diyorsun para amaçlı değildiri dernek yani öyle tuzak çok fazla var maalesef. (**Özgür, 54Y, Nar-Anon Üyesi**)

...da bi şey varmış kapatılmış şimdi orası. E milletin parasını alıyo böyle bir yetkin var mı senin kardeşim, yetkili misin sen bu işi yapmaya? Bunun adına ticaret deniyo. E uyuşturucu satanda ticaret yapıyo. Senin satanla aranda ne fark kaldı şimdi beni kandırıyor sun sadece. Bi çok doktor zaten NA'yı önermiyo çünkü para yok pul yok orda. Gidersen bi 3 lira 5 lira vereceksin ki Nar-Anon'a kirası, suyu ödensin. Onun için de bu meseleler bir sektör haline gelmiş. (**Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi**)

Hastanelerde tam olarak bilgilendirme yapılmadığını ifade eden annelerin anlatılarında yatarak ve/veya ayaktan "tedavi alınca bırakacak, bu ilacı kullanınca bırakacak" inancıyla umutlanma yaşanmaktadır. Tedavi sonrasında relaps önleyici çalışmaların eksikliği ve çocukların tedavi isteksizliği dolayısıyla tekrar maddenin kullanılmasıyla hayal kırıklığı duyguları yaşamakta oldukları görülmektedir. Bu bağımlılık hakkında bilgisizlik elbetteki annelerin çocuklarını tekrardan eski durumuna döndürme çabası yani yeniden kabul edilir kılma çabası ile katlanarak hem umudu hem de hayal kırıklığını daha da yoğun bir şekilde yaşamalarına neden olmaktadır. Larson (1998), bu fenomeni umut ve korku arasındaki yaşam paradoksunu kucaklama olarak tanımlar (akt. Vincent, 2010). Kadınların hepsi bu umut ve hayal kırıklığını yaşadıkları ve bundan sonraki süreçte madde kullanımını bırakan çocukların annelerinin anlatılarında tekrar başlayacak olması korkusu ve kaygısı görülmektedir. Bunu takip eden süreçte ise çocuğun kullanıp kullanmadığını anlama çabaları içerisinde Ömür, Ekin, Mutlu, Deniz, Yüksel ve Özgür, "kaygı,

koru ve Őüpheye eşlik eden s¼rekli kontrol ve takip etme” davranışlarının olduğunu ifade etmektedirler. Çocuk madde kullanımını bıraktığı durumda da çocuğunu aramalarla kontrol etme “*ses tonundaki deĐiŐikleri izleme*”, “*tekrar madde kullanacağı kaygısının*” her daim onlarla olduğunu ve s¼rekli takip etme “*hastalığına*” kapıldıklarını belirtmişlerdir.

...Hani ne derler bir adım atıyorsun bıçak gibi kesilecek diye yokmuş öyle bişey. Yani oraya gittiğinde bırakacaktım gibi hissediyorum yani bir anda bir ışık doğacak ve bırakacak yani. **(Eren, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Her seferinde hani duvara toslamak var ya. Hani yürürs¼n ya da arkamdan bir yumruk yersin. Ben öyle hissediyordum yere yapıŐıyordum yani. Hayatımız bizim böyle mi olacak yani hani bir sonu olmalı ya bitecek ya bitecek hiçbir Şekilde bitmek zorunda. Ben böyle yaşamak istemiyorum. Ben zannediyordum öm¼r boyu böyle olacak. Ama kurtulamıyacak. En başta diyorum ya hastaneye yatırdığımız da bitti artık bu kabus bitti diyordum. Ama ondan sonra asıl kabus baŐlıyomuŐ. Çok umutlanmıŐım ondan her seferinde Çok kaymalar oldu. Hah diyosun bu sefer tamam oldu. S¼rekli bir ümit ve sonunda umutsuzlukla karŐılaŐıyorsunuz. **(Görkem, 53Y, Nar-Anon Üyesi)**

Bu s¼reçte ve hep umutlanıyorsun falan sonra hayal kırıklığı ile sonlanıyor biz onu çok yaşadık yani birkaç gün içmedi aşırı umutlandım falan bu böyle bir döng¼ halinde devam ediyor s¼rekli hayal kırıklığı bu zaten insanı fazla yıpratın duyu. Çünkü s¼rekli kurtulacak diye seviniyorsun ve tekrardan başlıyor. **(Ege, 46Y)**

Çocuğun bağımlılığının tedavisinde Ege'nin “*umut ve hayal kırıklığının bir döng¼ olarak yaşandığı ve bunun en fazla yıpratın Şey olduğu*” ifadesi bu s¼recin anneler için anlamını ifade etmektedir. Umutlanma özellikle kendi için de yeniden kabul edilir kıl(ın)acak olmaya dair bir umut içermektedir. Annelerin bağımlılıkla mücadelesi aslında kendi içinde yeni yoğun annelik pratiklerini getirdiği gör¼lmektedir. Çocuğu düŐ¼len bu illetten kurtarmak için annelerin kendini adadıkları bir s¼reçte yaşanan umutlanma karşısında yaşanan yıkımın sonucunda Denning (2000) zarar azaltma destek grubunda başta umutlanmamayı tavsiye etmiştir. Ancak bu umutlanmamanın umutsuzlukla aynı Şey olmadığını da vurgulamıştır. Bu umutlanmamak; tedavi s¼recine dahil olma, aktif olarak yardım etme, bakım yapmak ve sonuçtan soyutlanmanın/kendini ayırmanın bir yolu olarak ifade edilmektedir (Denning, 2010).

Bilinmektedir ki madde bağımlılığı tedavisinin amacı bireyin maddeden tamamen uzaklaŐmasını sağlamaktır. Bunun için de tedavi madde bağımlılığı tedavisi sonrasındaki relapsın (madde kullanımının yeniden ortaya çıkması) önlenmesini de içermelidir (Myers, Brown ve Mott, 1995 akt. Danışmaz Sevin ve Erbay, 2019). Tedavi sonrası tekrarlayan madde kullanım deneyimlerinin fazlalığı, tedavi sonrası ilaca bağımlılık ve tedavi sonrasında rehabilitasyon hizmetlerinin olmayışına annelerin elini kolunu bağlayarak bekledikleri bir döneme girmelerine neden olmaktadır. Anneler anlatılarında özellikle tedavi sonrasında; çocukları ve kendileri için özel imkanlarla alınan psikolojik destek, ilaç yazılması ve kontrol edici testler dışında sosyal alanda kamusal hizmetlerin var olmamasından ve yalnız bırakıldıklarından yakınmıŐlardır. Tedavi

sonrası destek arayışlarına devam eden anneler, çocuklarının maddeden uzak kalabilmesini sağlamak ve tedavi sonrası kullandıkları ilaçlara bağımlılığın gelişmesini de önlemek için başvurdukları tedavi yollarından biri “çip taktırma” olarak nitelendirdikleri deri altına yerleştirilen implant tedavisidir. Çip taktırma deneyimlerinde de Deniz, Özgür, Ümit, Servet, Yağmur, Devran gibi anneler, çip hakkında öğrendiklerinin ardından da çok umutlanmışlardır.

Tedavi sonrasında çocukları daha bir kazanmak için faaliyetler olmalı. Çocuklar takip altına alabilecek bir şey olsa çünkü tedavi sonrası boşa kalıyor çocuklar. Tedavi bittikten sonra tamamen aileye kalıyor ailede ne kadar ne biliyorsa o kadar. **(Yaşar, 47Y)**

10 gün kadar B. yattı, 17 günü abisi yattı hastanede. Abi yattıktan sonra bir çılgına döndü ya zaten. ...Çıktığı gün kullandı. Çok çok çok iyiydi hastanede. Anne bir daha içmek yok diyordu. Yani tabi bir hayal kırıklığı oldu ama bütün hastalar böyle yapıyomuş. Çünkü hastanede detoksu yapıyorlar ama bu kez de ilaç olarak uyuşturucu verdikleri için. Bir de ortama alışıyorlar, ortamda ilgileniyor doktorlar, arkadaşları da var. Oradan çıkınca birden boşluğa düşüyorlar. Boşluğa düşünce ne yapacaklarını şaşırıyorlar. Afedersin bir hayvana bağlarsın durur durur birden salarsın ne yapacağını şaşırır. Onlar da öyle yaptı yani. İkisinde de aynı şeyi izlemi gördüm yani. **(Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

...Ben pek amatemin tedavisine inanmıyorum yani bu suboxon tedavisine yerine koyma tedavisi yani inanmıyorum. Asıl hastane sonrası önemli. ...Şimdi oğlum depresyon görüyor. Depresyon bunu tetikliyor o da depresyonu tetikliyor. **(Özgür, 54Y, Nar-Anon Üyesi)**

Çıkıyor bir daha içiyor başlıyor filan. Yani psikolojik açıdan da çok iyi destek vermiyor devlet bence. Çok iyi bir destek alsalar, çok ilgilenseler daha sosyalleştirilseler belki daha farklı olabilir diye düşünüyorum. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Kadınların birçoğunun anlatısında yer bulan bağımlılık hakkındaki bilgisizlikleri ve desteksiz hissetmeleri karşısında hastanelerde SAMBA aile eğitimlerinde ya da bazı hastanelerin düzenlediği aile toplantılarında bağımlılığın doğasını, tedavi sonrası sürecin önemini anlamalarına neden olmuştur. Ancak çocukları ve kendileri için tedavi sonrası destek için arayışları sırasında bazı doktorların tavsiyesi, bağımlılık ile ilgili okudukları kitaplardan ve internet araştırmalarından kendine yardım destek grupları -Adsız Narkotikler (Narcotic Anonymous- NA) ve Adsız Narkotikler Aile Grubu (Nar-Anon)-nu bulmuşlardır. Samba aile eğitimine katılan kadınlardan Ekin'in anlatısında, bu eğitimlerin ailelerin bağımlılık tanışması ve nasıl davranacakları konusunda verilen eğitimin başlangıç için çok iyi olduğunu, alt yapı sağladığını belirtmiştir. Ancak bu eğitimlerde bağımlı bireyler üzerinden giden bir eğitim olduğu için annelerin çocukları ve kendi annelikleri dolayısıyla yaşadıkları konu üzerinde durulmamaktadır. Dolayısıyla Ekin de eğitimin kısa ve bağımlılık gibi bir yaşam boyunca süren bir hastalık karşısında yetersiz kaldığını ve Nar-Anon gibi benzer sorunları yaşayan insanların bir arada deneyimlerini paylaştığı kendine yardım destek grubunun çok faydalı olduğunu dile getirmiştir.

...den aldığım bu SAMBA diye eğitimde canlandırmalar var nasıl davranacağımı falan öğretiyorlar. Ama sonra düşünüyorum da benim Nar-Anon'dan aldığım bunca yıldan sonra

Nar-Anon'a gittikten 3-5 ay sonra düşünmeye başladım bunu. ...'den aldığım eğitim nar-anonun yanında çok çok ufak kalır yani hiç bilmeyene iyi tabii ki ama çok çok ufak yani. Orada bağımlına sorumluluklarını ver işte oyalanacağı işler var. Spora gitsin, İşte çalışsın. Onu destekle ama para yardımı yapma. Eve geldiğinde kontrol altında tutma. Tamam onlar güzel bunları ilk oradan öğrendim, eğitim şeklinde doktorlardan, psikoloğlardan. Alt yapıyı ben Samba eğitiminden aldım, işte biraz bilinçlendim. **(Ekin, 62Y, Nar-Anon Üyesi)**

Bazı hastanelerde yapılan aile toplantılarının da çocuklarının madde bağımlılıkları karşısında anne olarak yaşadıklarına ses verilen bir yer olduğunu aile toplantısına katılan Deniz, İsmet ve Yaşar dile getirmiştir. İstanbul'da belediyelerin verdiği bağımlılık konusunda danışmanlık hizmetlerinden yararlanan Özgür ve Umut yakın çevrelerinde ulaşılabilir destekleyici yerlerin olmasının faydasından bahsettikleri gibi bunun çok az belediyede olduğundan ve yakınlaşması gerektiğinden bahsetmişlerdir.

Bu Avcılar mesela çok güzel Perşembe günleri. İşte çiziyolar işte beyinleri böyle oluyor şuradan giriyor bu şekilde ailelerle çok güzel destek veriyorlar bu bir tek İstanbul'da işte birkaç şehirde var. **(Özgür, 54Y, Nar-Anon Üyesi)**

Yaşar, Deniz, Özgür'ün anlatılarında görüleceği üzere bağımlılık hakkında bilgilendirme kaynaklarından biri de hastanelerde çocuklarının tedavisi için sıra beklerken diğer ailelerle kurdukları etkileşimlerle de olabilmektedir. Buradan edindikleri deneyimlere dayanan bilgileri çocuklarını gözlemleyerek ve internet araştırmaları vasıtasıyla da bilgi edinmektedirler.

Annelik ideolojisiyle geliştirilen yoğun annelik pratikleri kapsamında annelerin görevlerinden biri olan “çocuğu yeniden kabul edilir hale getirmek” için tedavi yollarını tüketen ailelerin bağımlılıkla mücadelede boyut değiştiren pratikleri olduğu görülmüştür. Bunlar; çocuğa destek olabilecek çevredeki tüm yönetsel kaynaklara başvurma, çocuğu takip etme ve madde satan kişileri öğrenip kolluk kuvvetine yakalatma, bütün aile bireyleri ile konuşarak süreçte onlara da bilgi ve destek verme gibi. Devran, Ümit ve Eren'in anlatılarında görüleceği üzere kadınlar çocuklarını bağımlılıktan kurtarmak için kaymakamlıklar, belediyeler, sağlık müdürlükleri, hastaneler, karakollar, siyasi partiler gibi birçok kuruluşun kapısını çalmışlardır.

Çok üzuldüm hep bir imdat aradım yani. Gitmediğim yer kalmadı. Ne hastane kaldı. Ne karakol kaldı. Ne il sağlık müdürlüğü kaldı. Ne partilerin kadın kolları kaldı, ne cem evi kaldı gitmediğim. Hastane hastane taşındım. Hep bir imdat aradım. Karakoldan falan “Bunun peşini bırak bu birkaç sene sonra ölür.” dediler. Kendi hayatına bak dediler. **(Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Ben artık o kadar yoruldum ki tek başıma mücadele edemiyorum. Gerçekten edemiyorum. O kadar yoruldum ki. Ne diyeceğimi, ne yapacağımı, kimlere gideceğimi bilmiyorum. Cumhurbaşkanlığı'na mı dilekçe yazmadım. Sağlık Bakanlığı'na mı dilekçe yazmadım. Başbakan'a mı dilekçe yazmadım. Kaymakamlığa mı yazmadım. Her yerlere mektup attım. Sadece Sağlık Bakanlığı'ndan cevap geldi. Diğer yerlerden gelmedi. Onlarda işte Amatem'den doktor ayarladılar, görüş dediler. Telefonla ulaştılar. **(Ümit, 47Y)**

Ben o arada Kaymakamlar, belediyelere gittim yani bana nasıl destek olabilirsiniz nasıl

yardımcı olabilirsiniz benim çocuğum kullanıcı ne yapabiliriz diye gittim. Oradan hiçbir şey alamadım ama. Kaymakamlığa gittiğim zaman bana dedikleri sizin gibi çok insan geliyor dediler. Yani sizin gibi bu şekilde çok gelen var dediler. Bunu söyleyip gidip döndüm geldim. Belediyeye gidip belediyeden yardım istedim benim çocuğum madde kullanıyor ve şu anda gerçekten çok kötü durumda bana nasıl destek verebilirsiniz diye sordum bizim böyle bir desteğimiz yok dedi B... Belediyesi. Bu şekilde sürekli ben hep bir araştırma içindeydim bunu kullanmaması için nasıl kurtarabilirim gibi. (Eren, 48Y, Nar-Anon Üyesi)

Kadınların madde bağımlılığı, tedavi süreci ve sonrasında ailelerin yapması gerekenler hakkında bilgilendikleri yerlerde çoğunlukla bağımlılığı olan birey odağında ailelerle çalışmalar yapılırken, Nar-Anon dışındaki bu bilgilenme yerlerinin hiçbirinde ailelerinin ne yaşadığı üzerinde durulmamakta, sadece bağımlılık hakkında bilgi verilmektedir. Ne yapacağı konusunda süreçte yalnız kalan anneler ise hastaneler, özel doktorlar, polisler, kaymakamlıklar, dernekler gibi birçok kanaldan destek almaya çalışmış ancak bu sorunda yine de yeterince destek göremediklerini ve oradan oraya savrulduklarını diler getirmişlerdir. Bu anlatıları ise aşağıdaki kategoride ele aldım.

4.3.1.2. “Çaresiz çırpınışlara” son verilme talebi “Sanki bu bir tek bizim sorunumuz!”

Bir önceki kategoride bahsedildiği üzere kadınların, çocuklarını çeşitli tedavi yolları denedikten ve başarısız sonuçlar aldıktan sonra ne yapabilecekleri konusunda destek alacakları bir yere ulaşamamaları karşısında çaresizlik ve yalnızlık duyguları öne çıkmıştır. Annelerin hepsi çözüm için ne yapacaklarını bilmez halde çaresizce çırpındıklarını belirtmişlerdir. Hatta bu çaresizlik karşısında Ümit, Eren, Göksel ve Ege’in anlatılarında görüleceği üzere çocuklarının ceza evine girdiğinde “en azından cezaevinde kullanamaz, temiz çıkar” düşüncesine sahip olduklarını dile getirmişlerdir. Cezaevinde çocuklarının fiziksel anlamda iyileştiklerini gören anneler, çocuklarını her ne kadar cezaevinde olsalarda böyle sağlıklı görmekten dolayı mutluluklarını dile getirirken, en azından çocuklarının nerede olduklarını bilmeleri dışarda başına daha kötü bir iş gelecek kaygısını azaltan bir durum olarak karşımıza çıkması çaresizliklerinin düzeyini gösteren önemli bir aktarımdır.

...Bu nasıl bir illet anlamıyorum yani resmen çekiyor çocukları mıknaş gibi. ...O öyle onu çekerken sen çok çaresiz oluyorsun yani. Kolay değil. Anne olunca anlarsın yani ben şimdi ne desem boş. (ağlamaya başladı) Ciğerin sökülüyor. Çaresizsin. Bu değişik bir şey ya. Hiç çaresi olmayan bir şey yani. ...Tek dileğim Allah kurban olduğum Allah şuradan çıktıktan sonra öyle bir şey yapmasınlar. Cezaevinden çıktıktan sonra öyle bir şeyler yapmasınlar. O zaman da yaparlarsa ben artık vallahi resmen çökerim ya. ...Ve adam olarak çıkarsın, ıslah ederek çıkartsın. Bana çıkıpta aynı şeyi yaşatacaklarsa çıkartmasında yani ben ona rahat ona da razıyım. Yemin ediyorum çıkıp da aynı hayatı yaşayacaksak çıkmasın. Gene öyle benim şimdi içim gene rahat. En azından görüşünde görüyorum emin oluyorum mis gibi eli yüzü temiz. Evdeyken ne yapıyorsun sen bu saatte evde mi bulacağım hayatta. Çok zor. Cezaevindeyken ile eli yüzü düzeldi tek sevdiğim nokta o, içmiyorlar en azından orada içmiyorlar, güvendeler. (Göksel, 47Y)

Çünkü sana yol gösteren kimse yok. İnternete gidiyorsun bakıyorsun sadece akıl veriyorlar. Akıl veriyorlar derken onların başından geçen şey zaten senin başında yani. Buna çözüm

üreten bir kurum yok. İşte 191'i ara falan. İnternette araştırarak bunları öğrendim kimden yardım alırsın destek alırsın diye. Ya diyordum gelin alın çocuğun gerçekten ölüyo, gidiyo gelin alın evden diye. "Yok o kendisi kabul etmediği sürece biz müdahale edemeyiz." diyor 191. Yaşı 18'in doldurduğu için herhangi bir yardımları dokunmuyor hiçbir şekilde. Sonra ben hastaneleri aradım ne yapabiliriz ne edebiliriz diye. ...İnternette araştırarak bunları öğrendim kimden yardım alırsın destek alırsın diye. Aslında çok büyük hata yapmışız bilmeden. Aslında bunlar yapmamamız gereken şeyler şimdi şimdi fark ediyorum. Ama bilmiyorsun ki sana yol gösteren yok arıyorsun sana yol gösteren kurum yok bir şey yok. (İlkay, 53Y, Nar-Anon Üyesi)

...Yani ben elimden gelen her şeyi yaptım ama olmadı. Acaba hangi yöntemi denememiz lazım yani bilmiyorsun ki yolu bilmiyorsun. Ortadasın ve etrafında bir sürü yol vermişler. Hangi yoldan gidip kurtulacağımı bilmiyorsun. Her yola gidiyorsun. Yani anlatılmaz bir şey. (Yaşar, 47Y)

Anneler bu uyuşturucu madde ile mücadelelerinde ve tedavi arayışlarındaki yalnız bırakıldıklarını hissetmeleri ise sistemi sorgulamalarına itmiştir İlkay, "Kara düzenle, kendi çabamızla yolumuzu bulduk. Sanki bu bir tek bizim sorunumuz." ifadesinde ve Devran'ın "Benim suçum değil. ...Benim çocuklarım böyle bir şey yaşıyorsa bunun suçu vebali devletindir yani." görüleceği üzere, annelerin algısına göre madde bağımlılığı sorunu aile içi-bireysel bir sorun olarak görüldüğü için toplumda "madde ile mücadele kişisel algılanmakta" olan bu sorunla mücadelede de yalnız kalmaktadırlar. Halbuki anneler bu sorunun kişisel olmadığını, devletin müdahale etmesi gereken bir alan olduğunu ifade ederken bu sorunun sosyo-politik bir sorun olduğunu dile getirmektedirler aslında. Devran'ın anlatısında çocukların bağımlılığına sebep olan bir durum olarak devletin koruyucu-önleyici çalışmalarının eksikliğini vurgulandığı da ortaya çıkarken, Deniz ise anlatısında çocuğun bağımlılığına sebep olarak oturan çevrenin çocukların zamanlarını aktif olarak geçirecekleri uygun fiziksel çevre imkanlarının olmayışını vurgulaması, koruyucu önleyici çalışmaların çocuklara sunulan sosyal ve çevresel imkanlarla, fırsatlarla bağlantısına dikkat çekilmektedir. Devletin bu konudaki mücadelesini yetersiz bulan kadınlar, uyuşturucu ile mücadeleye ve tedavi sistemlerine dair yasal düzenlemelerin yetersiz olduğunu vurgulamaktadırlar. Deniz'in devletin "sosyal hizmetler" vasıtasıyla ev ziyaretleri yaparak bu sorunu ailelerle birlikte mücadele etmelerini ve ailelerle -vaka yönetimi gibi- birçok alandaki sorunla çalışılması gerektiğine dair anlatısı aşağıdaki gibidir.

...Şimdi mesela en çok sorguladığım mevzu keşke çocuklarım 4-5 yaşlarındayken taşınısaydık. Çünkü o mahalle inanılmaz kötü. ...Sonuçta bu yeni taşındığım yere bakıyorum, ne güzel milletin çocuğu bir park görüyor, bir çevre görüyor, bi bişey görüyor. Bizimkiler ne görüyor? Okulun arkasını görüyor işte. Gerçekten bu çevredeki çocuklara bakıyorum ayağında kaykaylar bilmem neler. Bizim çocuklarımız da belki göre göre biraz daha sosyal olurlardı, sosyal olarak biraz aktif olabilirdi ve belki okul hayatları devam ediyö olurdu. Belki de üniversite okuyorlardı şimdi. (Deniz, 42Y)

Çocuğumun madde bağımlılığını insanlara söyledim. Çünkü benim ayıbım değil o. Hiç kimseden saklamadım. ...Bu uyuşturucu eğer suçsa bu devletin suçudur. Benim suçum değil. Devlet bunu sattıyorsa bu devletin suçu. Benim çocuklarım böyle bir şey yaşıyorsa bunun suçu vebali devletindir yani. Çünkü ben gidiyorum yani devletin her kapısından yardım

istedim. Ama sonuç sıfır. Bu rahatlık ne ya. Ben bir kişi olarak sadece çocukların madde kullanımı konusunda devletten çok şikayetçiyim. Haddinden fazla şikayetçiyim yani il bile biliyorsa ve bana sahip çıkmıyorsa bu devletin ayıbı yani birebir. Her şeyimi biliyor. 191 artık numaramdan tanıyor. 155 numaramdan tanıyor. Bunlar beni numaramdan tanıyorlar yani o kadar çok arıyorum çünkü. Karakol desen en son karakoldaki polisler ben gittiğim zaman tamam abla tamam diyorlar... **(Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Bununla ilgili kurumlar kurulmalı ve bu kurumlar evlere girmeli. Bu kurumlar evlere girmediği sürece sosyal hizmetler de dahil. Bu bir aileyi de etkileyen bir sorun değil mi? Sosyal hizmetler evin içine girecek bu çocuğu ikna edip sana yol gösterecek. Böyle kara düzenle olmamalı. Biz bunları kara düzenle bulduk kendi çabamızla bulduk. Sanki bu bir tek bizim sorunumuz. Böyle bir yer olmalı buradan bana bu şekilde yol gösterebilmeleri lazım ben bu yolu takip ederek daha az acı çekerdik. Bu öyle senelerce zaman kaybetmezdik belki de çocuğumu evlendirip torun sahibiydim şu an anlatabiliyor muyum. Ve sistemi kurulmalı ve bu sistem evlerin içine girip aileyle çalışmalı. Hani ailelerle buluşacaklar sonra çocuklarla görüşüp onlara iş bulma gibi faaliyetler yapacaklar. Şimdi böyle bir çocuğun iş bulması zor işte bulamaz ya nereye gitse mimli zaten. Bu tarz gençleri eğitilmeleri için özel kurumların olması lazım ve o kurumlardan yetiştirerek nasıl engelliler öncelikle işlere yerleştiriliyor bu tarz çocuklarda bu şekilde hayata bağlanmak adına işlere yerleştirilmesi lazım. Bunlar da engelli. ...Hasta olarak görmek lazım ileri derecede hasta olarak görmeleri lazım. Engelli yani benim çocuğum da bir engel var yani bu engeli kaldırmam lazım. Onun içinde bu kurumların böyle yayılması lazım bir sistematik içersinde olması lazım. Bir tek AMATEM'lerle iş olmuyor. **(İlkay, 53Y, Nar-Anon Üyesi)**

Deniz ve İlkay'ın anlatısında özellikle medyada uyuşturucu madde kullanan gençlerin görüntülerini gösterilirken uyuşturucu kaynağının ve bağımlılığın sorumlusunun medyada hiç tartışılmadığı ve sorgulanmadığı ifade bulmuştur. Genç neslin yok edilmeye çalışıldığını ve bu sorunun nasıl görmezden gelindiğini, istense yok edilebileceğini vurgularken, uyuşturucu mücadele konusunda bir şey yapılmadığını düşündüklerine yer vermişlerdir. Feigelman, Jordan ve Gorman'ın (2011) yaptığı bir çalışmada da uyuşturucu madde bağımlılığı olan çocukların ölümünü sansasyonel gösteren medyanın ebeveynlerinin hatalı, eksik olduğu algısını arttırmakta olduğu sonucunun çıkmıştır. Bu durumda ebeveynler çocuklarının uyuşturucu madde kullanmayı bırakması konusunda başarılı olamadıkları için hissettikleri suçluluk ve uzun süre vicdan azabı çekmelerine neden olmaktadır. Uyuşturucu madde kullanımına karşı damgalamanın uyuşturucu madde kullanımı dolayısıyla ölen çocukları olan anne-babaların büyük bir kısmının iyileşmesinde zorluklar yüklediği ve çevreden merhametsiz tepkiler alabildiklerinden ve ebeveynlerin suçlu olarak görüldüğünden bahsedilmektedir. Çalışmada ölüm nedeninin ölen kişi için damgalama taşıdığını, ailelerin yaşamlarını geçersiz kıldığını ve onlar için yas tutmanın meşru olamayacağını görüldüğü sonucuna varılmıştır (Feigelman, Jordan ve Gorman, 2011). Bu sonucun birçok nedeninden birini bu çalışmadaki kadınların anlatılarından yola çıkarak medyanın uyuşturucu madde bağımlılığı ile ilgili haberlerde uyuşturucu madde bağımlılığı karşısında kamu tarafından alınması gereken önlemler ve yapılması gereken çalışmaların öne çıkartılmadan aile içinde bir sorun ve ailenin çözmesi gereken bir sorun olarak gördüğü ve sosyo-politik arka planın ve gösterilmeksizin bunun lanse edildiği olarak açıklayabiliriz.

Uyuşturucuyla mücadele konusunda devlet sıfır, sıfır. Çok aşırı derecede kızgın olduğum bir konu. Her gün değilse de bir gün durup bir güne televizyonda bu haberleri izlemekten bıktım. Benim gözyaşlarım akıtan iki olay var: bir şehit haberleri bir de bu uyuşturucu haberleri. Geçen gün zaten çocuğun biri televizyonda izledim haberlerde içmiş içmiş yuvarlandı böyle hafif yüksek bir yerden inanki burada delirdim ya böyle ellerim titredi ya nasıl görmezden gelebiliyorlar bu kadarını. İstese yok edebilirler. Niye bununla mücadele etmiyorlar? Niye bir askeriye içinde uyuşturucu kaynayabiliyo? Düşün askeriye gibi bir yerde polislerin elinde şurada burada uyuşturucu kaynayabiliyor ve buna devlet izin veriyor. Niye çünkü genç nesili yok ediyorlar. Genç nesili uyuşturuyorlar. ...Çünkü hedef genç nesil. Olmaz ya. En kızgın olduğum nokta bu. Hiçbir şey yapılmıyor her şey yetersiz hiçbir şey yok bence. **(Deniz, 42Y)**

Bir günde sorunları kökünden halledecek kapasiteye sahip bir devlet buna sahip çıkmıyo. Yani ben hala anlam veremiyorum yani şu anda gastelerde herkes görüyor ve ben yollarda da görüyorum. Gençliği bu şekilde öldürme gibi bir hedef var. Hani askerlerimiz dağda ölüyor, şehirde de gençlerimiz ölüyor. Farkı yok onlar şehit oluyor, buradaki ölenler... Dağda ölürsen şehit, merkezde ölürsem leş. Hak etti. Halbuki o çocuğu kim alıstırdı? Kim verdi? Kim itti? Bunun niyeti neydi? Bunun, uyuşturucunun sorumlusu kim de? Bu çocuk bunu nerden aldı? Niye bu kadar çoğaldı? Buna dikkat eden yok hala bak kasteder bangır bangır yazıyor ama kimsenin umurunda değil. Hiç bir televizyon kanalında bu konuyla alakalı bir tartışma gördük mü? **(İlkay, 53Y, Nar-Anon Üyesi)**

Deniz ve İlkay'ın anlatılarında görüleceği üzere medyada ve toplumda uyuşturucu madde bağımlılığının gösteriminde determinist bir bakış açısının yansıtılmaması politik bir amaca hizmet etmektedir. Burada meselenin sosyo-politik alt yapısının sorgulanmaması ile uyuşturucu madde bağımlılığının bireysel bir sorun olarak ele alınmakta ve çoğunlukla çocuk yetiştirilmedeki aile faktörünün önemine dikkat çekilmektedir. Bu ve benzer durumlarda odağa gelen sorunun bireysel gösterilmesi ise Roberts (1999)'a göre politika yapımcılarının sosyal politikalarda, hizmetlerde ve prosedürlerde çok ihtiyaç duyulan değişiklikleri yapmak yerine suçu annelerin/bireylerin omuzlarına yıkılmasına izin vermektedir (akt. Sartor, 2006). Bu noktada çocukluklar ve çocuk yetiştirme konusunda, çocukların yalnızca bireysel aile birimleri ve belirli kültürler içinde değil, aynı zamanda daha geniş sosyoekonomik bağlamda bulunduğunu unutmamak gerekir. Bu durum sosyal ve ekonomik koşullardan, imkanlardan etkilendiği için ebeveyn-çocuk faktöründen daha fazlasına odaklanmak gereklidir. Daha ayrıntılı bir ifadeyle yapısal düzenlemeler, kapitalizm, ataerkil ideolojiler arasındaki bağları görerek toplumu ele almak ve sorunları bu açıdan değerlendirmek gereklidir (Orellana ve diğ., 1998 akt. Garey ve Arandell, 2001, s. 298-299). Kadınların süreç içerisinde yalnızlaşmaları ile sisteme dair sorgulamalarının başladığı görülürken, bu yalnızlaşmanın ve annelik ideolojisinin bağımlılıkla baş etmede annelik pratiklerine nasıl yansıdığını ise bir sonraki alt temada ele aldım.

4.3.2. Annelerin Baş Etme Pratikleri: Bağımlılıktan Kurtarma ve Kurtulma Arayışı

Anneler çocukları kendilerinin kim olduğu ile birlikte tanımlamaktadırlar ve bu durumda çocuklarının deneyimlerinden kendisini ayırması kolay bir süreç değildir. Bu süreci dengeli bir

şekilde tamamlamak kadınların kendilerini çocukları arasındaki ayrışma ve öz-yansıtma dengesini kurabilmeleridir (Laney ve diğ., 2015, s. 134-135). İşte o zaman kadınlar, dünyayı çocukları aracılığıyla deneyimlemekten uzaklaşabilirler. Yoğun annelik ideolojisi, çoğu kadının bu dengeyi kurmasına izin vermediği için çocukların yaşadığı madde bağımlılığı gibi birçok sorun karşısında annelerin baş etme becerileri soruna bakış açıları dolayısıyla daha da zayıflamaktadır. Anneler çocuğun madde bağımlılığını öğrendikten sonra yaşadıkları kaygı, korku, suçluluk, çaresizlik gibi birçok duygu durumu ile birlikte geliştirdikleri baş etme pratikleri de yoğun annelik ideolojisi bağlamında istendik bir şekilde kendini göstermektedir. Çalışmanın bu bölümünde annelerin çocuklarının madde bağımlılığı sorunu ile ilgilenirken nasıl bir baş etme sürecinden geçtikleri, bağımlılıktan kurtarma ve kurtulma çabaları karşısında kendilerini nasıl ayakta tutmak için nasıl bir yol izledikleri, anne olarak çocuklarının madde bağımlılığı mücadelelerinde kendileri ve kendi yaşam yolculuklarında nasıl ağlar öreker ilerlediğine yer verilmiştir.

4.3.2.1. Baş etmede hakim annelik pratikleri: Kendini yoksayma, adanma, dayanma ve müdacelede bilgili yol alma” “*Kendi hayatın diye bir şey yok, onun hayatı benim de hayatım*” “*Evladını ne atabiliyosun, ne satabiliyosun!*”

Ailede bağımlı bireyin varlığı tüm aile üyelerinin dengesini değiştirmektedir. Bu süreçte bağımlılığı olan bireye nasıl tepki verileceği, bağımlılıktan nasıl kurtulabileceği ve yeniden dengenin nasıl sağlanacağı konusunda geçirilen tüm süreç baş etme ile ilişkilidir. Bu süreçte annelerin mücadelelerinin hepsinin “annelik ideolojisinin pratikleri” ile bağlantılı pratikleri içermesi dolayısıyla buradaki baş etme pratiklerine dair anlatılarda yine hakim annelik ideolojisine uygun pratikler olarak kendini göstermiştir. Dolayısıyla bu kategori baş etmede hakim annelik pratikleri olarak adlandırılmıştır. Bu baş etme sürecini literatür çalışmasında da yer verdiğim üzere Orford ve diğ. (2010a) yanıt verme, tepki verme ya da yönetme ile eşanlamlı olarak tanımlamışlardır. Aslında çocuğun bağımlılığında annelerin çabaları çocuğu madde bağımlılığında kurtarmak için neyin etkili olduğunu ve olacağını deneyerek öğrendiği bu süreçte de kendini ayakta tutmaya çalıştığı bir dönem olarak tanımlanabilir.

Bu çalışmada annelerin hepsinin çocuklarının madde bağımlılığı ile mücadele döneminde öncelikli olarak kendilerini görmezden geldikleri/yok saydıkları, tüm zamanlarını çocukları ve çocuklarının madde bağımlılıkları etrafında sürdürdükleri bir yaşam sürdürdükleri bir dönemden geçtikleri anlatılarında görülmektedir. Kadınların bu ifadeleri Orford ve diğ.’nin (2010b) çalışmasına benzer özelliklerle “katlanma (putting up with it or tolerant-inactive coping)” baş etme yöntemini kullanmakta olduklarını göstermektedir. Bu baş etme yöntemi kültürden bağımsız olarak tüm toplumlarda en yaygın kullanılan baş etme yöntemi olup özellikle hiyerarşik düzenin

belirgin olduğu (Smith, Harris Bond ve Kağıtçıbaşı, 2006 akt. Petin, 2015) geleneksel aile yapılarında daha belirgindir (Orford, Natera ve diğ., 2005; Petin, 2015).

Örneğin bu çalışmada anneler anlatılarında “başka bir hayatın kalmadığına” ifadesine yer verirken, çocuklarının madde bağımlılığı sorunu karşısında düşünsel olarak “madde kullanımı ve çocukları” döngüsünden çıkamadıkları gibi eylemsel olarak dışarı çıkmayarak sosyal hiçbir faaliyetin içinde olamadıklarını belirtmişlerdir. Annelerin sürekli olarak çocukları ile ilgilendikleri, gözlemledikleri, tedaviye ikna etme yollarını düşündükleri, çocukları evden uzaktayken “nerde, ne yapıyor” diye kaygılanarak ve düşünerek geçirdikleri görülmektedir. Anneler “hayata bakışlarının” değiştiklerini ifade ettikleri bu dönemde aslında var olan kabul edilir kıl(ın)ma inançlarının yıkılmasına dair gelişen yeni algılarını ifade ederken, tüm zamanlarını ve enerjisilerini çocuklarının bu durumu üzerine harcayarak yeniden yıkılan bu inançlarını tazelemek için ne yapacaklarını düşünmektedirler. Daha önceki bölümde ifade edilen para verme(me) karmaşası, evde içmesine engel olamama bir yerden sonra tepkilerinin işe yaramadıklarını görmeleri, sürekli olarak eve verdiği zararı temizleme, düzeltme, bağımlılığı olan bireyin kendi borçlarını ödemeleri aslında katlanma olarak ifade ettiğimiz bu dönemde annelerin baş etme süreci, çocuğun bağımlılığı ve annelik ideolojisinin arasında kalınan bu dönemde ne yapılacağı bilinmemektedir.

Ondan başka bi hayat yok ki. Ondan başka bi dünya yok. Ondan başka düşündüğümüz hiçbir şey yok yani o nası 24 saat maddesini düşünüyorsa, madde bulmak, madde kullanmak onun hayatının 24 saatini alıyorsa benim hayatımın 24 saatini de D. alıyo. ...onun dışında 24 saat onu düşünüyorsun onun için ağlıyorsun. Başka çıkış yolu bulamıyosun etrafındaki insanlar durumu bilmiyo çoğu, bilen de anlamıyo zaten. **(Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)**

Senin çocuğun ve senin yaşam tarzın altüst oluyor tamamen tepetaklak oluyorsun. Artık senin için hayat başka gidiyor. Yani herkesin yaşadığı hayat gibi değil de senin için hayat daha bir farklılaşıyor, bakış açım farklılaşıyor, dünyanın değişiyor, her türlü psikolojik olarak altüst oluyorsun. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Ben insanlığımı kaybettim. Ben sokaklarda aptal gibi geziyorum. Bir yere gidemiyorum ben. Akşama kadar okulun kapısında dikiliyorum dedim. Çıkışta onu alıp eve geliyorum o soğukda bi yere gidecek diye. Bir şeyi bahane ediyorum iniyorum, alıyorum geliyorum. Hiçbir sosyal hayatım yok. Çocuklarıma adadım gittim kendimi. **(Mutlu, 64Y)**

Kendi hayatın diye bir şey yok, onun hayatı benim de hayatım. Onun hayatı değil. ...Böyle olsa böylesi de zor. Gerçi görüyorsun en azından bir için rahatlıyor ama hiçbir şey olmasa da dışarda da içip yatsa kötü sonu kötü. **(Göksel, 47Y)**

“Kendi hayatın diye bir şey yok, onun hayatı benim de hayatım” “Ondan başka bi hayat yok ki. Ondan başka bi dünya yok.” ifadeleri kadınların çocukları ile olan ilişkilerindeki bağımlıya “bağ(ım)lılık” içeren yaklaşımları ile bir başka yaklaşımla yoğun annelik ideolojisi bağlamında annelik kimliklerini oluştururken Laney ve diğ. (2015, s. 135)’nin belirttiği genişlemiş bilincin gelişme sürecinde kendi deneyimlerini çocuklarının deneyimleriyle kaynaştırma-birleştirme

noktasına kadar etkilenme ile de alakalıdır. Yani kadınların anne ve çocuk olarak ayrışma ve öz-yansıtma dengesini bulamamaları dolayısıyla anlatılarında bu birleştirme görülmektedir.

Annelerin bir kısmı madde kullanan çocuklarını düşünmekten, çocuğu bağımlılıktan kurtarma çabalarından başka hiçbir şeyin farkında olmadıklarını, kendileri ve diğer kişilerle ilgilenemediklerini belirtmiştir. Özellikle Umut, Yüksel, Ege, Devran ve Ümit anlatılarında madde kullanan çocuklarıyla ilgilenirken diğer çocuklarını ihmal ettiklerine yer vermişlerdir. Anneler bütün hayatları madde ve çocuk ekseninde ilerlediği bu süreçte Devran ve Ümit'in anlatısında “diğer çocuklarının da madde kullanmaya başladığına” yer vermiştir. Barnard (2005)'in ifade ettiği gibi bu dönemde küçük çocukların ebeveynlerin krizdeki çocuklarına odaklanmalarından dolayı kızgınlık hissedebildikleri ve böylece aile çatışmasına eklenebilirler (akt. Vincent, 2010, s. 25).

Bu sefer çocuğum nasıl orda bilmiyorum fikrine peşine gitmeye başlıyorsun. Yapamayacağım hiçbir şey yok senin için. Yani dünya duruyor, yaşam duruyor. Sadece onu düşünüyorsun ve onu düşünürken öbür çocuğunu bile unutuyorsun. Çünkü onda sorun yok ya o aklıma gelmiyor. Bu problemleri onu kurtarmaya çalışıyorsun. Diğerini gözardı etmeye başlıyorsun. Yani anlayacağınız zor bir durum. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Her şeyi bağımlı çocuk üzerinden kuruyoruz bütün hayatımız. Diğer çocuklarımla bile doğru düzgün ilgilenemiyorum. Çünkü o kadar psikolojimiz bozulmuş ki. Onunla da ilgilenemiyorsun sinirlisin. Küçük çocuğun biri ikinci sınıfa geçti, diğeri beşinci sınıfa geçti biz onlarla doğru düzgün dersleri de ilgilenemedik çok akıllılar çalışkanlar ama bizi güvenemiyoruz şimdi mesela beşinci sınıfa geçen çocuğunun dersleri düştü. Başka bir hayat yok bizim için yani pek bir şey yapamıyoruz diğerleri ile ilgilenemiyorsun böyle bir etkisi oluyor odağında hep U. var. Şimdi biz başımızda böyle bir sıkıntı var diğerleri de böyle bir sıkıntı hiç olmayacakmış gibi davranıyoruz onları unutuyoruz bunun farkındayım şu anda ama.**(Ege, 46Y)**

Abisinden sonra bir farkına varmadım tam hatırlamıyorum ama abi ile uğraşırken o da önce alkole başladı. Abi işte o zaman 22-23 yaşındaydı, o da 13-14 yaşındaydı. 14-15 yaşında alkole tanıştım. ...Oğlum abini kontrol et veya oğlum abim gelmedi, gidip bulup getiriyodu. O dönemlerde içmeye başlamış o da. Abi bunu anladı söyledi bize ama biz inanamadık bir türlü. Ondan sonra ikisi beraber bonzai içmeye başladı. (ağlamaya başladı) Birini kurtarayım derken öbür ki elimden kaydı. **(Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Anneler sürekli çocuklarını düşündüklerini, ağlama krizleri ve uykusuzluk, yemek yeme isteğinde azalma, öfke, kızgınlık, üzüntü duygularının birbirine karıştığı karışık ve dengesiz duyguları olduğunu, eve kapanma ve öz bakımlarını yapmama gibi kendileri için bir şey yapma istekliliklerinin azaldığını ve yıprandıklarını ifade etmişlerdir. Kadınların bu anlatılarından depresyon belirtilerinden bahsettikleri görülmektedir. Orford ve diğ. (2010a)'nin yaptığı bir çalışmada ise aile içinde alkol veya madde bağımlısı birey varsa, ebeveynlerde özellikle de annelerde ve eşlerinde fiziksel ve psikiyatrik sorunları beraberinde getirdiği görülmüştür. Bu genel tanımlamalar içerisinde uyku kalitesinde bozulma, uyku miktarında artma/azalma, iştah ve kilo değişiklikleri, anksiyete, konsantrasyon güçlüğü, depresyon, intihar düşünceleri, genel sağlık

durumunda bozulma, yorgunluk, tükenmişlik hissi ve psikosomatik yakınmaların (baş ağrısı, nöralji, migren, çarpıntı, nefes darlığı, saç dökülmesi vb.) görüldüğü saptanmıştır.

Bir kere çöküntü yaşıyorsun yani psikolojin tamamen dağılıyo. Sürekli onu düşünüyorsun. Ağlıyorsun sürekli, dua ediyorsun, artık Allah'a yalvarıyorsun. Böyle şeylerle geçiyor yani bazen öfkeleniyorsun, küfür ediyorsun. Dengesiz oluyorsun yani. Bazen çok acıyorsun, çok üzülüyorsun. Bazen kendine kıızıyorsun, küfrediyorsun. O kadar karmaşık bir şey ki anlatılamaz yani. ...Ne bileyim yani zor bir süreç. Kendime bakmamaya başladım yani. Halbuki ben kendime bakmayı seven bir insanım. ...şu anda hiçbir şey almıyorum. Yeterki onlar mutlu olsun onlara alırım. **(Yaşar, 47Y)**

Benim canım hiçbir şey yapmak istemiyor sanki dünyadan elimi ayağımı çektim ben. Saçımı taramayı da hiç canım istemiyor. O vaziyetteyim ama belli etmiyorum çocuklara falan. Ne kendime ve onlara. Belli etmemeye çalışıyorum. Ben dünyadan koptum. Bu evlat derdi hiçbir şeye benzemiyor. **(Mutlu, 64Y)**

Edemiyorum ki işte ben de hasta olmuşum baş edemiyorum. Ben de bazen çoğu zaman sinir krizine giriyorum, günlerce yataktan çıkmadım oluyor. Kendimi dışarı atıyorum. Evde ağlama krizlerim tutuyor. Baş edemiyorsun ki nasıl baş edeceğini de bilmiyorsun. Her şey kötüyü gidiyor hiç iyiye giden bir şey yok. Bi gün düzelse, iki gün sonra her şey aynı oluyor. **(Yağmur, 45Y, Al-Anon Üyesi)**

Görkem, Eren, Ömür, Yüksel ve Servet yaşadıkları özellikle suçluluk ve çaresizlik içerisindeki bu duygu yoğunlukları ile "*intihar düşüncelerinin*" olduğunu belirtmişlerdir. Groenewald ve Bhana (2016, s.658)'nin yaptığı çalışmada da bu çalışmaya benzer şekilde kadınlar oğullarının davranışlarını değiştirmede çaresizlik hissi karşısında depresyonla birlikte intihar düşüncesi gelişmektedir. Anneler yaşadıkları bu süreçte Ümit, Deniz ve Ömür sigara kullanımlarında artış ve Ömür ve Ekin, Yaşar, Devran, Umut ve Eren antidepresan ilaç kullanımları olduğunu belirtmişlerdir.

Ben depresyona girdim bir gün patlayacam. U. kendi havasında. Yataktan çıkmak istemiyorum anneme diyorum ben iyi değilim. Gözüm hiçbir şeyi görmüyor ben iyi değilim sadece ne düşünüyorum buradan(balkondan) kendimi atmayı. Ölümden başka hiçbir şey düşünmüyorum çünkü çıkmaz bir yoldayım. Sürekli dön başa dön başa ben yoruldum artık yani. O zaman başladım artık yani Allah ya onun canını alsın ya benim canımı. Çıkış yok yani bizim hayatımız böyle mi geçecek ben böyle yaşamak istemiyorum. Afedersin sıçarım ben böyle yaşamın içinde. Sabahlara kadar dua ediyorum, ağlıyorum, uyku yok. ...Eşim beni ikna etmeye çalışıyor doktora götürelim diye en sonunda kabul ettim. Evet dedim ben kendimden korkmaya başladım daha fazla yürütemiyecem ölümden başka bir şey düşünmüyorum. **(Görkem, 53Y, Nar-Anon Üyesi)**

Dünyam değişti yani bazen hiçbir şey yokken benim ölümü özlediğim oldu. Nasıl olsa onlar büyüdü artık dedim şu kestane ağacında çok kendimi bitirmeyi düşündüğüm oldu yani olmadı değil. Oldu. (derin bir iç çekme) ...Benim süreçte değiştirdiği şey sigarayı artırmak oldu. Daha fazla içiyorum... Şimdi bir paketi günde içiyorum. Yani şey kullanıyorum zaten antidepresan kullanıyorum. Şimdi tekrar başladım her gün içiyorum yani. Çünkü artık sıkıntılarım başladı beynimde başladı Beynimde karıncalanmalar oluyor, birisi toplu iğne batırması gibi oluyordu beynime. **(Ömür, 62Y, Nar-Anon Üyesi)**

Dayanamıyorum artık ama çünkü akşam bir de bir an böyle geliyorlar boğuluyorum resmen onlar içeceğinde ilacı ben gidiyorum hemen kendimi atarax alıyorum. Napim dayanamıyorum.**(Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Her gün gözyaşı her gün hep böyle elimde sigara inanılmaz derecede içiyordum o zaman sigarayı iki paket, üç paket. Şimdi mesela bir paket anca. Böyle sigara elimde kahve sürekli o haldeydim. Sigara kahve dalıyordum böyle evin işini yapmak istemiyorsun yalan yanlış bir yapıyordum öyle. Böyle 24 saat aynen böyle sigarayla oturdum. **(Deniz, 42Y)**

Bu depresyon, intihar ve antidepresan kullanımlarına dair anlatılar yaşanan durumun anneler için baş etmeyi zorlaştıran travmatik bir deneyim olduğunu da göstermektedir. Bağımlılığa “katlanma” olarak bu süreci ele aldığımızda bunun ne çocuk için ne de anne için faydalı olmayan bir süreç olduğu görülmektedir. Anneler aslında çocuklarının bağımlılığı ve bu sorun dolayısıyla yaşadıklarıyla baş edemediklerini belirtirken çocukları ile ilgilenen kendilerinden başka kimsenin olmaması dolayısıyla sadece dayandıklarını ifade etmişlerdir. Dayanıklılıklarını sağlayan şeylerden biri ise yine “çocuklarının varlığı ve anneleri olmazsa onlara ne olacağı endişesi”dir. Annelerin bu anlatıları çocukları ile ilgili her ne olursa olsun güçlü olmak zorunda hissettikleri, kadınların dayanıklılıklarını yine kendilerine bağımlı olarak gördükleri çocuklarının varlığı ve kendilerinden başka –özellikle eşleri de dahil olmak üzere- çocuklarına bakacağını düşündükleri kimse olmaması dolayısıyla geliştirilen ve dolayısıyla çocuklardan tek sorumlusu konumunda anne olmanın gerektirdiği bir baş etme pratiğini işaret etmektedir. Güçlü ve dayanıklı olmak zorunda hissettikleri bu süreci Özgür’ün “*Hani böyle domino taşı gibi sen yakılırsan herkes arka arkaya gelecekmiş gibi.*” anlatısı açıkça göstermektedir.

Ben çocuğum için işte güçlü olmak zorundayım ben orada. Başına ne gelirse gelsin dün de kalacak çocuğumla ben güçlü olmak zorundayım zaman zaman çok aciz kalıyorum, çok demoralize oluyorum hani o zamanlar ama toparlanmaya çalışıyorum. Çocuklar iyi ki varsin diyorlar hakikaten yani gerçekten ben olmasaydım yani bilmiyorum ne olurdu. Çok yoruyor bu süreç tabi beni çok yorgunum. Ama yapacak bir şey yok yani şöyle hissediyorsun. Hani böyle domino taşı gibi sen yakılırsan herkes arka arkaya gelecekmiş gibi. İstiyorsun ki güveneyim arkamı dönebileyim. Ama benim güvenebileceğim kimsem yok ki, eşime de güvenemiyorum. ...**(Özgür, 54Y, Nar-Anon Üyesi)**

Çünkü beni hayata bağlayan sadece çocuklarım var. Gerisi boş yani. Boş. Bir de ben yok olursam benim arkamdan çocuklarım zaten yok olurlar. Ben gidersem onlarda yaşamazlar yani. Ben zaten onları yaşatmak istiyorum. Dayanıyorum yani. Boğuluyorum. Yaşama isteğim tamamen gidiyor yani tamamen ölse de kurtulsam diye düşünüyorum. Çocuklarım için ayakta kalmaya çalışıyorum her şeyi çocuklarım için. Baş edebilmenin bir sebebi de yine çocuklarımın varlığı. Güçlü olmak zorunda bırakıldım. Çünkü yalnızım yani çok yalnızım. **(Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Anneler çocukları ne yaparsa yapsın, çocukları için ne kadar acı çekerlerse çeksinsinler “*Evladını ne atabiliyosun, ne satabiliyosun!*” diyerek çocuklarından vazgeçemeyeceklerini ve bu yüzden de yılmadan mücadeleye devam ettiklerini belirtmişlerdir. Madde kullanan eşleri olsaydı onları boşayabileceklerini ancak çocukları için öyle bir şeyin mümkün olmadığını dile getirmektedirler. Mutlu, Umut, Devran, Göksu, İlkay’ın anlatılarında açık bir şekilde ifade ettikleri gibi kadınların birçoğunun anlatısında yukarıda da görüldüğü üzere çocuklarının bağımlılığı ile olan mücadelelerinde etraftan çocuklarını “at sokağa, bırak git onu” diye çok fazla yorum aldıklarını

ancak çocukları ne yaparsa yapsın bunu yapmalarının mümkün olmadığı öne çıkmıştır. Bu anlatılar aslında yoğun annelik ideolojisini benimsemiş kadınlar için çocuğa yüklenen anlam ve bağ(ım)lılık ile birlikte neden geri çekilme ve bağımsızlaşma baş etme pratiğinin tercih edilmediğini göstermektedir.

Çok ağlıyordum. Bazen de kuvvet veriyο ağlamıyordum devam ediyordum. Savaşıyordum bir şekilde savaşıyordum. Savaşmak zorundayım yani herkezden vazgeçiyorsun onlardan vazgeçmek gibi bir şansın yok. Mesela her karakola gittiğimde soruyorlardı “Kadın sığınma evine gitmek ister misin?” diye. Hep hayır dedim. Hiç bir kere bırakmadım. Çünkü ben onları bırakınca bakacak kimse yok yani. Kim bakacak, bakmaz. Ölürler diye ölecekler diye korkuyordum. Biraksam ölürler korkusuyla yaşıyorum. Ama bir şeyde yapamıyorsun yani elimden gelenleri yaptım. **(Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Çünkü maddi manevi her türlü yıpranıyoruz. Hele evlat olunca daha bir başka yani. Hani eşin olsa o kadar kafana takmazsın belki boşarsın çeker gider ama evladını ne atabiliyorsun, ne satabiliyorsun, Ne kurtulabiliyorsun, ne kurtarabiliyorsun. Her türlü kitlenip kalıyorsun yani çaresiz bi şekilde. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Bu çok başka bir şey anca evlat sahibi olunca anlarsın. Canından vazgeçiyorsun onun için yaşamaktan vazgeçersin. Şöyle gözünü bir an bile kırpmadan. Bir de herşeyini kabulleniyorsun. Dedğim gibi hırsızlık yapsın, gasp yapsın, adam vursun, sana küfretsin, sana saygısızlık yapsın ne yaparsa yapsın vazgeçmiyorsun. **(Deniz, 42Y)**

Anlamıyorlar beni kardeşim bugün bana dediki bırak artık onları dedim. Dedim sen beni bırak ben de onları bırakayım dedim. Sen benden vazgeçebiliyor musun ben onlardan vazgeçeyim. **(Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Yani bize bunu çok söylediler atın evden doktorlara kadar söyledi yani yollayın gitsin. Sizin yapabileceğiniz bir şey yok. Abimler falan da atın evden ne hali varsa görsün dediler. Gelde yap yapabiliyor musun mümkün değil. Ben kapıları kitliyorum kaçıp gidecek diye. Yapamıyorsun yani. Çünkü çocuğun kaybolacak, yok olacak ortadan. Çocuğun gelecek ve kaybolacak. Bir daha görememe şansın olabilir çünkü bir daha ölüsünü görebilirsin. Seni çocuğun sokakta ölü bulundu diye aranabilirsin yani. Bunu hangi anne baba dayanabilir. Çok acı bir şey yani bunu yaşamak istemedim. En çok korktuğum bunlarda benim. **(İlkay, 53Y, Nar-Anon Üyesi)**

Yukarıdaki anlatılar, annelerin çocuğu madde bağımlılığından kurtarmak için yol arayışındaki baş etme pratiklerinden özellikle Orford ve diğ. (2010) belirttiği katlanma pratiğinin yaygın olduğunu göstermektedir. Bu pratik fedakarlık, adanma ve kendini yoksayma anlatılarıyla bakıldığında tam da annelik ideolojisinin pratiklerine birebir uygun olduğu görölmektedir ki bu çalışmada yaygın olarak bu öncelikli pratik olarak çıkmıştır. Church ve diğ. (2018) tarafından Hindistan’da yapılan bir araştırmada da baş etme konusunda en çok ortaya çıkan tema stresli durumlarda dengeyi koruma veya duruma adapte olma çabası olurken, bu uyumun altında yatan neden etkilenen kadın aile üyesinin ayrılmanın bir seçim olmadığına (özellikle de kendi bağımsızlıklarından yoksun olmaları nedeniyle) olan inancı ile açıklanmıştır. Bu uyum ve katlanma durumunun ise kadınların eşit siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan genellikle dezavantajlı oldukları ataerkil bir toplumu yansıttığı vurgulanmıştır (Church ve diğ., 2018). Dolayısıyla Hindistan’daki bu örnek benzer şekilde bu araştırmada da anneler için benzer bir durum olan

katlanmanın ortaya çıkması ataerkil yaşantıdaki annelik ideolojisi ile açıklanmasını doğrular niteliktedir. Katlanmaya dair bu pratiğin çoğunlukla çocuğu ve anneyi bağımlılıktan kurtarmaya yaramamasının görülmesi ile birlikte edinen yeni bilgilerle yine Orford ve diğ. (2010)'nin belirttiği “bireyin bağımlılığını engellemeye çalışma veya katılımlı baş etme” pratiği gündeme gelirken kadınların bu dönemdeki anlatıları 4.3.1.1'deki tedaviye dair anlatılarında kendini göstermektedir. Annelerin bu baş etme pratikleri, annelik ideolojisi ile inşa edilen annelik yaşantısının bir sonucu olarak görülmelidir.

Kadınların bu katlanma baş etme pratiklerinde dayanmak için nerelerden ne gibi destekler aldıklarına ya da nasıl pratikler geliştirdiklerine bakıldığında ise diğer çocuklarının varlığının ve duygusal yakınlık kurdukları arkadaşlarıyla paylaşımları yoluyla rahatlama alanları yarattıkları görülmüştür. Annelerin büyük çoğunluğu yaşadıklarını sadece destek bulabileceklerini düşündükleri kimselerle paylaşmış ve onlar baş etmelerinde önemli bir yer edinmiştir. Orford ve diğ. (2010) 'nin ifade ettiği gibi özellikle ailede bağımlılık sorunu olduğunda diğer aile üyelerinden alınan sosyal destek baş etmede çok önemlidir. Petin (2015)'in ailelerle yaptığı çalışmasında yararlı sosyal destek kullanımı grubun tamamının sık kullandığı baş etme tutumlarından biri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ancak bu çalışmada annelerin geniş aile üyelerinden çok fazla sosyal destek alamadıkları görülmektedir. Annelerin bir kısmı diğer çocuklarının ve kardeşlerinin, bir kısmı eşlerinin veya birliktelikleri olan arkadaşlarının desteğini dile getirirken, çoğunlukla arkadaşlarından aldıkları sosyal desteğin baş etmelerinde önemli derece faydalı olduğunu dile getirmişlerdir.

Arkadaşlarımla vakit geçirmeye çalışıyorum. Bu durumu bilen arkadaşlarım var iki tane onlar destek oluyor. Bazen ağlayarak içini boşaltıyorsun yani. Benim küçük oğlum çok bana destek yani şöyle onu gördüğüm zaman çok mutlu oluyorum enerjik bir çocuk çünkü. O bana acayip derecede mutluluk veriyor. Sevmek güzel bir şey sevmeyi seviyorum yani bunlar baş etmeyi kolaylaştırıyor. Bir de sana destek atan birisi varsa gerçekten mücadelemi kolaylaştırıyor. Şu an hayatımda olan bir insan, inşallah ilerde bir şey olur, o bana destek oluyor. Şu an kendimi daha güçlü hissediyorum. Bana iyi geliyor. **(Yaşar, 47Y)**

Kardeşlerim derken sadece bir tanesi bir erkek kardeşim. Bir de en küçük kardeşim 1-2 sefer yardımcı oldu çocuklarla konuştu falan. Ondan sonra onların hepsi ittiler çocukları. Ama bir tane kardeşim işte hiç pes etmedi. Hep böyle ilgilendi. **(Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

İşte dışarı atıyorum kendimi. Başka bir şey yapmıyorum ki yani biraz dışarı çıkıp arkadaşlarımla buluşuyorum. Onlara anlatıyorum biraz rahatlıyorum sana anlattığım gibi. işte İstanbul'daki ablama anlatıyorum akli başındadır terapi gibi geliyo o bana destek oluyor. Hep böyle ol sakinleştirir beni. Onunla konuştuğum zaman rahatlıyorum. Ablamdan en büyük desteği alırım. Bir çocukluk arkadaşım var ondan destek alıyorum. Bir de bayan arkadaşım var ondan yani. İki tane kardeşim gibi arkadaşım var yani. Onlara böyle her şeyimi çocuklarla ilgili her şeyi onlara anlatırım. **(Yağmur, 45Y, Al-Anon Üyesi)**

Devran, yeni taşındığı mahallesinde uyuşturucu ile mücadele konusunda özellikle bir spor kulübünde “mahalle dayanışması” adı altında bağımlı çocuklarla ilgilendiklerini ve bunun

olmasının kendisine iyi geldiğini aktarmıştır.

Ben daha şurada yeni taşındığım mahallede dışarı çıkmaya başladım çünkü orada mahallede içenleri dövüyorlar falan öyle mahalle dayanışması yapıyorlar bana destek oluyorlar. Bir spor kulübü var orada onun yakınından ev tuttum onlar çocuklarımla ilgileniyorlar. 7-24 içen çocuklar orada bir kere içiyorlar. Bir de bu Spor kulübü parasını karşıladı ... hastanesine yatırdım. **(Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Sosyal desteğin yanında annelerin bazıları için çaresizlik karşısında sığınma ve huzur bulma anlamında “dua etme”nin önemli bir baş etme biçimi olduğu görülmektedir. Petin (2015)’nin yaptığı çalışmada ikinci olarak en sık kullanılan baş etme biçimi, dini baş etme biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle Nar-Anon’a erişebilmiş Ekin ve Yüksel’in yaşamında dua etmenin yanında Nar-Anon’un ve oradaki arkadaşlıklarının baş etmelerinde önemli olduğunu ve bunların bir bütün olarak onların baş etmelerine yardımcı olduğunu dile getirmişlerdir. Benzer şekilde Church ve diğ. (2018)’nin yaptığı çalışmada da din, kaygı ve çaresizlik durumu karşısında duygusal rahatlama ulaşma konusunda yardımcı bir alan ve çok önemli destek kaynağı olarak ortaya çıkmıştır. Bunun yanında araştırmalarında benzer şekilde yine Al-Anon gruplarının etkilenen aile üyeleri için yararlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dua etmenin kendisine iyi geldiğini söyleyen kadınlardan Devran ve Göksel anlatıları ise, “duanın yanında isyan ettiği” dönemlerde olduğunu belirtmiştir. “Bir yan isyan: Yalnızlık ve sorunlar; Bir yan dua ve şükür: Güç, ayakta kalma, sabır” olarak özetlenebilir.

Dua etmek bana çok iyi geliyo hala da bana iyi geliyo ama ben hep bir şeyleri düşünerek dua ediyorum. Arkadaşlarımın çocuklarına dua ediyorum, kendime dua, çocuklarıma dua ediyorum. Bu bana dünyayı olumlamak, dünyaya olumlu bakmak için iyi geliyo. Benim vallahi inancımın dolayısı biliyorum o beni yalnız bırakmayacak ne zaman sıkışsam yardım eder inancım var. Çünkü aksini düşünmek istemiyorum hayatta hiçbir şey tesadüf değil diye düşünüyorum. Tesadüf diye bir şey yok. bir sürü insan karşıma çıktı. Bunlar tesadüf değildi ben öyle düşünüyorum en azından. İşte ne biliyim hani bir ... (Nar-Anon’dan arkadaşları) tanışmam tesadüf değildi. Çünkü onlarla sohbet etmek, konuşmak, ağlamak her neyse adı neyse o benim rahat zaman geçirmeme sebep oldu yani nefes almama sebep oldu. O sebeple ben duayı kendim için çok önemsiyorum. Ama başkası meditasyon yapar, yogasını yapar, başka bir şey yapar bilmiyorum. Ama bana dua çok iyi geliyor, bana iyi geldiğini ben biliyorum yani. Nar-Anon aynı zamanda çok önemli bir yerde baş etmem de. Nar-anon’u zaten çok önemsiyorum. **(Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)**

Yani Allah kuvvet veriyor. Bir zamanlar çok dua ettim bazen tabii isyan da ediyorum Allah denen bir şey mi var diyorum tövbe tövbe. Yani niye hep bana. Bazen de şükür ediyorum bakıyorum etrafımdaki insanların nankörlüğüne Allahım çok şükür bana bu kadar sabır veriyorsun diyorum. Beni bu kadar ayakta dik tutuyorsun. 5 yıldır ben bu kadar olayın içinde vücudum için hastaneye gitmedim. Beni bunlarla koruyorsun yani koruyor yani bir şekilde koruyor. Sonunda bir yerimden patlak verir belki ama şu anda tutuyor. Çünkü şuan benim çocuklarımla bana ihtiyacı var. ...Buna da şükür hiç değilse yatağımda uyuyabiliyorum önceden uyuyamıyordum yani. En azından şu anda madde kullanmayı azalttıkları için hep beraber akşam yemeği yiyebiliyoruz. Sabah kahvaltı yapabiliyoruz. **(Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Ömür, Göksu ve Göksel bu zorluklar karşısında dayanabilmek için “hayatı tiye alma, şakaya

vurma, deliliğe vurma” gibi yollar denedikleri belirtmişlerdir.

Şu an çok umutsuzum yani şu an umutsuz bir anneyle konuşuyorsun yaşadıklarını işi gırgıra vurmaya çalışan, hayatı biraz tiye alıyorum. Ama onun açısından baktığım zaman peki ümitli değilim. Aksine karamsarım. Aslında oturup 24 saat ağlayacak halime bazen gülüyorum işi arsızlığa veriyorum. Allahım hiçbir anne babayı bu dertten müzdarip etmesin. Böyle imtihan etmesin. Hiçbir şekilde evladıyla sınamasın. Ne ölümüyle ne böyle ne başka şekilde. (**Ömür, 62Y, Nar-Anon Üyesi**)

Ben çok şakacı olmaya çalışırım komşuların falan taklidini yapıyorum. Öyle eğlenmeye çalışıyorum yani. Birazda şakaya vurarak baş etmeye çalışıyorum. Mecburum yani. Yoksa hep böyle hüzünlerini içinde yaşayamıyorsunuz. (**Göksu, 52Y, Nar-Anon Üyesi**)

Vallahi nasıl baş edeceğim ağlayı ağlayı, psikolojim bozuk bozuk. Bazen deliliğe vuruyorsun. (**Göksel, 47Y**)

Yukarıda annelerin katlanmaya dair baş etme anlatıları zamanla geliştirdikleri bağımlılığa dair anlayışları ile dönüşmektedir. Bu noktada anneler bağımlılık dinamiğini öğrendikleri, kendilerine verdikleri zararı gördükleri ve bağımlılıkla mücadelede deneyimlerinden öğrendikleri doğrultusunda çocuklarına karşı davranışlarını değiştirmeye ve kendi hayatlarına çeki düzen verme çabası içerisine girdikleri bir döneme başlamakta oldukları aşağıdaki anlatılarında görülmektedir. Bu dönemdeki baş etme pratiği Orford ve diğ. (2013)'nin bireyin bağımlılığını engellemeye çalışma veya katılımlı baş etme olarak adlandırdıkları ve üç ayrı gupta ele aldıkları pratiktir. Bu baş etme pratiğindeki ikinci ve üçüncü gruba uygun şekilde annelerde çocuklarına karşı öfke ve saldırganlığın dindiği, kendini, aile üyelerini ve evi bağımlılığın zararlı etkilerinden koruma amaçlı girişimlerini ve bağımlılığı olan çocuğun davranışları karşısında deneyimlerinden kazandıkları bilgilerle hareket ederek madde kullanımını kontrol ve tedaviyi destekleme davranışları hakimdir. Örneğin katılımlı baş etme olarak Ömür, Mutlu, Deniz, İlkey, Özgür ve Eren'in anlatılarının bir kısmında el işleri, temizlik, resim, yürüyüş gibi fiziksel aktiviteler, kendine bakma, kitap okuma, bir işte çalışma gibi bir şeylerle meşgul olmanın ve farklı şeyleri düşünecek alanlar yaratmanın kendilerine iyi geldiği görülmektedir. Bu durum kadınların daha katlanma baş etme pratiğinde ifade ettikleri değresyon anlatılarının aksine kendilerini koruma ve iyi gelmesi amaçlı yaptıkları bazı eylemler olarak yorumlanmalıdır.

Hiçbir sosyal hayatım yok. İşlerle uğraşıyorum hayatım bazen işte böyle el işleriyle uğraşıyorum, temizlikle uğraşıyorum. Bazen kendimi kitaba kaptırıyorum. Kitap okumayı severim. Bir tek bunlar var. (**Mutlu, 64Y**)

Yine de kendimce terapi yolları buldum yalnızken bile hobiler yaptım. İnternette bakıyorum işte bir şeylere. Evdeydim yani çocuğumun başındaydım kafayı dur yiyecek duruma gelsem bile evde bir şeyler yapmaya çalıştım. Evde kendimce işte resimler yaptım, böyle nazar boncukları makromeden yaptım. Ben kullanılmayan şeylerin geri dönüşümünü yapmayı çok severim eski atılmış şeyleri farklı bir şeylerle değerlendirmeyi severim. O dönemde bunlara yöneldim. Bir tane terasın var çiçeklerle doldurdum orayı. Bu eve gelmenin sebebi de o yani balkonun var diye önceki evimde balkonum öyle yoktur şimdi çiçeklerle oyalanıyorum. (fotoğraflarını gösterdi) ...böyle şeylere yöneldim baş etmek için. (**İlkey, 53Y, Nar-Anon**)

Üyesi)

Çalışmak ne kadar kötü de olsam evet çalışmaya ihtiyacım var çünkü çalışmazsan ayakta duramam. Ama çalışmak da beni oyaladı. Bir şekilde kendimi oyalamamın bir şeyi bu. **(Eren, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Eren ve Özgür'ün yukarıdaki anlatıda bir işte çalışmalarının kendilerinin baş etmesine yardımcı olduğunu aktardıkları görülmektedir. Özellikle çalışmayan bir kadın olarak Deniz, iş dolayısıyla zorunlu olarak farklı ortama girmediği için de yaşadığı bu hayattan çıkamadıklarını ifade etmiştir. Bu bağımlılık sorununda da depresyon ve baş etme pratiklerinin nasıl kadın ve erkeğin konumlanışı ile alakalı olduğunu açıklamaya yardımcı anlatılardan biri olarak görülebilir.

Çocuklardan başka hayatım yoktu. Başka bir kimsede yok. Başka bir problem de yok. Eşinle zaten ilişkin yok. Eşin böyle parmağını dokunsa çıldırıyorsun. O kadar bıkiyorsun ki hayattan yani kadın açısından zor. Erkeğin açısından da zor baba açısından kabul ediyorum. Çocuklar açısından da bambaşka bir zorluk ama kadın açısından gerçekten çok başka bir şey. Şimdi erkekler en azından çalışıyor başka bir hayatın içerisine giriyor ama sen bu hayattan çıkamıyorsun. **(Deniz, 42Y)**

Orford ve diğ. (2013)'nin bireyin bağımlılığını engellemeye çalışma veya katılımlı baş etme pratikleri kapsamında değerlendirilebilecek ancak annelerin baş etme ve mücadelelerinin boyutunu değiştirdikleri anlatıları da bulunmaktadır. Annelerin bağımlılıkla baş etme pratiklerinden bir tanesi de bağımlılığını engellemeye çalışma kapsamında uyuşturucu maddeyi satan kişilerle olan mücadele etme çabalarını içermektedir. Anneler, çocuklarını takip ederek satılan yerlerini tespit ettiklerini, kolluk kuvvetine bildirip yakalattıklarını ve satan kişilere yönelik mahalle desteğini de alarak mahalle baskısı yaratmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Buna ek olarak ise çevrelerinden çocuklarının bağımlılığını duyduklarını ailelerle irtibata geçerek dayanıştıkları görüşmüştür.

Zaten etrafta da alacakları yer kalmamıştı ben satıcıları polise şikayet etmiştim, aldırırım bu arada onları. Bu süreçte hep takip etmiştim onları nerden aldıklarına varana kadar öğrenmiştim. Polislere şikayet ettim. Bir tanesini aldırırım bi 6 ay yattı, çıktı. Bir tanesini daha aldırırım o da altı yıl aldı. Esas başları duruyo. Çocuklar şikayet ettiğimi biliyor. Onlara sonradan söyledim. "Anne yapma onların arkaları sağlam. Anne etme." dediler. Yani ne yapacaklar bana ben ölmüşüm zaten benim öldürecekler gelsinler öldürsün. Korkusuzum. **(Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Çünkü bunu bırakmamaları için sanki özel bir tim kurulmuş bütün mahallelere yayılmış, bırakmamaları için aralarına girip arkadaşlık yapıyorlar. Benim başım kaç defa belaya girdi bu yüzden. Gittim müdahale ettim, dedim ki benim çocuğumla gezmeyeceksiniz, bunu burda satamazsınız, gözümüzün önünde satamazsınız, yapamazsınız edemezsiniz. Birkaç kere böyle sıkıntı yaşadık. Ben mahalleden destek aldım, ailelerden destek aldım ve burda mesela bir okulun yanında parkta sürekli satış yapıyorlardı. Orda satmalarını engelledim bu yüzden bir kişiydim ama yanıma destek aldığım zaman korktular aslında. Bunu herkes yapabilese, susmaları yerine çıkıp kendilerine güvenbilseler buna karşı koyabilseler ama toplum baskısından bunu yapamıyorlar. Aslında bir şekilde kurtulabiliriz. Çünkü çok fazla ortaokula, ilkokula kadar düşmüş. Küçük oğlumun gittiği okulda bir çocuk bali çekiyormuş sekizinci sınıfta bir çocuk. Altıncı sınıfa giden çocuk gaz çekiyor. Gidip bunlarla da görüştük ailelerini bu çünkü bunu yaşayınca başka çocukları kurtarmak istiyorsunuz. Haliyle bununla

savaşabilecek gücün varsa kızıyla birlikte gidip onlarla görüşüyoruz. Destek olmaya çalışıyoruz yaşları çok küçük çünkü. Ama hiçbir şey yapamıyoruz. (Ege, 46Y)

Bireyin değil de bireylerin bağımlılığını engellemeye çalışma veya katılımlı baş etme ve mücadelenin boyut değiştirerek genişlemesi kapsamında ele alınabilecek bir başka anlatı ise çocuğa yönelik yardım arayışının dışında çocuk tedaviye başladığı dönemde de annelerden Yüksel ve Ege'in bağımlılık konusunda yaşadığı çevreyi bilinçlendirme faaliyetlerine başladıkları görülmüştür. Bağımlılık konusunda konferanslar düzenleyerek doktor, bağımlılığı olan birey ve/veya annelerini konuşmacı olarak getirdiğini, mahalledeki bağımlı yakınlarını bir araya gelerek onlarla konuşup bilgilendirmeye çalıştıklarını, madde bağımlılığı olan çocuklarla bırakmaları için toplantılar yaptıklarını ifade etmişlerdir. Madde bağımlılığı sorunu bireysel bir sorun olarak görülmesinden yakınan aileler, mücadelede yalnız kaldıklarını bu çalışmada sıkça dile getirmişlerdir. Bunun karşısında bağımlılığı engelleme faaliyetlerini kendi çocukları özelinden çıkararak sosyal bir sorun olarak el alarak çevrede seslerini duyurmaya çalıştıkları ve yardım arayışı içerisinde olanlarla buluştukları ve kendilerinin de bireysel baş etme ve mücadelelerine iyi gelen eylemlerde buldukları görülmektedir.

Ben bu arada hep doktora tek başıma götürüyorum adam (eşi) yanaşmıyo ki, yani üniversiteyi bitirdi, D. kullanalı 6-7 seneyi geçti. Bu arada ben artık baktım ki D. hasta başladım bende bağımlılıkla ilgili paneller yapmaya, konferanslar düzenlemeye, birilerini çağırmaya, bilmem ne yapmaya başladım. Sanki kendi adıma bi vicdan tazelemesine. Belediye ile anlaşuyosunuz, siyasi partilerle anlaşuyosunuz, yani bi yol buluyosunuz. Doktor getiriyosunuz, kullanan getiriyosunuz, anne getiriyosunuz konuşmacı olarak onları konuşturuyosunuz. Belediyeler bunlara müsait yer açıyolar. NA'yı görüyosunuz, hastaları görüyosunuz ondan aklınıza geliyor böyle şeyler. Bir de anneleri görüyosunuz. (Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)

...bu çocukları bu duruma düşüren insanlar var bu mahallelerde. Bir yerlerden taşınıp gelmişler buraya. Bu insanlar çocukları kandırıyorlar sanki özel bir ders almış gibiler öyle işliyorlar ki çocuklara. Bize inanmıyorlar, ailelerine inanmıyorlar, gidiyorlar o insanlara inanıyorlar. ...10 yaşına kadar düştü dokuz yaşında içen bile var maalesef. Hatta kızıyla mahallede uyuşturucu kullandığını bildiğimiz çocukları toplayıp çağırıp toplantı bile yaptık yani. Onlara da anlattım bıraktırmaya çalıştık.(Ege, 46Y)

Kadınların anlatılarında çokça üzerinde durdukları Nar-Anon'un kurulması da aslında annelerin bağımlılıkla mücadelelerinin kolektifleşme anlamında boyut değiştirdiğini ve katılımlı baş etme pratikleri kapsamında değerlendirilecek bir girişimi göstermektedir. Nar-Anon kendine yardım destek grubunun oluşum süreci, annelerin çocuklarının madde bağımlılığı karşısında yalnızlık, sosyal ve bilgisel destek ihtiyacını gidermelerinin yolu olurken, dayanışmalarının nasıl kurulduğu ve büyüdüğüne dair İstanbul Nar-Anon'un ilk başlarından beri içinde olan Yüksel'in anlatılarından görülmektedir. Yüksel'in tabiriyle NA'nın kurucularının tavsiyesi üzerine 4 annenin simitçilerde biraraya gelmesi ve "ağlama seansları" olarak ifade ettiği 2008-2009 yıllarında başladıkları toplantılar günümüzde tüm dünyada kullanılan ismi Nar-Anon toplantıları İstanbul'da devam edilmektedir. Kadınların anlatılarında güçlenme, dayanışma ve baş etmede çok

önemli bir yeri olan Nar-Anon'un baş etmeye nasıl destek sağladığına ise bir sonraki başlıkta ayrıntılı olarak yer vereceğim.

Ama ben şey yaptım bu Kadıköy'de açık toplantıları var çocukların aileler ve bağımlılar katılıyo, biz de ona gidiyoduk. Bi gün İstanbul NA'nın kurucularından B. bize dedi ki "Siz de buluşun dünyada örnekleri var ama Türkiye'de henüz böyle bi grup yok, bi toplanın bi dertleşin." falan dedi. Neyse biz NA'ya gelen anneler olarak toplanmaya başladık. Artık elimize şey geçti Adsız Alkoliklerin aile gruplarının literatür bilgileri geçti. Ha biz başladık şimdi toplantılarımızda yarım saat falan bunları okumaya bu 4 kişi başladık. Önce simitçilerde ağlama seansları ile başladık. Bi sene falan biz işte simitçilerde, öğretmenevinde falan topladık. Dedim ya B. bizi birleştirdiği zaman bir araya geldiğimiz zaman bizim bi yerimiz yoktu toplanabileceğimiz. Elimizde bi belgemiz yoktu, toplantı nasıl yapılır bilmiyoduk biz, gidiyoduk anlatıyoduk yaşadıklarımızı. O ağlama saatimizdi bizim, her cumartesi ama iki elimizde kanda olsa o dört kişi bir araya gelip ağlaşıyoduk. Ağlaşma seansları dediğim toplantıları yaptık. O ağlaşma bize çok iyi geliyordu aslında o ağlaşma belki de bizi iyiliğe götürdü. A. sağolsun Fenerbahçe'de Kadıköy grubunun toplantı yaptığı yeri ayarladı. ...Gene A.'le Adsız Alkoliklerin aile grubuna gittik orda sohbetleri dinlemeye başladık. Adsız Alkoliklerin sohbetlerine katıldık bi kaç defa ordan örnek belgeler aldık. Geldik dördümüz okumaya başladık. ...Fenerbahçe'de toplantılara başladık 4 kişi. Toplantı nasıl yapılırsa Adsız Alkoliklerin aile toplantısında görüyoruz, geliyoruz biz kendimize uyguluyoruz burda. A. bizden çok gitti ama bende kendim 6-7 defa gitmişimdir. Biz kendi aramızda toplandık ve o arada bir sürü insanı dinledik Adsız Alkoliklerin toplantılarında. Orda biz kararlı olmayı öğrendik. Toplantıya başlayınca insanlar bizi aramaya başladı, B. bizim numaraları birilerine vermeye başladı. Baktık insanlar bizden yardım ister duruma geldik. Ya biz kendimize yardım edecek durumda değiliz ki insanlara nasıl yardım edelim. Ama bu bizi arıyor olmaları bizi Nar-anon'da daha iyiye gitmemize teşvik etti. Daha çok uğraşmamıza teşvik etti. O dönem şöyle çok uğraştık tercüme yaptırılm falan diye. Nedense bi türlü ulaşamadık o noktaya ama şimdiki bu grup hepsini tercüme etti. Bizde şimdi onların dil durumlarını düzenliyoruz. (Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)

Yukarıdaki anlatılarda annelerin bağımlılıkla baş etme pratikleri kapsamında katlanma dışında geliştirdikleri bir başka pratik ise bireyin bağımlılığını engelleme veya katılımlı baş etme kapsamında değerlendirilebilecek pratikler olduğu görülmektedir. Ancak bu çalışmada özellikle kadınların bazılarının anlatılarında bireyin bağımlılığını engelleme veya katılımlı baş etme kapsamında ele aldığım bazı pratiklerinin boyutunun bireysel yaklaşımdan ziyade sosyal çevreyi ve hatta toplumu koruma ve bilinçlendirme faaliyetlerine dönüştüğü görülmektedir. Bu kadınların mücadele ettikleri meselede bireysel yaşamın dışında sorunun kaynağı ve çözümü olarak gördükleri çevresel, toplumsal ve hatta kamusal koruma konusunda eksikliklerle alakalı olarak ele alınmalıdır. Bu durum bilinçli olmasa da annelerin kişisel olanın politik olduğu ile şekillenen bazı farklı düzeydeki girişimler ile aslında bir başka yola doğru gidişin adımlarını attıkları görülmektedir. Annelerin geliştirdikleri diğer baş etme biçimleri ise aşağıdaki kategoride ele alınmıştır.

4.3.2.2. Negatif ortaklık, dayanışma, güçlenme, ayrışma yeri: Nar-Anon tutunacak bir dal "Bizi bizim gibi olanların dışında kimse anlayamaz.", "Ben sebep olmadım."

Madde bağımlılığı olan çocukların annelerinin gizle(n)me, suçla(n)ma, kaygı, korku, çaresizlik,

çevrenin uzaklaşması anlatılarında ortaya çıkan destek ve dayanışma ihtiyacı, çalışmanın neredeyse tüm temalarında ortaya çıkan yalnızlık söylemi ile kendini göstermektedir. Bu çalışmada annelerin çevrelerinden gizledikleri bu sorunu paylaşmalarının ardından ise çoğu yakınının bu sorunu anlayamadığı, kendilerinden uzaklaştıkları ve hatta anneleri suçladıkları görülmüştür. Anneler bu deneyimlerini anlatırken “yaşamayan anlayamaz” diyerek bu sorunu ortak olan kişilerle daha rahat paylaşabildiklerini dile getirmişlerdir. Hali hazırda Nar-Anon gibi kendine yardım destek grupları da ailesinde madde bağımlılığı sorunundan müzdarip kişilerin (çoğunlukla annelerin) bir araya geldiği bir grup olarak, kadınların sorunlarının benzerliği nedeniyle Aksu Bora'nın ifadesiye negatif ortaklık kurdukları bir yerdir. Kadınlar kendileri ile aynı sorunu yaşayan annelerle kurdukları negatif ortaklık sayesinde; anlama, anlaşılma, yalnız olmadığını görme, karşılıklı destek, dayanışma, bilgi ve deneyim paylaşımı, teşvik etme gibi süreçlerle baş etme ve sosyal destek kaynağı yaratmış ve başka alanlarda karşılanmayan gereksinimlerini burada gidermeye başlamaktadırlar. Bu ihtiyacı gidermek ve çocuklarının kurtulması için arayışlarında “kendi dayanışma ve yardım gruplarını” oluşturma deneyimini yaşamış olan Yüksel'in anlatısında görüleceği üzere şimdi katılımcılarının çokça genişlediği Nar-Anon toplantıları Türkiye'de sadece İstanbul'da yapılmaktadır. Diğer birçok ilde ise uyuşturucu madde bağımlılığı olan bireylerin yakınları Al-Anon'un içerisinde kendileri ve çocukları için iyileşme, dayanışma ve yardım arayışlarına katılmaktadırlar. Çalışmada Nar-Anon'a katılan kadınların birçoğu Nar-Anon toplantılarının kendilerine dönmelerini sağlayan annelik pratikleri ve kadınlık konusunda güçlenme/özgürleşme yeri ve kendileri için yaptıkları bir faaliyet olarak tanımlamışlardır. Kadınların güçlenme deneyimlerinden bir sonraki (4.3.3.2.'de) alt temada ayrıntılı olarak bahsettim. Burada sadece Nar-Anon toplantılarının baş etme ile ilişkili olan anlatılarına yer verdim.

Annelerin Nar-Anon'u nereden öğrendikleri, Nar-Anon ile nasıl tanıştıklarına dair anlatılarına bakıldığında çocuğun tedavisi için araştırma süreçlerinde bağımlılık danışmanından, internetten, çocuğun arkadaşının annesinden ve kitaptan öğrendikleri görülmektedir. Annelerin anlatılarında katıldıkları ilk Nar-Anon toplantısındaki deneyimlerinde çoğunlukla çocuklarını kurtarmak için yardım talebi ve beklentisi ile gittiklerini ancak beklentilerinin karşılanamadığını ve bu toplantılara gitmekte tereddüt yaşadıkları görülmüştür. Bu anlatılar Nar-Anon'da çocuklarını kurtarmak için yardım göremeyeceklerini anlamalarına rağmen yine de Nar-Anon'a gitmeye devam etmeleri, kendi ihtiyaçlarının yönlendirmesi gibi görülebilir. Ancak zamanla aidiyet hissettiklerini, diğer kadınların deneyimlerde kendilerini gördüklerini, deneyimlerden çok şey öğrendikleri ve gitmeden yapamadıklarını anlatmışlardır. Bu durum kadınların kendine yönelmeye başladıklarının göstergesidir. Aşağıdaki anlatılardan özellikle Eren'in anlatısında bu açıkça görülmektedir.

O hafta ben Nar-Anon toplantısına gittim. Ben oraya gittiğim zaman ha öldüm ha öleceğim şeklinde gittim ben artık kendimi öldürmeye karar verdim. Ya dedim asacağım ya da bir kutu hap içeceğim gebericem. Kasım'ın ilk pazarı gittim toplantıya. Ben oraya gittim nasıl ağlıyorum biliyor musun kurtarın beni diye yani ben nasıl bir yol izleyeceğim bana yardım edin diye. Bana dediler ki “Kimse kimseyi kurtaramaz.” “O zaman benim burada ne işim var benim çocuğuma yardım etmeyeceksiniz.” dedim. Ben ilk hafta gittim, ikinci hafta tekrar gittim üçüncü hafta ondan sonra ben kendimi o toplantıya ait hissetmeye başladım. İlk hafta hiçbir şey hissetmedim çünkü ben oraya çocuğumu kurtarmak için gittim ama kimse bana yardım etmiyor. Herkes kendi derdini anlatıyor ben de anlatıyorum ama ağlıyorum. ...Üçüncü hafta birdenbire oraya ait hissettim ve kendimi orada buldum. İlk gittiğimde paylaşım yaptım beni kurtarın diye. İkinci hafta gittim dinlemeye başladım. Üçüncü hafta dinliyorum ama bir şeylerde öğrenmeye başladım. Ve şu anda evet sonradan ben o toplantıya gitmediğim zaman kendimi okuldan kaçmış bir çocuk gibi hissetmeye başladım. Suçluluk hissetmeye başladım evde oturursun da işine gitmezsin ya zamanın var ama işe gitmiyorsun bu şekilde hissetmeye başladım. **(Eren, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Kadınlar çaresizlik içerisinde çocukları için tedavi arayışlarını Umut “tutunacak bir dal arama” olarak adlandırmış ve diğer kadınların anlatılarından da görüleceği gibi Nar-Anon kadınlar için “Tutunacak bir dal” olmuştur. Annelerden özellikle Umut, Ömür, Devran, Yağmur, İlkay, Özgür ve Göksu'nun anlatılarında açıkça Nar-anon sayesinde yalnız olmadıklarını gördüklerini, kendilerini başka kimsenin anlamadığından müzdarip olan kadınlar sonunda anlaşıldıkları bir yer bulduklarını, daha kötü yaşantılara tanık oldukları, birbirlerinin deneyimlerinden öğrendiklerini, destek gördüklerini ve özgüven kazandıklarını, Nar-Anon'dan gördükleri desteğin başka bir şekilde örneğin profesyonel destek almalarına gerek bırakmadığını ve kendileri için bir şey yaptıkları öne çıkmıştır. Profesyonel destek alan annelerden İlkay anlatısında psikiyatrast deneyimine dair anlatısında dinlenildiğini ve ilaç kullanımına başladığına yer vermiş ancak asıl ihtiyacının psiko-sosyal destek olduğunu ve bu ihtiyacına ise Nar-Anon'un yanıt verdiğini ifade etmiştir.

...yani ben oraya ilk gittiğim gün tabi herkes gibi çaresizlik içinde gidiyorsun, tutunacak bir dal, bir çare arıyorsun. Hep ağlamaklısın yine. Oraya gittim baktım böyle kasvetli kapalı bir oda böyle ama konuşuldukça konuşuldukça yeni gelene hoşgeldin yazısı bilmem ne. Onlara baktıkça, işte paylaşımları gördükçe yani orda seni anlayan insanlar olduğunu görüyorsun. Yalnız olmadığımı hissettiriyorlar sana. Gerçekten anlaşıldığımızı hissediyorsunuz. Kendini anlatmak için bir çaba sarf etmiyorsun onlar zaten yaşamışlar, biliyorlar o duyguları. Onlara yabancı bir konu değil. Orada biraz tabi huzur buluyorsun. Bir takım paylaşımlardan bakıyorsun ki yani öyle bir şey oluyor ki bazen diyorsun ki ay benim oğlum en azından bunu yapmadı diyorsun kendine bir şükür sebebi çıkartıyorsun. İster istemez kıyaslamalar, karşılaştırmalar yapıyorsun. Bu sefer tabi seni daha ayakta tutuyor orası. Motive oluyorsun yani. Senden daha kötülerini görebiliyorsunuz. Mesela daha kötü ne olabilir evde iki tane bağımlısı olanlarda var. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Aslında yaşamayan bilemez çünkü. Nasıl bizi Nar-Anon toplantılarında anlıyo. Başka kimse anlamıyo, anlayamaz. Bizi bizim gibi olanların dışında kimse anlayamaz. **(Göksu, 52Y, Nar-Anon Üyesi)**

Ekin, Eren, Göksu ve Yüksel gibi birçok kadın Nar-Anon'dan öğrendikleri ve en rahatlatıcı şeyin Eren'in anlatısında da “*Biz sebep olmadık, biz kurtaramayız. En büyük sevindiğim şey buydu.*” “kendilerini suçlamayı bırakmaları ve hastalığı kabullenmeleri” olarak ifade etmişlerdir.

Kendilerini suçlamayı bırakma konusunda zorlandıklarını ve direnç gösterdiklerini ancak zamanla bunu öğrenebildiklerini anlatıya dökmüşlerdir. Church ve diğ. (2018)'nin yaptığı çalışmada benzer şekilde Al-Anon gruplarının da utanç ve damgalanma deneyimlerinin paylaşılmasının, güçlenme ve kabul görülen bir alan olarak etkilenen aile üyeleri için yararlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Suçladığım çok zamanım oldu. Ama tabii Nar-Anon'a gittikten sonra suçlu olmadığımı öğrendim. Hastalık olduğumu anladım ve bunu kabullenmem aslında uzun sürdü. İçimde hep reddeden birşey vardı. Ben oraya kabullenmiş gibi gidiyordum, bir gün okuyordum okuyordum ağlıyordum ama içimden hep reddediyordum. **(Ekin, 62Y, Nar-Anon Üyesi)**

Yani bunun sebebinin ben olmadığımı öğrendim. En büyük mutluluğum buydu. Biz sebep olmadık, biz kurtaramayız. En büyük sevdiğim şey buydu. Ben sebep olmadım belki tamam benim yüzümden olmuş olabilir ama ben zorlamadım ki buna ben de iç demedim. **(Eren, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Çocuğun neden madde kullandığına ilişkin kendini sorgulayan anneler çocuğu yetiştirme tarzları ile ilgili kendilerini sorgularken ve çeşitli sebeplerden dolayı kendilerini suçlarken bu sorunun sadece çocuk yetiştirmeyle alakası olmadığını sonradan sonraya nasıl kavradıklarından bahsetmişlerdir. Özellikle eğitilmiş, zengin ve eşler arası ilişkilerin iyi olduğu ebeveynlerin çocuklarının da madde bağımlılığının olduğunu görmeleriyle bu sorunun yetiştirmeyle alakası olmadığını anladıklarını ifade etmişlerdir. Kadınların bu konuda öne çıkan anlatılarındaki cümleler şöyledir: *“Yetiştirmeyle alakası yok!”, “Alimden zalim, zalimden alim olabiliyor.”, “Bunun sınıfı da yok.”, “Ne eğitilmiş ailelerde bile oluyor yani.” “Bu herkesin başına gelebiliyor.”, “Kimse benim çocuğum yapmaz demesin.”*

Ben önceden maddeye başlama nedeninin parçalanmış aile olduğunu düşünüyordum gene bunu düşünüyorum ama şimdi bakıyorum her ailede normal ailede de, karıkoca bir arada yaşayan ailelerde de bu tür şeyler çıkıyomus onu görmüş oldum. Sırf anne baba ayrı olan çocuklarda değil. Aslında yani baktığın zaman düzgün olmayan ailelerde de çok düzgün çocuklar yetiştirebiliyo. *“İşte Alimden zalim. Zalimden alim.”* olabiliyor. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

... aile toplantılarına katıldığımızda ordaki doktorlar bize *“Kendinizi suçlamayın.”* dedi Haklılar da yani zengin çocuğu da madde kullanıyo, eğitilmişinin de çocuğu madde kullanıyor yani artık o kadar fazla ki, herkesin çocuğu kullanıyor yani. Ne kadar zor koşullarda yaşayan boşanmış ailelerdeki çocuklar nerelere geliyorlar ama işte biz üzerine titredik olmadı yani. Bu herkesin başına gelebiliyo. **(Cihan, 45Y)**

Tabi yani hani uyuşturucu kullanıyo dediğin zaman iyi gözle bakılmıyo. Şeyde yok mesela nası yetiştirdiğinle de alakası yok yani. Bunun sınıfı da yok. Yani şu eğitimi almış bu anlamıştı değil ailesi şöyle veya böyle dediğin insanların. Ne eğitilmiş ailelerde bile oluyor yani. **(Özgür, 54Y, Nar-Anon Üyesi)**

Ama ben ki kendi hatalarımı gözönünde tutarak söylersen çok uyanık olmaları lazım, kimse benim çocuğum yapmaz değmesin. Her zaman herkesin çocuğu bir şeyler yapabilir. Bunun yetiştirme ile alakası yok ötekini de ben yetiştirdim öbür olduğunda ben yetiştirdim. Birisi parmakla gösteriliyor öteki de parmakla gösteriliyor ama nasıl. **(Ömür, 62Y, Nar-Anon Üyesi)**

Objektifimdir bu konuda hakikaten yani başkasına atayım suçu, kendimi feraha çıkartayım anlamında değil ama düşünmüyorum yani bizim ailemizde ilgili olduğunu düşünmüyorum. Karakteristik bir yapı öyle olsa diğer çocukta öyle olurdu. Sonra bakıyorsunuz ne ailelerde yetişiyor çocuklar. (Özgür, 54Y, Nar-Anon Üyesi)

Yüksel bağımlılık tedavisinin sektörel bir hal alması karşısında Nar-Anon'un karşılıksız ve birçok şeyden bağımsız bir destek sunmasının ve bu konuda "yol almış" deneyimli insanlarla birlikte olmanın önemini vurgulamıştır.

Ne siyaset, ne din burda etken bi faktör değil, para hiç değil. Çünkü uyuşturucu ile mücadeleyi artık sadece para olarak algılamış çoğu psikiyatrist bu çok açıcı bişiy. Bu sektör zaten öyle olmuş. Kimisi hap veriyö, kimisi tarikata çağırıyo, kimisi tedavi yapıcam diyo bişey olmuyo. Biz bunların hepsini yaşadık. En akılcı yol bence hastalığı kabul etmek, bu yolda yol almış insanlarla birlikte olmak. Onun için bu Nar-anon'u ay çok önemsiyorum. Bize çok katkısı olduğunu düşünüyorum. İşte Nar-anon gibi gruplarında içinde ticaretin olmadığı, samimi olarak yol alabilecek grupların çoğalması gerekiyor. (Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)

Nar-Anon, Al-Anon, Al-Ateen gibi bağımlı yakınları kendine yardım destek gruplarında "sağlayıcı olmayı (enabling)" ve "onun iyiliği için birşeyler yapmayı (tough love)" bırakmak zorunda oldukları söylenir ve bu sayede bağımlılığı olan birey ayık olma yönünde motive edilecektir. Bir başka deyişle bağımlılığı olan bireyin kendisini kurtarmaktan vazgeçmeleri, pisliğini temizlemeyi durdurmaları sayesinde bireyin dibe vurması ve seçimlerinin sonucuyla yüzleşmesine izin verilmesi tavsiye edilmektedir (Denning, 2010). Beattie (1987), bağımlılığı olan bireyi kurtarma çabasının karşılıklı öfke ve zulüm hissi doğurduğunu ve sonuçta kurtarıcı rolündeki kişiye de mağdur hissettirdiğini belirtmektedir. Bu yüzden de yardımcı olunan bireyden ayrılma ve uzaklaşma tavsiye edilmektedir (akt. Denning, 2010). Desteğin kesilmesi durumunda bağımlılığı olan genç çocukların olumsuz koşullarda yaşayarak karşılaştığı sorunlarla birlikte madde kullanımından vazgeçme yönünde değişim için motivasyon kazanabileceği gibi herşeye rağmen madde kullanımına devam da edebilmektedir. Madde kullanımı çocuğa sağlanan koşullar değiştiği veya destek kesildiği zaman da devam ediyorsa, ailenin bunu kabullenmesi daha da zor olacaktır (Tamar Gürol ve Ögel, 2010). Bu tavsiye, hem bağımlılığı olan bireyin iyiliği hem de yakınlarının iyiliği düşünülerek verilmektedir. Bağımlılığı olan bireylerin yakınlarının baş etme yöntemine dair literatürde ise bu "geri çekilme" (Usher ve diğ., 2007) ve "bağımsızlık kazanma" (Orford ve diğ. 2010a) olarak adlandırılmaktadır. Bu baş etme yönteminin kapsamında bağımlılığı olan bireyle ilgilenmeme, bireyden uzaklaşma, başka aktivitelerle uğraşma, kendisi ve diğerleri için daha iyi bir yaşam sağlama çabasının yanında ebeveynlerin bağımlılığı olan ergen çocuğundan ayrılmalari da vardır (Orford ve diğ., 2010a).

Çocuğundan ayrılma dışında geri çekilme ve bağımsızlık bağlamında değerlendirilecek annelerin bir başka baş etme pratiği anlatılarında bağımlılık yaşam sürecinde yapmadıkları ancak geldikleri

son noktada bu durumun farkında olarak kendileri için yaptıkları ifade ettikleri Nar-Anon'a katılımları, kursa katılım gibi girişimlerdir. Bu girişim ve çabalar annelerin bağımlı bireyden bağımsızlıklarını kazanma amacı taşımaktadır. Bunun dışında bu araştırmadaki annelerden Umut, Eren, Devran ve Özgür tüm çabaları karşısında bağımlılıktan kurtarma ve kurtulma mücadelelerinin son ve umutsuz bir girişim olarak yaşça büyük olan çocuklarından ayrılmayı/geri çekilmeyi düşünmüşlerdir. Umut, çocuğundan ayrı eve taşınmayı güzel bir açıklama ile gerçekleştirebildiğini, ancak bu kararı vermenin ve sürdürmenin bir anne için ne kadar zor olduğunu anlatmıştır. Özgür çocuğunu evden göndermeyi denemeye çalışmış ancak oğlunun bunun ardından intihara kalkıştığını anlatırken, Devran çocuğunun sokaklarda bayılıp kaldığını görmeye dayanamayıp eve aldığını anlatmıştır. Eren ise oğlunun “beni evden kovdun” diyerek bu durumu sürekli olarak ona karşı kullandığını belirtmiştir.

Bir sürü şey denedim üzüldü ama fayda etmedi. ...Ama bunu yaparken onu istemiyomuş uzaklaştırıyomuş gibi değilde “Oğlum biz seninle artık yaşayamıyoruz, ...ben gidip kendim ayrı düzen kuracağım. Ben seni bu şekilde kabul edemiyorum. Ne zaman ben bunu kullanmıyorum, bırakıyorum, hastaneye gideceğim tedavi olacağım dersin o zaman düzeliriz.” diyerek ayrıldım evden. Kızdırmadan, nefret uyandırmadan. Tabi evlat yani için yanıyor, dayanamıyorsun. Arkadaşlarımda hep onun arkasında olursan aynı devam eder dediler. O düşecek sana gelecek o zaman yardımcı olabilirsin dediler. Tabi onu bırakmam başlı başına bir şeydi. Tek başına çaresiz atıyormuşum, içiyormuşum gibi. Yani bu da çok zor bir şeydi. O zamanlarda bir de böyle bir şey yapalım, onun için deneyelim bunu. Düşmeden kalkmayı öğrenemeyecek. Yalnız kalsın arkasında bir annesi olmadığını görsün diyorsun. Hani bir an önce kurtar beni anne desin diye bu yönteme başvurduk ama dediğim gibi bu da çok geçerli olmadı. Artık nerede düşecek, nerede dibi görecek diyorlar ya bu dip nasıl bir şey beni biraz korkutuyo açıkçası. Ne benimle ne bensiz sonu ne olacak bilmiyorum. ...Beni görmek istiyor ara sıra, ben ona kararlı bir şekilde, istikrarlı bir şekilde tepki koyamadım. Yüreğim dayanmadı anne olarak. Devamlı görüştüm telefonda falan. Şimdi telefonda konuşmaya devam ediyorum ama görüşmeye tepki verdim şu an. “Oğlum diyorum ben seni gördüm bu şekilde seni görmeye dayanamıyorum. Zayıflamış kemiklerin çıkmış aşırı zayıflamışsın ben seni böyle görmeye dayanamıyorum içim acıyorum lütfen oğlum bir daha görüşmeyelim en azından ben anne bir daha bunları içmeyeceğim diyene kadar ne sen beni görmedi ben seni göreyim.” dedim. Öyle tepki verdim şimdi bu yolu deniyorum. ...Hiçbir şeyin kar etmediğini gördüm. Yani ne yaparsan yap, hangi yolu denersen dene onu kullanımından engelleyemiyorsun. ...Çok zor oldu bu kararı almak benim için. İnanılmaz zor bir karardı yani ev taşımak, düzen bozmak. Oğlumu tek bırakmak da çok zor geldi. ...Tabi evladın için yanıyor, dayanamıyorsun...O çocuğu geride bıraktım ama ben çok zor günler yaşadım günlerce ağladım. O kadar zor şeyler ki anlatırken bile insan etkileniyor. Çok zor bir şey.(.) (Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)

...K.'a dedim ki “Bırak dedim o anahtarları çık git dedim bak S.'ye neredeyse dört sene sonra buna karar verdiler. Ben dört seneden sonra buna karar vermicem. Şu anda veriyorum çıkacaksın. ...İstiyorsan hayatını kendin çiz.” Ondan sonra çıktı odasına kapandı ilaç içmiş, intihara kalkışmış. Sonra kapıyı kırdı babası, aldık hastaneye götürdük, midesini falan yıkadılar işte. (Özgür, 54Y, Nar-Anon Üyesi)

Her gün işten eve geliyoruz koltuklar yerde, buralar hep izmarit, koltukların üstüne sigara izmariti. Ben koltukların üstüne ne kadar kurtarabilirsem kalın örtüler yayıyorum ki koltuklar daha fazla yanmasın diye. Her taraf sigara izmariti sabah kalkıyorum evi silip öyle çıkıyorum. Zaten artık gözümün önünde içiyor ve en sonunda ben ona dedim ki “F. ben seninle bu şekilde yaşamak istemiyorum. Bunu bırakacaksın ya da bu evden gideceksin.” F.'in montunu önüne attım. “kalk s. git buradan.” dedim. “Seni bu evde istemiyorum artık” dedim. Bu F.'a ters

tepti. F. “Sen beni evden kovdun.” diyor. “Ben seni evden kovmadım. Ben senin maddeni evden kovdum.” dedim. Hep bu şekilde F. geliyor bana “Sen beni evden kovdun, sen beni istemedin.” diye. İşe gitmediği zamanlar sabahdan akşama kadar içiyor ben öyle söylememe rağmen evden gitmedi. (Eren, 48Y, Nar-Anon Üyesi)

Bu araştırmada çocuğun ve kendi iyilik halleri için çocuğundan ayrılma pratiği kapsamında “geri çekilme ve bağımsızlık” baş etme biçimini kullanmaya çalışan dört anne olduğu görülmüştür. Petin (2015)’in yaptığı bir çalışmada kullanılan geri durma ve kabullenme daha az kullanılan baş etme biçimi, en az kullanılan baş etme tutumlarından ikisi davranışsal olarak kaçınma ve zihinsel boş verme olarak ortaya çıkmıştır. Otonominin belirgin olduğu yüksek gelir düzeyli ülkelerde geri çekilme ve bağımsızlık kazanma baş etme yöntemi (Kanada, A.B.D) sık olarak görülürken (Banister, Peavy 1994, Wiseman 1991 akt. Petin, 2015), ülkemizin sosyoekonomik düzeyi, ailelerin geleneksel yapısı ve görüşülen aile bireylerinin soruna dahil olmakla ilgili motivasyonu göz önüne alındığında bu tarz baş etme tutumlarının nadir olarak gözlenmesi beklenen bir bulgu olarak değerlendirilmiştir (Petin, 2015). Aslında Petin’in bu yorumunda ailelerin geleneksel yapısı ve motivasyonu ile açıklamasına, ataerkil aile yaşantısında annelik ideolojisine bağlı olarak annelerin çocuğun bağımlılığı ile yeniden kabul edilir kılmak için mücadelelerinde “toplumsal olarak çocuktan ayrılmanın kabul görmeyen” bir durum ve annelerin “sorumluz ve gamsız” olarak etiketlenmeye dair (daha önceki bölümlerde kadınların bazı pratiklerine dair çevreden suçlanma anlatılarında da görüleceği gibi) bir algı yaratacağı olmasının bu baş etme biçimi az olarak görülmesinde etkili olabileceği yorumunu ekliyorum.

4.3.3. Yoğun Anneliğe Karşı Anlatılar: Dönüşüm, Güçlenme ve Özgürleşmeye Doğru “Ben Olma İhtiyacının Farkına Varma”

Araştırmanın bu alt temasına kadar kadınların anlatılarında çocukluklarından itibaren hakim olan annelik ideolojisi bağlamında annelik pratiklerinin nasıl şekillendiği ve hakim annelik ideolojinin çocuğun madde bağımlılığı gibi bir sorun karşısında anneler üzerindeki yansımalarının içsel ve dışsal faktörlerle nasıl olduğu üzerinde durulmuştur. Anneler bu süreçlerde yaşamlarında anneliğin görünmeyen acı yüzü ile karşılaşmışlardır. Bu zamana kadar “fedakar, ilgili ve takdir edilen” annelerden “sorumlu tutulan, yargılanan, suçlanan, dışlanan” bir anneye doğru dönüşen bir süreç geçirmektedirler. Bu yolculuk kadınların sorgulama, farkına varma ve güçlenmeye doğru giden bir sürece de evrilebilmektedir. İşte bu süreçlerin son aşaması olarak bu alt temada çocuğun madde bağımlılığında annelerin yaşam pratikleri nasıl dönüşmekte olduğu üzerinde durulmuştur.

Nelson ve diğ.’nin (2014) yaptıkları bir çalışmada madde bağımlılığı olan çocukların annelerinin yaşadıkları süreçlerin son aşaması iyileşme olarak ele alınmıştır. Annelerin iyileşme

yolculuklarını tanımlanması kapsamında görüşmelerden ortaya çıkan temalardan biri vizyon değişikliğidir. Annelerin hepsinin madde kullanım bozukluğu/bağımlılığı olan bir çocuğun annesi olmanın bir sonucu olarak bir çeşit vizyon değişikliği yaşadıkları ortaya çıkmıştır (Nelson, Henriksen ve Keathley, 2014, s.12). Ancak aile ve çocuklar üzerinden kurulan bir mücadele alanında anneliğe dair nasıl bir vizyon değişikliği yaşanabilir? Bu sorunun cevabı olarak Orhan (2008)'ın ifade ettiği gibi çocuklar için çıkılan bu yol kadınların rollerini sorgular hale gelmelerine neden de olabilmektedir.

Kadınların çocuklarının bağımlılığı dolayısıyla hakim annelik ideolojisinde sorgulanan annelik ve toplumsal-içsel baskı, aile yaşamındaki değişim ve yardım ve destek arayışı içerisinde bağımlılık sonrasında; sosyal alanda yakın çevre ilişkilerindeki dinamikler, ilişki kurdukları hastane, karakol, belediye, kaymakamlık vb.gibi kamusal kurumlar, madde bağımlılığı alanında çalışmalar yapan sivil toplum örgütleri, Nar-Anon, NA gibi kendine yardım destek grupları ve buralarda yer alan doktor, bağımlılık danışmanı, bağımlı bireylerin yakınları gibi birçok kişi ve kuruluş ile etkileşimleri sonrasında bir değişim yaşamışlardır. Bu değişim kadınların annelik ve kadınlık kimlikleriyle yaşamlarını sorguladıkları bir süreci beraberinde getirmiş ve kadınlarda Nelson ve diğ.'nin (2014) çalışmasında da belirttiği gibi bir vizyon değişimi olmuştur. Çalışmanın bu alt temasında kadınların vizyon değişikliği ile, güçlenme, özgürleşme olarak da ifade edebileceğimiz değişimlerine yer vereceğim.

4.3.3.1. Anneliğe dair çıkarımlar ve beklentiler “Biraz çocuğumuzdan kendimizi ayırmamız lazım” “Bu haliyle annelik bir işkence!” “Annelikte ve babalıkta eşit sorumluluk olmalı.”

Miller (2010) “anneliğe yönelik olumsuz deneyim ve fikirlerin gizlenmesi için kadınların direnme ve öz-yönetişim teknikleri kullanmasının annelikle ilgili mitleri devam ettirdiğini belirtmektedir. Kadınların kendilerini korunmasız hissederek hâkim annelik ideolojilerine meydan okuyamamaları dolayısıyla bu teknikleri kullanması, baskın annelik ideolojisinin anneliğin olumsuz yanlarını dile getirmenin yarattığı dışlanma, baskı ve “iyi anne olmama” olarak adlandırılma gibi nedenlerle alakalıdır. Hissedilen bu baskı dolayısıyla annelik deneyimlerine ilişkin neyin dile getirilip neyin dile getirilemeyeceği daha büyük etkenler tarafından şekillendirilir. Bu büyük etkenler kaçınılmaz şekilde sosyo-kültürel, ırksal, etnik, cinsiyetlendirilmiş ve yapısal pozisyonlara bağlıdır. Kadınların deneyimleri ana akım örneklerle uyumadığı zaman karşıt anlatılar direnç öğeleri olarak ortaya çıkar ancak bu deneyimleri dile getirmek risklidir. Bu yüzden de yaşanan deneyimle o deneyimin anlatımı arasında mesafe koymaya çalışılır yani belirli bir zaman diliminin geçmesi tekniği kullanılır (Miller, 2010). Bu

çalışmada anneler de en başta yaşadıkları olumsuz deneyimleri çevreden saklama çabası içerisinde oldukları ancak madde bağımlılığının ilerleyen dönemlerinde anneler yaşadıkları yalnızlıkla ve baş etmekte çektikleri güçlüklerle insanların ne düşündüklerini umursamaktan vazgeçerek çevrelerine açıldıkları görülmüştür. Annelik hakkında sorgulamaları sırasında annelik ve babalık hakkında değerlendirmelerde bulunarak kendilerini bu duruma sokan hakim annelik pratiklerini gözden geçirmişlerdir. Bu sırada annelerin hakim ideolojinin aksi deneyimlerinin karşıt anlatılarını nasıl doğurduğu görülebilecektir.

Annelik ideolojisine uygun pratikler kapsamında annelerin evin, eşin ve çocuklarının bakımı konusunda tüm sorumluluklarını üstlenmeleri beklenmektedir. Ögel'in de belirttiği üzere madde bağımlılığı olanlarda da, sorumluluk alma ve kendi sorumluluklarını yüklenme oranı çok düşük olduğu için bu çocuklar yaşamlarının, kendi bedenlerinin sorumluluğunu almayarak kendilerine, hayatlarına ve çevrelerine ne kadar zarar verseler de madde kullanmaya devam ederler (Tamar Gürol ve Ögel, 2010). Annelik pratiklerinin bu denli sorumluluk üstlenici, çocuğu ve eşi için hayatı kolaylaştırıcı birçok rolü içerirken bağımlılık sorununda anneler suçla(n)ma hissinden dolayı da daha çok sorumluluk üstlenmekte, bağımlı çocuk endekli bir hayat yaşamakta ve tükenmektedirler. Bu çalışmada özellikle Ekin, Devran, Yağmur, İlkay, Özgür, Göksu, Mutlu gibi kadınlar anlatılarında çocuklarıyla olan ilişkilerin sınırlarını ve sorumluluklarını ayırma konusunda zorlandıklarını, hakim annelik ideolojisinin annelerden beklediğine paralel olarak çocuğu kendilerinden ayrı olarak göremediklerini, fedakarca her şeyi onlar için, onların yerine yaptıklarını ve bunun kendilerine nasıl zarar verdiğini gördükleri deneyimlerini aktarmışlardır.

...ama biraz aşırı fedakar görüyorum. Biraz aşırı derler ya şeye kaçıyor gibi oluyorum yani fazlaya kaçıyorum yani. Ama her anne benim gibidir diye de düşünüyorum annelik böyle bir şeydir diye düşünüyorum. Annelik öyle bir şey ki ama o senin karnından çıkmış olabilir ama yüreğinde. ...Keşke sınırlarımı çizmeyi bilseydim. Oğluma da sınırlarını çizseydim keşke. Eskiden olsa paraya ihtiyacı olduğunda ay ben gönderirim arkanda daha gibi anan var. Artık onlar da ayaklarının üstünde durmayı bilsinler. Bu bana çok çok zarar veriyor. Fedakar olmak insana zarar veriyor. **(Ekin, 62Y, Nar-Anon Üyesi)**

Her şey daha farklı olurdu tabi aslında şimdi düşünüyorum. Yani belki bu kadar yani keşke böyle bir anne olmasaydım yani çok fedakar olmasaydım, üstüne düşen olmasaydım yani biraz daha yayvan olsaydım geniş bakabilseydim. Çok kaygı yaşamaydım. Ya benim böyle tavırlarında etkilemiş yani çocukları. Benim ayrı bir yaşamın yok yani ben çocuklarımda bir tutmuşum kendi yaşamını. Bir yere gittiğim zamanda huzursuz oluyorum. İşte ben onu yapamıyorum ayrı bir hastayım yani benim de tedaviye ihtiyacım var. .Ayaklarını sağlam basmam lazım yani ablam öyle diyor. "Bu kadar verici olma diyor bu kadar onları çok düşünme bu kadar aciz olma." diyor. Ama onları bırakamıyorum da yani yanlarında derken ne yapıyorsunuz bir anne olarak be ama hiçbir şey yapmıyorum yani. **(Yağmur, 45Y, Al-Anon Üyesi)**

Çocuğun oldu mu bir kere unut kendi özel hayatını, ölene kadar bitmez. Ben de bir yaşındaydım annem hep böyle düşündürdü yani bu değişmez. Çocuğun olduktan sonra senin için özel yaşam diye bir şey olamıyor, olmuyor yani. Her şeyin ona endekli. Artık onun okulu, onun yemeyi, onun bilmem nesi hani bitmiyor. Şey Avrupa'da falan 18 yaşından

sonra ayrı eve geçiyolar falan ama onlar bizim kadar bağlı yaşamıyorlar. Ben yabancı bir öğretmenle sohbet etmişim otobüste. Türkiye’de öğretmenlik yapıyormuş biraz Türkçe biliyordu. Dedim “Sizin yadırgadığınız ne Türkiye’de?” Çok tuhafıma gitti mesela dedi ki: “Burada çocukların çantalarını da anneler hazırlıyor veya ödevlerini yapıyorlar birlikte. Biz de yoktur böyle şeyler çocuk kendi kalkar, çantasını kendi hazırlar. ...Ben size, buna çok şaşırıyorum.” diyor. Biz çocuklara çok bağımlı yaşıyoruz ondan ayrılmamız çok zor oluyor. İşte bizde herkes şunu amaçlıyor evlendireyim, bir de ev alayım yani kimse demiyor ki bana ne hali varsa görsün demiyor. İşte evladım yorulmasın evini de alayım, arabasını da alayım falan diye bilmem ne yapayım. Bizim şeyimiz de var yani Avrupa’yla farkımız var yani. Çocuğu kendimizden ayrı bir birey olarak düşünemiyoruz. (Özgür, 54Y, Nar-Anon Üyesi)

Toplumun kadınlara, daima önceliğin çocuğunda olduğunu söylemesi; oysa o da etten kemikten bir insan olarak kişisel arzulara ve tutkuya sahiptir, dolayısıyla bu durumda fedakârlık yapma arasında yaşanan bir çarpışma her zaman olmuştur (Badinter, 2011, s. 120-121). Kadınların fedakarlığın kendilerine zarar verdiğine dair anlatıları, annelik ideolojisindeki bu fedakarlık beklentisine karşıt bir yerde durmaktadır.

Kadınların yaşadıkları deneyimlerden öğrendikleri bir diğer şey çocuklarına yönelik annelik duygularını frenlemeleri, çocuğu kendilerinden ayrı tutmaları, çocuklarına, eşlerine ve diğer yakınlarına hayır demeyi öğrenerek kendilerine yük olacak, zarar verecek şeyleri kabul etmemeleri ve yapmamaları gerektiğidir. Nelson ve diğ., (2014)’nin yaptığı çalışmada da benzer şekilde annelerin zorlandığı konular olarak ortaya çıkan sınır, mesaf koyma gibi annelik pratiğindeki bazı konularda bağımlılık ve sonrasında annelik konusundaki vizyon değişikliği ile oğullarının seçimleri ile aralarına mesafe ve sınır koyma durumları ortaya çıkmıştır. Örneğin anneler, çocuklarına evinin kurallarına uyma ya da evden ayrılma ultimatomu verme davranışları göstermişlerdir. Ve bu davranışlarında destek gruplarından aldıkları güçle alakalıdır. Bir kadın anlatısında bağımlılık dolayısıyla yaşadıkları deneyimin çok acı olmasına rağmen kendilerine bir armağan olarak tanımlamış ve kendisi ve yanlış yönlendirilmiş çocuk yetiştirme inançları hakkında çok şey öğrendiğini, yaşamının birçok alanında ilişkileri, özellikle de sağlıklı sınırlar koymanın ne kadar önemli olduğu konusunda bu deneyimin çok yardımcı olduğunu ifade etmiştir. (Nelson, Henriksen ve Keathley, 2014, s.12). Bu çalışmada da benzer şekilde özellikle Ekin, çocuğunun bağımlılığı sonrasında katıldığı Nar-Anon sayesinde çocuğu ile ilişkisinde yanlış gidenleri görerek değiştirdiğini, nasıl bir anne olması gerektiğini öğrendiğini ve bugün çocuğunun bağımlılığı dolayısıyla edindiği anne olmaya dair bilinci konusunda memnuniyetini dile getirmiştir.

Beni Nar-Anon gerçekten çok değiştirdi yani bunu herkes fark ediyor. Annelere diyorum ki “İlle oğullarının bağımlı olması lazım? Bunu öğretecek bir yer yok mu? Nasıl anne olacağını öğretecek bir yer yok mu?” Ben Nar-Anon’da nasıl bir anne olacağını öğrendim. Bağımlı olmasa da oğlum benim ilişkim de gerçekten yanlış giden bir şeyler varmış. Bunu burada düzelttim ben. Bazen ne diyorum biliyor musun iyi ki de bağımlı olmuş oğlum. Ben bu akılda olmayacaktım o zaman. Veya böyle bir yeri (Nar-Anon’u) tanınmayacaktım. Biliyo musun ben şimdi rehber olarak öneriyorum insanlara hizmet edicem. ...Aşırı derecede bu verimkar

şevkatlerini anneler değiştirmeliler. Ben buna son dönemde yaptım. Oğlum hastaneden çıktıktan sonra oğlum bize “Ben sizinle yaşayamıyorum.” dedi. “Gideceğim Rize’de yaşayacağım.” dedi. Bu akşam gidecekse gidecektir dedim ve sakince durdum. Baktım bavullarını çıkarmış çamaşırların topluyor. Ben kapının arkasındaki bütün çamaşırlarımı aldım. “Bu da senin, bu da senin.” dedim. Kız inanmadı “Anne bunu sen mi söylüyorsun?” dedi. “Gitsin. Anyayı Konya’yı görürsün.” dedim. Gidecek yol parası dahi yoktu. Kendileri bir şeyleri anlasınlar ben yapabiliyor muyum görsünler. Sürekli sen olma onun arkasında. Bu kadar fedakarlık zarar veriyor. **(Ekin, 62Y, Nar-Anon Üyesi)**

Ben yaşadığımız her şeyin insanın hazinesini zenginleştirdiğini düşünüyorum. ...Biraz farklı bir yapıda olmak isterdim yani ben 50 yaşından sonra hayır demeyi öğrendim mesela. Bunu daha önce öğrenmek isterdim, bilmek isterdim en azından. O zaman daha çok insanın sırtında taşımamış olurdum. Şimdi hafifletmiş olurdum yükümü onun için çok önemsiyorum çocukların hayır demesini, istemediği, yapmaktan canının acıyacağı bir şeyi yapma konusunda hayır demeleri gerektiğini öğretilmesini çok önemsiyorum. Yani sağlıklı ve mutlu insanlar ancak böyle olabilir diye düşünüyorum. Evet, çocuğuma artık hayır diyorum. Sırtıma yük olacak hiçbir şeyi taşımam istemiyorum. Ama bunu çok geç öğrendim 50 yaşlarında öğrendim. Dün Ş.’ye de aynı şeyi söyledim bu annen baban olur, efendim çocuğun olur, arkadaşın olur, kardeşin olur önemli değil. Sana yük ve üzüntü veriyorsa hayatından çıkarmayı öğrenmelisin. Bunu erken öğrenmekte fayda var. Bi tek keşkem bu benim mesela. Sıkıntılı şeyler yaşadım ama onlar benim tecrübelerimi oluşturdu. Kendimi daha iyi anlıyorum şu anda. Süreç belki bazısında daha çabuk işliyo ben de biraz ağır işledi öyle anlıyorum yani. **(Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)**

Anneler çocuklarının maddeyi bırakmaları için mücadelelerinin sonunda “*En azından ben ne yapmam gerekiyorsa yaptım, elimden geleni yaptım.*” cümlesini kurabilmenin rahatlatıcılığını ifade etmektedirler. Ömür, Yaşar, Devran ve İlkay’ın anlatılarında açıkça ifade ettikleri gibi kadınlar yaşadıkları onca zorluktan, çocuklarını bağımlılıktan kurtarmak için ellerinden geleni yaptıktan ve bu durumun kendilerine zarar verdiğini gördükten sonra çocuklarına kendi yaşamlarının seçimlerini yapmaları ve sorumluluklarını almaları gerektiğini söylemeye başladıklarını belirtmişlerdir. Kadınların bunun zorluğunu bilerek bu noktada annelik duygularını frenlemeleri, kadın olarak kendi hayatlarını yaşamaya başlamaları ve gerektiği zaman anneleri olarak iyi bir halde hazır bulunmaları gerektiğini anladıklarını belirtmişlerdir. Kadınların bu anlatıları O’Reilly’nin (2008, s.11) feminist annelik pratiği kuramında tanımladığı annenin kendi hayatını yaşadığı zaman kendine ve çocuğa fayda sağladığı iddiası ile uyuşmaktadır.

Onun kendi başına bir birey onun kendi yaşamı var o benden farklı onu ben bir yere kadar müdalaa edebilirim ondan sonrası fasafiso. Çünkü o benim çocuğum ama benim malım değil. Bi yerden sonra şey yapmam lazım yani ayrılmam lazım ondan. Düşün ki ben ölmüşüm yokum ki mücadele edecekti, kim karışacaktı onun hayatına. Herkes kendi döneminde hayatını yaşıyor yani. Kendi zamanını yaşıyor benim çocuğum ama benim malım değil. Hepimizin hayatı çocuğuna göre oluyor. Ama çocuğunu bırakacaksın senden ayrı kalması gerektiği yaşta kalacak yani. Bırak yani çocuğunu bir yerden sonra bırak. Döne döne biraz kendi hayatını yaşamak gerek. Bak oğlum burada olsa bu gecekonduyu kökünden yakacağımı da bilsem ben kendi hayatımı idame ettiririm yine. Çünkü burada oturursam hasta olurum. Ben hasta olmak istemiyorum yani. Ben sağlıklı kalmak istiyorum çünkü hasta olursam o sağlıklı değil bana nasıl bakacak öteki elkızında ben önce kendimi düşünmek zorundayım. Ben sağlıklı kalırsam faydam olacak ona. Annelik duyguları her zaman bi tık öndedir hatta on tık öndedir ama o duyguları frenlemek lazım birazcık. Onu firenliyeceksin yani. **(Ömür, 62Y, Nar-Anon Üyesi)**

Ama bundan sonra sana biz yapabileceklerimizi yaptık. Vicdanımız rahat. Her şeyi yaptık sana gerçekten her şeyi yaptık. Yani şunu diyoruz senin önünde iki tane seçenek var bu hayat ya da düzene sokacağın bir hayat bunlar senin elinde. Bundan sonra sen nasıl bir hayat seçersen onu yaşayacaksın. Biz kendi hayatımıza devam edeceğiz artık. Bizden bu kadar dedik. ...Gerçekten bu zamana kadar yaşadıklarımızın hepsi bilinçsizlikten kaynaklandı. Bilinçli olmadığımız için ama bunun genel bir eğitim yok, bişeyi yok, Bir okulu yok, bir kursu yok ki yaşayarak öğreniyorsun bunu. Bunun bir çaresi yok. (**İlkay, 53Y, Nar-Anon Üyesi**)

Mevcut yoğun annelik pratiklerini sürdürdükleri koşullarında sadece anneliğe yüklenen ağır sorumluluklar annelerde bir yük hissi yaratmıştır. Bu bakımdan özellikle bazı kadınların annelik tanımlamaları acı veren olumsuz bir anlam ifadesine dönüşmüştür. Örneğin Umut “*anneliği bir işkence*” ve Ömür ise “*lanet olası bir şey*” olarak tanımlamışlardır. İçgüdüsel bir sevgi emeği olarak romantikleştirilen ve yüceltilen annelikte, asıl büyük görevler ve sorumluluklara yer verilmediği (Davies ve Krane, 1997) için anneliğin bu sorumluluklara dair anlatıları ifade etmek büyük bir meta anlatıya karşı çıkmak anlamına gelmektedir. Bunun yanında kadınlardan Eren ise annelerin bu görev ve sorumluluğu kapsamında “anneliği meslek” olarak tanımlarken, Göksel ise bir anlatısında “annecilik” diye ifade etmiştir. Kadınların yukarıdaki tanımlamalarına benzer şekilde feminist teorisyenler anneliğin kişisel ve sosyal deneyimlerle birlikte bir iş olarak ele alınmasını gerektiği savunulmaktadır. Örneğin, Rosenberg (1988), annelik işini bir meslek olarak analiz ederken, pek çok kadın için, anneliğin sürekli mesainin ve her zaman nöbetin olduğu bir iş olarak tanımlamıştır. Ancak annelik bir rol olarak tanımlandığı için sürekli karakterde kalınmasını gerektirmektedir (Davies ve Krane, 1997). Kadınların bu şekilde ataerkil annelik deneyimleri sonucundaki anneliğe dair olumsuz yanları dile getirdikleri bu anlatıları adeta anneliğe feminist bir eleştiri gibidir.

Kadınlar da bunlar bekleniyor. Çocuğun bakımı, ev işi çocuğun eğitimi evin her şeyinden anneden sorumlu babadan sadece para kazanıp getirmek çok az. Bunlar yanlış aslında böyle olmaması lazım. Babanın görevi burada çok az, annenin üstümde çok yük var. Yani anne olmak işkence. (**Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi**)

Her şeyi çocukların için katlanıyosun yapıyosun. Fedakarlıklarla dolu bir yaşam yani. Lanet olsun işte annelik yani. (**Ömür, 62Y, Nar-Anon Üyesi**)

Onları yetiştirmekten kadın sorumlu yani diğer her şeyden diğer her şeyden kadın sorumlu. Babadan gördükleri hiçbir şey yani. Çok çaresiz kaldım yani. Bu yükün altında ezildim. Çünkü istediğim hiçbir şey yolunda gitmiyor. Ben sadece temizlik yapan yemek yapan kapı açan biriyim yani. Hiçbir başka sıfatım yok. (**Yağmur, 45Y, Al-Anon Üyesi**)

Şey çok güç ve çaba isteyen bir şey. Çok zor bir meslek yani en büyük meslek annelik. Bunu meslek olarak mı adlandırırım bilmiyorum ama gerçekten çok zor bir şey bu annelik. (**Eren, 48Y, Nar-Anon Üyesi**)

Kadınların anneliğe dair yukarıdaki anlatılarında yoğun annelik ideolojisi pratiklerinin icrası ve baskısı dile gelmişken, anneliğin bu yükünden nasıl kurtulabileceğinin yolunu aramışlardır. Kadınların şikayet ettikleri babalık pratiklerinin aksine ulaştıkları nokta özellikle babanın çocukla

ilgili ve alakalı olması üzerinde şekillenmektedir. Bunun daha açık bir ifadesi ise kadınların bir kısmının diler getirdiği çocukla ilgili sorumlulukların eşit olarak paylaşıldığı bir annelik ve babalık pratiklerinin hakimiyetinde bir düzen olması gerektiğidir. Ancak bu sayede kendilerini çocuğun davranışlarından tek sorumlu olarak hissetmelerinin önüne geçileceğini ifade etmişlerdir. Kadınların bulduğu bu çözüm aile ve çocuğa dair sorumlulukların ataerkiyle şekillenen eşitsiz koşulları fark etmeleri ve bunun değişimi yönünde taleplerini göstermektedir.

Şimdi kadın ve erkek her konuda eşit değil annenin farklı bir sorumluluğu var babanın farklı bir sorumluluğu var. Çocuklara karşı eşitler ama. Aile içinde eşit. Şimdi ben nasıl ilgileniyorsam eşimin de öyle ilgilenmesi lazım. Eşit bir şekilde. Bu konuda eşitiz. Ama biz de bu olmadı. Böyle değildi. ...Şu anda ki eşimle iletişimim ama böyle olsaydı keşke. Ve sorumluluk alma aileye daha iyi. Ve böyle olmak için de bunları mı yaşamak gerekiyormuş. Eşim mesela diyor ki “ben çok farklı bir kalıba geçtim demek ki benim bu şekilde olabilmem için böyle bir olay yaşamamız gerekiyormuştu.” diyor. Hani o bana saçma geliyor eşim tarafından saçma geliyor. Niye sen böyle bir insan olmak için illa böyle bir şeyler mi yaşamam gerekiyordu. **(Deniz, 42Y)**

İyi bir baba evine, ailesine sahip çıkan, sorumluluğuna alan, evlatlarına koruyup kollayan olması lazım benim gözümde. Yani bir şeyleri paylaşabilmeli oturup mesela arkadaş gibi konuşabilmeli erkek çocuğuyla. Erkek çocuğu çünkü babayı idol olarak görür örnek alır kendine. Yani genel ilgili, alakalı, sevgi veren, bir babalık olmalı aynı aslında anneyle. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Kadınların yukarıdaki anlatılarına bakıldığında çocuklarının bağımlılığı dolayısıyla yaşadıklarının kendilerinin annelik biçimlerini sorgulamaları ve Nar-Anon gibi kendine destek yardım gruplarından öğrendikleri sonucunda annelik çıkarımlarında mevcut annelik pratiklerinin hem kendilerine hem de çocuklarına faydalı olmadığını görmüşlerdir. Kadınların kendi annelik çıkarımlarında özellikle son noktada yoğun annelik ideolojisi pratiklerinin kendilerine zarar verdiğini görerek bundan sıyrılmaya, fedakarlıktan uzaklaşmaya, çocukları ile ilişkilerine sınırlar koymaya, kendilerini çocuklarından ayırmaya dair çaba gösterdikleri, kendilerini iyi hissetmeye yönelmeleri ve son noktada annelik sorumluluklarının anne-baba arasında eşit dağılmasına dair anlatılar geliştirmeleri, O'Reilly (2008, s.7)'nin güçlü ataerki olmayan annelik tanımına (babanın katılımı ve annelik dışında kadının yaşam hakkının aranması) benzer bir annelik geliştirdikleri ifade edilebilir. Bir sonraki kategoride ise güçlü ateerki olmayan annelik tanımı kapsamındaki kadının yaşam hakkını aramasına dair farkındalık ve değişim anlatılarına yer verdim.

4.3.3.2. Annelik ideolojisinin toplumsal baskısı ve zorluklar karşısında güçlenme ve özgürleşme “...tek hobim çocuğum olmuş.” “Kendimizi sevmeyi unutmuşuz çocuklarla uğraşırken.” “Artık ben, ben olmak istiyorum.”

Kadınların çocukluk, evlilik, aile yaşantılarındaki deneyimleri, çocuklarının madde bağımlılığı sorunu ile yüzleşme süreçlerindeki geçirdikleri aşamalarda iyi anne ve çocuk olarak kabul edilir

kıl(ın)maya dair yaşanan içsel yıkım ve ardından gelen sosyal ve kurumsal etkileşimlerinden çıkarımları ile kendi yaşamlarını ve annelik pratiklerini eleştirel bir yaklaşımla değerlendirdikleri bir yola girdikleri yukarıdaki kateoride ortaya çıkmıştır. Peki bu deneyimleri, kadınların kendilerinde nasıl değişiklikler yaratmıştır?

Yüksel anlatısında özellikle Nar-Anon ve çocuğu için gittiği tedavi deneyimleri ile birlikte kimliğinin olmadığını farkettiğini, kendini tanımadığını, kendini önemsemediğini görmüş ve bu olaylardan sonra kendini anlamayı ve sevmeyi, kendine değer vermeyi öğrendiğini ifade etmiştir. Annelikle birlikte kendini nasıl unuttuğunu “...tek hobim çocuğum olmuş.” ve “Kendimizi sevmeyi unutmusuz çocuklarla uğraşırken.” diyerek anlatmıştır. Bir kız çocuğu/ ikinci sınıf insan olarak babasının kendisine vermediği değeri ve sevgiyi kazanmanın yolunu çocukluğundan itibaren kız çocuğu, kadın ve anne olarak başkaları için yaptıkları ile edinmeye çalıştığını anlatmaktadır. Kadınlık ve annelik de ataerkil toplumlarda “başkaları için kendini unutmayı, fedakarlığı, adanmayı” gerektirir. Aşağıdaki anlatısında Yüksel’in deneyimledikleri açıkça görülmektedir.

Kendimi anlamayı, kendimi önemsemeyi öğrendim Nar-Anon’la. Ben önemliyim aslında bunu bilmiyodum. ...Kimliğim, kişiliğim yok olmuş aslında. ...Nar-Anon benim kendimi tanımama yardım etti. Yüksel’imi sevmemi öğretti bana. Ben Yüksel’i sevmemişim. Yüksel’le yaşamışım ama ben Yüksel’i sevmeden yaşamışım. Hep başkalarını sevmişim hayatta, başkalarına önem vermişim. İşte D. ne yemek sever, eşim ne yemez, G. (diğer oğlu) ne ister? Benim hayatım bu üçgenin içinde geçmiş. Yüksel’in ne sevdiğini hala bilmiyo Yüksel. Yüksel sadece şeftali seviyo. Keşfettiği bu... Nar-Anon bana onu öğretti: “Yüksel önemli.” dedi. “Eğer Yüksel kendine önem vermezse, kendine faydası olmayanın kimseye faydası olmaz.” dedi. Bu bence çok önemli bi şey kendimi önemsemek, kendini sevmek. ...Ama bunun sebebi çocukluğumdan gelen yaşadığım şeyler. Onu da farkediyorum ama ne zaman kendimi tanımayı öğrendiğim zaman farkedebildim. ...Kendimin değerli olduğunu Nar-Anon’da öğrendim açıkçası. Hani benim kocam beni çok sever. Her zaman sevgisini belli eder. Bu yeterli değil aslında kişinin hayatını yönlendirmesi için, o çocukluk travmalarımızı bilmiyoruz. Ben 50 küsür yaşındaydım çok başarılı da bi öğretmenlik süreci geçirdim... Ben hayatım boyunca babama kendimi beğendirmek için uğraşmışım. Onun gözünde en iyi ben, en iyi evlat ben, en iyi anne ben, en iyi öğretmen ben, en iyi arkadaş ben olmak için uğraşmışım. Çünkü bu benim zamanında tatmin olmadığım duyguları tatmin etme yolu olmuş ben de. Nar-Anon’da şunu öğrendim ben hep iyi olmak zorunda değilim. Herkese yetişmek zorunda değilim. ...Düşündüm hiç bi şey yok beni hayatımda hobi olarak yapabileceğim, tek hobim çocuğum olmuş. Yok yani yok. ...İnsanın mutlaka hayatında bi hobisi olması gerekiyor biz bunu es geçmişiz. ...Hiç bi şey yapmamışız hayatımızda görmemişiz çünkü bizi böyle bi yönlendiren olmamış. ...Basit bu yol kendimi sevmem gerekiyor. Kendimizi sevmeyi unutmusuz çocuklarla uğraşırken... (Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)

Umut, Deniz, Yüksel, Göksu ve Ümit’in özellikle vurguladığı üzere kadınların bir kısmı çocuklarının madde bağımlılığı dolayısıyla yeterince iyi annelik yapamadıklarına dair çevreden suçlanmalarının ve kendi sorgulamalarının ardından; çevrelerindeki insanların ne dediklerini umursamadıklarına dair anlatılar geliştirmiştir. Bu anlatılarının ise , “en iyi ben olmak derdinden kurtulduktan, çocuğumdan utanmayı ve ben kötü anne değilim demeyi bıraktıktan sonra” “kadın

olarak/anne olarak utanç duygusuyla yaşamlarını yönlendiren toplum baskısını artık dikkate almama” yönünde dönüştüğü ve bu sayede hayatlarının kontrollerini ellerine aldıkları görülmektedir.

...Bu yüzden hep sakladım hep kötü derler diye toplum baskısından ben kendimi yaktım yani içime attım yani. Ama şimdi hiç öyle düşünmüyorum olayları. Hiç dışarıdaki etkenler beni hiç bağlamıyor da. Hiç umursamıyorum çünkü ben bunları umursadığımdan böyle oldum. Artık bu süreçte de kim ne derse desin umursamıyorum, o benim evladım, ne olursa olsun. Hangi durumda olursa olsun nasıl olursa olsun. Benim için önemli olan kendi düşüncem ama bu toplum baskısı hayatımızı çok şekillendiriyor aldığımız kararlarda çok önemli oluyor. Ama artık toplum baskısında toplumu da dikkate almıyorum. Benim için nasıl artık yaşadıklarım, ben ona bakıyorum. Topluma bakmıyorum. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Yeni yeni milleti öğreniyor yani artık ben ar damarımı attığım için, en iyi ben olmak derdinden kurtulduğum için herkes biliyo. Çocuğundan utanmayı bıraktıktan sonra, ben kötü değilim demeyi bıraktıktan sonra ben etrafıma konuyu açtım. Bu da benim hayatıma Nar-Anon'un, NA'nın girmesinden sonra oldu. İnsanın her konuda mükemmel olması diye bi durum yok. yani ben en iyi anne olamam her zaman bu böyle değil... Onu öğrendim açıkçası en iyi evlat diye bir kaygım olmamalı. İşte bunu öğrendiğim zaman babamla ilişkilerimde kendimle yüzleşme şansım oldu. Bunu da Nar-Anon da gördüm. Her şeyin en iyisi ben olamıyorum bunu söylemeyi öğrendim. **(Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)**

Ben hala korkarım babamda yani biz bir de baskılı bir ailenin içinde büyüdük. Çevreden ne diyecekler, ne yapacaklar aman elalem ne der, el ne der. Hep el ne der için yaşadık. Halbuki çok yanlış. Şimdi hiç umursamıyorum bile kimseye. Hiç kimseyi umursamıyorum ne derse desinler diyorum. ...Keşke ben bunları daha önce yapsaymıştım diyorum. **(Ümit, 47Y)**

Ümit anne olmasının kendini güçlendirdiğine dair anlatısında “Evlene kadar babamın baskısı evlendikten sonra kocamın baskısı, ayrıldıktan sonra tekrar babamın baskısı ile yaşadım.” diyerek kendi güçlenmesinin önündeki eril engelleri ifade etmektedir. Çalışmaya başlaması ve çocuklarından aldığı güçle anneliğinin kendisini ailesinden bağımsızlaşmasını sağladığını, boşanması ve çalışmasının ise onu daha da özgürleştirdiğini ve çocuklarının bağımlılığı dolayısıyla yaşadıkları sonrasında da kadın olarak toplumu önemsememeyi de öğrettiğini ifade etmiştir.

Ben M. başladığı ilk zamanlar taşınacaktım aslında. ...Ve bana hep mani oldular. Artık birinde de yeter diye bağırdım. ...ben taşınıyorum ister evlatlıktan reddedin, ister beni bağrınıza basın, isterseniz atın dedim. ...Anneme söyledim benim bu çocuklarım kurtarmam için benim buradan gitmem lazım anne. M.'te o ara içmiyordu uzaklaşırsa daha da iyi olur dedim. Başta babam küstü bana ama çocuklarım için bebelerim için geldiğimi annem de ben de anlattığımız için... Sonra ikna oldu. Öyle derken taşındık. İkinci evi taşındık hiç kimsenin haberi yok. Ben normalde bunları yapacak bir kadın mıydım? Mümkün değil. Şimdi artık bana kimse karışamaz. Yeter. Ben oturduğum yeri de, kalktığım yeri de biliyorum. Kazancım da var kimseye de muhtaç değilim. ...Yaşadığım zorluklar beni güçlendirdi yani oradan çıkmama, o baskıdan çıkmama neden oldu. Yani bu annelik hem böyle sıkıntılı bir şey ama hem de bunca şey yaşamama rağmen beni ailemden özgürleştiren, o toplumu önemsememeyi öğreten birşey oldu. ...Çok okumadım ama hayat bana her şeyi öğretti her yeri bilirim, hallederim. Adı ankaralıyım bak, belki Ankara'nın bazı yerlerini biliyorum ama çoğu yerini bilmiyorum. ...Ben daha bu iş hayatına atılınca hayatı öğrendim. ...Sürekli evdeydim. Afedersin tuvalete bile giderken babamdan izin alır da giderdim. Ben öyle bir aile baskısı içinde büyüdüm. E artık yeter dedim. Ben 40 yaşında babamdan dayak yedim. Evlene

kadar babamın baskısı evlendikten sonra kocamın baskısı, ayrıldıktan sonra tekrar babamın baskısı ile yaşadım. Benim daha şurada iş hayatın başladığından beri 2011 yıldan beri özgürüm. Onun harici hep baskı içindeydim. Boşandım ve çalışmaya başladım ben o zaman özgürleştim. Bir de oradan taşınınca ben tamamen özgürleştim. Şimdi gecenin bir köründe ben bir yere gitsem hesap vereceğim kimse yok. Daha mutluyum şimdi. Yaşadıklarım beni güçlendirdi yani çocuğumun bu durumu babamın evinden ayrılmama sebep oldu. Baskıdan kurtulmak için sebep oldu. ...Şimdi ayaklarım üstünde duruyorum. Tek başıma gidip geliyorum her yere çocuklarım için gide gele bi yerlere, işe gide gele öğrendim. Ben bu her şeyi öğrendim ben hem erkekliğini öğrendim hem kadınlığı öğrendim. Hayat bana her şeyi öğretti. (Ümit, 47Y)

Yaşar'ın anlatısında da Ümit'in yaşamına benzer şekilde boşanmasının ardından çocuklarının büyümesi ile kendi ailesinin baskıdan kurtulma, güçlenme/özgürleşme konusunda yeni adımlar attığı ve atmak istediği görülmektedir. Yaşar bir anne ve boşanmış bir kadın olarak özellikle ailesinden neyi yapıp neyi yapmaması gerektiği konusunda baskılar gördüğünü ifade eden anlatısında toplumsal baskıdan sıyrılarak kendi olabilmeyi arzulamaktadır. Bu arzusunu da *“Artık ben, ben olmak istiyorum.”* cümlesi ile dile getirmiştir.

Ailemden biraz ayrılmaya çalışacağım yani. Mücadeleye devam ediyorum geç değil M. için de mücadele edicem, kendim için de mücadele edicem. Mesela aileme ters geliyo benim böyle arkadaşlarımla olmam, gezmem falan. Ama onlarla kendim için de mücadele edicem. Aileme göre ben bi anneyim bunları yapmamalıyım, Yapmamalıyım ayıptır yani yapmamalıyım ayıptır yani. Ve boşanmış bir kadın olarak el ne der diye laflar söylüyorlar. Ayrılmak istiyoruz annelerin evinden biz küçük oğlumla. Artık ben kendime bi dünya istiyorum yani. Sevmek-sevilmek istiyorum. Kendi kararlarımı kendim vermek istiyorum. Girişimi çıkışımı kendim belirlemek istiyorum. Faturalarımı, telefonumu ödemek istiyorum sıkışmak istiyorum. Rahatlamak istiyorum yani evet zor ama bunları yapabilmeliyim ki gerçekten bişeyler yapabildiğimi bilmeliyim. İnsan olduğumu bilmeliyim robot değilim yani. Ben de şimdi o enerji yok çünkü ailem de benim yerime herşeyi yapıyo. Artık ben, ben olmak istiyorum. (Yaşar, 47Y)

Aşağıda Devran, Yüksel, Ekin, Göksu, Özgür ve İlkay'ın anlatılarında da görüleceği üzere kadınların yaşadıkları bu süreçlerin sonunda kendi değerlerini anlayarak kendilerine yönelmelerine, yaşamlarında çocuk, eş, baba gibi figürlere bağlı yaşam karşısında sınırlar koyarak bağımsızlıklarını ilan etmelerine, yeni kararlar almalarına ve güçlenmelerine doğru bir yola girmişlerdir. Bu yolda özellikle Özgür'ün *“Yaşam benim de hakkım!”* dediği gibi *“başkaları için değil, kendileri için”* Nar-Anon toplantılarına gelmek, fotoğrafçılık, Kur-an kursu gibi kurslara giderek kendileri için birşeyler yapmaya başladıkları görülmüştür. Bu durum kadınların *“geri çekilme ve bağımsızlık kazanma”* başatma biçimine geçtiklerini de göstermektedir. Beauvoir kadınların kurtuluşunun varoluşçu bir anlayış değişimi ile gerçekleşeceğini işaret ederek, kadınları birer *“kendi başına varlık”* ile *“başkaları”* için varlık arasında bir yerlerde tutmaya çalışan her türlü uygulamaya karşı çıkmak gerektiğinden ve kadınların da aynı erkekler gibi ve erkekler kadar *“kendi için varlık”* olduklarını ortaya koymalarından geçtiğini söyler. Bunun mümkün olabilmesi için ise kadına ilişkin tüm varsayımları terk etmek, bütün toplumsal rolleri yeniden kurmak gerekir ki bu kolay değildir, böyle bir girişim büyük bir dirençle karşılaşacaktır

(Aktaş, 2013). Dolayısıyla Beauvoir'in ifadesi bu çalışmadaki kadınlar "kendi için varlık" olma yolunda ilerlemeye başladıkları söylenebilir.

Kendim için hiçbi şey yapmıyordum, hep başkaları için bi şeyler yapıyodum. Şimdi ne yapıyorum biliyor musun canımın istemediği hiçbir şeyi yapmıyorum. Hiçbi kuvvet bana onu yapmaya zorlayamıyo yani. Bu benim için mühim bir şey. Çok şey biliyorum istemeye istemeye yaptığım. Aklıma, kalbime uymayan şeylerdi bunlar ama karşımdaki üzülmeyin diye yaptığım çok şey biliyorum. Ama bugün ona hayır diyorum. Oğluma da söylerim eşime de söylerim. Başka birisi de olsa bunu ona söyleyebiliyorum. Bu benim için bana Nar-Anon'un kazandırdığı en büyük özellik diye düşünüyorum. Bi de her şeyi olduğu gibi kabul etmek. Bunu öğrendim. ...Nar-Anon'u benim özgürleşmemin yeri olarak tanımlayabiliriz. Benim gerçek Yüksel'i özgürleştirdiğim yer diye düşünüyorum. Hani Yunus diyor ya bir ben var benden içeri. O benden içerdeki Yüksel'i özgürleştirdiğim yer Nar-Anon benim için. **(Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)**

Ben Nar-Anon'dan kendim için yaşamam gerektiğini öğrendim. Ben senin sorunlarını halledemem ya da senin böyle şeylerini öğrenip ben niye canımı acıtıyorum. Bundan sonra bana iyi şeylerle gelin ben böyle yapıyorum. Ama öncesinde aman büyük kızımın ne derdi var ben bunu halledebilir miyim. Ortanca kızımın ne derdi var ben bunu halledebilir miyim. Beni Nar-Anon gerçekten çok değiştirdi yani bunu herkes fark ediyor. **(Ekin, 62Y, Nar-Anon Üyesi)**

Kendime vereceğim zarar onlara da yüküdür yani benim sağlığımı kaybetmem hani hiç kimseye bunun bir getirisi yoktur yani ben yine de kendimi şey yapmaya çalışıyorum zaman ayırmaya çalışıyorum. Yaşam benim de hakkım yani. Dünyaya yüz kere gelmiyorum yani ama elimden geldiğince yaşamaya çalışıyorum tabi. Ama öncelikle çocuklarımın iyi olması çok önemli. **(Özgür, 54Y, Nar-Anon Üyesi)**

...şimdi kendimiz için toplantılara geliyoruz. Bizim de bir hayatımız var artık bu açığı kapatacağız, biz de öğreneceğiz, bilinçleneceğiz, sana nasıl davranmamız gerektiğini öğreneceğiz. ...Bu arada ben oğluma da dedim ben fotoğrafçılık kursuna gideceğim senelerdir istiyorum emeklilik olunca gidecektim. Bu olaylar olunca bırakmıştım. Şimdi ben fotoğrafçılık kursuna başladım işte. Kendim için bişeyler yapmaya başladım. Ama şimdi şey yapıyorum eşime sen şuraya gidip şunu yapacaksın, ben de şu kursa gidicem. Ama bu olaylardan önce olsaydı ben o toplantılara giderdim her şeyi öğrenir ona ben anlatırdım şöyle yapacağız böyle yapacağız diye. Her şeyi ben yapardım lider bendim yani. Aslında gözükün evin direği babadır değil mi biz de evin direği aslında anne. Anne her şeyi yönlendirir, halleder. ...Nar-Anon'la birlikte benimde bir hayatım olduğunu öğrendim. Ve ben bunu oğluma söyledim. Benim bundan sonra yaşayacağım bi 10 sene dedim. 10 sene içinde ne yaptın ne yaptın ondan sonrası zaten sen ne olursan ol ben göremeyeceğim. Sana yardımcı olamayacağım bunu fark ettim. Artık kendim için de bir şeyler yapmam gerektiğini farkettim. Hayattan zevk almayı az çok öğreniyorum yani. Yazlığımız var ve yazlığa gitmek istiyorum. Yazlıkta gün geçirmek, orada arkadaşlarım var, onlarla olmak istiyorum. ...Bak ilk yattığında biz hastanenin kapısında yatmıştık. Ama şimdi oğlum hastaneye gitti, yattı. Ben yazlığa gittim. Şimdi ben kursa yazıldım. Kendimi farkettim. Yani ben kendim normale dönersem o da normale dönecektir. Kendimi farkettim. Biraz kendimiz için yaşayalım falan diye bunları gördükçe şimdi kendim için yaşamaya çalışıyorum. Mesela ben şu anda seninle konuşmazdım asla eskiden olsa oturabilir miydin birkaç saat burada mümkün değil şimdi koşa koşa eve gidecektim... **(İlkay, 53Y, Nar-Anon Üyesi)**

Annelik ideolojisinin hakimiyetinde annelik ve çocuk yetiştirmeye dair kabul edilir kıl(ın)manın yıkımı ve sonrasındaki yaşananlar kadınların kendi yaşamlarında bir dönüm noktası yaşamalarına neden olmuştur. Rich'in çalışmasında öne çıkardığı gibi; çalışmanın bu kategorisinde kadınlar kendilerini baskılayan, eş ve anne rolleri ile sınırlayıcı bir yaşama mahkum eden ataerkil annelik

kurallarından yani annelik ideolojisinden kurtulmaya, güçlenmeye ve bağımsızlaşmaya doğru bir yola girmişlerdir. Annelerin kimi bunu başarılı bir şekilde yaptığını dile getirmiştir. Kimi ise bu konuda isteklerini ve girişimlerini aktarmıştır. Bu çalışmada öne çıkan bir başka sınırlayıcı ve baskıcı yaşam ise boşanmış kadın olmak dolayısıyla aile tarafından dikte edilmektedir. Ancak kadınlardan özellikle Devran, Ümit ve Yaşar'ın bu baskı ile de mücadelesi göz önüne çıkmıştır.

4.3.3.3. Sorgulama ve öğrenmelerle değişen fikir, değişmeyen gelecekte beklenen ***“Kimin, benim gelecek beklentim mi?”***

Kadınların çocuk sahibi olmadan önce düşünmedikleri, hazırlıklı olmadıkları, göz önünde bulundurmadıkları bu annelik gerçeği Badinter'in söylediği gibi yalnızca sevgi ve mutluluk düşleri ile aldatıcı bir haleyle sarmalanmıştır. Annelik gerçekliğinin diğer yüzündeki tükenme, hayal kırıklığı-hüsran, yalnızlık ve birçok suçluluk duygusunun karışımından oluşan bir yabancılaşmanın yaşandığı görmezden gelinmektedir (Badinter, 2011, s. 21). Bu çalışmada da kadınlar “4.1.3.1.” numaralı başlıkta anne olma “arzu”larını ifade ederken: heves, özenme, bilinçsizlik, aldırmaktan kaçınma ve evliliğin ‘doğal’ akışında anne olmak” olarak temel kelimelerle ifade etmişlerdir. Bu durum annelik hayalini tek yanlı görme durumunu açıklamaktadır. Çocuğun madde bağımlılığı sorununun öğrenilmesi ve bu süreçte anne olarak deneyimledikleri kaygı, korku, hayal kırıklığı, sorgulama, suçla(n)ma, çevrenin uzaklaşması ve çevreden uzaklaşma ile gelen yalnızlık gibi bu zorlu süreç sonunda anneliğin görünmeyen diğer yüzü bu çalışmadaki kadınlar tarafından deneyimlenmiştir. Peki anneliğin bu görünmeyen yüzünü deneyimleyen kadınlar, yeniden bu hayata gelseler neyi farklı yaparlardı?

İşte bu sorunun cevabı olarak Yağmur, Ömür, Görkem, Göksu, Servet anlatılarında yeniden bu hayata gelseler evlenmeyeceklerini ve/veya çocuk yapmayacaklarını dile getirmişlerdir. Badinter'in belirttiğine göre “Sahiden de, toplumumuzda itiraf edilmesi bundan daha zor bir şey yoktur. Yanıldığınızı, anne olmak için yaratılmadığınızı ve bu işten pek de tatmin olmadığınızı itiraf ettiğiniz anda sorumsuz canavarın tekine dönüşürsünüz.” (Badinter, 2011, s. 23). Kadınlar anneliğin görünmeyen yüzünün görmelerinin ardından yeniden bu hata gelseler anne olmayacaklarını söylemekten çekinmemişlerdir. Kadınlar bunu toplum içinde söyleyebilirler miydi diye düşündüğümde buna dair çekinceleri olabileceğini görebiliyorum. Çünkü birçok kadın kendilerini yargılamadan dinleyebilecek kişilerin azlığından bahsetmişlerdir. “Seninle konuştuğumuz gibi kimseyle konuşamıyorsun.” diyerek aslında bunu söyleyemeyeceklerini görüşmenin başka bir bölümünde dile getirmişlerdir. En başta “Çocuk doğurma isteği/Anne olma arzusunun dair anlatılar” başlığında çocuk doğurma isteğinden bahseden kadınların anlatılarına bakıldığında yaşadıkları bunca zorluk sonrasında anlatılarının nasıl dönüştüğü ve meta anlatıya

karşıt anlatıları rahatlıkla dile getirebildikleri görülecektir.

Evlenmezdim ve çocuk yapmazdım gerçekten. Sadece okurdum. Hayatımı yaşardım yani. Lisede bırakmazdım okulu. Sadece bunları yapardım ama asla çocuk yapmazdım. Kendi başıma yapabilirdim. Çok pişmanım gerçekten yani. Çünkü bir çocuğun sorumluluğunu taşımak çok zor bir şeymiş. Tek başına yetememek, onların karşısında çaresiz kalmak, gücünü getirememek hepsi çok zor şeyler. Çocuklarının gözünün önünde erimesi ve senin hiçbir şey yapamam. Bunlar çok kötü şeyler. Yetemiyorum yani yapamıyorum hiçbir şey. **(Yağmur, 45Y, Al-Anon Üyesi)**

Şimdi en büyük üzüntüm, sıkıntım çocuğum. Bunun haricinde kafayı takıcam üzülüm keşke yapmasaydım dediğim tek şey var kocam. Keşke evlenmeseydim onunla dedim. ...na işte hiç evlenmemiş (yan komşuyu gösteriyo). Nesi eksik, hiçbir huzursuzluk da yok, bi annesi yani. Tabi onun bi derdi var; keşke çocuğum olsaydı. Bizim bin derdimiz var. Yaşamını bana tekrar elime verseler hakikaten doğurmam. Allah çocuğuma zarar vermesin dünyaya gelmiş. Kurşun sıkıyorsa önüne geçerim o derece seviyorum onları. Yani Allah aşkı, peygamber aşkı, evlat aşkı ben de. Ne olursa olsun ben evlatlarımı kol kanat gererim. Her zaman arkalarındayım. Ama yaşantımı, hayatımı tekrar elime alsam doğurmam, evlenmem de doğurmam da. Şu an diyorum ya hayatımı tekrar elime verseler çocuk yapmam Ha okula gitmem ama dışardan okur imtihanlarımı, sınav veririm. İlk işimde ya bir rehber olurum ya bir uçak hostesi olmak isterim asla böyle sabit bir yerde oturmiycem olurdu. **(Ömür, 62Y, Nar-Anon Üyesi)**

Benim şimdi ki aklım olsaydı yemin ederim evlenmezdim. Bana deseler ki yeniden dünyaya geleceken deseler şu zenginimiş şu dünyanın en yakışıklısı asla. Evlenmezdim çocukta istemezdim ablam. Yani şöyle milleti görüyorsun, hayatı görüyorsun ki. Bekarlık sultanlıktır. Aa şimdiki erkeklere güvenilmiyor. Şimdiki aklım olsaydı ne evlenirdim ne çocuk yapardım. **(Servet, 43Y)**

Devran yeniden bu hayata gelse çocuk yaşta evlenmeyeceğini, bu yüzden çok çektiğini, çocuklarını daha iyi gözetleyeceğini dile getirirken kendi içinde bir karışıklık yaşadığı “...rahat olmayı isterim ama nasıl desem bilmiyorum.” derken bir yandan da “...çocuk yapardım herhalde, çocuklarımı isterdim.” cümlelerinde anlaşılmıştır. Kendisi de bir anne olan Maier alternatif ebeveynlik bilgisinin üretilmesinin önemine değiniyor; tipik “Pişman olmadığım bir şey varsa, o da onları dünyaya getirmiş olmamdır,” söylemine başvuran (2015, 12) ve/veya “doğum hayatımın en güzel anıydı.” (2015, 22) diyen kadınların aslında devlet ve toplum eliyle böyle düşünmesi, gerçekten böyle düşünmüyorsa bile böyle ifade etmesi için her şeyin seferber edildiğine dikkat çekmiştir (akt. Sever, 2015, s. 81). Devran’da belki de böyle bir karmaşa içerisinde düşüncelerini toparlayamıyordu. Ancak Devran’ın eşi tarafından aldatılması, ailesinden boşanması veya çocukları konusunda destek görmemesi ve yalnızlaşması Devran’ı çocuklarının hayatta kalması için önemli bir sebep olarak görmesinin bunda etkisi de olabilir.

O yaşta evlenmezdim. Ha pişman mısın pişman değilim. Ama çok çektim bu adamla evlenmekle çok çektim. Çocuklarımı daha iyi gözetlerdim. Her şeyi. Yani ben de azıcık rahat olmayı isterdim nasıl desem bilmiyorum yani. Bir daha dünyaya gelsem çocuk yapardım herhalde çocuklarımı isterdim yani. Hadi bunları çekiyorum diye çocuklarımdan şikayetçi değilim. Hem şikayetçiyim hem de değilim yani. Çünkü onlar hala benim bebeğim. Dünya bir yana onlar bir yana yoksa ben de 5-6 senedir evlenirdim yani hayatımı kurtarırdım ama bütün bunlar onlar için. Hadi olar yaptın bırak git ama öyle değil yani olmuyor annelik o

değil. Yapamıyorsun. Bir daha dünyaya gelsem İ. gibi biriyle evlenmezdim. Ama işte o zamanlar cahillik vardı. O zamanlar böyle değildi delikanlılık vardı. Biz İ.'in böyle bir şey yapacağını hiç düşünmezdim bütün aile şok olduk yani. **(Devran, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Ümit ve Umut eşlerinin sorumsuzlukları, ilgisizlikleri dolayısıyla eşlerinden boşanmış kadınlar olarak anlatılarında yeniden bu hayata gelseler bu eşleri ile evlenmeyeceklerini dile getirmişlerdir. Umut'un anlatısına göre eşleri ile ilişkileri farklı olsaydı çocuklarında da birçok şeyin daha farklı olacağını düşünceleri öne çıkmaktadır. Ümit ise eşi ile ilişkisini düzeltmek için doğurduğu ikinci çocuğun durumu değiştirmeyip aksine iki çocuk annesi olmanın yükünün yaşamanı daha da zorlaştırdığını ifade etmiştir.

(..)... Doğru bir evlilik yapardım heralde bu evliliği yapmazdım. O evlilikten de böyle çocuk olmazdı diye düşünüyorum. Oraya bağlıyorum bilmiyorum ne kadar doğru. Yanlış bir evlilik yapmazdım ya da yapmasaydım keşke diyebiliyorum. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Kadınlardan özellikle Deniz, Yaşar ve Cihan erken yaşta evlenmiş olması ve liseden sonra okula devam etmediğinden sonradan pişmanlığını dile getirmişler, yeniden bu hayata gelse erken yaşta evlenmeyeceğini ve üniversite okumak ve kendi ayakları üstünde durabilen güçlü bir kadın olmayı isteyeceğini belirtmişlerdir.

Ahh(iç çekti) yeniden hayata gelsem kesinlikle 18 yaşında evlenmezdim bu biiir. Okuyabildiğim yere kadar hani bir üniversite, iki üniversite, üç üniversite sürekli bitirmek isterdim. Kesinlikle okuma hayatımı asla böyle erken bitirmezdim. Okuyabildim yere kadar okurdum. Çok daha bilinçli, çok daha kültürlü, daha sosyal, daha aktif böyle bir kadın olmayı isterdim eğer yeniden bir şansım olsaydı. Ve kendimi kesinlikle böyle bir savcı, hakim gibi bir konumda görmek isterdim. Hep hukuk hayal ediyordum kendimi güçlü görmek isterdim. Adliye deyince güç aklıma geliyor benim hakim savcı deyince güç aklıma geliyor. Ve kesinlikle mesela biri sordu zaman da hep bu cevabı veririm kendimi hep adliyede görüyorum yani hakim,savcı olarak avukat da değil daha böyle güçlü. **(Deniz, 42Y)**

Keşke dediğim şey bir kere okurdum ve evlenmezdim. İlk başta okurdum yani kendi hayatımla alakalı bir durum daha erken evlenmezdim yani öyle diyim hani belki evlenirdim ama. Bir de ailemden uzak kendi ayaklarımın üstünde bir hayat kurardım. Kimseye bağlı olmak istemezdim daha ayaklarımın üstünde olmak isterdim. Kendime daha çok güvenmek isterdim. **(Yaşar, 47Y)**

İlkay çocuğuna bakabilmek için hastanede memur olarak çalıştığı işinden ayrılmasından ve yine çocuğunun iyiliği için onu aldatmasına rağmen tekrar eşiyle barışmasından duyduğu pişmanlığı dile getirmiştir. Özetle İlkay yeniden bu hayata gelse annelik rolü kapsamında kendince yaptığı fedakarlıkları yapmayacağını anlatmıştır. İlkay'ın söylediğinin bir başka şekilde dile getiren Özgür'de başkalarını mutlu etmek için kendinden ödün vererek çabalamak istemediğini, yeniden bu hayata gelse kendi isteklerini ön plandan tutmaya çalışacağını belirtmiştir.

Yapmam dediğim ne var biliyor musun keşke çocuğum için o fedakârlığı yapıpta devlet memurluğu eşinden ayrılmasaydım. Ayrılmazdım yani şimdiki aklım olsa. Ve ikincisi de eşim ayrılmaya karar verdiğinde ve geri döndüğünde keşke kabul etmeseydim. Belki çocuğum bir şekilde daha düzgün yetişirdi. Geldi çünkü gene aynı şekilde aynı şeyleri

yapmaya devam ettiği için değişen bir şey olmadı. Keşke geldiğinde eşim geri geldiğinde kabul etmeseydim ayrılıyaydım. Bu iki pişmanlığım var yani öyle. Ha belkide daha kötü olurdu bilemiyorum. Şimdi öyle bir şey diyorum ama şu yaşadığımdan daha kötü ne olabilir. Yine olan oldu ve yine hiçbir şey engelleyemedim ben. (İlkay, 53Y, Nar-Anon Üyesi)

Daha çok kendimi dinlerdim galiba insanları çok dinlemezsin galiba kendi isteklerimi ön plana alırdım. Başkalarını şey yapmıyorsun onların isteklerini mutlu etmeye çalışan bir yapım var bu kadar yapmazdım. Çünkü bu beni çok yoran bir şey yani kendinden ödün veriyorsun çok fazla. Ama bu yapımda var yani. Mutlu etmeyi seviyorum çok. (Özgür, 54Y, Nar-Anon Üyesi)

Özetle görüşmede kadınlara “Yeniden bu hayata gelseniz ne yapardınız?” sorusunu sorduğum aldığım yanıtlar şöyle olmuştur: Kadınların büyük bir çoğunluğu yeniden bu hayata gelseler, “çocuk doğurmayacaklarını” ve/veya evlenmeyeceklerini; kadınların bir kısmı ise çocuk yaşta evlenmesi ve eğitim hayatlarını yarıda kesmeleri dolayısıyla pişmanlığını dile getirmişlerdir. Bu yüzden bu kadınların bir kısmı doğru, zamanında bir evlilik yapacağını, bir kısmı ise hiç evlenmeyeceğini, okuyacağını ve ekonomik bağımsızlıklarını ellerine alarak güçlü bir kadın olmayı istediklerini dile getirmiştir. Bazı kadınlar ise bir önceki kategoride de ortaya çıktığı gibi kendilerini düşünmeksizin başkalarını mutlu etmek için onların sorumluluklarını dahi üstelenerek yaptıkları fedakarlıkların verdiği zararı görerek yapmayacağını ve kendi isteklerini ön planda tutacaklarını belirtmişlerdir.

Kadınlara görüşmenin sonlarına gelindiğinde gelecekte beklentilerinin ne olduğu sorulduğunda ilk olarak hep çocuklarının geleceği ile ilgili beklentilerini dile getirirken kendileri ile ilgili beklentileri olmadığı görülmüştür. Bu yüzden kadınları kendi yaşamlarına döndürebilmek için tüm kadınlara kendileri için gelecekte beklentilerinin ne olduğunun sormak zorunda kaldım. Özellikle başkaları için yaşamaktan uzaklaşma yolunda ilerlediğini ve kendileri için bir şeyler yapmaya çalıştığını ifade eden kadınlar için bile sorulan soruda özellikle belirtilmesine rağmen öncelikli olarak kendi geleceklerini hayal etmek çocuklarından bağımsız olmamıştır.

Alınan cevaplarda Umut, Devran, Göksel, Yağmur, Servet gibi birçok kadın kendileri için bir beklentisi olmadığını, tek beklentilerinin çocuğun düzelmesi olarak ifade ederlerken, özellikle kendileri için beklentilerini tekrar sorduğumda sağlıklarının iyi olması beklentilerini dile getirmişlerdir.

Şu anda hayattan hiçbi beklentim yok. Yani işhh beklentim de yok hayal de kuramıyorum, edemiyorum. Şu an için tek umudum beklenti demiyorum umut ediyorum çocuğumun düzelmesi. Acaba düzelir mi diyorum yani onun düzeleceğini %10 inanıyorum. %90 inanmıyorum çünkü çok görüyorum etrafımda bundan kurtulmak çok zor yani. Yani kurtulsa da çok ciddi hasarlar olacak gibi gözüküyor. Yani bu kısmına nasıl dayanılır bilmiyorum zor yani.

H.A.: Ama kendin için, özelde çocuğundan ayrı olarak pek bir beklentin yok mu?

Yok. Yani ayakta durmuş olmak için ayakta duruyorum. Yaşamış olmak için yaşıyorum şuan. Hani geride bi de kızım olmasaydı belki yani ben de yaşamayabilirdim diyorum. O derece etkiledi beni yani. Şimdi birinden dolayı öbürünü de annesiz bırakmakta bu sefer olmaz. O yüzden katlanmaya, dayanmaya çalışıyorum. Zorluyor ama beni çok zorluyor. Bu kadar. **(Umut, 50Y, Nar-Anon Üyesi)**

Şu an hiçbir şey beklemiyorum gerçekten. Kendim için inan hiçbir şey yok. Sadece çocuklarımın iyiliği başka bir şey değil yani. Şu anda yani hiç kafam yerinde değil ki ne bekleyebilirim. Çünkü hiçbir şeyin yolunda gidecek miydi yok içimde yani. Ümidim bitmiş. Ümit bitti içinde beklenti içinde olamıyorsun. Yani ilerdeki hedefine odaklanamıyorsun. **(Yağmur, 45Y, Al-Anon Üyesi)**

Annelerin büyük çoğunluğunun kendisi için bir gelecek beklentisi yokken İlkay, Yüksel ve İsmet çocuğun gelecekte madde kullanımına son vererek evlenip yuva kurması, bir işte çalışmasını ve torun isteğini istediklerini diler getirmiş ve bir anne olarak onların mutluluğunu görmelerinin kendilerini mutlu edeceğini belirtmişlerdir. Görkem'in anlatısında da diğer kadınlar gibi gelecekte beklenmesi çocuğun evlenmesi iken özellikle oğlunun çocuk sahibi olmamasını istediğini belirtmiştir.

Gelecekte beklenim benim inşallah çocuğumun kurtulması. İlk seçeneğim bu. Sonra öbür oğlumun bir an önce evlenmesi, torun görmek. Gelecekte beklenim bunlar.

Kendin için?

Kendim için bir şey (gülme) bak hala bak kendim için demiyorum bişey. Kendim için bir şey yok ya ben onlar mutlu olduğu zaman ben mutlu olurum. Ama işte elimde olan bir şey değil. Bu benim elimde olmayan bir şey yani sürekli onları düşünüyorum. Çocuğumu evlensin diğeri sağlıklı olsun huzur olsun sağlık olsun başka bir şeyde istemiyorum. ...Bizim evimiz var barkınız var eşim emekli ben emekliyim şu yaşadıklarımıza bak. Gören dışardan imrenir yani bize keşke bizim de böyle hayatımız olsa der... **(İlkay, 53Y, Nar-Anon Üyesi)**

U.'nun da evlenmesini bir yuva kurmasını isterim ama çocuğu olmasını desteklemiyorum bu durumda çocuğu olmasın. **(Görkem, 53Y, Nar-Anon Üyesi)**

Deniz ve Ekin ise ise çocuklarının iş bulması ve evlenmesinin yanında kendileri için gelecekte beklenimleri "çalışan bir kadın olan Ekin sağlığının iyi olmasını ve evde oturmayı istediğini, Deniz ise eşiyile ilişkileri bu son yaşadıklarının ardından iyileşmesiyle birlikte eşiyile sağlıklı, mutlu ve huzurlu bir yaşam sürmeyi istediğini belirtmiştir. Görkem ise yaşadıkları zorluklar karşısında eşiyile karı-koca olarak birbirlerinin tanımadıklarını şimdi birbirlerini tanıma sürecine girdiklerini belirtmiştir.

Ya ben çok gelecekte bir şey bekleyen insan değilim yani şöyle çoğunlukla bugünü düşünüyorum yani. ...Oğlum hakkında beklenim şu. Oğlum mesleğini eline alsın bu sertifikaları alınca işine girsin. Kendi ekmeğini kazansın, ...hayırlı bir insanla evlensin. Benden sorumluluk kalsın. İyi bir hayat yaşasın. Küçük kızım evlensin işte çocuklarımın hepsi iyi olsun. Ha benim de sağlığım iyi olsun evde oturmayı istiyorum çalışıyorum ya hala. **(Ekin, 62Y, Nar-Anon Üyesi)**

Meğerse biz hiç normal karıkoca olamamışız hep sorunlarla iç içe olduğumuz için hep paylaştığımız bir şeyler olmuş ama şimdi her şey yoluna girmeye başlayınca biz birbirimizi

tanımamışız meğerse bunu fark ettim. Yeni yeni birbirimizi tanıyoruz. Şimdi yani evliliği yeni yaşamaya başladık nasıl yaşanır nasıl evli olunur bilmiyoruz. Şimdi şimdi kendimize dönmeğe başladık sorunlardan uzaklaşarak belkide bu yaşadığımız şey bunu sağladı. **(Görkem, 53Y, Nar-Anon Üyesi)**

Göksu'nun kendisi için gelecekte beklenmesinde "kaygısız yaşama isteği" öne çıkmaktadır.

Kendim için gelecekte sağlığım inşallah yerinde olur. ...biraz ne yapacağım ya da başıma ne gelecek ya da bugün ne olacak demeden yaşamayı çok isterim. Ya da gitmek istediğim yerlere gitmek isterim. Kafam dolu olmadan bi üç günlük gidebilmeyi isterim mesela. ...Eninde sonunda yıkılacağız yani kaygısız gitmek istiyorum diye yani ya bir yakınım vefat ettiğinde tatile gitmek istediğimde kaygısız gitmek istiyorum. Gidersem ne olacak evde diye düşünmek istemiyorum. Evde ne olacak, şimdi ne yaptı acaba eve gideceğim bu şimdi nereleri yaktı yani bunları yaşamak istemiyorum ilerde. Yani M.'le ilgili bir şey yaşamak istemiyorum. Kendi kafama göre yaşamak isterim ben gidiyorum geliyorum yani bunları istiyorum. ...Çok kaygısız yaşamak istiyorum ama bakalım. **(Göksu, 52Y, Nar-Anon Üyesi)**

Yüksel anlatısında çocuğunun madde bağımlılığı tedavisi sonrasında düzenlediği konferanslar örneğinden de görüleceği bağımlılıkla mücadeleyi dert edinmiş ve kendisinin yaşadıklarının yaşanmaması için mücadeleye devam edeceğine dair gelecek beklenmesinde bağımlılığı olan çocukların rehabilitasyonuna yönelik merkezler açma hayaline yer vermiştir.

İşte biz de karıkoca çok şükür iyi anlaşıyoruz, gezelim tozalım ama bir de işte hayalim bu var biliyosun elimde biraz param olursa mutlaka bağımlıların rehabilitasyonu için böyle bir şey açacağım. Bir beklentim var eğer bu sonuçlanırsa onun bir kısmını mutlaka böyle bi iş için kullanacağım. Ben bunun işte Hacca gitmekten Umre'ye gitmekten daha hayırlı bir şey olacağını düşünüyorum. Kendim için öyle düşünüyorum yani. İşte hac benim için lazım çünkü bana lazım diye böyle bir şeyi yapmak işte bu bana lazım olan şey böyle bir şey kendim için ruhum için lazım. Biri için bişey yapabildim diyebilmek için. Bu kadar çok dram, hikaye var ki. Bunu çok arzu ediyorum, gelecekte bunu yapmayı. Ölmeden inşallah bunu yapabilirim. **(Yüksel, 61Y, Nar-Anon Üyesi)**

Eren kendini insanlara birşeyler hazırlayı yedirmeyi seven bir kadın olarak tanımlamakta ve gelecek beklentisi anlatısında da çocuklarıyla deniz kenarında bir ev ve sokakta kalan, bağımlılığı olan çocuklar için aşevi gibi bir yer açma hayalinden bahsetmiştir.

Sadece gelecekte kendime ne öngörüyorum. Deniz kenarında küçücük iki katlı bir ev bir katında F. bir katında E. F.'la beraber oturmak şartıyla. Bir de aç insanlar için bir lokanta açacak kadar para versin Allah bana. Başka hiçbir şey istemiyorum. Sacene bu kadar istiyorum. Yani iki çocuğumu toplayayım yanımda olsunlar yani yanımda olsun derken beni arayıp sormasınlar ama çocuklarımla rahat olduklarını bileyim ve Allah bana çok para verirse sokakta kalan çocuklar için, kullanıcı olan çocuklar için sacene bir lokanta atıp açayım yani aşevi gibi. **(Eren, 48Y, Nar-Anon Üyesi)**

Boşanmış bir kadın olarak ailesiyle yaşayan Yaşar bağımsızlaşma isteği ile bağlantılı olarak, kendisi için gelecek beklenmesinde kendi işini kurduğu çocuklarıyla birlikte bir hayat sürme hayalinden bahsetmiştir.

Vallahi ümid ediyorum bir şeyler yapacağım. Ümit için mücadele ediyorum. İyi olacak diye düşünüyorum çocuklarımla daha iyi olacak her şey diye hayaller kuruyorum. Fazla bir şey

beklemiyorum ama genede mutlu olmak istiyorum artık. Bir iş kurmak istiyorum. Çocuklarımla beraber bir hayat kurmak istiyorum. Çok fazla bir şey değil sadece sağlıklı, mutlu olmak istiyorum çocuklarla beraber. **(Yaşar, 47Y)**

Özgür ise anlatısında önce çocuklarının düzelmesi beklentisini dile getirirken gerçekten sadece kendi için yapmadığı istediği şeyi tanımlamıştır. Gelecekte beklediği ise farklı ülkeleri görmek ve kültürleri tanımlamaktır.

Vallahi kendi adıma ben şu anda şey isterdim yani bir sıkıntı olmayıp düzenim olduğunda benim amacım farklı ülkeleri görmek hani farklı kültürleri tanımayı çok isterim. Çocukların iyi olduğunu görebilsem, düzen kurduklarını görebilsem. Benim için isteğim gezmek farklı kültürleri tanımak. Yani işimi de geliştirmek istiyorum. Bir de K.'ın iyi olmasını isterim yani onun iyi olduğunu görebilmek istiyorum yani iyi olsun... **(Özgür, 54Y, Nar-Anon Üyesi)**

Bu kategoride ele alınan kadınların sorgulama ve öğrenmelerinin ardından geçmişe dair değerlendirmeleri göstermektedir ki; kadınların yaşamlarında ataerkil annelik ideolojisinin hakimiyet içerisinde annelik, toplum tarafından kabul edilmeyen bir durum olan çocuğun madde bağımlılığı ile yaşanan süreçte; öncelikle bilinçsizce sürüklenerek anne olma deneyimlerine dair anlatılar yaşananların ardından çoğunlukla bilinçli bir şekilde anne olmayı istememeye ya da eğitilmiş ve ekonomik bir bağımsızlığın kazanıldığı ya da geç yaşta yapılan bir evlilik ve bilinçli bir isteklilikle anne olma istemeye doğru evrilmiştir. Gelecekte beklenen anlatıları ise her ne kadar daha önceki kategoride kadınların eş ve annelikten bağımsızlık arayışları öne çıksa da annelik, kadınların tüm yaşamlarında sürdürülen öncelikli bir mesele olarak kendini göstermeye devam etmektedir.

5. BÖLÜM: SONUÇLAR VE ÖNERİLER

5.1. SONUÇLAR

Bu çalışma feminist sosyal çalışma kuramı ve feminist metodoloji temelinde madde bağımlılığı olan bireylerin annelerinin annelik deneyimlerini ve anlatılarının annelik ideolojisi ile nasıl dönüşerek şekillendiğini anlamaya yönelik olarak yaptım. Araştırmada yanıtlamaya çalıştığım temel sorular madde bağımlılığı olan bireylerin annelerinin; 1) çocukluk dönemi yetiştirilme biçimleri ve öğrenmelerinde, 2) evlilik ve anne olma sürecinde, 3) çocuğun madde bağımlılığının öğrenilmesi ile yaşanan süreçte, 4) bu süreçteki aile ve sosyal çevre ile etkileşimlerin nasıl olduğu ve 5) bağımlılıkla mücadele ve baş etme çabaları içerisinde etkileşimlerle birlikte annelik pratiklerinin nasıl deneyimlendiği, şekillendiği ve anlatıya döküldüğüne yönelikti. Bu çerçevede 20 anne ile ortalama 2 saate yakın süren görüşmeleri, Maxqda 12 Nitel analiz programı ile analiz ettim. Analiz sonucunda 26 kategori ortaya çıkarken, bu kategorileri 9 alt temada ele aldım. Bu alt temalardan ise temel araştırma sorularımın zamansallığını da baz alarak annelik ideolojisinin kadınların deneyimlerinde nasıl şekillendiğini ve dönüştüğünü ifade edecek şekilde 3 temaya ulaştım. Bu üç tema şöyledir: 1) Annelik İdeolojisi Hakimiyetinde Anneliğin Gelişimi 2) Annelik İdeolojisinin Kırılışı: Çocuğun Madde Bağımlılığı 3) Bağımlılığı ve Anneliği Dönüştürme: Destek Arayışı, Baş Etme ve Değişim İhtiyacı. Bu temalardan birincisi araştırmanın ilk iki sorusunun, ikinci tema üçüncü ve dördüncü sorunun, üçüncü tema ise beşinci sorunun yanıtını içeren anlatılardan ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın **yanıt aranan sorularından ilki** çocukluk dönemi öğrenmeleriyle annelik pratiklerinin nasıl deneyimlendiği, şekillendiği ve anlatıya döküldüğüdür. Araştırmadaki kadınlara, toplumsal cinsiyet sosyalizasyonu çerçevesinde yetiştirilme biçimleri dolayısıyla küçük yaşlardan itibaren düşüncelerine ve davranışlarına iyi bir kız çocuğu, ev kadını, eş ve anne olmaları yönünde şekillendirilmeleri için müdahaleler edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ataerkil toplumda çocuk bakımı ve yetiştirme konusunda birincil sorumlu olan anneler bu şekillendirme müdahalelerinde, kendi rollerini, sorumluluklarını çocuklarına aktarma ve onları toplumsal cinsiyet rollerine uygun yetiştirme konusunda da yine birincil roledirler. Bu aktarım ve şekillendirme meselesi, kadınların annelerinin ataerkinin uygulanışındaki ve sürdürülmesindeki rolünü de göstermektedir. Ancak annelerin, bu rolü aslında ataerkil toplumsal baskı olarak ifade edilebileceğim “annelik değerlendirmesi”nin bir sonucu olarak sürdürdükleri ortadadır. Bunun bir örneğini çocuklarının ilerde evlilik hayatında iyi yetiştiremediği konusunda annelere laf edileceği inancı olarak kadınlardan birinin “kemiklerime söverler” cümlesi göstermektedir. Kadınlar, annelerinin “makbul/iyi bir kız çocuğu” yetiştirme çabalarının yanında

fedakalıklarından bahsederken, annelerinin kendilerine yaklaşımlarını ise “otoriter, katı, mesafeli, soğuk, despot, ciddi, disiplinli, sıkı” gibi sıfatlarla tanımlayarak anne-kız iletişimlerinde paylaşımlarının olmadığını belirtmeleri, Bora ve Üstün (2005, s. 54)’ün de çalışmasında ifade ettiği gibi annelerin özellikle de kız çocukları üzerinde güçlü bir denetim kurma istekleri ile açıklanabilir. Bunun sebebi ise yine kadınların annelik yaklaşımlarını şekillendiren annelik değerlendirmesi kapsamında kabul edilir sınırlar içerisinde “iyi” bir anne olarak “iyi” bir kız çocuğu yetiştirme için “disipline etme ve namusunu korunması” amacının taşınmasıdır. Özetle kadınların anlatılarından annelerinin, kız çocuklarının sosyalizasyonundaki kuşaktan kuşağa (Baltaş, 2014, s. 14), annelik kapasiteleri ve annelik arzusu olan kızları yetiştirme (Chodorow, 1978, s. 7) çabaları içerisinde oldukları söylenebilir. Kız çocuklarının toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak yetiştirilmelerindeki tüm bu müdahaleler sonucunda, bir başkasını düşünme, başkasının ihtiyacını karşılamaya, bakım verme, hizmet etme, dayanıklı olma gibi özelliklerin geliştirilmesi ile, bir başkasına (eş ve/veya çocuk) bağ(ım)lı düşünme ve yaşamının temellerinin atıldığı bir döneme işaret ettiği söylenebilir. Baltaş (2014, s. 141) “benliğini başkalarının kullanımına sunmanın” anneden öğrenilen ilk kadınlık bilgisi olduğunu ve bu şekilde bağ-bağımlılık içinde değer bulan bir benliğin öğretildiğini ifade eder. Bu durumda da araştırmadaki kadınların, toplumsal cinsiyet rollerine uygun yetiştirilmeleri ile çocukluğundan itibaren öğrendikleri şey ilişkisel bir var olma olduğu için, kendi benliğini bulma sürecinde de -erkeğin aksine bağımsızlaşma yaşamadan- ben olma arayışı evlenme ile biz olmaya doğru yönelmekte oldukları ortaya çıkmıştır. Çoğunluktaki bu anlatılar dışında iki kadının anlatısında annelerinin bağımsızlaşma yönünde farklı öğretilerinin olduğu öne çıkmıştır. Bu anlatılar; eşini kaybetmiş bir annenin kız çocuğuna erkek işlerini dahi öğreterek “kimseye muhtaç olmayacak” şekilde bağımsız yetiştirmeye çalışma, bir annenin ise eşinden çok şiddet görmesinden dolayı yine kız çocuğunu “okuyun benim gibi olmayın” diyerek bağımsızlaşmayı destekleyen mesajlar verilmesi yönündedir.

Çalışmanın ikinci temel sorusu evlilik ve anne olma sürecinde görünür olan anneliğin ve pratiklerin nasıl deneyimlendiği, şekillendiği ve anlatıya döküldüğüdür. Kız Çocuğundan Eş Olmaya Doğru: Bağ(ım)lılığın Adımları olarak ele aldığım bu başlıkta kadınların anlatılarında eşle tanışma, evlenme ve evlilikte eş olarak kadının yaşantısına dair süreçte ataerkil aile dinamiklerinin hakim olduğu görülmüştür. Kaptanoğlu ve Ergöçmen (2012, s.131)’in ifade ettiği gibi ataerkil ve geleneksel toplum yapısının kadınlara baba evinden telli duvaklı gelinlikle çıkmak, iyi bir eş ve anne olmak, çok çocuk doğurmak gibi roller biçmesine benzer şekilde bu araştırmada da anlatılarda bunun devam ettiği ve bu amaç içerisinde ailede kız çocukları için bir çok baskılayıcı pratikleri uyguladığı görülmüştür. Aile baskısı (özellikle anneler bu baskının sessiz aracı uygulayıcısı) altında yetişen benliğini bulma arayışındaki kız çocukları için başka bir

seçeneğin ve hayalin olamaması dolayısıyla, bu baskıdan çıkmanın yolu olarak evliliği görmekteyiz. Yaşam döngüsünde evlilik olmazsa, eksik kalınacağı durumu kız çocukları yetiştirilirken, eş, çocuk ve mutlu bir hayat hayali beslenmesine dair anlatılarında görülmektedir. Evlenme isteğine dair anlatılarda ise ilk defa bir erkeğin ilgisini görmenin hoş gitmesi, korunma ve sevilme ihtiyaçları ve karşılaştıkları kişilerin iyi bir eş, baba ve aile reisi olacağı düşüncesi öne çıkmıştır. Feminist teorisyenler yaptıkları çalışmalarda, kadınların kendilik gelişiminin bireyleşmeye doğru gömülmüşlük hareketinin sonucu olmadığını, bunun yerine ilişkinin bir parçası olarak kişiler arası bağlantı ve etkileşim içinde olduğunu belirtmişlerdir (Collins, 1993). Kadınların baskıdan kurtuluş ya da bağımsızlaşma yolu olarak evlenmeleri durumu Bora ve Üstün (2005, s. 59)'ün çalışmasındaki kadınların evlilik hikayelerinde de şiddet, engellenme, baskı ve mutsuzlukla çok sık karşılaşıldığının ortaya çıkmış olması, bu kaçışın yeni bağ(ım)lılıklara doğru evrilen bir süreç olduğunu göstermektedir. Evrilen bu durumda “iyi bir kız çocuğu, gelin, eş ve anne olma” gibi rollerdeki artış ile de sosyal baskı katlamaktadır. Bu çalışmada kadınların evlenme yolu ile ben olma arayışlarında çözüm olarak bir anda biz olma yoluna girmeleri, yeni ataerkil düzende aile yaşantısında eş ve/veya anne olarak benin bir başkasına feda edilerek var olmayı gerektirmesi, kadının biz içinde var olamaması ve/veya aradığı benliğini bulamadan kaybetmesi anlamına gelmektedir. Bu çalışmada kadınların bizi sürdürmek (ailenin devamı) için “ben”den nasıl vazgeçtiklerine ve ne kadar fedakarlıklar yaptıklarına dair anlatıları, kadınlara öğretildiği gibi kendini başkaları üzerinden var etme durumunun adeta bir yansımasıdır. Özellikle evliliğin ilk yıllarında görülen ataerkil kısıtlamaların kadınların yaşamında yansıması, kıskanma söylemi altında çalışma ve sosyal yaşamdan izole edilerek ev içine kapatılma, gençlik döneminde ancak ikinci kişilerle birlikte dışarı çıkabilme olarak ortaya çıkarken kadınlar, bunu ataerkil pazarlık (Kandiyoti, 2007) kapsamında kabul etmişlerdir. Ancak kadınların aksine erkeklerin, eşleri ve aileleri dışında yoğun bir sosyal hayatlarının olduğu görülmüştür. Kadınları ev içinde kısıtlı yaşamlarından çıkararak durum ise annelik rolü nedeniyle çocukların ihtiyaçlarını karşılama olmuştur. Annelik ev içinde uğraş alanını genişlemesi ile kadını bir yandan daha da kısıtlarken bir yandan da erkeğin zaten üstlenmediği rol olan çocuğun eğitim, sağlık, beslenme gibi ihtiyaçlarını karşılama gerekliliği, kadının eşin eve içi yaşam sürme baskısından kurtulmasında önemli ve meşru bir sebep vermektedir. Bu süreçte kadının diğer annelerle, öğretmenlerle ve diğer ilgili kurum ve kuruluşlardaki çalışanlarla etkileşimlerinin onları geliştirmekte ve güçlendirmekte olduğu öne çıkmıştır. Bora ve Üstün (2008: 14)'ün belirttiği gibi anneliğin sınırları sıkı bir biçimde çizilmiş olsa da kadınlar üzerinde güçlendirici bir etkisi de bulunmaktadır.

Bu yaşantı içerisinde kadınların hemen hemen hepsinin evliliklerinin ilk yılında çocuk sahibi olduklarının ortaya çıkması, anne olma arzusuna derinlemesine bakılmasını gerektirmektedir. Kadınların anne olma arzusunda öne çıkan durumlar şöyledir: Evlenince hemen çocuk sahibi

olma beklentisine sahip olunması, yapacak başka işin olmaması dolayısıyla anne olmaya heves etme, özenme, hazır olma durumunu düşünmeksizin doğum kontrol yöntemlerinin uygulanmaması dolayısıyla plansız ve bilinçsizce çocuk sahibi olma, çocuk doğurursa eşlerinin eve bağlanacağı yönünde söylenen sözlerin etkisinde kalma.

Anne olma arzusundaki bu değişiklikler anneliğe bakışın nasıl olduğuna bakmayı gerektirmektedir. Meta anlatılarda annelik hissini ve pratiklerinin içgüdüsel olarak oluştuğuna yer verilmesinin aksine kadınların büyük bir kısmı anlatılarında annelik hissini genelde söylendiği gibi hemen yaşanmadığı, anne olma durumunun başta yabancılık çekilerek kabul edilemediği, bu duygunun çocuğun savunmasızlığı, bakım gereksinimi ve hayatının anneye bağlı olduğu düşüncesiyle birlikte çocuğun bakımının yapılmaya başlanmasının ardından zamanla oluştuğu konusunda ortaklaşmıştır. Bir başka deyişle kadınların çoğunun vurguladığı doğum sonrası bakım verme pratikleri ile annelik duygularının gelişmesi anlatılarında, annelik duygusunun içgüdüsel olduğuna dair meta anlatı yeniden üretilmemiştir. Çeşitli anlatılar incelendiğinde ise bu duygunun anneliğe özgü bir bağ dışında cinsiyet gözetilmeksizin bakım pratiklerinin yapılmasıyla alakalı olarak gelişen anlatılar öne çıkarken, bazı anlatılarda ise erkekler tarafından bu pratiklerin yapılmaması ile onlarda bu duygunun gelişmediği sonucunu ortaya çıkmıştır. Bunun yanında erkeklerin toplumsal cinsiyet sosyalizasyonundaki maskülen özelliklerin benimsenmesi gerekliliği ile bu duygunun ve pratiklerin kökünde büyütülmediği de görülmelidir. Kadınların bu anlatıları Ruddick (1980)'in anneliğe özgü düşünme biçimi (maternal thinking) olarak ifade ettiği annelik pratiklerinin yapılması ile kazanan bu bakış açısının annelik pratiklerine dahil olan erkekler tarafından da bu düşünce biçiminin geliştireceğini desteklemektedir. Bazı kadınlar bu noktada anlatıları ile meta anlatıları cinsiyetler temelinde çürütmüşlerdir. Annelik duygusunun ve anneliğin içgüdüsel olarak yapılan pratiklerinin yüceltildiği anlatılarda ise çocuklukla anneliğin “ifade etmenin mümkün olmayan ve başkası tarafından anlaşılabilen bir şey” olarak tarif edilerek net olarak açıklanamaması, bu konudaki meta anlatının sorgulanmaya yer bırakmayışına işaret etmektedir. Bazı kadınların ise annelik duygusunun gelişimine dair çelişkiler içinde karşıt anlatılarını dile getirirken, söylediklerinin yanlış anlaşılacağına dair çekinceleri ve duygularının karşıtlığı içerisinde savunma içeren cümlelerle doğru açıklama yapma kaygıları olduğu görülmüştür. Bu durum ise, meta anlatıya karşıt deneyimlerden anlatı geliştirmenin, kadınlar için ne kadar sancılı bir süreç olduğu sonucunu göstermektedir.

Annelik doğum ile birlikte kazanılan bir rol olarak resmiyet kazanırken, annelik pratiklerinin nasıl yapılacağı konusu büyük bir sorumluluğu, beklentiyi, çevresel müdahaleleri, uzman bilgisi ihtiyacını vb. içeren yeni bir süreçtir. Kız çocuklarını makbul olarak yetiştirmeye yönelik anneler

tarafından yapılan bu müdahaleler sonucunda kadınların model aldıkları anneliğin nasıl olduğuna bakıldığında ise kadınların anne olma deneyimlerinin kendi anneleriyle olan deneyimleri etrafında şekillendiği hatta kendi annelik pratiklerinde anneleri ile olan ilişkileri ortaya çıkmıştır. Bu şekillenmede bir yandan anneleri ile ilişkilerini mesafeli, baskıcı, katı olarak tanımlayan kadınların, -Lee Cori (2014, s. 18)'nin bu yaralarını iyileştirme amaçlı olarak yaptıklarını ifade ettiği gibi-kendi annelerinden farklı olarak özgürlükçü ve arkadaş gibi yakın bir ilişki kurma biçimi geliştirdikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Kadınların anlatılarında her ne kadar annelerinin tersine bir model alma durumu görülse de tüm kadınların kendi annelik pratiklerinde, annelerinin fedakarlık, çocuklarının sorumluluklarını üzerine alma, adanma, dayanıklı olma gibi özelliklerini aldıkları ortaya çıkmıştır. Kadınların annelerinden aldıkları bu ortak özelliklere dair Sever (2015, s. 75) annelik ideolojisinin tüm zamanlarda geliştirilen ortak olarak annelik kurgusunda yer alan temel işlevsel kodlar olarak kendisini gösterdiğini belirtmektedir. Dolayısıyla annelik ideolojisi, her ne kadar kadınlar farklı pratikler geliştirmeye çalışılarda hakim toplum içerisinde annelik gösterimi dolayısıyla kadınların annelik kimliğinin gelişmesinde kendisini temel kodlarla sürdürmektedir.

Evliliğin ilk yıllarındaki ataerkil kısıtlamalar ile ilerdeki büyüyeceğinin sinyallerini veren eşitsiz ilişkide daha büyük bir itaat, dayanıklılık, fedakarlıklar yapmayı gerektiren yaşantılar gündeme gelmiştir. Kadınların anlatılarında aldatılma, alkol, kumar, şiddet, ekonomik zorluklar, ilgisizlik gibi birçok durum karşısında katlanma, dayanma ve görmezden gelme nedenleri; ailenin devamı ve çocukların aile birliği içerisinde büyümesi, kadının ailesinin boşanma durumunda tepkisinin olumsuz olacağı düşüncesi, boşanmış kadın olmanın zorlukları, kadının ekonomik güvencesinin olmaması, çalışma durumunda dahi alınan maaşın çocuklarla birlikte yaşam için yetersiz olacağı düşüncesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu katlanma sürecinde kadınların kendi değer algılarının yıkıldığı için bu dönemde kadınların yaşadıklarını Lerner (1999) 'in benliksizleşme kavramı ile açıklanabilir. Lerner benliksizleşmeyi kişinin önemli olan konularda tavır alamaması, sessiz kalması, kendi benliğinin ilişkide tartışılabilir hale gelmesi olarak açıklarken kadınların “biz” için “ben”den, erkeklerin “ben” için “biz”den vazgeçtiklerini vurgulayarak benliksizleşmenin kadınlarda görünümünü ortaya çıkarmaktadır. Bu ifade aslında kadınların bağ(ım)lılık ilişkisinde, erkeklerin ise bağımsızlık doğrultusunda yetiştirildiğinin de göstergesidir. Benliksizleştikleri ilişkileri sürdürme çabalarındaki kadınların ise mutsuzluk, pişmanlık içeren paylaşımları, kadınların katlanma pratiğinin kendileri için olumsuzluğunu göstermektedir. Kadınların katlanma pratiğinde öne çıkan çocuk Badinter'in belirttiği gibi (2011, s. 102) erkek hakimiyetinin en iyi müttefiki olarak kendisini bu çalışmada da kendini göstermiştir. Ancak, çocuk bir yandan annelerin birçok zorluğa katlanma nedeni olurken, çocuklara doğrudan yönelen bir şiddetin, sorumsuzluğun ve ilgisizliğin varlığında ise çocuk bu kez anne için dayanmada sınır noktası

haline geldiği ve boşanmanın bu durumda gerçekleştiği görülmüştür.

Kadınların evlilik içerisinde benliksizleşerek katlandıkları durum aslında yoğun annelik ideolojisine (Hays, 1996) uygun pratikler bağlamında çocuğunu düşünerek birçok duruma dayanma ve sabır gösterme doğrultusunda değerlendirilmelidir. Peki bu yoğun annelik ideolojisi kapsamında kadından neler beklenmektedir? Kadından sadece annelik kimliği ile var olarak tam zamanlı çocuğa odaklanması beklenirken (Hays, 1996), Fox (2001, 2009) bunun evin ve eşin refahını sağlama ve babalık pratikleri konusunda da sorumluluğun üstlenilmesini de içerdiğini belirtmiştir (akt. Sevo'n, 2011, s.61). Kadınların bu katlanmalarında çocuğun, evin ve eşin refahını sağlama pratiği öne çıkmaktadır. Bu refahı sağlama meselesinde kadınların sosyal ve çalışma hayatı başta olmak üzere hayatlarının tüm alanlarında yapmak istediklerinin ve kendilerini var etmelerinin tamamen eşleri ve çocuklarına göre şekillendiği ortaya çıkmıştır. Gilbert ve Johnston ve Swanson'ın geleneksel, Hakim.2in ise ev merkezci kadınlar kategorisine giren bu çalışmadaki - yoğun annelik ideolojisini sürdüren kadınlar- çocuklarından önce iş hayatları olsa da çocukları için tam zamanlı anne olmak için işlerinden ayrılmışlardır. Kadınların eğitim ve iş hayatının yarıda kesilmesine neden olan ataerki çocukların bakımı ve eğitimi sorumluluğunun annelerin en önemli faaliyet olması dolayısıyla kadınların kendilerini gerçekleştirme duygusunu kazanmalarının bir başka biçimi halini alır (Badinter, 2011, s. 32). Bu çalışmada da kadınların çalışma hayatında var olma durumu; evlenince veya çocukları doğunca çalışmayı bırakma, çocuklar büyüyünce ve/veya koca yeterince para kazanamazsa çalışmaya başlama ve boşandıktan sonra tekrar çalışmaya başlama olarak değişiklik göstermiştir. "Kadının birincil görevi evi ve çocuklarıdır ve gerekmedikçe çalışmamalıdır" düşüncesindeki ataerki aile yapısının kadınların anlatılarında kendisini gösterdiği görülmektedir. Boşanan kadınların ikisinin çalışmaya başlaması konusunda ailesinin "boşanmış ve çocuklu kadınların çalışmaması yönünde ataerki bakış açısı" ile mücadele etmeleri gerekmiştir. Ancak bu mücadelenin sonunda çalışmaya başlayan kadınların hem boşanma hem de çalışma sonucunda kendi benliklerini keşfetmeye başladıkları ve güçlendikleri anlatılarında ortaya çıkmıştır. Kadınların çalışma yaşamına başlamaları dolayısıyla tam zamanlı yoğun annelikten yarı zamanlı anneliğe geçmeleri, çocuklarına yeterince vakit ayıramadıkları ve onlarla ilgilenemedikleri için kendini suçlamakta oldukları sonucu ortaya çıkmıştır. Sartor (2006)'un çalışmasında da ortaya çıktığı gibi ideal yoğun bir anne olunamadığı için suçluluk hissi ile bunun bedeli olarak hissettirilmektedir. Annelik ideolojisinin bir yansıması olarak Rissman (1998)'ın belirttiği gibi kadınlar da eşleri gibi çalışmalarına rağmen, hala çocuk bakımının tüm sorumluluğunu almaları gerektiği için tam zamanlı evde olmadıkları için bunun çocuklar üzerindeki etkiden endişe duymaktadırlar (akt. Sartor, 2006). Bu endişe ise, suçluluk hissini doğurmaktadır. Yoğun annelik yap(ama)ma ya da yeterince iyi annelik yap(ama)maya dair bu endişe kendisini çocuğun ileriki yaşlarında yapıp

ettikleri karşısında annelerin gurur ya da suçlanma kaynağı olarak göstermektedir. Laney ve diğ., (2015, s. 134-135)'nin belirttiği gibi annelerin dünyayı çocukları aracılığıyla deneyimlemelerine neden olan intrapsişik sınırları içerisine dahil etmeleri ve böylece çocukların kadınların kim olduğunun bir parçası haline gelmesi, çocuklarının yaşamlarından da etkilenmelerine neden olmaktadır. Yoğun annelik ideolojisi de kadınlara doğasının bir parçası olarak yüklediği annelik kimliğinin sürdürülmesini istemekte ve annelere çocuğun yaşam deneyimlerinden kendini nerede ayırtacakları nerede birleştirecekleri konusunda denge ve sınır imkanı sunmamaktadır. Dolayısıyla kadınlar çocuklarla tam zamanlı annenin ilgilenmesi inancı ile yoğun annelik ideolojisi çerçevesinde annelik pratiklerini yapmak için işten ayrılırken, işe başlama durumlarında yarı zamanlı annelik yapıldığı ve çocukla yeterince iyi ilgilenemedikleri düşüncesinden dolayı suçluluk hissetmekte ve çocukların olumsuz bir eyleminde hayal kırıklığı yaşamaktadırlar. Ancak bu süreçlerde “baba”nın çalışmasının çocuk üzerinde nasıl etkili olduğuna ilişkin bir sorgulama olmaması, ataerkil aile yapısında genel kabulün ve rollerin dağılımındaki erkeğin zaten asıl sorumluluğunun ailenin geçimini sağlama rolünün baskınlığını göstermektedir. Kadınların anlatılarında sadece iş dışında da eşlerinin çoğunlukla ilgisiz ve mesafeli bir babalık ile ailede daha silik bir rol üstlendikleri, evin ve çocukların bütün sorumluluğunun eşler-anneler tarafından karşılandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu yüzden kadınların anlatılarından eşlerinin ailedeki rolü, bir kadının da dediği gibi “babalı babasızlık” olarak tanımlanabilir.

Araştırmanın üçüncü temel sorusu çocuğun madde bağımlılığının öğrenilmesi ile yaşanan süreçte annelik pratiklerinin nasıl deneyimlendiği, şekillendiği ve anlatıya döküldüğüdür. Çocuğun gelişim dönemlerinden ergenlik sürecinin çalkantılı geçmesi ile çocuğu anlama ve yaşadığı ve yaşaması olası sorunlarla nasıl baş edileceği konusu edinilmiş annelik kurgusunda da dengelerin sarsıldığı bir dönemi getirmektedir. Kadınların anlatılarında çocuklarının madde kullanımına başladıkları dönem, ergenlik dönemi olarak ortaya çıkmıştır. Annelerin madde kullanımını farketmesini zorlaştıran unsur da çocuktaki değişimlerin ergenliğe bağlı olağan bir durum olarak değerlendirilmesidir. Peki anneler çocukların madde bağımlılığını nasıl farketmişlerdir? Nasıl tepki vermişlerdir? Bunu nasıl kabullenmişlerdir? Madde bağımlılığının öğrenilmesi ve sonrasında yaşananlar aileler için travmatik bir olayı ailelerin yaşamlarında inşa ettikleri binanın tüm katlarının büyük bir depremler/sarsıntıyla yıkılması olarak bir metaforla ele aldım.

Yıllar geçtikçe annelik konusunda deneyim kazanan kadınlar, yoğun annelik pratiklerine uygun şekilde tam zamanlı çocuklarını merkezde tuttıkları, adanmış, fedakar bir hayat sürerken çocukların büyümesi ile annelik ideolojisinin çocuğa yansması olan pratiklerin görünür olmaya başladığı bir döneme girmişlerdir. Annelik pratiğinin yönetildiği alanlar olan çocuğu koruma,

yetiştirme ve kabul edilebilir kılma (Ruddick, 1980, s. 348) kapsamında annelerin pratiklerini ne derece iyi yaptıkları görülmeye başlanmıştır. Artık çocukların aileden uzaklaşmaya ve sosyal çevrede var olmaya başladığı ergenlik dönemi, annelik pratiklerinden koruma kapsamında çocuğu ve çevresindeki bireylerin denetlenmesinin, yetiştirme kapsamında çocuğun gelişimi için sosyal koşulların sağlanmasının (DiQuinzio, 1999, s.120), eğitim kapsamında sosyal grubun değerleri doğrultusunda ve gelecek nesilde kabul edilebilir kılınmasının (Ruddick, 1980, s. 356) en kritik olduğu dönemdir. Anneler bu dönemde çevrede çocuklarının davranışlarıyla görünürlükleriyle birlikte, şimdiye kadar uygulanan yoğun annelik pratiklerinin yansıması olarak sosyal çevreden övgülerle, iyi anneliğin onaylanmasıyla bunun karşılığını görmek istedikleri bir beklenti içerisindedirler. Bu beklenti ise çocukların norm dışı yanlış bir şey yapması düşüncesini uzaklaştırmaktadır. Kadınlar çocuklarındaki değişiklikleri ergenlik dönemi ve yaşanan ailevi sorunlar nedeniyle verdikleri olağan tepkiler olarak değerlendirmişlerdir. Kadınların anlatılarında yer alan çocuklarında gördükleri değişimler; arkadaş çevresinin genişlemesi ve arkadaşlarıyla fazla zaman geçirme, anne-babaya karşı çıkmaya başlama, ders notlarının düşmesi, sigara içmeye başlama, okula gitme konusunda isteksizlik, okulu bırakma gibidir. Bu değişiklikleri farkedenden annelerin madde bağımlılığı düşüncesinin akıllarının ucundan dahi geçmediği sonucu ortaya çıkmıştır. Bu düşüncenin bu kadar uzak olmasının nedeni, yoğun annelik pratiklerinin karşılığında böyle bir sonuç almanın mümkün olmasının imkansızlığıdır. Bazı anneler çevreden bir madde kullanımı olabileceğine dair bazı şeyler duyular almalarına ya da çocuklarındaki gariplik görmüş olmalarına rağmen “...yok canım benim çocuğum yapmaz ki. Yani mayası temiz.” gibi ifadelerinde de görüldüğü üzere, bunu kendi çocuklarına konduramamaktadırlar. Bu ifade yoğun annelik pratikleri ile yetiştirilen bir çocuğun bunu yapmasının beklenemeyeceği inancını açıkça ortaya koymaktadır. “Madde kullananların hep “öteki” ailelerin çocuklarının” olduğu fikri hakimdir.

Ailelerin çocuğun madde kullanımını öğrenme biçimlerine bakıldığında; annelerin çocuklarındaki değişimlerin sorguladıkları ve şüphelerin ısrarla üzerine gitme, çocuklarını kontrole ve takip etmeye başladıkları bir sürecin ilerlediği görülmektedir. Kadınlar anlatılarında eşlerinin çocuktaki değişiklikleri farketmediklerini ve bunun üstüne gitmediklerini belirtmişlerdir. Bir anne dışında diğer hepsinin anlatısında ailede çocuğun bağımlılığının ilk olarak kendilerinin öğrendiği öne çıkmıştır. Anne ve babalar arasındaki bu gözlem ve öğrenme biçimlerindeki farklılık ise bazı kadınların anlatılarında “annelik” ile açıklanmıştır. Ancak bu öğrenme biçimlerine rağmen annelerin çocuğun madde kullanımını hele de bağımlılığını kabul etmesinin kolay olmadığı, kabul etmeye karşı büyük bir direnç gösterdikleri görülmüştür. Örneğin kadınların bazıları çocuklarının “kendisinin olmadığını, denemek için içtiklerini ya da inkar etmeleri” üzerine onlara inanmayı tercih etmişlerdir. Bu durumu iyi anneliğe dair meta anlatının

sürdürülme çabası, meta anlatının sarsıntısını inkar etme olarak ifade edilebilir. Madde kullanımının başladığı ve fark edildiği süreç olarak açıklayabileceğimiz bu farkedememe ve inkar süreci en az 2 yıl en fazla 6 yıldır. Bu süreçte aileler, ilk olarak asıl depremi yaşamadan önce annelik ideolojisine uygun yoğun annelik pratikleri çerçevesinde yetitirilen çocuktan beklenmeyen bir davranış olduğu için ufak sarsıntıları görememekte ve hissedememektedirler. Ancak çocuğun madde bağımlılığı inkar edilemeyecek düzeyde alenen görülür hale geldiğinde inkar sona ermekte ve inanmaya karşı geliştirilen direncin kırılma noktasına gelmektedir. Bu süreçte annelik pratiklerini yönlendiren çocuğu kabul edilir kılma, koruma ve yetiştirme alanlarında yıkım başlamakta bir başka deyişle iyi annelik kurgusuna, ideal annelik ve çocuk yetiştirme hayaline inanç yıkılmaktadır. Kadınların çoğunun bunu “dünyam başıma yıkıldı” cümlesi ile ifade ettikleri, çocuklarının bağımlılığını kabul etme anlatılarındaki bu yıkıcılık ve hayal kırıklığı çocuklarının her şeyinden sorumlu anneler olarak yetiştirdikleri çocuklarına yükledikleri anlamla ve çocuklarını nasıl gördükleriyle ilgilidir. Laney ve diğ. (2015, s. 134-135)’nin belirttiği gibi annelerin çocuklarının yaşamlarından etkilenmelerinin ölçüsü; annenin kendisini çocuğun deneyimlerinden ayırması ve birleştirmesinin dengesinin kurulması ile alakalıdır. Kadınların hemen hemen hepsinin anlatılarında görüldüğü üzere çocuklar kadınların kimliklerinin bir parçası haline geldiği için, annelik kimliği dışında dünyaları da olamamaktadır. Kadınların madde bağımlılığını öğrendiklerinde yaşadıkları kabullenememe ve kızgınlık anlatılarında öne çıkan yoğun annelik pratikleri karşısında çocuklarının ihaneti hissidir. Yoğun annelik pratiklerinin iyi annelik kurgusu, çocukların bu ihaneti karşısında sarsılmaya başlamıştır.

Annelerin çocuğun madde bağımlılığının olduğuna inanmaya karşı geliştirdikleri direncin kırılma noktasının ardından gelen süreçteki ilk tepkileri ise “Sarsıntıyı durdurma ve meta anlatıyı sürdürme çabası -Kimse Duymadan Sorunu Çözme” başlığı ile ifade edilen kategoride ayrıntılandırılmıştır. Bu süreçte temel olarak annelerin yaşadıkları şokla duygusal açıdan yoğunluklar, çocuklarının maddeye başlama nedeninin sorgulanması ve hızlı bir şekilde bu sorundan nasıl kurtulunabileceği düşüncesi hakimdir. Anneler çocuklarının madde kullanımı dolayısıyla yaşadıkları sarsıntıyı durdurmak için madde ortamından uzaklaştırmaya (taşınma, çocuğu askere gönderme gibi) ve hemen tedavi yollarını aramaya başlayarak çocuklarını tedaviye yönlendirmeye girişmişlerdir. Bu çevreden kimseye duyurmadan tedavi yolu ile atlabileceklerine dair bu tepkilerinin altında, sosyal alanda kendi anneliğinin değerlendirmesini yapılmasından ve kendisinin ve çocuğun etiketlenmesinden kaçınma girişimi yatmaktadır. Çünkü çocuğun madde kullanımında, annelik ideolojisinde annelik pratiklerinin çocuğun korunması, yetiştirilmesi ve kabul edilir kılınmasına ilişkin üç temel alanda iyi yapılmadığına işaret eden sosyal bir inanç ve literatürdeki diğer değişkenlerin görünmezliğinde öne çıkan ailenin etkisi ile ilgili bir değişken vardır. Kadınlar bu dönemde annelik ideolojisine uygun yoğun annelik

pratiklerini yapan yeterince iyi anne olma konusundaki meta anlatının çevrelerinde duyularak yıkılmaması için kimse duymadan sorunu çözme eğilimindedirler. Anneler kendi inançlarında da bu meta anlatının yıkılmaması için sesli bir şekilde “benim çocuğum bağımlı” cümlesini ifade edemediklerini ve çocuklarının maddeye başlama nedenine dair yaptıkları sorgulamalarda dahi öncelikle cevap bulamayarak sadece soru sorduklarını öne çıkmıştır. Annelerin çocuklarının neden madde kullanmaya başladığını sorgularken kendileri, yaşamları, annelikleri üzerine çokça düşünmeleri, ilerleyen süreçte annelik suçla(n)ması yönünde yanıt bulmaktadır. Kimse duymadan sorunu çözme eğilimi içerisindeki kadınların sessizleşmeye ve bağımlılıkla mücadelede yalnızlaşmaya başladıkları bu dönemde çocukların madde kullanımı tedavisinde isteksiz olması, sorunun çözülmemesini ve bağımlılıkla birlikte uzun bir yaşamı bereberinde getirmektedir. Anneler, madde bağımlılığının nasıl bir durum olduğu hakkında bilgisiz olmaları dolayısıyla bu dönemi kısa sürede atlatılabileceğine inanmaktayken, zamanla bağımlılığı yakından gözlemleyerek, bağımlılık hakkında internetten araştırma yaparak, uzmanlara danışarak, hastanelerde diğer annelerle konuşarak bilgilenmektedirler.

Çocuğun madde bağımlılığı ile yaşama süreci annelerin karmaşık duygular içerisinde eylemlerinin çocukları tarafından bağımlılığı sürdürecektir şeklinde suistimal etmeleri literatürde “bağımlıya bağımlılık” yaşantısına doğru geçiş anlamına gelmektedir. Bağımlıya bağımlılık kavramını ben bu çalışmada eleştirel bir şekilde kullandım ve bağımlıya bağımlılık olarak dile getirilen bu süreci kadının kimlik gelişimindeki ilişkisellik yani kişiler arası bağlantı ve etkileşim bağlamında ele aldım. Kadınlar, hayatı ve dünyayı bireyselleşme ve bağımsızlaşma bağlamında değil, feminist psikolog Carol Gilligan (1982)’ın da ifade ettiği gibi, karşılıklı bağımlılık, bakım ve bir ilişkiler ağı bağlamında görme eğilimindedirler (akt. Nathanson, 2008). Dolayısıyla da bağımlıya bağ(ım)lılık içeren davranışlar, toplumsal cinsiyet sosyalizasyonu nedeniyle kadınlarda daha çok görülmektedir. Bağımlıya bağımlılığın, yakınlık ve bağ kurmanın ailenin nasıl öğrettiği ile alakalı olarak nesilden nesile aktarılan, öğretilen aile geleneğinden ve ritüellerinden oluşan öğrenilmiş bir davranış sistemi olarak tanımlanması (O’Gorman ve Oliver-Diaz, 1987 akt. O’Gorman, 1993, s. 200) şuna götürmektedir: Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri sosyalizasyonu (bakım verme, hizmet etme, besleyici olma) ve annelik ideolojisine uygun annelikle bu bağımlıya bağımlılık yaşantısının temelindedir. Halihazırda çocuklarıyla ilgilenmekle meşgul olan annelerin kendilerini unutmaları, kendi ihtiyaçlarını görmeksizin kendini feda etmeleri ve kontrol davranışının yoğun annelik ideolojisine bağlı annelik pratikleri ile benzerliğine dikkat edilmelidir. Annelerin yaşadıklarına bağımlıya bağımlılık olarak mağduru suçlayan bu etiketlemeye feminist sosyal çalışma bakış açısıyla karşı çıkarak “bağ(ım)lı” olarak yetiştirilme olarak yaklaşılmasını öneriyorum. Kadınların bu dönemde yaşadıkları Orford (2012)’un da belirttiği gibi kendilerini güçsüzleştiren bu duruma nasıl tepki vereceklerinin

bilinmemesi ile alakalıdır. Bu noktada bir katlanma, karşı gelme, bir dereceye kadar bağımsızlık kurma konusunda çeşitli baş etme pratikler geliştirmeye çalışmaktadırlar. Annelerin, çocuklarının değişen bu davranışları karşısında nasıl tepki vereceklerini ve çocuğu kurtarma çabasında nasıl bir yol izlenirse çözüme ulaşılacağını bilememekte ve buna da korku, kaygı ve çaresizlik duygularının eşlik etmekte olduğu ortaya çıkmıştır. Annelerin, çocuğun madde bağımlılığı karşısında kendisine ve çevresine zarar vereceği, satıcılık, hırsızlık gibi suç içeren davranışlara yönelebileceği konusunda hissettikleri kaygı ve korku, çocuklarına olan davranışlarını yönlendirmektedir. Özellikle de çocukların hırsızlık, dilencilik yapması durumunda annelerin üzüntü, acı ve mahcubiyet duyguları ve kendi yetiştirdiği birinin bunu yapmasının yıkıcılığı öne çıkmıştır. Annelerin, her ne kadar çocuğun bağımlılığını kontrol altında tutmaya çalışsalar da bağımlılık karşısında çaresiz kaldıkları görülmüştür. Örneğin kadınların çoğu çocuğun madde kullanımına evde izin vermediklerini ve hatta çocuklarını evde içmelerine engel olmak için evden kovsalar dahi onların kendilerini dinlemediklerini aktarmaları bu konudaki çaresizliklerini göstermektedir. Bağımlılıktan çocuğu kurtarma amaçlı eylemlerin, çocuk tarafından suistimal edilmesiyle içinden çıkılması mümkün olmayan bağımlılık sorununun, saklanamayacak bir hal almasıyla birlikte anneler açıkça annelik değerlendirmesine maruz kalacakları için kendi içlerine kapanmaktadırlar.

Çocuğun madde bağımlılığını kabul eden annelerin ilk sordukları “neden oldu?” sorusunun yanıtları arasında kadınlar diğer sosyal ve çevresel değişkenleri bir kenara bırakarak annelik sorgulamaları içerisine kendilerini hapsettikleri bir sürece girmektedirler. Bu sorgulamada kadınların zihninden geçen acaba ve keşkeler çocuğun madde bağımlılığı sorunu karşısında kadınların eyleme geçmelerini engellemekte ve kendilerini içinden çıkılması zor olan “*dipsiz bir kuyuya*” atmalarına ya da “*dönüp durduğun ve çıkış yolu bulamadığın bir labirente*” girmelerine neden olmaktadır. Bu sorgulama döneminde ise kadınların depresyon belirtileri öne çıkmıştır. “Neden uyuşturucu kullanmaya başladı?” sorusuna cevap arama çabası sırasında anne olarak “nerede hata yaptım?” sorusu yeterince iyi annelik yapma meselesini gündeme getirmektedir. Elbetteki bu sorgulamada, annelik pratikleri ideolojik olarak sosyal açıdan inşa edilen idealler, beklentiler, normlar etrafında ilerlemekte ve kadının annelik kimliği dışında da her eylemin gözden geçirilmesine neden olmaktadır. Bu durum anneliğe dair pratiklerde toplumsalın yansımaları göstermektedir. Yoğun annelik ideolojisi çerçevesinde yütülen bu sorgulamada kadınların ulaştıkları nokta kendini suçlamak olurken, bu suçlama sebepleri gözetim, kontrol, takip, çalışmak zorunda olma ve dolayısıyla yeterince ilgilenememe gibi yoğun annelik pratikleri ile ilgili olabilirken, eş ile ilişkideki davranışlarla da ilgili olabilmektedir. Örneğin, anneler, eşin davranışları karşısında sessiz kalma(ma), evliliği sürdürmek için katlanılanlar, eşin evi terketmesi, boşanma gibi eşle ilişkilerindeki davranışları ile de kendilerini suçlayabilmeleri, daha

önce bahsedilen yoğun annelikteki ev, eş ve babalık pratiklerini kapsayacak şekilde refahın sağlanma rolünü üstlenildiğini göstermektedir. Literatürdeki ve hakim annelik ideolojisinin toplumdaki yansımada annelerin “iyi” ve “kötü” olarak görüldüğü önemli bileşenler, bu çalışmadaki kadınların kendini suçlama nedenlerinde de yeterince iyi annelik yapamama durumunda kendini göstermektedir. Kadınların yerleşik ideallerle yaptıkları bu sorgulama ve suçlamadaki hakim olan iyi annelik tanımları ise fedakar, sabırlı, adanmış bir annenin, “çocuğu ahlaklı yetiştirmesi”, “çocukların her gün aksatmaksızın yemek, temizlik, giyim gibi diğer ihtiyaçlarını karşılaması”, “çocuk ve evle ilgilenmek dışında hiçbir faaliyette bulunmaması”, “çocukla birebir ilgilenmesi, çocuğu eğitimi konusunda yönlendirmesi” ve “çocuğun çevresinin kontrol etmesi ve ona uygun bir çevre sunması” olarak tanımlamışlardır. Kadınların bu sorgulama ve suçlamada okları önce ve çoğunlukla kendilerine neden yönlendirmeleri ise, yetiştirilme ve deneyimlerle pekiştirilen ve içselleştirilen annelik ideolojisinin yansımasıdır. Bu anlatı tersten okunduğunda erkeklerin ise bu sorumluluk çerçevesinde yetiştirilmemelerinin ve bunu içselleştirmemelerinin sonucu olarak kendilerini sorgulamadıkları ortaya çıkmaktadır.

Çocuğun madde bağımlılığı sorununda kadınların annelik sorgulamaları ve kendilerini suçlamalarının yanında ikinci olarak ise eşlerinin babalığını da sorgulayarak babaların pratiklerinin nasıl olduğu üzerinden anlatılar geliştirmişlerdir. Burada ortaya çıkan önemli bir sonuç da eşler arası karşılıklı açık ve örtük suçlamalar ve biriken öfkedir. Kadınların eşlerini alkol ve kumar sorunu, aldatma, sorumsuz ve ilgisiz bir baba olmaları, çocuklarını kontrol etmedikleri, baba olarak erkek çocuğuna yol göstererek sahip çıkmadıkları gibi yönlerden suçlamakta oldukları ve bu konularda eşlerine öfkeleri öne çıkmıştır. Kadınların kendilerinin anneliklerini, eşlerinin babalıklarını ve karı-koca olarak ilişkilerinin çocuklarına yansımalarının hepsini değerlendirerek iğneyi her iki tarafa da batırdıkları anlatıları olmuştur. Bu anlatılarında özellikle eşleri ile çocukların önünde tartıştıkları, tutarsız ebeveynlikler sergiledikleri için hem kendilerini hem eşlerini suçlamaktadırlar. Kadınların anlatılarından ise eşlerinin çocuğa bakamamak ve madde kullanımını anlayamaması dolayısıyla kadınları suçladıkları görülmüştür. Kadınların özellikle eşlerin baba olarak çocuğun bağımlılığı ile yüzleşerek kendilerini sorgulamadıkları, birkaç kez konuşma ve kızma dışında çocuklarına destek sunmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu çalışmada görüşülen kadınların sadece üçünün eşlerinin kendilerini sorguladığı, pişmanlık ve telafi etme davranışı göstermesi toplumsal cinsiyete dair pratiklerin farklı şekillenmesi konusunda önemli bir bilgi sunmaktadır. Richert, Johnson ve Svensson (2018) tarafından yapılan bir nicel bir araştırmada çocuğun uyuşturucu madde bağımlılığı annelerin yaşamları, düşünceleri, duyguları üzerinde babalara göre çok daha fazla oranda olumsuz etki yarattığı görülmüştür. Yine annelerin suçluluk ve utanma hissinin de babalara oranla daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada bu sonucun açıklaması da benzer şekilde annelerin çocuklar ve aile yaşamındaki

toplumsal cinsiyet rolleri ve sorumluluklarındaki toplumsal beklentiler dolayısıyla bu suçluluk ve utanç duygusunun nedeni olarak yapılmıştır (Richert, Johnson ve Svensson, 2018).

Çocuğun bağımlılığının öğrenilmesinin ardından kadınlar babaların annelere göre daha çabuk madde kullanımı gerçeğini kabul ettiklerine dair gözlemlerini anlatmışlardır. Babaların bağımlılık karşısında pratiklerine bakıldığında kadınların çoğunun anlatısında; “katı, mesafeli bir baba-çocuk ilişkisi” üzerinden gelişen pratiklerde de babaların çocuklarına yönelik kayıtsız kaldıkları “kontrol, takip, engelleme ve önleme” gibi faaliyetlerinin sınırlı olduğu öne çıkmıştır. Kadınların anlatısında özellikle erkeklerin çocuğun bağımlılığı karşısında sinirlenip olay çıkardığı, kadının ise daha yapıcı, onarıcı yollar ile aile bireylerinin hepsini idare etme rolünün öne çıktığı görülmektedir. Kadınların bir kısmı eşlerinin bağımlılık mücadele girişiminin olduğu ancak çabuk vazgeçtiklerini belirtirken, kadınların ise varını yoğunu koyarak daha fazla mücadele ettiklerine dair gözlemlerini aktarmışlardır. Çocuğun madde bağımlılığı ile mücadelede kadınların, eşleri tarafından yalnız bırakılması, çocuğun bakımından birincil sorumlu annelerin, çocuğun bağımlılığında da birincil sorumlu olduğu algısını yaratmakta ve pekiştirmektedir. Kadınların anlatılarında anne ve babaların çocukların bağımlılıkları karşısındaki pratiklerindeki bu farklılıkların nedenine dair geliştirdikleri anlatılardan çıkan sonuç kadın ve erkeklerin yetiştirilme farklılıkları yani toplumsal cinsiyete dayalı sosyalizasyondur. Bu sosyalizasyonda; kadınların tüm hayatları boyunca aile içi zorluklarda yapıcı bir rol üstlenme ve mücadele etme doğrultusunda ve fedakarca yetiştirilmiş olmalarına dikkat çekilmiştir. Bu farklılığın nedenine ilişkin bir anlatıdan edinilen diğer sonuç ise “annelik duygusu” iken, daha sonra “anneler gibi mücadele eden babalar ya da mücadele etmeyen/umursamaz annelere” dair gözlemlerin paylaşıldığı anlatıdan bu farklılığın beslenen, cinsiyetlendirilemeyen bir duygu ile alakalı olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bunun yanında kadınlarda, erkeklerin çocuklar ve sorunlarla başa çıkabilme becerilerinin gelişmediğine olan inancının olmasının bir sonucu olarak kadınların daha fazla sorumluluk aldığı ve zaten sorumluluğu alan kişinin var olmasından dolayı ataerkil pazarlık gereği olarak erkeğin rol almasına gerek hissetmediği de öne çıkmıştır.

Çalışmanın dördüncü temel sorusu ise çocuğun madde bağımlılığının ardından yaşanan süreçteki aile ve sosyal çevre ile etkileşimlerin nasıl olduğu ve bunun karşısında annelik pratiklerinin nasıl deneyimlendiği, şekillendiği ve anlatıya döküldüğüne yöneliktir.

Çocuğun madde bağımlılığında eşler arası suçlamalara ve pratiklerin farklılığına ilişkin anlatılara ek olarak sorgula(n)ma ve suçla(n)malara ilişkin bir diğer durum hakim annelik ideolojisinin sürdürülme, baskılama ve pekiştirilme alanlarından biri olan çevreden gelen annelik sorgulamaları ve suçlamalarıdır. Özellikle annelere yönelik bu suçlamalar eşler, yakın aile üyeleri

(baba ve kayınbaba-kayınvalide gibi) akrabalar, arkadaşlar ve komşular gibi tarafından yapıldığı görülmüştür. Suçlamaların içeriğinde ise “çocuğu iyi yetiştirememek, boşanmanın sonucu olarak çocuğa iyi bakmamak, çocukla yeterince ilgilenmeme, çocuğun eğitim hayatına devam etmemesi, eğitimi konusunda doğru yönlendirmeme, boşanma ve çalışan bir kadın olarak çocuklarla ilgilenememe, çocuklarına sahip çıkmamak, arkasını aramamak, kontrol edememek, dışarda gezmesine izin vermek, gittiği yerleri takip etmemek” gibi ifadeler yer bulmuştur. Kadınların buna dair çevrenin yorumları karşısında öne çıkardıkları bir diğer durum her ne kadar çabalasalar da özellikle erkek çocuğunun çevresini kontrol etmenin mümkün olmadığıdır. Bu çalışmada erkek çocuklarının hemen hemen hepsinin ergenlik dönemi içerisinde madde kullanımına başladığı göz önüne alındığında, çocukların cinsel kimlik kazanımı için anneden uzaklaşmaya başladığı ve bağımsızlaşma arayışı içerisinde olduğu bu dönemlerde, anneleri anlamak için, çocuklarına söz geçirmesi ve kontrol etmesi zorlaştığı dikkate alınmalıdır. Halihazırda ailedeki erkeklik sosyalizasyonuna dair pekiştirici eylemlerinin yanında arkadaş çevresinde de bu konudaki sosyal öğrenmeler göz önüne alındığında annelerin çocuğun çevresini kontrol etmenin mümkün olmadığına ve çocukları ile çatışmalarına dair anlatılar daha anlaşılabilir. Lee Cori (2014, s. 17) yaptığı çalışmada annelerin çocuğun hayatındaki rollerinin önemine dair söylenenler karşısında kadınların tepkilerinden; kadınlara çok büyük bir güç atfedildiğinden, çocuklarının hayatını etkileyen diğer birçok şeyin görmezden geldiğine” dair çıkarımlarından bahsetmiştir. Dolayısıyla suçlamalarda odağın bireyselleştirilerek anneye yönelmesi diğer birçok etkenin sorgulanmaması da önemli bir ideolojinin yansımasını göstermektedir.

Annelerin çocuk yetiştirme sürecindeki eylemlerine dair çevreden gelen suçlamaların yanında kadınların çocuğun bağımlılığı sürecindeki eylemlerinin de çevre tarafından gözlemlendiği ve bu sürecin de annelik değerlendirmesi altına alındığı görülmektedir. Buna dair suçlamalarda; bir anne olarak çocuğun madde bağımlılığı bilindiği halde annelerin kişisel bakımları, sosyal medya kullanımları, sosyal çevre ilişkilerini sürdürmesine yer verilerek “gamsız ve sorumsuz” olmakla suçlandıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Çevrenin yorumlarının altında ise “Bir anne çocuğu bu durumdayken nasıl bunları sürdürebilir?” bakış açısının olduğu görülmelidir. Kadınlar buna dair anlatılarında öne çıkan önemli bir nokta annelerin yaşadığı yıkımın ve mücadelenin görülmediği ancak kendilerini iyi hissetmeye ve baş etmeye yardımcı olması için (nadiren ve bazen yakınların zorlaması ile) yapılan her hareketin insanların gözüne battığıdır. Kadının tüm yaşamının çevre tarafından incelendiği ve süzgeçten geçirilmesi ile oluşan bu suçlamalara dair durum, annelik kimliği dışında bir kimliği ve yaşantısı olmaması ve bu kimliğin yaşamının her alanındaki davranışları belirlemesi gerektiğine dair annelik ideolojisinin yansımasıdır adeta.

Annelerin bu suçlayıcı yaklaşımlar karşısındaki tepkileri ise; suçlayıcı yaklaşanlarla iletişimi kesme, paylaşımı azaltma, onlara karşı öfke, kırgınlık hissetmenin sonucu olarak küskünlük olarak kendini göstermektedir. Halihazırda kadınlar kendilerini sorguladıkları ve suçladıklarını ifade ederken bu yaklaşımlar karşısında duygusal olarak daha da üzüldükleri, yıprandıkları ve gururlarının kırıldığı ortaya çıkmıştır. Kadınların, çevrelerinden bu konuda duyarlı olarak suçlayıcı yaklaşımlar yerine ayakta tutucu yaklaşımlara ihtiyaçları olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada kadınların kendilerini sorgulamalarında, eşler arası sorgulamalar da ve çevrenin sorgulamalarında öne çıkan durum olan literatürde sıkça yer verilen anne suçlaması kavramına ayrıntılı olarak üzerinde durulmalıdır. Suçluluk duygusunun, annelikle ilişkili olarak en çok bahsedilen duygular arasında yer alması da önemli bir noktaya işaret etmektedir. Walters (2008)'ın belirttiği gibi annenin bu suçluluk duygusu ve suçlamasının kendi içinden geldiği düşünülürken bunun aynı zamanda büyük toplumun mesajlarıyla da büyük ölçüde desteklenmekte olduğu ve hegemonyaya katkıda bulunduğu görülmelidir. Selçuk (2015, s. 115), annelerde hakim olan bu suçluluk duygusu ile yaşanmasının sebebini anneliğin yüceltilmesi ile açıklamıştır. Kadınların kendilerini yüceltilen ve kutsallaştırılan annelikle birlikte değerli hissetmelerine neden olmasıyla daha da benimsenen bu rolde, uçu bucağı olmayan bu annelik sorumlulukları ile birlikte suçlulukla da yaşamasını da beraberinde getirmektedir (Selçuk, 2015, s. 115). Anne suçlamasının bu denli birçok farklı taraftan gelmesinin sorgulanması gereken bir durum olduğu açıktır. Bu noktada Ladd-Taylor ve Umansky (1998)'nin anne suçlamasının politik bir amaca hizmet ettiğini ifade etmesi, farklı bir bakış açısından annelik ideolojisinin bu yansımaya bakmayı sağlamış ve dikkati özellikle çocuğun madde bağımlılığı gibi davranış biçimleri geliştirmesindeki eksikliklere yöneltilmektedir. Buna göre Ladd-Taylor ve Umansky (1998, s. 23)'nin çalışmasında söylediğinin bir başka ifadesi çocukla ilgili annelik suçlamasının, refahın sağlanmasındaki sosyal politika ve programların yansımaları olan hizmetlerin eksikliğinin bir sonucu olarak oluşan sosyal sorunların çocuk üzerindeki etkisinin görülmesini uzaklaştırmakta olduğu amacına hizmet ettiğidir. Henderson ve diğ., (2016, s. 215) annelik suçlama kavramının makro düzeyde söylemler ile mikro düzeydeki psikolojik refah arasındaki ilişkiyi gösterdiğini ifade etmektedir. Bunun karşısında özellikle de Garey ve Arandell'in (2001, s. 296-297) ifade ettiği gibi çocuk yetiştirme annenin özel, tek ve birincil sorumluluğu olarak görülmesi değerlendirilmeli ve bu noktada çocukların sosyal ve gelişimsel ihtiyaçlarını karşılamak için sunulan olanakların nasıl olduğuna bakılmalıdır.

Annelik ideolojisinin çocuğun madde bağımlılığında yansımalarından biri olarak annelik suçlaması ile öne çıkan anneliğe yönelen oklar karşısında kadınların süreç içerisinde hem kendi hem de çevrenin geliştirdiği pratiklerin ne olduğu sorusunun cevabı "Bağımlılıkta Yoğun Annelik

İdeolojisinin Baskısı: Sessizleşme, Uzaklaşma ve Farkındalık” alt temasında ele alınmıştır. Çocuğun madde bağımlılığı karşısında “annelerin sessizleşmesi” ve çocuklarının madde bağımlılığını etraftan “gizlemenin” temelinde çevrenin annelik değerlendirmesinden kaçınma isteği ve utanma duygusunu yatmaktadır. Utanmanın ise temelinde ise anneliğe dair yapılacak değerlendirmeye karşı endişe duyma ve bundan kaçınma vardır. Bu yüzden annelerin bu tepkisi sadece bir gizleme değil aynı zamanda bir gizlenmedir. Bu çalışmada da annelerin bu pratiği gizle(n)me olarak karşılıklılık ifadesiyle aktarılmıştır. Gizlemenin sebebi madde kullanımının bağımlılığın “kötü bir şey ve suç olarak algılanması” dolayısıyla çocuğun etiketlenmemesi ve dışlanmaması iken, gizle(n)menin sebebi ise “iyi anne olmanın” dışına itilme “kötü anne” olarak değerlendirilme ve/veya dışlanma kaygısıdır. Arıkan ve diğ. (2004)’nin belirttiği gibi uyuşturucu madde kullanımının bireyin kendi isteğiyle yapılan bir hata, ahlaki bir yetersizlik olarak değerlendirilmesi toplum içinde uyumunu bozmaktadır. Bu çalışmadaki kadınların gizle(n)me hali ise kadınların yalnızlaşmasına ve daha da sessizleşmelerine yol açmakta olduğu görülmüştür. Anlatılardan birinde ortaya çıkan “*etraftaki insanların çocuğun madde bağımlılığını bilmedikleri zaman canının daha az yandığı*”na dair ifade sosyal alandaki bağımlılık gerçeğinin üstüne annelerin yaşadığı bu acıyı katlayan şeyin çocuğa ve anneliğe dair değerlendirme olduğunu yani üzerindeki hakim annelik ideolojisinin baskısının yarattığı acıyı göstermektedir. Kadınların bir kısmı gizle(n)me için çevreleri ile iletişimlerini sürdürürken “iyi anne imajını” korumak için kendilerinin doğrudan “maske takma”, “rol yapma” gibi ifade ettikleri pratikler içerisine girerken, bir kısmı ise yaşanan suçlama, endişe, utanç, depresyon ile de birlikte kendini “izole etme” sürecine girmektedirler. Maushart (1997 akt. Smith, 2015, s. 26) zorluklar yaşayan çocukların annelerinin sessizlik durumunu, karmaşıklığı ve kaosu gizleyen “annelik maskesi” giyme olarak açıklamaktadır. “İyi anne olma ve annelik maskesi” inşası annelerin üzerinde hakim çevre tarafından kabul edilebilir çocuk yetiştirmiş olma baskısıyla birçok yaşantıyı anlatamamalarına neden olmaktadır. Çocuklarının madde bağımlılığı gibi sorunları olduğu zaman, annelerinin eylemlerinin doğruluğu sorgulanmaya başlanması sonucunda (Smith, 2015, s. 23), kadınların çevrelerindeki bireylerle yaşadıklarını paylaşmak yerine sessiz kalmayı tercih ettikleri (Butler ve Bauld, 2005; May, 2008) bu çalışmada da ortaya çıkmıştır. Bu maskeyi çıkararak çocuğunun madde bağımlılığını çevresiyle paylaştığını ifade eden bir kadın ardından çevresindeki annelerden birkaçının da kendisi ile çocuğunun benzer sorununu paylaştığını ifade etmesi, annelik ideolojisinin sosyal alandaki meta anlatının sürdürülmesi için kadınların ilişkilerindeki karşıt anlatıları nasıl sakladıklarını göstermektedir.

Ailelerin çevreden uzaklaşmasının nedenlerinden bazıları yukarıda gizle(n)me başlığında yer verildiği üzere çevreden gelecek olan değerlendirilme, etiketlenme, dışlanma endişesi ile kaçınma ve utanma iken buna anne olarak yaşadıklarının anlaşılacağına ilişkin kaygı da

eklenmektedir. Bu gizle(n)me sürecinde yaşanan izolasyon, Groenewald ve Bhana (2016, s. 658)'ın da ifade ettiği üzere aynı zamanda annelerin yeterince iyi anne olamadıkları konusunda hissettikleri ve tanımladıkları kendini suçlama ile de alakalıdır. Kadınlar ancak kendileri bu sorunla tek başlarına baş edemeyeceklerini anladıklarında, sosyal ve ekonomik desteğe ihtiyaç duyduklarında ve/veya kendi için de utanılacak bir şey olmadığı düşüncesine eriştikleri takdirde yakınlarıyla paylaşmaktadırlar. Kadınların bu paylaşımlarına dair anlatılarının büyük bir kısmında da yakınlarının çoğunlukla bağımlılığı ve dolayısıyla kadınların yaşadıklarını anlayamadıkları ve destek vermedikleri öne çıkmıştır. Özellikle kadınların kardeş, anne-baba gibi yakın akrabalarından destek görememelerinin onları çok etkilediği ve yaraladığı ortaya çıkmıştır. Bu yüzden de kadınların akrabalarından çok arkadaşları ile paylaştıkları görülürken bunun sebebi ise arkadaşların “karşılaştırma, suçlama, yargılama yapmadan destek olmaları”dır. Annelerin bu sorunu çoğunlukla benzer sorunlar yaşayan kişilerle paylaşmaya yönelmeleri ise, annelerin çevrelerinden daha da uzaklaşmalarına neden olmaktadır. Bora ve Üstün (2005, s.54-55) kadınlarla yaptıkları bir çalışmada “kadınların dertlerini pek paylaşmadıkları ve içlerine attıkları” görülürken bunun nedenlerine dair anlatılarda da bu çalışmadakine benzer şekilde çevresindeki insanların anlamayacağını düşüncesi de önemli bir yer edinmiştir.

Akraba ve komşu gibi sosyal çevredeki insanların uzaklaşması ise bağımlılığı nasıl algıladıkları ile de ilgili bir durumdur. Kadınların ifadelerinden toplumun madde bağımlılığı hakkında bilinçsiz olduğunu, bağımlılığın çocuğa ve aileye getirdiği psikolojik, sosyal ve ekonomik yükten de haberdar oldukları sonucu ortaya çıkmıştır. Bağımlılığın çevreden vebalı, bulaşıcı hastalığa sahip, zombi gibi bakıldığını ifade eden kadınlar bu bakış açısı dolayısıyla çevrenin uzaklaştığını dile getirmişlerdir. Bu uzaklaşma aynı zamanda bir kötü bir aile olarak etiketlenmeyi ve dışlamayı doğurmaktadır. Çevreden uzaklaşma ve çevrenin uzaklaşması ile birlikte annelerin yeterince sosyal destek görememenin verdiği üzüntü ve yalnızlaşma sonucu kadınların psikolojik açıdan olumsuz etkilenmelerine yol açmıştır. Ancak bu kadınların yeni destek arayışlarına iten ve baş etme biçimlerini değiştiren bir yola girmelerine de neden olmuştur.

Araştırmanın beşinci temel sorusu bağımlılıkla mücadele ve baş etme çabaları içerisinde etkileşimlerle birlikte annelik pratiklerinin nasıl deneyimlendiği, şekillendiği ve anlatıya döküldüğüdür. Bu sorunun yanıtına dair anlatılar “Bağımlılığı ve Anneliği Dönüştürme: Destek Arayışı, Baş Etme ve Değişim İhtiyacı” temasında ele alınmıştır. Kadınların anlatılarında kız çocuğu olarak yetiştirilmeleri, evlilik ve aile hayatlarında eş ve anne rolleri içerisinde yaşadıkları kendilerini güçsüzlüğe iten yaşam deneyimlerini paylaşırken ilişkilerinde kendilerini eşleri ve çocukları odaklı bağ(ım)lı, edilgen bir rolde olmaları güçsüzlüğün ana sebepleri olarak kendini göstermiştir. Ancak kadınların anne olarak çocuklarının madde bağımlılığı dolayısıyla yaşadıkları

bireysel, sosyal, politik alanlarda sorgulama, çıkmaz, çaresizlik, suçlanma, yalnızlık gibi durumlar ve kurdukları etkileşimler, kadınları kendi yaşamlarına farklı pencerelerden bakmalarını sağlayacak buluşmalara itmiştir.

Annelerin çocuğun madde bağımlılığı karşısında, toplumda yeniden kabul edilir kıl(ın)ma için kendilerini adadıkları, çocuğu kurtarma ve kurtulma mücadelelerinde birçok tedavi kurumunun kapısını aşındırdıkları bu süreç annelik ideolojisi karşısında baş etmede annelik pratiklerini içermektedir. Annelerin madde bağımlılığı ve tedavisine dair algıları tedavi sonrası çocuğun bağımlılıktan kurtulacağı yönünde olduğu için, anneler çocuklarını tedavi almaya ikna etme, tedavi girişimlerinde umutlanma ve çocuğun yaşadığı kaymalar sonrası hayal kırıklığı yaşamaktadırlar. Daha sonrasında ise bağımlılığı öğrenme süreci ise, bağımlılık hakkında bilgisizlikleri karşısında (yeterince bilgilendirilmeyerek ya da eksik bilgilendirme ile) umut sömürülmelerinin yaşanmasına neden olmaktadır. Aileler AMATEM’lerdeki tedavi başvurularındaki yoğunluk, yatış için çok ileri tarihlere gün verildiği için beklenen süresinin uzunluğu, bağımlılığı olan bireyleri tedaviye ikna etmenin zorluğu dolayısıyla yatış için ileri tarihe verilen randevuların çocuğun motivasyonunu düşürdüğü ve tedaviden vazgeçebildiği, sıra beklerken çocuklarının gerginlik ve güçlükler yaşadıkları, diğer bireylerle olumsuz etkileşimler gibi sebeplerden dolayı, kredi çekerek ve borç alarak özel hastaneler, özel muayehaneler, para ile alternatif tedavi hizmeti sunan sivil toplum kuruluşlarına doğru savrulurken, çok az aile bu yollardan geçmeden AMATEM’den Samba aile eğitimi alarak bilginlenme ya da Nar-Anon gibi sivil, ücretsiz ve dayanışma içeren kendine yardım destek gruplarından destek alabilme imkanı yakalamaktadır. Bu durum karşısında annelerin madde bağımlılığı tedavisi konusunda piyasa uzmanı olduklarını gösteren anlatıları şekillenmiştir. Anneler çocuklarının bağımlılık tedavisi için gittikleri özel hastanelerde ve/veya özel muayehanelerde duygusal ve ekonomik sömürülmelerine dair deneyimlerini aktarırken, bağımlılık konusunda tedavi almanın aşırı pahalı olduğunu, “*para tuzağı, ticarethane ve rant alanı*” olarak tanımlamışlardır. Özel hastanelerdeki “*fahiş fiyatlarla*” sunulan madde bağımlılığı tedavi hizmetlerindeki, “*virüs gibi yayılma/çığ gibi büyüme*” karşısında devletin bu konunun üzerinde “*yeteri kadar üzerinde durmadığı*” ve bunun yerine “*devletin sisteminin olmadığına*” dikkat çeken anlatılar ortaya çıkmıştır.

Bunun yanında tedavi sonrasında relaps önleyici çalışmaların eksikliği dolayısıyla çocuğun tedavi konusunda istekliliğine rağmen yineleyici maddenin kullanımlarının olması durumunu ise, anneler yine, yeniden umut ve hayal kırıklığını yaşarken ve yeniden kabul edilir kıl(ın)ma çabası ile katlanarak bu paradoksu daha da yoğun bir şekilde yaşamalarına neden olmaktadır. Annelerin bu noktada yaşadıklarını Larson (1998) bu fenomeni umut ve korku arasındaki yaşam paradoksunu kucaklama olarak tanımlaması (akt. Vincent, 2010), bu çalışmada kendini

çocukların madde kullanımını bırakma durumundaki annelerinin anlatılarında tekrar başlayacak olma konusunda korkusu ve kaygısı ile sürekli kontrol etme, tetikte ve takipte olma olarak göstermiştir.

Kadınların tedavi girişimindeki başarısız sonuçların ardından destek alacakları başka bir yere ulaşamamaları ile çaresizlik duyguları öne çıkarken, bağımlılıkla mücadelelerinde kamusal hizmetlerin yönlendirici ve destekleyici çalışmalarının eksikliği ile de bireysel yalnızlıkları bir kez daha sosyal politika açısından da yalnız kaldıkları ve kişisel çabalarıyla çaresizce çırpındıkları sonucuna ulaşılmıştır. Kadınlar bağımlılıkla mücadelelerinde destekleyici olmayan sosyal politikaları öne çıkarırken kamusal ve sosyal bakışın bağımlılığı bireysel bir sorun olarak gördüğü sonucuna ulaşmışlardır. Polat (2014) 'ın da belirttiği gibi günümüzde bağımlılık ne sadece bireyin sorumlu olduğu bir davranış sorunu olarak, ne de yalnızca sosyal koşulların yol açtığı bir sosyal sorun olarak görülürken, bağımlılığın etiolojisinde risk faktörleri ve koruyucu faktörlerin etkileşimi, kimi kişilik özelliklerinin sosyal risklerle birleşmesi, belirli bir bölgede yaşamının ya da sosyal sistemlerden dışlanmanın kolaylaştırıcı rol oynaması gibi pek çok değişken tartışılmaktadır. Annelerin bağımlılık sorununun kişisel olmadığını, bağımlılık sorununu yaşamalarına neden olarak devletin bağımlılık konusundaki koruyucu, önleyici, iyileştirici ve rehabilite edici çalışmalarının eksikliğini vurgularken, dolayısıyla devletin çocuklarının bağımlılığında hizmet sunmayarak rol oynadığına dair çıkarımında bulunmaları kendilerin de gelişen kişisel olan politik olduğu bağlantısını göstermektedir. Çocukların yalnızca bireysel aile birimleri ve belirli kültürler içinde değil, aynı zamanda daha geniş sosyo-ekonomik bağlam içerisinde yetiştikleri gözönünde bulundurulduğunda, çocuk yetiştirme meselesi sosyal ve ekonomik koşullardan, imkanlardan etkilendiği için ebeveyn-çocuk faktöründen daha fazlasına odaklanmayı gerektirir (Orellana ve diğ., 1998 akt. Garey ve Arandell, 2001, s. 298-299). Kadınlardan anlatılarında çocuğun bağımlılığına sebep olarak kendilerini suçlama ile başladıkları yollarında devletin koruyucu-önleyici çalışmalarının eksikliğine doğru ilerleyen bakış açıları; oturlan çevredeki çocuklara sunulan sosyal ve çevresel imkanların, fırsatların eksikliğinin çocuğun madde bağımlılığında sosyal, kültürel ve çevresel koşulların koruyucu-önleyici bir faktör olduğu bilgileri gelişmiştir.

Orellana ve diğ. (1998)'ne göre toplumu ve sosyal sorunları değerlendirirken, yapısal düzenlemeler, kapitalizm, ataerkil ideolojiler arasındaki bağları görmek ve bu bağlarla sorunlara yaklaşmak gerekmektedir (akt. Garey ve Arandell, 2001, s. 298-299). Bu araştırmada kadınların çocuğun madde bağımlılığı sorununda, devlet ve üniversite hastanelerinin bağımlılık tedavi merkezlerindeki eksiklikler ve sorunlar, özel hastanelerde yaygınlaşan madde bağımlılığı tedavisi ve ücretlerinin yüksekliği, sosyal politikadaki ve sosyo-kültürel, çevresel düzenlemelerdeki

eksikliklere ve annelerin çocuklarının bağımlılığı dolayısıyla yaşadıkları sessizleşme, gizle(n)me, annelik değerlendirilmesi ve suçla(n)ma gibi faktörlere öne çıkarmış olmaları, bağımlılık sorununu değerlendirirken Orellana ve diğ. (1998)'nin ifade ettiği alanlardaki arka planı gördüklerini ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanında annelerin bağımlılık sorununda sosyo-politik alanlarda edindikleri deneyimlerin bağımlılık sorununda “kişisel olanın politik olduğu”na dair bakışlarının geliştiği görülmektedir. Annelerin en başta bağımlılık ve annelik sorgulamalarında öne çıkan bireysel değerlendirmelerin, bağımlılık mücadeleleri sonrasında bakış açılarının ve anlatılarının nasıl dönüştüğü görülmektedir.

Annelerin bağımlılıktan kurtarma ve kurtulma arayışında bağımlılık hakkında temel anlamda bilgilenme gereksinimleri kimi doktorlardan, okudukları kitaplar, hastanelerde SAMBA aile eğitimlerinde ya da bazı hastanelerin düzenlediği aile toplantıları ile sağlanırken, bağımlılığı ve kendi yaşadıklarını anlamlandırma çabası içerisindeyken kendine yardım destek gruplarını -Adsız Narkotikler (Narcotic Anonymous- NA) ve Adsız Narkotikler Aile Grubu (Nar-Anon)- bulmaları ve kendileri gibi ortak deneyimi yaşayan kişilerle paylaşımları ve dayanışmaları ile olmuştur. Annelerin bağımlılık hakkında bu bilgilenmeleri ve yine çocuklarını bağımlılıktan kurtarmak yolunda arayışlarıyla ulaştıkları kendine yardım destek grupları ile buluşmaları ile yeni bir yola girmişlerdir. Bağımlılık dolayısıyla tıbbi alandaki çalışmalarda, kadınlarla bağımlılığı olan birey odağında çalışmalar yapıldığı ve kendilerinin yaşadıkları üzerinde durulan kamusal olarak bir çalışmanın olmadığı ortaya çıkarken, kadınların anlatıları bunun ne kadar gerekli olduğunu göstermiştir.

Peki anneler bağımlılık karşısında “çaresiz çırpındıkları” mücadelelerinde nasıl baş etme pratikleri geliştirmişlerdir? Bu sorunun yanıtı olarak annelerin geliştirdikleri baş etme pratiklerinin de sabır, fedakarlık, dayanma, kendini yok sayma, adanma gibi durumları barındırması yoğun annelik ideolojisine uygun istendik bir hal aldığını göstermektedir. Bu yüzden de baş etmede hakim annelik pratikleri olarak adlandırmak daha doğru olacaktır. Kadınların bu baş etme pratiklerini ise Bourdieu (2001)'nin “habitus” kavramı açıklamaya yardımcı olabilir. Kadınlar içinde buldukları ataerkil aile yapısı içerisinde anneliğe dair habitusları ile çocuğun madde bağımlılığında kendilerinden beklenen ve toplum tarafından kabul edilecek şekilde öncelikli olarak katlanma stratejisi ile baş etme pratiği geliştirmişlerdir.

Annelerin en yoğun ve öncelikli olarak kullandığı baş etme pratiği -Orford, Velleman, Copello ve diğ. (2010)'nin çalışmasındaki etkilenen aile üyelerinin bağımlılıkla baş etme sınıflandırmasındaki tanıma uygun şekilde- katlanma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katlanma baş etme pratiği kapsamında değerlendirilen anlatılarda, annelerin çocuğun madde bağımlılığında

özellikle kendini yok sayma, adanma, dayanma vurgusu vardır. Bu baş etme pratiğinin geleneksel aile yapılarında daha belirgin olduğunun (Orford, Natera ve diğ., 2005; Petin, 2015) belirtilmesi, bu baş etme pratiğinin ataerkil yaşamda kadının sosyalizasyonunda beslenen pratikleri işaret ettiği ve hakim annelik ideolojisinin yansıması baş etmede annelik pratikleri değerlendirilmesini doğrular niteliktedir. Annelerin katlanma baş etme pratiği kapsamındaki davranışlarında dışarı dahi çıkmayarak sosyal hiçbir faaliyetin içinde olmadıkları ve tüm zamanlarını çocukları ve çocuklarının madde bağımlılıkları etrafında sürdürdükleri bir yaşam sürme öne çıkmaktadır. Annelerin öne çıkan bu davranışlarına bakıldığında ilk olarak bağımlıya “bağlılık” içeren yaklaşımlar gösterdiklerini akla getirirken, daha öncede ifade ettiğim gibi ben annelerin çocuğu madde bağımlılığında kurtarmak için neyin etkili olduğunu ve olacağını deneyerek öğrendiği bu süreci baş etmede annelik pratiği olarak değerlendiriyorum.

Katlanma baş etme pratiğinin deneyimlendiği süreçte kadınların sürekli çocuklarını düşünme, ağlama krizleri, uykusuzluk, iştah azalma, karışık ve dengesiz duygular, öz bakımı ihmal etme, kendileri için bir şey yapma istekliliklerinin azalması, suçluluk ve çaresizlik duygularının yoğunluğu ile “intihar düşüncelerinin olması gibi anlatılarından depresyon yaşadıkları görülürken kadınların bir kısmının antidepresan kullanması, bu baş etme pratiğinin kadınlara faydalı olmayan aksine zarar verdiğini göstermektedir. Bunun yanında yaşanan bu durumun travmatik bir deneyime karşı boyun eğilen bir süreç olduğunu da göstermektedir. Bunun yanında kadınların yaşadıklarıyla “baş edemediklerini sadece kendilerinden başka çocukla ilgilenen bir başkasının olmaması dolayısıyla buna dayandıkları” şeklinde bir cümle kurmaları, annenin çocuk konusundaki yalnız rolüne vurguyu içerirken, baş etmekten başka çarelerinin olmaması ile annelik pratiklerinin geliştiğini de göstermektedir. Anneleri dayanıklı kılan, ayakta tutan şeyler: Yine “bağımlılığı olan ve olmayan çocuklarının varlığı ve anneleri olmazsa onlara ne olacağı endişesidir.

Annelerin katlanma baş etme pratiği, bağımlılık hakkında bilgilenmeleri ve bu süreçteki yaşam deneyimlerinden sonra geliştirdikleri yeni anlayışlarla birlikte dönüşmüştür. Bu anlamda annelerin habitusu, karşılaşılan yeni deneyimlerle sürekli gelişen/değişen bir yatkınlıklar bütünü (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 116, 121, 125) olarak gelişmiştir. Annelerin dönüşen baş etmeye dair anlatıları literatürde Orford ve diğ. (2013)’nin bireyin bağımlılığını engellemeye çalışma veya katılımlı baş etme olarak adlandırdıkları ve üç ayrı gupta ele aldıkları pratikle benzerlikler göstermektedir. Annelerin “Bana bunu nasıl yapar?” cümlesi ile ifade bulan öfkelerinin dindiği, ve bağımlılığı olan çocuğun davranışları karşısında deneyimlerinden kazandıkları bilgilerle hareket ederek madde kullanımını engellemeye çalışma, tedaviye yönlendirme ve bağımlılıkla mücadele davranışları hakimdir. Annelerin baş etme pratiklerine bakıldığında kendi çocuklarının

dışında çevredeki gençler ve aileleri için de -bağımlılık konusunda konferanslar düzenleyerek bilinçlendirme, mahalledeki benzer sorunu yaşayan annelere ulaşma, madde satan kişilere yönelik mahalle baskısı yaratmaya çalışma gibi- faaliyetlerde bulunmaları, bağımlılıkla bireysel değil kolektif mücadele ederek baş etme yolunu buldukları sonucuna ulaştırmaktadır. Annelerin bu girişimlerinde kendi deneyimlerindeki desteksiz olmaları, yalnızlıkları karşısında çevrelerine yönelik yaptıkları çalışmalarla mücadelelerini boyutunu genişletmişlerdir. Bunun dışında kadınların anlatılarında sıkça üzerinde durdukları Nar-Anon'a katılım durumu da bağımlılık hakkında bilgilendirme, anlayış kazanma ve davranış değişimi ve kadınların kendileri için birşeyler yapmaya başlamaları anlamında katılımlı baş etme pratiklerinden ve negatif ortaklık kurulduğu en etkin sosyal destek sistemlerinden biri olarak önemli bir konuma sahiptir. Bunun yanında Nar-Anon'da "biz sebep olmadık ve biz kurtaramayız" öğretisinin kazanılması, çocuğun madde bağımlılığında annelik ideolojisinin yansıması olarak annelik suçla(n)masına ve kabul edilir kıl(ın)ma baskısı karşısında ilk karşıt anlatılarını oluşturmalarına neden olduğu yerdir. Bu bakımından da Nar-Anon'un anneler için kendilerine dönmelerini sağlayan, annelik pratikleri ve kadınlık konusunda yeni kararlar aldıkları bir yer olarak güçlenme ve özgürleşme aralığı sunmakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer sorunu yaşayan annelerin bir araya geldiği yer olan Nar-Anon'da annelik değerlendirmesi ve sonucundaki suçla(n)malara dair sorgulamalarında da yalnız olmadığını ve farklı sosyo-ekonomik düzeydeki farklı annelik pratikleri sonucunda da bağımlılığın yaşanabildiğini görme durumu, kadınların yeni bir anlayış geliştirmelerine neden olmaktadır. Bu anlayış bağımlılığın sadece çocuk yetiştirme ile alakalı olmadığıdır. Nar-Anon ve Al-Anon gibi bağımlı yakınları kendine yardım destek gruplarında vurgulanan bireyi kurtarma çabasının, bireyin dibe vurmasına ve seçimlerinin sonucuyla yüzleşmesine engel olduğu ve kurtarıcı rolündeki kişinin de fedakarlıklar içeren çabalarının karşılığını görememesinin kendisini mağdur hissetmesine neden olduğu bilgisi, annelerin çocuğun bağımlılığı ile baş etme pratiklerinde değişiklik yapmalarını sağlamaktadır. Bu bilgi, anneler için bireyin kendisini kurtarmaktan vazgeçmeleri ve bireyden ayrılma/uzaklaşma (Denning, 2010) tavsiyesini vererek literatürde geri çekilme (Usher ve diğ., 2007) ve bağımsızlık kazanma (Orford ve diğ. 2010a) (withdrawing and gaining independence or withdrawal coping)" olarak bir baş etme pratiğine doğru yöneltmektedir. Ancak bu hakim annelik ideolojisine ters bir pratik olması dolayısıyla çok az tercih edilmektedir. Yoğun annelik ideolojisinde tam zamanlı ve tek odaklı annelik pratikleri beklentisine karşın "toplumsal olarak çocuktan ayrılmak" gibi kabul görmeyen bir pratik nasıl uygulanabilir? Buna ek olarak bir de çocuğun madde bağımlılığında yıkılan iyi annelik ve iyi çocuk imajını tazeleme çabası içerisinde yeniden kabul edilir kıl(ın)ma mücadelesinde geriçekilme ve bağımsızlık kazanma asla yeri olmayan bir pratiktir. Eğer çocuğun madde bağımlılığında yarattığı zararların giderme ve arkasını toplama çabasından vazgeçilirse ve

ayrılma gerçekleşirse, çocuğun mevcut durumu daha da görünürlük kazanacak ve anneler hali hazırda çevrenin annelik değerlendirmesindeki olumsuzluk daha da artacaktır. Bu baş etme pratiğine dair annelerin çocuktan ayrılmak yerine daha çok tercih ettiği eylem ise kadınların çocuklarından ve yaşadıkları bu sorundan uzaklaşmak için yaptıkları faaliyetler bağımlılığı olan bireyden bağımsızlaşma çabaları olarak sınırlı bir kendine yönelme içermektedir.

Annelerin çocuğun madde bağımlılığı ile mücadeleleri sonrası ifade ettikleri güçlenme, kadınlar için travmatik bir deneyimle yüzleşmenin ardından gelen bireysel, sosyal ve çevresel etkileşim ve sorgulamalarla olan güçlenmedir. Herman (2015, s. 173)'a göre travma sonrası iyileşme temel olarak, kişinin güçlendirilmesi ve çevreyle bağların onarılması/yeni bağların kurulmasıyla gerçekleşir. Bu açıdan bakıldığında kadınlar çeşitli şekillerdeki öğrenmeleri ve sorgulamaları ile Nar-Anon gibi kendine yardım destek grubunda anne olarak güvenli bir çevre ile ve yaşamla yeniden bağlar kurması ve güçlenmeleri ile iyileşmeye doğru bir başka deyişle kabul edilir kıl(ın)maktan ve bağ(ım)lılıktan kurtulmaya doğru yol almaktadırlar. Kadınların çocukları için “dibi görmeleri gerek iyileşmeleri için” cümlesinde söyledikleri gibi kendileri de çocuklarının bağımlılık sorununda anne olarak kabul edilir kıl(ın)manın dibini yaşamış ve adım adım yol alarak oradan anne ve kadın kimliklerini, benliklerini sorgulayıp sadece anne olmaya şartlanmayarak kendi benliklerine odaklanmaya başladıkları, kısmende olsa iyileşerek çıkabildikleri görülmüştür. Bu yüzden de çocukları ve eşleri ile olan ilişkilerinde güçsüzleşmeyecekleri tam tersi güçlendikleri birlikteliklere doğru yol almışlardır.

Kadınların çocuğun madde bağımlılığı ile başlayan annelik sorgula(n)malarında “sorumlu” tutulan, yargılanan, suçlanan, dışlanan bir anne olmaya dair anlatıları, yeniden kabul edilir kıl(ın)ma mücadelesi içerisinde çevreleri, profesyoneller, Nar-Anon ile etkileşimleri kendi yaşamlarına dönüp bakmalarını sağlamıştır. Bu süreçte özellikle anneliğe dair sorgulamaları kadınlar yoğun annelik pratiği kapsamındaki fedakarlıklarının kendilerine zarar verdiğini görmeye başlamışlardır. Bu durum karşısında annelik çıkarımları; annelik duygularını frenlemeleri, çocuğu kendilerinden ayrı tutmaları, çocuklarına, eşlerine ve diğer yakınlarına hayır demeyi öğrenerek kendilerine yük olacak, zarar verecek şeyleri kabul etmeleri ve yapmamaları gerektiği yönündedir. Annelerin bu çıkarımları, kendilerine öğretilen ve onlardan beklenen yoğun annelik ideolojisinin pratiklerine ters olması dolayısıyla bilinçli olmasa da üretilen karşıt anlatı ile aslında bu ideolojinin pratiklerini reddettikleri yönünde yorumlanabilir. Kadınların mevcut yoğun annelik pratiklerini sürdürdükleri koşullarında anneliğe yüklenen sorumluluklardan ve bu sorumlulukların hissettirdiği ağır yük dolayısıyla anneliği “*bir işkence*” ve “*lanet olası bir şey*” olarak anlatıya dönüştürmesi bu reddedişin dile gelmiş halidir. Feminist annelikte ataerkil annelik pratikleri ile iyi annelik senaryosunun kadınları baskılayıcı hale getirme

yollarını reddederek değiştirme amacına (O'Reilly, 2008, s.11) uygun bir şekilde kadınların bu baskının işkence olarak ifade bulması anneliğe feminist bir eleştiri gibidir. Elbette bu reddediş, kadınların anne olarak çocukları için m¼cadeleden kaçınmaları olarak yorumlanmamalıdır. Kadınların bu reddişleri aslında çocuklarını kurtarma m¼cadelelerinden ellerinden geleni yaptıktan sonra durumun kendilerine zarar verdiklerini görmeleri ile edindikleri yeni bir anlayışın göstergesidir. Bu anlayış “çocuklarının ihtiyaçı olduğu zaman iyi bir halde olabilmek ve onlara faydalı olabilmek” için kendilerini de d¼řünmeleri gerektiğidir. Kadınların bu anlayışlarının O'Reilly'nin (2008, s.11) feminist annelik pratiği kuramında tanımladığı annenin “kendi hayatını yaşadığı zaman kendine ve çocuğa fayda sağladığı” iddiası ile uyuştuğu gör¼lmektedir. Feminist anneliğin amacındaki gibi ataerkil anneliğin ve iyi annelik senaryosunun baskıcı yanlarını reddeden bu çalışmadaki kadınların getirdikleri öneride, anneliğin bu baskılayıcı yanlarından kurtulmanın yolunu çocukla ilgili sorumlulukların eşit olarak paylaşıldığı bir annelik ve babalık pratiğinin olduğu bir düzende bulmuşlardır. Kadınların bu önerisi, çocuğun madde bağımlılığında cinsiyete dayalı farklılıklar içeren sorgulama, suçla(n)ma, m¼cadele gibi süreçler dolayısıyla eşitsiz şekillenen koşullar daha da görün¼r kılınmış ve anneliğe dair çıkarımları ve değişim yönünde önerileri de bunu göstermektedir. Bu çalışmada öne çıkan bir başka sınırlayıcı ve baskıcı yaşam olan boşanmış kadın olmak dolayısıyla aile tarafından dikte edilenler karşısında üç kadının bağımsızlaşma m¼cadelesi olmuştur. Kadınlar bu taleplerinde her ne kadar feminist bir bilinç olmasa da annelik pratiklerine dair bu değişim anlatıları O'Reilly (2008, s.7)'nin güçlü ataerkil olmayan annelik tanımına (babanın katılımı ve annelik dışında kadının yaşam hakkının aranması) benzer bir annelik geliştirdiklerinin göstergesi olarak alınabilir.

Kadınların kendilerine dair çıkarımlarına biraz daha ayrıntılı bakıldığında ise kadınların birçoğunun girdikleri bu yolda anlatılarında; kendi kimliğinin olmadığını farketme, kendini tanımama, kendini önemsemediğinin ve sevilme ve değer görmek için adanarak ve fedakarca başkaları için birşeyler yapmaya çalışıldığının farkına varma, iyi annelik senaryosunun hissettirdiği utanç duygusuyla ve suçlanma kaygısıyla kendini gösteren toplumsal baskıdan kurtularak bağımlılığı açıkça ifade etme, zorlukla m¼cadele edebildiğini görme, kendi değerini anlama ve kendine yönelme, yaşamlarında çocuk, eş, baba gibi fig¼rlere bağlı yaşam karşısında sınırlar koyarak bağımsızlıklarını ilan etme girişimleri, yeni kararlar alma gibi sıralanabilecek güçlenme içeren ifadeleleri öne çıkmıştır.

Anneler, sorgulama ve öğrenmelerinin ardından yeniden bu hayata gelseler yapacakları farklı olarak çocuk yaşta veya hiç evlenmeme, çocuk sahibi olmama ya da daha geç yaşta çocuk sahibi olma, eğitime devam etme, meslek sahibi olma gibi kendilerini güçs¼zleřtiren durumlar üzerine olması, güçlenme anlatılarındaki yaşam değerlendirmeleri ile benzerlik sunmaktadır.

Gelecekte beklenen anlatılarına bakıldığında ise daha önceki kategoride kadınların bağımsızlık arayışları öne çıksa da, kadınların kendileri hakkında düşünmek konusunda zorlanmaları ve öncelikli olarak çocukları ile bağlantılı beklentilerini dile getirmeleri öncelikli düşüncelerinde de annelik kimliğinin hakim olduğunu göstermektedir. Kadınların bu geçmiş değerlendirmeleri ve gelecek beklentileri dönüşen hikayelerinin hangi alanlarda ne derece olabildiğini sağlamasını yapmak anlamında önemli bir bilgi vermektedir.

Kadınların yaşadıkları karşısında ben olma ihtiyaçlarının farkına vardıklarının görüldüğü bu araştırmada evlenme ve çocuk ile ben olma arayışında biz olan kadınların annelik kimliği ile aranan kadınlık kimliğini elimine etmesinin mutsuzluğu getirdiği görülmüştür. Annelik pratiklerinde değişim içeren cümleleri ise annelik kimliği ile kadınlık kimliği arasında denge kurmanın bu mutsuzluk karşısında çözüm olduğunu göstermektedir. Anneler bu çalışmada Beauvoir'ın işaret ettiği kadınların kurtuluşunun "kendi başına varlık" ile "başkaları" için varlık arasında bir yerlerde tutmaya çalışan her türlü uygulamaya karşı çıkmak ve kadınları da erkekler gibi kendi için varlık" olduklarını ortaya koymaları ile olacağını söylediği yoldan ilerlemeye başladıklarını gösteren eylemlerde bulduklarını ve anlatılarının en azından bu yönde dönüştüğü söylenebilir. Ancak kadınların bu pratiklerinin şekillenmesinde feminist bir müdahale olmadığı ve feminist bir bilinç ile hareket edilmediği göz önünde bulundurulduğunda, annelik ve kadınlık deneyiminin baskısının çocuğun madde bağımlılığında gidilen yolda farklı şekillerde de olsa değişim ihtiyacını hissettirmiştir. Kemp ve Branwein'in (2010) belirttiği gibi kadının merkezinde olduğu her aktivizm tümü bilinçli bir feminist eylem değildir. Dolayısıyla kadınların özellikle de annelik rolleri dolayısıyla yaptıkları her eyleminin biçimi feminizm kriterlerine uygun olmayabilir ama süreci ve sonuçları dolayısıyla feminist mücadeleye hizmet edebilir.

5.2. ÖNERİLER

Feminist bir araştırma yöntemi ile ve feminist sosyal çalışma perspektifi ile yapılan bu çalışma elbetteki anneler/kadınlar üzerinde baskı yaratan yapıların reddedilerek değiştirilmesi sayesinde eşitlik ve sosyal adalete erişilebileceğinden hareket ederek farklı düzeyleri içerecek birçok öneriyi içermelidir. Sosyal çalışmada sosyal değişim amacına benzer şekilde bu araştırmada; annelerle çalışmada ataerkil annelik ideolojisinin, bu çalışmada kadınları baskılamasına, sosyal dışlanmaya maruz bırakmasına ve ötekileştirmesine dair anlatılar bu yapısal koşulun değiştirilmesi gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Özellikle de çocuğun madde bağımlılığında annelerin pratiklerinin de konduramama, gizle(n)me, suçla(n)ma, çevreden uzaklaşma, kendini yoksayma, adanma gibi annelik ideolojisinin baskılayıcı yanlarının göstermektedir. Bu bakımda anneleri baskılayan bu yapı ile inşa süreçlerinden başlayarak madde bağımlılığı ile görünür olarak nasıl çalışılacağını da içerecek şekilde mikro-mezo ve makro düzeylerde çalışmalarını gerektirmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın sonuçlarına paralel şekilde geliştirilen önerilere yer verilmiştir.

Anneliğin inşası

Bu çalışmada ataerkil aile yapısı ve dolayısıyla gelişen yoğun annelik ideolojisinin toplumsal olarak kadının kimliğini geliştirmesine izin vermeyip “başkaları için varlık” olarak gelişmelerini desteklediği sadece çocukla özdeşleşen, adanmış annelik kimliğini öne sürmesi ve beslemesi, annelerin yaşadığı mutsuzluğun da temelinde olduğunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla kadınların benlik gelişiminin Beauvoir’in de ifade ettiği gibi “başkaları için varlık”tan “kendileri için varlık” yönünde sağlanması gereklidir. Bu sayede annelik temelinde yapılandırılmış asimetrik cinsiyet organizasyonunun ve cinsiyete dayalı işbölümünün simetrik hale getirilmesi için bir adım atılmış olacaktır. Bir başka deyişle yani annelik ve babalık pratiklerindeki eşitsiz yapılanmanın ortadan kalkması yönünde temeller atılmış olacaktır.

- Bu kapsamda aile ve toplumda kız çocuğunun yetiştirilmesi ve konumlanması ile yoğun annelik ideolojisinin gelişimi bağlantısını ortaya koyan bu çalışma, sorunu kökten ele almak için özellikle yeni evli ve çocuk sahibi olan veya olmak isteyen çiftlerle bireysel ve topluluk düzeyinde çalışmaların yapılması gerekliliğini işaret etmektedir. Orme’nin belirttiği gibi (2009) sosyal çalışmanın her alanında çocuk, yaşlı, hasta, engelli bireyler ve sağlık problemi olan insanlar için bakıcılık rolü altında doğrudan veya dolaylı sorunlar doğrultusunda kadınların sosyal hizmetlere başvurması, sosyal çalışmacıların annelik ve bakım meselesi üzerinde birey ve grup düzeyinde çalışmalar yapmasına elverişli bir ortam sunmaktadır. Dolayısıyla özellikle okullar, sosyal hizmet merkezleri, aile sağlığı merkezleri, hastaneler gibi çocukların ve kadınların annelik rolü ile başvurduğu ve annelik pratiklerine dair anlatılarının dinlendiği yerlerde yapılacak ataerkil yapı ve kalıpları dönüştürme politikası içinde kız çocuklarının ve kadınların kendilik gelişimini destekleyen sorgulatan, farkındalık kazandırıcı, güçlendirici ve özgürleştirici çalışmalar çok önemlidir. Bu kuruluşlara farklı sorunlarla başvuru da kadınların annelik anlatıları dinlendiğinde kadınları ve dolayısıyla da başvuru sorunu, çözümü ve sorunla baş etmeyi etkileyen bir durum olarak ataerkil aile yaşamındaki annelik ve babalık pratiklerindeki cinsiyete dayalı eşitsizlik ve dolayısıyla yoğun annelik pratikleri ve bunun kadın üzerindeki yansımaları görülecektir. Kuruluşlarda başvuru soruna yönelik çalışma gereksinimi göz önünde bulundurularak yapılan bir görüşme ve sonucunda yönlendirme yapılması kadınlar için bir dönüm noktası olabilecektir.

Sosyal çalışma mesleğindeki kolektif sorumluluk fikri, insan haklarının ancak ve ancak insanların yaşamlarında birbirlerine ve çevreye karşı sorumluluk aldığı ve topluluk içerisinde karşılıklı ilişkiler geliştirebildiği oranda gerçekleşebildiğinin (IFSW ve IASSW, 2014) farkında olarak aslında tüm bireylerin eşitsizlikler, ayrımcılıklar, baskılar karşısında sorumlu olduğunu ve birlikte hareket etmenin önemi ortaya çıkmaktadır. Annelik ideolojisinin eşitsiz temelinin ve kadınlar üzerinde yarattığı baskının görünürlüğüne rağmen, bunun görmezden gelinmesi ve bu baskının aracısı olunması dolayısıyla bu ideolojinin sürmesine neden olma durumu bu ideolojiden sorumlu olma sonucunu doğurmaktadır.

- Annelerin anlatılarının dinlendiği bir yer ihtiyacı kendini gösterirken, güçlendirici annelik çalışmalarının yapıldığı bir sivil toplum örgütünün kurulması bu ihtiyacın karşılanmasında önemli bir rol üstlenebilir. Ya da halihazırda var olan çalışmalara da eklemelerle bu yapılabilir.

Topluluk düzeyinde bunun nasıl olacağı ise kamusal ve sivil alanlarda yapılan çalışmalara eklenecek yeni anlayışlar ile de olabileceken, tamamen yeni tasarımlara da ihtiyaç vardır. Hays (1996, s. 176-177) “kadınların yükünü hafifletmek için en iyi şeyin, kadınlar için artan kamu gücü, bakımla ilgilenenler için kamu statüsünün artması ve çocuk yetiştirmeye daha fazla baba katılımı” olduğunu iddia etmiştir. Ancak yürütülen annelik ve babalık programlarına bakıldığında bunun desteklenmesinin ne kadar mümkün olduğu tartışmalıdır. Örneğin Bayraktar (2011) Anne Çocuk Eğitim Programı (AÇEP) kapsamındaki eğitimlerin toplumsal yanını irdeleyerek sosyal ve siyasal sonuçları üzerine kafa yorduğu çalışmasında kadınlara yönelik bu eğitimlerin hakim ideolojiye uygun şekilde makbul annelik söylemi çerçevesinde yürütüldüğünü ifade etmiştir. Modern annelik bilgisi ile donatılan bu eğitimlerde, çekirdek aile içinde annelik fantezisini bozmamak adına ataerkiden konuşmak imkansızlaştığını vurgulamıştır (Bayraktar, 2011, s.150-151-153). Dolayısıyla bu eğitimlerin verilmiş şeklinin değişmesi, eğitimlerde eşit toplumsal cinsiyet organizasyonundaki simetriyi sağlayacak şekilde annelik ve babalık vurgusunun önemi üzerinde durulmalıdır. Topçu (2016)’nın yapmış olduğu araştırmasında BADEP programına katılmış babaların hepsinin kendi çocuklarıyla daha yakın bir babalık ilişkisini istemekle birlikte, bunu gerçekleştirebilmelerinde hem sahip oldukları sermayelerin hem de bu sermayeler aracılığıyla eksenlerde elde ettikleri konumlarının büyük bir etkisi olduğu sonucuna ulaşması yapılan bu eğitimlerden farklı bir metodun gerekliliğini de göstermektedir. Bunun yanında babalar uygulamayı isteseler bile bakım rollerini destekler bir politikayla karşılaşmadığı, eşlerinin bakım yükünü paylaşacak toplumsal hizmetlerin eksik olduğu, ebeveyn izinleri gibi pek çok eksikliğin sıralandığı bu araştırma sonucu göstermektedir ki, anne merkezli bakımı destekleyen aile politikalarında değişiklikli işaret etmektedir. Bu değişiklikte aile politikalarının çocuk

bakımından sorumlu olma konusunda cinsiyet eşitliğini sağlanmasını destekleyecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

- Özellikle Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB)'nin yaptığı Aile Eğitim Programları ve Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV)'nin düzenlediği Anne Destek Programı (AÇEP) ve Baba Destek Programı (BADEP) programlarının içeriğine çocuğun iyilik halinin de sağlanabilmesi annelerin bu ideoloji dolayısıyla yaşadıkları baskının ve çocukla baba arasında kurulan ilişkinin sağlıksızlığının görünmesinin sağlanması, bunun değişimine yönelik kadınlarla ve erkeklerle yapılan çalışmalarda eşit sorumluluklara dayalı annelik ve babalık pratiklerinin geliştirilmesine dair bir strateji eklenmesi gereklidir. Bu eğitimlerin yaygınlaştırılmasının yanında eğitimler sonucunda annelik ve babalık pratiklerinde değişim olup olmadığı da değerlendirilmelidir.

Çocuğun madde bağımlılığının keşfi ve annelerin şüpheleri karşısında erişiminin kolaylaştırılması

Bu çalışmada annelerin ilk başta çocuklarındaki değişiklikleri görüp madde kullanımı fikrinin akıllarına gelmemesi madde bağımlılığının kendi ailelerinde olabileceği düşüncesinin imkansızlığı ve toplumda kötü ailelerde bağımlılığın görüldüğü inancı ile açıklanması, bu konuda toplumsal algı ile çalışılmasını gerektirmektedir.

- Bu yüzden madde bağımlılığının bireysel, sosyal, çevresel etkenleri hakkında bilgilendirmelere ağırlık verilmelidir. Bu bilgilendirmelere ek olarak bağımlılığın gelişim evrelerinin ve bağımlılığın doğasının anlaşılmasındaki zorluk (iyi annelik kurgusunun yıkımına direnç) dolayısıyla bu konuda da toplumun bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Bu konuda medya aracılığıyla yapılacak bilgilendirme çalışmaları etkin olabilirken, ebeveynlerin -çoğunlukla annelerin- başvurduğu eğitim ve sağlık alanları temel alınarak özellikle okullarda ve aile sağlığı merkezlerinde özellikle 12 yaş ve üstü çocuğu olan ebeveynlere bilgilendirmeler yapılmalıdır. Bunun yanında aile sağlığı merkezlerinde şüphe uyandıran durumlara dair bilgilendirmeler ve paylaşımları yönünde teşvik edici broşür ve afişlerin yaygınlaştırılması gereklidir. Okullarda ve aile sağlığı merkezlerinde özellikle bu bilgilendirme çalışmalarını yapabilecek, kadınların yaşadıkları sorunları yargılanmadan paylaşabileceklerini bildikleri, ebeveynlerle birlikte çalışma ile koruyucu-önleyici çalışmaların planlamasının yapabilecek, psiko-sosyal destek hizmeti sunabilecek ve soruna uygun gerekli yönlendirmeyi yapabilecek profesyoneller ve özellikle de sosyal çalışmacılar istihdam edilmelidir.

Çocuğun madde bağımlılığında annelerin görünümü ve güçlendirici uygulamalar

Çocuk ve genç refahı politikaları ve uygulamalarında, annelere kendi başlarına bir insan olarak kendi ihtiyaçları, duyguları ve deneyimleri ile ilgili olarak değil, sadece çocukların doğrudan bakıcısı olarak bakılmaktadır. Ancak gözden kaçırılan bir durum, çocuğun madde bağımlılığı gibi sorunlarda annelerin depresyon yaşamasına neden olan asimetrik cinsiyet organizasyonunda, Sheppard ve Kelly (2001)'nin belirttiği gibi annenin ihtiyaçları görmezden gelinerek çocuğun yararına etkin bir şekilde odaklanmanın mümkün olmadığıdır. Madde bağımlılığında annelerin yaşadıklarına dair genel kanılarla çocukların bağımlılığı ile mücadele üzerinden hizmetlerin yapıldığı ve annelerin yaşadıkları üzerinde durulan ve baş etme konusunda destekleyici çalışmaların olmadığı bilinmektedir. Bu konuda Samba eğitimlerinin bağımlılık hakkında temel bir bilgi oluşturmak anlamında önemli iken, annelerin kendi yaşadıklarının paylaşılacağı ortamın olmadığı bir eğitim programı olduğu için baş etme pratikleri konusunda da yetersiz olduğu ortaya çıkmıştır. Kadınların kendilerine kendine yardım destek grupları çalışmaları ise kadınların bağımlılık sorununda önemli bir yol kat etmelerine yardımcı olsa da, teorik temelindeki bağımlıya bağımlılık ve hastalık gibi patolojik söylemlerin etiketleyici yanı mağdur suçlamaya itmektedir. Kadınların yaşam sorgulamalarına ve bağımlılık dolayısıyla geçirdikleri cinsiyete dayalı farklı süreçlere, ilişkilerinin kök yapılanmasına dair sorularına tam yanıt bulamadıklarını ve etkili baş etme yöntemini geliştirmekte zorlandıklarını (annelik ideolojisinin etkisiyle) göstermektedir. Bu yüzden de bu modellere ek modellere ihtiyaç vardır. Bu modeller kadınların kendi yaşadıklarını en iyi bilen kişiler olarak kendilerinin katılımı ile geliştirilmelidir. Bu önerilenlerin değerlendirilmesi ve geliştirilmesi alınan geri bildirimlerle sağlanmalıdır. Modellerin uygulanabileceği kuruluşlar ise annelerin yakından ulaşabilecekleri sosyal hizmet merkezleri ve sosyal uyum birimleri gibi yerelde olan merkezler olabilir.

- Kuramsalda ayrıntılı olarak anlatıldığı gibi uluslararası düzeyde farklı toplum yapılarındaki ailelerde etkili olduğu kanıtlanmış özel bir destek modeli olan madde bağımlılarının ailelerini desteklemek için stres-gerginlik-başa çıkma-destek (SGBD) modelinin temelinde geliştirilen 5-adım yöntemi (Copello, Templeton, Orford ve Velleman, 2010) annelerle çalışmalarda model olarak uygulanmalıdır. Bu model Türkiye’de de birinci basamak sağlık hizmetlerinde uygulanabilir. (Modelin ayrıntılı bir şekilde nasıl uygulanacağını tanıttığı makale için bkz: Copello ve diğ., 2000)
- Çocuğun madde bağımlılığında annelerle yapılacak çalışmalara dair bir diğer öneri, zarar azaltma destek grubunun yapılmasıdır. Bu grup çalışmasında Denning (2010) zarar azaltma terapisi ilkelerini sadece kullanıcılarına değil aynı zamanda yakın çevrelerindeki etkilenen bireylere yönelik uyguladığı bir çalışmada bağımlıya bağımlılık hareketi

kültürüne karşı koyarak Al-Anon ve Nar-Anon gibi kendine yardım destek gruplarına alternatif oluşturma hedeflemiştir. Grup çalışmasında madde bağımlılığı olan bireylerle yapılan zarar azaltma çalışmalarındaki ilkelere benzer ilkeler kullanılırken, etkilenen yakının kendi kararlarını verme aşamasında isteklerini ve yaşadıkları zor koşulları sorgulamaları için meydan okumasına, keşfetmelerine, sağlıksız seçimleri görmelerine ve bundaki motivasyonlarının anlamaları ve kendilerine yönelmelerine ve böylelikle bağımlılığı olan bireyin yolundan çekilerek yardıma ihtiyacı olduğu zaman hazır bulunmalarına yönelik destek süreci izlenir (Denning ve diğ., 2004 akt. Denning, 2010).

Yukarıdaki iki çalışma modeli de madde bağımlılığından etkilenen aile üyelerinin çoğunlukla etkili baş etme yöntemini bulmalarına yöneliktir. Bu tez çalışmasında da annelerin çocuklarının madde bağımlılığı karşısında yaşadıkları zorlu süreçlerin (suçla(n)ma, utanma, gizle(n)me, çevreden uzaklaşma gibi) ve çocukları ve çevreleri ile etkileşimleri temelinde geliştirdikleri baş etme pratiklerinin temelindeki ataerkil aile yapısındaki annelik ideolojisi olduğu için yukarıdaki model önerilerinin geliştirilerek, annelerin eşitsiz, baskı yaratan güçlerin ve koşullarının tanımlanması, bunlar karşısında değişim ihtiyacının belirlenmesi gereklidir. Collins'in belirttiği gibi sosyal çalışmacıların kadın müracaatçılarının mağduriyet yaşamalarına neden olan baskıcı güçlerin tanımlanmadan iyileşmelerini beklemekten, cinsiyetçi, ırkçı ve heteroseksist kültürün temeliyle mücadele edilmeksizin sağlıklı aileler veya yaşamlar yaratılamayacağından (Collins, 1993) ve annelerle etkileşimlerinin “annelerin kendi zorluklarının nedenlerini araştırmak için bir araç olarak kullanılması gerekmektedir (Hale, 1991 akt. Carolyn, Jan ve Linda, 1994). Bu bakımdan sosyal çalışmada çocuğun uyuşturucu madde bağımlılığında annelerle çalışmada yeni bir modele ihtiyaç vardır.

- Bu çalışmada öneri olarak çocuğun madde bağımlılığında annelere yönelik feminist perpektifle tasarlanmış, Orford ve diğ.'nin geliştirdiği 5 adım modelinin aşamaları ile harmanlanmış bir grup çalışmasının yaşanan bu sorunların çözümünde etkili olacağını düşünmekteyim. Bu sayede çocuğun madde bağımlılığı ve bu sayede günyüzüne çıkan annelik ideolojisinin yarattığı baskı ile çalışılabilecektir. Bu çalışmada annelerin yaşamlarına dair düşünömsel bir uygulama yapılarak; baskıların ve bu baskıların nedenlerinin, toplumsal cinsiyete dayalı farklı pratiklerin nedeninin sorgulandığı ve tanımlandığı, bağımlılık ve annelikte kişisel olanın politik olduğuna dair algının oluştuğu yani farkındalık ve bilinç artışının sağlandığı, değişim ihtiyacının tanımlandığı ve öz-düşünömsel süreçten sonra eşitsizliklerle, dışlanmayla ve stresle baş etme pratiklerinde beceri ve bilgi ile desteklenmiş güçlenmiş annelik pratiklerinin oluşması yönünde bir planlama yapılmalıdır. Bunun yanında sosyal değişim için de örgütlenme ve kolektif sese

ulaşmanın yolunu sağlayabilir. Çalışma kadınların, erkeklerin ve çocukların yaşamlarını ve ilişkilerini güçlendirecek bir sosyal değişim sağlayacaktır. Bu çalışma planlanırken özellikle daha öncesinde kadınlarla yapılmış olan feminist grup çalışmalarından yararlanılabileceği gibi literatürde annelik hakkında yapılmış feminist bir grup çalışmasına rastlanamamıştır.

- Kadınların anlatılarında baş etme ve sosyal destek anlamında ortaya çıkan benzer sorunları yaşayanların kendilerini anladığı ve daha çok onlarla görüşüp paylaşımda bulunmaları, anneler için Nar-Anon gibi buluşma alanlarının yaratılması ve artırılması ve internet üzerinden de birbirlerine ulaşabilecekleri mecralar yaratılmalıdır. Dolayısıyla bu ihtiyacın görünmesi ve karşılanması için kamusal ve sivil girişimlere gereklidir.
- Günümüz koşullarında online iletişim kanallarının gelişmesi ile benzer sorunları yaşayanların birbirine ulaşmaya başladığı sosyal medya, bloglar gibi yerlerde örgütlenme, paylaşım, bilgilenme faaliyetlerinin yapıldığı bilinmektedir. Türkiye’de son dönemlerde ortaya çıkan annelere dair bloglarda da kadınlar anneliğe dair bazı karşıt anlatılarını dile getirmeye başladıkları görülmektedir. Tüm bunlar annelerin toplum içinde sesini çıkarmaya olan ihtiyacını göstermektedir. Dolayısıyla çocuğun madde bağımlılığı sorununda da annelik çalışmalarının bu kanallar kullanılarak geniş kitlelere ulaşılması sağlanmalıdır.
- Kuramsalda yer verildiği gibi Galatasaray Lisesi önünde yapılan basın açıklamaları ve kadınların da dile getirdiği Facebooktaki Türkiye Bağımlı Aileleri Dayanışma Grubu, Madde Bağımlısı Yakınları Bilgi Paylaşım Ağı gibi facebook grupları kadınların dayanışma ve birlikte hareket etme isteklerini de göstermektedir. Annelerin harekete geçmesi olarak bu oluşum toplumda kadının anne olarak çocuğu için hak arayışı içerisinde olması kabul görürken, bu sayede aslında kadının annelik rolünün güçlendirici ve özgürleştirici olarak da kullanabileceği akılda tutulmalıdır.

Madde bağımlılığı, çocuk ve aileler için koruyucu sosyal politikalar

Ancak bağımlılık sorununda etkilenen aile üyelerinin ihtiyaçlarını ele almak için tek bir müdahale türünün etkili bir şekilde ilerlemesi pek mümkün değildir. İçinde bulunulan sosyal bağlamlarda bağımlılık problemlerinin sosyal nedenlerini ve sıklıkla bağımlılık problemlerine eşlik eden sosyal ve ekonomik zorlukları ele alan daha geniş topluluk ve ulusal kalkınma programlarının bir parçası olmalıdır (Baker ve Velleman, 2007; Singer, 2008 akt. Orford ve diğ., 2013). Bu çalışmada kadınlarla yapılması önerilen bireysel ve grup çalışmalarının yanında madde bağımlılığının sosyal nedenleri üzerinde durularak oluşturulacak sosyal politikalar kadınların yaşadığı birçok sorunu önleyici olması bakımından önemlidir.

- Kentleşme, mekan ve çevresel düzenlemeler açısından bakıldığında tüm bireylerin kendi semtlerinde erişebileceği sosyal ve kültürel imkanların kamu tarafından sunulması gereklidir.
- Koruyucu-önleyici çalışma açısından çocukların sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlere yönlendirilmesini sağlayacak kamusal çalışmaların artması gerekmektedir. Bu konuda özellikle yerel yönetimlere önemli roller düşmektedir.
- Hem koruyucu önleyici hem de iyileştirici müdahaleleri içeren sosyal belediyeçilik ve 2016-2018 Ulusal Uyuşturucu ile Mücadele Strateji Belgesinde bağımlılık konusunda çalışmaları desteklemesi konusundaki rol ve sorumluluğu kapsamında, madde bağımlılığı olan bireylere ve yakınlarına yönelik hizmetleri artırmalıdır. Bu konuda özellikle ihtiyacı yakından görülmesi ve karşılanması, kaynaklara ve bireylere erişimin kolay olması bakımından belediyeler çok stratejik önemdedir. Bunun yanında AÇSHB'ye bağlı yereldeki SHM'lerinde bu konuda çalışma yapması gereklidir.

Madde bağımlılığı, çocuk ve aileler için tedavi ve rehabilite edici sosyal politikalar

- Ailelerin tedavi sürecine dair yaşadıkları sorunlar göz önünde bulundurulduğunda; kamunun sunduğu bir hizmet olarak madde bağımlılığı tedavi merkezlerinin ve bireye birlikte ailelerle çalışmalar yapılması için psikososyal alanda çalışan profesyonellerin sayısının artırılması gerektiği ortadadır.
- Madde bağımlılığı sorununda kadınların dile getirdiği tedavi sonrası hizmetlerin eksikliği iken Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB)'nin sosyal uyum birimleri (SUB) ve sosyal hizmet merkezleri (SHM) gibi yerelde hizmet veren kuruluşlarında madde bağımlılığı ve danışmanlık konusunda destek sunumu yapılması özellikle etkilenene aile üyeleri ile çalışma yapılması bakımından da önemli bir birim olarak görülmelidir. Bu merkezlerde bağımlılık sorununda etkilenen aile üyeleri ile çalışmak temel bir pratik olarak algılanmalıdır. Örneğin “Çocuğun madde bağımlılığında annelerin görünümü ve güçlendirici uygulamalar” başlığı altında sunulan destek modellerinin bu birimlerde uygulanması hem bağımlılığı olan bireyler hem de etkilenen aile üyeleri için faydalı olacaktır.
- Türkiye’de toplum ruh sağlığı merkezlerinde (TRSM) madde bağımlılığı olan bireylere ve yakınlarına yönelik hizmetlerin olmayışı, toplum içerisinde birey, aile, grup ve topluluk çalışmasının yapılmasının önündeki en büyük engellerdendir. TRSM’lerde sunulan bireylere ve aile üyeleri ile yapılan psiko-eğitim, bireysel görüşmeler, paylaşım grupları, vaka yönetimi, zarar azaltma çalışmaları, düzenli kontrol ve takip gibi çalışmaları gibi etkinlikler hem bağımlılığı olan bireyler için hem de yakınları için önemli

bir destek ve dayanışma imkanı sağlayabilir. Bunun yanında TRSM'lerde bireyler ve aileleri güçlendirilmesi önemliyken toplum bilinçlendirmeleri yapılarak etiketlenme, dışlanma bağlamında da toplumla çalışmalar yapılması, annelerin dile getirdiği içsel ve çevresel etkenleri olan bu sorunların çözümü de olabilir. Bu yüzden TRSM'ler madde bağımlılığı konusunda da hizmet vermelidir. Richert ve diğ., (2018)'nin belirttiği gibi uyuşturucu madde bağımlılığında iyileştirmeye yönelik daha fazla önlemler alınması, ebeveynlerin kırılganlığının azaltılmasına da yardımcı olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. TRSM'lere benzer şekilde SUB'larda yapılmaya çalışılan rehabilitasyon odağındadır. Ancak TRSM'lerdeki gibi mikro, mezzo ve makro düzeylerde çalışmalar genişletilmelidir.

Sosyal hizmet eğitimi ve annelik

Sosyal hizmet eğitiminde; annelik, çocuk refahı, aile değerlendirmesi, aile terapisi veya çift danışmanlığı üzerine kurslar ve metinler aracılığıyla, çocukların ihtiyaçları ve uygun aile yaşamı hakkında belirli ideolojik mesajlar içeren ve ileten kurslar aracılığıyla örtük olarak ele alınmaktadır. Nadiren, “annelik”, sosyal hizmet eğitiminde sosyal olarak yapılandırılmış bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır (Davies ve Krane, 1997). Bu kapsamda sosyal hizmet eğitiminde ayrı olarak annelik meselesi ele alınmalıdır.

- Sosyal hizmet eğitimde feminist sosyal hizmet derslerinde veya ayrı olarak annelik üzerine bir ders ile ataerkil aile yapısında eşitsiz toplumsal cinsiyete dayalı rol dağılımları bağlamında annelik ideolojisi, annelik ideolojisinin yarattığı baskısı eğitim müfredatında yer edinmelidir. Verilen eğitimde ilerdeki sosyal çalışmacıların kendilerinde hakim olan annelik anlayışının ne olduğunu sorgulaması, müracaatçıları ile çalışırken annelik ideolojisini besleyen ve pekiştiren uygulamalardan kaçınması, kadınlarla, ailelerle, çocuklarla ilgili farklı sorunlarda dahi annelik ideolojisinin hakimiyetinin bir sorun olarak diğer sorunları ve baş etmeyi de etkilediği vurgulanmalıdır. Örneğin anneliğin tarihsel ve sosyal inşası ile ele alan bir ders McGill Üniversitesi, Sosyal Hizmet Okulu'nda “Annelik ve Sosyal Hizmet Müdahalesi” adı ile yürütülmektedir (Davies ve Krane, 1997).

İleri araştırma önerileri

- Çocuğun madde bağımlılığında annelik ideolojisinin nasıl işlediğini gösteren bu çalışmadan sonra yapılacak olan başka araştırmalarda sosyal çalışma uygulaması kapsamında annelerin güçlenmesi için deneysel çalışma ile kadınlarla çalışmalar

yapıldığında nasıl sonuçlar elde edileceğine ilişkin bir araştırma üzerinde durulması tamalayıcı olacaktır.

- Annelik ideolojisinin baskısının aksine çocuğun madde bağımlılığında babalarla babalık üzerinden çalışma yapılması, sürecin onlar tarafından deneyimlendiğinin ve nasıl anlatıya dönüştüğünün görülmesi ilginç olacaktır. Bunun yanında hem annelerle hem babalarla cinsiyetin bir değişken olarak alındığı çalışmaların yapılması bu konudaki toplumsal cinsiyete dayalı farklılıkları göstermek için yararlı olabilir.
- Annelik ideolojisinin sosyal çalışmacıların uygulamalarına nasıl yansıdığı üzerine bir başka araştırma da yapılmalıdır. Çünkü bu araştırmanın kuramsal çerçevesinde belirtildiği gibi sosyal çalışmacılarda farkında olmadan ya da olarak, ideolojiyi ve eşitsizliği pekiştiren yaklaşımların olabildiği dolayısıyla bunun ortaya konulması açısından yapılacak böyle bir araştırma çok önemlidir. Bu araştırmanın sonucuna göre sosyal çalışmacılara yönelik bir düşünümsel uygulama gerçekleştirilebilir.
- Farklı sorunlar ve farklı anneliklere ilişkin annelik ideolojisinin nasıl işlediğini gösteren araştırmaların yapılması, annelik ideolojisinin hayatın farklı alanlarında nasıl işlediğinin gösterilmesi açısından gereklidir.
- Nar-Anon gibi kendine yardım destek gruplarına katılan annelerle boylamsal yöntem ile yapılacak çalışmalar annelerin anlatılarının dönüşümünü yakalamak açısından gereklidir.
- Anlatı araştırması yaklaşımının sosyal hizmette yeni yeni kullanılmaya başlanması dolayısıyla anlatı araştırma yaklaşımı ile kurgulanmış daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Anlatı araştırmasının sağladığı meta anlatıların bireyler üzerindeki yansımalarını göstermesi ve karşıt anlatı geliştirmenin zorluğunu ancak mümkün olduğunu göstermesi bakımından insanı anlama ve sosyal değişimi sağlama çabası içerisinde olan sosyal çalışma için çok önemlidir.

KAYNAKÇA

- Abel, E. K. (1998). Turn-of-the-century conflicts between charity workers and women clients. *Journal of Women's History*, 10, 32-52.
- AÇSHB (Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı), Sosyal Uyum Birimleri, Erişim: <https://alo183.aile.gov.tr/mevzuat-bilgi-portali/sosyal-uyum-birimleri> 23 Şubat 2018
- Agnew, E. N. (2003). Shaping a civic profession: Mary Richmond, the social gospel, and social work. In W. J. Deichmann Edwards, & C. De Swarte Giifford (Eds.). *Gender and the social gospel* (pp. 116-166). Urbana, IL: University of Illinois Press.
- Akdeniz Bülten, (10.01.2016). Bağımlı Yakınlarından Mektup, Erişim: <http://www.akdenizbulten.com/bagimli-yakinlarindan-mektup/16012/> 09.08. 2017
- Aksu Bora, (2004). Feminizm: Sınırlar ve İhlal İmkani, *Birikim Dergisi*, Sayı: 184-185.
- Aktaş, G. (2013). Feminist söylemler bağlamında kadın kimliği: Erkek egemen bir toplumda kadın olmak. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30(1).
- Allan, J. (2004). Mother blaming: a covert practice in therapeutic intervention. *Australian Social Work*, 57(1).
- Altınova, H. H. (2016). *Şizofreni Hastalarında Bakım Verenlerde Bağlanma ve Gruplarla Sosyal Hizmet Müdahalesi*. Sosyal çalışma Yayınları.
- American Society of Addiction Medicine. (2011). Public policy statement: Short definition of addiction. Available from <http://www.asam.org>. Erişim: 16.08.2018
- Andrews, M. (2002). Introduction: Counter-narratives and the power to oppose. *Narrative Inquiry*, 12(1): 1-6.
- AÇEV (Anne Çocuk Eğitim Vakfı). (2017). *Türkiye'de ilgili babalık ve belirleyicileri*. İstanbul: AÇEV.
- Arcidiacono C, Velleman R, Procentese F, Albanesi C, Sommantico M. (2009). Impact and coping in Italian families of drug and alcohol users. *Qualitative Research in Psychology*; 6: 260-280

- Arendell, T. (1999). Hegemonic Motherhood: Deviancy Discourses and Employed Mothers' Accounts of Out-of-School Time Issues, *Working Paper No. 9*, Center for Working Families, University of California, Berkeley
- Arendell, T. (1999). *Mothering and motherhood: A decade in review*. (Center for Working Families, University of California, Berkeley).
- Arendell, T. (2000). Conceiving and investigating motherhood: The decade's scholarship. *Journal of Marriage and the Family*, 62(4), 1192-1208.
- Arıkan, Z., Yasin Genç, D., Çetin Etik, D., Aslan, S., ve Parlak, P. İ. (2004). Alkol ve Diğer Madde Bağımlılıklarında Hastalar ve Yakınlarında Etiketleme. *Journal of Dependence*, 5, 52-56.
- Asher, R., ve Brissett, D. (1988). Codependency: A view from women married to alcoholics. *International Journal of the Addictions*, 23, 331-350.
- Aslan, Ö. (2007). Politics of Motherhood and the Experience of the Mothers of Peace in Turkey. *Institute for Graduate Studies in the Social Sciences*.(MA Dissertation). Boğaziçi University.
- Aykara, A. (2015). *Zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşantılarının değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmetler Anabilim Dalı.
- Badinter, E. (2011). *Kadınlık Mı Annelik Mi?*. İstanbul: İletişim.
- Baltaş, Ş. (2014). *Annemle Konuşmalar*, Ayizi Kitap.
- Bancroft, A., Carty, A., Cunningham-Burley, S., ve Backett-Milburn, K. (2002). Support for the Families of drug users: A review of the literature. *Scottish Executive - Effective Interventions Unit*.
- Barretti, M. (2001). Social Work, Women and Feminism: A Review of Social Work Journals, 1988-1997. *Affilia*, 266-294.
- Bayraktar, S. (2011). *Makbul Anneler Müstakbel Vatandaşlar*. Ankara: Ayizi Yayıncılık.
- Beauvoir, S. D. (1993). *Kadın: İkinci Cins*. Basım, İstanbul: Payel.

- Berlin, S., ve Kravetz, D. (1981). Women as Victims: A feminist social work perspective. *Social Work*, 26(6), 447-449.
- Beydili Gürbüz, E. (2017). Mevsimlik Tarım İşçisi Kadınların Annelik Deneyimleri: Şanlıurfa, Cihanbeyli ve Çarşamba Örneğinde Bir Panel Araştırması. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmetler Anabilim Dalı.
- Bhasin, K. (2003). *Toplumsal cinsiyet*, çev. K. Ay, İstanbul: Kadav.
- Bora, A. (2001). Türk Modernleşme Sürecinde Annelik Kimliğinin Dönüşümü. *Yerli Bir Feminizme Doğru*, 77-107.
- Bora, A. (2005). *Kadınların Sınıfı*. (6.baskı) İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Bora, A. (2011). *Kadınların sınıfı ücretli ev emeği ve kadın özneliğinin inşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, A., ve Üstün, İ. (2005). “Sıcak Aile Ortamı” Demokratikleşme Sürecinde Kadın Ve Erkekler. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Bortolon, C.B., Signor, L., Moreira, T.C., Figuerio, L.R., Benchaya, M.C., Machado, C.A., Feriogo, M., Barros, H.M.T. (2016). Family functioning and health issues associated with codependency in families of drug users, *Ciência Saúde Coletiva*, 21:1.
- Bourdieu, P. (2013). *Bilimin toplumsal kullanımları: Bilimsel alanın klinik bir sosyolojisi için*. Ankara: Heretik.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. J. D. (2003). *Düşünümsel Bir Antropoloji için Cevaplar*, Çeviren: Nazlı Ökten, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozok, M. (2011). *Soru ve Cevaplarla Erkeklikler*. İstanbul: Sogep.
- Bruner, J. S. (2003). *Making stories: Law, literature, life*. Harvard University Press.
- Butler, R., ve Bauld, L. (2005). The parent’s experience: coping with drug use in the family. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 12(1) 35-45.
- Caplan, P. J. (1998). Mother-Blaming. In “Bad Mothers”: The Politics of Blame in Twentieth-Century America, In Molly Ladd-Taylor & Lauri Umansky (Eds.), *Bad mothers: The*

- politics of blame in twentieth century America* (pp.198-219). New York: New York University Press.
- Carolyn, N., Jan, M. ve Linda, C. (1994). Feminist Practice with Mothers of Children at Risk? an Exploration of the Dilemmas in Child Welfare Practice, *Women in Welfare Education*. (1). (<http://www.freepatentsonline.com/article/Women-in-WelfareEducation/199989523.html>)
- Cermak, T. (1986). Children of alcoholics and the case for a new diagnostic category of codependency. *Alcohol Health and Research World*, 8(4), 38-42.
- Choate, PW. (2011). Adolescent addiction: What parents need? *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 30, 1359- 1364.
- Chodorow, N. (1978). *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. Berkeley: University of California Press.
- Church, S., Bhatia, U., Velleman, R., Velleman, G., Orford, J., Rane, A., ve Nadkarni, A. (2018). Coping strategies and support structures of addiction affected families: A qualitative study from Goa, India. *Families, Systems, & Health*, 36(2), 216.
- Clandinin, D. J. ve Huber, J. (2010). *Narrative inquiry*. In B. McGraw, E. Baker & P. Perterso (Eds), *International encyclopedia of education* (3rded.). New York, NY: Elsevier.
- Clandinin, D. J., (Ed) (2007). *Handbook of narrative inquiry: Mapping a methodology*, Thousands Oaks, CA: Sage.
- Clandinin, D. J., ve Connelly, F. M. (2000). *Narrative inquiry: Experience and story in qualitative research*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Collins, B. (1986). Defining Feminist Social Work. *Social Work*, 214-219.
- Collins, B. G. (1993). Reconstruing Codependency Using Self-in-Relation Theory: Feminist Perspective, *Social Work*, 38:4, 470-476.
- Collins, P. (2000). *Black feminist thought: Knowledge, consciousness, and the politics of empowerment*, second edition. New York: Routledge.

- Collins, P. H. (1994). Shifting the center: Race, class, and feminist theorizing about motherhood. *E. N. Glenn, G. Chang, and L. R. Forcey (Ed) Mothering: Ideology, Experience, and Agency*, (s. 45-65). Routledge: New York London.
- Connell, R.W. (1995). *Masculinities*, Berkeley: University of California Press.
- Connelly, F. M. ve Clandinin, D. J. (1990). Stories of experience and narrative inquiry. *Educational Researcher*, 19(5), 2 - 14.
- Connelly, F. M. ve Clandinin, D. J. (2006). Narrative inquiry. *Handbook of complementary methods in education research*, 3, 477-487.
- Coohey, C. ve Zhang, Y. (2006). The role of men in chronic supervisory neglect. *Child Maltreatment*, 11(1), 27-33.
- Cook, J. A. ve Fonow, M. M. (1986). Knowledge and women's interests: Issues of epistemology and methodology in feminist sociological research. *Sociological Inquiry*, 56(1), 2-29.
- Copello, A., Orford, J., Velleman, R., Templeton, L., Krishnan, M. (2000). Methods for reducing alcohol and drug related family harm in non-specialist settings, *Journal of Mental Health*, 9:3, 329-343.
- Copello, A., Templeton, L., Orford, J., Velleman, R., Patel, A., Moore, L., ... ve Godfrey, C. (2009). The relative efficacy of two levels of a primary care intervention for family members affected by the addiction problem of a close relative: a randomized trial. *Addiction*, 104(1), 49-58.
- Corbin, J. ve Morse, J. M. (2003). The unstructured interactive interview: Issues of reciprocity and risks when dealing with sensitive topics. *Qualitative inquiry*, 9(3), 335-354.
- Cori, J.S. (2014). *Var'olan Annenin Yok'luğu: Verilmeyen sevginin telafisi (The Emotionally Absent Mother: A Guide to Self-Healing and Getting the Love You Missed)* Çev. Erhan Akay, Okuyan Us Yayınları.
- Cowan, G. ve Warren, L. (1994). Codependence and gender stereotyped traits. *Sex Roles*, 30, 631-645.

- Crawford, N.D., Rudolph, A.E., Jones, K., ve Fuller, C. (2012). Differences in self reported discrimination by primary type of drug used among New York City drug users. *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 36(6), 588.
- Cree, V.E., ve Dean, J.S. (2015) Exploring social work students' attitudes towards feminism: opening up conversations, *Social Work Education*, 34:8, 903-920, DOI: 10.1080/02615479.2015.1081884
- Cullen, J., ve Carr, A. (1999). Codependency: An empirical study from a systemic perspective. *Contemporary Family Therapy*, 21, 505–525.
- Dadich, A. (2010). Expanding our understanding of self-help support groups for substance use issues. *Journal of drug education*, 40(2), 189-202.
- Danışmaz Sevin, M. ve Erbay, E. (2019). AMATEM’de İkinci Kez Tedavi Gören Madde Bağımlılarının Madde Kullanımına İlişkin Yaşam Deneyimleri, *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*. Advance online publication. doi: 10.15805/addicta.2019.6.3.0059
- Davies, L., ve Krane, J. (1997). Shaking the legacy of mother blaming: No easy task for child welfare, *Journal of Progressive Human Services*, 7:2, 3-22
- Davies, S., Collings, J., ve Krane, J. (2003). Making Mothers Visible: Implications for Social Work Practice and Education in Child Welfare. *Journal for the Association for Research on Mothering*, 5(2), 158-169.
- Denning, P. (2010). Harm reduction therapy with families and friends of people with drug problems, *Journal of Clinical Psychology: In Session*, Vol. 66(2), 164-174, DOI: 10.1002/jclp.2067
- Denzin, N. K. (1978). *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*. (Second Edition). McGraw-Hill Book Company.
- Dilbaz, N. (2012). *Madde Kullanım Riski ve Madde Bağımlılığından Korunma*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Aile Eğitim Programı. Ankara.
- Dion, K. (2014). “That's What I Meanby a Hundred Little, a Thousand Little Deaths...”: A case study of the grief experienced by the mother of a substance abusing child, *MEDSURC Nursing*, 23: 6.

- DiQuinzio, P. (1999). *The Impossibility of Motherhood: Feminism, Individualism, and The Problem of Mothering*. Routledge: New York London.
- Dominelli, L. (2002a). 'Feminist theory', in M. Davies (ed.) *The Blackwell Companion to Social Work*, 2nd edn, Oxford: Blackwell.
- Dominelli, L. (2002b). *Feminist Social Work Theory and Practice*, London: Palgrave.
- Dominelli, L. ve McLeod, E. (1989). *Feminist Social Work*, Basingstoke: Macmillan.
- Dominelli, L., Strega, S., Callahan, M., ve Rutman, D. (2005). Endangered children: Experiencing and surviving the state as failed parent and grandparent. *British Journal of Social Work*, 35(7), 1123-1144.
- Donovan, J. (2005). *Feminist teori*. (Çev. A. Bora, M. A. Gevrek ve F. Sayılan,). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Douglas, S. J., ve Michaels, M. W. (2004). *The mommy myth: The idealization of motherhood and how it has undermined women*. New York: Free Press.
- Doweiko, H. E. (2008). *Concepts of chemical dependency*. Belmont. CA: Cengage Learning.
- Dunkerley, S. (2017). Mothers matter: A feminist perspective on child welfare-involved women, *Journal of Family Social Work*, 20:3, 251-265.
- Ege, A. (2018). *Ergenlerin Sorunlarının ve Algıladıkları Sosyal Desteğin Gelecek Beklentilerine Etkilerinin İncelenmesi: Altındağ Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmetler Anabilim Dalı.
- Eisenstein, H. (2000). *Contemporary Feminist Thought (Çağdaş Feminist Düşünce)* (Çev. Yelda Yücel), Sayı 62.
- Ekinci, S., Yalçınay, M., Kural, H.U., ve Kandemir, H. (2016). madde bağımlılığı olan hastaların ebeveynlerinde öfke düzeyi: Öfkenin, depresyon ve anksiyete düzeyi ile ilişkisi, *Klinik Psikiyatri*. 19:125-129.
- Enge, J. (2013). *Social Workers' Feminist Perspectives: Implications for Practice*, Master of Social Work Clinical Research Papers School of Social Work, St. Catherine University.
- Evans, J. (1995). *Feminist theory today: An introduction to second-wave feminism*. London: Sage.

- Featherstone, B. (1999). Taking mothering seriously: The implications for child protection. *Child and Family Social Work*, 4, 43-54.
- Feigelman, W., Jordan, J.R., ve Gorman, B.S. (2011). Parental grief after a child's drug death compared to her death causes: Investigating a greatly neglected bereavement population. *Omega*, 63(4), 291-316.
- Firestone, S. (1970). *The dialect of sex. The Case for Feminist Revolution*, New York: Morrow.
- Fischer, J. L., Spann, L., ve Crawford, D. (1991). Measuring codependency. *Alcoholism Treatment Quarterly*, 8(1), 86-100.
- Folkman, S. ve Moskowitz, J. T. (2004). Coping: Pitfalls and promise. *Annual Review of Psychology*, 55, s. 745-774.
- Frank, P., ve Golden, G. (1992). Blaming by naming: Battered women and the epidemic of codependency. *Social Work*, 37, 5-6.
- Garey, A. I., ve Arendell, T. (2001). Children, Work and Family: Some Thoughts on. *Mother Blame*", Rosanna Hertz & Nancy L Marshall, eds, *Working Families: The Transformation of the American Home*, 293-304.
- Gedik, E. (2008). *Ideological Ambivalence of Motherhood in the Case of 'Mothers of Martyrs' in Turkey*. Doctoral dissertation, MA thesis, Middle East Technical University.
- Gentlewarrior, S., Martin-Jearld, A., Skok, A. ve Sweetser, K. (2008). Culturally Competent Feminist Social Work Listening to Diverse People, *Affilia: Journal of Women and Social Work*, 23:3, 210-222.
- Gezer Tuğrul, Y. (2018). Erken yaşta evlendirilen kadınların evlilik süreçleri, deneyimleri ve sonraki yaşamları üzerine nitel bir çalışma, *Sosyoloji Notları*, 1(2).
- Gibbon, H.F. (2010). Learning to mother: the definition of motherhood by participants in a welfare reform parenting class, *International Journal of Sociology of the Family*, Vol. 36, No. 1, pp.49-63
- Glenn, E. N., Chang, G. ve Forcey L. R. (ed) (1994) *Mothering: Ideology, Experience and Agency*. Routledge: New York London.
- Gordon, T. (1990). *Feminist mothers*. Macmillan International Higher Education.

- Green, F. J. (2008). Feminist Motherline. *Feminist Mothering*, 161.
- Green, F. J. (2009). Feminist Mothering: Challenging Gender Inequality by Resisting the Institution of Motherhood and Raising Children to be Critical Agents of Social Change. *Socialist Studies/Études Socialistes*, 1(1).
- Green, F. J. (2015) Re-conceptualising motherhood: reaching back to move forward, *Journal of Family Studies*, 21:3, 196-207, DOI: 10.1080/13229400.2015.1086666
- Groenewald, C., ve Bhana, A. (2017). Mothers' experiences of coping with adolescent substance abuse: a phenomenological inquiry. *Contemporary Nurse*, 53:4, 421-435, DOI: 10.1080/10376178.2017.1361854
- Groenewald, C., ve Bhana, A. (2016). "It was bad to see my [Child] doing this": Mothers' experiences of living with adolescents with substance abuse problems. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 14(5), 646-661.
- Güleç, G., Köşger, F., ve Eşsizoglu, A. (2015). DSM-5'te alkol ve madde kullanım bozuklukları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(4), 448-460.
- Gümüş, Ö., Şahin, E. ve Top, M.Ş. (2002). Alkol Ve Eroin Bağımlılarının Ailelerindeki Psikososyal Ve Ekonomik Zorlukların Araştırılması. *Bağımlılık Dergisi*, 3(3): 146-154
- Haaken, J. (1990). A critical analysis of the codependence construct. *Psychiatry*, 53, 396-406.
- Hager, T. (2011). Making Sense of an Untold Story: A Personal Deconstruction of the Myth of Motherhood. *Qualitative Inquiry*, 17(1), 35-44
- Hammersley, M. (1992). On feminist methodology. *Sociology*, 26(2), 187-206.
- Harkness, D., ve Cotrell, G. (1997). The social construction of co-dependency in the treatment of substance abuse. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 14(5), 473-479.
- Harper, J., ve Capdevila, C. (1990). Codependency: A critique. *Journal of Psychoactive Drugs*, 22, 285-292.
- Harris, F., ve Harper, S. R. "Masculinities Go to Community College: Understanding Male Identity Socialization and Gender Role Conflict", *New Directions for Community Colleges*, no. 142, (2008)Summer, Wiley Periodicals, Inc. Published online in Wiley InterScience (www.interscience.wiley.com) DOI: 10.1002/cc.322

- Hays, S. (1996). *The cultural contradictions of motherhood*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Henderson, A. Harmon, S. ve Newman, H. (2016). The Price Mothers Pay, Even When They Are Not Buying It: Mental Health Consequences of Idealized Motherhood, *Sex Roles*, 74:512–526, DOI 10.1007/s11199-015-0534-5
- Herman, J. (2015). *Travma ve İyileşme*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Hesse-Biber, S.N. (2012). Feminist research: Exploring, interrogating, and transforming the interconnections of epistemology, methodology, and method. In: Hesse-Biber SN (ed.) *The Handbook of Feminist Research: Theory and Praxis*, 2nd ed. Boston, MA: Sage, pp. 1–25.
- Hooks, B. (2000). *Feminism is for everybody: Passionate politics*. Brooklyn: South End Press.
- Hyndman, N. E. D. (2006). *Maternal narratives as feminist inquiry*. In Masters Abstracts International. University of Prince Edward Island.
- International Federation of Social Workers (IFSW) (2014). (<https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>), Erişim: 24.07.2018
- Işıkkhan, V. (2005). *Türkiye’de zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin sorunları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Ivanova, D., ve Giannouli, V. (2016). Co-dependency in mothers of addicted persons: Data from Bulgaria. *European Psychiatry*, Volume 33, 623.
- İçağasıoğlu Çoban, A. (2009). Adölesan evlilikleri. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, 4: 37-50
- İçli, T. (1999). *Kriminoloji*. Ankara: Semih Ofset Matbaası
- İş, S. M. (2013). *Tracking the invisible: queer approaches to parenthood and family in Turkey*, Master of Arts, İstanbul: Sabancı University.
- Jackson, D., ve Mannix, D. (2003). Then suddenly he went right off the rails: Mothers’ stories of adolescent cannabis use, *Contemporary Nurse*, 14:2, 169-179.
- Jackson, D., Usher, K., ve O’Brien, L. (2007). Fractured families: Parental perspectives of the effects of adolescent drug abuse on family life. *Contemporary Nurse*, 23, 321–330.

- Jackson, D., ve Mannix, J. (2004). Giving voice to the burden of blame: A feminist study of mothers' experiences of mother blaming. *International Journal of Nursing Practice*, 10(4), 150-158.
- Javadifar, N., Majlesi, F., Nikbakht, A., Nedjat, S., Montazeri, A. (2016). Journey to Motherhood in the First Year After Child Birth. *Journal of Family and Reproductive Health*, 10(3), 146-153, <http://jfrh.tums.ac.ir>
- Jeffrey, D. I. (1995). *Feminist social workers: Reconciling theory with practice*. Master thesis, University of Toronto.
- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with Patriarchy. *Gender and Society*, Cilt:2, No:3, 274-290.
- Kandiyoti, D. (2007). *Cariyeler, Bacılar, Yurттаşlar* (A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç ve F. Özbay, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Karasar, N. (1984). *Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler*, Ankara: Hacettepe-Taş Kitapçılık.
- Kaufman, E., ve Borders, L. (1984). Adolescent substance abuse in anglo-american families, *Journal of Drug Issues*, 14: 365-377.
- Kaufman, E., ve Kaufmann, P.N. (1979). *The family therapy of drug and alcohol abusers*. New York: Gardner Press.
- Kaya, Ö. (2008). *Mothering experiences of professional women in Turkey: child bearing, child caring and child rearing*. Unpublished Master's Thesis, Middle East Technical University, Ankara.
- Kelebek, G. (2016). *Aile İçi Şiddete Maruz Kalarak Boşanmış Kadınların Yaşam Deneyimleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmetler Anabilim Dalı.
- Kemp, S. P., ve Brandwein, R. (2010). Feminisms and social work in the United States: An intertwined history. *Affilia*, 25(4), 341-364.
- Kim, J. H. (2015). *Understanding narrative inquiry: The crafting and analysis of stories as research*. Sage publications.

- Kimmel, M. S. ve Messner, M. A.(Ed), *Men's Lives*, (Boston, MA: Allyn&Bacon, 7th edition, 2007).
- Knudson, T. M., ve Terrell, H. K. (2012). Codependency, perceived interparental conflict, and substance abuse in the family of origin. *The American Journal of Family Therapy*, 40(3), 245-257.
- Krane, J. ve Davies, L. (2000). Mothering and child protection practice: Rethinking risk assessment. *Child and Family Social Work*, 5, 35-45. doi:10.1046/j.1365-2206.2000.00142.x
- Krestan, J. A., ve Bepko, C. (1990). Codependency: The social reconstruction of female experience. *Smith College Studies in Social Work*, 60(3), 216-232.
- Kronborg, H., Harder, I. ve Hall, E.O.C. (2015). First time mothers' experiences of breastfeeding their newborn. *Sexual & Reproductive Healthcare*, 6:82-87.
- Kümbetoğlu, B. (2012). Sosyoloji ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Ladd-Taylor, M., ve Umansky, L. (1998). Introduction. In Molly Ladd-Taylor & Lauri Umansky (Eds.), *Bad mothers: The politics of blame in twentieth century America* (s.198-219). New York: New York University Press.
- Laney, E.K., Lewis Hall, M.E., Anderson, T.L. ve Willingham, M.M. (2015) Becoming a Mother: The Influence of Motherhood on Women's Identity Development. *Identity*, 15:2, 126-145, DOI: 10.1080/15283488.2015.1023440
- Lazarus, R. S. ve Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal and coping*. New York: Springer.
- Lerner, H. G. (1999). *Öfke dansı: yakın ilişki modellerini değiştirmek isteyen kadınlar için rehber*. Varlık Yayınları.
- Letherby, G. (2003). *Feminist research in theory and practice*. McGraw-Hill Education (UK).
- Mack-Canty, C. ve Wright, S. M. (2008). Feminist Family Values. *Feminist Mothering*, 143.
- Mariotti, P. (2012). *The Maternal Lineage: Identification, Desire and Transgenerational Issues*. Edited by Paola Mariotti. London: Routledge, DOI: 10.1177/0003065113485424

- May, V. (2008). On being a “good mother”: The moral presentation of self in written life stories. *Sociology*, 42, 470-486.
- Mayer, M., Dufour, S., Lavergne, C., Girard, M., ve Trocme, N. (2003). Comparing parental characteristics regarding child neglect: An analysis of cases retained by child protection services in Quebec. In *Child and Youth Health 3rd World Congress, Vancouver, BC*.
- McCabe, K. (2016). Mothercraft: Birth work and the making of neoliberal mothers. *Social Science & Medicine*, 162, 177-184.
- McDonald-Harker, C.B. (2011). *“I’m a Good Mother” : Abused Women’s Resistance in the Face of Dominant Mothering Discourses*, Doctor of Philosophy, University of Alberta, Edmonton, Alberta.
- McDonnell, J. T. (1998). On being the “bad” mother of an autistic child. In Molly Ladd-Taylor & Lauri Umansky (Eds), *Bad mothers: The politics of blame in twentieth century America* (pp.220-229). New York: New York University Press.
- McKee, K.J. (2005). *Becoming a Mother and Practicing Child Protection Social Work: A Feminist Perspective on the Changing Conceptualizations of Motherhood*, Master Of Social Work, The University Of Manitoba Faculty Of Graduate Studies, Canada.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. Nobel.
- Miller, T. (2005). *Making sense of motherhood: A narrative approach*. Cambridge University Press.
- Miller, T. (2007). “Is this what motherhood is all about?”: Weaving experiences and discourse through transition to first-time motherhood. *Gender and Society*, 21, 337–358.
- Miller, T. (2010). *Annelik Duygusu Mitler ve Deneyimler*. Çev. Gül Tunçer, İletişim Yayınları.
- Mitchel, J. ve Oakley, A. (1984). *Kadın ve Eşitlik* (F. Berktay, Çev.). Ankara: Kaynak Yayınları.
- Moore, H. (1996). Mothering and Social Responsibilities in a Cross-cultural Perspective’. E. B. Silva (Ed.) *Good enough mothering?: feminist perspectives on lone motherhood*. (s. 58-75.). Psychology Press.
- Morgan, J. (1991). What is codependency?. *Journal of Clinical Psychology*, 47, 720-729.

- Nathanson, J. (2008). *Maternal Activism: How Feminist Is It?*. O'Reilly, A. (Ed.). (2008). *Feminist mothering*. SUNY Press.
- Nelson, J. A., Henriksen, R. C., ve Keathley, R. S. (2014). Mothers of Sons with Substance Use Disorders: A Grounded Theory Approach Revealing Maternal Expectations and Three Stages of Change. *The Qualitative Report*, 19(44), 1-16. Retrieved from <http://nsuworks.nova.edu/tqr/vol19/iss44/1>
- Neuman, W. L. (2006). *Toplumsal araştırma yöntemleri. Nitel ve Nicel Yaklaşımlar (Çev. Sedef Özge)*, Ankara: Yayın Odası Yayınları.
- O'Gorman, P. (1993). Codependency explored: A social movement in search of definition and treatment. *Psychiatric Quarterly*, 64(2), 199-212.
- O'Reilly (2001). *Mothers and sons: Feminism, masculinity and the struggle to raise our sons*. O'Reilly, A. (Ed.), New York: Routledge.
- O'Reilly, A (2008). "That Is What Feminism Is-The Acting and Living and Not Just the Told. *Feminist mothering*, 191.
- O'Reilly, A. (2004a). *Mother Matters: Mothering as Discourse and Practice*. Toronto: ARM Press.
- O'Reilly, A. (2004b). *Mother Outlaws: Theories and Practices of Empowered Mothering*. Toronto: Women's Press.
- O'Reilly, A. (Ed). (2008). *Feminist mothering*. SUNY Press.
- Oberman, Y., ve Josselson, R. (1996). Matrix of tensions: A model of mothering. *Psychology of Women Quarterly*, 20, 341-359.
- Oreo, A., ve Ozgul, S. (2007). Grief experiences of parents coping with an adult child with problem substance use. *Addiction Research & Theory*, 15(1), 71-83.
- Orford J, Natera G, Copello A, Atkinson C, Tiburcio M, Velleman R, ve diğ. (2005). *Coping with alcohol and drug problems: The experiences of family members in three contrasting cultures*. Taylor and Francis, London.

- Orford, J., Velleman, R., Natera, G., Templeton, L ve Copello, A (2013), Addiction in the family is a major but neglected contributor to the global burden of adult ill-health, *Social Science and Medicine*, vol. 78, no. 1, pp. 70- 77. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2012.11.036>
- Orford, J. (2012). Re-Empowering Family Members Disempowered by Addiction: Support for Individual or Collective Action? *Global Journal of Community Psychology Practice*, 3(1), 59-64.
- Orford, J., Copello, A., Velleman, R., ve Templeton, L. (2010a). Family members affected by a close relative's addiction: The stress-strain-coping-support model. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 17(sup1), 36-43.
- Orford, J., Velleman, R., Copello, A., Templeton, L., ve Ibanga, A. (2010b). The experiences of affected family members: A summary of two decades of qualitative research. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 17(S1), 44-62.
- Orhan, G. (2008). From Motherhood to Activism: A History of Women in Transformation. [Annelikten Aktivizme: Kadınların Dönüşümünün Tarihçesi]. (Doktora Tezi), Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Orme, J. (2003). 'It's feminist because I say so!': Feminism, social work and critical practice in the UK. *Qualitative Social Work*, 2(2): 131–153.
- Orme, J. (2009). *Social Work: Themes, Issues and Critical Debates*. (Eds.) Robert Adams, Lena Dominelli, Malcol Payne. Palgrave Macmillan.
- Ögel, K., Koç, C., Aksoy, A., Yorohon, R. ve İşmen M.(2011) *Denetimli Serbestlik için Sigara, Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi Programı (SAMBA)*, Yeniden Yayınları, İstanbul.
- Öztan, E. (2015). Anelik, söylem ve Siyaset. *Cogito*, 82, 91-107.
- Öztan, E. (2016). Feminist Araştırmalar ve Yöntem, Saygılıgil, F. (Ed). *Toplumsal cinsiyet tartışmaları*. Dipnot Yayınları, s. 271-290.
- Pedersen, S. (2016). The good, the bad and the 'good enough' mother on the UK parenting forum Mumsnet, *Women's Studies International Forum*, 59. 32-38.
- Petin, B. (2014). *Denetimli Serbestlik Kapsamında Madde Bağımlılığı İçin Tedaviye Yönlendirilen Olguların Algıladıkları Aile Desteğinin Tedaviye Etkisi Ve Ailelerinde*

Psikiyatrik Tanı Varlığı, Tıpta Uzmanlık Tezi, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, İzmir.

- Pinnegar, S., ve Daynes, J. G. (2007). Locating narrative inquiry historically. *Handbook of narrative inquiry: Mapping a methodology*, 3-34.
- Polat, G. (2012). *Madde Bağımlısı Ergenlerin Tedavi Sonrası Toplumla Yeniden Bütünleşme Deneyimleri ve Sosyal Sermaye Yaklaşımı Temelinde Sosyal Hizmet Müdahalesi*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Polkinghorne, D. E. (1995). Narrative configuration in qualitative analysis. *International journal of qualitative studies in education*, 8(1), 5-23.
- Porter, M. (2010). Focus on Mothering: Introduction Hecate, 36 1/2: 5-16.
- Porterfield, S. K. (1998). *Feminist social work: an analysis of practice* (Doctoral dissertation, Barry University).
- Ramazanoglu, C., ve Holland, J. (2002). *Feminist methodology: Challenges and choices*. Sage.
- Rane, A., Church, S., Bhatia, U., Orford, J., Velleman, R., ve Nadkarni, A. (2017). Psychosocial interventions for addiction-affected families in Low and Middle Income Countries: A systematic review. *Addictive behaviors*, 74, 1-8.
- Ribbens, J. (1994). *Mothers and their children: A feminist sociology of childrearing*. London: Sage Publications.
- Rich, A. (1986). *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution*. 1976. New York.
- Richert, T., Johnson, B., ve Svensson, B. (2018). Being a parent to an adult child with drug problems: negative impacts on life situation, health, and emotions. *Journal of Family Issues*, 39(8), 2311-2335.
- Riessman, C. K. (1993). *Narrative analysis* (Vol. 30). Sage.
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative methods for the human sciences*. Sage.
- Riessman, C. K., ve Quinney, L. (2005). Narrative in social work: A critical review. *Qualitative social work*, 4(4), 391-412.

- Risman, B. (1998). *Gender vertigo: American families in transition*. New Haven: Yale University Press.
- Roche, S. E., ve Wood, G. G. (2005). A narrative principle for feminist social work with survivors of male violence. *Affilia*, 20(4), 465-475.
- Rubin, A., ve Babbie, E.R. (2011). *Research Methods for Social Work*. Brooks/Cole, Cengage Learning, USA.
- Ruddick, S. (1980). Maternal Thinking. *Feminist Studies*, 6 (2), 67-342.
- Saatçioğlu, O., Erim, R., ve Cakmak, D. (2006). Role of family in alcohol and substance abuse. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 60, 125-132.
- Sakiyama, H.M.T, Padin, M.F.R., Canfield, M., Laranjeira, R., ve Mitsuhiro, S.S. (2015). Family members affected by a relative's substance misuse looking for social support: Who are they?, *Drug and Alcohol Dependence*, 147:1, 276-279.
- SAMBA-Sigara, Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi Programı, (2012). Erişim: <http://www.samba.info.tr/>. 01.06.2016
- Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkânsız İktidar-Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sands, R. G., ve Nuccio, K. (1992). Postmodern feminist theory and social work. *Social work*, 37(6), 489-494.
- Sarı, T. (2014). *Öznelik kapasitesi bağlamında biyolojik annelik: üremeye yardımcı teknolojileri kullanan kadınların deneyimleri* (Yüksek lisans tezi). Aydın, Adnan Menderes Üniversitesi.
- Sartor, K. M. (2009). *The Social Construction of Motherhood: A Feminist Analysis of Twentieth Century Texts*. ProQuest.
- Schaef, A.W. (1986). *Co-dependence: Misunderstood-mistreated*. San Francisco: Harper & Row.
- Schiff, M.M., ve Cavaiola, A.A. (1990). Teenage chemical dependence and the prevalence of psychiatric disorders: Issues for prevention. *Journal of Adolescent Chemical Dependency*. Vol. 1, No. 2: 35-45.

- Segal, E. A. (1991). Social policy and intervention with chemically dependent women and their children. *Child and Adolescent Social Work*, 8 (4) 285-295.
- Sever, M. (2015). Kadınlık, annelik, gönüllü çocuksuzluk: Elisabeth Badinter'den *Kadınlık mı Anelik mi?*, Tina Miller'dan *Anelik Duygusu: Mitler ve deneyimler* ve Corinne Maier'den *No Kid* üzerinden bir karşılaştırmalı okuma çalışması. *Fe Dergi*, 7(2), 72-86.
- Seymour, K. (2012). Feminist practice: Who I am or what I do?. *Australian Social Work*, 65(1), 21-38.
- Sheppard, M., and Kelly, N. (2001). *Social work practice with depressed mothers in child and family care*. Stationary Office.
- Silva, E. B. (1996). *Good enough mothering?: Feminist perspectives on lone motherhood*. Psychology Press.
- Simons, R.L. ve Robertson, J.F. (1990). The impact of parenting factors, deviant peers, and coping style upon adolescent drug use. *Family Relations*. Vol. 38, 273-281.
- Smart, C. (1996). Deconstructing motherhood. E. B. Silva (Ed.) *Good enough mothering?: feminist perspectives on lone motherhood*. (s.37-57.). Psychology Press.
- Smith, J. M., ve Estefan, A. (2014). Families parenting adolescents with substance abuse-recovering the mother's voice a narrative literature review. *Journal of Family Nursing*, 1074840714554397.
- Smith, J.M. (2015). *Recovering From Silence. Composing Self In Time, Spaces, And Friendships: A Narrative Inquiry With Four Mothers Supporting Adolescent Children Through Long-Term Addictions Treatment*, Doctor Of Philosophy University Of Calgary, Alberta.
- Spann, L., ve Fischer, J. (1990). Identifying co-dependency. *The Counsellor*, 8, 27.
- Stadum, B. A. (1990). A critique of family case workers 1900-1930: Women working with women. *Journal of Sociology & Social Welfare*, 17, 73-101.
- Steinglass, P. (2009). Systemic-motivational therapy for substance abuse disorders: an integrative model. *Journal of Family Therapy*, 31(2), 155-174.
- Strauss, A., ve Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research*, Second edition. Thousand Oakes, CA: Sage Publications.

- Strega, S., Fleet, C., Brown, L., Dominelli, L., Callahan, M., ve Walmsley, C. (2008). Connecting father absence and mother blame in child welfare policies and practice. *Children and Youth Services Review*, 30(7), 705-716.
- Sutherland, J. A. (2010). Mothering, Guilt and Shame, University of North Carolina Wilmington, *Sociology Compass*, (4/5): 310–321.
- Swift, K. (1991). Contradictions in child welfare: Neglect and responsibility. In C. Baines, P. Evans, ve S. Neysmith (Eds). *Women's caring: Feminist perspectives on social welfare* (pp. 234–271). Toronto, Canada: McClellan & Stewart, Inc.
- Swigonski, M. E. (1994). The logic of feminist standpoint theory for social work research. *Social Work*, 39(4), 387-393.
- Tamar Gürol, D. ve Ögel, K. (2010). Aile ve Bağımlılık. K. Ögel (Ed). *Sigara, Alkol ve Madde Kullanım bozuklukları: Tanı, Tedavi ve Önleme* içinde. İstanbul: Yeniden Yayınları.
- T.C Adalet Bakanlığı Ceza Ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı, 2019 Yılı Ocak Ayı İstatistikleri, Erişim: cte-ds.adalet.gov.tr/istatistik/2019/ocak_2019.pdf 05.05 2019
- Teke, G.S. (2014). Dönüşen anneliğe yönelik netnografik bir analiz: Blogger anneler. *Milli Folklor*, 26(103).
- Terry, J. (1998). 'Momism' and the Making of Treasonous Homosexuals. *Bad" mothers: The politics of blame in twentieth-century America*, 169-190.
- Topçu, G. (2016). *Türkiye'deki Sosyal Politikaların Aile Merkezliliğine Babalık Tecrübesinden Bakmak: Ankara Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmetler Anabilim Dalı.
- Trimble, A. C. ve Venardos, D.M. (1993). Feminine socialization or codependency, *Theses Digitization Project*. 822. <http://scholarworks.lib.csusb.edu/etd-project/822>
- Tronto, J. (1996). The political concept of care. *Revisoning the Political: Feminist Reconstructions of Traditional Concepts in Western Political Theory*, 139-156.

- TUBİM (Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi) (2014). “Türkiye Uyuşturucu Raporu.” Ankara. Erişim: <http://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/Arsiv/TUBIM/Documents/TURKIYE%20UYUSTURUCU%20RAPORU%202015.pdf>
- TUBİM (Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi) (2017). “Türkiye Uyuşturucu Raporu.” Ankara. Erişim: <http://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/Arsiv/TUBIM/Documents/TURKIYE%20UYUSTURUCU%20RAPORU%202017.pdf>
- TUBİM (Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi) (2019). “Türkiye Uyuşturucu Raporu” Ankara: Erişim: <http://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/TUB%20C4%B0M/Ulusal%20Yay%20C4%B1nlar/2019-TURKIYE-UYUSTURUCU-RAPORU.pdf>
- Tunç Tekindal, M. (2015). *Engelli çocuğa sahip kadınların feminist grup çalışması deneyimi: bir karma yöntem araştırması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı: Ankara.
- Türk Psikiyatri-Blog (2 Ocak 2013). “DSM ilk defa “bağımlılık davranışı” kavramını tanıdı.” <http://www.turkpsikiyatri.org/blog/2013/01/02/dsm-ilk-defa-bagimlilik-davranisi-kavramini-tanidi/>. Erişim: 21.03.2017
- Türkiye İstatistik Kurumu-TUIK (2016). *Aile Yapısı Araştırması 2016*, Sayı: 21869, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869> Erişim: 18.02.2017
- Ulaş, E. (2017). Madde bağımlılarının rehabilitasyonunda eylem araştırma temelli aile yaşam becerileri programının etkililiği. (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı.
- Ulusal Uyuşturucu ile Mücadele Strateji Belgesi 2016-2018, Erişim: <https://dosyaism.saglik.gov.tr/Eklenti/14584,ulusal--uyusturucu-ile-mucadele-strateji-belgesi--20162018pdf.pdf?0> 17.11.2018
- Usher, K., Jackson, D., ve O'Brien, L.O. (2007). Shattered dreams: Parental experiences of adolescent substance abuse. *International Journal of Mental Health Nursing*, 16, 422-430.
- Usluoğlu, F., Atıcı, M. Ve Avcıbay-Vurgeç, B. (2015). Kadınların eş seçimleri hakkındaki görüşleri: Nitel bir çalışma. *International Journal of Human Sciences*, 12(2), 1484-1502. doi: 10.14687/ijhs.v12i2.3359

- Ustabas, S. (2009). Bir Kadınlık Kategorisi Olarak Annelik, *Amargi*, <https://kendineaitbiroda.files.wordpress.com/2009/12/selda-ustabas.pdf>. Erişim: 08.09.2017
- Uzun, E. (2015). *Personal narratives of nationalism in Turkey*. PhD in Sociology The University of Edinburgh.
- Van Den Bergh, N. (1986). *Feminist visions for social work*. National Association of Social Workers Pr.
- Van Den Bergh, N., ve Cooper, L. B. (1995). Introduction to feminist visions for social work. *Tactics and techniques of community intervention*, 3, 74-93.
- Van Der Bergh, N. ve Cooper, L.B. (1987). Feminist Social Work. *Encyclopedia of Social Work* Vol 1. 610-617. Silver Springs, Maryland: National Association of Social Workers.
- Velleman, R., Bennett, G., Miller, T., Orford, J., Rigby, K. and Tod, A. (1993). The families of problem drug user: A study of 50 close relatives. *Addiction*, 88 (9), 1281-1289.
- Vincent, C. (2010). *Mothering an adult child who is addicted to illicit drugs: Experiences and social support needs*. Canada: University of New Brunswick.
- Wacquant, L. J. D. (2003). "Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar'a Giriş", *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar* içinde. Çeviren: Nazlı Ökten, İstanbul: İletişim Yayınları
- Wall, M. L. (2013). Feminist theory, lesbian parents, and social work. *Sincronia*, Ano XVII, Num 63. 1-20.
- Walters, R. M. (2008). *Exploring the ideology of intensive mothering and the dialectical tensions of modern motherhood: A qualitative inquiry*. Howard University.
- White, M. ve Epston, D. (1990). *Narrative means to therapeutic ends*. New York: W.W. Norton ve Company.
- Yavuz, Ş. (2015). Ataerkil egemen erkeklik değerlerinin üretiminde kadınların rolü: Trabzon örneği. *Fe Dergi*, 7(1). 117-130.
- Yelsalı Parmaksız, P. M. (2013) Kadınların Belleği Hatırlama, Anlatı, Deneyim ve Toplumsal Cinsiyet. <http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/02/P%C4%B1nar-Melis-Yelsal%C4%B1-Parmaks%C4%B1z-Kad%C4%B1nlar%C4%B1n-Belle%C4%9Fi.pdf>

Yelsalı Parmaksız, P. M. ve Melis, P. (2012). Digital opportunities for social transition: Blogosphere and motherhood in Turkey. *Fe Dergi*, 1(1), 123-134.

YEDAM (Yeşilay Danışmanlık Merkezi) (2019) Erişim: <http://www.yedam.org.tr> 21.04.2019

Yeşilay (2018) Haberler: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Yeşilay'dan bağımlılıkla mücadelede güç birliği, Erişim: <https://www.yesilay.org.tr/tr/haberler/detay/aile-ve-sosyal-politikalar-bakanligi-ile-yesilaydan-bagimlilikle-mucadelede-guc-birligi> 03.07.2018.

Yuval-Davis, N. (2010). *Cinsiyet ve Millet*. İstanbul: İletişim.

Zeybekoğlu, Ö. (2013). Günümüzde erkeklerin gözünden babalık ve aile. *Mediterranean Journal of Humanities*, 3(2), 297-328, DOI: 10.13114/MJH/201322486

Zeytinoğlu, D. (2012). *Cezaevindeki kadınların "annelik" deneyimleri: Ankara Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.

EKLER

EK 1. Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyon Onayı

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Sayı : 35853172/ 431-2104

07 Haziran 2017

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

Fakülteniz Sosyal Hizmet Bölümü öğretim üyesi **Prof. Dr. Özlem CANKURTARAN** sorumluluğunda **Arş. Gör. Hande ALBAYRAK** tarafından yürütülen “**Feminist Sosyal Çalışma ve Annelik Pratiği İdeolojisi: Uyuşturucu Madde Bağımlılığı Olan Bireylerin Annelerinin Deneyimleri Üzerine Bir Nitel Araştırma**” başlıklı tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **23 Mayıs 2017** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Rahime M. NOHUTCU
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

İNCELEME TARİHİ	09.06.2017
İNCELEME YERİ	900/2624
İNCELEME YAPAN	
İNCELEME YERİ	

EK 2: Gönüllü Katılım Formu

Değerli Katılımcı,

“Feminist Sosyal Çalışma ve Annelik Pratiği İdeolojisi: Uyuşturucu Madde Bağımlılığı Olan Bireylerin Annelerinin Anlatıları Üzerine Bir Nitel Araştırma” adlı bu çalışma Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı’nda Prof. Dr. Özlem Cankurtaran’ın danışmanlığı altındayürütülen doktora tezi kapsamında yapılmaktadır.

Araştırmanın amacı, çocuğun uyuşturucu madde bağımlılığında annelerin yaşadıklarının annelik ile ilgili olarak nasıl anlatıya dönüştürüldüğünün öğrenilmesidir. Bu konu kapsamında size yönelttiğimiz sorulara hiçbir baskı altında kalmadan içtenlikle vereceğiniz cevaplar araştırma için çok önemlidir. Araştırmaya katılmak gönüllülük esasına dayanmaktadır. Araştırmanın gerçekleştirilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu’ndan gerekli izinler alınmıştır. Araştırma raporlarında, kimlik bilgileriniz yer almayacaktır. Görüşmeleriniz tarafımda saklı tutulacak ve tamamen bilimsel amaç için kullanılacaktır. Görüşmelerimiz yaklaşık bir buçuk-iki (1,5-2) saat sürecektir ve ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınacaktır. Görüşmeye başlamadan önce herhangi bir sorunuz var ise çekinmeden sorabilirsiniz. Görüşmede istediğiniz anda ayrılmak istediğinizi araştırmacıya herhangi bir neden veya koşul belirtmeden ifade edebilir ve ayrılabilirsiniz. Görüşme sürecinde, görüşmenin amacı dışında herhangi bir rahatsızlık hissettiğinizde de görüşmeyi sonlandırmanız mümkündür ve rahatsızlığın giderilmesi için gereken yardım(lar) sağlanacaktır. Bu konuda size olumsuz dönecek herhangi bir durum söz konusu değildir. Ayrıca, görüşmeyi sonlandırdıktan sonra da araştırmacıya aşağıda belirtilen telefon ya da mail adresinden ulaşarak istediğiniz soruları sorabilir ve araştırmanın sonucu hakkında bilgi talep edebilirsiniz.

Araştırmanın koşullarını anladığımı ve gönüllü olarak katılmayı taahhüt ederim.

Tarih:

Katılımcının Adı- Soyadı:

Adres:

Tel:

İmza:

Araştırmacı: Hande ALBAYRAK

Adres: Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Kat 5
Beytepe Çankaya/ANKARA

Telefon: 03122976363

İmza:

EK 3: Görüşme Formu

1. Öncelikle biraz kendinizden bahsedebilir misiniz?
2. Kendi çocukluğunuzdan biraz bahsedebilir misiniz?
3. Annenizle ilişkiniz nasıldı?
4. Evlenmeye nasıl karar verdiniz? Nasıl evlendiniz?
5. O zamanlar bir gününüz nasıl geçiyordu?
6. Nasıl anne olmaya karar verdiniz? Anne olduğunuz zamandan bahsedebilir misiniz?
7. Çocuğunuz olunca ne hissettiniz?
8. Anne olmak nasıl bir şey?
9. Nasıl bir anne olmak istemiştiniz? Anne olarak model aldığınız biri var mı?
10. Bir günlük yaşamınızdan bahsedebilir misiniz? Neler yapmaktan hoşlanırsınız?
11. Çocuğunuzun madde kullandığını nasıl öğrendiniz?
12. Çocuğunuzdaki değişiklikleri gözlemlediğiniz de neler olup bittiğine dair anlayışınız neydi?
13. Nasıl başlamış madde kullanımına? Buna neden başladığını düşünüyorsunuz?
14. Çocuğunuzun bağımlılığını öğrendiğiniz zaman bir anne olarak yaşadıklarınızdan bahsedebilir misiniz?
15. Bu durumda ne yaptınız, yaşadıklarınızla nasıl başettiniz? Kimlerden destek aldınız?
16. Bununla mücadele etmek için nasıl bir yol izlediniz?
17. Çocuğunuzun tedavi deneyimlerinden bahseder misiniz?
18. Tedavi konusunda nasıl bir sistem olmalı, ne yapılması lazım?
19. Bu süreçte sizin kendi hayatınızda neler değişti?
20. Madde kullanımı öğrendikten sonra siz çevrenizdeki insanlarla neler yaşadınız? Onlara bu durumu söyleme, onlarla paylaşma konusunda neler yaşadınız?
21. Çevreniz (komşu, akraba, arkadaş gibi) bu konuda ne düşünüyordu, neler söylediler?
22. Yaşamadan önce madde kullanımı ile ilgili neler biliyordunuz?
23. Şimdi öğrendiğiniz ve yaşadığınız şeylerden sonra madde kullanımı ile ilgili neler düşünüyorsunuz?
24. Madde bağımlılığı ile mücadele edilmesindeki önerileriniz ne?

25. Şimdi öğrendiğiniz ve yaşadığınız şeylerden sonra geçirdiğiniz süreçte anneliği nasıl tanımlıyorsunuz?
26. Şimdi öğrendiğiniz ve yaşadığınız şeylerden sonra yapmam dediğiniz neler var?
27. Kendinizi düşündüğünüzde geleceğinize dair beklentilerinizi nasıl tanımlamaktasınız?

Not: Görüşme formundaki soruların sırasına uyulmaya çalışılmamıştır. Görüşmede öznelerin anlatılarına göre uygun sorular sorulmuştur. Görüşmelerde anlatı araştırmasına uygun şekilde sürecin daha iyi anlaşılması için “kiminle, ne zaman, o sırada diğerleri ne yapıyordu” gibi ek sorulara yer verilmiştir.

EK 4: Nitel Veri Analizi Çalıştayı Maxqda Programı Katılım Belgesi

EK 5: Orjinallik Raporu

 <div style="display: inline-block; vertical-align: middle; text-align: center;"> <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLIK RAPORU</p> </div>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p>
<p>Tarih: 10/12/2019</p>
<p>Tez Başlığı : Feminist Sosyal Çalışma Perspektifiyle Çocuğun Uyuşturucu Madde Bağımlılığında Hakim Annelik İdeolojisine Karşı Annelik Pratiği Anlatları</p>
<p>Yukarıda başlığı gösterilen ve Danışmanlığında hazırlanan tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 300 sayfalık kısmına ilişkin, 10/12/2019 tarihinde Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 3 'tür.</p>
<p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar hariç 4- ☐ Alıntılar dâhil 5- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç
<p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>
<p>TEZ DANIŞMANI:</p>
<p>AD/SOYAD: Özlem Cankurtaran ÜNVAN: Prof. Dr.</p>
<p>İMZA: </p>
<p>TEZİ HAZIRLAYAN ÖĞRENCİ BİLGİLERİ:</p>
<p>Adı Soyadı: <u>Hande Albayrak</u></p>
<p>Öğrenci No: <u>N12262832</u></p>
<p>Anabilim Dalı: <u>Sosyal Hizmet</u></p>
<p>Programı: <u>Sosyal Hizmet</u></p>
<p>Statüsü: ☐ Doktora ☒ Bütünleşik Dr.</p>

EK 6: Eren'in Evinden Bir Fotoğraf

EK 7: Görkem'in Günlüğünden Bazı Alıntılar

"bizim için her ne kadar babam hayatı sevmiştir
hayatın ötedeyin gibi yaşamakta deseyim
keşke hayır bu yolu seçmesin beni düşünür
kendine zarar vermesin izis vermesin
"Canım pakostu bura engel olmaya sağla
"Sana sevdiğim yarım benim Canım sağla
"ana deselerki ~~benim~~ benimsenim benden kurtul
"ma işin sende yetti olman olman lazım
"bi saniye bile düşünmem yetki sen bu
"Gedersen kurtul. Sen benim için çok
"değerlisin tabii babam içinde
"Bilgisizim bu olaylar garibler
"babama herden daha çok sanki
"ama kimsi çok hassas suaa çok
"ama kimsi çok hassas suaa çok

"Bide Seninle ilgili sağda solda konuşuyor
"bu millet artık babama acıyarak bakmaya
"başlamış. Haydara gereksiz demiş benim
"Gücümünden Senin Gücüne zarar bilince

"O yüzden babam seninle pek fazla
"ikilememişti. Amadaha sonra işleri yavaş
"yavaş uculara girmeye başladı sen bu anda
"kimsi başlamıştı bile erenliğe girmişti
"erengün verdiği zorluklar yavaş yavaş
"çalıştı büyüydün artık kafan kimsikti
"bunlarda çok normaldi.
"Babam o zamanlar seninle diyalok
"kurmaya çalıştı ama sen hep reddettin
"Sana ulaşmaya yetkin olmak istiyordun
"ama sen hep kaçtın geçmişte
"etmeye çalıştı ama sen istemedin.
"Ama biz senden hiç vaz geçmiyoruz
"sen bizi reddettiğin biz daha da
"yanında olacağız. Senden vaz
"geçmek kimsinden vaz geçmek
"olur

"yupa biliyoruz. Zaten sen en paralı
"Zalim dönemlerde bile böyle birşey
"yapmadın. Benimle bazen kavga eder
"din para vermem için. O zamanlar
"bile hiç candanından para almı
"dı. Hangi zamanlardan benim canda
"nından hiç para almadın sen ne
"ben bununla hep gurur duyduğum illa ki
"26
"Alayın bağlam ve tertemiz
"Küçükken gıcırda ismi güler bir
"işik vardı. Küçükken çok yavaş yavaş
"kalkardı ama oğit tek bir olacak
"ben buan küçüldüğüm
"bazen mutlu olduğunda beklemiş
"O gün gördüğüm bu tabiri
"hekticim tabii sen için vermiş

"Bir Anne babu isterki çocukları
"büyükken yavaş yavaş kendilerine
"zarar vermeden en az zararlı
"büyüsünler tabii çocuklar hayatı
"büyükken yanlışlar yaparak büyürler
"çünkü hayatı öğrenmeye çalışırlar.
"Bazı hatalar yaptıkları emirlerin sonucu
"Kadar Seninle birlikte telafisi zordur
"artık onu yaşam biçimi olmuştur.
"Hayatımızda ~~çok~~
"her şeyin arkasında duru bilmektir
"ona sahip olamıyacak emirler
"onu ita utarılacak emir beyu
"onu yitküne taşıyacak ezilmeyecek
"pigmah olamayacak kendimize zarar
"vermeyecek şeylerde uzak durmak zorur
"diye düşünüyorum öyle değil mi
"benim güzel öğüt benim
"Canım öğüt göçümün nuru benim
"ve olma Sebebi.
"Bunları düşünerek kelimeleri
"sana şeker ek yemiyorum.
"tamamen hissettiklerim

"Çocuklar da da yaparlar. Vardık zehiremek
"değildir sen gereğini yaparın. Her mutlu olub
"haci yaparın. Onlarda sadece kendini koru
"maktan. Zorla baskıya geçtiler hep ve kabane
"kabar vardı bu iş. Birde üst donan bir zekim
"var. Oki tabii hafta sürüyor. Uzunun
"vanda tabii sürece bittin bu zorluk vucudun
"dan kimsenimdir artık anlamıştık.
"Bunun aynı şekilde yaparsak ben artık bura
"dayanmamam yavaş yavaş getirmem emirde
"kimsenim. İta vermem. Evet hayat senin
"hayatı istediğin işte salıya bilimsin istersen
"kimsenim. Fakat senin ama oğit tek bir olacak
"yenden kimsenim. Kimsenim durumun senin artık
"Bizi kimsenim. Hakkın yok. Kimsenim soruyorlar
"dünyaya gelmek istemisin diye. Biz bir işin
"bunu seni dünyaya getirdik diye. Cazanlar
"messen buan hakkın yok tek suzumuz seni
"2
"dünaya getirmek bir anne baba bu fakirle
"sülatı tarafından cezalandırılmamalı bu
"çok acı bir gerçeklik bir anne baba bunlar
"çok acı çok acı çok acı ama sen bu yolu
"Seçersen ben kimsenim var
"çocuklarım senin yavaş yavaş
"balkanıma düşünmemem.

EK 8: On İki Basamak ve On İki Gelenek

Not: Aşağıda On İki Basamak ve On İki Gelenek Al-Anon Türkiye resmi web sitesinden (<http://www.alanonturkiye.com/>) alınmıştır. Bu gelenek ve basamaklar Nar-Anon gruplarında da aynı şekilde uygulanmaktadır. O yüzden burada metin içinde kullanılan madde alkol olarak yer verilmesinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Nar-Anon gruplarında bu uyuşturucu madde olarak yer almaktadır.

On İki Basamak

Bu basamakları çalışmak Al-Anon programında iyileşmenin temelini oluşturur. Barındırdıkları ilkeler evrenseldir, inancı ne olursa olsun herkes uygulayabilir. Al-Anon’da basamakları derinden anlamak için çaba gösteriyor ve onları hayatlarımızda uygulayabilecek bilgeliği kazanmak için dua ediyoruz.

1. Alkole karşı güçsüz olduğumuzu ve yaşantımızın yönetilemez hale geldiğini kabul ettik.
2. Sadece bizden üstün bir gücün akıl sağlığımızı geri getirebileceğine inandık.
3. İrademizi ve hayatımızı algıladığımız anlamdaki Tanrı’ya teslim etmeye karar verdik.
4. Ahlaki dökümümüzü araştırmacı ve korkusuz bir bakış ile yaptık.
5. Kusurlarımızı açık bir biçimde Tanrı’ya, kendimize ve bir başkasına itiraf ettik.
6. Tanrı’nın bu karakter kusurlarını ortadan kaldırması için tüm benliğimizle hazır hale geldik.
7. Tanrı’dan eksikliklerimizi gidermesini alçak gönüllülükle diledik.
8. Zarar verdiğimiz insanların listesini çıkardık ve hatalarımızı düzeltmeye istekli hale geldik.
9. Onları veya başkalarını incitmeyeceğimizden emin olduğumuzda, bu kişilerden doğrudan özür diledik.
10. Kişisel dökümümüzü yapmaya devam ettik ve hatalı olduğumuzda bunu hemen itiraf ettik.
11. Algıladığımız anlamdaki Tanrı ile bilinçli bağlantımızı dua ve meditasyon yolu ile geliştirdik. O’nun bize uygun gördüğü şeyleri anlamak için ve bunları gerçekleştirebilecek gücü bize vermesi için dua ettik.
12. Bu basamakların sonucu olarak ruhsal bir uyanış yaşadık ve bu mesajı başkalarına iletmeye, bu ilkeleri bütün hayatımızda uygulamaya çalıştık.

Birçoğumuzun “bunlar ne zor maddeler, yerine getiremem” diye tepki gösterdiği anlar oldu. Sakın cesaretiniz kırılmasın, aramızdaki herkes bu ilkeleri eksiksiz bir bağlılıkla uygulayabilmiş değildir. Biz ermiş kişiler değiliz. Önemli olan ruhsal anlamda olgunlaşmaya istekli olmamızdır. Uyguladığımız prensipler gelişmemizi sağlayan rehberlerden ibarettir. Ruhsal mükemmellikten çok, ruhsal gelişim peşindeyiz.

Alkolik ile ilişkimiz ne olursa olsun, bizi birbirimize bağlayan ortak bir nokta vardır.

On İki Gelenek

Bu kılavuzlar, Al-Anon gruplarının hem birbirleriyle hem de dünya çapındaki Al-Anon birliğiyle uyumlu olması ve gelişmesi için kullanılan araçlardır. Grup deneyimlerimiz şunu gösteriyor ki; birliğimiz geleneklere olan bağlılığımıza dayanır.

1. Ortak refahımız başta gelmelidir; kişisel gelişim birlik olmaya bağlıdır.
2. Amacımıza ulaşmamızda tek bir otorite vardır; o da grup bilincinde kendini gösteren sevgi dolu Tanrı'dır. Liderlerimiz hükmedici değil, güvenilir hizmetkarlardır.
3. Al-Anon Aile Grupları yardımlaşma amacıyla bir araya gelen alkolik yakınlarından oluşur. Başka ortak çıkarları yoktur. Üyelik için tek şart, alkolik yakını ve arkadaşı olmaktır.
4. Başka bir gurubu, Al-Anon'u veya AA'yı etkileyecek konular dışında, her grup özerk olmalıdır.
5. Her Al-Anon Aile Grubunun tek bir amacı vardır; o da alkolik ailelerine yardımcı olmaktır. Bunu Adsız Alkoliklerin 12 Basamağını bizzat uygulayarak, alkolik yakınlarımızı destekleyip onlara anlayış göstererek ve alkolik ailelerine bağrımızı açarak yapmaktayız.
6. Aile Gruplarımız dışarıdan herhangi bir kuruluşu desteklememeli, finanse etmemeli ya da isminin kullanılmasına izin vermemelidir. Para, mal ve prestij bizi temel ruhsal hedefimizden uzaklaştırır. Bununla birlikte, tamamen farklı bir oluşum olsa da Adsız Alkolikler ile her zaman işbirliği içinde olmalıyız.
7. Her grup kendi kendine yetmeli, dışarıdan gelecek bağışları reddetmelidir.
8. Al-Anon On İkinci Basamak çalışmamız daima amatörce kalmalıdır, ancak hizmet merkezlerimizde özel görevliler çalıştırabiliriz.
9. Gruplarımız asla örgütlenmemelidir. Ancak, sadece hizmet ettiklerine karşı sorumlu olan hizmet komiteleri oluşturabiliriz.
10. Al-Anon Aile Grupları kendi dışındaki konular hakkında fikir yürütmez; dolayısıyla adımız toplumsal tartışmalara karıştırılmamalıdır.
11. Halkla İlişkiler politikamız reklamdaki çok cazip kılma esasına dayanır. Basın, radyo, film ve tv alanlarında bireysel olarak kimliğimizi gizli tutmalıyız. AA üyelerinin adsızlığını da özenle korumamız gerekir.
12. Adsızlık tüm geleneklerimizin ruhsal temelidir; bize önceliğimizin kişiler değil ilkelerimiz olduğunu hatırlatır.